ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

VOLUMUL 14

satrap – stil

EDITOR
Vidrașcu și fiii

PROIECT EDITORIAL
Dan Vidrașcu

COORDONARE
Cornelia Marinescu, Ilieș Câmpeanu

REDACTARE
Delia Anghelescu, Justina Bandol, Andreea Bratu, Ilieș Câmpeanu, Cristian Cercel, Oana Cristescu, Adriana Dobre, Elena Gugu, Doina Marian, Cornelia Marinescu, Mihnea Moroianu, Carmen Nedelcu, Florența Simion, Sorin Șerb

Anatol Eremia, Eugen Muntean, Rodica Pandele, Florența Simion (articole despre realități românești)

REFERENȚI DE SPECIALITATE
Adrian Burloiu, Christian Ferencz Flatz, Theodor Julea, Mirela Marinescu, Dorin Matei, Marcel Mărunțiu, Nicolae Mocanu, Cristina Staicu, Daniela Strat, Denisa Talaban, Ionuț Vulpescu

COPERTĂ ȘI PREZENTARE GRAFICĂ
Vladimir Zmeev

CORECTURĂ
Cristiana Miu

TEHNOREDACTARE ȘI PREPRESS
Marin Popa

TRADUCĂTORI
Coordonare: Eugen Muntean

Mădălina Adronic, Justina Bandol, Sonia Bulei, Cristina Buta, Andreea Chirculescu, Laura Chistrugă, Daniela Constantin, Roxana Cozac, Bogdan Crețu, Camelia Gheorghie, Ștefan Grigoriu, Cătălina Grosu, Roxana Ivașcu, Carmen Lavrig, Olesia Lupu, Ioan Milică, Doris Mironescu, Magdalena Mișievici, Simona Mitocaru, Marius Motoca, Dinu Gabriel Muntean, Gabriela Muntean, Ecaterina Pătrașcu, Dana Pătruț, Monica Pepine, Oana Petrovici, Fabiola Popa, Mihaela Răducanu, Iulia Rășcanu, Rebeca Romaniuc, Florența Simion, Emanuela Șoimaru, Teodora Szenti, Gabriela Tănase, Otilia Teodorescu, Ramona Zamfirescu

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

Ne puteți vizita pe

O.P.53; C.P.212, sector 4, București, România
tel./fax 031 4251619; e-mail: comenzi@litera.ro

JURNALUL NAȚIONAL

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA
coord.: Ilieș Câmpeanu, Cornelia Marinescu. –
București: Editura Litera, 2010, 16 vol.
ISBN 978-973-675-761-7
Vol. 14. satrap – stil – ISBN 978-973-675-782-2
I. Câmpeanu, Ilieș (coord.)
II. Marinescu, Cornelia (coord.)
81'374.2=135.1
030=135.1

satrap

Guvernator provincial din Imperiul Ahemenid. Darius I (d. 522–486 î.Hr.) a stabilit 20 de satrapii, care plăteau un tribut anual. Numiți de rege, satrapii făceau, de obicei, parte din familia regală sau din nobilimea persană și își mențineau funcția pe o perioadă nedefinită. Ei adunau taxele și, fiind cea mai înaltă autoritate juridică, erau responsabili pentru siguranța internă, precum și pentru formarea și menținerea armatei. Controale regulate vegheau la împiedicarea abuzurilor de putere, dar, după a doua jumătate a sec. V î.Hr., odată cu slăbirea autorității centrale, satrapiile au devenit practic independente. Alexandru cel Mare și succesorii săi au menținut satrapii.

Satsuma

Domeniu feudal japonez situat în Kyushu de S, prefectura Kagoshima din zilele noastre. Satsuma a fost condus de familia Shimazu de la sfârșitul sec. XII până la Restaurația Meiji, din 1868. În 1609, familia cucerise insulele Ryukyu, iar comerțul cu locuitorii insulelor a continuat în timpul shogunatului Tokugawa, când contactele cu lumea exterioară erau interzise în restul țării. Acest comerț a îmbogățit Satsuma și a dus la acumularea unei vaste experiențe în afacerile externe, experiență care s-a dovedit utilă în sec. XIX, când puterile vestice au început să facă presiuni asupra Japoniei, pentru a pune capăt izolării sale. Domeniul avea experiență și în educația occidentală: Shimazu Shigehide (1745–1833) a înființat școli de medicină, matematică și astronomie, iar Shimazu Nariakira (1809–1858) a adoptat arme și tehnici militare de tip occidental. Aceste avantaje, alături de vechea dușmănie cu familia Tokugawa, au pus membrii domeniului Satsuma într-o poziție fruntașă, devenind lideri în mișcarea de înlăturare a guvernului shogunului. *Vezi și* Okubo Toshimichi; Saigo Takamori.

Satsuma, revolta din ~

Vezi Saigo Takamori

Satu Mare

Municipiu, 129 523 loc. (2001), situat în extremitatea de NV a României, reședința județului cu același nume din câmpia Someșului, pe râul Someș. Atestat documentar în sec. XII, cu numele *Castrum Szatmar*. În 1217 i se recunoaște privilegiul de cetate regală. În 1331 devine oraș, iar în 1455, târg. A fost un important centru al comerțului cu sare, punct de tranzit pe drumul dintre Viena, Cracovia și Cehia. Din 1712 a fost oraș liber regal, iar din 1968 a devenit municipiu. Este un nod feroviar și rutier, are aeroport. Industria este prezentă prin construcții de utilaje grele, de material rulant feroviar și minier. Ca monumente se numără catedrala romano-catolică (sec. XVIII–XIX), clădirea Teatrului de Nord, clădirea hotelului Dacia, Turnul Pompierilor etc.

Satu Mare

Județ situat în extremitatea de NV a României, în NV Transilvaniei, în bazinul inferior al râului Someș. Suprafața: 4 418 kmp; 388 878 loc. (2001). Reședința: Satu Mare. Pe teritoriul său se află patru orașe, dintre care două municipii. În sec. X d.Hr. a făcut parte din voievodatul lui Menumorut. În sec. XVI apare menționat documentar comitatul Sătmarului. După 1918 este constituit județul Satu Mare, reînființat în 1968. Relieful este variat, reprezentat prin munți, dealuri și câmpii: în NE munții Oaș și Gutâi, în SE și S o zonă de dealuri piemontane la care se adaugă părți din „jugul intracarpatic“, în rest (2/3 din suprafața județului) – subunități ale Câmpiei de Vest – câmpiile Someșului și Carei. Economia are un profil industrial-agrar, ponderea cea mai mare deținând-o industria constructoare de mașini. Obiective turistice sunt Țara Oașului, muzeul etnografic din Valea Vinului, parcul dendrologic din Carei etc.

saturație

Stare a unui compus organic, în care toți atomii de carbon sunt uniți prin legături simple covalente. Saturația reprezintă și starea unei soluții sau a unor vapori (*vezi* vaporizare) în care materialul dizolvat sau vaporizat prezintă cea mai mare concentrație posibilă la o presiune și o temperatură date. Deși uneori este posibil să se producă suprasaturare (o concentrație care depășește valoarea de echilibru), astfel de soluții sau vapori sunt instabili și revin spontan la starea de saturație. *Vezi și* acid gras; hidrogenare.

Saturn

A șasea planetă de la Soare, numită după zeul roman al agriculturii. Fiind al doilea obiect nonstelar ca mărime din Sistemul Solar, după Jupiter, este aproape de 95 de ori mai masiv decât Pământul și are de 700 de ori volumul acestuia. Straturile sale exterioare sunt de natură gazoasă, în

principal hidrogen. Modele ale interiorului său sugerează un nucleu de gheață și piatră, înconjurat de un strat superficial de hidrogen metalic lichid, acoperit de un înveliș de hidrogen molecular. Această structură înseamnă că Saturn are 70% din densitatea apei, adică cea mai mică densitate a corpurilor cosmice care au fost cercetate în sistemul solar. Saturn are cel puțin 47 de sateliți (inclusiv Titan, cel mai mare dintre ei) și un vast sistem de inele, cu câteva secțiuni importante, care sunt vizibile de pe Pământ, cu ajutorul telescopului. Inelele lui Saturn, observate pentru prima dată de Galileo Galilei în 1610, sunt formate din nenumărate particule separate, de diferite dimensiuni, de la formațiuni fine de praf până la corpuri cu diametru de câțiva metri. Apa înghețată constituie, probabil, cea mai mare parte a materialului din care sunt formate inelele. Ziua de pe Saturn durează cca 10,6 ore; anul său este egal cu 29,4 ani pământeni. Rotația sa rapidă, acționând asupra curenților electrici din nucleu, generează un câmp magnetic puternic și o magnetosferă întinsă. Gravitația sa este cu 16% mai mare decât a Pământului. Viteza mare de rotație face din Saturn cea mai turtită planetă din sistemul solar. Diametrul ei polar este de 108 728 km și este cu 10% mai mic decât diametrul ecuatorial. Distanța medie de la Soare este de 1,427 miliarde de kilometri.

Saturn

Serie de rachete cu două sau trei trepte pentru lansarea navelor cosmice, dezvoltate de SUA începând din 1958 și folosite pentru prima dată în 1961. *Saturn I*, prima rachetă americană proiectată special pentru zborul spațial, era un vehicul cu două trepte, folosit pentru lansarea pe orbită fără oameni la bord a versiunilor de testare ale navei *Apollo* și a altor sateliți. O versiune îmbunătățită, *Saturn IB*, a plasat pe orbită mai multe rachete *Apollo*, cu sau fără echipaj la bord, și a transportat astronauți la stația spațială Skylab. Racheta cu trei trepte *Saturn V* a fost cel mai mare vehicul de lansare a rachetelor construit în Statele Unite și a fost folosit pentru misiunile pe lună ale navei *Apollo* și pentru lansarea Skylab.

Saturn

Zeu roman al agriculturii, corespondentul zeului grecesc Cronos. Soția sa era Ops, zeița belșugului, iar printre copiii săi se numără Iunona, Neptun și Ceres. Festivalul dedicat lui, Saturnaliile (care începeau pe 17 decembrie), a devenit cea mai populară sărbătoare romană; influența sa se mai simte încă în sărbătorirea Crăciunului și a Anului Nou occidental. În timpul Saturnaliilor, toate afacerile erau suspendate, se ofereau cadouri, iar sclavilor le era acordată, simbolic, libertatea. Ruinele templului lui Saturn se găsesc în forul din Roma.

Saturninus, Lucius Appuleius

(m. 100 î.Hr.)

Om politic roman. Începând din 104 î.Hr., s-a opus Senatului, care l-a criticat pentru părerile sale liberale extremiste. În calitate de tribun (103 î.Hr.), a sprijinit proletariatul Romei, reducând prețul grânelor, acordând pământ veteranilor și înființând un tribunal pentru judecarea cazurilor de trădare. Consulul Marius l-a susținut inițial, dar mai târziu i-a retras sprijinul. Când Saturninus și adepții săi au pus stăpânire pe Capitoliu, Marius a restabilit ordinea, închizându-i pe conducătorii acțiunii în clădirea Senatului. Dușmanii acestora au distrus acoperișul și i-au ucis cu pietre. Senatul a anulat apoi cea mai mare parte a legislației introduse de Saturninus, dar a menținut, se pare, hotărârea de a acorda pământ veteranilor.

satyagraha

Filozofie care susține forma protestului nonviolent sau rezistența pasivă. A fost introdusă de Mohandas K. Gandhi în Africa de Sud (1906) și dezvoltată începând cu 1917 în India, în perioada care a dus la câștigarea independenței față de Marea Britanie. Satyagraha, care caută să cucerească prin supunere, implică refuzul de a te supune sau de a coopera în orice problemă percepută ca fiind greșită. De asemenea, presupune aderarea la principiul nonviolenței, cu scopul de a menține pacea minții necesară pentru a pătrunde și a înțelege. Acest principiu a jucat un rol esențial în Mișcarea pentru drepturile civile din SUA, condusă de Martin Luther King. *Vezi și* nesupunere civică.

Saud *nume complet* Saud ibn Abdul Aziz al-Faisal al-Saud

(15.01.1902, Kuwait - 23.02.1969, Atena, Grecia)

Rege al Arabiei Saudite (1953–1964). Fiu și succesor al lui Ibn Saud, a continuat programul de modernizare inițiat de tatăl său, punând accent pe construirea instituțiilor de sănătate și învățământ. Administrarea defectuoasă a finanțelor i-a atras multe

critici. A fost detronat în favoarea fratelui său, Faisal ibn Abd al-Aziz (1905–1975), care s-a dovedit mult mai competent în problemele financiare.

Sauditilor, dinastia ~

Conducători actuali ai Arabiei Saudite. În sec. XVIII, Muhammad ibn Saud (m. 1765), conducătorul unui sat arab, care nu căzuse niciodată sub stăpânire otomană, a ajuns la putere împreună cu mișcarea religioasă wahabită. Alături de fiul său, Abd al-Aziz I (d. 1764–1803), a cucerit cea mai mare parte a Arabiei; Saud I (d. 1803–1814) a cucerit Medina în 1804 și Mecca în 1806. Sultanul otoman l-a convins pe viceregele Egiptului să-i supună pe saudiți și wahabiți, lucru îndeplinit până în 1818. Un al doilea stat saudit a fost format în 1824, de către nepotul lui Muhammad ibn Saud, Turki (d. 1823–1834), care i-a stabilit capitala la Riyadh. După moartea fiului lui Turki, Faisal (1843-1865), disputele pe tema succesiunii au dat naștere unui război civil. Puterea nu s-a mai aflat în mâinile saudiților până în 1902, când Ibn Saud a recâștigat stăpânirea Riyadhului. El a înființat regatul Arabiei Saudite prin decret regal, în 1932. Unul dintre fiii săi, Abdullah (n. 1924), este actualul conducător al țării.

Saugus, uzina siderurgică ~

Prima uzină metalurgică de succes din America colonială. A fost înființată în 1646 în Saugus, Massachusetts, la N de Boston, de către Robert Bridges și Joseph Jenks, după ce mari cantități de fier fuseseră descoperite în zonă. Aici se turnau, în principal, ustensile, se cilindrau și se canelau cuie pentru coloniști. Prin 1688, uzina a fost închisă. Anumite părți au fost restaurate ca monument istoric național.

sauk *sau* sac

Populație indiană din America de Nord, vorbitoare de limbă algonkin, înrudită îndeaproape cu populațiile fox și kickapoo și care trăia în regiunea numită astăzi Green Bay, Wisconsin, SUA. Vara, locuiau în colibe din scoarță de copac, aproape de terenurile unde femeile cultivau porumb și diferite cereale. Iarna, satele se împărțeau în grupuri organizate pe linie paternă, care își ridicau case susținute de stâlpi și acoperite cu stufăriș. Primăvara, tribul se aduna în preria Iowa, pentru a vâna bizoni. Până la 1800, populația sauk se stabilise de-a lungul fluviului Mississippi, în partea centrală a statului Illinois, însă locuitorii au fost forțați să cedeze aceste pământuri Statelor Unite. În 1832, un grup de reprezentanți ai populațiilor sauk și fox, condus de către Șoimul Negru, a făcut o încercare, sfârșită tragic, de a se întoarce pe pământurile din Illinois. Astăzi, în jur de 1 000 de indieni sauk trăiesc în Oklahoma și alți cca 6 600 de oameni susțin că sunt descendenții populațiilor sauk și fox.

Saul *în ebraică* Shaul

Prim rege al Israelului (d. 1021–1000 î.Hr.). Tot ce se știe despre Saul provine din cărțile biblice ale lui Samuel I și II. A fost uns rege de profetul Samuel, ca o concesie față de presiunea populară după eliberarea orașului Jabesh-Gilead de sub stăpânirea amonită. Respingerea manifestată de Samuel față de Saul și gelozia lui Saul față de David au dus la declinul lui Saul. A murit luptându-se cu filistinii la Muntele Gilboa; David i-a eliberat pe israeliți și i-a adus omagiu lui Saul.

Saule

În mitologia baltică, zeiță a Soarelui, care determină bunăstarea și regenerarea vieții pe Pământ. Se spune că, în fiecare zi, călătorește prin cer într-un car cu roți de cupru, tras de cai care nu obosesc și nu asudă niciodată. Către seară, își spală caii în mare, înainte de a se retrage în castelul său de la capătul mării. Cel mai important eveniment organizat pentru celebrarea sa era sărbătoarea Ligo, de la mijlocul verii, în timpul căreia se aprindeau focuri mari pe coline, pentru a îndepărta spiritele rele.

Sault Sainte Marie

Oraș, 16 542 loc. (2000), aflat în E regiunii Upper Peninsula, Michigan, SUA. Situat la pragurile râului St. Mary, între Lacul Superior și lacul Huron, este legat de orașul său geamăn din Canada, Sault Sainte Marie, Ontario, 74 566 loc. (2001), prin poduri cu șosele și căi ferate. Statele Unite și Canada controlează fiecare o parte a canalelor Sault Sainte Marie sau a canalelor Soo, un punct central al canalului maritim St. Lawrence. Primul canal al SUA a intrat în funcțiune în 1855; de atunci a fost înlocuit, fiind împărțit astăzi în Canalul de Nord (terminat în 1919) și Canalul de Sud (terminat în 1896). Canalul canadian, care are o singură ecluză, a fost terminat în 1895.

saună

Baie de aburi obținuți din apă aruncată pe pietre încinse. Cunoscută în vremurile

antice în diverse zone, sauna este cel mai adesea asociată cu poporul finlandez, care a transformat această practică într-o tradiție națională. Pentru a obține o saună, se construiește o cabană din lemn în apropierea unui lac, având în interior rânduri de pietre plate. Acestea sunt încălzite cu ajutorul focului de lemne făcut într-un spațiu de sub podea. Se aruncă apoi apă rece peste acestea, pentru a crea aburi. Utilizatorii stau dezbrăcați pe bănci de lemn aflate în cabana plină cu aburi, după care își lovesc trupul cu ramuri până când pielea se înroșește și usturǎ, apoi intră în apă rece sau se rostogolesc prin zăpadă, iarna. Aceste variații extreme de temperatură sunt considerate a avea efecte benefice asupra circulației sângelui. Într-o formă adaptată, saunele sunt foarte populare în zilele noastre în sălile de gimnastică și în cluburile de întreținere.

Saura (Atarés), Carlos

(n. 04.01.1932, Huesca, Spania)

Regizor de film spaniol. S-a remarcat în calitate de regizor, odată cu apariția filmului *Vânătoarea* (La Caza, 1966), primul dintre filmele sale alegorice, care critică societatea spaniolă de sub conducerea lui Francisco Franco. Scriindu-și singur sau în colaborare toate scenariile, a regizat *Grădina desfătărilor* (El jardin de las delicias, 1970), *Anna și lupii* (Anna y los lobos, 1972) și *Verișoara Angelica* (La prima Angélica, 1973). A colaborat cu coregraful-dansator Antonio Gades la realizarea dramelor flamenco *Nunta însângerată* (Bodas de Sangre, 1981), *Carmen* (1983) și *Amorul vrăjitor* (El amor brujo, 1986). Printre filmele sale mai recente se numără *Flamenco* (1997) și *Tango* (1999).

saurischian

Specie de dinozauri cu „șolduri de șopârlă" (din ordinul *Saurischia*), având confirmația osoasă a șoldului ca a reptilelor moderne, cu osul pubian orientat înainte și în jos. Acest ordin include toți dinozaurii carnivori și câțiva erbivori gigantici. Saurischienii s-au dezvoltat din dinozaurii bipezi mici numiți tecodonți; au apărut pentru prima dată în Triasicul târziu (227–206 m.a.u.). Ordinul cuprinde trei subordine: teropozii, sauropozii și stauricozaurii (din subordinul *Staurikosauria*). Stauricozaurii, cunoscuți numai după rămășițele incomplete ale câtorva specii, par să fi fost carnivori de dimensiuni medii asemănători cu teropozii. *Vezi și* ornitischian.

sauropod

Specie de dinozauri saurischieni erbivori, cu patru picioare, din subordinul *Sauropoda*. Subordinul cuprinde cei mai mari dinozauri și cele mai mari animale terestre care au existat vreodată. Ei au trăit de la sfârșitul Triasicului până în Cretacic (227–65 m.a.u.). Toate speciile aveau cap mic, gât extrem de lung, trup masiv, picioare groase și coadă foarte lungă, conică, asemănătoare unui bici. Cu ajutorul dinților subțiri, rari, se hrăneau cu vegetație chiar și din copacii cei mai înalți. Lungimea speciilor varia de la 15 m până la 30 m la *Brachiosaurus*, care cântărea 80 de tone. *Vezi și* brontozaur; diplodoc; teropod.

Saussure, Ferdinand de

(26.11.1857, Geneva, Elveția - 22.02.1913, Geneva)

Lingvist elvețian. Deși a publicat singura sa lucrare scrisă pe când era încă student la universitate, Saussure a devenit foarte cunoscut ca profesor, în special la Universitatea din Geneva (1901–1913). Doi dintre studenții săi au adunat notițele luate în timpul cursurilor, laolaltă cu alte materiale, sub forma unui *Curs de lingvistică generală* (Cours de linguistique générale, 1916), considerat adesea a fi punctul de plecare în lingvistica sec. XX. A perceput limbajul ca pe un sistem structurat, care poate fi abordat atât sub forma în care există într-un anumit moment, cât și sub forma schimbărilor pe care le suferă în timp; a instituit principiile și metodele de studiu necesare pentru fiecare abordare. Conceptele sale pot fi considerate a sta la baza structuralismului.

Sauveur, Albert

(21.06.1863, Louvain, Belgia - 26.01.1939, Boston, Massachusetts, SUA)

Metalurgist american de origine belgiană. A emigrat în Statele Unite în 1887 și a predat la Universitatea Harvard în perioada 1899-1939. Studiile sale microscopice și fotomicroscopice asupra structurilor metalice l-au consacrat printre fondatorii metalurgiei fizice. Lucrarea sa asupra tratamentului termic al metalelor este considerată un important reper științific. Este autorul tratatului de referință *Metalografia și tratamentul termic al fierului și oțelului* (Metallography and Heat Treatment of Iron and Steel, 1912).

Sava

Râu din Balcanii de V, din Europa de S. Cursul său are o lungime de 940 km,

iar bazinul său acoperă o mare parte a Sloveniei, Croației, Bosniei și Serbiei nordice. Izvorăște din Alpii Iulieni sub forma a două râuri, care se unesc la Radovlijica. Trece apoi prin Slovenia și Croația, formând granița dintre Croația și Bosnia, înainte de a intra în Serbia și de a se vărsa în Dunăre la Belgrad.

Savannah

Oraș, 131 510 loc. (2000), în SE Georgiei, SUA. Situat la gura râului Savannah, este cel mai vechi oraș din Georgia și principalul său port la mare. A fost întemeiat în 1733 de James Oglethorpe, reprezentând locul nașterii coloniei Georgia, sediul guvernului colonial și capitala statului până în 1786. Fiind un important port confederat de provizii în timpul Războiului Civil American, orașul a fost obiectivul marșului către mare condus de generalul William T. Sherman în 1864. Remarcat pentru frumoasele sale clădiri istorice construite în jurul unui sistem de mici parcuri, orașul este un important centru turistic. Găzduiește mai multe instituții de învățământ superior.

Savannah

Râu situat în E Georgiei, SUA. Format prin confluența râurilor Tugaloo și Seneca la digul Hartwell, curge spre SE, trasând granița între Georgia și Carolina de Sud. Se varsă în Oceanul Atlantic la Savannah, cursul său având o lungime de 505 km. Este navigabil pentru vasele de ocean până la 8 km în amonte de Savannah, iar pentru traficul barjelor până la Augusta.

Save *sau* Sabi

Râu din SE Africii. Izvorăște din Zimbabwe și curge în direcția E-SE, trecând granița către Mozambic și continuând către E până la canalul Mozambic. Are o lungime de cca 645 km și este navigabil pentru vasele ușoare pe o distanță de 160 km în amonte.

Savigny, Friedrich Karl von

(21.02.1779, Frankfurt am Main - 25.10.1861, Berlin, Prusia)

Jurist german și istoric în domeniul juridic. S-a născut într-o familie nobilă, poziția sa privilegiată permițându-i să-și dedice viața studiului. În calitate de profesor la Universitatea din Berlin (1810–1842), a contribuit la fondarea renumitei „școli istorice“ de jurisprudență. Lucrarea sa *Istoria dreptului roman în Evul Mediu* (Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter, 6 vol., 1815–1831) stă la baza studiului modern al dreptului medieval. A înființat un sistem de introducere a dreptului civil german modern, prin lucrarea *Sistem de drept roman modern* (System des heutigen römischen Rechts, 8 vol., 1840–1849). Fiind un produs al perioadei romantice, a privit dreptul ca o reflecție a obiceiurilor și a spiritului unui popor, neputând fi impus în mod artificial, prin intermediul unei legislații raționalizate, oficiale.

Savimbi, Jonas (Malheiro)

(03.08.1934, Angola Portugheză - 22.02.2002, lângă Lucusse, Angola)

Conducător al mișcării de rezistență și politician din Angola. După ce și-a obținut doctoratul în străinătate, s-a întors pentru a înființa Uniunea Națională pentru Independența Totală a Angolei (UNITA), în 1966. Beneficiind de sprijinul Chinei, al Africii de Sud și al Statelor Unite, UNITA și-a dezvoltat o puternică armată de rezistență și a intrat într-un război extins împotriva guvernului Angolei, susținut de Uniunea Sovietică. În 1991, Savimbi a acceptat să participe la alegerile libere care au inclus mai multe partide, însă, după ce a pierdut, și-a reluat campania militară. Un acord de pace (1994) și alte acorduri ulterioare (1996) au permis partidului UNITA să se alăture unei coaliții guvernamentale; multe dintre prevederile acordurilor au fost îndeplinite sub auspiciile Națiunilor Unite, dar Savimbi a refuzat să devină vicepreședinte, iar violența a continuat până la moartea sa. UNITA a semnat un acord de pace în aprilie 2002.

Savoia *în franceză* Savoie *în italiană* Savoia

Regiune istorică din SE Franței și NV Italiei. Începând cu sec. XI, a fost condusă de conții de Savoia, făcând parte din regatul Arles, aflat sub suzeranitatea Sfântului Imperiu Roman. A devenit practic independentă și s-a extins peste Alpi, incluzând câmpia Piemontelui din Italia. În sec. XVIII, Piemonte și Savoia au fost încorporate în regatul Sardiniei, iar ducii de Savoia au devenit regii Sardiniei. Savoia și Piemonte au fost cedate Franței în 1792, dar Savoia a fost returnată conducătorilor inițiali în 1815, odată cu adăugarea Genovei. În 1860, Sardinia, Genova și Piemonte s-au alăturat celorlalte state italiene, pentru a forma regatul Italiei. Casa de Savoia a condus Italia până în 1946, când a fost înființată Republica Italiană.

Savoia

Dinastie istorică din Europa și casa conducătoare a Italiei în perioada 1861–1946. Fondatorul ei a fost Umberto I Biancamano (m. 1048?), care deținea ținutul Savoia și zone la E de fluviul Ron și la S de lacul Geneva. Succesorii săi medievali, printre care și Amadeus VI, i-au adăugat teritorii din Alpii vestici, la convergența Franței, Italiei și Elveției. În 1416, casa a fost ridicată la statutul de ducat în interiorul Sfântului Imperiu Roman, după care a decăzut până la sfârșitul sec. XVI. Deși s-a aflat sub dominație franceză în sec. XVII, sub conducerea lui Victor Amadeus II, casa a achiziționat teritorii în NE Italiei, obținând titlul regal, mai întâi ca regat al Siciliei (1713) și apoi al Sardiniei (1720). Casa a fost puternică în timpul mișcării de renaștere a Italiei (Risorgimento), iar sub conducerea regilor Victor Emmanuel I și II și a lui Carol Albert a contribuit la unirea Italiei din sec. XIX. Ulterior și-a pierdut întâietatea, iar monarhii Umberto I și Victor Emmanuel III au avut mai degrabă o funcție onorifică, până când instituirea republicii în 1946 a pus capăt dominației casei de Savoia.

Savonarola, Girolamo

(21.09.1452, Ferrara, ducatul Ferrarei - 23.05.1498, Florența)

Preot, reformator religios și martir italian. A intrat în ordinul dominican în 1475, fiind trimis la Florența pentru a ține cuvântări la mănăstirea San Marco, unde a devenit cunoscut pentru învățăturile și ascetismul său. În predicile sale apocaliptice afirma că Biserica trebuie reformată, că ea va fi pedepsită și apoi reînnoită. După răsturnarea familiei Medici (1494), Savonarola a devenit conducătorul Florenței, înființând un guvern democratic, dar excesiv de moral, cunoscut pentru „rugurile deșertăciunii", unde erau puse pe foc materialele considerate frivole. El a căutat să întemeieze o republică creștină ca bază pentru reformarea Italiei și a Bisericii. A fost combătut de familia Arrabiati, susținători ai familiei Medici, și de către papa Alexandru VI, care a încercat să stopeze interpretările sale neobișnuite ale Scripturii și pretențiile sale profetice. Savonarola a fost judecat, condamnat pentru erezie (1498), spânzurat și ars. În ciuda popularității sale, încercările de a-l canoniza au rămas fără succes.

Girolamo Savonarola, pictură de Fra Bartolomeo; Muzeul San Marco, Florența

ALINARI-ART RESOURCE/EB INC.

Sawatch

Lanț muntos care face parte din Munții Stâncoși, în partea centrală a statului Colorado, SUA. Are o lungime de 160 km și este mărginit de râul Arkansas și de Munții Elk. Porțiunea mediană, care cuprinde munții Yale, Harvard și Princeton, este numită de obicei Lanțul Universitar. Multe vârfuri depășesc 4 300 m, incluzând vârful Elbert (4 399 m), cel mai înalt din Munții Stâncoși. Descoperirea aurului în 1860 a atras mulți coloniști în regiune. Principalele ramuri economice din zilele noastre sunt creșterea animalelor, industria laptelui și turismul.

Sawchuk, Terry *născut* Terrence Gordon

(28.12.1929, Winnipeg, Manitoba, Canada - 31.05.1970, New York, New York, SUA)

Portar de hochei canadiano-american. A jucat timp de două sezoane în alte ligi, iar apoi a intrat în Liga Națională de Hochei.

Sax, Adolphe *născut* Antoine Joseph

(06.11.1814, Dinant, Belgia - 07.02.1894, Paris, Franța)

Fabricant de instrumente belgian. A lucrat pentru tatăl său, și el fabricant de instrumente, până în 1842, aducând îmbunătățiri clarinetului și clarinetului bas. Mai târziu și-a deschis un magazin în Paris, fiind susținut de muzicieni precum Henri Berlioz și Fromental Halévi (1799–1862), însă a fost contestat de fabricanții francezi. A inventat mai multe instrumente noi, printre care saxhornul, saxtromba și – cel mai izbutit – saxofonul. El însuși un instrumentist suflător, a predat saxofonul la Conservatorul din Paris (1857–1871).

Saxa-Coburg-Gotha

Vezi Windsor

Saxe, (Hermann-) Maurice, Conte de ~

(28.10.1696, Goslar, Saxonia - 30.11.1750, Chambord, Franța)

General francez de origine germană. Fiu nelegitim al lui Frederic August I al Saxoniei, a slujit sub Eugeniu de Savoia în Flandra și a fost făcut conte de Saxonia (*în franceză*, Saxe) în 1711. A avut sub comanda sa un regiment german în serviciul francez (1719) și a adus îmbunătățiri pregătirii militare, în special în practica tragerii cu

muscheta. A slujit cu distincție în armata franceză împotriva fratelui său vitreg August III în Războiul pentru Succesiunea la Tronul Poloniei și a fost făcut general (1734). A condus cu succes forțele franceze în Războiul pentru Succesiunea la Tronul Austriei, ocupând Praga (1741) și invadând regiunea din Țările de Jos aflată sub ocupație austriacă. Acolo a câștigat Bătălia de la Fontenoy (1745) și a ocupat Bruxelles și Anvers (1746). Numit mareșal al Franței de către Ludovic XV, Saxe a condus cu succes invazia Olandei în 1747.

Saxo Grammaticus

(activ la mijlocul sec. XII - începutul sec. XIII)

Istoric danez. Se cunosc puține date despre viața lui Saxo, cu excepția faptului că a provenit dintr-o familie de luptători și că a slujit, probabil, ca secretar al arhiepiscopului de Lund. Lucrarea sa în 16 volume *Istoria danezilor* (Gesta Danorum) este primul document important privind istoria Danemarcii și prima contribuție daneză la literatura mondială. Frescă a tradițiilor și a lumii antice a țării sale, a inspirat mulți poeți romantici danezi din sec. XIX și a constituit principala sursă de inspirație a operei *Hamlet* de William Shakespeare. Latina elevată și prețioasă i-a adus renumele de *Grammaticus* în sec. XIV.

saxofon

Instrument de suflat cu o singură ancie, prevăzut cu un tub conic din metal și cu clape. Este confecționat din alamă, iar muștiucul seamănă cu cel al clarinetului. Familia saxofonului include instrumente cu cel puțin opt ambitusuri diferite, cunoscute fiind cele de tenor și de alto. Cele mai mici saxofoane (pentru sunete înalte) sunt drepte; celelalte au gâtul curbat, cu pâlniile în sus și în afară. Instrumentele care transpun automat sunetele în gamele si bemol și mi bemol au același ambitus de trei octave și jumătate. Saxofonul a fost patentat în 1846, de A. Sax, care a creat două familii de instrumente diferite, pentru uz militar, respectiv orchestral. Deși puțini compozitori foloseau saxofonul în creațiile lor orchestrale, acesta a devenit foarte important în cadrul formațiilor militare, de dans și de jazz.

saxoni

Populație germanică de pe coasta baltică în timpuri străvechi; mai târziu a migrat spre V, până la Insulele Britanice. Saxonii au devenit pirați în Marea Nordului în timpul declinului Imperiului Roman, iar la începutul sec. V d.Hr. s-au împrăștiat în N Germaniei și de-a lungul coastelor Galliei și Britanniei. Au luptat cu Carol cel Mare (772–804 d.Hr.) înainte de a fi încorporați regatului franc și s-au stabilit în Britania împreună cu alți invadatori germanici, printre care anglii și iuții.

Saxonia *în germană* Sachsen

Regiune istorică, 4 384 192 loc. (2001), fost și actual land în Germania. Înainte de 1180, numele a fost folosit pentru a denumi teritoriul stăpânit în perioada 200–700 d.Hr. de tribul saxon germanic. Au fost cuceriți și creștinați de Carol cel Mare la sfârșitul sec. VIII d.Hr. Pe la mijlocul sec. IX d.Hr, a devenit parte a regatului german al francilor. Teritoriul a fost împărțit în 1180 în două zone mai mici, Saxe-Lauenburg pe cursul inferior al râului Elba și Saxa-Wittenberg pe cursul mijlociu al Elbei. Începând cu 1422, numele desemna o regiune întinsă, cuprinzând zona dintre Thuringia și Lusatia, până la granița cu Boemia. A fost parte a Imperiului German între 1871 și 1918 și stat independent în timpul Republicii de la Weimar (1919–1933). Statul a fost abolit în 1952 și împărțit între districtele est-germane. După reunificarea Germaniei din 1990, a fost creat landul Saxonia, cu o suprafață de 18 337 kmp. Centrul administrativ este Dresda.

Say, J(ean)-B(aptiste)

(05.01.1767, Lyon, Franța - 15.11.1832, Paris)

Economist francez. A editat o revistă și a deschis o filatură, înainte de a deveni profesor la Conservatorul de Arte și Meserii (1817–1830) și la Colegiul Franței (1830–1832). În lucrarea *Tratat asupra Economiei politice* (Traité d'économie politique, 1803) a susținut legea piețelor, conform căreia oferta își creează propria cerere. A atribuit depresiunea economică nu unei lipse generale a cererii, ci mai degrabă unei supraproducții temporare pentru unele piețe și unei subproducții pentru altele, o instabilitate care trebuie să se refacă automat, deoarece supraproducătorii își redirecționează producția în conformitate cu preferințele consumatorilor. Legea lui Say a rămas o teză centrală a economiei tradiționale până la Marea Depresiune.

Sayers, Dorothy L(eigh)

(13.06.1893, Oxford, Oxfordshire, Anglia - 17.12.1957, Witham, Essex)

Savantă și scriitoare engleză. În 1915, devenea una dintre primele femei care

absolveau cursurile Universității Oxford. Prima sa lucrare importantă a fost *Al cui corp?* (Whose Body?, 1923), în care l-a înfățișat pe detectivul Lord Peter Wimsey, un tânăr domn educat, curajos și abil, care va fi prezent și în alte colecții de nuvele și în romane apărute mai târziu, precum *Otravă letală* (Strong Poison, 1930), *Nouă croitori* (The Nine Tailors, 1934) și *Luna de miere a șoferului* (Busman's Honeymoon, 1937). După anii 1930, s-a concentrat asupra teatrului, a cărților teologice și a traducerilor literare, cu precădere asupra lui Dante, *Divina comedie*.

Sayles, John

(n. 28.09.1950, Schenectady, New York, SUA)

Regizor de film american. A absolvit Colegiul Williams. A scris nuvele și romane, printre care *Union Dues* (1977), iar mai târziu a devenit scenaristul lui Roger Corman. A debutat ca regizor cu apreciatul *Întoarcerea lui Secaucus Șapte* (Return of the Secaucus Seven, 1980). Scriindu-și de obicei singur scenariul, a explorat probleme sociale și politice în alte filme de profunzime: *Lianna* (1982), *Matewan* (1987), *Ultimul joc* (Eight Men Out, 1988), *Orașul speranței* (City of Hope, 1991), și *Călărețul singuratic* (Lone Star, 1996). A mai regizat și filmul pentru copii *Secretul lui Roan Inish* (The Secret of Roan Inish, 1994).

Sazonov, Serghei (Dmitrievici)

(10.08.1860, Riazan, Rusia - 25.12.1927, Nisa, Franța)

Diplomat rus. A devenit ministru al afacerilor externe în 1910. A promovat relații strânse cu Marea Britanie și Franța și a susținut Liga Balcanică împotriva Turciei. A participat la accelerarea evenimentelor din timpul Primului Război Mondial, susținând sprijinul Rusiei acordat Serbiei în defavoarea Austriei și insistând ca Nicolae II să ordone mobilizarea armatei ruse (30 iulie 1914); două zile mai târziu, Germania declara război Rusiei. A stabilit ca obiectiv de război al Rusiei anexarea Constantinopolului și a strâmtorilor turcești, însă a fost demis când i-a cerut țarului să acorde autonomie Poloniei. După Revoluția Rusă din 1917, s-a stabilit în Franța.

săgeată

Vezi arc cu săgeți

Săgetător

În astronomie, constelație situată între Capricorn și Scorpion; în astrologie, al nouălea semn zodiacal, guvernând perioada dintre 22 noiembrie și 21 decembrie. Simbolul său este fie un centaur care se pregătește să tragă cu un arc, fie doar un arc cu săgeată. Asocierea acestei constelații cu un arcaș călare își are originea în Babilon încă din sec. XI î.Hr.

Sălaj

Județ în NV României, în zona de contact dintre podișul Transilvaniei și Dealurile de Vest. Suprafața: 3 864 kmp; 255 341 loc. (2001). Reședința: Zalău. Pe teritoriul lui se află patru orașe, dintre care un municipiu. În timpul stăpânirii romane, aici au existat numeroase centre militare, cel mai important fiind Porolissum. A făcut parte din voievodatele lui Gelu, Glad și Menumorut. În sec. XIII a fost comitat maghiar. Județul Sălaj a fost înființat după Marea Unire din 1918 și reînființat în 1968. Are un relief variat, cuprinde zone montane – Munții Apuseni în SV, zone de deal și podiș –, părți din Podișul Someșan, dealul Silvaniei și câmpia Prisnel, componentă a „jugului intracarpatic". Are o economie cu structură diversificată, cu o repartiție oarecum echilibrată. Ramurile industriale mai importante sunt producția de anvelope și țevi și extracția de cărbune. Agricultura se bazează pe suprafețe importante de teren arabil, dar și pe pășuni, fânețe, livezi. Obiective turistice sunt defileul Barcăului, Poiana cu narcise, munții Meseș și Plopiș, monumentul de la Guruslău, castelul Wesselenyi (sec. XVIII) etc.

Sămănătorul

Săptămânal literar apărut în România, la București, între 1901 și 1910. A jucat un rol important în dezbaterile de idei ale primului deceniu din secolul trecut, impunând un model ideologic caracterizat prin exaltarea valorilor tradiționale ale lumii satului, o viziune idilic-romantică asupra țăranilor și un paseism cu accente patriotic-naționaliste. Articolul-program indică direcția artistică preconizată și anume respingerea ideilor de împrumut, tipărirea unei literaturi inspirate din realitatea autohtonă și evitarea oricăror influențe și curente străine, încurajarea acelor creații care prezintă viața poporului român, faptele de vitejie ale strămoșilor, frumusețile naturale. Printre colaboratori se remarcă scriitorii Dimitrie Anghel, Ion Agârbiceanu, Octavian Goga, Sextil Pușcariu.

sământă

Structură reproductivă la plante, care constă dintr-un embrion, în general însoțit de

o rezervă de hrană (endosperm, produs în timpul fertilizării) și închis într-un înveliș protector, tegumentul. Embrionii conțin unul sau mai multe cotiledoane. La plantele cu flori obișnuite, semințele se formează după polenizare și fertilizare. Pe măsură ce semințele ajung la maturitate, ovarul care conține ovulele se transformă în fruct care protejează semințele. Majoritatea semințelor sunt mici, cântăresc mai puțin de un gram; cele mai mici semințe nu conțin nici o rezervă de hrană. La cealaltă extremă, sămânța cocotierului poate cântări 27 kg. Semințele sunt foarte bine adaptate pentru a fi transportate de animale, vânt sau apă. Când condițiile sunt favorabile, apa și oxigenul penetrează învelișul seminței, iar noua plantă începe să se dezvolte (*vezi* germinare). Longevitatea seminței variază foarte mult: unele sunt viabile doar o săptămână, altele pot germina după sute sau chiar mii de ani.

sănătate

Stare de abilitate fizică, emoțională, mentală, precum și capacitate socială de a face față mediului. O stare bună de sănătate este mai greu de definit decât una precară (care poate fi socotită echivalentă cu prezența bolii), deoarece trebuie să dezvăluie un concept pozitiv, care este superior simplei absențe a bolii, iar între sănătate și boală există o diferență destul de mare. O persoană poate să aibă o stare fizică bună, dar să sufere de guturai sau de o boală psihică. Cineva poate da impresia de sănătate, dar să aibă o suferință gravă (de ex. cancer), care poate fi detectată numai prin examinare medicală ori analize sau, uneori, nici măcar prin aceste mijloace.

sănătate publică

Știință și artă a prevenirii îmbolnăvirii prin prelungirea vieții și promovarea sănătății, prin eforturi organizate de comunitate. Printre aceste eforturi se numără curățenia, controlul infecțiilor contagioase, cursurile de igienă și standardele de viață adecvate. Acestea necesită nu doar înțelegerea epidemiologiei, a nutriției și a practicilor antiseptice, dar și a științelor sociale. Printre măsurile de sănătate publică istorice se numără carantina bolnavilor de lepră în Evul Mediu și impunerea curățeniei după epidemia de ciumă din sec. XIV. Creșterea populației din Europa în anii 1750 a adus la creșterea preocupării față de decesele infantile și la înmulțirea spitalelor. Prin Actul de Sănătate Publică a Angliei din 1848 s-a format un minister special al sănătății publice. În prezent, în SUA, sănătatea publică este studiată și coordonată la nivel național de centrele de prevenire și control al îmbolnăvirilor; la nivel internațional, Organizația Mondială a Sănătății are un rol echivalent.

Sănătescu, Constantin

(14.01.1885, Craiova, România - 08.11.1947, București)

General și om politic român. A luptat în Războiul balcanic (1913) și în Primul Război Mondial. În perioada interbelică, a fost atașat militar la Paris și apoi la Londra. A fost șef al Marelui Stat-Major, în 1937. A jucat un rol important în lovitura de stat de la 23 august 1944, prin care Ion Antonescu a fost înlăturat de la putere, asumându-și rolul de prim-ministru al guvernului român (august–decembrie 1944). A murit de cancer și a fost înmormântat cu onoruri militare.

Constantin Sănătescu

săpăligă

Unealtă pentru săpat, asemănătoare unui târnăcop; una dintre cele mai vechi unelte folosite în agricultură. Săpăliga seamănă cu sapa modernă, însă are, de cele mai multe ori, o lamă de piatră sau din lemn, în locul celei din metal, potrivită pentru unghiuri drepte și prevăzută cu un lung mâner de lemn. Deși în agricultură se folosesc pluguri, grape și sape rotative care deschid simultan mai multe brazde pe câmp, unii horticultori folosesc încă săpăligi pentru afânarea pământului și îndepărtarea buruienilor.

săpături arheologice

În arheologie, expunere, înregistrare și reconstituire a rămășițelor materiale îngropate. Tehnicile folosite variază în funcție de tipul sitului, dar toate formele de săpături arheologice necesită o mare pricepere și pregătiri amănunțite. Procesul începe cu localizarea sitului, cu ajutorul fotografiilor aeriene, cu scanări de la distanță sau, adesea, prin descoperirea accidentală de către muncitorii constructori. Acest prim pas este urmat de o cercetare atentă și de cartografiere, de recoltare de eșantioane și

schițare a unui plan de excavare. Săpăturile propriu-zise constau în îndepărtarea stratului de pământ și examinarea minuțioasă a solului rămas dedesubt, a vestigiilor și a zonei, prin observație, cernere, precum și prin alte metode. Printre instrumentele obișnuite se numără spatula, briceagul și pensula. Etapa săpăturilor este urmată de clasificarea vestigiilor, analizarea lor, datarea și publicarea rezultatelor. Săpăturile dintr-un sit pot dura zeci de ani sau pot fi o operațiune de salvare urgentă, făcută în scurt timp (de ex., dacă situl este pus în pericol prin extinderea așezărilor umane).

Săpânța, Cimitirul Vesel de la ~

Comuna Săpânța din Maramureș, în N României, reprezintă un important centru de artizanat (țesături), cu port popular tradițional. Cimitirul local, denumit și Cimitirul Vesel, loc de reculegere și muzeu în același timp, unic în lume, este o cronică vie a acestui sat. Are numeroase cruci sculptate și pictate de meșterul popular Ion Stan Pătraș (1908–1977), care este totodată și autorul unor interesante și amuzante epitafuri în versuri.

săpun

Compus organic, sare a unui acid gras, de obicei acidul stearic (cu 12 atomi de carbon) sau acidul palmitic (cu 16 atomi de carbon). Materia primă poate fi orice ulei vegetal sau grăsime animală. Este un agent de emulsie, folosit de obicei pentru curățare. Vreme îndelungată a fost obținut din leșie și grăsime. Detergenții sunt în întregime sintetici. Săpunul produs din metale, mai greu decât soda, nu este foarte solubil, dar precipitatul coagulat produs de săpun în apa dură reprezintă sarea calcică sau de magneziu a acidului gras din săpun. Un astfel de săpun este folosit pentru lubrifianți, ca întăritor de gel și în vopsele. Napalmul este un săpun de aluminiu.

Săraru, Dinu *născut* Constantin Grigore

(n. 30.01.1932, Râmnicu Vâlcea, Vâlcea, România)

Prozator, jurnalist și om de teatru, una dintre cele mai marcante figuri ale mediului scriitoricesc și teatral românesc din perioada postbelică. După absolvirea Facultății de Ziaristică, a debutat în proză scurtă (1961). Volumul de critică teatrală *Teatrul românesc și interpreți contemporani* (1966) a marcat debutul editorial. A colaborat la cele mai prestigioase publicații literare și culturale din România, fiind el însuși director fondator al unor reviste (Noi, 1990, *Clipa*, 1991 și 2008, *Renașterea civilizației rurale românești*, 1993) și coordonator de proiecte culturale. Președinte fondator al Fundației Naționale pentru Civilizație Rurală „Niște Țărani" și inițiator-organizator al Festivalului Internațional Eco-Etno-Folk Film. Director al Teatrului Mic și creator al Teatrului Foarte Mic (1977–1990), director general al Teatrului Național din București (2001–2004).

Dinu Săraru

Romanele sale, cu o vădită tentă socială, care dovedesc un acut simț al observației, o ironie frecvent acidă și o stăpânire deplină a mijloacelor de expresie, au fost bine receptate de public și de critica de specialitate: *Trilogia țărănească* (*Niște țărani*, 1974, dramatizat la Teatrul Mic, 1981, ecranizat cu titlul *Vânătoarea de vulpi*, 1980; *Iarba vântului*, 1993; *Crimă pentru pământ*, 1993, dramatizat și pus în scenă la Teatrul Național, 2002–2003), *Clipa* (1976, dramatizat, ecranizat 1979), trilogia *Dragostea și Revoluția* (*Toamna roșie*, 1981, ecranizat 1983; *Cei care plătesc cu viața*, 1986, *Speranța*, 1989), *Ciocoii noi cu bodyguard* (2003, ecranizat cu titlul *Ticăloșii*, 2007). Membru al Uniunii Scriitorilor din România (1961), membru fondator al Academiei Oamenilor de Știință din România (2001), a primit numeroase premii și distincții, între care Ordinul Național „Steaua României" în grad de cavaler.

săritură cu coarda elastică /bungee jumping/

Sport în care săritorul cade de la mare înălțime, având o coardă elastică legată de picioare, celălalt capăt fiind legat de locul de unde sare. După o perioadă de cădere liberă, cu capul înainte, săritorul este tras parțial înapoi când coarda elastică se strânge, după ce a fost întinsă la maximum. Acest sport își are originile în „săriturile în pământ", practicate pe insula Pentecost, Vanuatu, în care săritorii sar de pe un turn înalt, având picioarele legate de acesta cu un lujer de viță, care are o lungime calculată astfel încât săritorul să cadă până când părul său șterge pământul. Clubul de sporturi extreme din Oxford, inspirat de articolele despre săritorii din insula Pentecost, a organizat primele sărituri cu

coarda elastică din Occident; săritura cu coarda a fost oferită pentru prima dată publicului ca atracție comercială în Noua Zeelandă, în 1988.

săritură cu prăjina

Exercițiu fizic care constă într-o săritură în înălțime, peste o bară transversală, cu ajutorul unei prăjini lungi. A fost introdusă ca probă de concurs încă de la primele ediții ale Jocurilor Olimpice moderne. Este practicată mai mult de bărbați. În competiții, fiecare concurent are dreptul la câte trei încercări pentru a atinge o anumită înălțime. Bara este ridicată progresiv, până când se impune un câștigător.

săritură cu schiurile

Probă sportivă de schi în care participanții coboară pe o pantă abruptă și curbată, propulsându-se în aer pe o distanță cât mai lungă. Adoptând o poziție încovoiată, schiorii pot atinge viteze de până la 120 km/h. După decolare, ei se apleacă mult în față, îndoind picioarele de la glezne, cu genunchii drepți și schiurile ținute depărtate la vârfuri pentru a forma un „V". Această poziție limitează rezistența aerului și optimizează avântul. Punctajul este influențat atât de distanță, cât și de prestația zborului.

săritură în înălțime

Săritură peste o bară orizontală înaltă, în concursurile de atletism. Dispozitivul sportiv include o pistă semicirculară, ce permite o alergare de cel puțin 15 m, o bară orizontală culisantă pe suporturi verticale și o saltea. Săritorii trebuie să execute mișcarea de înălțare cu bătaie pe un singur picior. Primele stiluri de sărituri, precum săritura cu picioarele în foarfece, din poziție aproape verticală, și tipul occidental de săritură cu volută și aterizare cu fața în jos, au fost înlocuite în 1968 de săritura Fosbury, un plonjon cu răsucire pe spate, care poartă numele inventatorului ei, sportivul american Dick Fosbury (n. 1947).

săritură în lungime

Probă în atletismul modern constând într-o săritură orizontală la distanță. La început era practicată în două feluri distincte, atât de pe loc, cât și cu elan. Prima variantă nu mai face parte din marile competiții. Săritura în lungime (cu elan) a reprezentat un eveniment al Jocurilor Olimpice din 708 î.Hr., iar în cadrul Jocurilor Olimpice moderne a fost introdusă în 1896. În 1935, Jesse Owens a stabilit recordul de 8,13 m, neegalat până în 1960; americanul Bob Beanmon a deținut recordul de 8,90 m în perioada 1968–1991. Recordul a fost doborât de Mike Powell care a sărit 8,95 m în cadrul Campionatului Mondial de la Tokyo (1991). În 1948, săritura în lungime a devenit și probă olimpică feminină.

sărituri

Exercițiu de gimnastică, în care atletul sare peste un obiect de formă cilindrică similar calului cu mânere, exceptând faptul că nu are mânere. În exercițiul masculin, calul este plasat longitudinal; în cel feminin, este plasat transversal. În ambele cazuri, atletul aleargă spre cal, este catapultat de trambulină și, ajungând în contact cu calul, se sprijină pe mâini și sare peste acesta. În timpul săriturii pot fi executate diferite mișcări acrobatice. Săriturile constituie sport olimpic din 1896 la proba masculină și din 1952 la cea feminină.

sărituri în apă

Sport care constă în plonjarea în apă, de obicei cu capul înainte, și care adesea urmărește executarea uneia sau a mai multor manevre acrobatice (cum sunt îndoirea și răsucirea). A fost inclus în competițiile sportive la sfârșitul sec. XIX și a devenit probă la Jocurile Olimpice în 1904. Săriturile sunt executate de pe o platformă fixă, plasată la 5 sau 10 m deasupra apei, sau de pe o trambulină elastică înaltă de 1 sau 3 m. În întrecerile olimpice sunt folosite doar platformele de 10 m și trambulinele de 3 m. Participanții trebuie să facă anumite plonjări, fiecare notată după gradul de dificultate, precum și sărituri libere. Juriul notează fiecare săritură, iar nota finală este înmulțită cu gradul fiecăreia de dificultate.

Săvulescu, Traian

(02.02.1889, Râmnicu Sărat - 29.03.1963, București)

Biolog român, profesor universitar la București; membru al Academiei Române. A fost primul președinte al Academiei RPR (1948–1959). Fondatorul școlii românești de fitopatologie, inițiator și coordonator al seriei academice *Flora R. S. România*. Contribuții în geobotanică și micologie. A fost primul care a făcut cunoscută în țara noastră flora Arabiei și a Palestinei. Între noiembrie 1946 și decembrie 1947 a fost ministru al agriculturii în guvernul Petru Groza.

sânge

Fluid circulator (*vezi* circulație) la animalele multicelulare. La multe specii, transportă

hormoni și anticorpi. Sângele transportă și preia oxigenul de la plămâni și nutrienții din tubul gastrointestinal și îi conduce la celulele corpului, pentru a se putea realiza metabolismul. De asemenea, preia dioxidul de carbon de la celule și îl transportă în plămâni și spre alte organe excretorii. Compoziția sângelui variază de la specie la specie. Sângele mamiferelor conține plasmă, celule albe și roșii (leucocite și eritrocite) și plachete sanguine (trombocite). Printre bolile sângelui se numără policitemia (creștere anormală a numărului celulelor roșii), anemia, leucemia și hemofilia. *Vezi* sistemul grupelor de sânge; analiza sângelui; formarea celulelor sângelui; presiunea sângelui; transfuzie de sânge; sistemul AB0 al grupelor sangvine.

sângele-voinicului

Plantă anuală (*Lathyrus odoratus*) din familia leguminoaselor (*vezi* legumă) originară din Italia și cultivată în toată lumea pentru florile ei frumoase și plăcut mirositoare. Tulpina lungă (1,2–2 m), asemănătoare cu a viței-de-vie, se cațără cu ajutorul cârceilor și are frunze compuse din foliole alungite. Florile roz, roșii, violet sau purpurii, asemănătoare ca formă cu fluturii, cresc singure sau în buchete de la două până la patru. Fructul este o păstaie acoperită cu puf, cu o lungime de cca 5 cm. Au fost create câteva sute de varietăți ale acestei plante. Planta a constituit obiectul unor importante experiențe genetice făcute de către Reginald Crundall Punnett și William Bateson.

sângele-voinicului (latirus sau măzăriche-parfumată) (*Lathyrus odoratus*)

SVEN SAMELIUS

sângerare uterină

Sângerare anormală a uterului, care nu ține de menstruație. Întâlnită adesea în primii ani de după apariția menstruației și odată cu apropierea menopauzei, se crede că apare atunci când proasta funcționare a ovarelor cauzează reducerea nivelului de estrogen din sânge. Sângerarea uterină cu cauze hormonale poate fi provocată de disfuncționalități ale hipotalamusului sau ale glandei hipofize, ca și de folosirea pilulelor anticoncepționale sau de terapia de înlocuire a hormonilor. Unele tumori produc estrogeni și pot duce la modificarea ciclului menstrual, cauzând sângerarea. Tumorile localizate la nivelul uterului sângerează adesea cu ușurință. Alte cauze pot fi rănirea uterului, stresul, obezitatea, bolile cronice, problemele psihice și cele cardiovasculare. Tratamentul trebuie aplicat direct cauzei care provoacă sângerarea.

sânziană

Plantă erbacee perenă mică din clasa *Galium*, familia *Rubiaceae*, care crește în pădurile umede și de-a lungul albiilor unor râuri. Sânzienele au frunze dințate, adesea în formă de ac, grupate câte patru sau câte opt, mănunchiuri de flori mici, verzi, galbene sau albe, și fructe compuse din două nuci rotunde, unite. Sânziana nordică (*G. boreale*), sânziana de mlaștină (*G. palustre*) și iarba gâștei (*G. aparine*) cresc în toată Europa și s-au naturalizat și în unele părți ale Americii de Nord. Vinărița (*G. odoratum*) miroase ca fânul proaspăt cosit, frunzele sale uscate fiind folosite în producerea parfumurilor și a băuturilor. Rădăcinile câtorva specii se folosesc la producerea vopselei roșii.

Sârbilor, Croaților și Slovenilor, Regatul ~

Stat balcanic format în 1918, după Primul Război Mondial. Era format din fostele regate independente ale Serbiei și Muntenegrului și teritoriile slave sudice care fuseseră supuse Imperiului Austro-Ungar, printre care Dalmația, Croația-Slavonia, Slovenia, Bosnia și Herțegovina. Regatul a fost condus de dinastia Karagheorghević, de origine sârbă. În 1929, regele Alexandru I a încercat să combată naționalismul local, proclamând o dictatură regală și redând statului numele Iugoslavia.

sârbo-croată, limba ~

Limbă slavă sudică, vorbită de aproape 21 de milioane de oameni în Croația, Bosnia și Herțegovina, Serbia, Muntenegru și Kosovo. Fiind limba dominantă vorbită în Iugoslavia de dinaintea anului 1991, era folosită și înțeleasă de majoritatea grupurilor etnice din cadrul federației. Dialectul neoștokavian central reprezintă baza limbilor standard sârbă și croată. Din punct de vedere istoric, limba literară a Serbiei era o revizuire sârbească a slavei bisericești (*vezi* limba slavonă bisericească). În sec. XIX, o nouă limbă literară bazată pe sârba colocvială a fost promulgată cu succes de Vuk Ștefanovici Karadžić. Limba croată scrisă în alfabetul latin a apărut la

mijlocul sec. XIV. În sec. XIX, mișcarea politică ilirică fondată la Zagreb, care dorea unirea tuturor slavilor din S, a folosit dialectul neoștokavian central drept bază pentru o limbă literară care să-i unească pe croați și să îi apropie mai mult de frații lor slavi. Mișcarea pentru crearea unei limbi unificate „sârbo-croate" a fost susținută de Regatul Iugoslav unit din punct de vedere politic (1918–1941) și de Iugoslavia comunistă (1945–1991). De la dezintegrarea politică a Iugoslaviei, tendința a fost de îndepărtare de la unitatea lingvistică, conducând la afirmarea limbilor distincte: sârbă, croată și bosniacă. Pot fi constatate diferențe lexicale și de pronunțare, însă între cele trei etnii nu există bariere serioase de comunicare. Croații și bosniacii folosesc alfabetul latin, în timp ce Serbia și Muntenegrul folosesc scrierea chirilică.

Sârbu, Iosif

(21.09.1925, Șibot, Alba, România - 06.09.1964)

Sportiv român. A început să practice tirul în copilărie, sub îndrumarea tatălui său. La 14 ani, ocupă locul întâi la Cupa orașului București, la proba de tir cinci focuri din poziția culcat. În lunga sa carieră sportivă, a cucerit peste 50 de titluri de campion și a stabilit numeroase recorduri naționale. În 1952, la Jocurile Olimpice de la Helsinki, a cucerit medalia de aur și titlul de campion olimpic în proba de armă liberă, calibru redus, 40 de focuri, poziția culcat, stabilind un nou record olimpic și record mondial egalat, fiind primul campion olimpic al României. Din cauza unor probleme medicale la ochiul drept, a realizat un sistem tehnic prin care deplasa vizarea de la ochiul drept la cel stâng, soluție brevetată în 1955 de americani. În 1958, la Jocurile Olimpice de la Moscova, a obținut titlul de vicecampion mondial, cu echipa, în proba de pușcă, poziția culcat. În paralel, a avut o activitate susținută de instructor și antrenor de tir. I s-au acordat titlurile de Maestru al sportului (1951) și Maestru emerit al sportului (1953). S-a sinucis din motive necunoscute.

Sburătorul

Revistă literar-artistică apărută în București, cu întreruperi, în perioada 1919–1927. Întemeiată și condusă de istoricul și criticul literar E. Lovinescu, nu a formulat un program anume, lăsând ca acesta să se contureze natural, din „talentul colaboratorilor". Totuși, principiul director a fost disocierea dintre estetic, pe de o parte, și etnic și etic, pe de altă parte, cu deschidere totală spre contactul literaturii române cu literaturile europene și, mai ales, cu cea franceză, conform teoriei sincronismului, susținută de Gabriel Tardé. Deși a recunoscut meritele revistei *Gândirea*, cu care a apărut o vreme concomitent, respingea, în numele modernismului, ignorarea civilizației citadine profesată de aceasta, cantonarea în valorile autohtone tradiționale, exaltarea misticismului ortodoxist și naționalist. Colaboratorii revistei se întâlneau săptămânal în casa mentorului și conducătorului ei, într-un cenaclu cu același nume, ambele contribuind decisiv la impunerea unor scriitori din prima linie a literaturii române, prozatori, poeți, critici, printre care Ion Barbu, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, Liviu Rebreanu, Ion Pillat, G. Călinescu, T. Vianu.

Scaevola, Quintus Mucius *sau* Pontifex

(m. 82 î.Hr.)

Legiuitor roman. A fost consul, guvernator al provinciei Asia și, începând cu 89 î.Hr., pontifex maximus. În jurul lui 95 î.Hr. a reușit să treacă în Senat legea Licinia Mucia care a privat anumite grupuri de exercitarea drepturilor cetățenești, ceea ce a condus la Revolta sociilor din 90–88 î.Hr. Lucrarea sa majoră a fost un tratat sistematic de drept civil, în 80 de volume, deseori citat mai târziu și preluat, ulterior, de juriști. Ghidul său, *Definiții* (Horoi), a reprezentat cea mai veche lucrare citată în *Digestele* lui Iustinian I.

scaiete

Denumire comună pentru cele 15 specii de plante care constituie genul *Dipsacus*, familia *Dipsacaceae* (familia scaietelui), originare din Europa, zona mediteraneeană, și Africa subtropicală. Mulți scaieți sunt plante bienale cu spini, cu inflorescențe înalte sub formă de capitule alcătuite din flori numeroase cu patru lobi, dispuse într-un cerc ca o coroană de bractee țepoase, înguste. Extremitatea țepoasă, uscată, pe care se află fructul scaietelui piuar (*D. sativus*), a fost utilizată încă de pe vremea romanilor pentru a aduna scamele de pe țesăturile din lână, într-un proces cunoscut sub numele dărăcirea lânii.

Scalia, Antonin

(n. 11.03.1936, Trenton, New Jersey, SUA)

Jurist american. A studiat la Universitatea Georgetown și la Școala de Drept de la

Harvard, unde a editat și revista de drept a facultății. A lucrat pentru o firmă de avocați din Cleveland (1961–1967), a predat la Universitatea din Virginia (1967–1974), a fost asistentul procurorului general al Statelor Unite (1974–1977) și a predat la Universitatea din Chicago (1977–1982). Conservator convins, a fost numit de președintele Ronald Reagan membru al Curții de Apel a SUA (1982), apoi al Curții Supreme a SUA (1986). În această calitate, Scalia s-a opus activismului judecătoresc, aplicând în sens restrâns legile Congresului, iar în sens larg pe cele de stat și locale, cu condiția ca acestea să nu intre în contradicție cu legea federală sau cu principiile federale conservatoare.

Scaligero, Giulio Cezare *și* Joseph Justus

(23.04.1484, Riva, Republica Venețiană - 21.10.1558, Agen, Franța; 05.08.1540, Agen, Franța - 21.01.1609, Leiden, Țările de Jos)

Savanți clasici. Munca lui Giulio Cezare a fost legată de studiul botanicii, al zoologiei și al gramaticii, dar a fost preocupat, în mod special, de dezvoltarea unei evaluări clare și critice a lumii antice. Cartea sa care s-a bucurat de cel mai mare succes a fost *Poetica* (1561), în care retorica și poetica greco-romană sunt folosite ca bază pentru critica literară. Fiul său, Joseph, un cercetător în științele limbii, a urmat cursuri în Franța, Germania și Italia și a predat în Franța, înainte de a fi chemat la Universitatea din Leiden, unde a devenit cunoscut drept cel mai erudit savant al timpului său. Lucrările sale majore sunt *Despre îmbunătățirea măsurării timpului* (Opus de emendatione tempore, 1583) și *Tezaurul timpului* (Thesaurus temporum, 1609), care a pus ordine în cronologia antică.

scalpare

Îndepărtare a pielii, cu păr cu tot, de pe întreaga suprafață sau de pe o parte a capului unui dușman. Este o practică bine cunoscută în războaiele indienilor din America de Nord. Restrânsă inițial la triburile estice, s-a răspândit ca rezultat al recompenselor oferite de francezi, englezi, olandezi și spanioli pentru scalpurile inamicilor indieni și uneori albi. Numeroși oameni de la frontieră americani și soldați au adoptat acest obicei. La indienii de câmpie, scalpurile erau luate ca trofeu de război, de la inamicii decedați, însă unii luptători preferau victimele în viață. Operația nu este în mod necesar fatală, unele victime fiind lăsate în viață.

Scamandru

Vezi Menderes

scamatorie

Formă de divertisment care constă în arta de a crea iluzia realizării unor acțiuni imposibile. Scamatorul este un actor care combină psihologia, dexteritatea manuală și diversele dispozitive mecanice pentru a obține iluzia dorită. Această formă de artă a apărut în perioada medievală, când scamatorii dădeau spectacole în târguri și pe la casele nobililor. În sec. XIX și XX, numerele de scamatorie erau realizate pe scenă de scamatori ca: Jean-Eugène Robert-Houdin, Harry Houdini și Harry Blackstone. La sfârșitul sec. XX, magicieni precum Doug Henning sau David Copperfield au realizat la televiziune adevărate spectacole pline de culoare. Echipa postmodernistă Penn și Teller a oferit un tip de magie mai calm, care pune accentul pe ironie și iluzie.

scanare cu rezonanță magnetică (MRI)

Producere computerizată de imagini obținute prin rezonanță magnetică. Informațiile structurale și biochimice astfel realizate ajută la diagnosticare, fără efectele potențial negative ale razelor X sau gamma. Este extrem de importantă în detectarea și delimitarea tumorilor și în producerea de imagini ale creierului, inimii și ale altor organe cu țesut moale. MRI poate produce anxietate, din cauză că pacientul trebuie deseori să fie culcat într-un tub îngust. Un alt dezavantaj este timpul mai lung de scanare (în comparație cu alte operațiuni asistate de computer), analiza fiind sensibilă la mișcare și mai puțin edificatoare în cazul pieptului sau abdomenului. În schimb, imaginile oferă un mai bun contrast între țesutul normal și cel bolnav, în comparație cu cele produse de alte procedee asistate de computer.

Scandinavă, Peninsula ~

Promontoriu întins în N Europei. Ocupat de Norvegia și Suedia, are o lungime de 1 850 km, 750 000 kmp și se întinde în S Mării Barents. Este, în cea mai mare parte, regiune muntoasă; latura sa de E coboară lin către Marea Baltică, iar pe cea de V munții se întind până pe coastă, unde fiordurile pătrund adânc în țărm.

Scandinavia

Regiune din N Europei, cunoscută, de obicei, ca zona care cuprinde Norvegia, Suedia

și Danemarca. Este uneori folosită în sens mai larg, incluzând și Finlanda și Islanda. Norvegia și Suedia ocupă Peninsula Scandinavă, iar Danemarca face parte din Câmpia Nord-Europeană. Scandinavii sunt uniți prin cultură și vorbesc un grup de limbi germanice înrudite.

scaner optic

Periferic de citire a datelor pentru computer, care folosește un fascicul de lumină pentru a scana coduri, text sau imagini grafice direct în computer sau în sistemul computerizat. Scanerele pentru codurile de bare sunt folosite pe scară largă la terminalele punctelor de vânzare ale magazinelor de comerț cu amănuntul. Un scaner de mână ori un creion pentru cod de bare este trecut peste cod sau codul este trecut manual pe deasupra unui scaner încorporat într-o casă de marcat sau într-o altă suprafață, iar computerul stochează sau procesează automat informația conținută în codul de bare. După ce identifică produsul după codul său de bare, computerul îi determină prețul și introduce această informație în casa de înregistrare. Scanerele optice sunt folosite și la aparate fax, precum și pentru a salva materiale grafice (fotografii) în computerele personale. *Vezi și* OCR.

Scapa Flow

Bazin marin în insulele Orkney. Localizat în imediata apropiere a celui mai nordic punct al Scoției, are o lungime de 24 km și o lățime de 13 km. A servit ca importantă bază navală britanică în Primul și Al Doilea Război Mondial. Germanii și-au scufundat flota aici, după Primul Război Mondial, pentru a nu o preda Imperiului Britanic. Baza a fost fortificată în Al Doilea Război Mondial, după atacul german și scufundarea navei de luptă *Royal Oak* în 1939. Baza a fost închisă în 1956.

scarabeu

În religia egipteană, simbol al nemuririi folosit în arta funerară. A fost inspirat de ciclul de viață al gândacului-de-bălegar (scarabeu); cocoloașele de baligă pe care le consumă gândacul, în care își depune ouăle și pe care le folosește ca hrană pentru pui reprezentau un ciclu al renașterii și erau asociate cu nemurirea și cu mișcarea soarelui pe boltă. Numeroși scarabei erau modelați din metale prețioase, fiind purtați ca amulete sau folosiți ca sigiliu. Apăruți prima dată pe la 2130 î.Hr., au fost realizați într-un număr mare în timpul Regatului de Mijloc și al Regatului Nou.

scarabeu

Denumire generică pentru cele cca 30 000 de specii de gândaci (familia *Scarabaeidae*), întâlniți în întreaga lume, care au corp compact, greu și oval. Fiecare antenă se termină cu trei plăci aplatizate, care se îmbină pentru a forma o măciucă. Muchia exterioară a picioarelor anterioare poate fi dințată sau crestată. Speciile au lungimi între 5 și 120 mm, printre ele fiind și una dintre cele mai grele insecte cunoscute. O specie de gândac-de-bălegar, *Scarabaeus sacer*, era sacru pentru vechii egipteni. Multe specii sunt paraziți agricoli (de ex. cărăbușul, scarabeul-japonez, scarabeul-de-mai); multe sunt preferatele colecționarilor de insecte, pentru că sunt mari și au aripile anterioare colorate, tari și foarte lucioase.

Pecete în formă de scarabeu celebrând căsătoria lui Amenhotep III și a reginei Tiy, dinastia XVIII; Institutul Oriental, Chicago

INSTITUTUL ORIENTAL, UNIVERSITATEA DIN CHICAGO

scarabeu-de-mai

Denumire comună pentru orice specie de scarabeid fitofag a genului *Phyllophaga*, care aparține subfamiliei *Melolonthinae* larg răspândite. Acești gândaci bruni-roșcați trăiesc mai ales în emisfera nordică și apar în serile calde de primăvară, fiind atrași de lumină. Au corp îndesat, măsoară cca 1,2–2,5 cm lungime și au elitre strălucitoare. Se hrănesc în timpul nopții cu frunze și flori, provocând uneori daune considerabile. Larvele trăiesc în pământ și pot distruge recoltele și pășunile prin tăierea rădăcinilor ierburilor. Sunt folosiți ca momeli de către pescari.

scarabeu-de-mai (*Phyllophaga rugosa*)

HARRY ROGERS

scarabeu-japonez

Coleopter scarabeid (*Popillia japonica*), un mare dăunător al plantelor. Adus accidental din Japonia în SUA în 1916, scarabeul-japonez atacă peste 200 de specii de plante. Larvele lui se hrănesc cu rădăcini. Adulții se hrănesc cu flori, fructe și frunze. Sunt răspândiți din Maine până în Carolina de Sud, dar infestările au apărut și în alte

regiuni ale Americii de Nord. Adultul, cu o lungime de cca 10 mm, are un colorit verzui metalic, iar elitrele sunt arămii. Printre mijloacele de combatere a acestui dăunător se numără spray-urile otrăvitoare, bacteriile care induc boli și introducerea dușmanilor naturali ai gândacului (anumite specii de viespi parazite și de muște).

Scarborough

Oraș, 106 233 loc. (2001), în regiunea North Yorkshire, Anglia. Situat pe coasta Mării Nordului, își are originile într-o așezare a pescarilor vikingi din sec. X d.Hr., pe locul unui post de semnalizare roman din sec. IV d.Hr. În sec. XII, pe promontoriu a fost construit un castel normand. După 1626, dezvoltarea stațiunilor balneoclimaterice l-a transformat într-o stațiune la modă. A rămas cea mai cunoscută stațiune balneară din NE Angliei.

Scarborough

Oraș, 4 600 loc. (2006), port de mare adâncime al insulei Tobago, din Trinidad-Tobago. Numit inițial Port Louis, este așezat pe pantele abrupte ale unui deal care domină portul. În 1796 a devenit capitală a statului Tobago, în locul orașului Georgetown. Este situat într-o zonă de cultivare a arborilor de cocos.

Scarborough

Oraș, 593 297 loc. (2001), în SE statului Ontario, Canada. Alături de orașele East York, Etobicoke, York, North York și Toronto, reprezintă, după fuziunea lor, din 1998, aria metropolitană a orașului Toronto. Inițial denumit Glasgow, a fost redenumit în 1793, deoarece falezele sale le-au amintit coloniștilor de orașul Scarborough din Anglia. La origini o comunitate de fermieri, a devenit ulterior o zonă rezidențială și industrială.

scară *sau* casa scării

Serie de trepte care asigură accesul de la un nivel la altul. Primele scări par să fi fost construite cu pereți pe ambele părți, ca în pilonii egipteni din mileniul II î.Hr. Romanii erau renumiți pentru scările lor monumentale. În timpurile moderne, folosirea oțelului și a betonului armat a făcut posibilă proiectarea unor scări cu coturi și curburi. Materialele de construcție tradiționale sunt lemnul, marmura sau piatra și fierul sau oțelul. Suprafața orizontală a unei trepte se numește pas, iar cea verticală, înălțime. Scările de lemn sunt construite de obicei cu grinzi longitudinale înclinate către unghiul scării. Acestea sunt susținute de stâlpi, pe care se sprijină și balustrada.

scară de duritate

Vezi duritate Mohs

scarlatină

Boală infecțioasă acută cauzată de un streptococ. Febra, inflamațiile din gât, durerile de cap și stările de vomă la copii sunt urmate, după două-trei zile, de o erupție cutanată. Pielea se descuamează în cca o treime dintre cazuri. După ce se curăță un strat, limba este umflată, roșie și cu excrescențe (limbă zmeurie). Glandele sunt, de obicei, inflamate. Complicațiile afectează adesea sinusurile, urechile (uneori cu mastoidită) și gâtul. Abcesele sunt obișnuite. Ulterior, pot apărea nefrita, artrita și febra reumatică. Tratamentul include penicilina sau gamaglobulina, repaus la pat și regim cu lichide. Scarlatina a devenit o boală mai rară și are forme mai ușoare, începând cu a doua jumătate a sec. XX, datorită folosirii antibioticelor.

Scarlatti (Giuseppe) Domenico

(26.10.1685, Napoli - 23.07.1757, Madrid, Spania)

Compozitor italian și interpret la instrumente cu clape. Fiu al lui Antonio Scarlatti, a lucrat ca asistent al tatălui său în Napoli. În 1705 locuia la Roma. Tatăl său l-a trimis apoi la Veneția, unde a studiat până în 1708. Acolo i-a întâlnit, se pare, pe Georg Friedrich Händel și pe Antonio Vivaldi; se spune că s-a luat la întrecere cu Händel, acesta câștigând la interpretarea la orgă, dar Scarlatti fiind mai bun la clavecin. În 1723 era mentorul prințesei Spaniei (încoronată ulterior) Maria Barbara, în al cărei serviciu a rămas cea mai mare parte a vieții sale. Deși a scris opere, oratorii, cantate și alte lucrări, reputația sa se datorează celor 555 de sonate pentru claviatură.

Domenico Scarlatti, gravură

BIBLIOTECA NAȚIONALĂ, PARIS; FOTO J.P. ZIOLO

Scarlatti, (Pietro) Alessandro (Gaspare)

(02.05.1660, Palermo, Sicilia, Regatul celor Două Sicilii - 24.10.1725, Napoli)

Compozitor italian. Se crede că a studiat cu Giacomo Carissimi la Roma. Prima lui

operă cunoscută, *Gli echivoci nel sembiante*, a fost un mare succes (1679), iar din 1680 a fost dirijorul orchestrei reginei Christina a Suediei în perioada în care ea s-a exilat la Roma. A părăsit această funcție sigură pentru a deveni director muzical al viceregatului Napolelui (1684–1702). Majoritatea operelor prezentate în oraș în această perioadă au fost compuse de el, dar operele au fost ascultate și în alte orașe, inclusiv în Leipzig și Londra. A compus majoritatea pieselor instrumentale în partea a doua a vieții; la fel și operele sale comice. A scris între 70 și 100 de opere și 600 de cantate laice; uverturile operelor sale (*sinfonie*) au fost predecesoare importante ale simfoniei. Domenico Scarlatti a fost fiul lui.

Scarron, Paul

(botezat pe 04.07.1610, Paris, Franța - 07.10.1660, Paris)

Scriitor francez. Odată cu prima sa lucrare, a contribuit la impunerea burlescului ca formă literară caracteristică vremii sale. *Virgiliu travestit* (Virgile travesti, 7 volume, 1648–1653) a fost o parodie de mare succes a operei lui Virgiliu, *Eneida*. Piesele lui Scarron, scrise adesea pe baza unor originale spaniole, erau importante în viața teatrală a Parisului. Acum este cunoscut pentru un singur roman, *Romanțul comic* (Le Roman comique, 1651–1657), care relatează aventurile comice ale unei trupe de actori ambulanți; datorită realismul său, este o importantă sursă de informații cu privire la viața din provinciile franceze din sec. XVII. Văduva sa, Madame de Maintenon, s-a căsătorit cu Ludovic XIV.

scaun

Mobilă, de obicei cu patru picioare, cu sau fără spătar, pe care poate ședea o singură persoană. Este una dintre piesele de mobilier cele mai vechi, datând din timpul Dinastiei III egiptene (cca 2650–2575 î.Hr.). În Europa, s-au dezvoltat mai multe stiluri. În sec. XVI, scaunele au început să fie acoperite cu tapițerie și decorate cu sculpturi elaborate, din lemn. Scaunele din SUA au adoptat stilurile englezești de la sfârșitul sec. XVII.

scaun

Vezi fecale

Scărișoara

Peșteră situată în partea de E-NE a Munților Bihor, România. Principala caracteristică a acestei peșteri este dată de prezența, în interiorul ei, a unui ghețar de tip static, vechi de peste 3 000 de ani (cu un volum de 55 000 mc). Grosimea stratului de gheață depășește pe alocuri 20 m. În faleza de gheață de-a lungul căreia se coboară în peșteră se observă benzi orizontale de impurități pe baza cărora s-a putut stabili vârsta ghețarului. Este monument al naturii, rezervație speologică din 1938 și un important obiectiv turistic.

Scânteia

Cotidian românesc, organ de presă al Partidului Comunist Român apărut în 1931–1940 (ilegal) și 1944–1989. În decembrie 1989, odată cu prăbușirea regimului comunist din România, s-a transformat în cotidianul *Adevărul*.

scenariu cinematografic

Text scris care asigură baza pentru o producție de film. De obicei, scenariile cinematografice nu includ doar dialogul rostit de personaje, ci și o descriere, cadru cu cadru, a acțiunii filmului. Scenariile cinematografice pot fi adaptări după romane sau spectacole de teatru sau pot fi dezvoltate de la idei originale sugerate de scenariști ori de colaboratorii lor. De obicei, cunosc mai multe versiuni, iar scenariștii sunt chemați să încorporeze sugestiile regizorilor, ale producătorilor și ale altora implicați în procesul de realizare a filmului. Primele variante includ adesea doar scurte sugestii pentru filmările programate, dar, până la data producției, un scenariu cinematografic poate evolua într-o transcriere detaliată de filmare, în care acțiunile și gesturile sunt precizate explicit.

scenografie

Latură estetică a unei producții dramatice creată prin iluminat scenic, decoruri, costume și sunete. Elemente ca panouri pictate și platforme mobile au fost folosite încă din sec. IV î.Hr., în reprezentațiile teatrului grec, dar majoritatea inovațiilor scenografice au apărut în timpul Renașterii italiene, când era obișnuită folosirea fundalurilor pictate, a unor montări arhitecturale pentru redarea perspectivei și numeroase modificări de decor. Procedeele italiene de punere în scenă au fost introduse în Anglia în 1605, de Inigo Jones, pentru reprezentațiile cu măști. La sfârșitul sec. XIX, scenografia a fost influențată de noul naturalism, care solicita decoruri istorice cât mai veridice. În sec. XX, simplificarea decorurilor dirija atenția către actori. Iluminatul joacă un rol important în punerea în scenă a spectacolelor. Acesta a evoluat de la lumânările din

timpul Renașterii, la lămpile cu ulei din sec. XVIII și la luminile de gaz și electrice în sec. XIX. Iluminatul scenic modern, care folosește panouri de comandă computerizate pentru a obține efecte complexe, poate unifica toate elementele vizuale ale unei reprezentații.

scepticism

Atitudine filozofică bazată pe îndoiala față de pretențiile de cunoaștere manifestate în diverse domenii. Din Antichitate până în timpurile moderne, scepticii au contestat opiniile tradiționale ale metafizicii, științei, moralei și religiei. Pyrrhon din Elea (cca 360–272 î.Hr.) a căutat pacea sufletească, evitând să-și asume orice opinie particulară. Viziunea sa a dat naștere, în sec. I î.Hr., curentului numit pyrrhonism, ai cărui adepți încercau să obțină suspendarea judecății, prin punerea față în față în mod sistematic a unor forme de cunoaștere opuse. Unul dintre reprezentanții importanți de mai târziu, Sextus Empiricus (sec. II sau III î.Hr.), căuta să obțină astfel o stare de liniște sufletească. Alte figuri proeminente ale scepticismului modern sunt Michel de Montaigne, Pierre Bayle, David Hume.

Schacht, (Horace Greely) Hjalmar

(22.01.1877, Tinglev, Germania - 04.06.1970, Germania de Vest)

Finanțist german. A activat ca director adjunct al Băncii din Dresda și ca director al Băncii Naționale Germane înainte să devină comisar în Ministerul de Finanțe (1923), unde a dezvoltat un program monetar riguros, care a stopat inflația germană și a stabilizat marca. A devenit președinte al Reichsbank (1923–1930, 1933–1939) și ministru al economiei (1934–1937), dar a fost eliberat din funcție când s-a opus cheltuielilor de reînarmare ale lui Adolf Hitler. Încarcerat după Complotul din Iulie, atentatul împotriva lui Hitler (1944), a fost prins mai târziu de Aliați și achitat la Procesele de la Nürnberg. A fondat o bancă în Düsseldorf și a fost consultant financiar internațional.

Schally, Andrew V(ictor)

(n. 20.11.1926, Wilno, Polonia)

Endocrinolog american de origine poloneză. Familia lui a părăsit Polonia în 1939. Și-a luat doctoratul în biochimie la Universitatea McGill, în 1957. I-a fost decernat Premiul Nobel împreună cu Roger C.L. Guillemin și Rosalyn Yalow, pentru activitatea sa privind izolarea și sintetizarea hormonilor produși de hipotalamus.

Scharnhorst, Gerhard Johann David von

(12.11.1755, Bordenau, Hanovra - 28.06.1813, Praga, Boemia)

General prusac. S-a alăturat armatei Hanovrei în 1778 și a luptat cu merite deosebite în războaiele Belgiei împotriva Franței, în anii 1790. Ofițer în armata prusacă din 1801, a predat la Academia de Război și a devenit ofițer de stat-major în războiul împotriva lui Napoleon (1806). În calitate de conducător al Comisiei pentru reforma armatei (din 1807), a dezvoltat sistemul modern general de cadre și a reorganizat armata prusacă; împreună cu August, conte Gneisenau, a conceput sistemul de antrenament militar rapid și de folosire a rezervelor armate. După o trecere în rezervă forțată, a devenit ofițer de stat-major pentru Gerhard von Blücher (1813) și a murit în urma unei răni primite în Bătălia de la Lützen.

Schaumburg-Lippe

Fost stat german. Schaumburg a fost locul de baștină al unei dinastii de conți de la începutul sec. XII. Ramura s-a stins în 1640, iar pământurile au fost împărțite. S-a alăturat Confederației Germane în 1815 și Imperiului German în 1871. A intrat în componența Republicii de la Weimar în 1918, ca stat liber; în 1946 a fost încorporat în landul Saxonia Inferioară.

Schechter Poultry Corp. vs. Statele Unite

Decizie a Curții Supreme de Justiție a SUA (1935) care abolea Legea Reconstrucției Industriale Naționale (NIRA), o piatră de temelie a politicii New Deal. Prin legea care a succedat NIRA, Legea Relațiilor Naționale de Muncă (1935), administrația lui Franklin D. Roosevelt a conceput o soluție viabilă pentru criza economică cauzată de Marea Depresiune, iar Curtea a considerat noua lege acceptabilă.

Scheidt, Samuel

(1587, Halle, Saxonia - 30.03.1654, Halle)

Compozitor german. După ce a studiat la Amsterdam cu J. P. Sweelink, a revenit în orașul natal, Halle, unde și-a petrecut întreaga viață în diferite funcții de muzician, inclusiv aceea de organist la curte și, mai târziu, capelmaistru pentru margraful din Brandenburg, lucrând cu Heinrich Schütz. Muzica din Halle a avut de suferit în timpul Războiului de Treizeci de Ani, dar, trecând prin încercări profesionale și tragedii personale, Scheidt a continuat să

fie un compozitor prolific. A scris cea mai mare parte a lucrărilor religioase atât în latină, cât și în germană, inclusiv *Concert spiritual* (Geistliche Concerte, 1631–1640). Lucrarea sa de căpătâi pentru clape (în special pentru orgă) a fost *Tabulatura nova* (1624), scrisă cu notație completă, în loc de tabulatura tradițională abreviată, pentru orgă. Colecția include fantezii, toccate, „piese tip ecou", contrapuncte de uz liturgic și, cele mai importante, variațiuni pe teme de coral.

Schein, Johann Hermann

(20.01.1586, Grünhain, Saxonia - 19.11.1630, Leipzig)

Compozitor german. După ce, copil fiind, a cântat în capela principelui de Saxonia, a studiat muzica la Universitatea din Leipzig. În 1616 a devenit cantor al Bisericii Sf. Thomas din Leipzig, post deținut mai târziu de Johann Sebastian Bach. În această calitate, a fost un dascăl important, s-a împrietenit cu Samuel Scheidt și cu Heinrich Schütz și a scris lucrări bisericești care combinau lirica vocală a muzicii italiene cu stilul nordic contrapunctic. Lucrarea sa *Banchetto musicale* (1617) este o colecție de dansuri, probabil prima în care dansurile sunt reunite într-un cadru unitar, cu motive tematice comune. Lucrările vocale religioase includ *Opella nova* (1618–1626) și colecția de imnuri *Cantional* (1627).

schelă

Platformă temporară folosită pentru a ridica și a susține muncitori, materiale și mecanisme, în timpul lucrului la construcții. Este alcătuită din una sau mai multe scânduri de lemn și este susținută fie de un cadru de lemn, fie de țevi de aluminiu; în unele părți din Asia se folosește bambusul. Schela poate fi ridicată sau coborâtă cu ajutorul unor cabluri controlate de un scripete sau de un motor electric. De asemenea, schela este scheletul temporar folosit în timpul construirii unei clădiri, pentru a susține arcadele sau alte structuri similare, în timp ce se toarnă mortarul și cimentul sau se unesc traversele de oțel. După construirea structurii de rezistență, schelele sunt îndepărtate.

Scheler, Max

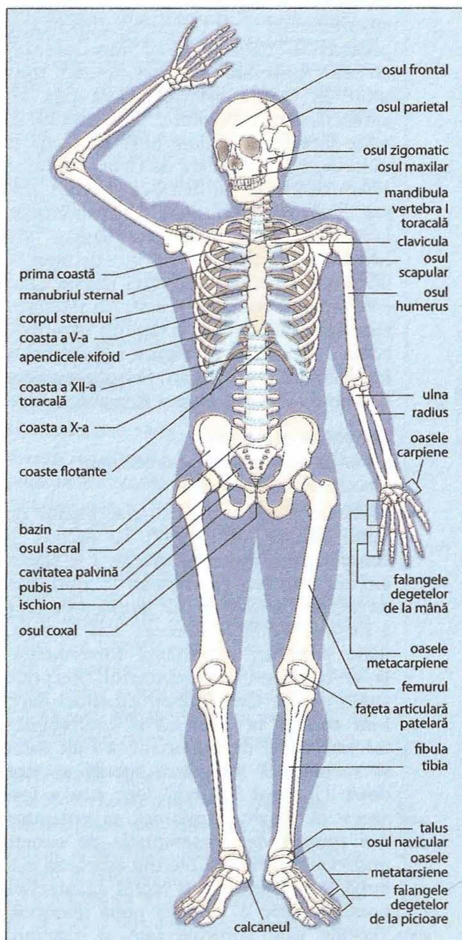
(22.08.1874, München, Germania - 19.05.1928, Frankfurt am Main)

Filozof german. Este cunoscut, în primul rând, pentru contribuția sa la fenomenologie. Lucrarea sa *Formalismul în etică și etica nonformală a valorilor* (Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik, 1913–1916) conține o critică amănunțită a eticii lui Immanuel Kant. În *Locul omului în univers* (Die Stellung des Menschen im Kosmos, 1928) a emis o doctrină grandioasă, cu influențe ale pragmatismului american: umanitatea, Dumnezeu și lumea sunt un singur proces cosmic cu doi poli, spiritul și dorința de viață; ideile spiritului sunt transpuse în realitate prin viața omului și istorie.

schelet

Structură osoasă a corpului. Cuprinde craniul, coloana vertebrală, clavicula,

Principalele oase care alcătuiesc scheletul uman

omoplații, cutia toracică, centura pelviană, precum și oasele mâinilor, brațelor, picioarelor. Scheletul susține corpul și protejează organele interne. Este prins cu ajutorul ligamentelor și mișcat la încheieturi cu ajutorul mușchilor atașați. Sistemul scheletic include atât oasele, cât și cartilajele.

Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph von

(27.01.1775, Leonberg, Württemberg - 20.08.1854, Bad Ragaz, Elveția)

Filozof și profesor german. Influențat de Immanuel Kant, Gottlieb Fichte și Benedict de Spinoza, a încercat în lucrarea *Sistemul idealismului transcedental* (System des transcedentalen Idealismus, 1800) să unifice conceptul său despre natură cu filozofia lui Fichte. A argumentat că arta mediază sfera naturală și pe cea fizică, atunci când producțiile naturale (sau inconștiente) și cele spirituale (sau conștiente) sunt unite în creația artistică. Concepția sa, conform căreia Absolutul se manifestă în toate ființele ca unitate între subiectiv și obiectiv, a fost criticată de Georg Wilhelm Friedrich Hegel. În lucrarea *Cercetări asupra esenței libertății omului* (Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit, 1809), a declarat că libertatea omenirii este reală numai când este permisă atât pentru bine, cât și pentru rău. Această poziție a constituit baza filozofiei sale ulterioare. Figură importantă a idealismului postkantian, Schelling a avut o majoră influență asupra Romantismului.

Schenker, Heinrich

(19.06.1868, Wisniowczyk, Galiția, Rusia - 14.01.1935, Viena, Austria)

Muzicolog austriac. A studiat pianul cu Karol Mikuli (1819–1897), iar dreptul și compoziția la Viena, înainte de a se stabili aici ca profesor particular și muzician de ocazie. A sugerat că teoria armonică a lui Jean-Philippe Rameau este eronată, dând armoniei importanță fundamentală și neglijând contrapunctul. Propriile studii despre Carl Philipp Emanuel Bach l-au condus la ideea că și contrapunctul este la fel de important și l-au făcut să recunoască integrarea subtilă a celor două. Cea mai influentă idee a sa a fost aceea că muzica simfonică se compune din straturi de ornamentație de sunete muzicale mai simple, oferind astfel cea mai bună explicație pentru faptul că urechea poate percepe o întreagă piesă muzicală. Teoriile sale controversate și sistemul grafic de notare - prezentate în texte precum *Armonie* (Harmonielehre, 1906), *Contrapunct* (Kontrapunkt, 1910–1922) și *Compoziția liberă* (Der freie Satz, 1935) - au fost larg răspândite în anii 1970, până la sfârșitul secolului devenind baza pentru tehnicile cele mai des folosite de analiză a muzicii tonale.

scherzo

Mișcare muzicală rapidă în trei timpi, care a înlocuit menuetul în genuri precum simfonia, sonata și cvartetul pentru instrumente de coarde în sec. XX. Denumirea a fost folosită la început pentru piese ușoare de muzică vocală și instrumentală din epoca barocă. Se aseamănă cu menuetul, având formă circulară binară și o secțiune trio contrastantă între cele două expuneri caracteristice pentru scherzo, dar tempoul este adesea mult mai rapid, iar stilul său poate fi de la jucăuș și vehement până la grotesc.

schi

Sport și modalitate de transport care implică deplasarea pe zăpadă cu ajutorul unei perechi de plăci lungi înguste și plate (schiuri), atașate de pantofi sau de ghete. Schiul s-a născut în Scandinavia, cele mai vechi schiuri găsite în mlaștinile suedeze și finlandeze fiind vechi de cca 6 000 ani. Alte schiuri erau scurte și late. Prima referință scrisă la schiuri provine din perioada dinastiei chineze Han. Schiul a pătruns în China de N prin sec. VII î.Hr. Popoarele scandinave le-au folosit în războaie începând cu sec. XIII sau chiar mai devreme. Sunt folosite, în continuare, pentru transport și călătorie. Cel mai vechi mod de a schia se mai păstrează astăzi în sportul cunoscut drept schi fond, iar competițiile de acest gen au debutat în Norvegia în anii 1840 și au pătruns în California, SUA, pe la 1860. Îmbunătățirile aduse legăturilor rudimentare în jurul anilor 1860 au contribuit la dezvoltarea rolului recreativ al acestui sport. Competițiile de sărituri cu schiurile datează din anii 1870. Schiatul pe pantă a fost limitat (în absența unor funiculare) din cauza efortului de a urca panta. Primele teleschiuri au fost construite în anii 1930. Schiurile erau la început făcute dintr-o singură bucată de lemn, de obicei de nuc american. Compoziția laminată a fost introdusă în anii 1930, iar suprafețele de plastic pentru schiuri au fost folosite din anii 1950, când s-a renunțat la lemn. O extindere serioasă a afacerilor cu schiuri

a fost înregistrată în anii 1930, urmată de o adevărată explozie. Stațiuni montane imense sunt răsfirate peste tot în Alpii austrieci, elvețieni și italieni, în Munții Stâncoși și în alte regiuni.

schi alpin

Clasă de evenimente de schi competiționale constând din probe de viteză (coborâre și slalom superuriaș) și din probe tehnice (slalom și slalom uriaș). Probele de viteză se desfășoară în cadrul unor curse individuale, mai lungi, mai rapide, pe un teren mai accidentat, cu mai puține porți decât în concursurile tehnice. Schiul alpin a fost inclus ca probă a Jocurilor Olimpice începând cu ediția din 1936. *Vezi și* schi nordic.

schi nautic

Sport ce presupune planarea și săritul cu schiuri nautice, asemănătoare schiurilor de zăpadă, sportivul fiind însă tractat de o șalupă. Acest sport își are originile în Statele Unite, în anii 1920. Din 1946 se organizează competiții internaționale. În slalomul individual, sportivul trebuie să străbată un număr fix de balize postate de-a lungul unui traseu. În concursurile de sărituri se folosește o rampă, iar concurenții sunt punctați pentru lungimea săriturii și pentru stil. Acest sport se poate practica și fără schiuri, iar în unele competiții se practică și săriturile cu efect.

schi nordic

Tehnici de schi și evenimente, inițial scandinave, care includ schi viteză și sărituri. Aceste competiții de origine nordică au fost incluse în prima ediție a Jocurilor Olimpice de Iarnă din 1924.

Schiaparelli, Elsa

(10.09.1890, Roma, Italia - 13.11.1973, Paris, Franța)

Designer vestimentar francez de origine italiană. După ce a lucrat în SUA ca scenaristă și traducătoare, s-a stabilit la Paris, deschizând propriul magazin în anii 1920. Până în 1935 a devenit lider în *haute couture*, lărgindu-și activitatea pentru a include și creația de parfumuri, cosmetice, lenjerie, bijuterii și costume de baie. Creațiile ei combină excentricitatea cu simplitatea, într-o armonie perfectă, în culori aprinse. Rozul ei șocant, senzația sezonului 1947, este încă revitalizat periodic. Alături de Christian Dior, a contribuit esențial la comercializarea modei pariziene în întreaga lume.

Schickard, Wilhelm

(22.04.1592, Herrenberg, Würtemberg - 24.10.1635, Tübingen)

Astronom german, matematician și cartograf. În 1623 a inventat una dintre primele mașini de calculat. I-a propus lui Johannes Kepler dezvoltarea unei metode mecanice de calcul al efemeridelor (poziții predictibile ale corpurilor astrale la intervale egale de timp) și a contribuit la îmbunătățirea preciziei în cartografiere.

Schiele, Egon

(12.06.1890, Tulln, Austria - 31.10.1918, Viena)

Pictor, desenator și gravor. A fost puternic influențat de mișcarea Jugenstil. Liniaritatea și subtilitatea stilului său au împrumutat din eleganța ornamentală a lui Gustav Klimt. A pus întotdeauna mai mult accent pe expresie decât pe decorație, conferind puterii de expresie a liniei o intensitate febrilă. Imaginile sale inocente, agitate și erotice au stârnit senzație, iar în 1912 a fost chiar încarcerat o scurtă perioadă, pentru indecență. Peisajele sale expun aceeași calitate febrilă a liniei și culorii. O sală specială a fost rezervată pentru lucrările sale la o expoziție vieneză în 1918, chiar înaintea morții sale, cauzată de epidemia de gripă din acel an. De atunci este recunoscut drept unul dintre cei mai mari artiști ai expresionismului.

Schiff, Dorothy

(11.03.1903, New York, New York, SUA - 30.08.1989, New York)

Publicist american. A fost o personalitate marcantă și înstărită care, folosind fondurile familiei sale, a cumpărat *New York Post* în 1939. În 1943 și-a luat titlul de proprietar și președinte, iar în 1962 a devenit redactor-șef. Sub conducerea sa, *New York Post* a devenit un ziar liberal militant, susținând hotărât sindicatele și legislația bunăstării sociale. L-a transformat în tabloid, cu subiecte de succes și editorialiști, astfel încât în anii 1960 a fost singurul cotidian de după-amiază rămas pe piața orașului. În 1976 a vândut ziarul lui Rupert Murdoch.

Schiff, Jacob H(enry)

(10.01.1847, Frankfurt am Main, Germania - 25.09.1920, New York, New York, SUA)

Finanțist și filantrop american de origine germană. A emigrat în SUA în 1865, iar în 1875 s-a alăturat firmei de investiții Kuhn, Loeb & Co. A fost succesorul socrului său la conducerea firmei, din 1885, devenind

unul dintre cei mai mari bancheri care au investit în căile ferate din SUA. A jucat un rol capital în reorganizarea liniilor transcontinentale, cele mai importante fiind Union Pacific Railway și Northern Pacific Railway. În timpul Războiului ruso-japonez, a vândut obligațiuni japoneze în SUA, pentru care a fost decorat de împăratul Japoniei. Importantele sale acte filantropice au inclus contribuții însemnate către Colegiul Barnard și către Seminarul Teologic Evreiesc.

Schiller, (Johann Christoph) Friedrich (von)

(10.11.1759, Marbach, Württemberg - 09.05.1805, Weimar, Saxa-Weimar)

Remarcabil dramaturg, poet și teoretician literar german, autor al unor drame celebre precum *Hoții* (Die Räuber, 1781), trilogia *Wallenstein* (1800–1801), *Maria Stuart* (1801) și *Wilhelm Tell* (1804).

Începuturi

Friedrich Schiller era al doilea copil al locotenentului Johann Kaspar Schiller și al soției sale, Dorothea. Odată retras din serviciul militar, Johann Kaspar s-a dedicat horticulturii și a fost numit superintendent al grădinilor și plantațiilor de la Ludwigsburg, rezidența ducelui Karl Eugen de Württemberg. I-a dat fiului său Friedrich o educație umanistă solidă până la vârsta de 13 ani, când, ascultând de ceea ce pare să fi fost o poruncă din partea despoticului său suveran, a acceptat, deși cu inima îndoită, să-și trimită băiatul la Academia Militară (Karlsschule), o instituție fondată și supravegheată personal de către duce. Împotriva dorinței părinților, care sperau ca fiul lor să se pregătească pentru cariera de preot, ducele a decretat că tânărul Friedrich avea să urmeze o carieră juridică; ulterior însă i-a permis să se transfere la medicină. După ce a îndurat timp de opt ani disciplina agasantă a academiei, Schiller a fost numit ofițer asistent medical într-un regiment din Stuttgart.

Adolescența petrecută sub autoritatea unui mic tiran l-a pus pe Schiller față în față cu problema forței și a abuzului de forță, temă care va apărea în majoritatea pieselor sale. Resentimentele sale și-au găsit expresie în câteva poeme timpurii și mai ales în prima sa piesă, *Hoții*, un protest impetuos la adresa convențiilor sociale sufocante și a corupției de pe cele mai înalte trepte ale ierarhiei sociale. Eroul piesei, Karl Moor, un tânăr cu un spirit înflăcărat și de o vitalitate abundentă, duce la universitate o viață cam dezordonată. Fratele său mai mic, maleficul Franz, otrăvește mintea tatălui lor, îmbătrânit, împotriva fratelui mai mare, a fiului risipitor. Când bătrânul conte Moor îl dezmoștenește pe Karl, tânărul devine tâlhar la drumul mare și sfidează orice autoritate în fruntea unei bande de proscriși, până când, după o bună bucată de vreme, descoperă că, oricât de coruptă ar fi ordinea existentă, violența și anarhia nu oferă o alternativă viabilă și societatea nu poate fi reformată prin teroare și crimă. Decide să se predea justiției, supunându-se astfel legii pe care o încălcase. Schiller putea deci să susțină că scrisese o piesă în favoarea legii și a moralității. Totuși Karl Moor este înfățișat ca un „răufăcător nobil", iar piesa reprezintă o condamnare sarcastică a societății care reușește să îndemne o ființă atât de aleasă la o viață în afara legii.

Friedrich Schiller, desen în cretă de F.G. Weitsch, 1804; Staatliche Museen, Berlin

STAATLICHE MUSEEN, BERLIN

Pentru ca piesa să-i fie acceptată, Schiller a trebuit să pregătească o versiune de scenă în care atenua ardoarea răzvrătită a textului original. Însă prima reprezentație (13 ianuarie 1782) la Teatrul Național din Mannheim a făcut senzație; era o piatră de hotar în istoria teatrului german. Schiller a plecat la Mannheim fără permisiunea ducelui, pentru a fi prezent la premieră. Aflând de nesupunerea lui, ducele l-a condamnat la închisoare timp de două săptămâni și i-a interzis să mai scrie vreo piesă. Pentru a scăpa din această situație intolerabilă, Schiller a fugit din Stuttgart noaptea și s-a îndreptat spre Mannheim, sperând să primească ajutor din partea baronului Heribet von Dalberg, directorul teatrului care-i reprezentase *Hoții*. Adusese cu el manuscrisul unei noi piese, *Conjurația lui Fiesco la Genova* (Die Verschwörung des Fiesko zu Genua, 1783), subintitulată „o tragedie republicană": drama înălțării și a căderii unui dictator imaginar, descriind, în cuvintele lui Schiller însuși, „ambiția în acțiune, învinsă până la urmă".

Noua piesă a fost însă respinsă și la fel s-a întâmplat și cu noua ei versiune concepută de Schiller, cu un sfârșit diferit.

Dalberg, nu tocmai doritor să provoace un incident diplomatic dând adăpost unui dezertor, l-a ținut la distanță. Timp de câteva săptămâni tensionate, Schiller a trăit viața precară a unui refugiat, până când și-a găsit refugiu temporar în casa din Bauerbach, în Thuringia, a Henriettei von Wolzogen, la invitația fiilor ei, care-i fuseseră colegi de studenție. Aici și-a încheiat a treia tragedie, *Intrigă și iubire* (Kabale und Liebe, 1784), despre dragostea unui tânăr aristocrat pentru o fată de origine umilă, în care simțul dramatic înnăscut al lui Schiller iese în prim-plan. Caracterul atractiv al temei (revolta sentimentelor umane elementare împotriva convențiilor artificiale ale societății), vigoarea criticii sociale și vitalitatea dialogului și a personajelor fac din acest text o excepțională piesă de teatru.

Dalberg i-a oferit până la urmă postul de dramaturg rezident la teatrul din Mannheim. Schiller a avut satisfacția de a vedea *Intrigă și iubire* bucurându-se de un succes răsunător, dar speranțele sale de a-și plăti datoriile și de a atinge securitatea financiară n-aveau să se împlinească. Atunci când contractul i-a expirat după un an, n-a mai fost înnoit; și din nou Schiller a avut nevoie de ajutorul prietenilor pentru a ieși din impasul financiar, dar și dintr-o criză emoțională provocată de iubirea pentru o femeie căsătorită, fermecătoarea, dar nestatornica Charlotte von Kalb. Schiller s-a mutat la Leipzig, unde s-a împrietenit cu Christian Gottfried Körner. Mai înstărit, Körner a fost în stare să-l susțină financiar în cei doi ani cât Schiller a rămas în Saxonia, perioadă spre sfârșitul căreia a publicat *Don Carlos*, prima sa dramă importantă în pentametru iambic (1787).

Don Carlos marchează un moment de cotitură în evoluția de dramaturg a lui Schiller. La un prim nivel, această operă este o dramă domestică despre relațiile dintre bătrânul rege al Spaniei, Filip II, a treia sa consoartă, Elisabeta de Valois, și fiul său din prima căsătorie, Don Carlos, îndrăgostit de mama sa vitregă. Conflictul dintre tată și fiu nu se limitează însă la viața personală, ci are implicații politice. Mutarea accentului de la trama domestică la cea politică a făcut ca piesa să aibă o lungime neobișnuită și o intrigă sinuoasă. Dar aceste defecte sunt contrabalansate de calitățile sale: o mulțime de scene emoționante și o mare varietate de personaje puternic individualizate, cea mai memorabilă fiind figura complexă, meditativă și tragică a regelui Filip II. Nota caracteristic sonoră a versului alb al lui Schiller se aude aici pentru prima oară. Versul alb fusese folosit de dramaturgii germani și mai înainte (în primul rând de Gotthold Ephraim Lessing în *Natan înțeleptul* [Nathan der Weise, 1779]), dar *Don Carlos* și *Ifigenia în Taurida* (Iphigenie auf Tauris, 1787) de Goethe l-au transformat în versul tipic al dramei poetice germane.

Studii istorice

Schiller acceptase generoasa ofertă de ospitalitate și sprijin financiar a lui Körner în spiritul în care aceasta fusese făcută și și-a exprimat triumfător noua bucurie de viață în *Oda bucuriei* (An die Freude), pe care Beethoven avea s-o folosească pentru partea corală a *Simfoniei a Noua*. Nu putea să rămână însă cu Körner la nesfârșit, așa că în iulie 1787 a plecat la Weimar, sperând să întâlnească aici pe câțiva dintre cei care transformaseră acest oraș în capitala literară a Germaniei. Goethe, aflat în Italia la vremea respectivă, s-a întors la Weimar în anul următor. O întâlnire întâmplătoare între cei doi în 1794 și schimbul de scrisori care i-a urmat marchează începutul prieteniei lor, o uniune a contrariilor marcând un emoționant capitol în istoria literaturii germane.

În ciuda distanței inițiale dintre ei, Goethe l-a recomandat pe Schiller pentru postul de profesor de istorie la Universitatea din Jena. Schiller își dovedise aptitudinile necesare în *Istoria desprinderii Țărilor de Jos de regimul spaniol* (Geschichte des Abfalls der vereinigten Niederlande von der spanischen Regierung, 1788). *Istoria Războiului de Treizeci de Ani* (Geschichte des dreissigjährigen Krieges, 1791–1793) i-a întărit prestigiul de istoric și ulterior avea să-i furnizeze materialul pentru cea mai bună dramă a sa, *Wallenstein*, publicată în 1800.

În 1790, Schiller s-a căsătorit cu Charlotte von Legenfeld, o tânără cultivată dintr-o familie bună, care i-a născut doi fii și două fiice. În al doilea an al vieții lor împreună, sănătatea lui Schiller a cedat sub presiunea muncii neîntrerupte. O vreme, scriitorul a zăcut grav bolnav și, deși și-a revenit după câteva noi pusee ale bolii, combinația de dureri de piept și afecțiuni digestive s-a dovedit de netratat. Restul vieții sale a fost o luptă pierdută, dar purtată cu un curaj admirabil, împotriva înaintării inexorabile a bolii.

Studii filozofice și drame clasice

Oricât de teribilă ar fi fost starea de sănătate a lui Schiller, i-a adus un noroc neașteptat. Pentru a-i da timp să-și revină pe îndelete, doi patroni danezi i-au oferit vreme de trei ani o pensie generoasă. Schiller a decis să-și dedice o parte din acest timp studierii filozofiei lui Immanuel Kant. Pe măsură ce asimila ideile acestuia, el a simțit însă nevoia să și le exprime pe ale sale. Întâlnirea cu filozofia lui Kant a produs deci între 1793 și 1801 o serie de articole în care Schiller a încercat să definească natura activității estetice, funcția ei în societate și relația ei cu experiența morală: eseurile *Despre grație și demnitate* (Über Anmut und Würde) și *Despre sublim* (Über das Erhabene), ca și celebrul său eseu despre distincția dintre două tipuri de creativitate poetică, *Despre poezia naivă și sentimentală* (Über naive und sentimentalische Dichtung). Acesta din urmă, ca și *Scrisorile privind educația estetică a omului* (Briefe über die ästhetische Erziehung des Menschen), a apărut pentru prima oară în *Die Horen*, un periodic literar ambițios, dar de scurtă durată, condus de Schiller și publicat de Johann Friedrich Cotta, unul dintre cei mai importanți editori din Germania, pe care Schiller îl întâlnise în timpul unei vizite în Suabia natală în 1793–1794.

Această perioadă de autoinventariere a produs și câteva poeme reflexive de o mare frumusețe: *Idealul și viața* (Ideal und das Leben), *Plimbarea* (Der Spaziergang), *Puterea cântecului* (Die Macht des Gesanges). Acestea sunt „versuri filozofice" în adevăratul sens al cuvântului: nu filozofie versificată, ci afirmații poetice inspirate de o experiență intelectuală. Ele conțin esența gândirii filozofice și critice a lui Schiller și sunt printre cele mai bune poezii ale sale, dar nu sunt accesibile tuturor. Pe de altă parte, baladele scrise în 1797 – între care *Mănușa* (Der Handschuh), *Scufundătorul* (Der Taucher) și *Cocorii lui Ibycus* (Die Kraniche des Ibykus) – se numără printre cele mai populare lucrări ale sale. În aceste poezii, ca și în faimosul *Cântec al clopotului* (Lied von der Glocke), Schiller dovedește că poate face poezie accesibilă și oamenilor obișnuiți, fără să se înjosească.

În ciclul *Wallenstein* – operă de mare anvergură, constând dintr-un poem ce ține loc de prefață, un prolog dramatic și două piese în cinci acte fiecare –, Schiller atinge culmea puterilor de dramaturg. Piesa îl are în centru pe Albrecht Wenzel Eusebius von Wallenstein, comandantul-șef al armatelor Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană în timpul Războiului de Treizeci de Ani. Pe fundalul sumbru al războiului se înalță figura sinistră a lui Wallenstein, care în fundul sufletului plănuiește un act de înaltă trădare: unindu-și forțele cu inamicul, el speră să devină cel care hotărăște soarta imperiului. Wallenstein se consideră o ființă privilegiată, un supraom aflat dincolo de bine și de rău, instrumentul destinului. Dar, dacă aceste trăsături sunt respingătoare, comportamentul său în momente de criză stârnește admirație și chiar o anume simpatie. Portretul său este o analiză profundă a ispitei și a primejdiilor puterii.

Lucrând cu febrilitate, Schiller a produs alte patru piese în succesiune rapidă: *Maria Stuart* (pusă în scenă pentru prima oară în 1800), o dramă psihologică despre renașterea morală a Mariei, regina Scoției; *Fecioara din Orleans* (Die Jungfrau von Orleans, 1801), „tragedie romantică" despre Ioana d'Arc, în care eroina moare încununată de glorie după o luptă victorioasă, nu pe rug, precum prototipul său istoric; *Logodnica din Messina* (Die Braut von Messina, 1803), compusă după modelul dramei grecești, cu importanta sa prefață, ultima scriere critică a lui Schiller; și *Wilhelm Tell* (1804), povestea revoltei cantoanelor forestiere elvețiene împotriva dominației habsburgice și a asasinării tiranicului guvernator austriac de către erou, piesă care pune subliminal problema posibilității de justificare a violenței în acțiunea politică.

Fiecare dintre aceste piese clasice are propriile merite, dar, ca mostră de măiestrie dramatică, *Maria Stuart* este superioară celorlalte. Acțiunea piesei se rezumă la ultimele trei zile din viața Mariei, înainte de execuția ei la Fotheringhay; toate evenimentele trecute din viața ei – căsătoria în Franța, domnia scurtă și tulburată în Scoția, lunga întemnițare în Anglia – reînvie sub lupa introspecției. Cu toate că Schiller se depărtează în mod repetat de realitate în abordarea subiectului, el dovedește în această piesă o înțelegere profundă a situației istorice. El face o analiză impresionantă a problemelor care apar atunci când graba politică se dă drept justiție și când judecătorii sunt supuși presiunilor politice sau ideologice. Maria transformă o tragedie exterioară într-un triumf interior, acceptând verdictul tribunalului englez – pe

care îl consideră injust – ca răscumpărare pentru păcatele comise în viață. Acordând hotărârii judecătorilor un înțeles pe care aceștia nu-l intenționaseră, ea se ridică deasupra justiției lor, ca un păcătos mântuit și transfigurat. Piesa se conformează teoriei tragediei formulate de Schiller, care are la bază renașterea morală a eroului printr-un act de jertfă de sine voluntar.

În 1802, Schiller a fost înnobilat (i s-a adăugat un *von* la nume). Moartea l-a ajuns în 1805, în timp ce lucra la o nouă piesă cu subiect rusesc, *Demetrius* (1805). Judecând după fragmentele rămase, e foarte posibil ca și aceasta să fi fost o capodoperă.

Concluzii

„Ideea de libertate", spunea Goethe, „a căpătat o formă diferită pe măsură ce Schiller a evoluat și a devenit alt om. În tinerețe, ceea ce l-a preocupat cel mai mult și și-a găsit exprimare în operele sale era libertatea fizică; ulterior, a fost libertatea spirituală." Tragediile timpurii ale lui Schiller sunt critici severe ale opresiunii politice și tiraniei convențiilor sociale; piesele sale târzii se concentrează asupra libertății interioare a spiritului, care îi permite omului să se ridice deasupra slăbiciunilor trupești și presiunii condițiilor materiale; ele îl înfățișează pe erou sfâșiat între exigențele acestei lumi și cele ale ordinii morale eterne și încercând să-și păstreze în acest conflict integritatea. În poemele meditative și tratatele sale, Schiller își dorește să demonstreze cum arta îl poate ajuta pe om să atingă armonia interioară și cum, prin „educația estetică" a fiecărui cetățean, se poate întemeia o ordine socială mai umană. Reflecțiile pe teme de estetică se leagă astfel de gândirea sa socială și istorică.

Una dintre trăsăturile cele mai izbitoare ale operei lui Schiller este modernitatea sa, relevanța surprinzătoare pentru viața din sec, XX. Deși o vreme scriitorul a căzut în dizgrația intelectualilor germani, este puțin probabil ca valoarea durabilă a operei sale să fie umbrită vreodată de schimbările modei critice.

schimb de daruri

Transfer de obiecte sau de servicii practicat voluntar între indivizi și care face parte din comportamentul social. Studiată pentru prima dată de Marcel Mauss, formalitatea în sine implică obligațiile de a dărui, primi și răsplăti, fiecare fază fiind condiționată de reguli și calcule care implică prestigiul și menținerea relațiilor sociale. Unele sacrificii pot fi considerate cadouri făcute puterilor supranaturale de la care se așteaptă o răsplată sub forma unui sprijin sau a unei aprobări. Schimbul de femei, în cadrul căsătoriilor dintre membrii unor grupuri înrudite, implică, de obicei, obligații similare celor din cadrul schimbului de cadouri. *Vezi și* potlatch.

schimb extern

Cumpărare sau vânzare a unei valute naționale în schimbul monedei altei țări, schimbul având loc de obicei în contextul unei vânzări-cumpărări. Schimbul valutar extern face posibile tranzacțiile internaționale, precum importul și exportul și transferul de capital între țări. Valoarea unei monede naționale în raport cu alta este definită de rata de schimb.

schimbător de căldură

Dispozitiv care transmite căldura de la un fluid cald la unul rece. În multe aplicații de inginerie, un fluid trebuie încălzit, iar altul răcit, proces care este îndeplinit cu ajutorul unui schimbător de căldură. La schimbătoarele cu țevi concentrice, un fluid curge prin țeava din interior, iar celălalt în spațiul circular dintre cele două țevi. În cazul schimbătoarelor cu țevi și cuve, sunt montate mai multe tuburi într-o cuvă; un fluid curge prin tuburi, iar celălalt curge în cuvă, în exteriorul tuburilor. Aparatele destinate anumitor scopuri – precum boilerele, vaporizatoarele, condensatoarele și răcitoarele – fac parte din această categorie. Schimbătoarele de căldură sunt folosite pe scară largă la termocentrale și centrale nucleare, turbine cu gaze, sisteme de încălzire și de aer condiționat, refrigerare și în industria chimică. *Vezi și* sistem de răcire.

schinduf

Plantă erbacee anuală din familia leguminoaselor (*Trigonella foenum-graecum*) sau semințele sale uscate, folosită în alimentație, ca plantă aromatică și ca plantă medicinală. Originară din S Europei și din regiunile mediteraneene, se cultivă în SE Europei, V Asiei, India și N Africii. Semințele, cu miros și gust puternic aromat, dulce-amărui, ca zahărul ars, au o consistență cărnoasă, putând fi amestecate cu făină de grâu și consumate coapte sau crude. Planta se folosește ca ingredient specific în prepararea unor sosuri și aperitive, din ea putându-se prepara și un suc cu gust asemănător siropului de arțar.

Schinkel, Karl Friedrich

(13.03.1781, Brandenburg - 09.10.1841, Berlin)

Arhitect și pictor german. Arhitect de stat al Prusiei (din 1815), a executat numeroase lucrări comandate de Friedrich Willhelm III și de alți membri ai familiei regale. Și-a bazat lucrările pe revitalizarea diferitelor stiluri istorice. Mausoleul său pentru regina Louise (1810) și Werdersche Kirche, construită din cărămidă și teracotă, din Berlin (1821–1830), se numără printre primele creații caracterizate de revitalizarea stilului gotic în Europa. Alte lucrări sunt Schauspielhause (1818) și Altes Museum (1822–1830) caracterizate de revitalizarea stilului grecesc, ambele situate în Berlin. În 1830, a devenit directorul Biroului prusac pentru lucrări publice; munca sa de urbanist a avut ca rezultat crearea de noi bulevarde și piețe în Berlin. Este cunoscut și pentru peisagistica sa, pentru încercările de scenografie și pentru creațiile sale de orfevrerie.

schipperke

Rasă canină care își are originea în Flandra și a fost folosită drept câine de pază pentru barje. Câinele schipperke (*micul căpitan*) este descendent al rasei Leauvenaar, care a dat naștere și ciobănescului belgian. Un câine scund, îndesat, fără coadă, cu o blană neagră și deasă și capul ca de vulpe, atinge 31–33 cm înălțime la greabăn și cântărește maximum 8 kg. Are o expresie jucăușă și curioasă, este viguros și energic, un vânător abil și un bun câine de pază.

Schisma din 1054
sau Schisma dintre Răsărit și Apus

Eveniment care a separat Biserica Romană de cea Bizantină. Biserica Apuseană și cea Răsăriteană fuseseră separate cu mult timp înainte, din cauza problemelor doctrinare, cum ar fi relația Sfântului Duh cu Tatăl și Fiul. Biserica Răsăriteană a respins cerința romană a celibatului clericilor și limitarea dreptului de confirmare către arhiepiscop. Existau și dispute jurisdicționale între Biserica de la Roma și cea de la Constantinopol. În 1054, papa Leon IX și patriarhul Constantinopolului, Mihail Cerularius, s-au excomunicat reciproc, eveniment care a marcat ruptura finală între cele două Biserici. Dezacordurile s-au aprofundat în secolele următoare, iar Bisericile au rămas separate, deși excomunicările au fost abolite de papalitate și de patriarh în sec. XX. *Vezi și* ortodoxism; romano-catolicism.

Schisma dintre Răsărit și Apus

Vezi Schisma din 1054

schisma Occidentului

(1378–1417)

În istoria romano-catolică, perioadă când existau doi și ulterior trei papi rivali, fiecare cu propriul său Colegiu de cardinali. Schisma a început imediat după ce rezidența papală a revenit în Roma de la Avignon (*vezi* papalitatea de la Avignon). Urban VI a fost ales în urma cererilor locale pentru un papă italian, dar un grup de cardinali cu simpatii franceze au ales un antipapă, Clement VII, care a preluat rezidența la Avignon. Cardinalii ambelor tabere s-au întâlnit la Pisa în 1409, alegând un al treilea papă, în încercarea de a pune capăt schismei. Dezacordul nu a fost soluționat până când Conciliul de la Konstanz nu a eliberat toate cele trei locuri și l-a ales papă pe Martin V, în 1417.

schistosoma *sau* bilharziasis

Grup de boli cronice produse de viermii plați parazitari din genul *Schistosoma* (specia gălbează). În funcție de specia care produce infecția, mii de ouă depuse de femelă ajung fie în intestin, fie în vezică, sunt eliminate prin fecale sau urină și eclozează în contact cu apa proaspătă. Larvele invadează melcii, se dezvoltă până în următoarea etapă, ajung în apă și invadează mamifere pentru a se hrăni și a se înmulți în fluxul de sânge. O reacție alergică inițială (inflamație, tuse, febră, urticarie, sensibilitate a ficatului) și sângerări în scaun și urină ajung într-o etapă cronică, în care ouăle fixate în pereții organelor produc îngroșări fibroase (fibroză). Această stare poate duce la afecțiuni serioase ale ficatului, intestinale și la pietre la vezică, fibroză a organelor pelviene și infecții bacteriene ale tractului urinar. În majoritatea cazurilor, diagnosticul precoce și tratamentul susținut pentru eradicarea viermilor adulți asigură recuperarea.

schiță

Reprezentare grafică precisă a unei structuri, a unui dispozitiv sau a unei părți componente, cu scopul de a comunica designul tehnic de principiu fabricantului (sau posibilului cumpărător) de produse. Schițele pot prezenta aspectele variate ale formei unui obiect, pot arăta obiectul proiectat în spațiu sau pot explica modul în care acesta este construit. Pentru schițe se folosește proiectarea ortogonală, în care

obiectul este văzut de-a lungul unor linii paralele și perpendiculare pe planul de desen. Desenele ortogonale includ proiecția verticală (vederea în plan), vederea frontală și laterală (elevații) și secțiuni transversale, care prezintă obiectul din profil. Desenul în perspectivă, care prezintă o iluzie realistă a spațiului, folosește o linie a orizontului și puncte de fugă pentru a arăta modul în care obiectele și relațiile spațiale pot fi percepute de către ochi, inclusiv prin fenomenele de diminuare a vederii și de convergență a liniilor paralele. Schițele se realizau cu instrumente de precizie (teul sau rigla paralelă, triunghiul, creioanele mecanice), până când computerizarea a revoluționat metodele de producție în birourile arhitecților și ale inginerilor. *Vezi* desen.

schiță de model *în engleză* cartoon

Inițial, desen folosit pentru a transfera un model într-o pictură, tapiserie sau alte lucrări de dimensiuni mari. Schițele de model au fost folosite de pictorii de fresce și vitralii în sec. XV. În sec. XIX, termenul a primit înțelesul popular de desen umoristic sau parodie. Schițele tip cartoon sunt folosite în prezent în ziare sau reviste, pentru a face anumite comentarii politice, a reflecta opinia editorului sau, pur și simplu, pentru a ironiza societatea. Cea mai impunătoare figură din domeniu a fost William Hogarth, care a creat în sec. XVIII în Anglia. În Franța sec. XIX, Honoré Daumier a introdus și un scurt text, care reda gândurile personajelor. Publicația britanică *Punch* a fost prima publicație din sec. XIX în care se găseau *cartoon*-uri; în sec. XX, *New Yorker* a stabilit standardele americane. Din 1922 s-a acordat Premiul Pulitzer pentru editorialele cu caricaturi. *Vezi și* caricatură.

schizofrenie

Boli mentale care au în comun simptome precum halucinații, iluzii, emoții puternice, gândire dezorganizată și retragerea din realitate. Se cunosc cinci tipuri majore: schizofrenia paranoidă, caracterizată de mania persecuției sau de grandoare, combinate cu gândire nerealistă și ilogică și halucinații auditive frecvente; cea dezorganizată (hebefrenică), caracterizată de vorbire și comportare dezorganizate și răspunsuri emoționale slabe sau neadecvate; cea catatonică, pe care o definesc lipsa de mobilitate, amorțeala membrelor sau mișcările stereotipe, precum și mutismul, ecolalia și alte disfuncții ale limbajului; cea nediferențiată, care se conformează definiției de bază a schizofreniei, fără a determina un comportament similar tipurilor deja menționate; și tipul rezidual, care este un stadiu cronic, indicând progresia către ultima fază a schizofreniei. Schizofrenia apare la 0,5–1% din populație și mai mult de jumătate dintre cei diagnosticați se vindecă. Există dovezi certe că moștenirea genetică are un rol, dar nu a fost identificată o singură cauză a schizofreniei. Experiențele stresante de viață pot contribui la declanșarea bolii. Tratamentul constă în terapie medicamentoasă și consiliere.

Schlegel, August Wilhelm von

(08.09.1767, Hanovra - 12.05.1845, Bonn)

Învățat și critic german. A lucrat ca tutore și a scris pentru periodicul care a apărut doar o scurtă perioadă de timp, editat de Friedrich Schiller, *Die Horen*, înainte de a fonda împreună cu fratele său, Friedrich von Schlegel, periodicul *Athenäum* (1798–1800), care a devenit tribuna romantismului german. În timp ce era profesor la Universitatea din Jena, a realizat (1797–1810) traduceri din William Shakespeare, care au devenit ediții standard și se numără printre cele mai bune traduceri germane. Lucrarea sa *Prelegeri despre artă și literatură* (Über dramatische Kunst und Literatur, 1809–1811) a fost tradusă și a contribuit la răspândirea ideilor fundamentale ale romantismului în Europa. A predat la Universitatea din Bonn din 1818 până la moarte.

Schlegel, Friedrich von

(10.03.1772, Hanovra - 12.01.1829, Dresda, Saxonia)

Scriitor și critic german. A contribuit cu numeroase proiecte și teorii la publicații precum *Athenäum* (1798–1800), revista trimestrială pe care a fondat-o împreună cu fratele său, în Jena. Studiile sale de sanscrită l-au ajutat să scrie lucrarea *Despre limba și înțelepciunea Indiei* (Über die Sprache und Weisheit der Indier, 1808), un demers cu caracter de pionierat de lingvistică comparativă indo-europeană, punct de plecare pentru studiul limbilor indo-ariene și pentru filologia comparată. Concepția sa cu privire la o învățătură literară universală, istorică și comparativă a fost foarte influentă, iar el este considerat unul dintre inițiatorii multora dintre ideile filozofice care au inspirat începuturile Romantismului german.

Schleicher, August

(19.02.1821, Meiningen, Saxe-Meiningen – 06.12.1868, Jena, Prusia)

Lingvist german. Și-a început cariera studiind limbi clasice și slave. Influențat de G.W.F. Hegel și Charles Darwin, a conceput teoria conform căreia limba este un organism, cu perioade de dezvoltare, maturitate și declin. A inventat un sistem de clasificare a limbii care seamănă cu taxonomia botanică, identificând grupuri de limbi înrudite și aranjându-le într-un arbore genealogic. Modelul său, *Teoria arborelui genealogic* (Stammbaumtheorie), a avut o contribuție majoră la studiul limbilor indo-europene. Cea mai importantă lucrare a sa este *Compendiu de gramatică comparativă a limbilor indo-germanice* (Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, 1874–1877), în care a încercat să reconstruiască limba proto-indo-europeană.

Schleicher, Kurt von

(07.04.1882, Brandenburg, Germania – 30.06.1934, Berlin)

Ofițer al armatei germane și ultimul cancelar al Republicii de la Weimar. Ofițer de carieră, a ajuns general în 1929, devenind o personalitate cheie în Republica de la Weimar. Intrigile sale politice l-au ajutat să-i revină posturile de ministru al apărării (1932) și cancelar (1932–1933). Urmărind să țină Partidul Național-Socialist sub controlul armatei, s-a oferit să participe la un guvern cu Adolf Hitler, dar acesta a refuzat, ulterior considerându-l pe Schleicher principalul său inamic. Eliberat din funcție de Paul von Hindenburg în favoarea lui Hitler, Schleicher a fost asasinat în Noaptea Cuțitelor Lungi.

Kurt von Schleicher, 1932

ARHIVA DE ISTORIE ȘI ARTĂ, BERLIN

Schleiden, Matthias Jakob

(05.04.1804, Hamburg, Germania – 23.06.1881, Frankfurt am Main)

Botanist german. Pregătit să devină avocat, și-a părăsit repede profesia, pentru a studia științele naturale. Împreună cu Theodor Schwann, a elaborat teoria celulei, conform căreia organismele sunt formate din celule sau substanțe produse de celule; ei au fost astfel primii care au transformat ceea ce era, pe atunci, o credință neoficială într-un principiu al biologiei egal ca importanță cu teoria atomică din chimie. De asemenea, și-a dat seama de importanța nucleului celulei și de legătura acestuia cu diviziunea celulară. A fost unul dintre primii biologi germani care au acceptat teoria evoluției a lui Charles Darwin.

Matthias Jacob Schleiden

AGENȚIA FOTOGRAFICĂ A FUNDAȚIEI PATRIMONIUL CULTURAL AL PRUSIEI (BPK), BERLINUL DE VEST

Schleiermacher, Friedrich (Ernst Daniel)

(21.11.1768, Breslau, Silezia, Prusia – 12.02.1834, Berlin)

Teolog german, predicator și filolog clasic. Membru al clerului din 1796. În *Despre religie* (Reden über die Religion, 1799) s-a referit la romantici, declarând că nu erau atât de departe de religie pe cât credeau. Din 1810 până la moarte a predat la Universitatea din Berlin. A contribuit la unificarea bisericilor luterană și reformată din Prusia în 1817. Principala sa lucrare, *Credința creștină* (Der christliche Glaube nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche, 1821–1822), este o interpretare sistematică a dogmaticii creștine. Gândirea sa a influențat teologia de-a lungul sec. XIX și la începutul sec. XX și este, în genere, recunoscut ca fondatorul teologiei protestante moderne.

Schlesinger, Arthur M(eier) *și* Arthur M(eier) Jr.

(27.02.1888, Xenia, Ohio, SUA – 30.10.1965, Boston, Massachusetts; 15.10.1917, Columbus, Ohio – 28.02.2007, New York)

Istorici americani. Schlesinger tatăl a predat la Universitatea Harvard trei decenii, începând din 1924. A contribuit la lărgirea domeniului de studiu al istoriei americane, punând accent pe dezvoltările urbane și sociale. Printre cărțile sale se numără *Comercianții coloniști și Revoluția Americană 1763–1776* (The Colonial Merchants and the American Revolution, 1763–1776, 1917) și *Înflorirea orașului, 1878–1898* (The Rise of the City, 1878–1898, 1933). A editat (împreună cu Dixon Ryan Fox) seria *O istorie a vieții americane* (A History

of the American Life, 1928–1943). Fiul său a predat la Harvard (1946–1961) și la City University din New York (1966–1995). Activ o lungă perioadă în politica liberală, a fost consilier al lui Adlai Stevenson și al lui John F. Kennedy, în timpul campaniilor prezidențiale ale acestora, și asistent special al lui Kennedy. Printre cărțile lui se numără *Epoca lui Jackson* (The Age of Jackson, 1946, Premiul Pulitzer), *Epoca lui Roosevelt* (The Age of Roosevelt, 3 vol., 1957–1960), *O mie de zile* (A Thousand Days, 1965, Premiul Național al Cărții, Premiul Pulitzer), *Președinția imperială* (The Imperial Presidency, 1973) și *Ciclurile istoriei americane* (The Cycles of American History, 1986).

Schlesinger, John (Richard)

(16.02.1926, Londra, Anglia - 25.07.2003, Palm Springs, California, SUA)

Regizor britanic de film și teatru. A fost actor înainte să devină regizor de documentare pentru BBC, unde și-a câștigat faima cu *Terminus* (1960). Filmele sale de lung metraj *Un fel de dragoste* (A Kind of Loving, 1962) și *Billy Mincinosul* (Billy Liar, 1963) sunt descrieri caustice ale vieții urbane britanice. Succesul *Iubito* (Darling, 1965) ironiza superficialitatea vechii clase nobiliare și a fost urmat de *Departe de lumea dezlănțuită* (Far From the Madding Crowd, 1967). Primul său film american, *Cowboy-ul de la miezul nopții* (Midnight Cowboy, 1969), i-a adus un Oscar. Printre filmele sale ulterioare se numără *Sunday Bloody Sunday* (1971), *Omul de la Marathon* (Marathon Man, 1976), *Yankeii* (Yanks, 1979), *Madame Sousatzka* (1988), și *Ferma trăsniților* (Cool Comfort Farm, 1995).

Schleswig-Holstein

Land, 2 804 249 loc. (2002), și zonă istorică în NV Germaniei. Ocupă partea de S a peninsulei Iutlanda și include insula Fehmarn din Marea Baltică și diferite insule din grupul Insulelor Frisice. Centrul său administrativ este Kiel. Din sec. XV, ducatele, care aparțineau anterior de Olanda, Schleswig și Holstein, au fost disputate de Danemarca, Suedia, Sfântul Imperiu Roman, Prusia și Austria. Danezii le-au cedat Prusiei și Austriei în 1864; în 1866 ambele au devenit parte a Prusiei (*vezi* controversa Schleswig-Holstein). Partea de N a regiunii Schleswig a revenit Danemarcii în 1920. Partea germanică a regiunii Schleswig-Holstein a fost organizată ca stat al Germaniei Occidentale, după Al Doilea Război Mondial. Industriile includ construcția navală, ingineria electrică, prelucrarea hârtiei, industria textilă, ușoară și turismul.

Schleswig-Holstein, controversa ~

Conflict între Danemarca și Prusia în privința regiunii Schleswig-Holstein. În anii 1840, populația vorbitoare de daneză din N regiunii Schleswig, susținută de guvernul danez, a dorit să desprindă regiunea Schleswig de Holstein și să o alipească la Danemarca, în timp ce majoritatea vorbitoare de limbă germană a celor două ducate dorea să le unească într-un stat, în cadrul Confederației Germane. Germanii din regiune s-au alăturat în 1848 armatei prusace, într-un război care a eliminat trupele daneze (1848–1851). Înțelegerea din 1851–1852 a restituit regiunii vechiul *statu-quo*. O nouă încercare a Danemarcei, în 1863, de a anexa Schleswig a determinat Prusia și Austria să declare război în 1864. După înfrângerea danezilor la Dybbøl și după ocuparea Iutlandei, Danemarca a fost forțată să cedeze întreaga regiune Schleswig-Holstein Prusiei și Austriei.

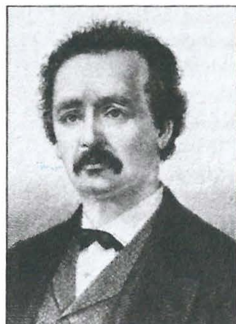
Schlieffen, planul ~

Plan de atac folosit de armatele germane la izbucnirea Primului Război Mondial. A fost numit după creatorul său, contele Alfred von Schlieffen (1833–1913), fost șef de stat-major german. Pentru ca Germania să poată purta un război cu Franța în V și cu Rusia în E, Schlieffen a propus ca, în loc ca Rusia să fie prima țintă a atacurilor, Germania să dea o lovitură rapidă și decisivă, pe flancul francez, prin Belgia, apoi să se întoarcă și să zdrobească trupele franceze cu o forță germană redusă în S. Planul folosit la începutul Primului Război Mondial a fost modificat de Helmut von Moltke, care a diminuat efectivele ofensivei și a fost învinuit pentru nereușita Germaniei de a repurta o victorie rapidă.

Schliemann, Heinrich

(06.01.1822, Neubukow, Mecklenburg-Schwerin, azi Germania - 26.12.1890, Napoli, Italia)

Arheolog și cercetător al Troiei, Micenei și Tirintului. De copil, a îndrăgit poemele homerice, învățând greaca veche și modernă și multe alte limbi. A fost contractor militar în timpul Războiului Crimeii. A câștigat astfel o avere care i-a permis să se retragă la 36 de ani și să se dedice arheologiei. În 1873, la Isarlâk, în Turcia, a descoperit vestigiile anticei Troia (care sunt o dovadă

Heinrich Schliemann, gravură de A. Weger, după o fotografie

BIBLIOTECA NAȚIONALĂ GERMANĂ, BERLINUL DE EST

istorică a războiului troian) și o comoară de bijuterii din aur (comoara lui Priam), pe care a scos-o ilegal din țară. Întrucât conducerea otomană îi interzicea întoarcerea, a început să facă săpături la Micene în Grecia, unde a găsit mai multe vestigii și comori neprețuite. El și Wilhelm Dörpfeld (1853–1940) au reluat lucrul la Isarlâk în 1878, expunând mai clar stratigrafia sitului și avansând tehnica arheologică. În 1884 au făcut săpături la marea așezare fortificată de la Tirint. Săpăturile lui Schliemann au contribuit la lărgirea perspectivei istorice și la popularizarea arheologiei. Contribuțiile sale au fost veritabile, deși operele sale scrise conțin multe informații contrafăcute pentru a-i sprijini teoriile.

Schlöndorff, Volker

(n. 31.03.1939, Wiesbaden, Germania)

Regizor de film american de origine germană. A studiat regia de film la Paris și a lucrat cu Louise Malle și Alain Resnais. A revenit în Germania pentru realizarea primului său lungmetraj, *Tânărul Törless* (Der Junge Törless, 1968). A dovedit un stil regizoral echilibrat, care îl deosebește de alți reprezentanți ai mișcării Noua Cinematografie Germană. Formându-și propria companie de producție, a realizat filme precum *Onoarea pierdută a Katharinei Blum* (Die Verlorene Ehre der Katharina Blum, 1975) și *Lovitură de grație* (Der Fangschuß, 1976). Cu *Toba de tinichea* (Die Blechtrommel, 1979, Premiul Oscar) a câștigat recunoașterea internațională. Printre filmele sale ulterioare se numără *Cercul înșelăciunii* (Die Fälschung, 1981), *Swann* (Eine Liebe von Swann, 1983), *Voyager* (1991) și *Căpcăunul* (Der Unhold, 1998).

Schmalkald, Liga de la ~

Alianță defensivă a statelor protestante din Sfântul Imperiu Roman. A fost fondată în 1531 la Schmalkalden, Germania, pentru a apăra nou-formatele biserici luterane de atacul împăratului catolic Carol V. Temându-se că liga se va alia cu dușmanul său, Francisc I al Franței, Carol a recunoscut-o de facto până în 1544, când a făcut pace cu Francisc. Carol a atacat liga cu armata și, până în 1547, a distrus-o. *Vezi și* Articolele de la Schmalkald.

Schmalkald, Articolele de la ~

Una dintre confesiunile de credință ale lutheranismului, scrisă de Martin Luther în 1536 și luată în discuție de către șefii statelor din Liga de la Schmalkald în 1537. Articolele erau un răspuns la o bulă emisă de papa Paul III, care cerea un conciliu general al Bisericii Romano-Catolice pentru a face față Reformei. Au fost pregătite pentru a stabili problemele care puteau fi negociate cu romano-catolicismul și în privința cărora nu se puteau face compromisuri. Prima secțiune discută unitatea lui Dumnezeu, Sfânta Treime, întruparea și Iisus; a doua parte discută justificarea prin credință, principalul punct de dezacord. A treia parte tratează subiecte ca păcatul, căința, sfintele taine și confesiunea.

Schmidt, Helmut

(n. 23.12.1918, Hamburg, Germania)

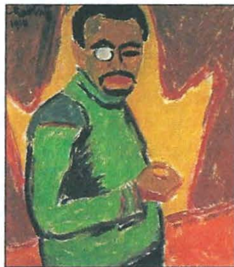
Politician german, cancelar al Germaniei de Vest (1974–1982). Membru al Partidului Social Democrat, a fost membru al Bundestagului în 1953–1961 și 1965–1987. A fost ministru al apărării (1969–1972) și ministru de finanțe (1972–1974), înainte ca, în 1974, să îi succeadă lui Willy Brandt în funcția de cancelar. Un cancelar popular și capabil, a continuat ostpolitik, menținând, în același timp, poziția-cheie a Germaniei de Vest în NATO și în Comunitatea Europeană. A demisionat în 1982, după o ruptură în coaliția de guvernare, cauzată de politica de asistență socială. Succesorul său a fost Helmut Kohl. A scris numeroase cărți despre politica germană și relațiile internaționale.

Schmidt-Rottluff Karl *născut* Karl Schmidt

(01.12.1884, Rottluff, Germania - 09.08.1976, Berlinul de Vest, Germania de Vest)

GALERIA NAȚIONALĂ, MUZEUL DE STAT AL PATRIMONIULUI CULTURAL AL PRUSIEI, BERLIN

Karl Schmidt-Rottluff, *Autoportret cu monoclu*, ulei pe pânză, 1910; Galeria Națională, Berlin

Pictor german și gravor. Ca student la arhitectură în Dresda, a contribuit la formarea mișcării Die Brücke în 1905. Și-a dat seama curând de potențialul designului uniform, cu model; stilul său de maturitate, reprezentat

de *Autoportret cu monoclu* (1910), este caracterizat de culori contrastante și forme ascuțite. După 1911, când s-a stabilit la Berlin, picturile și sculpturile sale în lemn ilustrează un interes față de cubism și de sculpturi africane. Deși lucrările sale au devenit mai convenționale în anii 1930, oficialii naziști le-au declarat „degenerate". După Al Doilea Război Mondial a predat arta și a reluat pictura, dar lucrările sale nu au recăpătat forța anterioară.

Schnabel, Artur

(17.04.1882, Lipnik, Austria - 15.08.1951, Axenstein, Elveția)

Pianist și compozitor austriac. La vârsta de 7 ani, familia lui s-a stabilit la Viena. Acolo a studiat cu T. Leschetizky și a întâlnit pe J. Brahms și alte personalități muzicale. Și-a făcut debutul în 1890. Locuind la Berlin în perioada 1900–1933, a compus, a predat și a oferit interpretări legendare și integrale ale sonatelor lui Ludwig van Beethoven și F. Schubert la sărbătorile centenare. În anii 1930 a fost primul care a înregistrat integrala Beethoven. În timpul perioadei naziste, s-a mutat la Londra, apoi în SUA. Deși interpreta cel mai mult piesele clasice pentru pian, propria muzică era ultramodernă. Astăzi este prețuit de pianiștii contemporani.

Schnabel, Julian

(n. 26.10.1951, New York, SUA)

Pictor american. A studiat la Universitatea din Houston și la Muzeul Withney de Artă Americană. În anii 1980 era un exponent de marcă al neoexpresionismului. Lucrările sale au o tonalitate emoțională ambivalentă, creând armonii din culori contrastante și un stil primitiv; cele mai cunoscute lucrări ale sale încorporează cioburi de farfurii. Deși s-a bucurat de un succes considerabil, au existat controverse privind atât calitatea artei sale, cât și autopromovarea agresivă. Din anii 1990, a început să facă și film. A primit laudele criticilor pentru regia filmului *Înainte de căderea nopții* (Before the Night Falls, 2000) despre poetul cubanez Reinaldo Arenas.

schnauzer

Denumire comună pentru cele trei rase canine germane cu blană neagră, albă cu negru sau neagră cu cafeniu. Mărimea standard, 43–51 cm înălțime și 12–17 kg greutate, datează din sec. XV; are bot scurt, cu mustăți bogate și corp pătrat. Rasa pitică cu 30–36 cm înălțime și greutate 6–7 kg a fost creată în sec. XIX din schnauzerii standard și affenpinscheri. Schnauzerul-uriaș, o încrucișare între rasa standard și diferiți câini de povară, atinge 53-66 cm înălțime și cântărește 30–35 kg.

Schnittke, Alfred (Garrievici)

(24.11.1934, Engels, RSS Autonomă Germană de pe Volga, URSS - 03.08.1998, Hamburg, Germania)

Compozitor rus. A început să studieze muzica la Viena și a continuat la Moscova, apoi a predat la Conservatorul din Moscova între 1962 și 1972. A compus coloana sonoră a mai mult de 60 de filme și a fost unul dintre primii compozitori sovietici care au experimentat serialismul. După moartea lui Dimitri Șostakovici, a devenit cel mai important compozitor al Uniunii Sovietice, dobândind o importantă reputație internațională pe măsură ce a dezvoltat un stil foarte eclectic („polistilistic"). A suferit primul dintr-o serie de atacuri cerebrale în 1985, dar a continuat să compună. A scris nouă simfonii, șase concerti grossi, numeroase concerte, patru cvartete pentru coarde și operele *Viața cu un idiot* (Leben mit einem Idioten, 1992), *Gesualdo* (1995) și *Istoria doctorului Faust* (Historia von D. Johann Fausten, 1995).

Schnitzler, Arthur

(15.05.1862, Viena, Austria - 21.10.1931, Viena)

Dramaturg și romancier austriac. A practicat medicina la Viena o mare parte a vieții și a studiat și psihiatria. A devenit cunoscut pentru dramele sale psihologice și pentru lipsa de inhibiții în descrierea vieții erotice a personajelor sale, începând cu piesa timpurie *Anatol* (1893). Cea mai cunoscută piesă a sa, *Joc* (Reigen, 1897), este un ciclu de zece dialoguri dramatice care stabilesc legăturile ce-i unesc pe parteneri într-o serie de întâlniri sexuale; considerată scandaloasă la prima reprezentație în 1920, a fost ecranizată sub titlul *La Ronde* de Max Opulus în 1950. Drama sa *Jocul cu dragostea* (Liebelei, 1896) și cel mai de succes roman al său, *Nimic decât curaj* (Leutnant Gustl, 1901), au relevat deșertăciunea codului militar de onoare austriac.

Schönberg Arnold (Franz Walter)

(13.09.1874, Viena, Imperiul Austro-Ungar - 13.07.1951, Los Angeles, California, SUA)

Compozitor american de origine austriacă. Crescut în religia catolică de părinții săi de origine evreiască, a studiat vioara de la

opt ani, iar mai târziu a învățat de unul singur violoncelul. Alexander Zemlinsky (1871–1942), singurul său profesor de compoziție, a devenit mai târziu cumnatul său. Primul cvartet pentru coarde (1897) a fost bine primit de public și de critici. Cu ajutorul lui R. Strauss a obținut un post de profesor în Berlin, dar a revenit curând la Viena, compunând capodopera *Gurrelieder* (1901, orchestrată în 1913). În 1904, Alban Berg și Anton Webern și-au început studiile cu Schönberg, ceea ce le-a înrâurit cariera artistică ulterioară. Prin 1906 a ajuns la concluzia că tonalitatea trebuia abandonată. Perioada sa de atonalism liber (1907–1916) a dus la compoziția unor lucrări remarcabile, precum monodrama *Erwartung* (1909), *Cinci piese pentru orchestră* (Fünf Orchesterstricke, 1909) și renumita *Pierrot lunaire* (1921). Între 1916 și 1923 nu a creat aproape nimic, fiind ocupat cu activitatea didactică și de cea dirijorală, dar căutând și modalități de organizare a atonalității. Căutarea a avut ca rezultat edificarea unei metode care presupune o serie de douăsprezece tonuri diferite (*vezi* serialism). În 1930 a început lucrul la o operă în trei acte bazată pe serialism; a murit fără să finalizeze *Moses und Aron*. Ascensiunea nazismului l-a determinat să-și reafirme originea evreiască și să emigreze în SUA, unde a rămas, predând la Universitatea California (UCLA) (1936–1944). Deși n-a fost niciodată favoritul unui public larg, este posibil să fi exercitat în muzica sec. XX o influență mai mare decât oricare alt compozitor.

Arnold Schönberg

PICTORIAL PARADE

Schönerer, Georg, Ritter (Cavaler) von

(17.07.1842, Viena, Austria – 14.08.1921, Rosenau bei Zwettl)

Om politic extremist austriac. În 1873 a fost ales în Parlamentul federal ca liberal de aripă stângă. A devenit un naționalist militant german ardent și antisemit declarat, iar în 1885 a fondat Partidul Pangerman. Reales în Parlament în 1897, s-a opus ordonanțelor care favorizau limba cehă și i s-a atribuit îndepărtarea prim-ministrului de la conducere. A ajutat 21 de candidați pangermani să câștige alegerile parlamentare în 1901. Temperamentul său violent a fragmentat atât de mult partidul, încât până în 1907 formațiunea dispăruse practic din politica austriacă; influențele sale ideologice au persistat, însă, nediminuate.

Schongauger, Martin

(cca 1435/1450, Colmar, Alsacia – 02.02.1491, Breisach, Baden)

Pictor și litograf german. Deși a fost un pictor prolific, ale cărui lucrări erau cunoscute în numeroase țări, este considerat un gravor fără rival în N Europei. Gravurile sale, cca 115 plăci, reprezintă o manifestare extrem de rafinată a spiritului gotic târziu. A adus gravura la maturitate, extinzând gama de contraste și texturi, dând sensibilitate artistică unei arte care fusese domeniul fierarilor. Grația lucrărilor sale i-a devenit proverbială în timpul vieții, aducându-i supranume precum Hübsch Martin (Martin Fermecătorul) și Schön Martin (Martin cel Frumos).

Schoolcraft, Henry Rowe

(28.03.1793, districtul Albany, New York, SUA – 10.12.1864, Washington DC)

Explorator și etnolog american. A explorat depozitele de minerale din S statului Missouri și din Arkansas (1817–1818) și a fost topograf într-o expediție în regiunea Lacului Superior (1820), apoi s-a căsătorit cu o femeie din tribul ojibwa și a devenit agent indian. În 1832 a descoperit izvorul fluviului Mississippi în lacul Itaska, Minnesota. În 1836 a încheiat un tratat prin care indienii ojibwa cedau Statelor Unite o mare parte din N Michiganului. Deși plină de inadvertențe, cartea sa în șase volume *Triburile indiene ale Statelor Unite* (Indian Tribes of the United States, 1851–1857) a fost o lucrare de pionierat.

Schopenhauer, Arthur

(22.02.1788, Danzig, Prusia – 21.09.1860, Frankfurt am Main)

Filozof german. Fiu al unui bancher și al unei romanciere, a studiat în diferite domenii înainte de a-și lua doctoratul în filozofie. Considera Upanișadele, lucrările lui Platon și pe cele ale lui Immanuel Kant drept fundamente ale sistemului său filozofic, o doctrină metafizică a voinței, concepută ca o reacție împotriva idealismului lui G.W.F. Hegel. Lucrarea sa de căpătâi, *Lumea ca voință și reprezentare* (Die Welt als Wille und Vorstellung, 1819), constă în două șiruri ample de reflecții, dedicate pe de o parte

Arthur Schopenhauer, 1855
ARHIVA DE ISTORIE ȘI ARTĂ, BERLINUL DE VEST

teoriei cunoașterii și, pe de alta, filozofiei naturii, esteticii și eticii. Întorcând spatele spiritului și rațiunii, în favoarea intuiției, a creativității și a iraționalului, el a influențat (parțial prin intermediul lui Friedrich Nietzsche) ideile și metodele vitalismului, ale filozofiei vieții, ale existențialismului, precum și pe cele ale antropologiei. Printre celelalte lucrări ale sale se numără *Despre voință în natură* (Über den Willen in der Natur, 1836), *Două mari probleme de etică* (Die Beiden Grundprobleme der Ethik, 1841) și *Pererga și Paralipomena* (Pererga und Paralipomena, 1851). Fiind un om nefericit și solitar, și-a dobândit supranumele de „filozoful pesimismului".

Schouten

Arhipelag în Oceanul Pacific, în dreptul intrării în golful Cenderawasih, în largul coastei de N a provinciei indoneziene Papua (fostă Irian Jaya). Insulele acoperă 3 188 kmp. Principalele insule sunt Biak, Suptori și Numfoor și se numără printre zonele cele mai dens populate din Papua. Un alt grup de insule cu același nume este situat în largul coastei insulei Noua Guinee; aceste insule fac parte din Papua-Noua Guinee.

Schreiner, Olive (Emilie Albertina)

(24.03.1855, Wittebergen, Colonia Capului - 11.12.1920, Cape Town, Africa de Sud)

Scriitoare sud-africană. Nu a urmat nici o formă de educație oficială, dar a citit mult, dezvoltându-și un intelect puternic cu vederi liberale și feministe militante. După ce a lucrat ca guvernantă, a publicat (sub numele Ralph Iron) lucrarea semiautobiografică *Povestea unei ferme africane* (The Story of an African Farm, 1883). Primul mare roman sud-african, prezintă o fată ce trăiește la o fermă izolată în savană și se luptă să-și obțină independența în fața convențiilor sociale rigide ale burilor. Printre lucrările sale următoare se numără *Soldatul Peter Halkett din Mashonaland* (Trooper Peter Halket of Mashonaland, 1897) în care-l critică pe Cecil Rhodes, și *Femeia și munca* (Woman and Labour, 1911), o carte de căpătâi a mișcării feministe.

Schröder, Gerhard

(n. 07.04.1944, Mossenberg, lângă Detmold, Germania)

Cancelar al Germaniei (1998–2005). În tinerețe s-a alăturat Partidului Social-Democrat și Tinerilor Socialiști, iar ca student la drept la Göttingen a participat la protestul din 1968. A activat în Bundestag (1980–1986), iar în 1990 a obținut postul de premier al Saxoniei Inferioare. Alegerea sa în funcția de cancelar federal în 1998 a pus capăt celor 16 ani de conducere conservatoare a lui Helmut Kohl. În ciuda șomajului ridicat din Germania, Schröder a condus coaliția social-democraților cu ecologiștii la victorie, în 2002, și a fost reales cancelar. Pentru că starea economică a Germaniei s-a înrăutățit, a introdus, în 2003, un important pachet de reforme care s-au dovedit extrem de nepopulare. Anul următor, Schröder a demisionat din fruntea partidului. În 2005, Partidul Social-Democrat a pierdut alegerile generale, iar Schröder a fost înlocuit în funcția de cancelar de Angela Merkel, de la Uniunea Creștin Democrată.

Schröder-Devrient, Wilhelmine

(06.12.1804, Hamburg - 26.01.1860, Saxa-Coburg-Gotha)

Soprană germană. Fiică a unui bariton, a obținut recunoașterea internațională cu interpretarea rolului Leonora, din opera lui Ludwig van Beethoven, în 1822. Deși vocea sa dădea semne de oboseală în jurul vârstei de treizeci de ani, era cunoscută pentru bravura sa dramatică – jocul ei dramatic era atât de convingător, că a fost supranumită Regina lacrimilor – și a creat trei roluri wagneriene timpurii: Adriano (*Rienzi*, 1842), Senta din *Olandezul zburător* (Der fliegende Holländer, 1843) și Venus (*Tannhäuser*, 1845).

Schrödinger, ecuația ~

Ecuație fundamentală, elaborată în 1926 de Erwin Schrödinger, care stabilește suportul matematic al mecanicii cuantice. Ecuația determină comportamentul funcției de undă care descrie proprietățile unui sistem subatomic. Ea leagă energia cinetică și energia potențială cu energia totală și este rezolvată pentru a determina diferitele niveluri de energie ale sistemului. Schrödinger a aplicat ecuația în cazul atomului de hidrogen și a prezis multe dintre proprietățile acestuia cu o exactitate remarcabilă. Ecuația este larg folosită în fizica atomică, fizica nucleară și fizica solidelor. *Vezi și* dualitatea particulei.

Schrödinger, Erwin

(12.08.1887, Viena, Austria - 04.01.1961, Viena)

Fizician austriac. A predat fizica în Zürich (1921–1927) și Berlin (1927–1933), apoi a părăsit Germania, protestând împotriva persecutării evreilor. S-a stabilit în Irlanda, unde a intrat la Institutul din Dublin pentru Studii Avansate (1940–1956). A avut contribuții fundamentale în mecanica cuantică, iar în 1933 i-a fost decernat Premiul Nobel împreună cu P.A.M. Dirac, pentru formularea ecuației undei, studiată în 1926, numită azi ecuația Schrödinger. Pe lângă cercetările sale științifice, și-a adus contribuția în filozofie și istoria științei; printre lucrările sale se numără *Ce este viața?* (Was ist Leben?, 1944), *Natura și grecii* (Die Natur und die Griechen, 1954) și *Perspectiva mea asupra lumii* (Mein Leben, meine Weltansicht, 1961).

Schubert, Franz (Peter)

(31.01.1797, Himmelpfortgrund, lângă Viena, Austria - 19.11.1828, Viena)

Compozitor austriac care a reunit principiile muzicii clasice și pe ale celei romantice, celebru pentru melodicitatea și armonia liedurilor sale și muzica de cameră. Printre operele sale se numără *Simfonia în do major* sau *cea Mare*, 1828; *Simfonia în si minor* sau *Neterminată*, 1822, mise și lucrări pentru pian.

Viața și cariera

Tatăl lui Schubert, Franz Theodor Schubert, era director de școală; mama, Elisabeth, născută Vietz, fusese servitoare înainte de căsătorie. Franz era cel de-al patrulea fiu al lor. Frații săi mai mari se numeau Ignaz, Karl și Ferdinand; avea și o soră mai mică, Maria Theresa. Tatăl era un om integru, care a înființat o școală foarte bună. Familia avea talent muzical și organiza serate acasă cu cvartete pentru coarde, în care Franz cânta la violă. Bazele educației muzicale au fost puse de tatăl și de fratele său, Ignaz, continuând ulterior cu ore de orgă și teorie muzicală sub îndrumarea organistului de la biserica parohială. În 1808 a primit o bursă care i-a oferit un loc în corul capelei de la curtea imperială și studii la Stadtkonvikt, principala școală cu internat pentru oameni de rând din Viena, unde tutorii săi au fost Wenzel Ruzicka, organistul de la curtea imperială, și, mai târziu, compozitorul Antonio Salieri, aflat atunci la apogeul carierei. Schubert a cântat la vioară în orchestra studențească, devenind rapid conducătorul acesteia, și, când Ruzicka era absent, el era dirijor. A participat și la orele de cor și, împreună cu câțiva colegi, cânta muzică de cameră și lucrări pentru pian.

Potrivit spuselor colegilor de școală, Schubert era destul de timid și cu greu s-a hotărât să își prezinte primele compoziții. Printre primele sale lucrări se numără *Fantezia pentru duet de pian* (o lucrare lungă), un cântec, câteva uverturi orchestrale, diferite lucrări pentru muzică de cameră și trei cvartete pentru coarde. Tot în acea perioadă a scris o operetă neterminată pe un text de August von Kotzebue, *Cavalerul din oglindă* (Der Spiegelritter). Interesul și încurajările prietenilor l-au făcut să își învingă timiditatea și, în cele din urmă, și-a prezentat compozițiile lui Salieri. În 1812, Schubert și-a pierdut vocea; a părăsit colegiul, dar a continuat studiul în particular cu Salieri, cel puțin încă trei ani. În această perioadă a intrat la un colegiu de institutori din Viena și în toamna lui 1814 a devenit asistent la școala tatălui său. Respins de la serviciul militar din cauză că era prea scund, a fost profesor de școală până în 1818.

Numeroasele compoziții pe care le-a scris între 1813 și 1815 sunt remarcabile pentru varietatea și valoarea lor. Ele sunt produsul unui geniu tânăr, căruia îi lipsește încă maturitatea, dar care are stil, originalitate și imaginație. Pe lângă cele cinci cvartete pentru coarde, a mai scris trei mise complete și trei simfonii. Prima operă completă, *Palatul de dorințe al diavolului* (Des Teufels Lustschloss), a fost terminată pe când urma colegiul de institutori. Dar în această perioadă, compunerea de lucrări muzicale era activitatea sa principală, care îl absorbea cu totul. La 19 octombrie 1814 a început să pună pe muzică un poem al lui Goethe, *Gretchen la vâtelniță* (Gretchen am Spinnrade), din *Faust*. A fost al treizecilea cântec al său și, odată cu această capodoperă, a creat liedul german (cântec de artă). Anul următor a compus peste 140 de lieduri.

Numeroasele fragmente neterminate și schițe de lieduri lăsate de Schubert ne oferă mai multe informații despre felul în care crea. În mod clar, stimulul principal era melodic. Cuvintele unui poem generau melodia. Armonia (structura de coarde a unei compoziții) și modulația (schimbarea gamei) erau apoi sugerate de contururile melodiei. Dar decorul scenei descrise de

poet – natural, domestic sau mistic – insufla imagini atât de minunat grafice în acompaniamente precum vârtelnița, murmurul apei, sau „mantia strălucitoare" a primăverii. Aceste trăsături sunt prezente în liedurile din 1815. În anii care au urmat a aprofundat și a îmbogățit, dar nu a revoluționat aceste noi descoperiri în lied. Pe parcursul lui 1815, Schubert a continuat să se preocupe de operele sale fără succes: din mai până în decembrie a scris *Santinelă timp de patru ani* (Der vierjährige Posten), *Fernando, Claudine von Villa Bella* și *Prietenii din Salamanca* (Die Freunde von Salamanka).

Pe atunci, viața lui Schubert nu era palpitantă. Prietenii din anii de colegiu îi rămăseseră aproape, în special Josef von Spanun, care în 1814 i-a făcut cunoștință cu poetul Johann Mayrhofer. Tot el l-a îndemnat pe tânărul și talentatul Franz von Schober să îl viziteze pe Schubert. La sfârșitul lui 1815, Schober a mers la școala din Säulengasse, l-a găsit pe Schubert în fața unei clase cu manuscrisele adunate în jurul său și i-a insuflat tânărului compozitor, un ascultător avid, dorința de a se rupe de îndatoririle sale. În primăvara lui 1816, Schubert a aplicat pentru postul de director muzical la un colegiu din Laibach (în prezent Ljubljana, Slovenia), dar nu l-a obținut. Prietenii au încercat să îi stârnească interesul lui Goethe pentru cântecele sale și în aprilie 1816 i-a trimis un volum cu 16 montaje poetului din Weimar. Acesta nu le-a răspuns nimic. În cele din urmă, în decembrie 1816, Schober l-a convins pe Schubert să își ceară concediu de odihnă. În ciuda împotrivirii tatălui, a obținut concediul și a petrecut opt luni cu Schober, locuind în casa mamei prietenului său, rămasă văduvă.

Pe la începutul lui 1817, Schober l-a adus pe baritonul Johann Michael Vogl acasă la el pentru a-l cunoaște pe Schubert. Ca rezultat al acestei întâlniri, interpretarea de către Vogl a cântecelor lui Schubert a făcut vogă în saloanele vieneze. Prietenia sa cu frații Huttenbrenner, Anselm, compozitor, și Josef, muzician amator, precum și cu Josef von Gahy, pianist cu care cântase duete, datează din acea perioadă. Dar această perioadă de libertate nu a durat, iar în toamna lui 1817 Schubert s-a întors la catedră. I-a scris prietenului său, descriindu-se ca un muzician *verdorbener* („frustrat"). Cei doi ani anteriori fuseseră foarte productivi. Printre cântecele din perioada aceea se numără *Ganymed, Der Wanderer* și *Cântecele lui Harper*, inspirate în special din romanul lui Goethe *Anii de drumeție ai lui Wilhelm Meister*. A mai scris încă două simfonii: *Nr. 4 în do minor*, pe care Schubert a supranumit-o „cea supratragică" (1816) și populara *Nr. 5 în si bemol major* (1816). O a patra misă, în do major, a fost compusă în 1816. Anul 1817 este remarcabil pentru începutul seriei de sonate pentru pian. Șase dintre ele au fost compuse acasă la Schubert, cele mai reușite fiind *Nr. 7 în mi bemol major* și *Nr. 11 în si major*.

Anii de profesorat au luat sfârșit în vara lui 1818. Perioada de frustrare din primăvară a produs o singură lucrare substanțială, *Simfonia nr. 6 în do major*. Între timp, a început să se bucure de o celebritate tot mai mare, iar prima reprezentație a uneia dintre lucrările sale, *Uvertura italiană în do major*, a avut loc la 1 martie 1818 la Viena. În iunie a părăsit orașul pentru a accepta un post de profesor de muzică pentru cele două fiice ale contelui Johann Esterházy, la reședința de vară a familiei din Zseliz, Ungaria. Scrisorile către prieteni îl prezintă într-o dispoziție exuberantă, iar lunile de vară au fost marcate de o explozie creativă. A terminat duetele pentru pian *Variațiuni pe un cântec francez în mi minor* și *Sonata în si bemol major*, seturi de dansuri, cântece și *Recviemul german* (Deutsche Trauermesse).

Maturitate

La întoarcerea în Viena a locuit cu Mayrhofer și în lunile de iarnă a compus opereta *Gemenii* (Die Zwillingsbrüder). Deși a fost sponsorizată de Vogl, producția lucrării a fost amânată, iar în iunie 1819, Schubert și Vogl au pornit într-o călătorie prelungită în regiunea natală a cântărețului din nordul Austriei. Compozitorul a fost încântat de frumusețea peisajului rural și a fost mișcat de primirea entuziastă manifestată pretutindeni față de muzica sa. La Steyr a compus primele compoziții instrumentale cunoscute, *Sonata pentru pian în la major*, D. 664, și cvintetul *Păstrăvul* (Forellenquintet) pentru pian și coarde. Sfârșitul lui 1819 l-a găsit compunând lieduri după poemele prietenului său Mayrhofer și ale lui Goethe, care i-a inspirat capodopera *Prometeu*.

În iunie 1820, opereta *Gemenii* a fost prezentată cu oarecare succes la Viena, Vogl fiind dublură în părțile fraților gemeni. A fost urmată de reprezentația de muzică pentru piesa *Harpa fermecată* (Die

Zauberharfe), care a avut loc în august același an. Uvertura încântătoare, melodioasă a devenit cunoscută drept uvertura *Rosamunde*. Schubert devenea tot mai renumit în cercuri sociale mai mari decât sferele limitate ale prietenului și patronului său. Familia Sonnleithner, înstărită și influentă, se interesa îndeaproape de dezvoltarea sa; fiul lor, Leopold, a devenit un bun prieten și susținător al compozitorului. La sfârșitul lui 1820, Schubert a compus *Mișcarea-Cvartet* (Quartettsatz) în do minor, vestind marile cvartete de coarde de la mijlocul anilor 1820, și o altă piesă populară, motetul pentru voci feminine pe textul Psalmului XXIII. În decembrie 1820 a început aranjamentul coral pentru *Cântecul spiritelor peste apă* (Gesang der Geister über den Wassern) pentru octet de voci masculine cu acompaniament pentru coarde de bas, D. 714, terminat în februarie 1821.

Toate eforturile lui Schubert de a-și publica lucrările au fost zadarnice. La începutul anului 1821 însă, câțiva prieteni au oferit liedul său *Regele ielelor* (Erlkönig) pe bază de abonament. Răspunsul a fost de mare succes, astfel încât au strâns suficienți bani pentru a tipări și *Gretchen la vârtelniță*. Un an și jumătate mai târziu, a ajuns la opus 12.

În Viena, popularitatea liedurilor și a muzicii de dans ale lui Schubert a devenit atât de mare, încât părți întregi din concerte îi erau dedicate. Aceste părți, numite *Schubertiaden*, erau cântate în casele negustorilor bogați și ale funcționarilor publici, dar era în continuare exclus din lumea operei și a concertelor publice. A lucrat în august 1821 la cea de-a șaptea simfonie în mi minor și major, dar și aceasta a fost lăsată deoparte, împreună cu multe alte lucrări neterminate din acea perioadă. Hotărârea de a se face remarcat în operă l-a făcut să petreacă în septembrie și octombrie o scurtă vacanță cu Schober în St. Pölten, unde prietenii și-au dedicat eforturile producerii unei opere în trei acte, *Alfonso și Estrella*. Aceasta fost terminată în februarie 1822, dar nu a fost cântată niciodată în public. În timp ce petrecea câteva zile în Atzenbrugg, în iulie 1822, împreună cu Schober și alți prieteni, a redactat documentul denumit *Visul meu* (Mein Traum), descriind o ceartă dintre un tânăr iubitor de muzică și tatăl acestuia. Toamna lui 1822 a marcat începutul unei alte compoziții neterminate – care însă a devenit cunoscută ca *Simfonia în si minor* (neterminată). Două mișcări și un scherzo pe jumătate încheiat au fost terminate în octombrie și noiembrie 1822. Tot în noiembrie, în același an, Schubert a compus o fantezie pentru pian în care variațiunile sunt pe o temă din liedul său *Der Wanderer* și a terminat *Misa în la bemol major*.

La sfârșitul lui 1822, Schubert a contractat o boală venerică, probabil sifilis, iar în anul următor s-a îmbolnăvit și s-a retras. A continuat să scrie fără încetare. În februarie 1823 a scris *Sonata pentru pian în la minor*, iar în aprilie a avut o nouă încercare de a obține succesul în teatrele vieneze cu opereta într-un singur act *Conspiratorii* (Die Verschworenen), titlul fiind schimbat ulterior (din cauza cenzurii politice) în *Războaie domestice* (Der häusliche Krieg). Cea mai celebră lucrare a anului a fost ciclul de cântece *Frumoasa morăriță* (Die schöne Müllerin), reprezentând culmea artei sale lirice. Schubert a petrecut o parte din vară în spital și a început, probabil, să lucreze – în timp ce era încă internat – la cea mai ambițioasă operă, *Fierrabras*. Lucrarea a fost respinsă de directoratul prestigiosului teatru Kärntnertor din Viena. Anul 1823 s-a încheiat cu compunerea muzicii pentru piesa *Rosamunde*, care a fost prezentată la Viena în luna decembrie.

Primele luni ale lui 1824 au fost din nou nefericite. Schubert era bolnav și îl încerca un sentiment al eșecului. Însă, în aceste luni a compus trei lucrări camerale foarte frumoase: *Cvartetul pentru coarde în la minor*, un al doilea cvartet pentru coarde în re minor conținând variațiuni pe liedul său *Moartea și fata* (Der Tod und das Mädchen) și *Octetul în fa major* pentru coarde și instrumente de suflat. Descurajarea sa este manifestă într-o scrisoare de pe 31 martie 1824 către pictorul Leopold Kupelwieser în care vorbește despre sine ca fiind „cea mai ghinionistă și nefericită persoană din lume". Având nevoie disperată de bani, s-a întors în acea vară la postul de profesor de la familia Esterházy și în mai 1824 a plecat iarăși la Zseliz. Din nou, sănătatea și dispoziția lui s-au ameliorat. Perioada a fost marcată de câteva duete pentru pian magnifice, *Sonata pentru pian în do major* (Marele duo), variațiunile pe o temă originală în la bemol major și *Divertissement à la hongroise* (Divertisment unguresc).

Deși operele nu i-au fost reprezentate în public, existau reprezentații destul de frecvente ale liedurilor sale, terminate sau

nu, în Viena în cursul acelor ani și al anilor următori. Publicarea a început rapid și situația sa financiară, deși încă precară, a fost totuși mult ameliorată. Aceasta este perioada liedurilor *Doamna lacului*, inclusiv a lucrării odinioară populare, apoi uitate, *Ave Maria*. Compozițiile instrumentale sunt sonatele pentru pian în la minor și în re major, cea din urmă fiind compusă la Badgastein. Pe timpul vacanței de vară a schițat o simfonie, cel mai probabil începuturile *Simfoniei în do major (cea Mare)*, terminată în 1828. Se împrietenise pe atunci cu Moritz von Schwind, un pictor tânăr, și cu Eduard Bauernfeld, dramaturg, iar cei doi au fost aproape permanent în compania sa în această perioadă.

Ultimii ani

Demisia lui Salieri din poziția de Kapellmeister (director muzical) imperial în 1824 a dus la promovarea adjunctului său, Josef Eybler. În 1826, Schubert a aplicat pentru postul vacant de Kapellmeister adjunct, dar, în ciuda sprijinului puternic din partea unor oameni influenți, nu a reușit să îl obțină. Din acel moment până la moarte, doi ani mai târziu, se pare că s-a lăsat în voia sorții. Nu a mai căutat să se remarce nici prin candidatura la posturi profesionale, nici prin producerea de lucrări. Este greu de crezut că Schubert nu era conștient de puterile sale excepționale; însă, împreună cu conștiința geniului și realizarea că și-a deschis uși în societatea înaltă, venea și conștiința nașterii și a educației sale umile și, de asemenea, a aspectului său stângaci. Această conștiință de sine l-a făcut timid, rezervat și ezitant. Viața sa a fost aproape în întregime dedicată compoziției și își câștiga traiul din taxe pentru editori și lecții de muzică ocazionale.

Cântecele din 1826 includ montajele din Shakespeare „Hark! Hark! the Lark!" și „Who is Silvia?", scrise în timpul unei șederi scurte în satul Währing. Trei lucrări instrumentale reușite din acea vară și toamnă sunt *Cvartetul pentru coarde în sol major, Sonata pentru pian în sol major* și începutul *Trioului pentru pian în si bemol major*. În 1827 a compus primele douăsprezece cântece din ciclul *Călătorie de iarnă* (Winterreise). Moartea lui Beethoven în 1827 a avut un efect profund asupra lui Schubert, întrucât nu se poate nega că o calitate mai profundă, mai intelectuală, asemănătoare celei din muzica lui Beethoven, apare în ultimele sale lucrări instrumentale. Unele dintre ele, în special *Trioul pentru pian în mi bemol major* (1827) și *Sonata pentru pian în do minor* (1828), sugerează autoritatea lui Beethoven, însă propria sa individualitate puternică nu se pierde niciodată. În septembrie 1827, Schubert a petrecut o scurtă vacanță în Graz. La întoarcere, a compus *Trioul pentru pian în mi bemol major* și a reînceput să lucreze la Partea a II-a din *Călătorie de iarnă*. Aceasta este perioada solourilor pentru pian, *Impromptus* și *Moments musicaux*.

Ultimul an al vieții este marcat de o succesiune de capodopere. La începutul anului a compus cel mai mare dintre duetele pentru pian, *Fantezie în fa minor*. *Marea Simfonie* a fost terminată în martie, la fel și cantata *Cântecul de victorie al lui Miriam* (Miriams Siegesgesang). În iunie a lucrat la cea de-a șasea misă, în mi bemol major. Întoarcerea la scrierea de lieduri în august a produs seria publicată împreună cu *Cântecul lebedei* (Schwanengesang). În septembrie și la începutul lunii octombrie, succesiunea a fost încheiată de ultimele trei sonate pentru pian, în do minor, la major și si bemol major, precum și de marele *Cvintet pentru coarde în do major* – cântecul de lebădă al perioadei clasice în muzică.

Singurul concert public dat de Schubert a avut loc pe 26 martie 1828. A fost un succes atât artistic, cât și financiar, iar compozitorul sărac a putut în sfârșit să își cumpere propriul pian. La sfârșitul lunii august s-a mutat împreună cu fratele său, Ferdinand. Sănătatea lui Schubert, marcată de boala din 1823, se deteriorase, iar munca neîncetată l-a epuizat. În octombrie a făcut febră tifoidă, după ce a băut apă contaminată. Ultimele zile și le-a petrecut în compania fratelui său și a câtorva prieteni apropiați.

Se spune că locul lui Schubert în istoria muzicii este echivoc, întrucât se află între muzica clasică și cea romantică. Poate fi, totuși, considerat ultimul mare compozitor clasic. Muzica lui, subiectiv emoțională în manieră romantică, concepută poetic și revoluționară în limbaj, este totuși turnată în tiparele formale ale școlii clasice – cu rezultatul că în sec. XX a devenit din ce în ce mai evident că Schubert aparține de fapt mai degrabă epocii lui Haydn, Beethoven și Mozart decât celei a lui Schumann, Chopin și Wagner.

Schubert, frații ~

Producători și directori de teatru americani. În 1882 au emigrat din Rusia,

împreună cu părinții lor. Cei doi frați mai mari, Lee (1872?–1953) și Sam (cca 1875–1905), au luat în arendă mai multe săli de teatru din Syracuse, statul New York, și au pus în scenă piese. Prin anii 1900, Jacob (1880–1963) s-a alăturat afacerii și frații Schubert au închiriat primele teatre din orașul New York. Intrând în conflict cu sindicatul care controla agențiile teatrale din SUA, ei au dus o îndelungată luptă legală împotriva acestuia, obținând, în cele din urmă, câștig de cauză. După moartea lui Sam, în 1905, Lee și Jacob au construit teatre pe teritoriul Statelor Unite, ajungând să dețină legal peste 60 de instituții, numeroase vodeviluri și cinematografe. Au produs peste o mie de reprezentații, diferite ca gen, inclusiv piese de teatru, spectacole de revistă și musicaluri. Sindicate teatrale precum Actor's Equity (Echitatea Actorilor) au fost înființate ca reacție la stilul lor dur în afaceri. În 1950 au fost acuzați de practici de monopol. În 1956 au vândut unele teatre, păstrând, totuși, cele mai importante instituții din diferite orașe.

Schuller, Gunther (Alexander)

(n. 22.11.1925, New York, New York, SUA)

Compozitor, dirijor și profesor american. Fiu al unui violonist, s-a pregătit la Școala de Muzică din Manhattan. A cântat la corn francez în orchestra din Cincinnati de la 18 ani și în orchestra Operei Metropolitane în perioada 1945–1959, cu muzicieni de jazz cum ar fi Miles Davis și Modern Jazz Quartet. Muzica sa „al treilea val" (combinând stilul clasic cu cel al jazzului) cuprinde compoziții ca *Șapte studii pe teme de Paul Klee* (Seven Studies on Theme by Paul Klee, 1959). A fost președinte al Conservatorului de Muzică New England (1967–1977) și a condus Centrul de Muzică Berkshire (1974-1984). Autoritate proeminentă a jazzului, este autorul compozițiilor foarte cunoscute *Early Jazz* (1968) și *The Swing Era* (1988).

Schullerus, Adolf

(07.03.1864, Făgăraș, Brașov, Imperiul Austriac, azi România - 28.01.1928, Sibiu, România)

Filolog, folclorist, istoric și etnograf sas din Transilvania. A publicat un mare dicționar al graiurilor săsești din Transilvania, precum și lucrarea *Tipologia basmelor românești și a variantelor lor* (Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten), în care a propus o clasificare a basmelor românești după criteriile tipologice propuse de A. Aarne. Culegeri de folclor: *Cartea poveștilor din Transilvania.* Autor al unui manual de etnografie a sașilor.

Schultz, Charles

(26.11.1922, Minneapolis, Minnesota, SUA - 12.02.2000, Santa Rosa, California)

Creator american de benzi desenate. Fiu al unui frizer din Minneapolis, a urmat un curs de benzi desenate prin corespondență și a lucrat independent, creând diferite benzi înainte de *Peanuts* (1950) care va deveni cea mai comercializată bandă comică a tuturor timpurilor. Banda, ale cărei personaje sunt băieți și fete cu vârste între 3 și 5 ani și un câine de vânătoare cu o vastă imaginație, arată problemele vieții de zi cu zi și răutățile care există între copii, adesea cu tonalități filozofice și psihologice. Schultz a anunțat sfârșitul acestei serii de benzi desenate, după 50 de ani de producție continuă, cu puțin timp înainte de moartea sa.

Schultz, Dutch
născut **Arthur Flegenheimer**

(06.08.1902, Bronx, New York, SUA - 23.10.1935, Newark, New Jersey)

Gangster american. Cariera lui Schultz (și-a luat pseudonimul de la un gangster predecesor) a evoluat de la jefuitor la contrabandist, proprietar de fabrici de bere și distilerii, la controlul operațiunilor criminale în Bronx și Manhattan. Faptul că sângerosul „Olandez" (*în engleză, Dutch*) a început să pună la cale asasinarea lui Thomas Dewey, care inițiase o investigație împotriva lui Schultz, a declanșat furia capilor crimei organizate din New York. Aceștia l-au asasinat pe Schultz de teamă ca planul lui să nu le pericliteze propriile operațiuni.

Schumacher, E(rnst) F(riedrich)

(16.08.1911, Bonn, Germania - 04.09.1977, Romont, Elveția)

Economist britanic de origine germană. După ce a studiat în Anglia și în SUA, s-a stabilit în Anglia, în 1937. În Al Doilea Război Mondial a lucrat la teorii pentru politici de angajare totală a forței de muncă și, sub William H. Beveridge, la planuri pentru prosperitatea economică postbelică a Angliei. În 1950–1970 a fost consilier în industria minieră britanică naționalizată. După o vizită în Birmania în 1955, a ajuns să creadă că țările sărace aveau nevoie, în vederea dezvoltării, de o „tehnologie intermediară" adaptată necesităților unice

ale fiecăreia. În importanta sa lucrare *Mic înseamnă frumos* (Small is Beatiful, 1973) a argumentat că societatea capitalistă a creat standarde ridicate de viață în detrimentul culturii, iar această grandoare – în special a marilor industrii și a marilor orașe – nu putea fi susținută.

Schuman, William (Howard)

(04.08.1910, New York, New York, SUA - 15.02.1992, New York)

Compozitor și dirijor american. A scris cântece în liceu, împreună cu prietenul său F. Loesser. În 1930 a început să studieze compoziția cu R. Harris. S-a bucurat de succes cu *American Festival Overture* (1939), iar cu *Cantata Profană nr. 2: Un cântec liber* (Secular Cantata No. 2: A Free Song) a câștigat primul Premiu Pulitzer pentru muzică (1943). Printre celelalte lucrări se numără balete pentru Martha Graham, cunoscutul *New England Triptych* (1956) și zece simfonii. Ca președinte al Școlii Julliard (1945–1962), a modernizat programa acestei școli. În funcția de prim-președinte al Centrului Lincoln (1962–1968), a reunit câteva organizații muzicale și a fondat Societatea Muzicii de Cameră și Programul Mozart.

Schumann, Clara (Josephine) *născută* Clara Josephine Wieck

(13.09.1819, Leipzig, Saxonia - 20.05.1896, Frankfurt am Main, Germania)

Pianistă germană. Instruită de tatăl său, reputatul profesor german de pian Friedrich Wieck (1785–1873), considerată copil-minune, a debutat cu orchestra Gewandhaus din Leipzig în 1830, apoi s-a aflat în turneu doi ani. În 1835 s-a îndrăgostit de R. Schumann, chiriașul familiei Wieck. Când Clara a împlinit 21 de ani, a fugit cu el, împotriva voinței tatălui său. Câștigase prestigiu datorită turneelor, dar nașterea și îngrijirea celor opt copii i-au restrâns cariera; a încetat să mai scrie muzică, după ce se dovedise o compozitoare de perspectivă. Degradarea mentală a lui Robert a determinat-o să reia turneele; a renunțat la spectacole și la profesorat în anii 1890 doar din cauza sănătății precare. Din 1853 a avut o relație de dragoste cu Johannes Brahms, care a durat toată viața.

ARHIVA BETTMANN

Robert și Clara Schumann, litografie de J. Hofelich

Schumann, Robert

(29.06.1886, Luxemburg, Luxemburg - 04.09.1963, Metz, Franța)

Om de stat francez. Membru al Adunării Naționale a Franței din 1919. După ce a activat în Rezistența franceză în Al Doilea Război Mondial, a contribuit la formarea Mișcării Populare Republicane. A fost ministru de finanțe (1946), premier (1947–1948), ministru de externe (1948–1952) și ministru de justiție (1955–1956). În 1950 a propus promovarea unității militare și economice europene (Planul Schumann), ceea ce a condus la crearea Comunității Oțelului și Cărbunelui și a Comunității Economice Europene (CEE). A fost președinte al adunării consultative a CEE (1958–1960).

Schumann, Robert (Alexander)

(08.06.1810, Zwickau, Saxonia - 29.07.1856, Endenich, lângă Bonn, Prusia)

Compozitor german. Fiu al unui librar, visa să devină romancier. După ce a început studiile la drept, pentru a-i face plăcere mamei sale, a ales să studieze pianul cu Friedrich Wieck, în loc să frecventeze cursurile. În 1830, a sacrificat un semestru în favoarea muzicii și s-a mutat la familia Wieck. În 1831 a început să compună. Primirea fără entuziasm a primei sale simfonii, apariția unei răni misterioase la un deget, precum și o lungă boală au condus la o tentativă de sinucidere în 1833. Și-a revenit, fondând o publicație muzicală, *Neue Zeitschrift für Musik,* în 1834. Era atras de Clara Wieck, care avea 16 ani la vremea aceea și care îi împărtășea sentimentele, spre neliniștea tatălui ei; eforturile acestuia nu au reușit să împiedice căsătoria lor, în 1840. Prima etapă a vieții de compozitor a lui Schumann s-a încheiat cu publicarea (1837–1839) unor partituri pentru pian, inclusiv *Davidsbündlertänze, Carnaval, Kreisleriana,* după care s-a concentrat asupra unui singur gen. „Anul cântecului", 1840, a avut ca rezultat ciclurile *Dragoste de poet* (Dichterliebe) și *Dragoste și viață de femeie* (Frauenliebe und Leben) și alte peste o sută de cântece. Următorul an și l-a petrecut compunând muzică orchestrală, creând două dintre cele patru simfonii ale sale (No. 1 și 4) și concertul pentru pian; în 1842 s-a concentrat pe muzica de cameră. În ultimii ani de creație, s-a orientat

către lucrări dramatice și semidramatice. Degradarea sa mentală (asociată probabil atât cu un sifilis, cât și cu moștenirea unei boli mentale) s-a accelerat; a fost internat într-un sanatoriu (1854), unde a murit doi ani mai târziu.

Schumpeter, Joseph A(lois)

(08.02.1883, Triesch, Moravia - 08.01.1950, Taconic, Connecticut, SUA)

Sociolog și economist american originar din Moravia. Educat în Austria, a predat în câteva universități europene înainte de a se alătura Universității Harvard (1932–1950). A devenit cunoscut datorită teoriilor sale despre dezvoltarea capitalismului și ciclul afacerilor. Cartea sa renumită *Capitalismul, socialismul și democrația* (Capitalism, Socialism and Democracy, 1942) argumentează că, în cele din urmă, capitalismul va dispărea ca urmare a propriului succes. Lucrarea postumă *Istoria analizei economice* (History of Economic Analysis, 1954) este un studiu exhaustiv al dezvoltării metodelor analitice în economie.

Schurz, Carl

(02.03.1829, Liblar, lângă Köln, Prusia - 14.05.1906, New York, New York, SUA)

Om politic și jurnalist american de origine germană. După ce s-a implicat în mișcarea revoluționară eșuată în 1848, în 1852 a fugit în SUA. S-a stabilit în Wisconsin, unde a devenit activ în mișcarea antisclavagistă și în Partidul Republican. În Războiul Civil American a fost numit comandant de brigadă al voluntarilor și a participat la câteva lupte. După război, a devenit editor de ziar în St. Louis (1867–1869), unde, în 1869, a câștigat alegerile pentru Senatul SUA. Ca ministru de interne (1877–1881), a promovat reforma serviciului civil și a îmbunătățit politica în privința indienilor. Mai târziu a editat *The New York Evening Post* și *Nation* (1881–1883) și a scris editoriale pentru *Harper's Weekly* (1892–1898). Urmărindu-și interesele reformatoare, s-a alăturat independenților (1884) și a condus Liga Națională pentru Reforma Civilă (1892–1901).

Carl Schurz

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Schuschnigg, Kurt von

(14.12.1897, Riva del Garda, Trento, Austro-Ungaria - 18.11.1977, Mutters, lângă Innsbruck, Austria)

Om politic și cancelar austriac (1934–1938). Ales în Parlamentul austriac în 1927, a activat în cadrul guvernului lui Engelbert Dolfuss ca ministru de justiție (1932) și al educației (1933–1934). După asasinarea lui Dolfuss, a fost numit cancelar. A dizolvat organizația paramilitară naționalistă Heimwehr în 1936 și a încercat să împiedice anexarea Austriei de către Germania. După ce i-a făcut concesii lui Adolf Hitler în februarie 1938, s-a gândit să reafirme independența națională printr-un plebiscit, care trebuia să aibă loc pe 13 martie. Pe 11 martie, Germania a invadat Austria și a desăvârșit anexarea. Schuschnigg a fost arestat și închis până la sfârșitul războiului. Ulterior a predat științe politice în SUA (1948–1967).

Schutz, Alfred

(13.04.1899, Viena, Austria - 20.05.1959, New York, New York, SUA)

Sociolog austriac și filozof care a elaborat o știință socială bazată pe fenomenologie. A emigrat în SUA în 1939. A atras atenția asupra prezumțiilor pe care se bazează viața de zi cu zi și asupra creării realităților sociale prin simboluri și prin acțiunea umană. Lucrările sale au pus bazele domeniului etnometodologiei, studiul înțelegerii structurii interacțiunilor sociale bazate pe bunul simț. Lucrarea sa principală este *Fenomenologia lumii sociale* (The Phenomenology of the Social World, 1932). *Vezi și* interacționism.

Schütz, Heinrich

(08.10.1585, Köstritz, Saxonia - 06.11.1672, Dresda)

Compozitor german. Fiu al unui hangiu, a fost auzit cântând la han de un nobil care i-a subvenționat apoi educația. A urmat Universitatea din Marburg. În 1609 a început să studieze cu Andrea Giovanni Gabrieli la Veneția. Principele elector al Saxoniei „l-a împrumutat" pe Schütz „pentru câteva clipe" în 1614 și apoi a refuzat să-l „dea înapoi". Ajuns capelmaistru în Dresda din 1619, și-a publicat prima colecție de muzică religioasă, *Psalmii lui David* (Psalmen Davids, 1619). A călătorit în Italia în 1628, unde Claudio Monteverdi l-a familiarizat cu noile tendințe muzicale. A adoptat aspecte ale stilului italian în marile sale *Symphoniae sacrae* (1629) pentru

cor și instrumente; apoi a publicat o a doua și a treia colecție de *Symphoniae sacrae* (1647, 1650). Și-a petrecut mult timp în Danemarca și în alte țări în următorii 15 ani. Condițiile economice s-au deteriorat, iar la începutul anilor 1650 nici nu mai era plătit; a fost eliberat din post în urma decesului principelui elector, în 1656.

Schuyler, Philip John

(11.11.1733, Albany, New York – 18.11.1804, Albany, New York, SUA)

Ofițer american revoluționar. A participat la Războiul francez și indian și a contribuit la soluționarea diferendelor de război cu Marea Britanie (1761–1763). A activat în legislatura New Yorkului (1768–1775) și în Congresul Continental (1775–1777 și 1778–1780). În Revoluția Americană a fost desemnat unul dintre cei patru generali principali din Armata Continentală. În funcția de comandant al departamentului de N, a plănuit invadarea Canadei; boala l-a împiedicat însă să conducă această invazie, iar înfrângerea sa ulterioară în Bătălia de la Ticonderoga a dus la înlocuirea lui cu Horatio Gates. Mai târziu, a fost unul dintre primii senatori americani ai New Yorkului (1789–1791, 1797–1798).

Schwab, Charles M(ichael)

(18.02.1862, Williamsburg, Pennsylvania, SUA – 18.09.1939, New York, New York)

Pionier al industriei oțelului și întreprinzător american. S-a angajat ca muncitor la uzinele de oțel ale lui Andrew Carnegie, la Braddock, Pennsylvania, având o ascensiune rapidă în acest imperiu industrial. În 1892, Carnegie i-a atribuit sarcina de a readuce uzina din Homestead la producția normală, după sângeroasa grevă Homestead. Succesul său, datorat îmbunătățirii relațiilor de muncă și creșterii producției, a condus la numirea sa în funcția de președinte al Carnegie Steel Co., în 1897, la vârsta de 35 de ani. Schwab a propus fuziunea companiilor de oțel concurente, ceea ce a dus la apariția United States Steel Corp, el devenind prim-președinte al acesteia, în 1901. A demisionat în 1903 pentru a se dedica companiei Bethleem Steel Corp., pe care a transformat-o într-una dintre cele mai mari producătoare de oțel ale țării.

Schwann, Theodor

(07.12.1810, Neuss, Prusia – 11.01.1882, Köln, Germania)

Medic fiziolog german. A fondat histologia modernă, identificând celula ca unitate de bază a structurii animale. La un an după ce Mathias Jakob Schleiden, un coleg pe care Schwann îl cunoștea bine, a avansat teoria celulară pentru plante, Schwann a extins-o la animale. Cercetând procesul digestiv, a izolat o substanță responsabilă de digestia din stomac, prima enzimă preparată din țesut animal, și a numit-o pepsină. A studiat contracția musculară și structura nervoasă, descoperind mușchii striați din esofagul superior și stratul de mielină care acoperă celulele nervoase. A creat termenul metabolism, a identificat rolul microorganismelor în descompunerea materiilor organice și a formulat principiile de bază ale embriologiei, observând că embrionul este o singură celulă care, în final, se dezvoltă într-un organism complet.

Schwanzenberg, Felix, Fürst (Prinț) zu ~

(02.10.1800, Krummau, Boemia, Domeniul Habsburgic Austriac – 05.04.1852, Viena, Austria)

Om de stat austriac care a reinstaurat Imperiul Habsburgic ca putere europeană. Intrând în serviciul diplomatic, a devenit un protejat al prințului Klemens, prinț de Metternich, și a lucrat în câteva ambasade austriece. În Revoluția de la 1848, l-a ajutat pe Iosif Radetzky să înfrângă forțele rebele în Italia. Ca prim-ministru și ministru de externe al Austriei (1848–1852), a asigurat înlocuirea împăratului Ferdinand cu Franz Iosef. A reinstaurat ordinea în Austria printr-o nouă constituție, care a transformat Imperiul Habsburgic într-un stat unitar centralizat. A impus, de asemenea, la Olmütz, un tratat umilitor pentru Prusia.

Schwartz, Arthur

Vezi Howard Dietz

Schwartz, Delmore

(08.12.1913, Brooklyn, New York, SUA – 11.07.1966, New York, New York)

Poet, nuvelist și critic american. A predat la Harvard, precum și la alte școli, și a fost editor al *Partisan Review* (1943–1955). Printre lucrările sale se numără *În vise încep responsabilitățile* (In Dreams Begin Responsibilities, 1939), care cuprinde o nuvelă și versuri, *Shenandoah* (1941), o piesă în versuri. *Lumea e o nuntă* (The World Is a Wedding, 1948) și *Dragoste reușită* (Successful Love, 1961) sunt colecții de nuvele care tratează, în special, viața de familie a evreilor din clasa mijlocie. Opera sa se remarcă prin descrierile lirice ale alienării culturale și ale căutării identității. Strălucit, dar instabil, a devenit alcoolic, apoi a înnebunit.

Schwarz, inegalitatea ~
sau **inegalitatea Cauchy-Schwarz**

Regulă fundamentală a analizei funcționale. Stipulează că, într-un spațiu vectorial, într-un spațiu funcțional sau în alt spațiu interior, produsul intern dintre două elemente este mai mic sau egal cu produsul modulelor lor. Simbolic, $|(x \cdot y)| \leq |x| \cdot |y|$.

Schwarzenegger, Arnold
(n. 30.07.1947, Graz, Austria)

Actor de film american de origine austriacă. A fost culturist în Austria, iar în 1968 s-a stabilit în SUA, unde a câștigat titlurile Mr. Univers de cinci ori și Mr. Olympia de șapte ori, înainte de a se retrage neînvins în 1980. După ce a apărut în documentarul *Trăgând de fiare* (Pumping Iron, 1977), a jucat în filmul de succes *Conan barbarul* (Conan the Barbarian, 1982) și în episodul următor al acestuia, *Conan distrugătorul* (Conan the Destroyer, 1984). Remarcat pentru fizicul său extraordinar și accentul puternic, a devenit o mare vedetă internațională cu *Terminatorul* (The Terminator, 1984) și continuările acestuia (1991, 2003). Alte filme ale sale sunt *Gemenii* (Twins, 1988), *Polițist la grădiniță* (Kindergarten Cop, 1990), *Amintire totală* (Total Recall, 1990), *Minciuni adevărate* (True Lies, 1994) și *Eraser* (1996). În 2003 a fost ales guvernator al statului California.

Schwarzkopf, Dame (Olga Maria) Elisabeth (Fredericke)
(09.12.1915, Jarotschin, lângă Posen, Germania - 03.08.2006, Schruns, Austria)

Soprană germană. După studii la Facultatea de Muzică din Berlin, a debutat în rolul de fecioară floare în opera *Parsifal*, în 1938. Prestația ei dintr-un recital la Berlin l-a determinat pe Karl Böhm s-o invite la Opera de Stat din Viena, unde a fost principala soprană de coloratură din 1944 până în 1950. A debutat la Covent Garden din Londra în 1947 și a devenit o prezență obișnuită pe această scenă. Vocea i s-a dezvoltat și a început îndelungata sa asociere cu Festivalul de la Salzburg (1949–1964) și La Scala (1949–1963). Recitalurile ei anuale de lieduri erau legendare. S-a despărțit de operă în 1972, cu faimosul rol Marschallin din opera lui Richard Strauss *Cavalerul rozelor* (Der Rosenkavalier), și s-a retras definitiv din activitate în 1979.

Schwarzkopf, H. Norman
(n. 22.08.1934, Trenton, New Jersey, SUA)

Comandant de armată american. A absolvit Academia West Point și a luptat în Războiul din Vietnam (1965–1966, 1969–1970). După diferite alte numiri, a fost promovat general de stat-major (1983) și a comandat forțele care au invadat Grenada. În 1988 a devenit general de armată și a condus Comandamentul Central al SUA, care a efectuat și operațiuni în Orientul Mijlociu. Pentru a contracara invadarea Kuwaitului de către Irak în 1990, a ordonat comasarea unei armate de 700 000 de soldați americani și aliați în Arabia Saudită și a condus operațiunea Furtună în Deșert, în Războiul din Golf (1991), după care s-a retras din serviciul activ. Autobiografia sa este *Nu e nevoie de un erou* (It Doesn't Take A Hero, 1992).

Schwarzschild, Karl
(09.10.1873, Frankfurt am Main, Germania - 11.05.1916, Potsdam)

Astronom german. Și-a publicat prima lucrare (despre orbitele celeste) la 16 ani. În 1901 a devenit profesor și director al Observatorului de la Universitatea din Göttingen. A dat prima soluție exactă a ecuației generale a gravitației dezvoltată de Albert Einstein, care a condus la o descriere a felului în care masa curbează spațiul. De asemenea, a pus bazele teoriei găurilor negre, folosind ecuația gravitației pentru a arăta că un corp cu o masă suficient de mare ar avea o viteză de ieșire mai mare decât viteza luminii și, de aceea, nu ar fi direct observabil, de vreme ce nici măcar razele de lumină provenite din acest corp nu pot evada în spațiu. *Vezi și* raza Schwarzschild.

Schwarzschild, raza ~
sau **rază gravitațională**

Distanță la care atracția gravitațională dintre particulele unui corp va cauza colapsul său gravitațional, numită după Karl Schwarzschild. Aceasta se crede a fi soarta finală a stelelor masive (*vezi* găuri negre). Distanța gravitațională (R_g) a unui obiect cu masa M este dată de $R_g = 2GM/c^2$, unde G este constanta gravitațională universală, iar c, viteza luminii. Pentru o stea ca Soarele, raza gravitațională ar fi de cca 3 km.

Schweitzer, Albert
(14.01.1875, Kaysersberg, Alsacia Superioară, Germania - 04.09.1965, Lambaréné, Gabon)

Teolog, filozof, organist și medic misionar german. În tinerețe a obținut licența în

Albert Schweitzer, fotografie de Yousuf Karsh

© KARSH DIN RAPHO/PHOTO RESEARCHERS

filozofie (1899) și a devenit organist. A scris biografia lui J.S. Bach (două volume, 1905), în care l-a descris pe acesta drept un mistic religios. A scris despre modul în care este construită o orgă și a publicat o ediție a lucrărilor lui Bach pentru orgă. Lucrările sale despre religie cuprind și câteva despre Sf. Paul; *Interogații despre istoria lui Iisus* (Geschichte der Leben-Jesu-Forschung, 1910) a devenit foarte importantă. În 1905 a anunțat că va deveni medic misionar și se va devota lucrărilor filantropice. S-a mutat împreună cu soția în Lambaréné (1913), în Africa Ecuatorială franceză (acum Gabon), unde, cu ajutor local, a construit un spital pe malul râului Ogooué, căruia i-a adăugat mai târziu o colonie de leproși. În 1952 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru pace pentru eforturile sale în numele „Frăției națiunilor". Cu doi ani înainte de moartea sa, spitalul și colonia de leproși aveau 500 de pacienți. Cărțile sale de filozofie dezbat faimosul lui principiu al „respectului față de viață".

Schwitters, Kurt

(20.06.1887, Hanovra, Germania - 08.01.1948, Little Langdale, Westmorland, Anglia)

Poet și artist dadaist german. Asociat cu dadaiștii berlinezi din 1918, s-a mutat în 1924 la Hanovra. A asamblat colaje și alte opere de artă din obiecte de zi cu zi (bilete de tren, mosoare din lemn, ziare, timbre poștale); poeziile sale erau compuse din titluri de ziar, sloganuri publicitare și alte înscrisuri efemere. S-a referit la toate activitățile sale artistice – ulterior, la toate activitățile sale zilnice și chiar la el însuși – ca *Merz*, silaba rămasă când a decupat litere din *Komerzbank* (Banca Comercială). În 1937, când naziștii i-au declarat arta „degenerată", a plecat în Norvegia și, mai apoi, în Anglia.

Pictură cu centru luminos, colaj de hârtie cu ulei pe carton, de Kurt Schwitters, 1919; Muzeul de Artă Modernă, New York

MUZEUL DE ARTĂ MODERNĂ, NEW YORK

sciatică

Durere de-a lungul nervului sciatic, din partea de jos a spatelui, de-a lungul fiecărui picior. Debutează, adesea, după încordarea părții inferioare a spatelui și este asociată cu hernia discului spinal. Durerea este înrăutățită de tuse, strănut sau de înclinarea gâtului în față. Metodele de relaxare musculară, analgezicele și stimularea nervilor se numără printre tratamente, dar este necesară chirurgia pentru îndepărtarea presiunii pe nerv, dacă durerea cauzează infirmități sau dacă funcționarea nervului este tulburată progresiv (cu slăbirea piciorului și pierderea simțului). Rar, sciatica apare din alte cauze ale comprimării nervului (de ex. tumori) sau din cauza unor tulburări care implică sistemul nervos periferic.

science-fiction

Ficțiune care tratează, în special, impactul științelor reale sau imaginare asupra societății sau indivizilor sau, mai general, fantezie literară care include un factor științific ca o componentă orientativă esențială. Printre precursorii genului se află *Frankenstein*, romanul scris de Mary Shelley în 1818, *Straniul caz al doctorului Jekyll și al domnului Hyde* (The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde, 1886), roman scris de Robert Louis Stevenson, sau *Călătoriile lui Gulliver* (Gulliver's Travels) scris de Jonathan Swift în 1726. Avându-și începuturile în lucrările lui Jules Verne și H.G. Wells, s-a transformat într-un gen literar în revista de scandal *Amazing Stories*, fondată în 1926. A devenit de sine stătătoare ca ficțiune serioasă în revista *Astounding Science Fiction*, la sfârșitul anilor 1930, și în lucrări ale unor autori precum Isaac Asimov, Arthur C. Clarke și Robert Heinlein. După Al Doilea Război Mondial a cunoscut o mare creștere a popularității, când abordările a numeroși scriitori includeau preziceri ale societăților viitoare pe Pământ, analize ale consecințelor călătoriilor interstelare și explorări imaginare ale vieții inteligente în alte lumi. Mare parte din ficțiunea de dată mai recentă a fost scrisă în genul cyberpunk, care tratează efectul computerelor și al inteligenței artificiale asupra anarhicelor societăți viitoare. Radioul, cinematograful și televiziunea au consolidat popularitatea genului.

Scientific American

Revistă lunară americană care publică interpretări ale dezvoltării științifice, pentru cititori. A fost fondată în 1845, ca ziar în care erau descrise cele mai noi invenții. În

1853, tirajul său atinsese 30 000 de exemplare și relata, pe lângă invenții, despre diferite științe, cum ar fi astronomia și medicina. În 1921 a devenit publicație lunară. De la fondarea sa, a folosit xilogravuri și a fost una dintre primele publicații care au folosit ilustrații cu semitonuri. Articolele sale – solid fundamentate pe cercetări științifice, bine scrise, îngrijit editate și însoțite de definiții ale termenilor științifici și de ilustrații – au transformat-o în cea mai prestigioasă revistă de acest gen.

Scilly

Grup de 50 de insule mici și multe alte insulițe, în Land End, în SV Angliei. Totalizând cca 16 kmp, insulele sunt o continuare a maselor de granit din care e constituit țărmul, în regiunea Cornish. În timpul Războiului Civil Englez, prințul Charles s-a adăpostit aici înaintea fugii sale în Jersey, în 1646. Insulele au fost un sălaș al piraților și erau cunoscute pentru activitatea de contrabandă. Fac parte, din punct de vedere administrativ, din comitatul Cornwall.

Scincidae, familia ~

Familie alcătuită din cca 1 275 de specii de șopârle întâlnite peste tot la tropice și în regiunile temperate ale Americii de Nord. Au corp cilindric, cap conic și coadă lungă și ascuțită. Au o lungime maximă de 66 cm, dar majoritatea măsoară sub 20 cm. Unele pot avea membre mici, iar altora le lipsesc cu desăvârșire. O altă caracteristică o reprezintă timpanele ascunse. Cele mai multe trăiesc în pământ sau vizuini, altele în copaci sau sunt semiacvatice. Se hrănesc cu insecte și alte mici nevertebrate. Speciile mari sunt erbivore. Unele depun ouă, altele nasc pui vii.

șopârlă din familia *Scincidae* (*Eumeces laticeps*)

JOHN H. GERARD DIN COLECȚIA SOCIETĂȚII NAȚIONALE AUDUBON / PHOTO RESEARCHERS

Scipio Africanus Maior *nume complet* Publius Cornelius Scipio Africanus

(236–184/183 î.Hr., Liternum, Campania)

General roman în al doilea Război punic. S-a născut într-o familie de patricieni. Ca tribun militar, a luptat în Bătălia de la Cannae (216 î.Hr.), reușind să scape de înfrângere. Tânăr fiind, a asigurat Romei controlul asupra Spaniei, înainte de 206 î.Hr., alungându-i pe cartaginezi și răzbunând moartea tatălui său. În funcția de consul, în 205 î.Hr., a propus atacul asupra cartaginezilor în Africa. În 202 î.Hr. a câștigat o victorie importantă împotriva lui Hannibal în Bătălia de la Zama, încheind al doilea război punic și dobândindu-și supranumele Africanul. Oponenții săi politici, conduși de Cato, i-au acuzat pe Scipio și pe fratele său Lucius că au oferit condiții prea blânde Macedoniei după campania lor acolo și că nu pot da socoteală de banii primiți. Deși vinovăția sa nu a fost dovedită, Scipio s-a retras din viața publică și a murit în exil.

Scipio Africanus Minor *sau* Scipio Aemilianus *nume complet* Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Numantinus

(185/184–129 î.Hr., Roma)

General roman creditat cu înfrângerea finală a Cartaginei. Fiu natural al lui Paullus și fiu adoptiv al lui Publius Scipio, fiu al lui Scipio Africanus Maior. Polybius i-a insuflat idealurile de onoare, glorie și succes militar. S-a remarcat prima dată în al treilea Război macedonean (168 î.Hr.). A participat la campanii în Spania și în Africa (150 î.Hr.), unde a dat dovadă de o mare pricepere militară împotriva Cartaginei, în timp ce servea ca tribun militar, și a cerut ridicarea la arme și a preluat comanda împotriva Cartaginei. Deși nu avea vârsta legală, a fost ales consul în 147 î.Hr. și s-a întors în Africa. A asediat și a distrus Cartagina (146 î.Hr.), punând capăt celui de-al treilea Război punic și înființând provincia Africa. Ales consul din nou (134 î.Hr.), i s-a dat comanda războiului celtiberian (*vezi* Celtiberia) și a asigurat controlul asupra Spaniei, asediind și distrugând Numantia (133 î.Hr.). Întors la Roma, a adoptat o poziție nepopulară cu privire la o lege susținută de prietenul său, Tiberius Gracchus; urma să vorbească despre această chestiune, când a murit pe neașteptate.

scirocco

Vezi sirocco

scită, arta ~

Obiecte decorative, în general bijuterii, hamuri pentru cai, corturi și căruțe produse de triburile de sciți nomazi

Cataramă scitică pentru o centură din aur încrustată cu turcoaze, din Siberia; Muzeul Ermitaj, Sankt Petersburg

AGENȚIA NOVOSTI PRESS

care împânzeau Asia Centrală și E Europei între sec. VII î.Hr. și sec. II d.Hr. Cunoscută și ca arta stepelor, prezintă numeroase reprezentări ale unor monștri reali sau imaginari, lucrate într-o varietate de materiale, cum ar fi lemn, piele, os, aplicații din fetru, bronz, fier, argint, aur și electrum. Remarcabili sunt cerbii din aur de cca 30 cm lungime, cu picioarele îndoite sub ei, folosiți probabil ca ornamente pe scuturile rotunde.

sciți

Populație nomadă de origine iraniană care a migrat din Asia Centrală spre S Rusiei în sec. VIII și VII î.Hr. Luptători temuți, au fost printre primii călăreți experți, ceea ce le-a permis să întemeieze un imperiu din Persia vestică, prin Siria și Iudeea, până în Egipt și să-i alunge pe cimerieni de pe teritoriile lor în Caucaz și la N de Marea Neagră. Deși au fost alungați din Anatolia de mezi (*vezi* Media), au deținut teritorii de la granița Persiei până în S Rusiei; au împiedicat o invazie a regelui persan Darius I pe la 513 d.Hr. Civilizația lor a produs aristocrați înstăriți („sciți regali"), ale căror morminte conțineau piese minuțios lucrate din aur și alte materiale prețioase. Armata era formată din oameni liberi; la prezentarea capului unui inamic, un soldat putea primi o parte din pradă. Luptau cu arcuri dublu curbate, săgeți în formă de trifoi și săbii persane. Înmormântarea cerea sacrificarea soției și a servitorilor celui decedat. În sec. V î.Hr., familia regală s-a combinat cu a grecilor, prin căsătorie. Comunitatea a fost cucerită de sarmați în sec. II d.Hr. *Vezi și* arta scită.

sclavie

Situație în care o ființă umană este în posesia alteia. Un sclav era considerat prin lege drept proprietate și era privat de majoritatea drepturilor deținute de persoanele libere. Sclavul era forțat să muncească pentru puțini bani sau fără plată, amenințat cu violența în cazul în care nu se supunea. Sclavia a existat pe aproape orice continent, de-a lungul istoriei. Grecii și romanii au acceptat instituția sclaviei, aceeași atitudine având-o și civilizațiile maya, inca și aztecă. Europenii din America au început să importe sclavi din sec. XVI (*vezi* comerț cu sclavi). Pe la mijlocul sec. XIX, populația de sclavi din Statele Unite depășea cifra de patru milioane, din care cei mai mulți lucrau pe plantațiile din S, statutul acestor oameni fiind condiționat de codurile sclavilor. Urmând exemplul de peste ocean al aboliționismului, Marea Britanie a abolit sclavia din colonii în 1833, iar Franța a procedat la fel în 1848. În Statele Unite, sclavia a fost oficial abolită prin Proclamația de emancipare (1863). Brazilia este ultima țară care a abolit sclavia în 1888. În zilele noastre, sclavia nu mai este recunoscută oficial de nici un guvern din lume. Cu toate acestea, sclavia continuă să existe în multe părți ale lumii. Printre sclavii de azi se află femeile și copiii forțați să se prostitueze sau să facă munci grele. *Vezi și* decizia Dred Scott; Actele privind sclavii fugari.

SCLC

Vezi Conferința Comandamentului Creștin din Sud

scleroderma
sau scleroză sistemică progresivă

Boală cronică a cărei evoluție duce la întărirea pielii și la fixarea ei de structurile subiacente. Inflamația și creșterea de colagen conduc la pierderea elasticității. Cauza este necunoscută. De obicei, debutează la vârste între 25 și 55 de ani, mai frecvent la femei, cu inflamări severe ale țesutului subiacent și rigiditate, durere, tensiune și îngroșare a pielii. Problemele sistemice, care pot apărea după câtiva ani, sunt: febră, probleme de respirație, țesut fibros în plămâni, inflamare a mușchilor sau a membranei cardiace, disfuncții gastrointestinale și disfuncții ale rinichilor. Se formează depozite de calciu sub piele. Boala se poate stabiliza sau poate regresa. Steroizii pot fi de folos, iar fizioterapia și reabilitarea cu căldură, masaj și exercițiu fizic (mișcarea membrelor de către terapeut) ajută la prevenirea imobilizării și deformării membrelor.

scleroza arterelor

Vezi arterioscleroză

scleroză laterală amiotrofică
sau maladia Lou Gehrig
/amyotrophic lateral sclerosis (ALS)/

Dereglare degenerativă a sistemului nervos, care provoacă deteriorare și paralizie musculară. Boala apare după vârsta de 40 de ani, mai frecvent la bărbați. Cei mai mulți bolnavi mor într-un interval de doi până la cinci ani, din cauza

atrofiei mușchilor aparatului respirator. Boala afectează neuronii motorii; mușchii pe care îi controlează își pierd tonusul și se atrofiază. Procesul afectează mai întâi mâinile, extinzându-se apoi la umeri. Membrele inferioare slăbesc și prezintă spasme. Variante ale bolii includ o atrofie progresivă a musculaturii și paralizia progresivă. În 1993 a fost descoperită gena responsabilă pentru 5–10% dintre cazuri; aceasta produce o enzimă care neutralizează radicalii liberi, ceea ce conduce la distrugerea neuronilor care coordonează mișcarea.

scleroză multiplă

Boală a creierului și a măduvei spinării, în care distrugerea treptată a învelișului mielinic al fibrelor nervoase produce întreruperea sau deteriorarea transmisiei de impulsuri nervoase. Primele simptome (slăbire a membrelor, tremur, probleme vizuale și senzoriale, mers nesigur și control defectuos al vezicii urinare) pot apărea și dispărea imprevizibil. Pe măsură ce boala înaintează, unele simptome devin permanente, până la instalarea paraliziei. Durata medie de viață a pacientului, din stadiul incipient al bolii, este de 25 de ani, dar există și o formă acută a bolii, care evoluează în câteva luni. Încă nu se știe sigur ce provoacă boala, iar tratamentul este nesatisfăcător. Administrarea de corticosteroizi poate ameliora simptomele. Scleroza multiplă poate apărea din cauza unui răspuns întârziat al sistemului imunitar, ce duce la deteriorarea învelișului mielinic; de asemenea, a fost lansată și ipoteza unor diverse virusuri comune și chiar cea a regimului alimentar.

scleroză sistemică progresivă

Vezi sclerodermă

sclipeț

Arbust sau plantă erbacee din cele cca 500 de specii din genul *Potentilla* (familia *Rosaceae*). Are frunze compuse care se regăsesc la majoritatea speciilor. Cele mai multe specii sunt originare din zonele temperate din N și arctice și sunt plante perene. Au tulpinile agățătoare sau verticale. Florile răzlețe au cinci petale, de obicei galbene sau, uneori, albe sau roșii în culturile horticole. Specia *P. fruticosa* include mulți arbuști pitici, folosiți pentru peisagistică (*vezi* grădinărit ornamental).

ARTHUR W. AMBLER DIN COLECȚIA SOCIETĂȚII NAȚIONALE AUDUBON/PHOTO RESEARCHERS–EB INC.

sclipeți (*Potentilla simplex*)

scoarță

În cazul plantelor lemnoase, țesut din afara cambiului vascular. Termenul se folosește popular și pentru a desemna toate țesuturile din exterior ale lemnului. Scoarța moale interioară este produsă de cambiumul vascular; ea constă din țesutul de floem secundar (conducător de hrană) al cărui înveliș cel mai adânc transportă hrana de la frunze în restul plantei. Scoarța de înveliș exterioară conține plută și floem vechi, mort. Scoarța este, de obicei, mai subțire decât partea lemnoasă a tulpinii sau a rădăcinii.

scoarță terestră *sau* crustă terestră

Parte solidă a exteriorului Pământului, compusă, în special, dintr-o varietate de tipuri de roci vulcanice și metamorfice. În regiunile continentale, scoarța este alcătuită, mai ales, din roci granitice, în timp ce în regiunile oceanice (fuduri oceanice) compoziția corespunde, de obicei, cu cea a bazaltului și a gabroului. În medie, scoarța are o adâncime de 35 km, de la suprafață spre mantaua de dedesubt, de care este despărțită de discontinuitatea Mohorovicic (Moho). Scoarța și stratul superior al mantalei formează litosfera.

Scofield, (David) Paul

(21.01.1922, Hurstpierpoint, Sussex, Anglia – 19.03.2008, Sussex)

Actor britanic. După ce a jucat pentru trupe în Al Doilea Război Mondial, s-a alăturat companiei de teatru de pe Stratford-Avenue (ulterior Royal Shakespeare Co.) în 1946, câștigând admirația publicului în rolurile lui Henric V și Hamlet. A repurtat cel mai mare succes în *Un om pentru eternitate* (A Man of All Seasons) în Londra (1960) și New York (1961–1962) și a reluat rolul în film (1966, Premiul Oscar). A continuat să exceleze pe scenă, remarcabil în *Unchiul Vania* (Diadia Vania, 1970) și *Amadeus* (1979), piesa lui Peter Shaffer. A apărut în versiunile de film *Regele Lear* (King Lear, 1971), *Un echilibru fragil* (A Delicate Balance, 1973) și *Henry V* (1989) și mai târziu în *Spectacol cu întrebări* (Quiz Show, 1994) și *Ordalie* (The Crucible, 1996).

scoicar

Denumire comună pentru cele șapte specii (din genul *Haematopus*, familia *Haematopodidae*) de păsări cu corp mic

și îndesat, care trăiesc atât în zonele de coastă din regiunile temperate și calde, cât și pe malurile apelor interioare din Europa, Asia, Africa, emisfera vestică și Australia. Scoicarii au 40–50 cm lungime. Au picioare groase, roz, aripi lungi, ascuțite și cioc lung, plat, roșu-portocaliu, în formă de ic. Culoarea penajului variază de la combinația alb-negru cu o pată albă pe aripi, până la negru pe tot corpul. Atacă moluștele la reflux, când scoicile sunt expuse și parțial deschise.

scoică

În sens general, moluscă bivalvă. Adevăratele scoici, în sens strict, au valve egale, închise cu ajutorul a doi mușchi opozabili, și un picior musculos, puternic, săpător. Scoicile stau îngropate în nisip, în ape marine puțin adânci. Pentru a respira și a se hrăni, ele aspiră și evacuează apa prin două tuburi numite sifoane. Speciile variază, ca mărime, de la 0,1 mm la 1,2 m. Multe specii sunt comestibile, inclusiv specii ale genurilor *Donax*, geoduck, quahog, *Mya arenaria*.

scoică cu cochilie dură, quahog (*Mercenaria*) (stânga); scoică cu cochilie moale (*Mya*) (dreapta)

RUSS KINNE – PHOTO RESEARCHERS

scoică-brici *sau* cuțit-de-mare

Denumire comună pentru numeroasele specii de scoici marine (familia *Solenidae*) care se întâlnesc în nisipurile litorale și maluri, mai ales în mările temperate. Au cochilii înguste și alungite (de forma unei lame de cuțit) și pot măsura până la 20 cm lungime. Datorită piciorului mare, activ, se pot deplasa cu rapiditate în galeria pe care și-au săpat-o și se retrag rapid, atunci când sunt deranjate. Cu ajutorul sifoanelor scurte, ele se hrănesc cu material aflat în suspensie în apa marină. Unele specii pot chiar înota pe distanțe mici, prin expulzarea unui jet de apă prin sifoane.

scoică-zebră

Denumire comună pentru cele două specii mici de lamelibranhiate (genul *Dreissena*) care sunt dăunători ai mediului dulcicol. Proliferează rapid și aderă în număr mare la orice suprafață. Scoicile lacome distrug rețelele trofice, afectând fitoplanctonul, iar aglomerarea lor masivă în supapele de intrare a apei, în conducte, în pilonii podurilor și în alte structuri poate provoca pagube comerciale semnificative. Primul atac cunoscut a avut loc în Europa la începutul secolului XIX. Scoicile-zebră au fost transportate în America de Nord în 1986. Invazia lor în toate Marile Lacuri a avut efecte devastatoare asupra scoicilor și peștilor indigeni.

scolastică

Mișcare teologică și filozofică, inițiată în sec. XI, care urmărea să împace înțelegerea laică proprie lumii antice, întruchipată de Aristotel, cu dogma revelației creștine. Scopul ei era să obțină o sinteză a științei, în care teologia să se afle în vârful ierarhiei cunoașterii. Principalii reprezentanți ai scolasticii timpurii au fost Pierre Abélard, Sfântul Anselm de Canterbury și Roger Bacon. Mișcarea a înflorit în sec. XIII, pe baza scrierilor și doctrinelor lui Toma d'Aquino. În sec. XIV, scolastica era în declin, dar a fost punctul de plecare al multor încercări de revitalizare și reevaluare în secolele următoare, în special sub papa Leon XIII (1879), care urmărea modernizarea înțelegerii scolasticii medievale. Printre filozofii moderni influențați de scolastică se numără Jacques Maritain și Étienne Gilson (1884–1978).

sconcs

Denumire comună pentru speciile carnivore din familia *Mephitidae*, răspândite în Lumea Nouă, colorate în alb și negru, care proiectează un lichid urât mirositor (până la 3,7 m distanță), dacă este amenințat. Lichidul se transformă în vapori fini care cauzează lăcrimarea și înecul. Unele secreții ale glandelor odorifere sunt folosite în industria parfumurilor. Speciile variază ca dimensiune și colorit. Majoritatea au o lungime de 46–93 cm, cu tot cu coada stufoasă, și cântăresc între 1 și 6 kg. Cele două specii de sconcs-pătat (genul *Spilogale*) sunt mult mai mici. Sconcșii se hrănesc cu rozătoare, insecte, ouă, păsări și plante. Sconcsul-comun sau dungat (*Mephitis mephitis*) este un animal nocturn, întâlnit pe tot cuprinsul Americii de Nord. Poate fi animal de companie, dacă i se îndepărtează glandele odorante. Sconcsul-comun este un important purtător de rabie, boală care le este fatală. Cele șapte specii de

sconcs-dungat (*Mephitis mephitis*)

E.R. DEGGINGER

sconcs-cu-rât (genul *Conepatus*) au rât lung, lipsit de păr. Sconcsul-cu-glugă (*Mephitis macroura*) are gât gulerat.

Scone, piatra din ~

Bloc rectangular de gresie galbenă, decorat cu o cruce celtică; a servit la încoronarea regilor scoţieni încă din perioada medievală. Legenda spune că era perna lui Iacob pe Tărâmul Sfânt şi a fost adusă în Irlanda, fiind apoi mutată de scoţienii invadatori. Kenneth I MacAlpin a adus-o în satul scoţian Scone pe la 840 d.Hr. Eduard I a dus-o în Anglia (1296), mai târziu fiind plasată sub scaunul încoronării din Westminster Abbey ca simbol al autorităţii regilor englezi asupra Scoţiei. A fost, în cele din urmă, returnată Scoţiei în 1996.

Scopas *sau* Skopas

(a trăit în sec. IV d.Hr.)

Sculptor şi arhitect grec. Scriitorii antici l-au comparat cu Praxiteles şi Lysippus, fiind unul dintre cei mai importanţi sculptori ai perioadei clasice târzii. A contribuit la impunerea exprimării emoţiilor puternice ca temă artistică. Se pare că a lucrat la trei monumente: templul Atenei Alea din Tegea, templul lui Artemis din Efes şi Mausoleul din Halicarnas. Dintre numeroasele statui atribuite lui, *Maenada* din Dresda şi *Pothos* în Roma sunt cele mai demne de remarcat.

Scopes, procesul ~

(10–21 iulie 1925)

Proces larg mediatizat în Dayton, Tennessee, SUA, cunoscut sub numele Procesul Maimuţelor. John T. Scopes (1900–1970), un profesor de liceu, a fost acuzat de predarea teoriei evoluţiei a lui Charles Darwin, care viola o lege de stat prin care se interzicea predarea oricărei doctrine care nega crearea omului de către divinitate. Procesul a fost transmis în direct la radio şi a atras interesul lumii întregi. Reclamantul era William Jennings Bryan; avocatul apărării a fost Clarence Darrow. Judecătorul a limitat argumentele la acuzaţia de bază, pentru a evita cercetarea constituţionalităţii legii şi discutarea teoriei lui Darwin. Scopes a fost găsit vinovat şi amendat cu o sută de dolari; a fost ulterior achitat, din motive procedurale. Legea a fost abrogată în 1967.

scorbut *sau* carenţă de vitamina C

Dereglare nutriţională cauzată de carenţa vitaminei C. Deficienţa deregleaza sinteza de ţesuturi, cauzând inflamarea şi sângerarea gingiilor, căderea dinţilor, durerea şi înţepenirea articulaţiilor şi a picioarelor, sângerări subcutanate şi în ţesuturile profunde, încetinirea vindecării rănilor şi anemie. Era o boală care-i lovea frecvent pe marinarii de cursă lungă. Legătura dintre scorbut şi dietă a fost stabilită în 1753, când James Lind a demonstrat că sucul de citrice îl putea vindeca şi preveni, conducând la conceptul de boală cauzată de deficienţă. În prezent, scorbutul în stare avansată este rar, iar tratamentul adecvat cu vitamina C vindecă, de obicei, în câteva zile chiar şi cele mai severe cazuri.

Scorel, Jan van

(08.1495, Schoorel, Olanda Habsburgică – 06.12.1562, Utrecht)

Umanist, arhitect, inginer şi pictor olandez. A studiat o scurtă perioadă cu Jan Gossart, care l-a încurajat să călătorească. Cinci ani de studii şi activitate în Europa l-au condus, în cele din urmă, la Roma. Revenind în Ţările de Jos în 1524, a introdus elemente din renascentismul italian, precum nudurile, draperiile şi arhitectura clasică şi peisajele imaginare largi. Cele mai importante lucrări ale lui sunt portretele, care demonstrează înzestrarea sa pentru reliefarea caracterului personajelor. A combinat cu succes în picturi idealismul Renaşterii italiene cu naturalismul artei din Europa de N, iar mai multe generaţii succesive de artişti olandezi i-au moştenit stilul.

Scoresby, strâmtoarea ~

Golf adânc în Marea Norvegiei, pe coasta de E a Groenlandei. Pătrunde în uscat 110 km şi are numeroase fiorduri (cel mai lung are 451 km) şi două insule mari. A fost cartografiat de William Scoresby în 1822.

scorie

Rocă vulcanică sticloasă, grea, lucioasă, închisă la culoare, care conţine numeroase cavităţi în formă de bule. Scoria seamănă cu spuma, pereţii bulelor fiind alcătuiţi din magmă bazaltică solidificată sub formă de sticlă. Apare ca rezultat al erupţiilor explozive (ca în Hawaii) sau este crusta spumoasă a unor lave. Alte tipuri de scorie, uneori numite şi cenuşă vulcanică, seamănă cu clinkerele sau cu zgurile de furnal.

scorpion

Denumire generică pentru cele 1 300 de specii nocturne de arahnide (ordinul

Scorpionida, subregnul *Chelicerata*) care au corp subțire, coadă segmentată dotată cu un ac veninos în vârf și șase perechi de apendice. Prima pereche sfâșie păianjenii și insectele pe care le prinde. Cleștii puternici de pe cea de-a doua pereche, mai mari, ținuți orizontal în față, sunt folosiți pentru simțul tactil și pentru imobilizarea prăzii în perioada în care îi aspiră lichidele corporale. Ultimele patru perechi, fiecare prevăzută cu câte un clește, sunt apendice locomotoare. Veninul este fie o hemotoxină care, la oameni, cauzează inflamații, roșeață și durere, fie o neurotoxină care poate cauza convulsii, paralizie, aritmii cardiace și deces. Cei mai mulți scorpioni înțeapă omul numai dacă sunt provocați. Vânători nocturni, majoritatea scorpionilor sunt specii tropicale sau subtropicale.

Scorpion

În astronomie, constelație situată între Balanță și Săgetător; în astrologie, al optulea semn al zodiacului, care guvernează perioada 24 octombrie – 21 noiembrie. Simbolul său, un scorpion, se referă la mitul grecesc al scorpionului care l-a înțepat pe Orion. Legenda explică de ce constelația Orion apune când constelația Scorpion răsare pe cer. Alt mit grecesc spune că un scorpion i-a făcut pe caii Soarelui să fugă pe când erau conduși de neexperimentatul Phaeton.

Scorsese, Martin

(n. 17.11.1942, Flushing, New York, SUA)

Regizor american de film. Provenit dintr-o familie de origine siciliană, a obținut licența în regie de film la Universitatea New York. După ce a regizat câteva scurtmetraje, a atras atenția criticilor prin filmul său de lungmetraj *Străzi mizere* (Mean Streets, 1973) și a fost foarte apreciat pentru *Șoferul de taxi* (Taxi Driver, 1976), filme în care a jucat Robert de Niro, frecvent cap de afiș în producțiile sale. Remarcat pentru portretizările sale realiste și adesea violente ale vieții de stradă din New York, pentru folosirea inovatoare a camerei de filmat, pentru cunoștințele despre lucrările clasice și pentru o critică spirituală, a devenit un regizor american de primă clasă cu filme ca *New York, New York* (1977), aclamatul *Taurul furios* (Raging Bull, 1980), *Regele comediei* (The King of Comedy, 1983), *Culoarea banilor* (The Color of Money, 1986), controversatul *Ultima ispită a lui Christos* (Last Temptation of Christ, 1988), *Băieți buni* (Good Fellas, 1990), *Cape Fear* (1991), *Vârsta inocenței* (The Age of Innocence, 1993), *Casino* (1995) și *Bandele din New York* (Gangs of New York, 2002). A primit Premiul Oscar pentru regie în 2007, pentru *Cârtița* (The Departed, 2006).

scorțișoară

Arbore stufos și peren (*Cinnamomum zeylanicum*) din familia laurului, originar din Sri Lanka și Myanmar și cultivat în America de Sud și Centrală pentru scoarța sa aromată, folosită drept condiment. Mirodenia, de culoare brună-deschis, are un parfum delicat și o aromă caldă și dulce. Pe vremuri, era mai scumpă decât aurul. Astăzi, scorțișoara se folosește pentru condimentarea alimentelor; în Europa și SUA este deosebit de apreciată în produsele de patiserie. Uleiul obținut din scoarță se folosește în mâncare, băuturi, parfumuri și medicamente.

scoruș

Nume dat unor arbuști sau arbori din genul *Sorbus*, familia *Rosaceae*, răspândiți în emisfera nordică. Se cultivă ca plante de ornament, pentru florile albe și fructele portocalii. Cele mai populare specii sunt scorușul american (*Sorbus americana*) și scorușul european (*Sorbus aucuparia*), numit și sorb. Specia europeană are o înălțime maximă de 18 m, dublu față de cea americană.

scotch

Vezi whisky

Scotland Yard

denumire oficială **New Scotland Yard**

Centrul Poliției metropolitane londoneze și, prin extensie, chiar această instituție. Forța de poliție londoneză a fost înființată în 1829 de Sir Robert Peel și a avut sediul în Whitehall Place 4, care avea o intrare în Great Scotland Yard. În 1890 a fost mutată într-o nouă clădire, care a devenit New Scotland Yard, nume păstrat până în 1967, când a fost mutată din nou. Pe lângă îndatoririle obișnuite oricăror forțe de poliție metropolitane (incluzând depistarea infracțiunilor, prevenirea acestora și controlul traficului), Scotland Yard este însărcinat și cu apărarea civilă în momente de urgență și deține un departament special pentru protecția demnitarilor aflați în vizită, a membrilor familiei regale și a demnitarilor politici. Ține evidența tuturor infractorilor cunoscuți în Marea Britanie, iar alte forțe polițienești britanice îi solicită asistența. De asemenea, contribuie la

instruirea forțelor polițienești ale națiunilor din Commonwealth.

Scott vs. Stanford

Vezi decizia Dred Scott

Scott, Geoge C(ampbell)

(18.10.1927, Wise, Virginia, SUA - 22.09.1999, Westlake Village, California)

Actor american. A fost pușcaș marin, înainte de a începe să joace pe scenă și la televiziune. A fost apreciat pentru primele sale roluri de film în *Anatomia unei crime* (Anatomy of a Murder, 1959), *Escrocul* (The Hustler, 1961) și *Petulia* (1968). A fost remarcat pentru personalitatea sa puternică și vocea groasă. A câștigat un Premiu Oscar pentru *Patton* (1970), dar l-a refuzat, numind competiția o „paradă a cărnii". Printre ultimele sale filme au fost *Spitalul* (The Hospital, 1972), *Miezul problemei* (Hardcore, 1979), *Taps* (1981) și *Invidia* (Malice, 1993). Printre filmele sale de televiziune se numără *Prețul* (The Price, 1970, Premiul Emmy, de asemenea refuzat) și rolul lui Scrooge în *Poveste de Crăciun* (A Christmas Carol, 1984).

Scott, Paul (Mark)

(25.03.1920, Palmers Green, Anglia - 01.03.1978, Londra)

Romancier britanic. A intrat în serviciul militar în India în anii 1940, iar mai târziu a fost director al unei agenții literare londoneze; a demisionat în 1960 pentru a se dedica scrisului. Este cunoscut pentru lucrări care dezvăluie declinul ocupației britanice în India, remarcabil fiind *The Raj Quartet,* alcătuit din *Bijuteria coroanei* (The Jewel in The Crown, 1966), *Ziua scorpionului* (The Day of the Scorpion, 1968), *Turnurile tăcerii* (The Towers of Silence, 1971), *O împărțire a profiturilor* (A Division of the Spoils, 1975) și *În așteptare* (Staying On, 1977, Premiul Național al Cărții). Toate lucrările sale, inclusiv cele plasate în afara Indiei, includ teme sau personaje indiene.

Scott, Peter Markham *ulterior* Sir Peter

(14.09.1909, Londra, Anglia - 29.08.1989, Bristol)

Artist britanic și activist în domeniul protecției mediului. Fiu al lui Robert Falcon Scott, a absolvit Universitatea Cambridge și a devenit faimos ca pictor al vieții sălbatice. În 1946 a fondat Seven Wildfowl Trust (mai târziu denumit Wildfowl and Wetlands Trust). Printr-un program de înmulțire în captivitate, a salvat pasărea nene de la dispariție, în anii 1950. În 1961 a fondat World Wildlife Fund (World Wide Fund for Nature). Ca membru al Comisiei pentru Supraviețuirea Speciilor a Uniunii Internaționale pentru Conservarea Naturii și a Resurselor Naturale (1962–1981), a creat *Cartea datelor roșii* (Red Data Book, *vezi* specii pe cale de dispariție). A fost numit cavaler în 1973.

Scott, Ridley

(n. 30.11.1937, South Shields, Durham, Anglia)

Regizor britanic de film. A studiat arta și a lucrat ca scenarist și regizor la televiziunea britanică. În 1967 și-a format propria companie de producție, pentru a realiza reclame de televiziune. Primul său lungmetraj a fost *Dueliștii* (The Duellists, 1977). A fost urmat de filmul science-fiction *Alien* (1979) și de *Vânătorul de recompense* (Blade Runner, 1982), un succes de casă care a devenit un film-cult pentru imaginile sale vii, dar întunecate. Cele mai recente filme ale sale sunt *Legendă* (Legend, 1985), *Ploaia neagră* (Black Rain, 1989) și foarte apreciatul *Thelma și Louise* (Thelma and Louise, 1991), *G.I. Jane* (1997) și *Gladiatorul* (Gladiator, 2000), care a câștigat în 2001 cinci premii Oscar, unul pentru cel mai bun film.

Scott, Robert Falcon

(06.06.1868, Devonport, Devon, Anglia - 29.03.1912, Antarctica)

Explorator britanic. A intrat în Marina Regală în 1880 și și-a demonstrat competența conducând o expediție antarctică (1901–1904), fiind înaintat la gradul de căpitan. În 1910 s-a îmbarcat într-o a doua expediție, iar în octombrie 1911, el și încă unsprezece exploratori au pornit către Polul Sud. După ce săniile cu motor au cedat și șapte oameni s-au întors la baza de campare, Scott și alți patru au călătorit timp de 81 de zile, ajungând la Polul Sud în ianuarie 1912 și aflând că Roald Amundsen i-a precedat cu aproape o lună. Epuizați și afectați de vremea rea și de proviziile insuficiente, oamenii au murit pe drum la întoarcere, Scott și ultimii doi supraviețuitori decedând la doar 18 km de baza de campare. În Anglia, Scott a fost sărbătorit ca un erou național, deși puterea sa de judecată a fost pusă sub semnul îndoielii.

Scott, Walter *ulterior* Sir Walter

(15.08.1771, Edinburgh, Scoția - 21.09.1832, Abbotsford, Roxburgh)

Scriitor scoțian, adesea considerat atât inventatorul romanului istoric, cât și cel

Sir Walter Scott, pictură în ulei de Sir Edwin Henry Landseer, 1824; Galeria Națională de Portrete, Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

mai bun scriitor de gen. Ucenic al tatălui său, avocat, a devenit în 1786 prim-președinte împuternicit al Selkirk și funcționar la Curtea Supremă Civilă din Edinburgh. Interesul său pentru balade a dat naștere colecției *Balade din zona Scoției* (Minstrelsy of the Scottish Border, 1802–1803). Primul său poem romantic original, *Balada ultimului menestrel* (The Lay of the Last Minstrel, 1805), i-a consolidat reputația; *Stăpâna lacului* (The Lady of the Lake, 1810) a fost cea mai de succes baladă a sa. A produs ediții ale lucrărilor lui John Dryden (18 volume, 1808) și ale lui Jonathan Swift (19 volume, 1814). Îngrijorat din cauza datoriilor, din 1813 a scris și pentru a face rost de bani. A renunțat la poezia narativă și a revenit la povestirile de dragoste în proză. Seria extrem de populară a romanelor *Waverley* constă în mai mult de douăzeci și patru de lucrări care tratează istoria scoțiană, incluzând capodopera *Puritanii* (Old Mortality, 1816), *Rob Roy* (1817) și *Centrul comitatului Midlothian* (The Heart of Midlothian, 1818). A tratat istoria Angliei și alte teme în *Ivanhoe* (1819), *Kenilworth* (1821) și *Quentin Durward* (1823). Până în 1827 a publicat romanele anonim.

Scott, Winfield

(13.06.1786, Petersburg, Virginia, SUA – 29.05.1866, West Point, New York)

Ofițer de armată american. A luptat în Războiul din 1812, în bătăliile de la Chippewa și Lundy's Lane (1814). Promovat general-maior, a călătorit în Europa pentru a studia diferite tactici militare. A pledat pentru o armată bine antrenată și disciplinată și și-a atras supranumele Bătrânul împăunat (Old Fuss and Feathers) pentru accentul pe care-l punea pe formalitățile militare. În 1841 a devenit general comandant în armata SUA. A condus operațiunile în timpul Războiului Mexican și invazia SUA la Veracruz, lui datorându-i-se victoria din Bătălia de la Cerro Gordo. A fost reprezentantul Partidului Liberal în alegerile prezidențiale din 1852, dar a pierdut în fața lui Franklin Pierce. În 1855 a fost ridicat la gradul de general-locotenent, devenind, astfel, primul om după George Washington care a deținut acest grad militar. Scott era încă la conducerea armatei SUA când s-a declanșat Războiul Civil American (aprilie 1861), dar strategia sa a fost respinsă și, în noiembrie, s-a retras din viața publică.

Scotts Bluff, Monumentul Național ~

Monument național în V statului Nebraska, SUA. Înființat în 1919, are o suprafață de 13 kmp. Centrul său este o faleză care se înalță la 224 m deasupra râului North Platte și era un punct de reper pe traseul Oregon. Muzeul situat la baza falezei pune în lumină istoria primilor coloniști.

Scottsboro, cazul ~

Controversă americană în privința drepturilor civile. În aprilie 1931, în Scottboro, Alabama, nouă tineri de culoare au fost acuzați de violarea a două femei albe. În ciuda mărturiilor medicilor că violul nu avusese loc, juriul format numai din albi i-a condamnat la moarte pe toți, cu excepția celui mai tânăr. În 1932, ca urmare a presiunii publicului, Curtea Supremă a SUA a schimbat pedeapsa, în baza faptului că apărătorii nu primiseră consiliere legală adecvată. Alabama a reluat procesul și l-a condamnat pe unul dintre tineri; și această condamnare a fost schimbată de Curtea Supremă, întrucât negrii erau sistematic excluși din juriile statului. Alabama a reluat procesul și i-a condamnat individual, dar s-a supus presiunilor publice și i-a eliberat definitiv sau condiționat pe toți, cu excepția unuia, care ulterior a evadat.

Scotus, John Duns

Vezi Duns Scotus

Scoția

Stat în N Marii Britanii. Suprafața: 78 789 kmp; 5 062 011 loc. (2001). Capitala: Edinburgh. Populația este un amestec de descendenți ai celților, anglilor și normanzilor. Limbi: engleza (oficială), gaelica scoțiană și scoțiana. Religia: promovată de Biserica Presbiteriană a Scoției (oficială). Moneda: lira sterlină. Scoția are trei mari regiuni geografice. Highlands, în N, este ocupată de un lanț de lacuri în Munții Grampian, Lowlands include o parte dintre cele mai bune terenuri pentru ferme ale Scoției, iar Southern Uplands are văi înguste, care separă platourile muntoase. Are o climă temperat-oceanică.

Industriile importante sunt cele extractoare de cărbune și petrol, producătoare de electronice, forestieră și a pescuitului maritim. Picții locuiau regiunea când a fost invadată de Roma, în 80 d.Hr. În sec. V d.Hr., s-a divizat în cinci regate sub picți, scoți, bretoni și angli. Unificarea Scoției a început în sec. XI, iar conducătorul ei a trebuit să se supună coroanei engleze în 1174, conducând la numeroase dispute. Regatul scoțian și cel englez au fost unite în 1603, când Iacob VI, fiul Mariei, regina Scoției, a urcat pe tronul englez ca Iacob I. Scoția a devenit parte a Regatului Unit al Marii Britanii în 1707, când parlamentele ambelor conduceri au adoptat Actul Uniunii. Anglia a înăbușit două rebeliuni scoțiene în sec. XVIII, iar după 1745, istoria Scoției a devenit parte a istoriei Marii Britanii. Nu are un executiv suveran, dar păstrează vestigii ale vechii suveranități în sistemul educațional și cel legal. În 1997, într-un referendum, scoțienii au cerut să li se permită să-și înființeze propriul parlament la Edinburgh, care să voteze problemele politice generale, rămânând, în același timp, parte a Regatului Unit. Parlamentul scoțian a fost convocat pentru prima dată în 1999.

scoțian, dreptul ~

Practici și instituții legale din Scoția. În 1707, când Parlamentul scoțian și cel englez au fost unite, sistemele legale ale celor două țări erau foarte diferite. Scoția și-a suplimentat dreptul cutumiar cu principii ale legii civile adoptate din sistemele Franței și Olandei. Asimilarea dreptului englez, ulterioară unificării, a fost semnificativă, în special în domeniul dreptului comercial. Curtea supremă scoțiană de drept civil este Curtea de Sesiuni, compusă din 18 judecători și împărțită în camere externe și interne. Curtea supremă de drept penal este Curtea Supremă de Justiție. Sub aceste două corpuri sunt șase *sheriffdoms* (instituții juridice de comitat), fiecare cu propria *sheriff court* (curte condusă de un prim președinte), o instituție cu o mare vechime. Cazurile mai puțin importante sunt judecate de curțile districtuale.

Scoțiene, Jocurile ~

Întreceri de atletism, originare din Scoția, organizate în diverse părți ale lumii, sub auspiciile unei organizații din Vechea Caledonie (numele roman al Scoției de astăzi). Printre probe se numără cursele de alergare liberă, garduri, săritura în lungime și în înălțime, aruncarea ciocanului sau a altor greutăți și aruncarea unui buștean cu o lungime de 5 m și o greutate de 40 kg, în așa fel încât să se rotească, pe o anumită distanță. Manifestarea include concursuri de cântece scoțiene la cimpoi și dansuri

Proba de aruncare a bușteanului la o întrecere ținută la Braemar
ABERDEEN JOURNALS LTD.

scrabble

Joc în care doi sau trei jucători se întrec în alcătuirea de cuvinte din plăcuțe inscripționate cu litere, pe o tablă de 225 de pătrățele. Cuvintele scrise cu litere pe plăcuțe se intersectează ca într-un joc cu cuvinte încrucișate. Cuvintele sunt premiate adunând valoarea punctelor date de litere. Jocul (denumit și lexico) a fost inventat de Alfred Butts, un arhitect șomer, în 1931. A fost reconceput și redenumit scrabble de Butts și James Brunot, în 1948. Zeci de milioane de seturi în numeroase limbi au fost vândute în toată lumea.

Scriban, August

(12.11.1872, Galați - 1950)

Lingvist român. Autor al unuia dintre cele mai bune dicționare generale ale limbii române (*Dicționarul limbii românești. Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme* (1939). A militat pentru o ortografie integral fonetică. Scrieri: *Ortografie românească* (1920), *Gramatica limbii românești* (1925).

Scribner, Charles
născut **Charles Scrivener**

(21.02.1821, New York, New York, SUA - 26.08.1871, Lucerna, Elveția)

Publicist american. În 1846, în parteneriat cu Isaac D. Baker (m. 1850), a fondat editura Baker & Scribner, în orașul său natal, New York. În 1878, firma a fost redenumită Charles Scribner's Sons. Lista sa conținea inițial cărți filozofice și teologice (în special presbiteriene), dar, mai târziu, a inclus și reeditări și traduceri din literatura britanică și europeană. Printre periodicele firmei era *Scribner's Monthly* (1870–1881). După moartea sa, alți membri ai familiei Scribner au continuat afacerea.

Scribner, familia ~

Familie de editori a cărei firmă, numită Charles Scribner's Sons din 1878, a editat cărți și periodice. După moartea fondatorului Charles Scribner, compania a fost condusă succesiv de fiii acestuia, John Blair (1850–1879), Charles (1854–1930) și Arthur Hawley (1859–1932). În timpul îndelungatei conduceri (1879–1928) a celui de-al doilea fiu, Charles Scribner, firma a publicat autori precum Henry James, Theodore Roosevelt, Edith Wharton, Ernest Hemingway, George Meredith și Rudyard Kipling. Următorii președinți au fost Charles Scribner (1890–1952), fiul celui de-al doilea Charles, și fiul său, Charles Jr. (1921–1995), care a fost și președinte al Princeton University Press, fondată în 1905 de către bunicul său. Charles Scribner's Sons a fost vândută în 1984 companiei Macmillan Inc.

scriere cuneiformă

Sistem de scriere întrebuințat în Antichitate de mai multe limbi din Orientul Mijlociu. Materialul principal și original pentru scris texte cuneiforme era o tăbliță de lut umed, în care un scrib desena semne sau litere cu ajutorul unui condei în formă de pană, cu vârful confecționat din trestie. Semnele protocuneiforme, datând din anii 3200–3000 î.Hr., erau mai degrabă desenate decât imprimate și erau, în mare măsură, pictografice (*vezi* pictografie); aceste trăsături s-au pierdut pe măsură ce scrierea a avansat. Un singur semn cuneiform putea fi o logogramă (o reprezentare arbitrară a unui cuvânt) sau o silabogramă (o reprezentare a sunetului sau a unei silabe). Prima limbă notată în scriere cuneiformă a fost sumeriana (*vezi* Sumer). Akkadiana a început să fie scrisă în cuneiformă în jurul anului 2350 î.Hr. Mai târziu, scrierea a fost adaptată și la alte limbi sud-asiatice. Scrierea cuneiformă a fost încet-încet înlocuită, în mileniul I î.Hr., de limba aramaică, reprezentată într-o scriere alfabetică de origine feniciană. Semnificația cuneiformelor a rămas necunoscută până la mijlocul sec. XIX, când savanții europeni au descifrat scrierea.

Exemple ilustrând evoluția scrierii cuneiforme

pictogramă inițială	poziție a pictogramei în scrierea cuneiformă târzie	scriere babiloniană timpurie	scriere asiriană	sens de bază sau derivat
				pasăre
				pește
				soare, zi
				a brăzda, a ara

scriere ogamică

Scriere alfabetică utilizată de irlandezi și picți, descoperită pe monumentele de piatră, în special din 400–600 d.Hr. În forma sa cea mai simplă, această scriere constă din patru seturi de crestături, fiecare conținând cinci litere redate de una până la cinci crestături, formând astfel 20 de caractere. Mai târziu a apărut un al cincilea set de cinci simboluri numit *forfeda*. Majoritatea inscripțiilor sunt concise și reprezintă doar nume proprii. Dintre cele 400 de inscripții cunoscute, cca 330 provin din Irlanda.

scrimă

Sport care constă în atacul și apărarea cu o armă ușoară, în special o floretă sau sabie cu vârful bont. Se practică încă din Antichitate, mai puțin în Evul Mediu. În sec. XIV, arta luptei cu spada a devenit importantă atât pe timp de război, cât și în viața cotidiană a nobililor europeni, iar prin sec. XV s-au înființat primele centre de scrimă. Lovituri al căror secret era păzit cu strășnicie în școlile individuale de scrimă au devenit, în cele din urmă, mișcări obișnuite de scrimă. La sfârșitul sec. XVII au fost impuse diferite norme și reguli de scrimă. În competițiile actuale, loviturile sunt aplicate numai cu vârful, cu excepția luptelor cu sabia, iar în lupta cu floreta, acestea vizează doar anumite zone ale corpului. Apărarea se face folosind lama. Fiecare lovitură validă aduce unul sau mai multe puncte, în funcție de zona în care a fost atins corpul adversarului. Scrima a devenit probă a Jocurilor Olimpice în 1896, cu proba masculină; cea feminină a fost introdusă abia din 1924. Punctarea electronică, adoptată în 1936, a eliminat greșelile frecvente din arbitrajul obișnuit.

scrimshaw

Obiecte decorative din oase și fildeș, cum ar fi dinți de balenă și colți de morsă, cu modele elaborate, sculptate tradițional de vânătorii de balene anglo-americani și de

amerindieni, folosind un briceag sau un ac pentru vele, după care sunt adăugați pigmenți negri (de ex. negru de fum). Printre motivele tradiționale se numără scene de vânătoare de balene, corăbii, bătălii navale, buchete de flori, embleme masonice, blazoane și harpa irlandeză. Cele mai vechi exemplare conservate datează de la sfârșitul sec. VII d.Hr., dar meșteșugul a ajuns la apogeu în 1830–1850. Este practicat de vânătorii de balene din Siberia și Alaska.

scripete

În mecanică, roată pe marginea căreia se atașează o coardă flexibilă, o funie, un cablu, un lanț sau o curea. Scripeții sunt folosiți singuri sau în combinație, cu scopul de a transmite energie și mișcare. În transmisiile cu curea, scripeții sunt atașați de arbori la axele lor, iar forța este transmisă între arbori cu ajutorul unor curele care se învârt în jurul scripeților. Se pot folosi unul sau mai mulți scripeți care se rotesc independent pentru a obține lucru mecanic, mai ales pentru ridicarea greutăților. Arborii în jurul cărora se învârt scripeții se pot atașa de suporți sau de blocuri; o combinație de scripeți, blocuri și corzi se numește palan. Scripetele este considerat unul dintre cele cinci mecanisme simple.

Scripps, Edward Wyllis

(18.06.1854, lângă Rushville, Illinois, SUA – 12.03.1926, pe mare, lângă Monrovia, Liberia)

Editor de ziar american. A fost angajat prima dată de către fratele său vitreg, James Edmund Scripps (1835–1906), la un ziar din Detroit. A publicat ziare proprii din 1878, iar în cele din urmă a ajuns să dețină 34 de publicații, în 15 state. A fost unul dintre partenerii care au format primul lanț de ziare din SUA, Liga Scripps-McRae a Ziarelor (1894). În 1907 a consolidat serviciul de știri Scripps regional ca United Press (după 1958, United Press International). În 1922 i-a transferat acțiunile fiului său, Robert Paine Scripps (1895–1938), care, împreună cu Roy W. Howard, a format lanțul Scripps-Howard. Acum, E.W. Scripps Co. cuprinde, pe lângă ziare, diferite proprietăți media.

scris

Sistem de comunicare vizuală umană, care folosește semne sau simboluri asociate prin convenție cu unități de limbaj – sensuri sau sunete – înregistrate pe hârtie, piatră sau argilă. Precursorul acestui sistem a fost pictografia. Logografia, în care simbolurile înseamnă cuvinte individuale, se dezvoltă în mod natural din pictografie. Logografia are nevoie de mii de simboluri pentru toate cuvintele și numele posibile. În sistemele fonografice, sistemul asociat cu un cuvânt poate reprezenta cuvinte asemănătoare sau identice din punct de vedere fonetic. Sistemele fonografice pot evolua până la punctul în care simbolurile reprezintă silabe, constituind un alfabet silabic. Un alfabet asociază simboluri tuturor consoanelor și vocalelor.

Scrisoarea lui Neacșu

(1521)

Cel mai vechi text datat, cunoscut până acum, redactat în limba română. Ea reprezintă un avertisment pentru primarul orașului Brașov, Hanăș Begner (sau Johannes Benkner), referitor la mișcările oștilor turcești la Dunăre, trimis de boierul român Neacșu din Câmpulung. Lexicul, fluența exprimării, încadrarea comunicării demonstrează că procesul formării limbii române era de mult încheiat și că exista deja o tradiție a scrisului românesc.

Scrophulariaceae, familia ~

Familie de plante cu flori care conține cca 4 000 de specii de plante cu flori, împărțite în 190 de genuri răspândite în întreaga lume. Familia este cunoscută pentru plantele ornamentale de grădină foarte numeroase, printre care gura-leului (genul *Antirrhinum*) și degetarul. Speciile genului *Antirrhinum*, cca 40 la număr, sunt originare din V Americii de Nord și din V Mediteranei. Alți membri ai familiei, printre care linarița (*Linaria vulgaris*), sunt flori sălbatice. Florile familiei sunt tubulare și au simetrie bilaterală (cu două petale unite în formă de buză).

Scruggs, Earl

Vezi Lester Flatt

scrumbie

Denumire comună pentru peștii marini comestibili, din familia heringului (*Clupeidae*), care înoată în amontele râurilor pentru a-și depune icrele. Icrele de scrumbie sunt o delicatesă în Statele Unite. Scrumbiile adulte nu au dinți. Mandibula scrumbiilor din genul *Alosa* pătrunde într-o depresiune de la vârful maxilarului superior. Scrumbia americană (*A. sapidissima*), o specie din Oceanul Atlantic, introdusă în Pacific, este un migrator planctonofag și un trofeu pentru pescarii sportivi. Scrumbia-Allis

sau Allice (*A. alosa*) din Europa are o lungime de aproape 75 cm și cântărește cca 3,6 kg. *Vezi și* pește alb.

SCSI /Small Computer System Interface/

Tip de interfață standard folosită pentru conectarea perifericelor (dischete, modem, imprimante etc.) la computere mici și medii. Toate elementele hardware și software SCSI trebuie să întrunească standardul SCSI, aceasta înseamnă că toate echipamentele care se înscriu în normele SCSI (atât computere, cât și echipamente) pot opera împreună, uneori legate în rețea.

scuba diving /scufundări marine/

Înot subacvatic, cu un aparat subacvatic pentru respirat (scuba), deosebit de scufundarea obișnuită, care necesită doar un tub de alimentare cu aer, ochelari și înotătoare. Echipamentul de scufundare a fost inventat de Jacques-Yves Cousteau și Émile Gagnan în 1943. Cluburile de scufundare s-au format repede, pe măsură ce noua tehnologie a devenit disponibilă. Înotul sub apă este folosit în oceanografie, în explorările subacvatice și în operațiunile de salvare, precum și în studiul poluării apei și pentru recreere.

sculptură

Artă produsă în special prin modelarea materialelor dure, sub formă de obiecte tridimensionale. Creațiile pot fi obiecte autonome (adică circulare) sau în relief și pot fi folosite foarte multe materiale, de la lut, ceară, metal, țesături, lemn, până la plastic, cauciuc și obiecte găsite. Materialele pot fi tăiate, modelate, turnate, forjate, sudate, țesute sau asamblate și combinate. Au fost descoperite obiecte sculptate în practic toate culturile istorice. Până în sec. XX, sculptura a fost considerată o artă realistă, dar, începând cu anii 1900, au fost produse lucrări nonfigurative. Sensul termenului sculptură s-a lărgit în sec. XX. Sculptorii actuali folosesc orice material și orice metodă de prelucrare care le poate sluji obiectivelor artistice, astfel că arta sculpturii nu mai poate fi identificată cu un material sau o tehnică anume. *Vezi și* sculptură ambientală; sculptură cinetică.

sculptură ambientală

Formă de artă din sec. XX, care îl implică sau îl include pe spectator. Artiștii care practică sculptura ambientală pot folosi orice tip de material, de la piatră și noroi până la lumină și sunet. Lucrările de interior includ adesea sculpturile în montări elaborate, în spațiul galeriilor de artă sau al muzeelor. Printre lucrările în aer liber, în zone naturale sau urbane, se numără săpăturile (excavații realizate pe suprafețe mari de teren), cum este opera lui Robert Smithson *Dig în spirală* (Spiral Jetty, 1970), o spirală din piatră și noroi care se întinde pe o lungime de 450 m în Marele Lac Sărat. Clădirile împachetate ale lui Christo sunt opere notabile de artă ambientală urbană.

sculptură cinetică

Sculptură în cadrul căreia mișcarea (a unei imagini electronice în schimbare sau a unei piese acționate de un motor) este element de bază. Mișcarea a devenit un element important al sculpturii în sec. XX. Artiști precum Naum Gabo, Marcel Duchamp, László Moholy-Nagy și Alexander Calder au produs mișcare folosind apa sau diverse mecanisme și curenți de aer (ca în mobilele lui Calder). Lucrări artistice neodadaiste, precum *Omagiu New Yorkului* (1960, operă autodestructibilă) a lui Jean Tinguely, întruchipează conceptul sculpturii care funcționează atât ca obiect, cât și ca spectacol de tip „întâmplare" (happening).

sculptură în ceară

Figurine modelate în ceară de albine, fie ca piese de sine stătătoare, fie ca model pentru turnarea metalelor (*vezi* turnare în matrițe), fie ca modele preliminare. La temperaturi obișnuite, ceara de albine poate fi tăiată și modelată ușor; se topește la temperaturi joase, se amestecă cu o culoare și ia nuanța suprafețelor, iar consistența sa poate fi modificată de o serie de aditivi. Egiptenii antici foloseau figurile de ceară în riturile funerare, iar romanii le ofereau cadouri de Saturnalii. Michelangelo a folosit modele de ceară ca schițe preliminare pentru sculpturile sale. Medalioanele din ceară, foarte des folosite în sec. XVI, au revenit la modă în sec. XVIII. John Flaxman a făcut multe portrete în ceară, pe care Josiah Wedgwood le-a transformat în vase de ceramică. Expozițiile de figuri de ceară sunt încă apreciate, printre cele mai importante creații de acest tip numărându-se Muzeul Figurilor de Ceară din Londra (*vezi* Marie Tussaud).

sculptură în fildeș

Prelucrare a fildeșului, pentru obținerea de obiecte decorative sau utilitare. Tehnica s-a dezvoltat încă din Antichitate. Majoritatea

Fuga pe ascuns a iubiților (numită uneori *Lancelot și Guinevere*), ramă sculptată de oglindă din fildeș, gotic francez, sec. XIV

MUZEUL DIN LIVERPOOL, ANGLIA

sculpturilor din Epoca Pietrei au fost descoperite în S Franței, fiind reprezentări ale unor nuduri feminine sau ale unor animale. O capodoperă sculpturală din Egiptul antic este statueta din fildeș a lui Kheops, faraonul care a ordonat construirea Marii Piramide. În China, sculpturi din fildeș au fost găsite în mormintele din vremea dinastiei Shang (sec. XVIII–XII î.Hr.). În Japonia, fildeșul era des utilizat la fabricarea nasturilor. Inuiții (eschimoșii) din trecut realizau din fildeș obiecte de uz casnic, cum ar fi lăncile pentru harpoane și mânerele pentru gălețí, pe care le decorau cu modele geometrice și circulare.

scut continental

Suprafețe mari din scoarța terestră, tectonic stabile, cu relief de altitudine mică (au variații mici de altitudine), compuse din roci cristaline de vârstă precambriană. Aceste roci au o vechime de peste 570 de milioane de ani, având adesea chiar două sau trei miliarde de ani. Scuturile continentale se întâlnesc pe toate continentele.

Scutari

Cel mai mare lac din Peninsula Balcanică. Situat pe frontiera dintre Muntenegru și Albania, are 390 kmp. Este un fost braț al Mării Adriatice. Munți abrupți, câmpii și mlaștini mărginesc lacul, ca și sate mici, cu fortărețe și mănăstiri vechi.

Scylla și Charybda

În mitologia greacă, doi monștri care păzeau trecătoarea strâmtă prin care Ulise a fost nevoit să navigheze, în călătoriile sale. Aceste ape sunt acum identificate cu strâmtoarea Messina. Pe un mal se afla Scylla, un monstru cu șase capete de șarpe care s-au întins din peștera sa pentru a-i devora pe șase dintre însoțitorii lui Ulise. Pe celălalt mal era Charybda, personificarea unei vâltori, care bea până seca apele, pentru a le vărsa înapoi de trei ori pe zi. Ulise s-a salvat din naufragiu agățându-se de un copac de pe mal, până când pluta sa a ieșit la suprafață.

SDI

Vezi Inițiativa de Apărare Strategică

se

Concept din teoria psihanalitică freudiană care desemnează unul dintre cele trei aspecte ale personalității umane, alături de eu și supraeu. Se-ul reprezintă sursa impulsurilor instinctuale, cum ar fi sexualitatea și agresivitatea, precum și a nevoilor primare, existente încă de la naștere. Este irațional și funcționează pe baza principiului plăcere-durere, determinând satisfacerea imediată a impulsurilor, de fiecare dată când acest lucru este posibil. Procesele funcționale ale se-ului sunt complet inconștiente la persoanele adulte. Ele generează însă energia necesară activității mentale conștiente și au un rol important în modalitățile de exprimare, dominate de elemente inconștiente, cum ar fi creația artistică. Potrivit lui Sigmund Freud, metodele fundamentale de a descoperi se-ul sunt analiza viselor și a asociațiilor libere.

Seaborg, Glenn (Theodore)

(19.04.1912, Ishpeming, Michigan, SUA - 25.02.1999, Lafayette, California)

Chimist nuclear american. Născut din părinți elvețieni, a urmat studii la Universitatea California-Berkeley. Lucrând cu John Livingood, Emilio Segré și cu alții, a descoperit aproape o sută de izotopi, mulți fiind de mare importanță, cum ar fi iod-131 și tehnețiu-99. Totuși, cea mai cunoscută lucrare a sa constă în izolarea și identificarea elementelor transuranice. În 1941, el și colegii săi au descoperit plutoniul. A continuat să izoleze și să descopere elementele americiu, curiu, berkeliu, californiu, einsteiniu, fermiu, mendeleviu și nobeliu (numerele atomice 95-102). A intrat în Proiectul Manhattan în 1942 și a fost folosit pentru crearea bombei atomice, în privința căreia a pledat pe lângă președintele Truman să nu fie folosită pe ținte civile, însă fără succes. I-a fost decernat Premiul Nobel în 1951 împreună cu Edwin Mattison McMillan (1907–1991). Prevederea proprietăților chimice ale noilor elemente și plasarea lor în tabelul periodic al elementelor a fost cu mult ușurată de conceptul de actinidă, un important principiu de organizare enunțat de Seaborg. A fost conducătorul Comisiei pentru Energie Atomică în perioada 1961–1971. Fiind un puternic susținător al dezarmării nucleare, a condus negocierile care s-au încheiat prin Tratatul de interzicere a testelor nucleare (1963), iar ulterior a jucat un rol-cheie în adoptarea Tratatului de neproliferare a

armelor nucleare. În 1997, numele său a fost dat noului element seaborgiu.

Seagram, clădirea ~

Clădire înaltă din orașul New York (1958). Concepută de Ludwig Mies Van Der Rohe și Philip Johnson, acest zgârie-nori strălucitor din Park Avenue este un exemplu perfect de prismă rectilinie acoperită cu sticlă și bronz; a dus stilul internațional la apogeu. În ciuda folosirii austere și cu simplitate a celor mai moderne materiale, demonstrează simțul excepțional al proporțiilor și preocuparea pentru detalii a lui Mies.

Seagram Co. Ltd.

A fost cel mai mare producător și comerciant de băuturi spirtoase din lume. Compania a fost înființată când Distillers Corp. Ltd., o distilerie din Montréal deținută de Samuel Bronfman, a achiziționat Joseph E. Seagram & Sons, în 1928. Noua companie, Distillers Corp. – Seagrams Ltd., s-a dezvoltat rapid. La început producătoare de whisky aromatizat, firma și-a diversificat producția în anii 1950 și 1960, cu scotch, bourbon, rom, vodcă, gin și vinuri care erau comercializate în întreaga lume. În anii 1990 a pătruns pe piața muzicii și a divertismentului, tranzacționând Universal Studios, compania media MCA și gigantul de muzică olandez Polygram NV. Compania a fost achiziționată în 2000 de conglomeratul francez de presă Vivendi, formând Vivendi Universal. Afacerea cu băuturi a fost ulterior vândută lui Diageo și Pernod Ricard.

Sealyham

Rasă de terrier creată către sfârșitul sec. XIX de căpitanul John Edwardes pentru vânătoarea de vulpi, vidre și bursuci de pe domeniul său, Sealyham. Un câine mic, cu picioare scurte, robust, a fost crescut pentru curajul, puterea și abilitățile sale de vânător. Are o blană dublă, moale dedesubt și aspră deasupra, și poate fi alb sau alb cu pete mai închise pe cap și pe urechile căzute. Are o înălțime de 25,5 cm și cântărește cam 9 kg.

Seamy

Vezi Zeami

Searle, Ronald (William Fordham)

(n. 03.03.1920, Cambridge, Anglia)

Pictor, creator de benzi desenate și autor britanic. Și-a publicat primele benzi desenate la sfârșitul anilor 1930. Luat prizonier în Al Doilea Război Mondial, a publicat ulterior o carte de schițe macabre bazată pe anii petrecuți într-un lagăr de concentrare japonez. În 1941 a creat elevele ciudate care au devenit subiectul a patru filme, începând cu *Frumoasele de la Sf. Trinian* (The Belles of St. Trinian's, 1954). S-a angajat la *Punch* în 1956, iar în 1961 s-a stabilit la Paris. A publicat peste 50 de cărți.

Sears, Isaac

(01.07.1730, West Brewster, Massachusetts – 28.10.1786, Canton, China)

Patriot american. Comerciant în orașul New York. A sprijinit cauza patrioților în revolta lor împotriva Legii Timbrului. Ca membru al organizației radicale Fiii libertății, a condus un boicot al bunurilor britanice pentru a protesta împotriva legilor Townshend. A condus evacuarea oficialilor loialiști din New York și a preluat controlul conducerii municipale până la sosirea trupelor lui George Washington (1775). Din Boston i-a organizat pe corsari, pentru a prăda corăbiile britanice. A murit în timpul unei escapade comerciale în China.

Sears, Roebuck and Co.

Companie comercială americană, unul dintre cei mai mari comercianți cu amănuntul. A fost fondată în 1893 de Richard W. Sears (1863–1914) și Alvah C. Roebuck (1864–1948). Compania s-a dezvoltat rapid, vânzând marfă comandată prin poștă către locuitorii mediului rural, care nu aveau acces la desfacerea competitivă a produselor cu amănuntul. Sub conducerea lui Robert E. Wood (președinte în perioada 1928–1954), a construit magazine de desfacere cu amănuntul de-a lungul SUA. În 1931, vânzările sale cu amănuntul le-au depășit pe cele prin poștă. Și-a diversificat activitatea cu serviciile financiare în anii 1980, introducând cardul de credit Discover (deținut acum de Morgan Steanley) în 1985, dar în 1992 a renunțat la serviciile financiare auxiliare. A întrerupt editarea faimosului său catalog în 1993 și a externalizat filiala de asigurări Allstate (fondată de Sears în 1931) în 1995. În 2002 a achiziționat firma de vânzare cu amănuntul prin catalog Land's End. Inc. În 2005 a fuzionat cu Kmart, cele două rețele de comerț cu amănuntul ajungând sub controlul Sears Holding Corporation.

Sears, turnul ~

Clădire de birouri în Chicago. Cu 110 etaje și o înălțime de 442 m, a devenit cea mai

înaltă clădire din lume la finalizarea sa, în 1974. Arhitectul Fazlur Khan (1928–1982) a conceput-o ca pe o structură de tuburi legate (*vezi* zgârie-nori), ca să reziste forțelor laterale. Este modulară în plan, cu nouă coloane având o suprafață de 23 mp fiecare. Exteriorul este acoperit cu aluminiu negru și sticlă cu nuanțe de bronz. Jaluzele acoperă cele patru etaje dedicate operațiunilor de întreținere ale clădirii. A fost cea mai înaltă clădire din lume până în 1996, când a fost surclasată de turnurile Petronas (452 m) din Kuala Lumpur, în Malaysia.

Seastrom, Victor

Vezi Victor Sjöström

SEATO /South-East Asia Treaty Organization/

(Organizația Tratatului Asiei de Sud-Est)

Structură de apărare regională (1955–1977) care includea Australia, Franța, Noua Zeelandă, Pakistan, Filipine, Thailanda, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii. A fost înființată ca parte a Tratatului de Apărare Colectivă a Asiei de SE, cu scopul de a proteja regiunea de comunism. Vietnam, Cambodgia și Laos nu au fost acceptate ca membre, iar alte state din zonă au ales să participe la mișcarea pentru nealiniere. Organizația nu avea forțe militare regulate, dar membrii săi au participat la exerciții militare comune. Pakistanul s-a retras în 1968, iar Franța a suspendat ajutorul financiar în 1975. Organizația a fost oficial desființată în 1977.

Seattle

Oraș, 563 374 loc. (2000), port maritim, statul Washington, SUA. Este cel mai mare oraș din acest stat și centrul financiar, industrial și comercial al zonei de NV a Pacificului. Situat între golful Elliot (strâmtoarea Puget) și lacul Washington, este flancat de Muntele Olimp și Munții Cascade. Fondat în 1853, a rezistat unui atac indian (1856), revoltelor antichinezești (anii 1880) și unui incendiu dezastruos (1889), devenind punct de trecere către Orient și Alaska. A fost principalul loc de aprovizionare a căutătorilor de aur din Yukon și Alaska, din anii 1890. A cunoscut o mare înflorire în Al Doilea Război Mondial, datorită industriei constructoare de avioane și șantierelor navale care au jucat un rol important. Centrul Seattle-ului este locul Târgului Mondial din 1962 și include Space Needle, înalt de 185 m. Printre instituțiile educaționale din Seattle se numără Universitatea Washington (1861).

Seattle Slew

(născut în 1974)

Cal de curse pursânge. A fost primul concurent al tuturor timpurilor care a câștigat neîntrecut trofeul Triple Crown (1977). Din 17 curse a câștigat 14, a fost pe locul doi de două ori și pe al patrulea o dată. A fost retras pentru a fi folosit la reproducere în 1978.

Sebastian, Mihail *născut* Iosef M. Hechter

(18.10.1907, Brăila - 29.05.1945, București)

Scriitor român de origine evreiască. S-a remarcat prin creația dramatică (*Jocul de-a vacanța*, 1938; *Steaua fără nume*, 1944; *Ultima oră*, 1946), în care reabilitează genul farsei într-o manieră originală. Brodând pe o intrigă din care personajele evadează din cotidian sub diferite pretexte, dramaturgul relativizează convențiile sociale, sugerând alternative existențiale insolite. Ca prozator, a fost puternic influențat de lucrările scriitorilor francezi André Gide și Marcel Proust, dintre romanele sale remarcându-se *Orașul cu salcâmi* (1935) – o analiză a psihologiei feminine prin criza pubertății –, *Accidentul* (1940) – axat pe drama imposibilității indivizilor de a comunica afectiv – și *Femei* (1933) – de fapt, patru nuvele legate prin același personaj, despre care Mircea Eliade spunea că este „o perfectă evocare a feminității nude". O creație aparte este romanul-jurnal *De două mii de ani* (1934), prefațat de Nae Ionescu, confesiunea dramatică a unui tânăr intelectual evreu care aspiră să se integreze în alt tip de spiritualitate. Despre această creație, autorul însuși mărturisea că a fost unica rațiune de a se face scriitor. *Jurnalul* său intim a fost publicat postum în 1996 și a fost considerat o revelație. Cartea este un document istoric despre societatea românească interbelică, dar și despre dezastrele produse de intoleranța antisemită în anii dictaturii carliste, legionare și antonesciene.

Sebastian, Sfântul ~

(m. cca 288 d.Hr.)

Martir creștin care a murit în timpul persecuției lui Dioclețian. Conform legendei, s-a născut în Gallia și a plecat la Roma ca să se înroleze în armată. Când oficialii au aflat că era un creștin care voia să facă prozeliți, au ordonat să fie executat

de arcași. Lăsat aproape mort, a fost îngrijit până la însănătoșire de o văduvă creștină. S-a prezentat în fața împăratului, care l-a condamnat la moarte în bătaie. Trupul lui a fost aruncat într-un canal, dar a fost găsit ulterior și înmormântat. În arta Renașterii, a fost adesea descris ca un tânăr arătos, străpuns de săgeți. Este sărbătorit pe 20 ianuarie.

Sebastiano del Pimbo
născut **Sebastiano Luciani**
(1485?, Veneția, Republica Venețiană – 21.07.1547, Roma, Statele Papale)

Pictor italian. În timp ce se afla la Veneția, a fost foarte influențat de profesorul său, Giorgione. În 1511, s-a mutat la Roma și a devenit membru al cercului lui Michelangelo, care îl prețuia atât de mult, încât i-a făcut schițe ca acesta să le execute. În lucrările lui, *Pietà* (1513), *Flagelarea* (Flagellazione, 1516–1524) și *Învierea lui Lazăr* (La Resurrezione di Lazzaro, 1516–1518), toate bazate pe schițele lui Michelangelo, Sebastiano a combinat culorile calde ale Școlii Venețiene cu claritatea anatomică și desenul sculptural ferm al lui Michelangelo. După moartea lui Rafael, reputația lui Sebastiano ca portretist a fost fără egal. În 1531, papa Clement VII, subiectul unuia dintre cele mai rafinate portrete (1526), l-a numit Păstrător al sigiliului papal; numele său derivă de la faptul că sigiliul era din plumb (*în italiană, piombo*). Acest post i-a asigurat securitatea financiară, dar l-a făcut să picteze tot mai puțin.

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA BRITISH MUSEUM

Sebek, purtând coarne, un disc solar cu un șarpe simbolic și pene, statuetă din bronz, cca 600–300 î.Hr.; British Museum

Sebastopol
Vezi Sevastopol

Sebek
În religia antică egipteană, zeu-crocodil. În principalul său sanctuar, din provincia Fayyum, se afla un crocodil sacru, despre care se credea că era încarnarea zeului. Este posibil să fi fost, de asemenea, asociat cu fertilitatea sau moartea și înmormântarea, înainte de a deveni o zeitate importantă și patronul regilor din Regatul de Mijloc (cca 1938–1600? î.Hr.). A fost combinat cu Ra, zeul Soarelui, formând înfățișarea de crocodil a zeității cunoscute ca Sebek-Ra. Venerarea lui Sebek a continuat în perioadele ptolemeică și romană.

Sebou
Râu la N de Maroc. De la izvor, cu numele Wadi Guigou, curge spre N către Fès și apoi către E spre Oceanul Atlantic la Mehdiya, parcurgând până la vărsare o distanță de 450 km. Bazinul său este o regiune importantă pentru cultivarea măslinilor, orezului, grâului, a trestiei-de-zahăr și a viței-de-vie. Kenitra este un port pentru vase oceanice și se află la 16 km de la gura de vărsare.

secară
Cereală (*în latină, secale*, cereale) și semințele sale comestibile, folosite la fabricarea făinii pentru pâine și a whisky-ului de secară, dar și ca hrană uscată pentru vite și ca nutreț verde. Este originară din S Asiei, dar în zilele noastre se cultivă pe suprafețe extinse în Europa, Asia și America de Nord, mai ales acolo unde climatul și solul sunt mai puțin favorabile altor cereale, și ca recoltă de iarnă, acolo unde temperaturile sunt prea scăzute pentru grâul de toamnă. Secara crește viguroasă la altitudini mari și, dintre toate cerealele mici, este cea mai rezistentă la ger. Este bogată în carbohidrați și conține, de asemenea, cantități mici de proteine, potasiu și vitamina B. Secara și grâul sunt singurele care au calitățile necesare pentru fabricarea pâinii, însă secarei îi lipsește elasticitatea grâului, de aceea este amestecată frecvent cu făină de grâu. Din paiul tare și fibros al secarei se fac așternuturi pentru animale, acoperișuri, saltele, pălării și hârtie. Secara poate fi cultivată și ca îngrășământ natural verde.

secerătoare
Mașină agricolă folosită pentru secerarea cerealelor. Primele secerătoare nu efectuau decât operația de secerare a recoltei, lăsând snopii nelegați. În prezent, există mașini agricole moderne, printre care mașini de recoltat, combine de recoltat și secerătoare-legătoare, care execută și alte operații pe lângă recoltare. *Vezi și* Cyrus H. McCormick.

Secesiune
(1860–1861)

Retragerea a unsprezece state sudice din SUA. Alegerea lui Abraham Lincoln în funcția de președinte (1860) a declanșat acțiunea. Majoritatea statelor deținătoare de sclavi votaseră ieșirea din Uniune în cazul în care candidatul republican câștiga, întrucât acest partid se opunea vehement sclaviei și extinderii acesteia în noile teritorii. Secesiunea a fost proclamată de susținătorii drepturilor statelor ca un corolar al acordului care unea statele, permițându-le să se retragă la fel de ușor cum intraseră. Amenințări anterioare cu secesiunea au fost formulate la Convenția de la Hartford (1814), în crizele provocate de dreptul statelor de a refuza recunoașterea sau aplicarea unei legi federale (1832) și, în anii 1850, înainte de Compromisul Missouri. Secesiunea a fost aprobată inițial de Carolina de Sud (1860); șase alte state i-au urmat în perioada dinaintea instaurării lui Lincoln, în martie 1861. După ce Lincoln a rezistat atacurilor Sudului la Fort Sumter, alte patru state deținătoare de sclavi au votat pentru secesiune, alăturându-se noii Confederații (*vezi* Războiul Civil American).

secetă

Perioadă prelungită în care se constată lipsa sau insuficiența precipitațiilor și care cauzează tulburarea gravă a ciclului hidrologic într-o anumită zonă. Secetele duc la distrugerea recoltelor, la reducerea debitului apelor, precum și la scăderea nivelului apelor de suprafață și al pânzei de apă freatică și la reducerea umidității solului. Seceta se face simțită când cantitatea de evaporare o depășește pe cea a precipitațiilor, pe o perioadă de timp considerabilă. Seceta reprezintă cea mai gravă calamitate pentru agricultură, în majoritatea zonelor lumii. S-au făcut eforturi de inducție artificială a ploii prin reacții de condensare asupra norilor, dar fără rezultate notabile.

sechestru

În drept, hotărâre judecătorească prin care se autorizează un oficial împuternicit de lege să ia în custodie o proprietate aparținând unui acuzat, cu scopul de a aplica o hotărâre sau de a păstra acea proprietate până când se dă o sentință. În unele jurisdicții de drept civil, proprietatea în cauză poate fi dată în păstrare unei a treia persoane până când se decide cui îi revine de drept.

Secord, Laura *născută* Laura Ingersoll
(13.09.1775, Great Barrington, Massachusetts, SUA – 17.10.1868, Village of Chippawa, Ontario, Canada)

Loialistă canadiană în Războiul din 1812. S-a stabilit în Canada, în 1795, cu familia ei. Aflând de atacul iminent al SUA asupra trupelor britanice la Beaver Dams (1813), a trecut printre liniile americane pentru a-l avertiza pe comandantul britanic; primind această informație în avans, britanicii au fost capabili să înfrângă trupele inamice.

Secretariat
(n. 1970)

Cal de curse pursânge american. În 1973 a devenit primul câștigător al Triplei Coroane, după Citation, în 1948. La pariurile Belmont a câștigat cu un avans fără precedent, de 31 de lungimi. În cariera lui de doi ani, a fost primul de 16 ori, al doilea de trei ori și al treilea o dată. Este considerat cel mai bun cal pursânge din istorie.

Secția a Treia
sau Departamentul al Treilea

Serviciu creat în 1826 de țarul Nicolae I pentru a conduce operațiunile serviciilor secrete. Fondat și condus de contele Aleksandr Benckendorff (1783–1844) în perioada 1826–1844, se ocupa cu adunarea de informații referitoare la disidenții politici și cu deportarea în regiuni îndepărtate a suspecților de crime politice. Avea o strânsă colaborare cu Corpul Jandarmilor (format în 1836), forță militară care opera pe tot teritoriul Rusiei și avea o rețea de spioni și informatori. Acest serviciu a devenit din ce în ce mai represiv, iar în 1870 a arestat mulți narodnici care stârneau agitație în rândul țăranilor. A fost desființat în 1880, iar funcțiile sale au fost transferate poliției subordonate Ministerului de Interne.

secțiune prin con

Curbă bidimensională, rezultată prin intersectarea unui con circular cu un plan. Dacă planul este perpendicular pe axa conului, curba care rezultă formează un cerc. Intersecția sub alte unghiuri are ca rezultat elipse, parabole și hiperbole. Secțiunile prin con sunt studiate în cadrul geometriei euclidiene, care se ocupă cu analiza proprietăților fizice ale acestora, și în geometria analitică, pentru a determina ecuațiile lor. În ambele cazuri, acestea au aplicații utile în optică, în proiectarea antenelor, în ingineria construcțiilor și în arhitectură.

secţiune transversală

În fizica nucleară, modalitate de măsurare a probabilităţii ca un anume nucleu al unui atom să manifeste o anume reacţie (absorbţie, dispersie sau fisiune nucleară) în relaţie cu o anume particulă incidentală. Secţiunea transversală este exprimată în termeni de suprafaţă, iar valoarea ei este aleasă astfel încât, dacă particula proiectil loveşte o ţintă circulară de această mărime, aşezată perpendicular pe traiectoria ei şi centrată pe nucleu, apare reacţia respectivă. Dacă ratează suprafaţa, reacţia nu mai apare. Unitatea secţiunii transversale este barnul, egal cu 10^{-24} cmp. Valorile secţiunii transversale pentru un nucleu dat depind de energia particulei care bombardează şi de tipul reacţiei, fiind deseori diferite de suprafaţa secţiunii transversale reale a nucleului.

Securitate *denumire oficială* Departamentul Securităţii Statului

Instituţie din vremea regimului comunist din România, care se ocupa cu apărarea prin orice mijloace a securităţii social-economice şi politice a statului comunist. Mulţi oameni de cultură şi politicieni români au devenit victimele abuzurilor acestei instituţii. A fost înfiinţată pe 30 august 1948 şi s-a numit iniţial Direcţia Generală a Securităţii Poporului. Securitatea, care acţiona, neoficial, încă din 1944 în cadrul Ministerului de Interne, infiltrat de comunişti, a fost creată de NKVD şi avea ca scop suprimarea disidenţilor şi a celor pe care sistemul comunist îi considera duşmanii din interior. La apogeu, avea şase servicii care se ocupau cu supravegherea străinilor, paza demnitarilor şi reprimarea oricăror manifestări considerate ostile de partidul comunist. Pe 30 decembrie 1989, Departamentul Securităţii Statului a fost desfiinţat printr-un decret adoptat de Frontul Salvării Naţionale.

secvenţiere

Determinare a ordinii aminoacizilor într-o proteină ori a nucleotidelor într-un acid nucleic sau într-o genă. Rezultatele au dus la îmbunătăţirea metodelor de cercetare a mecanismelor proceselor vitale şi au aplicaţii numeroase. Dacă lui Frederick Sanger i-au trebuit zece ani pentru a determina structura şi secvenţa insulinei şi aproape tot atât pentru cea a nucleotidelor din ADN-ul unui mic virus, tehnicile şi instrumentele de laborator automatizate le pot face acum în zile sau ore. *Vezi şi* cod genetic.

Sedan, Bătălia de la ~

(1 septembrie 1870)

Înfrângere a armatei franceze în Războiul franco-prusian, care a condus la căderea celui de Al Doilea Imperiu. Trupele franceze de 120 000 de oameni, conduse de contele Marie Edmé Patrice de Mac-Mahon, au fost atacate şi înfrânte de 200 000 de soldaţi germani, conduşi de Helmut von Moltke, lângă fortăreaţa franceză Sedan de pe râul Meuse. După ce Mac-Mahon a fost rănit, comanda franceză, dezorientată, a încercat să străpungă cu şarje de cavalerie încercuirea germană, însă operaţiunea nu a reuşit. Împăratul Napoleon III, care l-a însoţit pe Mac-Mahon, şi-a dat seama că situaţia trupelor franceze era fără speranţe şi s-a predat, cu 83 000 de soldaţi.

seder

Masă rituală servită în prima noapte a Paştelui evreiesc, comemorând fuga evreilor din Egipt. Condusă de capul familiei, seder urmează unei liturghii, *Haggadah*, prin care le aminteşte participanţilor povestea Exodului. Ritualul cuprinde binecuvântări, turnarea vinului şi întrebări despre semnificaţia evenimentului („De ce este această noapte diferită de toate celelalte?") puse de cel mai mic dintre copiii prezenţi. Masa include pâine nedospită şi ierburi amare, pâinea simbolizând graba cu care evreii au părăsit Egiptul, iar ierburile, amărăciunea sclaviei. Un pahar de vin este vărsat pentru Ilie, vestitorul lui Mesia.

Sedgwick, Adam

(22.03.1785, Dent, Yorkshire, Anglia – 27.01.1873, Cambridge, Cambridgeshire)

Geolog englez. A introdus geologia ca disciplină universitară (la Trinity College, Universitatea Oxford), a denumit Cambrianul şi (împreună cu Roderick Murchison) Devonianul. Strănepotul lui, zoologul Adam Sedgwick (1854–1913), a stabilit, pentru prima dată, legătura evoluţionistă între anelide şi artropode.

sediment marin

Acumulare de materiale insolubile, mai ales fragmente de roci, transportate din zonele terestre în ocean, prin intermediul vântului, al gheţii şi al apelor curgătoare, precum şi resturi de organisme marine, produşi ai activităţii vulcanilor submarini şi precipitaţi chimici din apa sărată. Toate aceste elemente se acumulează pe fundul bazinelor oceanice.

sedimentare

În geologie, proces de depozitare (acumulare) a unui material solid, aflat în stare de suspensie sau de soluție într-un fluid (de obicei, în aer sau apă). În sens larg, include și depozitele acumulate în urma topirii ghețarilor sau doar sub efectul gravitației, ca în cazul depozitelor de taluz sau în cel al acumulărilor de grohotiș la baza pantelor.

sedimentologie

Disciplină științifică prin care se studiază proprietățile chimice și fizice ale rocilor sedimentare și procesele implicate în formarea lor, inclusiv transportul, depozitarea și litificarea sedimentelor. Scopul celor mai multe cercetări de sedimentologie este interpretarea condițiilor străvechi de mediu, prin studierea texturilor, a structurilor și a conținuturilor de fosile ale depozitelor.

sediţiune

Infracțiune care constă în crearea unei revolte, tulburări sau violențe împotriva autorităților civile legale, cu intenția de a le răsturna sau a le distruge. Întrucât se limitează la organizarea și încurajarea opoziției față de guvern, mai degrabă decât să fie implicată direct în răsturnarea acestuia, sediţiunea este considerată mai puțin gravă decât trădarea. În SUA, expunerea unui anumit steag sau susținerea unei anumite mișcări, cum ar fi sindicalismul, anarhismul sau comunismul, au fost, periodic, declarate ca sediţioase. În ultimii ani, tribunalele au aplicat măsuri mai riguroase pentru a se asigura că nu sunt încălcate garanțiile constituționale referitoare la libertatea de exprimare.

Seeckt, Hans von

(22.04.1866, Schleswig, Prusia – 27.12.1936, Berlin, Germania)

General german. Ofițer german de carieră, în Primul Război Mondial a fost șef de stat-major în Armata XI, iar apoi șef de stat-major în armata turcă. După război, a devenit conducător al Reichswehrului german (1919–1926) și a constituit în secret o armată mică, dar eficientă, încălcând prevederile Tratatului de la Versailles. A susținut cooperarea cu Rusia și a încurajat Tratatul de la Rapallo. Ulterior, a fost consilier al Armatei Naționaliste Chineze (1934–1935).

Seeger, Pete(r)

(n. 03.05.1919, New York, New York, SUA)

Cântăreț de folk și textier american. Fiu al pionierului în etnomuzicologie Charles Seeger (1886–1979) și fiu vitreg al compozitoarei Ruth Crawford Seeger. A studiat o perioadă la Harvard, dar a renunțat pentru a călători prin țară cu trenuri de marfă, culegând melodii și cântând la chitară. În 1940 a înființat trupa Almanac Singers, împreună cu W. Guthrie, și a dat spectacole, mai ales în săli ale sindicatelor și la întruniri ale fermierilor. În 1948, cu Lee Hays, Ronnie Gilbert și Fred Helleman, a format The Weavers. La scurt timp, grupul a început să aibă succes. A fost trecut pe lista neagră din cauza activităților sale anterioare de stânga. S-au despărțit în 1952, dar s-au reunit trei ani mai târziu, pentru un concert triumfal la Carnegie Hall. Persecuțiile au continuat și după anularea unei condamnări din 1961 pentru necooperare cu House Comittee, referitor la activitățile antiamericane. A susținut fondarea unui cenaclu (o reuniune de artiști care cântă unii pentru alții, cu participarea publicului) și a scris cântece cum ar fi *Where Have All The Flowers Gone* și *If I had a Hammer.* Este, de asemenea, cunoscut pentru implicarea în activități ecologiste, antirăzboinice și pentru apărarea drepturilor omului.

Pete Seeger, 1971

DAVID GAHR

Seeger, Ruth Crawford

Vezi Ruth Crawford Seeger

Seeland *sau* Sjaeland

Cea mai mare și populată insulă a Danemarcei, situată între strâmtoarea Kattegat și Marea Baltică. Suprafața: 7 031 kmp; 1 972 711 loc. (1990). Copenhaga este cel mai important oraș. Două fiorduri întrerup linia neregulată a coastei, iar țărmul de N cuprinde plaje frumoase. Aici se găsesc multe vestigii din Epoca Pietrei sau vikinge, printre care fortăreața vikingă de la Trælleborg (cca 1000), ca și castele, biserici și conace medievale. Economia se bazează în special pe cultura grâului, creșterea vitelor și turism.

sefardă, limba ~ *sau* limba ladino

Limbă romanică vorbită de evreii sefarzi din Balcani, Orientul Mijlociu, Africa de Nord, Grecia și Turcia, deși este aproape dispărută în multe dintre aceste zone. Ladino este o formă foarte arhaică a spaniolei castiliene,

amestecată cu elemente ebraice. A apărut în Spania și a fost răspândită în zonele în care se vorbește astăzi de către descendenți ai evreilor spanioli exilați din Spania după 1492. Păstrează în vocabularul ei multe cuvinte și structuri gramaticale care s-au pierdut în spaniola modernă. Ladino este de obicei scrisă cu caractere ebraice.

Sefarim, Mendele Maykher

Vezi Mendele Moykher Sforim

sefarzi

Ramură a evreilor sau a urmașilor acestora, care au trăit în Spania și în Portugalia din Evul Mediu până la expulzarea lor, la sfârșitul sec. XV. Au migrat întâi către N Africii și către alte părți ale Imperiului Otoman, iar în cele din urmă s-au stabilit în țări ca Franța, Olanda, Anglia, Italia și statele balcanice. Se deosebesc de evreii așkenazi din punctul de vedere al limbii tradiționale, care este ladino, și al păstrării cu precădere a riturilor evreiești de origine babiloniană, mai mult decât riturile evreilor palestinieni. Mulți dintre sefarzi locuiesc acum în Israel.

Sefer ha-Bahir

(*în ebraică*, Cartea Strălucirii)

Comentariu evreiesc la Vechiul Testament, care a avut o importantă influență în dezvoltarea Cabbalei. A influențat și simbolismul iudaismului în general, atrăgând atenția asupra semnificației mistice a formelor și sunetelor alfabetului iudaic. *Bahir* a apărut pentru prima dată în Franța în sec. XII, deși cabaliștii o consideră mult mai veche. A introdus conceptul migrării sufletelor și noțiunea unui arbore cosmic sau spiritual care simbolizează fluxul puterii creatoare a divinității. Deși cabaliștii o consideră demnă de încredere, principalul curent al iudaismului o consideră eretică.

Sefer ha-Zohar

(*în ebraică*, Cartea Splendorii)

Text clasic, central al Cabbalei, care a influențat toate mișcările mistice din interiorul iudaismului. Numeroși cabaliști o învestesc cu o sacralitate acordată numai Torei și Talmudului. Scrisă în cea mai mare parte în aramaică, se crede că este, în principal, opera lui Moise de León. Partea principală din *Zohar* aduce o interpretare mistică și simbolică a textelor biblice, în special a celor din Tora, din *Cartea lui Ruth* și *Cântarea cântărilor*. Alte secțiuni tratează misterul creației, problema răului și semnificația cosmică a rugăciunii și a faptelor bune.

Sefer Torah

(*în ebraică*, Cartea legii)

În iudaism, Pentateuhul (*vezi* Tora), scris în ebraică, de un caligraf calificat, pe papirus sau pe pergament, și păstrat cu sfințenie în Arca Sfântă dintr-o sinagogă. Este citită în timpul slujbelor de sabat, lunea, miercurea și cu ocazia sărbătorilor religioase. Evreii sefarzi o închid într-o cutie de lemn sau metal; evreii așkenazi o acoperă cu un înveliș sau țesătură cu ornamente rituale. Pergamentul este mânuit conform ritualului prescris care reflectă respectul cu care sunt păstrate pergamentele sacre.

Seferis, George

născut **Giorgios Stylianou Seferiades**

(13.03.1900, Smyrna, Anatolia, Imperiul Otoman – 20.09.1971, Atena, Grecia)

Poet, eseist și diplomat grec. A studiat dreptul la Paris și a deținut diferite posturi diplomatice în perioada 1926–1962. Poezia sa a apărut în multe volume, primul fiind *Punctul de cotitură* (I strofi, 1931). Este considerat cel mai de seamă poet al generației anilor 1930, care a introdus simbolismul în literatura greacă modernă. I-a fost decernat Premiul Nobel pentru literatură în 1963.

Segal, George

(26.11.1924, New York, New York, SUA – 09.06.2000, South Brunswick, New Jersey)

Sculptor american. A studiat la câteva universități. Și-a început cariera ca pictor nonfigurativ. La începutul anilor 1960 a fost atras de mișcarea pop art, dar sculpturile sale distinctive, care constau în figuri din plastic monocrome în mărime naturală, turnate după modele vii, solitare sau în grup, plasate în medii publice, sunt deosebite prin faptul că reușesc să surprindă o stare de anonimat și alienare. Printre lucrările sale remarcabile se numără *Benzinăria* (The Gas Station, 1963), *Camionul* (The Truck, 1966) și *Standul de hot dog* (The Hot Dog Stand, 1978).

Segesta

Oraș antic în NV Siciliei, situat lângă orașul modern Calatafimi. Era cel mai important oraș al elymilor, o populație de presupusă origine troiană (*vezi* Troia). Din punct de vedere cultural, orașul era grecesc, dar în general a fost de partea cartaginezilor împotriva vecinilor săi greci, iar disputele cu privire la granițele cu cetatea Selinus erau frecvente. La începutul primului Război punic, s-a aliat cu Roma. Ruinele sale cuprind un teatru bine

conservat din sec. III î.Hr. și un templu al lui Artemis din sec. V î.Hr.

segoni-kun

Mască sculptată a societății tyiwara din tribul vest-african bambara. Derivate de la forma antilopei și subliniindu-i capul, gâtul și coarnele, măștile erau purtate de dansatori care imitau mișcările grațioase ale antilopei, la ceremoniile închinate muncilor. Se credea că spiritul lui *tyi-wara* (animalul folosit în muncile agricole), care avea o mare putere de fertilitate agricolă, era întrupat în mască.

Segovia, Andrés

(21.02.1893, Linares, Spania – 02.06.1987, Madrid)

Chitarist spaniol. Aproape în totalitate autodidact, a debutat în Grenada în 1909, iar în 1920 făcea turnee internaționale; a dat spectacole până la vârsta de nouăzeci de ani. A fost unul dintre cei mai importanți interpreți, transformând chitara într-un instrument de concert. A interpretat lucrări de M. De Falla, A. Roussel și H. Villa-Lobos și a prelucrat muzică pentru chitară solo începând cu perioada Renașterii până în sec. XIX.

Andrés Segovia

AP

Segrè, Emilio (Gino)

(01.02.1905, Tivoli, Italia – 22.04.1989, Lafayette, California, SUA)

Fizician american de origine italiană. A lucrat sub conducerea lui Enrico Fermi înainte ca, în 1936, să devină director al Laboratorului de fizică de la Universitatea din Palermo. În 1937 a descoperit technețiul, primul element sintetic care nu se întâlnește în natură. În 1938, pe când făcea o vizită în California, a fost concediat de la Universitatea din Palermo de către guvernul fascist. Și-a continuat cercetările la Universitatea Berkeley, unde el și asociații săi au descoperit elementul astaniu și izotopul plutoniu-238, care s-a dovedit a fi fisionabil. În 1955, folosind noul accelerator de particule Bevatron, Segrè și Owen Chamberlain (1920–2006) au identificat și produs antiprotonii, antiparticule care au aceeași masă cu protonii, dar sarcină electrică opusă, creând un mediu pentru descoperirea altor antiparticule. Cei doi au primit Premiul Nobel pentru fizică în 1959.

segregare

Practică a restrângerii zonei de rezidenți sau a separării instituțiilor și serviciilor publice pe baza criteriilor rasiale. Segregarea rasială constituie un mijloc prin care se mențin avantajele economice și statutul social mai ridicat ale grupului dominant politic. În ultima vreme a fost folosită în special de către populația albă, pentru a-și menține ascendentul față de alte grupuri, prin bariere sociale legate de culoare. În statele sudice ale SUA, serviciile publice au fost segregate de la sfârșitul sec. XIX până la sfârșitul anilor 1950 (*vezi* legile Jim Crow), iar în Africa de Sud politica de apartheid încuraja discriminarea pe bază de culoare. Mișcarea pentru Drepturile Civile și Declarația drepturilor civile din 1964 au contribuit la încheierea segregării în educație și folosirea serviciilor publice, dar continuă să fie înregistrate alte forme de discriminare rasială. *Vezi și* apartheid.

Seianus, Lucius Aelius

(m. 31 d.Hr.)

Administrator al Imperiului Roman sub Tiberius. În 14 d.Hr. a devenit prefect al gărzii pretoriene, câștigând încrederea împăratului. După moartea suspectă a fiului împăratului, Drusus (23 d.Hr.), a urmărit s-o discrediteze pe Aggripina cea Bătrână, mamă a posibililor moștenitori ai lui Tiberiu. Interzicându-i-se să se căsătorească cu văduva lui Drusus, Seianus l-a mutat pe împărat la Capri (27 d.Hr.) și a exilat-o (29 d.Hr.) pe Aggripina cea Tânără împreună cu fiul său, Nero. Împăratul l-a suspectat că plănuiește o lovitură și, spre ușurarea tuturor, a ordonat execuția lui.

Seifert, Iaroslav

(23.09.1901, Praga, Boemia – 10.01.1986, Praga, Cehoslovacia)

Poet ceh. Și-a câștigat existența ca jurnalist până în 1950. Deși primele sale lucrări reflectă speranțe în viitorul promis de comunismul din Uniunea Sovietică, s-a rupt de Partidul Comunist în 1929. Mai multe elemente lirice au fost vizibile în următoarele poeme, iar istoria și evenimentele din Cehoslovacia au fost subiectele tratate în cele cca 30 de volume ale sale. În anii 1980 și 1990, numeroase dintre lucrările sale au fost traduse, inclusiv *Voiaj în luna de miere* (Svatebni Cesta, 1938), *Evantaiul Bozenei*

Nemcova (Vějíř Boženy Němcove, 1940) și *Cometa lui Halley* (Helleyova Kometa, 1967). A publicat în diferite ziare, dar a scris și literatură pentru copii și memorii. În 1984 a fost primul ceh căruia i-a fost decernat Premiul Nobel pentru literatură.

seigneuriage

Taxă pe și pentru cheltuielile de batere a monedei, care este obținută dintr-un lingou adus la monetărie în acest scop. Din cele mai vechi timpuri, dreptul de a emite monedă a fost o prerogativă a regilor, care prevedeau suma pe care trebuiau s-o primească ca taxă pentru acest drept. Această sumă era uneori compensată înlocuindu-se o parte din aur sau argint cu metal obișnuit, rezultând monede devalorizate. În Anglia, toate taxele de acest fel au fost abolite în 1666. Întrucât monedele reprezintă azi doar mărunțiș, nu mai trebuie să aibă o mare valoare intrinsecă, drept urmare este suficient să se utilizeze pentru acestea argint de standard scăzut sau aliajele de metale comune. Diferența dintre costul producerii unei monede și valoarea sa de schimb este cunoscută ca taxa pentru dreptul de a bate monedă.

Seinfeld, Jerry

(n. 29.04.1954, Brooklyn, New York, SUA)

Comediant și actor de televiziune american. A lucrat inițial ca actor de comedie *stand-up* în cluburi de noapte și la televiziune. A creat și a jucat în serialul de televiziune *Seinfeld* (1990–1998), inspirat din obiceiurile vieții sale de comediant din New York, una dintre cele mai de succes comedii de situație din istorie, în care a prezentat personaje egoiste și nevrotice, obsedate de teama de responsabilitate și de detaliile vieții de zi cu zi. A produs și a jucat în filmul *Comediant* (2002), un documentar despre reîntoarcerea sa la comedie.

seismologie

Ramură a geofizicii care se ocupă de studiul cutremurelor de pământ și al propagării undelor seismice. A furnizat numeroase informații cu privire la compoziția și starea interiorului planetei. Lucrările recente s-au concentrat asupra prezicerii cutremurelor, în speranța de a micșora efectele acestora asupra oamenilor. Seismologii au studiat și cutremurele induse de activitățile umane – cum ar fi colectarea apei în baraje înalte, injectarea fluidelor în puțuri adânci și detonarea subterană a explozivilor nucleari – cu scopul de a descoperi cum pot fi controlate seismele naturale.

Seistan

Vezi Sistan

Sejong

(1397–1450)

Monarh al dinastiei Choson din Coreea. În timpul domniei sale (1419–1450), cultura coreeană a prosperat. Sejong a creat alfabetul coreean hangul (*vezi* limba coreeană) și le-a interzis călugărilor budiști accesul în Seul, reducând astfel puterea și bogăția ierarhiei budiste.

Seku, Ahmadu

Vezi Ahmadu Seku

Selassie, Haile

Vezi Haile Selassie

Seldes, George

(16.11.1890, Alliance, New Jersey, SUA – 02.07.1995, Hartland Four Corners, Vermont)

Jurnalist american. A devenit reporter în 1909. A lucrat pentru *Chicago Tribune* în perioada 1918–1928 și a demisionat pentru a practica un jurnalism independent. În *Nu poți publica asta* (You Can't Print That, 1928) a criticat cenzura și limitarea drepturilor jurnaliștilor, o temă permanentă de-a lungul carierei sale. A scris despre ascensiunea fascismului în Italia și Spania în anii 1930 și a editat împreună cu soția sa *In Fact*, un ziar dedicat criticii presei, în anii 1940-1950. Celelalte ținte ale sale au fost industria tutunului și J. Edgar Hoover. În 1987 și-a publicat memoriile, *Martorul unui secol* (Whitness to a Century). Fratele său, criticul Gilbert Seldes (1893–1970), a fost director al *The Dial* în timpul anilor 1920. Cea mai cunoscută carte a lui George Seldes este *Cele șapte arte vii* (The Seven Lively Arts, 1924). A fost editor pentru *New York Evening Journal* și *Saturday Evening Post*, critic de film pentru *The New Republic*, primul director de televiziune pentru CBS News și primul decan al Școlii Annenberg de Comunicare de la Universitatea din Pennsylvania.

selecție

În biologie, supraviețuire, reproducere și eliminare preferențială a indivizilor cu anumite genotipuri, prin intermediul unor factori de control artificiali sau naturali. Teoria evoluției prin selecție naturală a fost propusă în 1858 de Charles Darwin și Alfred Russel Wallace. Selecția artificială

diferă de cea naturală prin faptul că variațiile inerente la o specie sunt manipulate de om prin înmulțire controlată, în scopul creării unor calități mai degrabă dezirabile din punct de vedere economic sau estetic, decât folositoare respectivului organism în mediul său natural.

selecție naturală

Proces care constă în adaptarea unui organism la mediul său natural, prin intermediul schimbărilor care se produc selectiv în genotipul său. Variațiile care măresc șansele de supraviețuire și de procreare ale unui organism sunt conservate și multiplicate din generație în generație, eliminându-se variațiile mai puțin avantajoase. După teoria lui Charles Darwin, selecția naturală este mecanismul prin care se produce evoluția. Aceasta poate apărea din diferențele în privința supraviețuirii, fertilității, ratei de creștere și dezvoltare, împerecherii sau a oricărui alt aspect al ciclului de viață. Mutația, fluxul genetic și deviația genetică, toate acestea fiind procese întâmplătoare, modifică de asemenea genotipul. Prin faptul că organismele afectate au puțini descendenți sau chiar nici unul, selecția naturală moderează efectele acestor procese, multiplicând incidența mutațiilor benefice de-a lungul generațiilor și eliminându-le astfel pe cele dăunătoare. *Vezi și* selecție.

Selena *în latină* Luna

În religiile greacă și romană, zeița care personifică Luna. Părinții ei erau titanii Hyperion și Theia, iar frații ei erau Helios și Eos, zeița dimineții. Selena s-a îndrăgostit de Endymion, un tânăr păstor chipeș. Zeus l-a aruncat pe Endymion într-un somn etern, dar ea l-a vizitat în peștera unde dormea și el a devenit tatăl celor 50 de fiice ale Selenei. În artă, Selena este adesea reprezentată ca o femeie cu o semilună în mână. Ca Luna, ea avea temple în Roma pe colinele Aventin și Palatin.

Selenga

Fluviu în Mongolia și Rusia central-estică. Se formează prin confluența râurilor Ider și Delger; în el se varsă râul Orhon la Sühbaatar. Curge mai departe în Rusia, vărsându-se, în cele din urmă, în lacul Baikal, după un curs de 1 480 km. Este navigabil de la gura de vărsare până dincolo de Sühbaatar, în perioada mai–octombrie, când nu este înghețat.

seleniu

Element chimic semimetalic, cu simbol Se și număr atomic 43. Este larg răspândit în natură, de obicei în cantități mici, ocazional necombinat, dar mai des ca selenit de fier, plumb, argint sau cupru. Seleniul are câteva forme alotropice; forma cristalină gri metalic are cea mai mare stabilitate la temperatura camerei. Conductivitatea sa electrică crește atunci când se află la lumină și poate transforma lumina direct în electricitate; astfel, seleniul este folosit ca fotocelulă, celulă solară și senzor de lumină. Este folosit și ca redresor, pentru a transforma curentul alternativ în curent electric continuu. Este utilizat drept colorant roșu pentru sticlă și vase emailate. Seleniul are valența 2, 4 și 6 în compuși, dintre care mulți sunt toxici, deși elementul în sine nu este. Dioxidul de seleniu este un reactiv important în chimia organică. Vital pentru celulele vii, funcționează ca antioxidant în corp și este studiat pentru o varietate de efecte benefice posibile; este folosit pentru suplimenții nutritivi și în hrana animalelor.

Seles, Monica

(n. 02.12.1973, Novi Sad, Iugoslavia)

Jucătoare de tenis americană, de origine iugoslavă. A ajuns în SUA pentru antrenamente în 1985. A evoluat rapid, devenind una dintre jucătoarele vedetă ale anilor 1990, obținând multiple victorii în turneele de Grand Slam (Openul francez, 1990–1992, Openul australian, 1991–1993, 1996, Openul american, 1991–1992), cu excepția Wimbledonului, pe care l-a pierdut în 1991 și 1992 în fața rivalei sale Steffi Graf. În 1993 a renunțat temporar la competiții, după ce a fost atacată de un fan al lui Graf pe un teren din Hamburg.

Seleucia (pe Tigru)

Oraș antic, pe fluviul Tigru, în centrul Irakului de azi. Fondat de către Seleucos I Nicator la sfârșitul sec. IV î.Hr. drept capitala sa estică, a devenit cel mai important oraș al Mesopotamiei, luând locul Babilonului. Populația, pe care Plinius cel Bătrân a estimat-o la 600 000 de locuitori, era compusă din macedoneni și greci, dar includea și evrei și sirieni. În timpul dominației parților asupra văii Tigru–Eufrat, care a început în sec. II î.Hr., și-a menținut poziția și comerțul, în ciuda simpatiilor grecești. În 165 d.Hr., romanii au incendiat orașul, marcând sfârșitul elenismului în Mesopotamia. *Vezi și* dinastia Seleucizilor.

Seleucizilor, dinastia ~

Dinastie macedoneană greacă (312–64 î.Hr.) fondată de Seleucos I Nicator. Desprins din imperiul lui Alexandru cel Mare, domeniul seleucid se întindea din Tracia până la granița cu India și includea Babilon, Siria și Anatolia. Seleucos a fost succedat în 281 î.Hr. de Antioh I Soter, care a domnit până în 261 î.Hr. A fost urmat de Antioh II (d. 261–246 î.Hr.), de Seleucos II Callinic (d. 246–225 î.Hr.), de Seleucos III (d. 225–223 î.Hr.) și de Antioh III cel Mare (d. 223–187 î.Hr.). Sub acesta din urmă, imperiul a atins apogeul. Rezistența în fața puterii și răspândirii culturii elenistice a început să se manifeste curând pe teritoriile asiatice. Înțelegerea încheiată de Antioh III cu romanii semnala deja declinul, mai ales după înfrângerea din 190 î.Hr. Declinul s-a accelerat după moartea lui Antioh IV (d. 175–164 î.Hr.), care a pierdut Iudeea în fața Macabeilor. Eforturile lui Demetrios I și Antioh VII nu au putut împiedica sfârșitul inevitabil al dinastiei, conducerea fiind preluată de romanul Pompeius Magnus, în 64 î.Hr.

Seleucos I Nicator

(358 î.Hr., Europus, Macedonia - aug./sept. 281 î.Hr., lângă Lysimachia, Tracia)

Ofițer de armată macedonean, fondator al dinastiei Seleucizilor. După moartea lui Alexandru cel Mare, în armata căruia a luptat, Seleucos a câștigat un imperiu centrat pe Siria și Iran. În 312 î.Hr., după ce a fost eliminat de Antigonos I Monophtalmos și pe când era sub conducerea lui Ptolemeu, a recucerit Babilonul. S-a declarat rege în 305 î.Hr. În 303 î.Hr. își extinsese imperiul în India. În 301 î.Hr. a contribuit la înfrângerea lui Antigonos în Bătălia de la Ipsus și a preluat conducerea Siriei, mai târziu luând S Siriei de la Ptolemeu. O alianță maritală cu fiica lui Demetrios I Poliorcetes a eșuat, iar când în 294 î.Hr. fiul său s-a îndrăgostit de soția lui Seleucos, mama lui vitregă, i-a dat-o pe aceasta și l-a numit coregent. Sperând să reînvie imperiul lui Alexandru, Seleucos l-a capturat pe Demetrios (285 î.Hr.) și l-a înfrânt pe Lysimah (281 î.Hr.), unul dintre foștii generali ai lui Alexandru, care devenise satrap în Asia Mică. Mai târziu a intrat în Macedonia, unde a fost ucis.

Seleucos II Callinic

(cca 265–225 î.Hr.)

Al patrulea rege din dinastia Seleucizilor (d. 246–225 î.Hr.). A devenit conducător după ce mama lui l-a otrăvit pe tatăl său, Antioh II, și l-a proclamat pe el rege. Susținătorii săi au scăpat de mama lui vitregă, originară din Egipt, Bernice, fiica lui Ptolemeu II, cu care Antioh fusese căsătorit pentru scurt timp. Fratele ei, Ptolemeu III, a răspuns invadând regatul lui Seleucos și cucerind provinciile estice. Seleucos a reușit să recucerească N Siriei și o parte a Iranului, dar a fost înfrânt de fratele său (cca 235 î.Hr.), susținut de mama sa, și a cedat teritoriile de peste râul Taurus. A murit căzând de pe cal.

Selgiucizilor, dinastia ~ *sau* dinastia Saljuq

(sec. XI–XIII)

Dinastie musulmană turkmenă care a condus Persia, Irak, Siria și Anatolia. Seljuq a fost șeful unui trib nomad de origine turcă. Nepoții lui, Chagri Beg și Toghrïl Beg, au cucerit domenii în Iran. Sub Alp-Arslan și Malik-Șah, imperiul a ajuns să includă tot Iranul, Mesopotamia, Siria și Palestina; victoria lui Alp-Arslan asupra Imperiului Bizantin în Bătălia de la Manzikert a condus la câteva cruciade. Aderenți ai islamului de tip sunnit, selgiucizii au adoptat cultura persană, iar limba persană a înlocuit-o pe cea arabă în Iran. După 1200, puterea selgiucizilor se păstrase numai în sultanatul Rum din Anatolia, care s-a prăbușit într-un război împotriva dinastiei Horezm-șahilor în 1230, și a fost preluată de mongoli în 1243. *Vezi și* Nizam Al-Mulk.

Selim III

(24.12.1761, Istanbul, Imperiul Otoman - 29.07.1808, Istanbul)

Sultan otoman (1789–1807). A moștenit tronul în timpul unui război pe care l-a pierdut în fața Austriei și Rusiei (1787–1792), cu care, ulterior, a încheiat tratate. Invazia lui Napoleon în Egipt în 1798 l-a făcut să încheie o alianță cu Marea Britanie și Rusia, dar, impresionat de succesul lui Napoleon, a trecut de partea acestuia, în 1806. În țara sa, a încercat să realizeze o reformă fiscală și funciară și a instaurat corpuri de armată în stil militar european,

SONIA HALLIDAY

Selim III, portret de H. Berteaux, începutul sec. XIX; Muzeul Palatului Topkapi, Istanbul

dar, incapabil să-și impună reformele în fața ienicerilor și altor soldați din armata sa, le-a anulat. A fost imediat detronat și strangulat la ordinul succesorului său, Mustafa IV.

Selinus

Oraș antic grecesc, în S Siciliei. Fondat de coloniștii greci în sec. VII î.Hr., a ajuns la o mare prosperitate în sec. V î.Hr., când au fost construite templele sale dorice. În 409 î.Hr. a fost distrus de o armată cartagineză care îi ajuta pe locuitorii orașului rival Segesta. Nu și-a mai revenit complet niciodată, iar în 250 î.Hr. cartaginezii l-au demolat. Printre ruinele sale întinse se află rămășițele a opt temple.

Selkirk

Lanț muntos în SE Columbiei Britanice, Canada, și la N de Idaho și Montana, SUA. Se întinde pe 320 km și, în multe locuri, se înalță abrupt mai mult de 2 400 m. Cel mai mare vârf este masivul Sir Sanford, de 3 522 m. Traversat de calea ferată Canadian Pacific, lanțul conține părți din ghețarul și parcurile naționale din masivul Revelstoke.

Sellars, Peter

(n. 27.09.1957, Pittsburgh, Pennsylvania, SUA)

Regizor american. A urmat Universitatea Harvard, unde și-a dezvoltat un stil regizoral inovativ și adesea controversat. Este cunoscut pentru punerea în scenă a unor piese de teatru și opere pentru numeroase teatre internaționale, în cadre mult diferite față de cele sugerate de text. Controversata sa producție *Ajax* (1986) avea forma unui proces militar post-Vietnam, iar printre numeroasele sale producții remarcabile ale unor opere, *Don Giovanni* a lui Wolfgang Amadeus Mozart a fost pusă în scenă într-un ghetou urban, *Cosí fan tutte* într-un vagon-restaurant, iar *Nunta lui Figaro* (Le nozze di Figaro) într-un sediu de firmă.

Sellers, Peter *născut* Richard Henry

(08.09.1925, Southsea, Hampshire, Anglia - 24.07.1980, Londra)

Actor britanic de film. Fiu al unor cântăreți de vodevil, a jucat din copilărie în piesele de comedie ale părinților săi. La începutul anilor 1950 a jucat la radio în popularul serial de comedie *The Goon Show*. A început să apară în filme la mijlocul anilor 1950; spectacolele sale *Șoricelul se pune cu Elefantul* (The Mouse That Roared, 1959), *I'm All Right, Jack* (1959), *Lolita* (1962) și *Dr. Strangelove* (1964), în care a interpretat trei personaje, au fost deosebit de bine primite. A fost foarte popular în rolul îngâmfatului inspector Clouseau, în comedia *Pantera roz* (The Pink Panther, 1964) și în continuările acesteia, iar mai târziu și-a câștigat faima pentru rolul de grădinar simplu în *Un grădinar face carieră* (Being There, 1979).

Sellers, William

(19.09.1824, Delavare, Colorado, Pennsylvania, SUA - 24.01.1905)

Inginer și manufacturier american. S-a născut într-o distinsă familie de oameni de știință. Prima dintre firmele sale a produs instrumente mecanice și aparate de morărit. Formula sa pentru îmbinarea filetului unui șurub cu piulița (1864) a devenit standard în SUA. În 1868, a fondat Edge Moor Iron Co., care a devenit cea mai mare uzină din lume pentru furnizarea și construirea podurilor de fier (a realizat toate lucrările structurale pentru podul Brooklyn) și alte structuri mari. A fost președinte din 1873 la Midvale Steel Co. (Nicetown, Pennsylvania), care a devenit cel mai important furnizor de metal pentru tehnica de luptă și arme mici pentru guvernul SUA.

Selye, Hans (Hugo Bruno)

(26.01.1907, Viena, Austro-Ungaria - 16.10.1982, Montréal, Québec, Canada)

Endocrinolog canadian de origine austro-ungară. În cercetările sale timpurii cu privire la efectul stresului, a injectat hormoni ovarieni la șobolani; acest lucru a stimulat glandele producătoare de adrenalină, cauzând deteriorarea țesutului glandei, ulcere și, în final, moartea. Mai târziu, a demonstrat că vătămările corporale, stresul cauzat de mediu și toxinele pot avea un efect similar. Extinzându-și teoria la oameni, a demonstrat că o cădere hormonală indusă de stres ar putea conduce la așa-numita „tulburare de adaptare", care duce la boli de inimă și hipertensiune. A fost președintele Institutului Internațional pentru Stres și a scris 33 de cărți, printre care *Stres fără durere* (Stress Without Distress, 1974).

Selznick, David (O)liver

(10.05.1902, Pittsburgh, Pennsylvania, SUA - 22.06.1965, Hollywood, California)

Producător american de film. A fost educat de tatăl său, un producător de film, înainte ca, în 1926, să se mute la Hollywood. Lucrând pentru MGM, RKO și alte studiouri, a produs filme precum *Cina la opt*

(Dinner at Eight, 1933), *King Kong* (1933), *David Copperfield* (1935) și *Poveste despre două orașe* (A Tale of Two Cities, 1935). În 1936 și-a format propria companie, Selznick International, și a produs filme de succes precum *S-a născut o stea* (A Star is Born, 1937). A avut un rol-cheie în succesul filmului *Pe aripile vântului* (Gone With the Wind, 1939), supraveghind întreaga producție și făcând însemnări detaliate ale fiecărui aspect al filmului. L-a adus pe Alfred Hitchcock în SUA și a produs *Rebecca* (1940) și *Fascinație* (Spellbound, 1945). A produs și *Duel în soare* (Duel in the Sun, 1946), *Al treilea om* (The Third Man, 1949) și *Adio arme* (A Farewell to Arms, 1957) în care a jucat a doua lui soție, Jennifer Jones.

semafor

Metodă de semnalizare vizuală, de obicei cu lumini sau steaguri. Înaintea radioului, un sistem de semaforizare a fost folosit pe scară largă pentru transmiterea de mesaje între nave. O persoană stătea cu brațele deschise, fluturând două steaguri în anumite unghiuri, pentru a indica litere sau cifre. Înainte de inventarea telegrafului, semnalizarea prin semafor cu lumini în turnuri înalte era folosită pentru transmiterea de mesaje între puncte îndepărtate; mesajele erau citite prin telescop. Semafoarele moderne au brațe mobile sau șiruri de lumini care simulează mâini, sunt afișate din turnuri și folosite pentru a semnaliza traficul feroviar.

semantică

Studiu al sensului. Unul dintre domeniile importante de studiu ale lingvisticii (*vezi* lingvistică). Lingvistica a abordat-o într-o varietate de perspective. Membrii școlii de semantică interpretativă studiază structurile limbii independent de contextele în care sunt folosite. În opoziție cu aceștia, susținătorii semanticii generative insistă asupra faptului că sensul propozițiilor este o funcție a folosirii lor. Un alt grup susține că semantica nu va avansa până când teoreticienii nu vor lua în calcul dimensiunea psihologică a modului în care oamenii își formează concepte și felul în care acestea relaționează cu înțelesurile cuvântului.

Semarang

Oraș, 1 104 405 loc. (1995), în Java, Indonezia. Situat pe coasta nordică a insulei Java, se întinde pe malurile râului Semarang, care este canalizat pentru trafic către și dinspre mare. Deși este unul dintre cele mai mari orașe din Java, portul său nu este protejat împotriva musonilor, care pot cauza suspendarea activităților portuare. Are o universitate.

Sembène, Ousmane

(01.01.1923, Ziguinchor-Casamance, Senegal - 09.06.2007, Dakar)

Scriitor și regizor senegalez de film. A luptat cu Francezii Liberi în Al Doilea Război Mondial. După război a lucrat ca docher în Marsilia și a învățat franceza, fiind autodidact. Scrierile sale, adesea pe teme politice și istorice, cuprind titluri ca *Docherul negru* (Le docker noir, 1956), *Bucățile de lemn ale Domnului* (Les bouts de bois de Dieu, 1960) și *Niwam și Taaw* (1987). În anii 1960 a început să studieze filmul; întrucât și-a făcut studiile la Moscova, a făcut filme care reflectă un puternic angajament social, cum ar fi *Negresa* (La noire de..., 1966), primul lungmetraj produs în Africa subsahariană. Cu *Mandabi* (1968), a început să titreze în limba wolof; printre filmele sale ulterioare se numără *Xala* (1974), *Tabăra din Thiaroye* (Camp de Thiaroye, 1987) și *Guelwaar* (1994).

Semele

În mitologia greacă, una dintre fiicele lui Cadmos și ale Harmoniei și mama lui Dionysos. Când Semele a devenit iubita lui Zeus, Hera s-a mâniat și a convins-o pe Semele să ceară să-l vadă pe zeu în toată splendoarea lui. Întrucât promisese să-i îndeplinească Semelei orice dorință, Zeus a fost forțat să se supună. Trăsnetele care au emanat din el au distrus-o pe Semele, dar Zeus l-a salvat pe Dionysos, încă nenăscut, din cenușă. Unele legende spun că Dionysos a coborât mai târziu în Hades și a adus-o pe Semele înapoi, pentru a-și ocupa locul printre nemuritori.

Semenic

Munți în SV României, aparținând grupei Munților Banatului. Sunt alcătuiți predominant din șisturi cristaline și calcare mezozoice, cu altitudinea maximă de 1 447 m, vârful Piatra Goznei. Este o importantă zonă turistică, fiind și rezervație naturală pe versantul sudic (Izvoarele Nerei).

Semey

ulterior (până în 1991) **Semipalatinsk**

Oraș, 281 814 loc. (2006), port pe râul Irtîș, în E Kazahstanului. Fondat ca fort rus în 1718 și mutat pe actualul amplasament

în 1778, se situează la intersecția rutelor de caravane, iar înainte de 1917, treceau anual pe aici mai mult de 11 000 de cămile. La începutul sec. XX, a fost legat prin calea ferată de Siberia și Asia Centrală. Are una dintre cele mai mari fabrici de ambalaje metalice din Kazahstan. A fost redenumit după obținerea independenței Kazahstanului, în 1991.

semiconductor

Clasă de solide cristaline cu conductivitate electrică situată între aceea a unui conductor și a unui izolator. Astfel de materiale pot fi tratate chimic pentru a permite trecerea și controlul unui curent electric. Semiconductoarele sunt folosite în producerea componentelor electronice, precum diodele, tranzistoarele și circuitele integrate. Semiconductoarele intrinseci au un mare grad de puritate chimică, dar conductivitatea lor este slabă. Conductorii extrinseci conțin impurități care produc o conductivitate mult mai mare. Printre semiconductoarele intrinseci comune se numără monocristalele de siliciu, germaniu și arseniură de galiu; astfel de materiale pot fi transformate în semiconductoare extrinseci, mult mai importante tehnologic, prin adăugarea de mici cantități de impurități, un proces numit dopare (*vezi* dopant). Progresele din ultimii ani în tehnologia semiconductoarelor au mers mână în mână cu viteza crescută de operare a computerelor.

Semiluna Fertilă

Regiune din Orientul Mijlociu. Termenul desemnează o zonă deluroasă care se pare că a avut o productivitate agricolă mai mare în Antichitate decât în prezent. Regiunea se întindea din SE coastei Mediteranei, în jurul deșertului sirian, până în N Peninsulei Arabia și al Golfului Persic, incluzând și valea Nilului. Primele așezări de agricultori din Semiluna fertilă datează din cca 8000 î.Hr. A fost scena migrațiilor primelor popoare cunoscute, printre care sumerienii, asirienii, akkadienii, unele triburi semitice, babilonienii și fenicienii, și a confruntărilor dintre acestea.

seminar

Instituție de învățământ, de obicei pentru pregătire în teologie. În SUA, termenul era folosit și pentru a desemna instituțiile de învățământ superior pentru fete, adesea colegii de învățători. Încă din sec. IV d.Hr. au existat seminare pentru pregătirea clericilor. Primul grup de seminariști cunoscut a fost creat de Sf. Vasile din Ancyra. Termenul a ieșit din uz în Evul Mediu, când cea mai mare parte a pregătirii teologice se făcea în mănăstiri și, ulterior, în universități. După Reformă și nevoia unor noi denumiri, seminariile au intrat din nou în uz, în special în SUA. Conciliul de la Trento din sec. XVI a ordonat ca în fiecare dioceză să fie înființat un seminar.

seminole

Populație de indieni nord-americani din familia de limbi muskogean, care s-a desprins din creek la sfârșitul sec. XVII și s-a stabilit în N Floridei, unde i s-au alăturat sclavi fugari, indieni și negri din Georgia. Seminolii practicau mai mult vânatul și pescuitul, mai puțin agricultura, își construiau adăposturi cu acoperișuri din trestie susținute de stâlpi și țeseau îmbrăcăminte decorată cu dungi viu colorate. În efortul de a stăvili uzurparea din partea albilor, au purtat o serie de războaie cu aceștia (1817–1818, 1835–1842, 1855–1858). Astăzi trăiesc în jur de 150 000 de seminoli.

seminole, războaiele ~

(1817-1818, 1835-1842, 1855-1858)

Trei conflicte între Statele Unite și indienii seminole din Florida. Primul a început când autoritățile americane au încercat să captureze sclavii negri fugari care trăiau alături de triburile seminole. După ce forțele americane au ocupat Pensacola spaniolă și St. Marks, Spania a cedat partea sa din teritoriul Florida, ca urmare a Tratatului Transcontinental (1819). Al doilea conflict a izbucnit în urma refuzului majorității seminolilor de a-și schimba teritoriul conform Legii privind strămutarea indienilor. Aflați sub conducerea lui Osceola, războinicii seminoli s-au ascuns în regiunea de mlaștini Everglades și au folosit tactici de gherilă pentru a-și apăra teritoriul; în lupta prelungită și-au pierdut viața 2 000 de soldați americani. După prinderea lui Osceola, rezistența a slăbit și mulți indieni au hotărât să emigreze spre V. Al treilea conflict a izbucnit ca urmare a încercărilor de evacuare a indienilor rămași în Florida.

Semionov, Nicolai (Nicolaevici)

(15.04.1896, Saratov, Rusia - 25.09.1986, Moscova, URSS)

Specialist în chimia fizică, rus. Specializat în mecanismele reacțiilor chimice în lanț, a demonstrat că acestea reprezintă norma

în transformările chimice. I-a fost decernat Premiul Nobel în 1954, împreună cu Cyril Hinshelwood (1897–1967).

semiotică *sau* semiologie

Studiu al semnelor și al logicii simbolice, care se bazează pe semne, în special în limbaj. La sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, cercetările lui Ferdinand de Saussure și al lui Charles Sanders Peirce au condus la apariția semioticii ca un mod de examinare a fenomenelor din diferite domenii; astăzi sunt incluse estetica, antropologia, comunicarea, psihologia și semantica. Interesul în structura aflată în spatele folosirii anumitor semne leagă semiotica de metodele utilizate în structuralism. Teoriile lui Saussure sunt fundamentale și pentru poststructuralism.

semipelagianism

Mișcare religioasă înfloritoare din perioada 429–529 d.Hr., în S Franței, pe care Biserica Romano-Catolică o considera o erezie. Spre deosebire de contemporanii lor, pelagienii (*vezi* pelagianism), semipelagienii credeau în universalitatea păcatului originar ca forță care corupe omenirea și considerau că acesta nu putea fi depășit fără grația divină. Au fost adepți ai botezului, dar, contrar lui Augustin, au predicat că înnăscuta corupție a omenirii nu este atât de mare și că depinde de voința oamenilor să o limiteze prin ascetism. Principalii exponenți au fost sfinții Ioan Cassian (360–435 d.Hr.), Vincent din Lérins (m. 450 d.Hr.) și Faustus din Riez (cca 400–490 d.Hr.).

semit

Persoană care vorbește una dintre limbile aparținând unui grup de limbi înrudite, probabil derivate dintr-o limbă comună, semitica (*vezi* limbile semitice). Termenul include arabii, akkadienii, canaanienii, unii etiopieni și triburile aramaice, inclusiv evreii. Triburile semite au migrat din peninsula Arabia, la începutul lui 2500 î.Hr., către coasta mediteraneeană, în Mesopotamia și în delta Nilului. În Fenicia au devenit navigatori. În Mesopotamia s-au amestecat cu civilizația din Sumer. Evreii s-au stabilit, până la urmă, împreună cu alți semiți, în Palestina, punând bazele unei noi religii și ale unei noi nații. *Vezi și* iudaism.

semitice, limbi ~

Familie de limbi afro-asiatice vorbite în N Africii și în S Asiei. Nici o altă familie de limbi nu a fost atestată în scris pe o perioadă de timp mai mare, de la sfârșitul mileniului III î.Hr. până în prezent. Și clasificările tradiționale, și cele mai recente împart familia în două grupuri, cel estic și cel vestic. Până nu de mult, singura limbă semitică din E cunoscută era akkadiana; acum, unii specialiști adaugă grupului eblaita, limba folosită într-unul dintre textele cuneiforme din arhiva găsită în vechiul oraș Ebla, conținând documente care datează din 2300–2250 î.Hr. Limba semită de V conține, ca subramură principală, semita de NV, ce include ugaritica, cunoscută din textele cuneiforme alfabetice din 1400–1190 î.Hr., limbile canaanite (inclusiv moabita, feniciana și ebraica veche), care sunt foarte asemănătoare una cu cealaltă, și aramaica. Următoarele subramuri sunt controversate; în mod tradițional, araba era situată într-un subgrup sud-semit distinct din ramura vest-semită, deși o clasificare mai recentă o pune alături de semita de NV. Limbile semitice din S includ araba sudică epigrafică, araba sudică modernă, un grup format din șase limbi vorbite în Yemenul de E, în Omanul de SV și în insula Socotra și etiopiana.

Semliki

Râu în Africa est-centrală. Leagă lacul Edward de lacul Albert. Are o lungime de 230 de km. Ultima parte a cursului său reprezintă o parte din granița dintre Congo (Zair) și Uganda. Natura este bogată: aici trăiesc elefanți, hipopotami, crocodili și antilope. Delta râului, năpădită de ambatch (un copac țepos care crește foarte repede) și de papirus, crește constant, sufocând lacul Albert.

Semmelweis, Ignaz (Philipp)
în maghiară **Ignac Fülöp Semmelweis**

(01.07.1818, Buda, Ungaria – 13.08.1865, Viena, Austria)

Medic austro-ungar. A activat ca asistent în clinica de obstetrică din Viena, pe vremea când maternitățile din spitalele europene înregistrau o rată a mortalității cauzate de febră puerperală care se ridica la 30%. Semmelweis a observat că mult mai puține femei mureau în corpul clinicii destinat moașelor decât în cel destinat studenților, care veneau aici deseori direct din camera de disecție. Ajungând la concluzia că studenții erau purtători ai infecției, el i-a pus să se spele pe mâini cu apă clorinată înainte de fiecare examinare, iar mortalitatea a scăzut de la 18% la 1%. Deși ideile sale au fost acceptate în Ungaria, lucrarea *Etiologia,*

conceptul și profilaxia febrei puerperale (Die Ätiologie, der Begriff und die Prophylaxie des Kindbettfiebers, 1861) a fost discreditată de specialiștii din afara țării, inclusiv de Rudolf Virchov.

Semmes, Raphael

(27.09.1809, Districtul Charles, Maryland, SUA - 30.08.1877, Mobile, Alabama)

Ofițer din Marina nord-americană. A intrat în Marină în 1862. În Războiul Mexican a comandat debarcarea în Veracruz. Și-a dat demisia în 1861 și a fost numit comandant în marina confederată. A capturat 17 nave comerciale ale Uniunii, înainte de a prelua comanda vasului de război *Alabama* în 1862. Făcând numeroase operațiuni militare, a capturat, a scufundat și a ars 82 de vase ale Uniunii, distrugând liniile comerciale ale acesteia. În 1864, a fost învins într-o luptă cu vasul Uniunii *Kearsarge*, în Canalul Mânecii, însă nu a fost prins. După război a fost magistrat. *Vezi și* Revendicările Alabama.

semn din naștere

Pată sau semn neobișnuit, ce se observă pe piele, la naștere. Cele mai multe semne din naștere sunt hemangioame sau negi. Ele sunt, de obicei, nedureroase, multe dintre ele micșorându-se pe perioada copilăriei. Cele care rămân pot fi îndepărtate uneori prin chirurgie laser sau cauterizare.

semn prevestitor

Fenomen observat și interpretat ca având o semnificație anume, fie pozitivă, fie negativă. Printre numeroasele și variatele semne prevestitoare pe care le observau anticii se numărau fulgerele, mișcarea norilor, zborul păsărilor și mersul animalelor sacre. Fiecare semn prevestitor era analizat ținându-se cont de anumite caracteristici, cum ar fi specia păsării surprinse în momentul zborului sau direcția în care aceasta se îndrepta.

Semon, Waldo

(10.09.1898, Demopolis, Alabama, SUA - 26.05.1999, Hudson, Ohio)

Chimist nord-american. Și-a obținut doctoratul la Universitatea Washington, după care a lucrat la diferite universități și laboratoare de cercetare. Este cunoscut pentru faptul că a descoperit PVC-ul plastifiat, care, în diferite combinații, este astăzi folosit la pardoseli, furtunuri de grădină, imitații de piele, perdele pentru duș, tencuieli. De asemenea, a adus contribuții inovatoare în știința polimerilor, inventând și noi antioxidanți pentru cauciuc. Poziția sa de lider în tehnică a dus la descoperirea a trei familii noi importante de polimeri: poliuretanul termoplastic, cauciucul „natural" sintetic și cauciucul sintetic rezistent la petrol.

Sen, Amartya

(n. 03.11.1933, Santiniketan, India)

Economist indian căruia i-a fost decernat Premiul Nobel în științe economice în 1998, pentru cercetările în economia socială și în opțiunea socială. Este în special cunoscut pentru lucrarea sa despre cauzele foametei, cercetarea lui conducând la dezvoltarea soluțiilor pentru limitarea efectelor cauzate de scăderea sau lipsa alimentelor. După ce a urmat cursurile Colegiului Presidency din Calcutta (acum Kolkata), a studiat la Trinity College, Universitatea Cambridge (licența, 1955; master și doctorat, 1959). A predat economia la Universitățile din Jadavpur (1956–1958) și din Delhi (1963–1971), la Școala Economică din Londra, Universitatea din Londra (1971–1977), la Universitatea Oxford (1977–1988) și la Universitatea Harvard (1988–1998). În 1998, a fost numit director al Trinity College. Lucrarea sa intitulată *Sărăcie și foame: un eseu despre drepturi și privațiuni* (Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation, 1981) arăta că reducerea salariilor, șomajul, majorarea prețurilor la alimente, distribuția ineficientă de alimente pot conduce la foamete. Ideile sale i-au silit pe guvernanți să mențină stabile prețurile la alimente.

Sena *în Antichitate* Sequana *în franceză* Seine

Al doilea fluviu ca mărime din Franța. Izvorăște din platoul Langres, la 30 km NV de Dijon, și curge prin Paris înainte de a se vărsa în Canalul Mânecii la Le Havre, după un curs de 780 km. Printre afluenții săi se numără râurile Marna și Oise. Drenează o suprafață de cca 78 700 kmp în N Franței; rețeaua sa cuprinde cea mai mare parte a traficului fluvial teritorial.

Senat

În Roma antică, consiliu guvernamental și de sfat care era și elementul permanent din constituția romană. În timpul monarhiei, servea drept organ consultativ, neavând puteri bine definite. În timpul republicii, dădea sfaturi consulilor și se presupune că îi urma pe aceștia, ca putere. Senatorii erau

numiți în funcție de consuli, dar deoarece, în perioada republicii, erau numiți pe viață, Senatul a devenit independent de consuli, fiind învestit cu puteri mai mari. Prin 312 î.Hr., selectarea senatorilor a fost transferată de la consuli la cenzori. În 81 î.Hr., Sylla a făcut selectarea automată, alegându-i pe toți foștii chestori. Senatul a devenit corpul conducător principal în stat, controlând finanțele republicii. Iulius Caesar a mărit numărul senatorilor la 900. Augustus l-a micșorat la 300 și a redus puterea Senatului, acordându-i însă noi funcții juridice și legislative. Mai târziu, numărul senatorilor a crescut la aproape 2 000; mulți erau din provincii, cei mai importanți dintre ei fiind mari deținători de terenuri. Puterea Senatului s-a micșorat apoi continuu, până când acesta a dispărut, în sec. VI d.Hr.

Sendak, Maurice (Bernard)

(n. 10.06.1928, New York, New York, SUA)

Artist și scriitor nord-american. Născut din părinți imigranți polonezi, a studiat la Liga Studențească de Artă. A făcut ilustrațiile a mai mult de 80 de cărți pentru copii, ale altor scriitori, înainte de a scrie el însuși. *Fereastra lui Kenny* (Kenny's Window, 1956) a fost urmată de trilogia novatoare *În sălbăticie* (Where the Wild Things Are, 1963), *Bucătăria nocturnă* (The Night Kitchen, 1970) și *Acolo, departe* (Outside Over There, 1981). A colaborat cu Carole King la musicalul *Adevărata Rosie* (Really Rosie, 1978) și a creat producțiile de scenă pentru *Flautul fermecat* (Die Zauber flötte, 1980) și *Spărgătorul de nuci* (The Nutcracker, 1983).

Sendero Luminoso /Calea Strălucitoare/

Mișcare maoistă din Perú, susținătoare a revoluției violente. A fost fondată în 1970, de către un profesor de filozofie, Abimael Guzmán Reynoso (n. 1934), în urma scindării Partidului Comunist din Perú. „Senderiștii" și-au început campania în rândul indienilor săraci de pe culmile Anzilor, atrăgându-și simpatizanți prin accentul pe care îl puneau pe sprijinirea indienilor în defavoarea elitei tradiționale peruviene. Au câștigat controlul asupra unor zone întinse din Perú prin violență și intimidare. În 1992, când Guzmán a fost capturat și influența lor a început să scadă, mișcarea era deja răspunzătoare pentru 25 000 de victime și o gravă destabilizare a economiei peruane.

seneca

Populație de indieni nord-americani din grupul lingvistic irochez, cea mai numeroasă națiune din Confederația Irocheză, care a trăit în V New Yorkului de astăzi și în E statului Ohio. Familiile înrudite pe linie maternă locuiau în tradiționalele case lungi. Fiecare comunitate avea un consiliu alcătuit din bărbați, care îl sfătuia pe șeful satului. Toamna, grupuri mici plecau la vânătoarea anuală și se întorceau pe la mijlocul iernii; primăvara era sezonul pescuitului. Femeile cultivau porumb și legume. Erau frecvente războaiele cu alte triburi de indieni. În timpul Revoluției Americane, tribul seneca era aliatul britanicilor, ceea ce a condus la distrugerea satelor lor de generalul John Sullivan, în 1779. În 1797 și-au asigurat pământ pentru 12 rezervații în V statului New York, patru dintre ele existând încă. Astăzi, populația seneca numără cca 5 500 de persoane. *Vezi și* Handsome Lake.

Seneca, Lucius Annaeus

(4 î.Hr., Cordoba, Spania - 65 d.Hr., Roma)

Filozof, om de stat și dramaturg roman. A avut pregătire de orator și și-a început cariera în politică și în drept în Roma în 31 d.Hr. În timpul exilului în Corsica, condamnat fiind pentru adulter (41–49 d.Hr.), a scris tratatul filozofic *Consolationes.* Mai târziu, a devenit tutore al viitorului împărat Nero, iar din 54 d.Hr. până în 62 d.Hr. a fost o figură intelectuală importantă în lumea romană. Aderent al stoicismului, a scris și alte opere filozofice, printre care *Epistolae morales*, o colecție de eseuri despre probleme morale. A creat și o serie de tragedii în versuri, marcate de violență și de vărsare de sânge, printre care *Thyestes*, *Hercules* și *Medeea*. Piesele sale au influențat dezvoltarea teatrului elisabetan din perioada Renașterii, și cu precădere pe William Shakespeare, în *Titus Andronicus,* și pe John Webster, în *Ducesa de Malfi* (Duchess of Malfi).

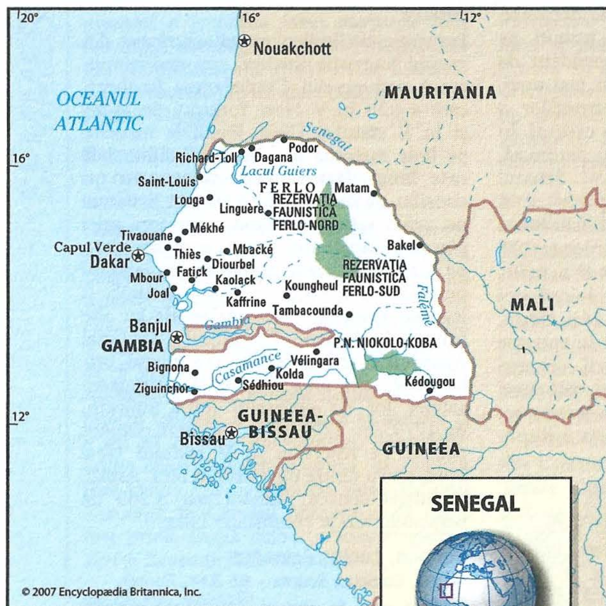
Seneca, bust, sec. III d.Hr., după originalul din sec. I d.Hr.; Muzeul de Stat din Berlin, Germania

MUZEUL DE STAT DIN BERLIN, GERMANIA

Seneca Falls, Convenția de la ~

(19-20 iulie 1848)

Adunare ținută la Seneca Falls, New York, SUA, care a lansat mișcarea pentru dreptul

la vot al femeilor din America. Întâlnirea a fost deschisă de Elizabeth Cady Stanton și Lucretia Mott. Peste 200 de persoane (inclusiv 40 de bărbați) au luat parte la întâlnire. Grupul a aprobat o Declarație a Sentimentelor, o listă cu revendicări și cerințe alcătuite după modelul Declarației de Independență, prin care le îndemna pe femei să se organizeze și să-și ceară drepturile. Cererea dreptului de vot a fost aprobată de o mică majoritate.

Senegal
denumire oficială **Republica Senegal**

Stat, în V Africii. Suprafața: 196 722 kmp; 11 706 000 loc. (2005). Capitala: Dakar. Există șapte grupuri etnice importante în Senegal, printre care wolof, fulani și malinke, fiecare vorbind o altă limbă, și câteva grupuri mai mici. Limba oficială: franceza. Religia: islam (peste 90% din populație). Moneda de schimb: francul CFA. Clima variază de la cea deșertică la cea tropicală umedă. Pădurile acoperă cca 31% din suprafața totală, care pe aproape 27% este arabilă, iar cca 30% este formată din pășuni și munți. Domeniul cel mai important îl reprezintă agricultura; alunele sunt marfa de export cea mai reprezentativă. Alte industrii importante sunt pescuitul, mineritul, manufacturile și turismul. Senegalul deține mari rezerve de fosfați și de minereu de fier. Este o republică cu o singură cameră legislativă; șeful statului și al guvernului este președintele, asistat de prim-ministru. Între popoarele din Senegal și cele din Africa de N s-au stabilit legături încă din sec. X d.Hr. Islamul a fost introdus în sec. XI, deși animismul a fost influent în țară până în sec. XIX. În 1444, portughezii au explorat coasta, iar în 1638 și-au stabilit un post comercial la gura fluviului Senegal. Pe parcursul sec. XVII–XVIII, europenii au exportat sclavi, fildeș și aur din Senegal. Francezii au câștigat controlul asupra coastei la începutul sec. XIX și s-au mutat în interiorul țării, controlând expansiunea Imperiului Tukulor; în 1895, Senegal devenea parte a Africii Occidentale Franceze. Locuitorii săi au devenit cetățeni francezi în 1946, iar țara a devenit teritoriu francez. În 1958 a devenit republică independentă și s-a unit cu Mali în 1959–1960. A devenit stat independent în 1960. În 1982 a intrat într-o confederație împreună cu Gambia, numită Senegambia, dar care s-a dizolvat în 1989. Recentele revolte din unele părți ale țării au provocat confuzie politică. Separatiștii, care se luptau în partea de S a țării de la începutul anilor 1980, au semnat un acord de pace cu guvernul în 2003.

Senegal

Fluviu în Africa de V. Izvorăște din Guineea și curge în direcția NV traversând Mali, apoi spre V către Oceanul Atlantic, formând granița dintre Mauritania și Senegal. Are o lungime de 1 641 km. Cei doi mari afluenți ai săi, Bafing și Bakoye, se întâlnesc în Mali, formând Senegalul propriu-zis. Barajele controlează inundațiile și previn infiltrarea apei sărate în timpul sezonului uscat.

Senegambia

Confederație dintre Senegal și Gambia, în perioada 1982–1989. Cele două țări au fost de acord să-și unească forțele militare

și de securitate, să formeze o unitate economică și monetară, să-și coordoneze politicile și comunicațiile externe și să stabilească instituții confederate controlate de Senegal. Fiecare țară își păstra independența. S-a dizolvat în 1989. Termenul se referă și la regiunea din jurul fluviilor Senegal și Gambia.

Senghor, Léopold (Sédar)

(09.10.1906, Joal, Senegal, Africa Occidentală Franceză - 20.12.2001, Verson, Franța)

Poet, președinte al Senegalului (1960–1980) și cofondator al mișcării Négritude (apartenența la rasa neagră) în arta și literatura africană. Și-a finalizat studiile la Paris, unde a devenit și profesor. Recrutat în 1939, a fost prins și și-a petrecut doi ani în lagărele de concentrare naziste, unde a scris câteva dintre cele mai frumoase poezii. A fost ales delegat în Adunarea Națională Franceză în 1945. În 1948 și-a editat cartea *Ostii negre* (Hosties noires), o antologie de poezie africană în limba franceză care a devenit un text al mișcării Négritude. În același an a pus bazele Uniunii Progresiste Senegaleze (începând cu 1976, Partidul Socialist). Când Senegalul și-a câștigat independența în 1960, a fost ales președinte în unanimitate. A devenit un purtător de cuvânt pentru Africa și lumea a treia, respectat la nivel internațional. În 1984 a devenit prima persoană de culoare admisă în Academia Franceză.

senilitate

Vezi îmbătrânire

Sennacherib

(m. ian. 681 î.Hr.)

Rege al Asiriei (705/704–681 î.Hr.), fiu și succesor al lui Sargon II. În perioada 703–689 î.Hr. a întreprins șase campanii împotriva Elamului (SV Iranului); ultima campanie a culminat cu căderea Babilonului. A reprimat cu fermitate revolta care a avut loc în 701 î.Hr., în Palestina, cu sprijin egiptean, cruțând Ierusalimul în schimbul unei despăgubiri substanțiale. A reconstruit orașul Ninive, în jurul căruia a plantat pomi fructiferi și plante exotice, printre care și bumbac, și a construit canale întinse pentru a aduce apă plantațiilor. A proiectat metode mai puțin laborioase de turnare a bronzului și a îmbunătățit metodele de a scoate apă din fântâni. A fost asasinat de unul dintre fiii săi, în timpul unei revolte.

Sennett, Mack *născut* Michael Sinnott

(17.01.1880, Richmond, Québec, Canada - 05.11.1960, Hollywood, California, SUA)

Regizor de film american de origine canadiană. A jucat în piese burlești și în vodeviluri, înainte de a se alătura studioului Biograph în 1908; curând, a început să regizeze comedii sub conducerea lui D.W. Griffith. A format Keystone Co. în 1912. A produs prima comedie americană de lungmetraj, *Tillie's Punctured Romance* (1914); a devenit cunoscut datorită celor peste o mie de comedii de scurtmetraj, deseori înfățișând comedia bufă și bufoneriile extraordinare marca Keystone Kops. A angajat vedete precum Mabel Normand, Fatty Arbuckel și Charlie Chaplin. Importanți regizori ca Frank Capra și George Stevens au căpătat experiență alături de Sennet. A excelat în sincronizare comică, improvizație și editare de efect, folosind camere de filmat speciale și imagini derulate cu încetinitorul sau cu viteză mărită pentru a produce faimoasele scene comice. În 1937 i-a fost decernat un Premiu Oscar special.

Mack Sennett

MUZEUL DE ARTĂ MODERNĂ, ARHIVA FILM ȘI FOTO, NEW YORK

sentință

În codul penal, judecată care stabilește în mod oficial pedeapsa aplicată în cazul unei persoane vinovate de o infracțiune. Printre tipurile importante se numără: sentința simultană, care se aplică în același timp cu o alta; sentința consecutivă, care este pusă în aplicare înaintea sau ulterior alteia; sentința obligatorie, cerută în mod specific de către lege ca pedeapsă pentru un delict; sentința suspendată, a cărei impunere este suspendată de tribunal. *Vezi și* eliberare condiționată, pedeapsă capitală.

senzație

Proces mental (precum văzul, auzul sau mirosul) datorat unei stimulări fizice imediate, de obicei diferită de percepție. Când un stimul influențează un organ de simț, iar organismul răspunde, stimulul a fost simțit. *Vezi și* psihofizică, informații senzoriale.

separarea puterilor

Divizare a funcțiilor legislativă, judiciară și executivă ale guvernării în corpuri separate

și independente. O asemenea divizare împiedică concentrarea puterii într-o singură ramură; cooperarea tuturor celor trei ramuri este necesară pentru dezvoltarea, executarea și administrarea legii. Conceptul a primit prima formulare modernă de la Montesquieu, care a declarat-o cel mai bun mod de apărare a libertății; el i-a influențat și pe cei care au redactat Constituția SUA și care, la rândul lor, i-au influențat pe autorii altor constituții.

sepie

Denumire comună pentru cele cca o sută de specii de cefalopode marine, din ordinul *Sepioidea*, caracterizat de o cochilie groasă, calcaroasă, internă, numită sepion sau os de sepie. În funcție de specie, lungimea este de 2,5–90 cm. Sepia are corp oarecum plat, mărginit de o pereche de aripioare înguste. Toate speciile au câte opt brațe și câte două tentacule mai lungi, folosite la prinderea prăzii. Pe suprafața brațelor și în vârful tentaculelor se găsesc discuri de sucțiune (ventuze). Sepia trăiește în apele de coastă din zonele temperate și tropicale. Se hrănește în special cu crustacee, pești mici și, uneori, cu alte sepii. Sunt vânate de oameni pentru hrană, pentru fabricarea cernelii și pentru sepionul lor, un supliment alimentar pentru păsările de colivie.

sepie (*Sepia officinalis*)

DOUGLAS P. WILSON

Sepik

Râu în NE Noii Guinee. Se varsă în Marea Bismarck printr-o deltă situată la 1 100 km de izvorul fluviului din Munții Centrali. Din cauza cantității de sedimente pe care o transportă, apele sale sunt decolorate pe o distanță de 32 km de la gura de vărsare, largă de peste 1,6 km. Poate fi navigat cu bărci ușoare pe o lungime de 483 km. Triburile mici care trăiesc de-a lungul râului au tradiții artistice variate, cunoscute sub numele de Stilul râului Sepik.

Sepoy, răscoala ~

Vezi răscoala indiană

seppuku *sau* hara-kiri

Ritual japonez de sinucidere prin înjunghiere (eviscerare), practicat de membrii clasei samurailor. Sinuciderea prin eviscerare era preferată, deoarece era dureroasă și lentă și, prin urmare, demonstra curaj, autocontrol și determinare. Seppuku se practica voluntar pentru a evita umilința de a fi capturat, pentru a arăta loialitate față de stăpân, urmându-l chiar și după moarte, pentru a protesta împotriva unei politici duse de un superior sau pentru a plăti pentru un eșec. Seppuku forțat era o metodă de pedeapsă capitală pentru un samurai, care urma să fie decapitat imediat după ce se înjunghia el însuși. Seppuku forțat a fost desființat în 1873, însă cel voluntar continuă să fie practicat. Un exemplu notabil din sec. XX este cel al lui Yukio Mishima. *Vezi și* Bushido.

septicemie

Invadare a fluxului sangvin, mai ales după operații chirurgicale sau ca urmare a unei boli infecțioase, de microorganisme, în general bacterii gram-negative, și de toxinele pe care le eliberează. Acestea din urmă produc reacții de imunitate și coagularea sângelui în vene. Febra mare, frisoanele, moleșeala, transpirația abundentă sunt urmate de o scădere a tensiunii arteriale. Infecțiile multiple apar frecvent, fiind necesare o administrare de antibiotice variate, precum și un drenaj al focarelor de infecție. Dacă nu se administrează un tratament imediat, apare șocul septic, cu o rată a mortalității de peste 50%. Microorganismele pot pătrunde în membranele mucoasei, cauzând abcese și formarea de puroi. Tehnologia invazivă și bacteriile din spitale, imune la antibiotice, au făcut ca septicemia să fie din ce în ce mai gravă și mai larg răspândită. *Vezi și* bacteremie.

Septimania

Teritoriu antic din SV Franței. Situat între fluviile Garonne și Ron, de o parte, și Munții Pirinei și Ceveni de cealaltă parte, a fost înființat în timpul stăpânirii împăratului roman Augustus de către veteranii Legiunii a VII-a (Septimani). A fost ultimul teritoriu galic deținut de vizigoți din Spania. Regiunea a fost ocupată de franci (732–768 d.Hr.), a fost parte a regatului Aquitaniei sub carolingieni și a devenit provincie separată în 817 d.Hr. În sec. IX d.Hr., a intrat în posesia conților de Toulouse.

Septimius Severus *nume complet* Lucius Septimius Severus Pertinax

(145 d.Hr., Leptis Magna, Tripolitania – 04.02.211 d.Hr., Eboracum, Britannia)

Împărat roman (193–211 d.Hr.). În Europa, era comandantul celei mai mari armate

a Romei când împăratul Publius Helvius Pertinax a fost asasinat. Aclamat împărat de către trupele sale, a mărșăluit spre Roma și a preluat tronul. A transformat Roma într-o monarhie militară, acordând armatei un rol dominant în guvern, ignorând senatul, alegând oficiali din rândul cavalerilor și acordând controlul curților prefectului pretorian. A anexat Mesopotamia și a murit încercând să subjuge partea Britanniei încă neocupată de romani, numindu-l succesor pe fiul său, Caracalla, și formând astfel o dinastie personală.

Septuaginta

Cea mai veche traducere grecească integrală a Vechiului Testament din ebraica veche, făcută probabil pentru comunitatea evreiască din Egipt, când greaca era lingua franca. Pentateuhul a fost tradus pe la mijlocul sec. III î.Hr., iar restul Vechiului Testament a fost tradus în sec. II î.Hr. Numele Septuaginta provine de la legenda conform căreia 72 de traducători ar fi lucrat la acest proiect. Influența ei a fost larg răspândită. Traducerile Bibliei în latină, coptă, etiopiană, armeană, georgiană, slavonă și în arabă s-au bazat mai mult pe Septuaginta decât pe Biblia evreiască originală.

sequoia

Conifer veșnic verde (*Sequoia sempervirens*), din familia *Taxodiaceae*, care populează litoralul și munții coastei de V din America de Nord, aria sa de răspândire întinzându-se din SE statului Oregon până la regiunea centrală a statului California, la înălțimi de peste 1 000 m. Numele genului păstrează denumirea unui trib de indieni cherokee, numiți sequoyah. Uneori este necesar să se adauge un determinativ pentru a se face distincția între varietăți: sequoia-de-coastă, sequoia-de-Sierra-Nevada (sau arborele-mamut) și sequoia-japonez (sau cedru-japonez). Sequoia sunt arborii cei mai înalți din lume, adesea depășind 90 m înălțime, recordul absolut fiind de 112 m. Diametrul trunchiului este de obicei de 3–6 m sau chiar mai mult. Sequoia atinge vârsta maturității abia în jur de 400–500 de ani, unii arbori ajungând la peste 1 500 de ani. Pe măsură ce arborele înaintează în vârstă, ramurile inferioare cad, lăsând trunchiul parțial dezgolit, cu aspect de coloană. Sequoia este întrebuințat pentru cherestea, în domeniul construcțiilor, pentru mobilă, șindrilă, stâlpi de gard, lambriuri și obiecte fine din lemn. În prezent, arborii de sequoia care mai există sunt ocrotiți prin lege.

Sequoia, Parcul Național ~

Parc național din partea de NV a statului California, SUA. Înființată în 1968 și beneficiind de o extindere în 1978, această rezervație ocrotește pădurile virgine de arbori bătrâni de sequoia, printre care se află și exemplarul cel mai înalt din lume (112,1 m). Un atu al acestui parc îl constituie cei 65 km de coastă pitorească la Oceanul Pacific. Parcul are 445 kmp, incluzând și terenuri din alte trei rezervații statale.

Sequoia, Parcul Național ~

Parc național în Sierra Nevada, California, SUA. Terenul de 1 629 kmp a devenit rezervație în 1890, pentru protejarea copacilor sequoia (*Sequoiadendron giganteum*), care sunt printre cele mai vechi și mai mari plante din lume. Cel mai mare copac din parc se presupune că are o vârstă cuprinsă între 2 300 și 2 700 de ani. Se învecinează la N cu Parcul Național Kings Canyon; la granița de E se află Muntele Whitney.

Sequoyah *sau* Sequoya *sau* Sequoia

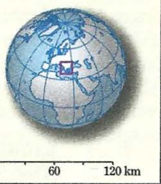
(1760/1770, Taskigi, colonia Carolina de Nord, SUA - aug. 1843, lângă San Fernando, Mexic)

Creator al sistemului de scriere cherokee, era probabil fiul unui negustor britanic. Convins că secretul puterii albilor consta în limba scrisă, Sequoyah a creat sistemul cherokee. A adaptat litere din engleză, greacă și ebraică și a creat un sistem compus din 86 de simboluri reprezentând toate silabele limbii cherokee. Astfel, mulți indieni cherokee au învățat carte. Sequoyah nu a învățat să vorbească, să citească sau să scrie în limba engleză.

seră

Construcție în care plantele sensibile sau cultivate în afara sezonului lor sunt protejate de căldura sau de frigul în exces. De obicei, este o structură din sticlă sau plastic, susținută de un schelet din aluminiu, oțel galvanizat sau din lemn cum ar fi sequoia, cedrul sau chiparosul. În sere se cultivă fructe, legume, flori sau alte tipuri de plante care au nevoie de condiții speciale de temperatură. Serele sunt încălzite parțial de soare și parțial prin mijloace artificiale. Condițiile de mediu din interiorul lor pot fi adaptate necesităților diverselor tipuri de plante.

serafim

În literaturile evreiască, creștină și islamică, creatură cerească cu două sau trei perechi de aripi, care păzește tronul lui Dumnezeu. În angelologia creștină, serafimii sunt situați pe treapta cea mai înaltă în ierarhia îngerilor. În artă, sunt deseori pictați în roșu, simbolizând focul. Apar în Vechiul Testament, într-o viziune a lui Isaia, sub forma unor creaturi cu șase aripi care se roagă lui Dumnezeu. *Vezi și* heruvim.

Seram

Vezi Ceram

seranid

Denumire generică pentru numeroasele specii de pești (familia *Seranidae*) foarte răspândite în mările calde, în special membri ai genului *Epinephelus* și *Mycteroperca*. Au gură mare și corp masiv. Unele specii ating peste 2 m lungime și o greutate de 225 kg. De obicei au un colorit verde-mat sau brun; unele specii au capacitatea de a-și modifica tiparul cromatic, speciile adaptate la adâncimi mari sunt predominant roșii, comparativ cu cele care trăiesc mai aproape de țărm. Sunt foarte apreciați pentru carnea lor și prezintă interes pentru pescarii amatori și pentru harponieri. Totuși, carnea anumitor specii conține o substanță toxică și, prin consum, produce intoxicații.

Serapeum

Două temple ale Egiptului antic dedicate venerării zeului greco-egiptean Serapis. Templul original a fost construit pe malul de V al Nilului, în apropiere de Saqqara, în timpul domniei lui Ramses II, pe un loc dedicat inițial venerării lui Osiris. Celălalt Serapeum se afla la Alexandria și a fost construit în timpul domniei lui Ptolemeu I Soter. În timpul romanilor au mai fost construite și alte temple Serapeum pe tot cuprinsul imperiului.

Serbia

Stat în partea central-vestică a Balcanilor. Provincia autonomă Voivodina este situată în interiorul granițelor sale. Suprafața: 77 498 kmp; 7 320 000 loc. (2009). Capitala: Belgrad. Limba: sârbă (oficială). Religii: ortodoxă, romano-catolică, islam. Moneda: dinarul. Serbia este o țară muntoasă, cu păduri în partea centrală și cu câmpii în N. Agricultura și mineritul sunt importante în Serbia, dar majoritatea muncitorilor sunt angajați în industrie, concentrată în zonele industrializate din nord. Țara este o republică unicamerală; șeful statului este președintele, iar al guvernului, prim-ministrul. Sârbii s-au stabilit în zonă în sec. VI–VII d.Hr. În sec. IX d.Hr., sub suzeranitate bizantină, sârbii s-au convertit la creștinismul ortodox răsăritean. Turcii otomani au câștigat Bătălia de la Kosovopolje în 1389; după o lungă perioadă de rezistență, Serbia a devenit parte a Imperiului Otoman în 1459. După Războiul ruso-turc din 1828–1829, a devenit principat autonom sub suzeranitate turcă și protecție rusească. A devenit complet independentă de Imperiul Otoman în 1878. După Primul Război Mondial, Serbia a devenit parte a Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, căruia, în 1929, i s-a dat numele Iugoslavia. În 1946, Serbia a devenit una dintre cele șase republici federale ale Iugoslaviei. Pe fondul problemelor economice ale Iugoslaviei anilor 1980, țara

a început să se destrame. După o încercare ratată de a opri secesiunea Sloveniei în 1991, elemente sârbești ale forțelor armate iugoslave au început să-i ajute pe sârbii bosniaci să-i înlăture pe musulmanii și croații din E și N Bosniei și Herțegovinei. După fărâmițarea Iugoslaviei în 1992, Serbia s-a unit cu Muntenegru, formând o nouă federație iugoslavă. Situația în regiune a rămas tulbure (*vezi* conflictul bosniac). Semnarea acordurilor de pace de la Dayton, în 1995, a adus în cele din urmă puțină liniște. Slobodan Miloșevici și-a păstrat puterea până la sfârșitul secolului, iar presiunile venite din partea albanezilor din Kosovo pentru mai multă autonomie au provocat un nou șir de lupte în 1998–1999 (*vezi* conflictul din Kosovo). Din cauza creșterii violenței, NATO a răspuns printr-o serie de bombardamente, care au condus la acordul de pace din iunie 1999. Schimbarea din interiorul guvernului iugoslav de la sfârșitul lui 2000 a readus țara în Organizația Națiunilor Unite, iar în 2003, deși guvernul din Muntenegru a amenințat că-și declară independența, guvernele celor două țări componente au hotărât să rămână unite sub numele de Serbia și Muntenegru. În 2006 însă, această uniune a fost desființată și cele două țări au fost recunoscute ca state independente. În 2008, provincia Kosovo și-a proclamat independența, dar Serbia a refuzat să o recunoască drept un stat independent.

Serengeti, Parcul Național ~

Rezervație naturală din partea central-nordică a Tanzaniei. Constituit în 1951, parcul acoperă 14 763 kmp. Atracție turistică internațională, este singurul loc din Africa unde mai au loc migrații întinse de animale pe uscat. Mai mult de 35 de specii de animale de câmpie, 350 de specii de păsări, precum și lei, leoparzi, elefanți, rinoceri, hipopotami, girafe și babuini populează parcul. Braconajul reprezintă o problemă importantă.

serial

Film prezentat într-o serie de episoade, pe parcursul mai multor luni. Serialele, de obicei melodrame de aventuri, s-au dezvoltat probabil din povestirile de aventuri publicate în fascicule lunare din reviste. Primul serial cunoscut la nivel internațional, *Pericolele Paulinei* (The Perils of Pauline, 1914), în care joacă Pearl White, a fost urmat de altele, precum *Întâmplările Elenei* (The Hazards of Helen), care a avut 119 episoade (1914–1917). Serialele se concentrau asupra secvențelor de acțiune, iar sfârșitul fiecărui episod lăsa spectatorul în suspans.

serialism

Folosire a unui șir ordonat de sunete ca bază a unei compoziții muzicale. Cei doi termeni, muzică cu douăsprezece tonuri și serie, deși nu sunt sinonime perfecte, sunt deseori folosiți unul în locul celuilalt. Această metodă a fost inventată de A. Schönberg în perioada 1916–1923, deși o altă metodă serială era dezvoltată simultan de Josef Mattias Hauer (1883–1959). Pentru Schönberg, reprezenta punctul culminant al dezvoltării dodecafoniei de la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX. Preocupat să elimine sistemul tonalității, pe care îl considera învechit, dar care apărea chiar și în creațiile compozitorilor care doreau să-l depășească, metoda originală a lui Schönberg conținea (printre multe altele) cerința ca nici o notă să nu fie repetată înainte ca toate celelalte unsprezece note ale scării cromatice să fi fost folosite. Serialismul, un termen mai cuprinzător decât dodecafonismul, poate fi aplicat la folosirea a mai puțin de 12 trepte muzicale. Serialismul total, un concept apărut la sfârșitul anilor 1940, încearcă să organizeze în grupuri ordonate nu numai cele 12 sunete, ci și alte elemente, precum ritmul, dinamica, ambitusul și instrumentarea.

serie forsterit-fayalit

Cele mai importante minerale din familia olivinelor și cei mai importanți constituenți ai mantalei Pământului. Apar sub formă de cristale sticloase, de culoare galbenă-verzuie, în multe roci bazice și ultrabazice (*vezi* roci acide și bazice), dar și în meteoriți chondritici. Se găsesc în rocile dolomitice, în marmure și în sedimentele metamorfozate bogate în fier. Se întrebuințează uneori la fabricarea cărămizilor refractare.

serie infinită

În matematică, sumă a unui șir infinit de numere, a căror relație poate fi de obicei exprimată printr-o formulă sau o funcție. O serie infinită care determină o sumă finită este considerată convergentă (*vezi* convergență). Atunci când suma nu este finită, este considerată divergentă. Analiza matematică se ocupă, în general, de studiul condițiilor în care o funcție dată poate avea ca rezultat o serie infinită convergentă. Astfel de serii (de ex. seriile Fourier) sunt utile în rezolvarea ecuațiilor diferențiale.

serie radioactivă

Oricare dintre cele patru grupuri de nuclee atomice grele instabile și care suferă o serie de dezintegrări alfa și beta, până ce ajung la un nucleu stabil. Seriile naturale sunt seria toriu, seria uraniu și seria actiniu. Acestea au tipuri naturale de nuclee instabile care au un timp de înjumătățire comparabil cu vârsta Pământului. Al patrulea grup, seria neptuniu, începe cu neptuniu-237, care are un timp de înjumătățire de două milioane de ani. Membrii acestei serii nu există în natură, dar sunt produși artificial prin reacții nucleare și au timpi de înjumătățire reduși.

serigrafie

Tehnică sofisticată care folosește matrița pentru imprimarea unor suprafețe, în care un desen este decupat din hârtie sau dintr-un alt material subțire și rezistent, iar apoi imprimat prin rulare sau aplicare. Modelul poate fi obținut și prin suflarea cernelei sau a vopselei pe decupajul din material. A fost utilizată cam de pe la 1900, la început în publicitate sau diferite prezentări. În anii 1950, și artiștii plastici au început să folosească procedeul. Numele provine de la o plasă de mătase fină, care, atunci când era fixată pe un suport de lemn, servea ca suprafață pe care era lipită și tăiată matrița din hârtie. În procesul de realizare a serigrafiei, suportul de lemn care susține sita este prins pe o placă de lemn mai mare, hârtia pentru imprimare se așează sub sită, pe placaj, iar vopseaua este aplicată prin sită, cu un rulou de cauciuc (lamă de cauciuc) ce are aceeași lățime ca și sita. Pot fi aplicate mai multe culori prin folosirea unei site separate pentru fiecare culoare.

serină

Aminoacid neesențial, care se găsește în concentrații mari (uneori de 5–10%) în multe dintre proteinele obișnuite. De asemenea, este un important component al fosfolipidelor. Este folosit în cercetarea biochimică și microbiologică, precum și ca supliment dietetic și ca aditiv nutrițional.

seriola

Gen de pești marini (*Seriola*) foarte căutați în pescuitul sportiv, care aparțin familiei *Carangidae*. Sunt răspândiți pe tot globul și sunt pescuiți intensiv. Specia care trăiește în regiunea tropicală a Atlanticului este una dintre cele mai mari din familia sa, atingând, adesea, lungimea de 1,8 m.

Serkin, Rudolf

(28.03.1903, Eger, Boemia, Austro-Ungaria – 08.05.1991, Guilford, Vermont, SUA)

Pianist american de origine austro-ungară. A debutat la vârsta de 12 ani, la Viena. Din 1920 a fost un partener apropiat al lui Adolf Busch, cu a cărui fiică s-a căsătorit în 1935. În 1939 a emigrat în SUA și a început să predea la Institutul Curtis, unde a deținut funcția de director în perioada 1968–1975. În 1950, împreună cu Busch, a fondat Festivalul de Muzică Marlboro din Vermont, care, sub conducerea lui, a devenit cea mai importantă manifestare de muzică de cameră din Statele Unite. A fost cunoscut pentru interpretarea, de o mare inteligență și expresivitate, a clasicilor germani și austrieci, care însă menținea în umbră interpretul. Fiul său, Peter (n. 1947), este un bine-cunoscut pianist, cu un vast repertoriu interpretativ.

Serling, (Edward) Rod(man)

(25.12.1924, Syracuse, New York, SUA – 28.06.1975, Rochester, New York)

Scenarist și producător de televiziune nord-american. Și-a început cariera la radio, însă curând a trecut la televiziune, devenind scenarist independent în 1953. A scris piese de televiziune pentru seriale cum ar fi *Kraft Television Theatre, Studio One* și *Playhouse 90,* precum și *Requiem for a Heavyweight* (1956, Premiul Emmy). A creat și prezentat faimoasa serie de filme *Zona crepusculară* (The Twilight Zone, 1959–1965), al cărei scenarist principal a fost, și a prezentat serialul *Galeria nocturnă* (Night Gallery, 1970–1973). A fost coautor al scenariului filmului *Planeta maimuțelor* (The Planet of the Apes, 1968).

serotonină

Substanță chimică (5-hidroxitriptamină sau 5-HT) derivată din aminoacidul triptofan. Este prezentă în țesutul cerebral și în cel intestinal, în trombocite și în unele celule din țesutul conjunctiv, fiind și o componentă a multor veninuri animale (de ex. de viespe și de broască râioasă). Puternic stimulator al contracției vaselor de sânge, serotonina se concentrează în anumite zone ale creierului, în special în mezencefal și în hipotalamus. Unele cazuri de depresie sunt aparent cauzate de cantități prea mici sau de activitatea redusă a serotoninei din creier; multe antidepresive contracarează această stare. În cazul unei secreții excesive de serotonină în creier, se pot produce migrene și greață.

LSD-ul poate avea ca efect inhibarea acțiunii serotoninei.

serpentină

Membru al unui grup de minerale silicatice bogate în magneziu, a căror compoziție generică este $Mg_3Si_2O_5(OH)_4$. Serpentina apare în general sub trei forme: crisotil, cea mai întâlnită formă de azbest, și ca antigorit sau lizardit, ultimele două fiind masive și cu granulație mică. Numită astfel deoarece amintește de pielea unui șarpe, serpentina are, de obicei, culoare gri, albă sau verde, dar poate fi și galbenă sau verde-albăstruie. Poate fi cizelată foarte fin și uneori este folosită ca piatră ornamentală.

Serra, Junipero

(24.11.1713, Petra, Mallorca, Spania - 28.08.1784, Carmel, California, Noua Spanie)

Misionar spaniol. A fost hirotonisit preot franciscan în 1730 și a lucrat ca misionar în Mexic în perioada 1750–1767. Când Spania a început ocuparea regiunii Alta California (acum California), el s-a alăturat expediției, iar în 1769 a fondat Misiunea San Diego. Din 1770 până în 1782, a fondat încă opt misiuni californiene, întărind astfel controlul Spaniei asupra zonei. Munca sa i-a adus titlul de Apostol al Californiei, fiind beatificat în 1988.

Serra, Richard

(n. 02.11.1939, San Francisco, California, SUA)

Sculptor american. Și-a plătit studiile la Universitatea din California muncind în oțelării. Din 1961, a studiat cu Josef Albers la Universitatea Yale. S-a stabilit în New York în 1966 și a început să facă experimente cu materiale noi; în 1968 a expus sculpturi din cauciuc și neon. În 1969–1970, gravitația a devenit un element de importanță majoră în operele sale; seria *Prop* era alcătuită din farfurii gigantice din plumb sau oțel care se sprijineau una de alta, susținându-se fiecare doar pe contragreutatea celeilalte. Este mai cunoscut pentru piesele de exterior de dimensiuni gigantice, uneori controversate, ce interacționează cu mediul înconjurător, în special *Tilted Arc*, plasat în Federal Plaza din New York în 1981, care însă a fost înlăturat de acolo în 1989. Opera sa a fost considerată ca aparținând curentului minimalist.

Sertorius, Quintus

(126 î.Hr., Nursia - 73 î.Hr.)

Om de stat și comandant militar roman, care a condus o mare parte din Spania în 80–72 î.Hr., a fost comandantul unei armate în timpul Războiului social și l-a ajutat pe Marius să ocupe Roma (87–86 î.Hr.) în bătălia împotriva lui Sylla. În calitate de pretor, în 83 î.Hr. a fost trimis în Spania; când Sylla a început să-l urmărească, a fugit în Mauritania, dar mai târziu l-a înlăturat de la putere pe guvernatorul lui Sylla din Spania, iar până în 77 î.Hr. a ajuns să conducă aproape întreaga Spanie. Când Pompei cel Mare și Metellus Pius au venit pentru a înăbuși răscoala, a reușit să-i țină la distanță până când soarta s-a întors în favoarea sa. A fost asasinat în urma unei conspirații a ofițerilor săi.

serval

Felină cu membre lungi (*Felis serval*) din Africa subsahariană, care trăiește în zonele cu ierburi și cu tufișuri de pe lângă ape. Are gât lung și urechi mari, rotunjite. Are o lungime de 80–100 cm, iar coada de 20–30 cm; este înalt de 50 cm și poate avea o greutate de peste 15 kg. Blana cu păr lung este de culoare galbenă spre maro-roșcată pe partea dorsală și albă ventral, cu pete sau dungi negre; în Kenya există câteva exemplare melanice, în totalitate negre.

server

Computer de rețea, program de computer sau dispozitiv ce procesează cererile unui client (*vezi* arhitectura client-server). Pe World Wide Web, de ex. un server de web este un computer care folosește protocolul HTTP pentru a trimite pagini web către computerul unui client, atunci când acesta le solicită. Pe o rețea locală, un print server poate controla una sau mai multe imprimante și tipărește documente primite de la clienți. Serverele de rețea (care administrează traficul din rețea) și serverele de documente (care stochează și salvează documente pentru clienți) sunt alte două exemple de servere.

Servetus, Michael *născut* Miguel Servet

(1511?, Villanueva sau Tudela, Spania - 27.10.1553, Champel, Elveția)

Medic și teolog spaniol. Vederile sale i-au deranjat pe romano-catolici și pe protestanți, începând cu publicarea primei sale cărți, *Despre erorile Trinității* (De Trinitatis erroribus, 1531), în care neagă Sfânta Treime. Lucrarea sa cea mai importantă, *Biblia sacră în traducerea Sfântului Pagnini* (Biblia sacra ex Santis Pagnini translatione,

Michael Servetus

NATIONAL LIBRARY OF MEDICINE, BETHESDA, MD.

1542), era remarcabilă datorită teoriei legate de profeție. Într-o altă lucrare, punea sub semnul întrebării necesitatea botezului și critica adoptarea crezului de la Niceea. Persecutat de Jean Calvin, a fost acuzat de erezie la Geneva și ars pe rug. Contribuția sa remarcabilă în domeniul medicinei a fost prima descriere exactă a circulației cardio-pulmonare a sângelui (1553).

Service, Robert (William)

(16.01.1874, Preston, Lancashire, Anglia - 11.09.1958, Lancieux, Franța)

Autor de versuri populare, canadian de origine engleză. A imigrat în Canada în 1894 și a trăit opt ani în Yukon. Volumele sale intitulate *Songs of a Sourdough* (1907) și *Ballads of a Cheechako* (1909), despre viața din „nordul înghețat", au fost extrem de populare. A devenit cunoscut drept „Kippling al Canadei", datorită unor balade precum *The Shooting of Dan McGrew* și *The Cremation of Sam McGee*. Printre celelalte lucrări ale sale se numără romanul *The Trail of 98* (1910) și *Rhymes of a Red Cross Man* (1916).

servicii

Sector economic care produce servicii, și nu bunuri. Specialiștii împart produsele activităților economice în două mari categorii: bunuri și servicii. Ramurile economice care produc bunuri (obiecte tangibile) sunt agricultura, mineritul, industria prelucrătoare și construcțiile. Sectorul serviciilor le cuprinde pe toate celelalte: băncile, comunicațiile, comerțul angro și en detail, serviciile oferite de practicanții profesiunilor liberale, precum ingineria și medicina, toate serviciile pentru consumatori, precum și cele oferite de instituții guvernamentale. Ponderea serviciilor în economia mondială a crescut rapid în sec. XX. În Statele Unite, sectorul serviciilor furniza mai bine de jumătate din produsul intern brut în 1929, două treimi în 1978 și mai mult de trei sferturi în 1993. Deoarece dezvoltarea automatizării crește productivitatea, o forță de muncă mai mică poate să producă mai multe bunuri, iar serviciile de distribuție, management, finanțe și vânzări devin și ele mai importante.

serviciu casnic

Servicii îndeplinite de lucrători angajați de gospodăriile private, pentru curățenie, gătit, îngrijirea copiilor, grădinărit și ca servitori. În serviciile casnice se pot încadra și aceleași sarcini în instituțiile și firmele publice, inclusiv în hoteluri și pensiuni. În Grecia și în Roma antice, serviciul casnic era aproape în întregime îndeplinit de sclavi. În Europa medievală, șerbii constituiau cea mai mare parte a forței de muncă necesare. Servitorii angajați erau des folosiți în America colonială, la fel ca și sclavii negri în Sud, înaintea Războiului Civil American. În Anglia victoriană, multe persoane din clasa mijlocie și cea superioară angajau servitori; familiile cu sânge albastru și aristocrația angajau adesea un număr mare de servitori, cu o ierarhie complicată. Serviciul casnic a scăzut în SUA și în Europa începând cu anii 1920, fapt explicat prin dispariția diferențelor dintre clasele sociale, prin șansele crescute ale femeilor de a-și găsi o slujbă și prin răspândirea aparatelor de uz casnic.

serviciu de informații

În guvernare și operațiuni militare, informații evaluate ce privesc complexitatea, activitățile și cursul probabil al acțiunii agenților informaționali care, de cele mai multe ori, sunt inamici sau oponenți. Termenul se referă și la colectarea, analiza și distribuirea unor informații, precum și la intervenția secretă în problemele economice sau politice ale altor țări, procedură cunoscută sub numele de „acțiune sub acoperire". Serviciul de informații este o componentă importantă a puterii unui stat și un element fundamental în deciziile care privesc securitatea națională, apărarea și politica externă. În ciuda imaginii publice create în jurul celor care operează în acest domeniu (considerați agenți secreți periculoși), o mare parte din munca din acest sector implică o activitate relativ simplă, cu sursele „la vedere", așa cum sunt posturile de radio sau publicațiile. Printre sursele de informație „sub acoperire" se numără: imaginile din recunoașteri aeriene sau spațiale, interceptarea de semnale ce includ sursele electronice, decodarea și agenții secreți care lucrează în stilul clasic al spionajului. Organizații naționale importante sunt: CIA (Agenția Centrală de Informații pentru Servicii de spionaj și contraspionaj)

în SUA, Serviciul Federal de Securitate în Rusia, MI-5 și MI-6 în Marea Britanie și Mossad în Israel.

serviciu diplomatic *sau* serviciu extern

Angajați ai Ministerului de Afaceri Externe al unui stat, care reprezintă interesele statului în alte țări. Îndeplinește două funcții: diplomatică și consulară. Standardele pentru ocuparea unui post în cadrul serviciului diplomatic sunt asemănătoare în majoritatea țărilor. Înaintea sec. XX, averea, poziția aristocratică și relațiile politice erau principalele cerințe pentru obținerea unui post diplomatic de rang înalt. În multe misiuni diplomatice, rangul cel mai înalt este încă deținut pe motive politice, însă subordonații oamenilor politici numiți în acest fel trebuie să-și demonstreze în general educația și abilitățile intelectuale în cadrul unui concurs. Personalul ambasadelor beneficiază de drepturi legale speciale (de ex., sunt scutiți de taxe în țara în care lucrează). *Vezi și* ambasador.

Serviciul de Venituri Interne
în engleză **Internal Revenue Service**

Agenție a Trezoreriei SUA care se ocupă cu gestionarea și impunerea legislației fiscale federale, cu excepția legilor referitoare la alcool, tutun, arme de foc și explozibili. Formulează regulile și regulamentele de suplimentare a prevederilor Codului Intern de Venituri; stabilește, evaluează și colectează taxele pe venitul intern; stabilește excepțiile de la statutul organizației.

Serviciul Național de Sănătate /National Health Service (NHS)/

Serviciu de sănătate publică din Anglia, înființat în 1946, ce acoperă practic toată populația. Serviciul este finanțat mai ales din taxele publice, cea mai mare parte a asistenței medicale fiind gratuită. Medicii generaliști și stomatologii sunt plătiți în funcție de numărul de pacienți pe care îi au înregistrați, dar pot acorda asistență și în cabinete private. Consultațiile de specialitate și spitalizarea sunt oferite de clinici de stat cu personal calificat. Serviciile de sănătate locale includ asistența la naștere, îngrijirea copilului, îngrijire la domiciliu și alte activități de prevenție. NHS oferă asistență medicală de calitate la prețuri mici, dar creșterea recentă a cheltuielilor de spitalizare a pus spitalele în dificultate financiară.

servitute

În legea proprietății, drept prin care proprietatea deținută de o persoană este folosită sau supusă beneficiului altei persoane. Servituțile permit persoanelor să încheie aranjamentele stabile, pe termen lung, în multe domenii, cum ar fi folosul comun al unei proprietăți, menținerea specificului unei zone rezidențiale vecine, dezvoltarea comercială sau caracteristicile istorice ale unei proprietăți. O astfel de servitute este transferată odată cu dreptul de proprietate asupra bunurilor principale. Bunul grevat de servituți nu poate fi transferat separat de bunul principal. Unele state din Statele Unite permit crearea unei servituți prin prescripție (achiziționarea unei dobânzi), ca în cazul în care o persoană se folosește continuu de terenul aflat în proprietatea altcuiva pentru o perioadă definită de timp (de ex. 20 de ani). Companiile de utilități dețin adesea un număr foarte mare de asemenea servituți; acestea nu depind de dreptul de proprietate asupra terenului înconjurător. Numeroase alte tipuri de servituți au avut un rol important în legislația anglo-americană. *Vezi și* proprietatea funciară și personală.

servomecanism

Dispozitiv folosit pentru corectarea automată a performanței unui mecanism, cu ajutorul mesajelor de eroare primite. Termenul se aplică corect doar sistemelor în care reacțiile sau semnalele de corectare a erorilor controlează poziția sau viteza mecanică. Servomecanismele au fost folosite mai întâi în echipamentul militar și în cel de navigație marină. Astăzi sunt folosite în mașini-unelte automate, antene de detectare a sateliților, sisteme de detectare aeriană pe telescoape, sisteme de navigare automată și sisteme de control la armele antiaeriene. Structura servomecanismelor este considerată a fi o ramură a roboticii și a ciberneticii.

sesiune periodică a Curții cu juri

În domeniul juridic, sesiune sau întrunire a unei Curți. La origine se referea la o anchetă judiciară în care un grup de persoane conducea o investigație. Apoi s-a aplicat sesiunilor speciale ale curților superioare de justiție din Anglia și Franța. În sec. XX, curțile cu juri au fost desființate în majoritatea țărilor europene, cu excepția Franței, unde acestea sunt primele instanțe care judecă infracțiunile grave.

Sessions, Rogers (Huntington)
(28.12.1896, Brooklyn, New York, SUA - 16.03.1985, Princeton, New Jersey)

Compozitor american. A frecventat cursurile universităților Harvard și Yale, a trăit în

Italia și în Germania (1925–1933), iar mai târziu a predat în special la Universitatea Princeton (1935–1945, 1953–1965). A fost, la început, un adept al neoclasicismului, apoi a adoptat serialismul (1953). Printre lucrările sale se numără operele *Procesul lui Lucullus* (The Trial of Lucullus, 1947) și *Montezuma* (1963), muzică de teatru pentru *The Black Maskers* (1923), opt simfonii, un *Concert pentru orchestră* (1982, Premiul Pulitzer) și cantata *When Lilacs Last in the Door-yard Bloom'd* (1970), precum și multe cărți de mare succes despre muzică.

Seth *sau* Set

Zeu antic egiptean și patron al celei de-a unsprezecea provincii a Egiptului de Sus. Era un zeu pus pe farse, celest, domn al deșertului și stăpân al furtunilor, al confuziei și al războiului. Era fratele lui Osiris, pe care l-a ucis, și dușman al lui Horus, fiul lui Isis, sora lui Osiris. Cultul lui Seth s-a stins în mileniul I î.Hr. și a fost exclus treptat din panteonul egiptean. Mai târziu, a fost privit drept o creatură negativă și identificat drept zeu al perșilor și al altor invadatori ai Egiptului.

SETI *în engleză* Search for Extraterrestrial Intelligence

(Cercetarea Inteligenței Extraterestre)

Proiect în desfășurare, destinat căutării vieții extraterestre. Având bazele în Statele Unite, programul SETI se concentrează asupra recepției și analizării semnalelor (în special în zona radio a spectrului electromagnetic) din spațiu, căutând matrice organizate care ar putea fi trimise de ființe inteligente. Printre modurile de abordare sunt căutările care au o țintă și care examinează stelele asemănătoare Soarelui, dar și monitorizări sistematice care acoperă toate direcțiile. Cercetarea rămâne una controversată; NASA a finanțat un proiect SETI încă din 1988, însă Congresul i-a tăiat fondurile în 1993; de atunci a fost finanțată din domeniul privat. *Vezi și* ecuația Drake, Proiectul OZMA.

Seti I

(m. 1279 î.Hr.)

Faraon egiptean din Dinastia XIX (cca 1290–1279 î.Hr.). Tatăl său, Ramses I, a domnit doar doi ani. Seti a fost adevăratul fondator al măreței dinastii Ramses, deși fiul său, Ramses II, este mult mai cunoscut. Seti a făcut multe pentru a promova prosperitatea Egiptului. A fortificat frontiera, a deschis mine și cariere de piatră, a săpat puțuri și a reconstruit temple și sanctuare; a continuat munca la marele culoar de la Karnak și a construit un templu la Abydos, decorat cu basoreliefuri de o mare finețe.

Seton, Ernest Thompson *născut* Ernest Evan Thompson

(14.08.1860, South Shields, Durham, Anglia - 23.10.1946, Seton Village, Santa Fe, New Mexico, SUA)

Naturalist american de origine canadiană și autor de cărți despre animale. Familia lui a emigrat din Anglia în Canada în 1866. Pentru o vreme și-a câștigat existența ca artist în spectacole cu animale sălbatice, iar în 1898 a publicat cea mai cunoscută carte a sa, o colecție de povești intitulată *Animalele sălbatice pe care le-am cunoscut* (Wild Animals I Have Known). Extrem de preocupat de viitorul preriei nord-americane, s-a gândit să întemeieze rezervații pentru indienii americani și parcuri pentru animalele pe cale de dispariție. În 1902 a fondat Indienii Tâmplari (Woodcraft Indians), pentru a le da copiilor șansa să studieze natura. A fost președintele comitetului care a pus bazele Cercetașilor Americani.

Seton, Sfânta Elisabeta Ana *născută* Elizabeth Ann Bayley *cunoscută ca* Maica Seton

(28.08.1774, New York, New York, SUA - 04.01.1821, Emmitsburg, Maryland; canonizată pe 14.09.1975; sărbătorită pe 4 ian.)

Conducătoare religioasă și educatoare americană, prima americană născută în Statele Unite canonizată de Biserica Romano-Catolică. Născută într-o familie înstărită, s-a căsătorit în 1794 cu William Magee Seton. În 1797 a fondat Societatea pentru alinarea văduvelor sărace cu copii mici, iar în 1803 a rămas ea însăși văduvă cu cinci copii. După ce, în 1805, s-a convertit de la episcopalism la romano-catolicism, a deschis o școală elementară catolică în Baltimore, în 1809. În 1813 a fondat Surorile Carității, primul ordin religios nord-american, pe care l-a condus până la moartea sa. Deseori este considerată creatoarea sistemului de școli parohiale din Statele Unite.

setter

Denumire comună pentru cele trei rase provenite din câinele de vânătoare medieval care se culcă la pământ (*în engleză, set*) când găsește păsări, astfel încât să fie prins în plasă împreună cu prada. Setterii au

setter-irlandez
SALLY ANNE THOMPSON/EB INC.

blană cu păr lung pe urechi, piept, picioare și coadă. Cântăresc 20–32 kg și au înălțimea de 58–69 cm. Setterul-englez, obținut în sec. XV, poate fi în întregime alb sau negru și alb cu cafeniu sau alb cu pete închise. Setterul-Gordon a apărut în Scoția în sec. XVII; blana sa moale și ondulată este neagră, cu cafeniu la vârfuri. Setterul-irlandez, obținut în Irlanda în sec. XVIII, are păr drept și roșcat.

Seul

Oraș, 9 853 972 loc. (2000), capitala Republicii Coreea (Coreea de Sud) începând cu 1946, având statutul administrativ de provincie. Situat pe malul râului Han, aproape de centrul peninsulei coreene, Seul a fost capitala dinastiei coreene Choson (1394–1910) și centrul stăpânirii japoneze în Coreea în perioada 1910–1945. În timpul Războiului din Coreea, a fost capitala guvernului militar american și a suferit mari distrugeri; începând cu 1953, a fost reconstruit în mare parte. În 1988, a fost locul desfășurării Jocurilor Olimpice de Vară. Centrul comercial, cultural și industrial al Coreei de Sud este și un centru de înaltă educație, având mai multe universități, printre care Universitatea Națională din Seul (1946).

Seurat, Georges (Pierre)

(02.12.1859, Paris, Franța - 29.03.1891, Paris)

Pictor francez. A intrat la Școala de Arte Frumoase în 1878 și a expus la Salonul din 1883. A studiat lucrări științifice, încercând să obțină pe cale științifică efectele de culoare pe care le-au urmărit și impresioniștii și a dezvoltat pointilismul, tehnica juxtapunerii tușelor subțiri de culori contrastante, pentru a obține jocul de lumină. Utilizând această metodă, a realizat opere imense, printre care *Scăldat la Asnières* (Une Baignade à Asnières, 1883–1884), precum și capodopera *O după-amiază de duminică pe Insula La Grande Jatte* (Un dimanche après-midi sur l'Île de la Grande Jatte, 1884–1886). Ca teoretician al esteticii, a explorat efectele ce pot fi obținute din cele trei culori primare și din cele complementare.

Seuss, Doctor

Vezi Theodor Geisel

Sevan

Lac din N Armeniei. Suprafața: 1 360 kmp. Amplasat la 1 905 m deasupra nivelului mării într-un bazin muntos, este cel mai mare lac din Armenia și are două brațe: brațul mai mic, numit Malîi Sevan, și Bolșoi Sevan. Este bogat în pește. Mai multe biserici vechi armenești sunt așezate de-a lungul malurilor acestui lac.

Sevastopol *anterior* Sebastopol

Oraș-port, 342 000 loc. (2001), în Crimeea, S Ucrainei. În 1783, rușii au anexat Crimeea și, lângă vechea colonie grecească Chersones, au început să construiască o bază navală în golful Sevastopol, un golf al Mării Negre. A devenit port comercial la începutul sec. XIX. A fost asediat de forțele anglo-franceze timp de unsprezece luni (1854–1855), în timpul Războiului Crimeii, asediu zugrăvit de Lev Tolstoi în *Povestiri din Sevastopol*. Orașul devastat a fost ulterior reconstruit și a reprezentat sediul forțelor Armatei Albe antibolșevice din timpul Războiului Civil Rus (1918–1920). În Al Doilea Război Mondial, a fost distrus în urma unui asediu al germanilor, care a durat mai multe luni, însă a fost iarăși reconstruit. Principala bază a flotei rusești de la Marea Neagră începând cu sec. XIX, orașul are șantier naval și este prevăzut cu mijloace de luptă navale.

Seven Oaks, masacrul de la ~

(1816)

Distrugere a unei colonii canadiene de comerț cu blănuri. Șaizeci de metiși conduși de un agent al North West Co. s-au apucat să transporte provizii dincolo de colonia rivală Hudson's Bay Co. pe Red River. Au fost surprinși de guvernatorul coloniei împreună cu alți 25 de soldați la Seven Oaks (Șapte Stejari), aproape de colonie. Cearta a degenerat într-o luptă, în care metișii au omorât 20 de coloniști, inclusiv pe guvernator. Apoi i-au amenințat pe coloniștii rămași în viață că-i vor omorî, forțându-i să părăsească astfel colonia, care a fost refăcută un an mai târziu.

Severn *în galeză* Hafren *în Antichitate* Sabrina

Fluviu în E Țării Galilor și în V Angliei. Cel mai lung fluviu din Marea Britanie, are 290 km, de la izvor până la vărsare. Izvorăște din partea central-estică a Țării Galilor și străbate granița engleză lângă Shrewsbury, urmându-și cursul spre S, către canalul Bristol și Oceanul Atlantic.

Severus Alexander *nume complet* **Marcus Aurelius Severus Alexander** *născut* **Gessius Bassianus Alexianus**
(209 d.Hr., Fenicia - 235 d.Hr., Gallia)

Împărat roman (222–235). La vârsta de paisprezece ani l-a succedat pe Elagabal, care fusese asasinat de garda pretoriană. Mama și fiica lui Severus au fost adevărații conducători în timpul domniei acestuia. Un consiliu al senatorilor a acordat putere de conducere Senatului. Domnea nerespectarea legilor în sfera civilului, iar incompetența militară a lui Severus a dus la înfrângerea în fața perșilor. Când a cumpărat pacea de la triburile alemanilor, soldații săi, indignați, l-au ucis, împreună cu mama sa.

Sevier, John
(23.09.1745, New Market, Virginia - 24.09.1815, Fort Decatur, Teritoriul Mississippi, SUA)

Colonist și politician american. S-a mutat în Tennessee de E în 1773, unde a luptat în războiul lordului Dunmore. În Revoluția Americană, a contribuit la câștigarea Bătăliei de la King's Mountain (1780). A participat la o revoltă a coloniștilor împotriva Carolinei de Nord prin care s-a alcătuit statul temporar al lui Franklin (1784) și a fost ales guvernator al acestuia (1785–1788). A fost ales în Camera Reprezentanților din Carolina de Nord (1789–1791). Când Tennessee s-a alăturat Uniunii, a fost guvernator în 1796–1801 și 1803–1809.

Sévigné, Marchiza de ~ *născută* **Marie de Rabutin-Chantal**
(05.02.1626, Paris, Franța - 17.04.1696, Grignan)

Scriitoare franceză. Nobilă burgundă de viță veche, cu o educație aleasă și bună cunoscătoare a vieții de societate, a ajuns în societatea de la curtea pariziană după ce s-a căsătorit, în 1644. A fost devotată copiilor ei, iar după căsătoria fiicei sale s-a mutat în Provence și a început să-i scrie acesteia scrisori, fără a avea vreo intenție literară; povestea evenimente, descria oameni și detalii ale vieții de zi cu zi și făcea comentarii pe marginea multor subiecte. Poveștile și bârfele din cele 1 700 de scrisori ale corespondenței sale, relatate pe un ton natural și spontan, creează o frescă vie a aristocrației franceze din sec. XVII.

Sevilla *în Antichitate* **Hispalis**

Oraș, 704 154 loc. (2005), în zona metropolitană 1 180 197 loc., centrul administrativ al comunității autonome Andaluzia, Spania. Situat pe malurile râului Guadalquivir, este portul intern cel mai important și al patrulea oraș ca mărime al Spaniei. La început un oraș iberic, a prosperat sub romani în sec. II î.Hr. Între sec. V și VII d.Hr., a fost orașul cel mai important din S Spaniei, sub vandali și vizigoți. În 711 d.Hr., a ajuns sub stăpânirea maurilor și a devenit centru cultural și comercial până în sec. XIII, când l-au ocupat creștinii spanioli, sub conducerea lui Ferdinand III. După 1492 a devenit centrul spaniol de comerț colonial cu cele două Americi. Francezii au ocupat orașul în perioada 1808–1812; în timpul Războiului Civil Spaniol (1936–1939), a fost ocupat de naționaliști. Având moschei istorice, catedrale și palatul Alcazar din sec. XII, este unul dintre centrele turistice cele mai mari din Spania. A fost locul Expoziției spaniolo-americane din 1929 și al Expoziției Mondiale din 1992. Universitatea din Sevilla a fost fondată în 1502.

Sèvres, porţelan de ~

Porțelan tare și fin franțuzesc, obținut în fabrica regală (acum națională) de la Sèvres, din 1756 până în prezent. Ca urmare a declinului porțelanului de Meissen după 1756, Sèvres a devenit cea mai mare fabrică de porțelan din Europa, poziție datorată, în mare parte, patronajului amantei lui Ludovic XV, doamna de Pompadour, care i-a implicat în afacere pe cei mai de seamă artiști ai vremii (de ex. François Boucher și E.-M. Falconet). Porțelanul de Sèvres este faimos pentru multitudinea de stiluri și tehnici, printre care figurine albe reprezentând cupidoni, păstorițe sau nimfe, precum și pentru înfrumusețarea fondurilor cu modele minuțioase pictate în aur.

Ghiveci pentru flori din porţelan de Sèvres, decorat cu motive florale şi cu amoraşi, pe fond roz Pompadour, 1761; Muzeul Victoria şi Albert, Londra

MUZEULUI VICTORIA ŞI ALBERT, LONDRA; FOTO WILFRID WALTER—EB INC.

Sèvres, Tratatul de la ~
(10 august 1920)

Pact încheiat la sfârșitul Primului Război Mondial între Forțele Aliate și guvernul Turciei otomane, semnat la Sèvres, Franța. Prin acesta se desființa Imperiul

Otoman, Turcia era obligată să renunțe la drepturile asupra părții arabe a Asiei și asupra N Africii și se stipulau independența Armeniei, autonomia Kurdistanului și controlul grecesc asupra insulelor Egee care dominau Dardanelele. Aceste prevederi au fost respinse de noua Republică a Turciei, iar tratatul a fost înlocuit în 1923 de Tratatul de la Lausanne.

Sewa

Râu în Sierra Leone. Format prin confluența râurilor Bagbe și Bafi, are un curs de 240 km. Se alătură râului Waanje, formând împreună Kittamul, care se varsă în Oceanul Atlantic. Cel mai important râu comercial al țării, este des drenat pentru a se găsi diamante.

Sewall, Samuel

(28.03.1652, Bishopstoke, Hampshire, Anglia - 01.01.1730, Boston, Massachusetts)

Comerciant și jurist american, de origine britanică. A emigrat în America pe când era copil și a devenit manager al tipografiilor coloniale din New England (1681–1684) și membru al consiliului guvernatorului (1684–1725). În 1692 a fost ales să prezideze procesele vrăjitoarelor din Salem. Ulterior a recunoscut greșeala făcută de Curte când a hotărât executarea celor 19 persoane acuzate și, în semn de căință, a ascultat, stând în picioare, mărturisirea greșelilor citite cu voce tare în Vechea Biserică din Boston, în 1697. Jurnalul său, alcătuit din trei volume, *Diary* (publicate între 1878 și 1882), oferă o viziune asupra vieții puritane din New England.

Sewanee

Vezi Universitatea South

Seward

Peninsulă în V Alaskăi. Vârful său, capul Prințul de Wales, din strâmtoarea Bering, este cel mai vestic punct al Americii de Nord. Are o lungime de cca 290 km și o lățime de 209 km; cel mai înalt vârf al său atinge 1 439 m în înălțime, în Munții Kigluaik. Orașul Nome este situat pe coasta de S.

Seward, William H(enry)

(16.05.1801, Florida, New York, SUA - 10.10.1872, Auburn, New York)

Om politic american. A fost ales în perioada 1830–1834 în Senatul Statelor Unite și guvernator între 1839–1843. A fost un lider în partidele liberal și republican, militând pentru desființarea sclaviei. Sfătuitor apropiat al președintelui Abraham Lincoln, a fost secretar de stat al Statelor Unite în 1861–1869. A blocat recunoașterea internațională a Confederației și a obținut înțelegerea în afacerea Trent. În 1865 a fost înjunghiat de un conspirator al lui John Wilkes Booth, dar s-a refăcut. Istoria îl pomenește mai ales pentru negocierea reușită în cazul Achiziția Alaska (1867), pe care criticii au numit-o Nebunia lui Seward.

Sewell, Anna

(30.03.1820, Yarmouth, Norfolk, Anglia - 25.04.1878, Old Catton, Norfolk)

Scriitoare britanică. Cea care a inițiat-o într-ale scrisului a fost mama sa, autoare a unor bestselleruri pentru copii, iar interesul ei față de modul în care oamenii tratează caii s-a manifestat de timpuriu. Invalidă, obligată să rămână mult timp în casă, și-a petrecut ultimii ani scriind cartea pentru copii *Frumusețe neagră* (Black Beauty, 1877), povestea unui cal pursânge nobil și blând. Cartea are un puternic obiectiv moral și se spune că a fost esențială în abolirea practicilor crude din dresaj.

sex

Sumă de particularități care încadrează un membru al unei specii de plante sau de animale într-unul dintre cele două grupuri reproductive complementare, masculin și feminin. Și în cazul plantelor, și în cel al animalelor, sexul e determinat de celulele reproducătoare (gameți) produse de organism. Masculul produce celule spermatice, iar femela, celule-ou. Masculii și femelele pot avea sau nu diferențe structurale vizibile, însă au, întotdeauna, diferențe de ordin funcțional, hormonal și cromozomial. Tiparele de comportament, uneori complexe, pot diferenția și ele sexele anumitor specii. *Vezi și* comportament de reproducere.

sex protejat

Metode care reduc riscul contractării de boli cu transmitere sexuală, în special SIDA, în timpul actului sexual și al altor activități similare. Termenul se referă, în general, la folosirea prezervativelor, care reduc considerabil riscurile îmbolnăvirii, dar nu oferă protecție totală. Cele mai sigure metode sunt abstinența sau o relație monogamă cu un partener care este, la rândul său, monogam și sănătos.

sextant

Instrument de stabilire a unghiului dintre orizont și un corp ceresc, cum ar fi Soarele, Luna sau o stea. Este folosit în navigația astrală pentru determinarea latitudinii și a longitudinii. Este alcătuit dintr-un arc metalic, marcat cu grade, având un braț radial mobil pivotant în centrul cercului arcului. Un telescop, montat fix pe schelet, este așezat în linie cu orizontul. Brațul radial, pe care este fixată o oglindă, este mișcat până când steaua este reflectată în oglinda semiargintată, în linie cu telescopul, și se vede prin acesta ca și cum ar coincide cu orizontul. Distanța unghiulară a stelei deasupra orizontului este apoi citită de pe arcul gradat al sextantului. Luându-se în considerație acest unghi și perioada exactă a zilei, așa cum este înregistrată de un cronometru, poate fi determinată latitudinea (cu o aproximație de câteva sute de metri) cu ajutorul unor tabele oficiale. Inventat în 1731, sextantul a înlocuit octantul, devenind un instrument esențial pentru navigație.

Sexton, Anne
născută **Anne Gray Harvey**

(09.11.1928, Newton, Massachusetts, SUA - 04.10.1974, Weston)

Poetă americană. A lucrat ca model, bibliotecară și profesoară. Prima ei carte de poezii, *Către casa de nebuni și parțial îndărăt* (To Bedlam and Part Way Back, 1960), face o revizuire a căderilor mentale și revenirilor autoarei, cu intensitatea unei mărturisiri. A continuat să-și cerceteze propria viață în *Toți drăguții mei* (All My Pretty Ones, 1962) și *Trăiește sau mori* (Live or Die, 1966, Premiul Pulitzer). Printre celelalte lucrări ale sale se numără colecția de nonficțiune *Nici o stea rea* (No Evil Star, 1985). S-a sinucis, iar mai multe volume de poezie au fost publicate postum.

sexualitate umană

Tendințe sau comportament al ființelor umane față de o activitate care cauzează sau este asociată în vreun fel cu excitarea sexuală. Este, în mare parte, influențată de reacția sexuală moștenită ereditar care asigură reproducerea (*vezi* comportament de reproducere), de atitudinea societății față de sex, de educația fiecărui individ. Fiziologia stabilește doar unele limite foarte largi asupra sexualității umane; multe dintre variațiile foarte mari găsite între indivizi provin din informare și din exercițiu. Ceea ce este considerat deviant într-o societate poate fi normal într-o alta. Sexualitatea acoperă identitatea bazată pe gen, orientarea sexuală, practicile, precum și acceptarea acestor aspecte în personalitatea cuiva, care poate fi mai importantă decât detaliile. *Vezi și* homosexualitate, transsexualism.

Seybouse

Râu în NE Algeriei. Izvorăște din marginea de E a câmpiilor Setif, curge cu repeziciune printr-un defileu îngust din Muntele Nador, iar apoi printr-o vale mărginită de copaci, vărsându-se în Marea Mediterană, în S orașului Annaba. Nu este navigabil, cu excepția estuarului, și are o lungime de 232 km.

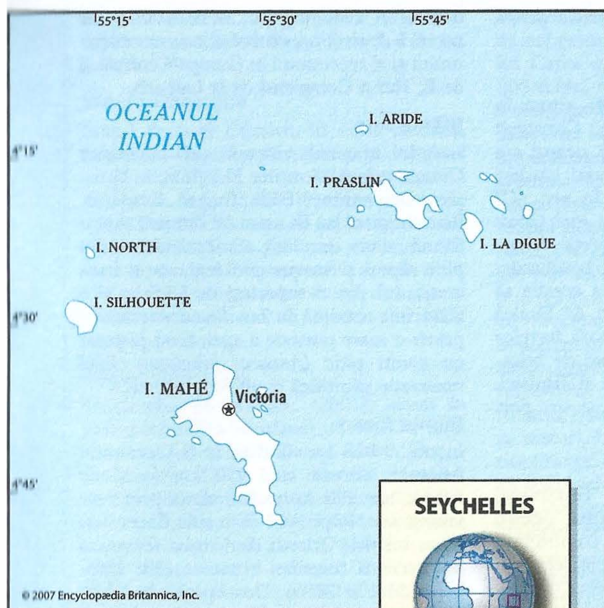
Seychelles
denumire oficială **Republica Seychelles**

Republică insulară, situată în V Oceanului Indian. Suprafața: 455 kmp; 82 800 loc. (2005). Capitala: Victoria. Populația este mixtă, având origini franceze, africane și asiatice. Limbi: creola, engleza, franceza. Religie: romano-catolicism. Monedă: rupia Seychelles. Situată la E de NE Tanzaniei, Seychelles este alcătuită din două grupuri principale de insule: grupul Mahe, format din 40 de insule centrale muntoase, și un grup alcătuit din peste 70 de insule periferice, întinse, coraliere. Economia în curs de dezvoltare a țării depinde în mare parte de turism. Se exportă pește, copra și scorțișoară. Este o republică cu o singură cameră legislativă; șeful statului și al guvernului este președintele. Prima debarcare atestată pe insulele încă nelocuite a fost în 1609, aparținând unei expediții a Companiei Britanice a Indiilor de Est. Arhipelagul a fost revendicat de către francezi în 1756 și cedat englezilor în 1810. În 1903 a devenit o colonie a coroanei engleze și o republică din cadrul Commonwealth în 1976. Stat cu un singur partid, cel socialist, din 1979, Seychelles a adoptat democrația în anii 1990; a organizat primele alegeri multipartinice în 1992 și a adoptat o nouă constituție în 1993.

Seymour, Jane

(1509?-1537)

A treia soție a lui Henric VIII al Angliei. Doamnă de companie a fostelor soții ale lui Henric, Caterina de Aragon și Anna Boleyn, i-a atras prima oară atenția regelui pe la 1535, însă a refuzat să-i devină amantă. Acest fapt a grăbit probabil căderea

și executarea Annei Boleyn (1536), după care Henric și Seymour s-au căsătorit fără fast. A readus-o pe fiica lui Henric, Maria (mai târziu Maria I) în grațiile tatălui său și a dat naștere unicului moștenitor de gen masculin, viitorul Eduard VI, însă a murit 12 zile mai târziu, îndurerându-l pe Henric.

Seyss-Inquart, Arthur

(22.07.1892, Stannern, lângă Iglau, Boemia, Austro-Ungaria - 16.10.1946, Nürnberg, Germania)

A luptat în Primul Război Mondial și a fost rănit grav. A devenit apoi avocat și lider al fracțiunii moderate a naziștilor austrieci, a slujit în cadrul Consiliului de Stat federal (1937–1938). Ca reacție la presiunile din partea Germaniei, a fost numit ministru al problemelor interne și de securitate, apoi l-a înlocuit pe Kurt von Schuschnigg, în calitate de cancelar (1938). A primit cu bucurie *Anschluss*-ul cu Germania și a devenit guvernator al administrației austriece (1938–1939). În Al Doilea Război Mondial, a fost înalt comisar german pentru Țările de Jos (1940–1945), aplicând politica nazistă asupra evreilor danezi. Judecat în timpul Proceselor de la Nürnberg, a fost găsit vinovat de crime de război și executat.

Sezession

Nume dat mai multor grupuri de artiști progresiști, care s-au separat de organizațiile conservatoare și recunoscute din Austria și Germania. Primul grup Sezession s-a format la München, în 1892. Acesta a fost urmat de mișcarea Sezession din Berlin, inițiată de Max Liebermann (1847–1935) în 1892, mișcare din care făceau parte și artiști ca Lovis Corinth. Cel mai cunoscut grup, format la Viena în 1897 de Gustav Klimt, favoriza stilul Art Nouveau, cu un puternic caracter ornamental, în locul unui formalism academic dominant. La puțin timp după aceasta, frescele realizate de Klimt pentru tavanul auditoriului Universității din Viena au fost considerate scandaloase, din cauza simbolismului lor erotic. Mișcarea Sezession a influențat artiști și arhitecți ca Egon Schiele și Josef Hoffmann.

sezon de vegetație

Perioadă a anului, numită și sezonul fără îngheț, în care sunt înregistrate cele mai favorabile condiții de dezvoltare a plantelor sălbatice și de cultură. Cu cât crește mai mult distanța față de ecuator, cu atât scade durata sezonului. În regiunile ecuatoriale și tropicale, sezonul de vegetație durează, de obicei, tot anul; la latitudini mai mari (de ex. în tundră), poate dura două luni sau chiar mai puțin. De asemenea, variază în funcție de altitudine: scade pe măsură ce crește altitudinea reliefului.

sfagnum

Vezi mușchi-de-turbă

sfalerit *sau* blendă

Sulfură de zinc (ZnS), principalul minereu de zinc. Se găsește asociat cu galena în cele mai importante zăcăminte de plumb și zinc. Cele mai importante exploatări se găsesc pe valea fluviului Mississippi

COLECȚIA TED ȘI ELSIE BOENTE; FOTO JOHN H. GERARD–EB INC.

sfalerit din Baxter Springs, Kansas

(SUA), în Polonia, Belgia și Africa de N. *Vezi și* sulfură.

Sfax *sau* Safaqis

Oraș-port, 230 900 loc. (1994), situat în partea central-estică a Tunisiei. Construit pe locul a două așezări antice, orașul s-a dezvoltat ca un centru comercial islamic. A fost ocupat de normanzi în sec. XII și de spanioli în sec. XVI, iar mai târziu a servit drept fort pentru pirații de pe Coasta Berberă. Orașul a fost bombardat de francezi în 1881, înainte ca aceștia să ocupe Tunisia, și din nou în Al Doilea Război Mondial, când a fost baza forțelor germane. În 1943 a fost ocupat de britanici. Al doilea oraș ca mărime al Tunisiei, este un centru de transport și un port pescăresc important.

sfânt

Persoană sfântă. În Noul Testament, Sfântul Pavel a folosit cuvântul pentru a desemna un membru al comunității creștine, dar termenul se referă, cel mai adesea, la acele persoane celebre pentru sfințenia lor, venerate în timpul vieții sau după moarte. În romano-catolicism și în ortodoxia din țările Europei de E, sfinții sunt recunoscuți public de Biserică și sunt considerați mijlocitori între Dumnezeu și credincioși. Ei sunt sărbătoriți în zile speciale, iar osemintele și bunurile lor personale sunt venerate ca moaște. Adesea, sfinții creștini săvârșesc miracole în timpul vieții sau au loc miracole în numele lor după moartea acestora. În islam, *wali* (prietenul lui Dumnezeu) este adesea tradus ca sfânt; în budism, *arhat* și *bodhisattva* înseamnă tot sfinți. Sadhu, în hinduism, este oarecum similar acestora. *Vezi și* canonizare.

sfânt protector

Sfânt ale cărui protecție și intervenție sunt dedicate unei persoane, societăți, biserici, unui loc, unei profesii sau activități. Alegerea este, de obicei, făcută pe baza unei relații presupuse sau reale (de ex., Sfântul Patrick este sfântul protector al Irlandei, deoarece este cel care a introdus creștinismul acolo).

Sfânta Alianță

Organizație neprotocolară a majorității suveranilor europeni, fondată în 1815 de Aleksandru I al Rusiei, Franz I al Austriei și Friedrich Wilhelm III al Prusiei, după înfrângerea definitivă a lui Napoleon. Scopul său declarat era de a promova influența principiilor creștine în relațiile dintre națiuni. A avut însă puține realizări și, de aceea, a devenit un simbol al conservatorismului și al represiunii în Europa Centrală și de E. *Vezi și* Congresul de la Laibach.

Sfânta Ana

Lac în craterul vulcanic al masivului Ciomatu, în S Munților Harghita, în apropiere de stațiunea Băile Tușnad, România. Este singurul lac de acest fel din țară. Are o formă relativ circulară, alimentându-se din ploi, zăpezi și izvoare provenite de la baza craterului. Are o suprafață de 19,5 ha și o adâncime maximă de 7 m. Se caracterizează printr-o mare puritate a apei, fiind populat cu somn pitic (*Amiurus nebulosus*). Este rezervație științifică și obiectiv turistic.

Sfânta Elena

Insulă, 3 800 loc. (2003), în S Oceanului Atlantic. Situată la 1 950 km la V de Africa, are 122 kmp. Reședința-port este Jamestown. Împreună cu insula Ascension și cu insulele Tristan da Cunha formează o colonie a coroanei britanice (308 kmp; 5 104 loc. în 2003). Descoperită în 1502, a devenit port de escală pentru navele care călătoreau între Europa și Indiile de Est. În sec. XVII a fost proprietatea Companiei Britanice a Indiilor de Est; din cauza izolării sale, a servit drept loc de exil pentru Napoleon (1815–1821). Importanța sa a scăzut după inaugurarea Canalului de Suez în 1869.

sfânta împărtășanie

Vezi euharistie

Sfânta Sfintelor

Porțiunea cea mai importantă și mai sacră din străvechiul Templu din Ierusalim, în care aveau acces numai marii preoți israeliți, o singură dată pe an, de Yom Kippur. Sfânta Sfintelor era situată la capătul dinspre V al Templului. La intrarea în ea se afla un mic altar din lemn de cedru placat cu aur. În primul Templu (*vezi* Templul din Ierusalim) în Sfânta Sfintelor se afla și chivotul legii.

Sfânta Treime

În doctrina creștină, unitatea Tatălui, Fiului și a Sfântului Duh, ca Dumnezeu unic alcătuit din trei persoane. Cuvântul Treime nu apare în Biblie. Este o doctrină formulată în Biserica timpurie, pentru a interpreta modul cum s-a arătat Dumnezeu, mai întâi israeliților, apoi ca Iisus drept mântuitor și, în sfârșit, ca Duh Sfânt, apărător al Bisericii. Doctrina Treimii s-a dezvoltat

în primele secole ale Bisericii și a fost explicit enunțată de Sinodul de la Niceea, în 325 d.Hr.

Sfântu Gheorghe

Brațul de S al Dunării, în delta Dunării, România. Curs foarte sinuos, în lungime totală de 110 km și cu o lățime maximă de 550 m. Reprezintă 20% din volumul de apă al Dunării. Comunică cu complexul lagunar Razim–Sinoe prin mai multe canale, dar este navigabil doar pentru navele mici. Din cauza transportului de aluviuni, gura de vărsare a avansat cu doi km din 1857 până în prezent.

Sfântu Gheorghe

Municipiu, 66 387 loc. (2001), situat în partea centrală a României, pe râul Olt. Este reședința județului Covasna. Atestat documentar din 1332, sub numele Sacerdos de San Giorgio, a fost consemnat în 1461 ca târg. În sec. XII–XIX a fost un centru comercial important. În 1876 devine reședința județului nou-înființat, Trei Scaune. A fost declarat municipiu în 1979. Este nod rutier și feroviar. Are o fabrică de mobilă, una de țigarete și o filatură de bumbac. Ca monumente se remarcă biserica fortificată (sec. XIV–XV), Teatrul Maghiar de Stat, Monumentul Ostașului Român, conacul Szekely (sec. XVIII).

Sfântul Duh

În religia creștină, a treia persoană a Sfintei Treimi. Deși Vechiul Testament cuprinde foarte multe referințe la duhul lui Yahveh (Dumnezeu), învățăturile creștine despre Sfântul Duh derivă mai ales din Evanghelii. Sfântul Duh s-a pogorât asupra lui Iisus la botezul său; înfățișări ale Duhului sunt menționate și în *Faptele Apostolilor*, între care vindecările miraculoase, profețiile, exorcismul și stăpânirea mai multor limbi sunt asociate cu acesta. De asemenea, Sfântul Duh s-a pogorât și asupra discipolilor în timpul Cincizecimii. Definiția Sfântului Duh ca persoană divină egală în substanță cu Tatăl și cu Fiul a fost elaborată în cadrul Conciliului de la Constantinopol (381 d.Hr.).

Sfântul Graal

Vezi Graal

Sfântul Imperiu Roman (de Națiune Germană)
în germană **Heiliges Römisches Reich**

Teritoriu de întindere vastă, din epoca medievală și modernă, în V și centrul Europei. Condus inițial de regi franci, apoi de cei germani, a existat de la încoronarea lui Carol cel Mare de papa Leon III, în 800 d.Hr., până în 1806, când Francisc II a renunțat la titlul imperial. Împăratul german Otto I cel Mare a extins mult teritoriile imperiului și a reușit să-și domine aliații. Domnia lui este considerată începutul imperiului, al cărui nume (adoptat abia în timpul domniei lui Frederic I Barbarossa) reflectă ideea lui Carol cel Mare că imperiul său este succesorul Imperiului Roman și că puterea sa laică este dublată de statutul său de principal reprezentant al lui Dumnezeu în domeniul laic (în paralel cu ceea ce reprezintă papa în domeniul spiritual). Nucleul Imperiului era constituit din Germania, Austria, Boemia și Moravia. Elveția, Olanda și, uneori, N Italiei făceau parte din imperiu; Franța, Polonia, Ungaria și Danemarca au fost incluse inițial, iar Anglia și Spania erau componente nominale. Începând cu mijlocul sec. XI, împărații au intrat în

Împărați ai Sfântului Imperiu Roman

Dinastia Carolingienilor		Heinrich Raspe	1246-1247
Carol cel Mare (Carol I)	800-814	Wilhelm de Olanda	1247-1256
Ludovic I	814-840	Conrad IV	1250-1254
Războiul civil	840-843	*Marele interregnum*	
Lothar I	843-855	Richard	1257-1272
Ludovic II	855-875	Alfonso	
Carol II	875-877	(Alfonso X de Castilia)	1257-1275
Interregnum	877-881	**Casa de Habsburg**	
Carol III	881-887	Rudolf I	1273-1291
Interregnum	887-891	**Casa de Nassau**	
Casa de Spoleto		Adolf	1292-1298
Guy	891-894	**Casa de Habsburg**	
Lambert	894-898	Albert I	1298-1308
Dinastia Carolingienilor		**Casa de Luxembourg**	
Arnulf	896-899	Henric VII	1308-1313
Ludovic III	901-905	**Casa de Habsburg**	
Casa de Franconia		Frederic (III)	1314-1326
Conrad I	911-918	**Casa de Wittelsbach**	
Dinastia Carolingienilor		Ludovic IV	1314-1346
Berengar	915-924	**Casa de Luxembourg**	
Casa de Saxonia (Liudolfingi)		Carol IV	1346-1378
Henric I	919-936	Wenceslas	1378-1400
Otto I	936-973	**Casa de Wittelsbach**	
Otto II	973-983	Rupert	1400-1410
Otto III	983-1002	**Casa de Luxembourg**	
Henric II	1002-1024	Jobst	1410-1411
Dinastia Salienilor		Sigismund	1410-1437
Conrad II	1024-1039	**Casa de Habsburg**	
Henric III	1039-1056	Albert II	1438-1439
Henric IV	1056-1105/1106	Frederic III	1440-1493
Pretendenții rivali		Maximilian I	1493-1519
Rudolf	1077-1080	Carol V	1519-1556
Hermann	1081-1093	Ferdinand I	1556-1564
Conrad	1093-1101	Maximilian II	1564-1576
Henric V	1105/1106-1125	Rudolf II	1576-1612
Casa de Supplinburg		Matthias	1612-1619
Lothar II	1125-1137	Ferdinand II	1619-1637
Casa de Hohenstaufen		Ferdinand III	1637-1657
Conrad III	1138-1152	Leopold I	1658-1705
Frederic I (Barbarossa)	1152-1190	Iosif I	1705-1711
Henric VI	1190-1197	Carol VI	1711-1740
Filip	1198-1208	**Casa de Wittelsbach**	
Dinastia Welf		Carol VII	1742-1745
Otto IV	1198-1215	**Casa de Habsburg**	
Casa de Hohenstaufen		Francisc (Franz) I	1745-65
Frederic II	1215-1250	Iosif II	1765-1790
Pretendenți rivali		Leopold II	1790-1792
Henric (VII)	1220-1235	Francisc (Franz) II	1792-1806

conflict cu papalitatea pentru dominație și, în special, în timpul puternicei dinastii Hohenstaufen (1138–1208; 1212–1254) s-au confruntat cu papii pentru a dobândi controlul asupra Italiei. În 1273, Rudolf I a devenit primul împărat Habsburg, iar din 1438, dinastia Habsburgilor a deținut permanent tronul. Până în 1356, împăratul era ales de către prinții germani; apoi a fost ales oficial de către electori. În afară de autoritatea lor ereditară, împărații împărțeau puterea cu Dieta imperială. În perioada Reformei, mulți dintre prinții germani au trecut în tabăra protestantă, opunându-se împăratului catolic, iar după 1562 împărații nu au mai fost încoronați de papă. La sfârșitul Războiului de Treizeci de Ani, prin Pacea din Westfalia, a fost recunoscută suveranitatea fiecărui stat al imperiului, după care acesta a devenit o federație neoficială de state, iar titlul de împărat era mai degrabă onorific. În sec. XVIII, divergențele legate de succesiunea imperială au cauzat Războiul pentru Succesiunea la Tronul Austriei și Războiul de Șapte Ani. Victoriile lui Napoleon au marcat sfârșitul imperiului ale cărui temelii oricum se șubreziseră. *Vezi și* guelfi și ghibelini; controversa investiturii; Concordatul de la Worms.

Sfântul Sinod

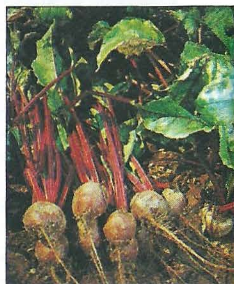
Adunare ecleziastică înființată în 1721 de țarul Petru I, pentru a conduce Biserica Ortodoxă Rusă, în locul patriarhatului Moscovei. Sinodul creat de Petru era alcătuit din membri ai ierarhiei bisericești care erau supuși influenței țarului, pentru a subordona Biserica statului. A numit un reprezentant al clerului drept procuror principal, pentru a coordona activitățile sinodului. Sinodul persecuta disidenții și cenzura publicațiile. Petru dispunea de proprietățile și veniturile Bisericii, în numele statului, dar în folosul său personal. În 1917, un consiliu al Bisericii a reînființat patriarhatul, dar noul guvern sovietic a naționalizat, după scurt timp, toate pământurile Bisericii.

Sfântul Vasile cel Binecuvântat *sau* Catedrala Pokrovski

Biserică înălțată la capătul de S al Pieții Roșii din Moscova (1554–1560) de către Ivan IV în semn de recunoștință pentru victoriile obținute în războaiele cu tătarii. Biserica din cărămidă și piatră a fost proiectată de arhitecții Postnik și Barma (care se poate să fi fost de fapt una și aceeași persoană). Este o fantezie arhitectonică unică și impresionantă, cu influențe bizantine. Opt capele acoperite cu domuri în formă de ceapă înconjoară o biserică centrală care are, la rândul ei, un turn ce se termină cu un acoperiș țuguiat și cu o cupolă mică, aurită. Fiecare dintre domurile pictate diferă prin desene și culori.

sfeclă

Plantă erbacee (forma cultivată a *Beta vulgaris*), din familia *Chenopodiaceae*, una dintre cele mai importante legume. Se cultivă patru tipuri diferite: sfecla-de-grădină, ca legumă, sfecla-de-zahăr, sursă de zahăr și cea mai importantă din punct de vedere comercial, sfecla furajeră, o hrană suculentă pentru animale, și sfecla-de-frunze sau sfecla elvețiană, folosită pentru frunzele sale comestibile. Frunzele sfeclei sunt o sursă de riboflavină, fier, vitaminele A și C. Sfecla crește mai ales în zonele cu temperaturi scăzute sau pe timp răcoros.

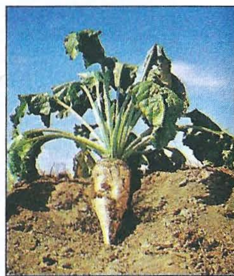

sfeclă-roșie (*Beta*)

GRANT HEILMAN

sfeclă-de-zahăr

Varietate de sfeclă (*Beta vulgaris*) care acoperă aproape două cincimi din producția globală de zahăr, situând-o pe locul doi după trestia-de-zahăr, ca sursă de zahăr a lumii. Spre deosebire de trestia-de-zahăr, sfecla poate fi cultivată în zone temperate sau reci în Europa, America de Nord și Asia, adică în zonele dens populate și bine dezvoltate, unde mare parte din produs este consumată. Sfecla-de-zahăr a fost cultivată ca legumă de grădină și pentru furaj, înainte să fi fost valorificată pentru conținutul său de zahăr.

sfeclă-de-zahăr (*Beta vulgaris*)

GRANT HEILMAN

sferă

În geometrie, toate punctele dintr-un spațiu tridimensional, având aceeași distanță (raza) față de un punct dat (centru) sau fiind rezultatul rotirii unui cerc în jurul unuia dintre diametrele sale. Elementele

componente și proprietățile unei sfere sunt identice cu ale cercului. Diametrul este orice segment de dreaptă ce unește două puncte ale unei sfere și trece prin centrul ei. Circumferința este lungimea oricărui cerc mare, centrul său fiind dat de intersecția sferei cu orice plan ce trece prin centrul ei. Un meridian este oricare dintre cercurile mari care trec printr-un punct desemnat polul sferei. Linia geodezică este cea mai scurtă distanță dintre două puncte aflate pe suprafața unei sfere, un arc care unește două puncte ale unui cerc mare. Formula suprafeței sferei este $4\pi r^2$; volumul său este $(4/3)\pi r^3$. Studiul sferelor este esențial pentru geografia terestră și unul dintre principalele domenii ale geometriei euclidiene și ale geometriei elipsei.

sferă cerească

Suprafață aparentă a cerului, pe care par fixate stelele. Pentru a stabili sistemele de coordonate cerești care să marcheze poziția corpurilor cerești, sfera cerească se poate imagina ca o sferă adevărată, aflată la o distanță infinită de Pământ. Axa Pământului, extinsă la infinit, atinge această sferă la polurile N și S cerești, în jurul cărora cerul pare că se rotește. Intersecția planului ecuatorului Pământului cu sfera cerească marchează ecuatorul ceresc.

sferă de influență

În politica internațională, pretenție a unui stat de a controla în mod exclusiv sau predominant un teritoriu care nu îi aparține. La sfârșitul anilor 1880, puterile coloniale europene și-au luat angajamentul, prin intermediul unor acorduri legale, să nu intervină în sferele de influență stabilite de comun acord în Africa și Asia. După ce expansiunea teritorială a încetat, geopolitica a luat locul acceptării pretențiilor asupra sferelor de influență. Exemple: pretenția SUA de dominație în emisfera vestică, conform vechii Doctrine Monroe, și expansiunea sferei de influență a URSS în Europa de E, în urma celui de-Al Doilea Război Mondial.

sfidare a Curții

În drept, nesupunere deliberată sau afișare a unei lipse de respect în fața tribunalului, a judecătorului sau a unui corp legislativ. Lipsa de respect față de un ordin al Curții poate fi considerată sfidare fie de drept penal, fie de drept civil. Sancțiunile pentru cea din urmă se încheie în momentul respectării regulilor încălcate. Constituie un delict orice act sau formă de limbaj care reprezintă un afront adus unui tribunal sau care perturbă desfășurarea normală a activității acestuia. Sancțiunile au drept scop pedepsirea individului, dar și obligarea acestuia să respecte normele. În SUA, un comitet congresional poate obliga un martor să depună mărturie. Orice martor care nu se prezintă sau care împiedică în vreun fel comitetul să-și exercite funcțiile poate fi acuzat de sfidare a Curții. Martorii sunt protejați, totuși, de Al Cincilea Amendament împotriva autoincriminării forțate. *Vezi și* sperjur.

sfingolipidoză

Grup de deficiențe ereditare relativ rare, tezaurismoze lizozomale ale metabolismului grăsimilor, în care defecte ale enzimelor cauzează acumularea unor tipuri distincte de lipide. Printre aceste boli se numără boala Tay-Sachs, maladia Gaucher, maladia Niemann-Pick și maladia Fabry. Unele nu pot fi tratate și cauzează moartea înaintea vârstei de cinci ani; altele apar la vârsta adultă.

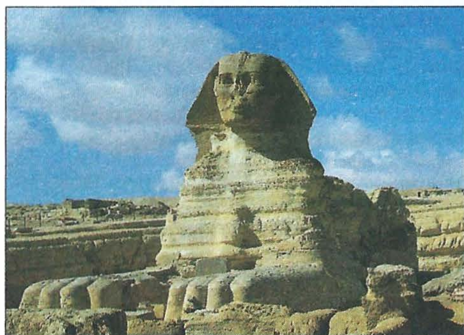
Sfintele Taine (sacramente)

Simboluri sau manifestări religioase însoțite de credința că puterea spirituală se poate transmite prin elemente materiale sau prin îndeplinirea unui ritual. Conceptul este străvechi; oamenii preistorici credeau că pot influența și schimba în avantajul lor fenomenele naturii, cum ar fi starea vremii, prin executarea unor ritualuri. Cuvântul *sacramentum* a fost folosit în dreptul roman și ulterior a desemnat jurământul de credință depus de soldați într-un loc sacru. Sfintele taine sunt asociate astăzi în primul rând cu creștinismul și se spune că își au originea în practicile instituite de Iisus, ca botezul, spălarea picioarelor și alungarea demonilor. În romano-catolicism, în urma codificării lor de către Sfântul Toma d'Aquino și a promulgării de către Conciliul de la Trento, numărul Sfintelor Taine este șapte: botezul, miruirea, sfânta împărtășanie, pocăința, maslul pentru cei bolnavi, hirotonisirea și căsătoria. Ortodocșii recunosc și ei șapte sfinte taine: botezul, mirungerea, cuminecătura sau împărtășania, mărturisirea, preoția (hirotonia), cununia (nunta) și maslul. *Vezi și* samskara.

sfinx

Creatură mitologică, cu corp de leu și cap de om, reprezentat foarte des în arta și

mitologia egipteană și greacă. Despre sfinxul înaripat din Teba, Grecia (care, de fapt, era o reprezentare feminină), se spunea că ar fi terorizat oamenii cerându-le să răspundă la o ghicitoare învățată de la muze: *Ce are o singură voce, dar mai întâi merge în patru picioare, apoi în două și la sfârșit în trei?* El îi devora pe cei care nu răspundeau corect. Atunci când Oedip a dat răspunsul corect, *„omul* – care în copilărie se târăște în patru labe, după ce crește merge în două picioare, iar la bătrânețe se sprijină într-un toiag", sfinxul s-a sinucis. Cea mai veche reprezentare artistică este Marele Sfinx de la Gizeh, din Egipt, construit către 2500 î.Hr. Figura sfinxului apare în lumea greacă pe la 1600 î.Hr., iar în Mesopotamia pe la 1500 î.Hr.

Marele Sfinx de la Gizeh, Dinastia IV

E. STREICHAN/ASOCIAȚII SHOSTAL

sfoară

Mănunchi de fibre sau fire unite prin răsucire sau împletire într-o funie lungă și flexibilă. Cerința de bază în utilizare este ca sfoara să nu se destrame și să nu-și modifice structura, chiar dacă este îndoită, răsucită sau trasă cu putere. Cea mai importantă proprietate a sforii este rezistența la rupere. Deoarece chiar și fibrele scurte pot fi filate în fire lungi și flexibile, practic orice fibră poate fi transformată în sfoară. Sforile împletite sunt mai durabile decât cele răsucite.

Sforim, Mendele Moykher

Vezi Mendele Moykher Sforim

Sforza, Carlo, Conte ~

(25.09.1873, Montignoso di Lunigiana, Italia - 04.09.1952, Roma)

Diplomat italian. A intrat în serviciul diplomatic în 1896 și a fost trimis ca ambasador în toată lumea. A fost ministru al afacerilor externe în perioada 1920–1921 și ambasador în Franța în 1922, dar a demisionat, refuzând funcția sub conducerea lui Benito Mussolini. Antifascist convins, a trăit în exil voluntar în Belgia până în 1939 și în Statele Unite (1940–1943). S-a întors în Italia pentru a ocupa diverse funcții în guvern, inclusiv pe cea de ministru al afacerilor externe (1947–1951).

Sforza, familia ~

Familie italiană care a condus Milano între 1450 și 1535. Linia genealogică începe cu prosperul fermier și viitor conducător condotier Muzio Attendolo (1369–1424), care a fost supranumit Sforza (*în italiană,* Forță). Fiul său nelegitim, Francesco Sforza, a devenit duce de Milano în 1450. Galeazzo Maria Sforza (1444–1476) l-a succedat pe tatăl său în 1466 și, deși era un conducător despotic, a introdus cultivarea orezului, a construit canale și a încurajat comerțul, fiind și un patron al artelor; a fost asasinat de conspiratorii care au sperat în zadar să pornească o răscoală populară. Gian Galeazzo Sforza (1469–1494) l-a succedat pe tatăl său în 1476, sub regența mamei și a unchiului său, Ludovico Sforza, care a uzurpat guvernul în 1481 și a stabilit supremația ducatului Milano. După îndepărtarea lui Ludovico de la putere, de către Ludovic XII al Franței, în 1499, fiul său, Massimiliano Sforza (1493–1530), a revenit pentru o scurtă perioadă la conducere (1513–1516), după care a cedat ducatul Franței. Un alt fiu, Francesco Maria Sforza (1495–1535), a preluat conducerea după înfrângerea Franței în 1522, conducând până la moartea sa, însă fără a lăsa urmași și încheind astfel șirul de duci în 1535. Ducatul a trecut apoi în stăpânirea lui Carol V și a Habsburgilor. Urmașii lui Sforza II, fiu nelegitim al lui Francesco Sforza, au devenit conții Sforza, printre care se numără diplomatul Carlo, conte Sforza.

Sforza, Francesco

(23.07.1401, San Miniato, Toscana - 08.03.1466, Milano)

Mercenar italian și duce de Milano (1450–1466). A devenit condotier al Florenței în 1434 și a învins Milano de două ori (1438, 1440), după care a fost angajat de milanezi pe postul de căpitan general în lupta pentru formarea unei republici (1447). Mai târziu, a baricadat orașul și a preluat controlul, devenind duce al orașului Milano în 1450 și aliindu-se cu Florența

pentru asigurarea Păcii de la Lodi (1454). *Vezi și* familia Sforza.

Sforza, Ludovico *sau* Lodovico

(27.07.1452, Vigevano, Pavia, ducatul Milano – 27.05.1508, Loches, Tourbrenne, Franța)

Regent (1480–1494) și duce al orașului Milano (1494–1498). Al doilea fiu al lui Francesco Sforza, supranumit Maurul, din cauza tenului său închis și a părului negru. A țesut intrigi, pentru a deveni regent al nepotului său, și a făcut din Milano cel mai puternic stat italian. Susținerea acordată învățaților și oamenilor de artă, precum Leonardo da Vinci, a adus renumele curții sale în Europa. I-a oferit mită lui Maximilian I pentru a-l declara duce de Milano și a luptat pentru izgonirea francezilor din Italia. După ce Ludovic XII a cucerit Milano (1498), Ludovico a încercat fără succes să-l recâștige (1500); a fost prins și a murit în închisoare.

sfrâncioc

Denumire populară pentru cele cca 64 de specii de păsări cântătoare, solitare, de pradă (familia *Laniidae*) și, în special, pentru cele 25 de specii ale genului *Lanius*. Aceste păsări omoară cu ciocul insecte, șoareci, șopârle și păsări. Uneori își ucid prada înfigând-o într-un spin (de aici li se trage și numele de păsări-măcelar). Majoritatea speciilor prezintă un colorit gri sau maroniu și au un țipăt ascuțit; unele specii eurasiatice au pete roșcate sau maronii. Sfrânciocul-mare (*L. excubitor*), numit și sfrânciocul-nordic în Canada și SUA sau lupul-vrăbiilor, în România, are o mască neagră și o lungime de cca 25 cm. Nu mai există decât o singură specie de sfrâncioc în Lumea Nouă, mai redusă în dimensiuni comparativ cu sfrânciocul-mare: sfrânciocul-cu-capul-pătrat (*Lanius ludovicianus*) din America de Nord.

sfredelul-corăbiilor

Denumire comună pentru cele cca 65 de specii (familia *Teredidae*) de animale marine bivalve care pot deteriora grav structurile din lemn, inclusiv corpul navelor și pontoanele. Extremitatea anterioară a corpului este acoperită de o cochilie. Striațiile filiforme de pe această cochilie albă taie lemnul cu 8 până la 12 mișcări răzuitoare pe minut. Secretă un fel de clei cu care își marchează galeria, iar partea corpului în formă de tub pătrunde prin orificiul galeriei. Ingerează particule de hrană și oxigen din apă; unele tipuri de lemn sunt, de asemenea, ingerate ca hrană.

SGML /Standard Generalized Markup Language/

(Limbaj standardizat de marcare generalizat)

Limbaj de marcare, pentru organizarea și etichetarea elementelor unui document, inclusiv titluri, paragrafe, tabele și grafice. Elementele sunt marcate în funcție de înțelesul lor și de relaționarea cu alte elemente, mai degrabă decât cu formatul în care sunt ele prezentate. Elementele etichetate pot fi astfel formatate în moduri diferite, în funcție de regulile specifice fiecărei aplicații. Putând fi citit și de oameni, precum și de programe de computer, SGML se poate folosi într-o multitudine de aplicații, printre care tipărirea, CD-ROM-urile și sistemele de baze de date. Codarea generică a manuscriselor electronice a fost mai întâi propusă la sfârșitul anilor 1960; în 1969, o echipă IBM a dezvoltat GML-ul, care a fost adoptat de Serviciul de Finanțe Interne și Ministerul Apărării al Statelor Unite. La sfârșitul anilor 1970, Institutul Național American de Standard (INAS) a stabilit un comitet care să creeze SGML, din GML; a fost acceptat de Organizația Internațională de Standard în 1986. *Vezi și* HTML, XML.

Shaanxi *sau* Shen-hsi *oficial* Shensi

Provincie, situată în N Chinei centrale. Suprafața: 195 800 kmp; 36 740 000 loc. (2002). Centrul administrativ: Xian. Este mărginită de provinciile Shanxi, Henan, Hubei, Sichuan și Gansu, de municipalitatea Chongqing și de regiunile autonome Ningxia și Mongolia Interioară. Este alcătuită din trei regiuni naturale distincte: regiunea sudică muntoasă, valea părții centrale a râului Wei și platoul nordic. Valea este supusă cutremurelor. Părțile nordice au fost printre primele zone populate ale Chinei, iar rămășițele construcțiilor vechi găsite acolo conțin o parte din Marele Zid Chinezesc. Din 221 î.Hr. până la dinastia Tang, a fost o zonă bogată și centrul unei intense activități politice. Ca urmare a deteriorării sistemului de irigații, zona a decăzut. În sec. XIII, sub stăpânirea mongolilor, a devenit provincie. Marșul cel Lung al lui Mao Zedong a luat sfârșit în acest loc, în 1935. Provincia a intrat sub control comunist în 1937. În ultima vreme, vechiul său sistem de irigații a fost reabilitat, iar regiunea a redevenit o zonă agricolă bogată. Se cultivă porumb, grâu, fructe, tutun și bumbac.

Shabbetai Tzevi

(23.07.1626, Smyrna, Imperiul Otoman - 1676, Dulcingo, Albania)

Fals Mesia evreu. A studiat învățătura mistică a Cabbalei și s-a proclamat mesia la vârsta de 22 de ani. A călătorit în tot Levantul, câștigându-și atât adepți, cât și dușmani. Cu sprijinul unor figuri politice și religioase influente, mișcarea lui s-a întins până în N Africii și în unele părți ale Europei. În 1666, an în care, conform profeției, trebuia să restaureze Israelul, a fost închis de sultanul otoman și, sub amenințarea torturii, s-a convertit la islam. Adepții săi l-au părăsit, iar cei rămași credincioși au încercat să împace afirmațiile lui cu trădarea iudaismului.

Shabeelle *în etiopiană* **Shebeli**

Râu în E Africii. Izvorăște din Munții Etiopieni și curge spre SE traversând aridul platou Ogaden. După ce trece granița în Somalia, se apropie de coasta de lângă Mogadishu, apoi face o întoarcere către SV, pentru a curge pe o distanță de 322 km paralel cu coasta. Lungimea sa totală este de 1 820 km. În perioadele ploioase din Ethiopia, se unește cu râul Jubba, apele lor vărsându-se în Oceanul Indian. În anii mai secetoși dispare, lăsând în urmă o serie de mlaștini și de șesuri nisipoase la NE de confluența cu Jubba.

Shackelton, Ernest Henric
ulterior **Sir Ernest**

(15.02.1874, Kilkea, comitatul Kildare, Irlanda - 05.01.1922, Grytviken, Georgia de Sud)

Explorator britanic. În 1901 s-a alăturat expediției lui Robert Falcon Scott, către Antarctica. S-a întors în Antarctica în 1908 și a condus o expediție pe sănii până la 156 km de pol. În 1914, a condus Expediția Transantarctică Britanică, având ca obiectiv traversarea Antarcticii în direcția Polului Sud. Nava sa *Endurance* a fost prinsă între sloiurile de gheață, plutind în derivă zece luni, până când s-a scufundat. Shackelton și echipajul său au plutit pe banchize încă cinci luni, până când au ajuns pe Insula Elefantului. Împreună cu alți cinci oameni, a navigat 1 300 km către S insulei Georgia după ajutor, apoi a condus patru expediții de salvare a oamenilor săi. A murit în Georgia de Sud, la începutul unei alte expediții în Antarctica.

Shadwell, Thomas

(1642/?/, Norfolk, Anglia - 19.11.1692, Londra)

Dramaturg englez. Unul dintre învățații curții după Restaurație (1660), a scris 18 piese, comediile de moravuri fiind cele mai recunoscute. *Epsom-Wells* (1672), cel mai mare succes al său, a fost jucat timp de aproape jumătate de secol. După ce prietenia sa cu John Dryden a luat sfârșit, din cauza unor divergențe în politică și în tehnicile dramatice, ambii au început să scrie satire unul la adresa celuilalt, cele ale lui Dryden (printre care devastatoarea *MacFlecknoe*) fiind remarcabile. În 1688, Shadwell l-a succedat pe Dryden ca poet laureat și istoriograf regal.

Shaffer, Peter (Levin)

(n. 15.05.1926, Londra, Anglia)

Dramaturg britanic. Și-a câștigat notorietatea cu comedia *Exerciții pentru cinci degete* (Five Finger Exercise, 1958) și cu tragedia epică *Vânătoarea regală a Soarelui* (The Royal Hunt of the Sun, 1964). Opera sa intitulată *Equus* (1973, Premiul Tony; ecranizat 1977) a fost un succes la Londra și New York. A fost aclamat pentru *Amadeus* (1979), care tratează rivalitatea dintre A. Salieri și W.A. Mozart, piesă care a fost adaptată pentru film (1984, Premiul Oscar). Printre ultimele sale piese se numără *Yonadab* (1985), *Lettice and Lovage* (1988) și *Darul Gorgonei* (The Gift of the Gorgon, 1992).

Shafii, Abu Abd Allah (Muhammad ibn Idris) al-

(767 d.Hr., Arabia - 30.01.820 d.Hr., Al-Fustat, Egipt)

Legist musulman și fondator al școlii de drept Shafiiya. Rudă îndepărtată a lui Mahomed, a crescut în sărăcie în Mecca și a studiat cu învățați islamici din întreaga Arabie și din Levant. Marea sa contribuție a fost crearea unei sinteze a gândirii juridice islamice, care să așeze într-o formă coerentă multe idei familiare, dar nesistematizate. S-a preocupat, în principal, de identificarea surselor legii islamice și de aplicarea acestora la evenimentele contemporane. Cartea sa intitulată *Risala* (cca 817 d.Hr.) i-a adus titlul de părinte al jurisprudenței musulmane.

Shaftesbury, Conte de ~
născut **Anthony Ashley Cooper**

(22.07.1621, Wimborne, St. Giles, Dorset, Anglia - 21.01.1683, Amsterdam, Țările de Jos)

Om politic englez. A participat la Războiul Civil Englez, luptând mai întâi în favoarea regelui (1643), iar apoi în favoarea Parlamentului (1644). A fost numit de Oliver Cromwell în Consiliul de Stat (1653–1654, 1659) și a făcut parte, de

asemenea, din Parlament (1654–1660). Fiind unul dintre cei 12 împuterniciți trimiși să-l invite pe Carol II să se întoarcă în Anglia, a fost ales în consiliul privat al lui Carol (1660) și a devenit ministru de finanțe (1661–1672) și lord-cancelar (1672–1673). În calitate de președinte al Consiliului de Comerț și Colonii Străine (1672–1674), a alcătuit o constituție pentru provincia Carolina de Nord, ajutat de protejatul său, John Locke. Eliberat din funcție de Carol, din cauză că a susținut anticatolicul Act care prevedea ca angajările în serviciul public să se facă doar pe baza mărturisirii de credință față de Biserica Angliei (1672) și, de asemenea, pentru că s-a opus căsătoriei fratelui lui Carol, James (viitorul Iacob II), cu o altă catolică, Shaftesbury a devenit liderul partidului de opoziție liberal. A exploatat haosul politic creat de Titus Oates pentru a-și consolida puterea parlamentară și a încercat, fără succes, să facă se adopte Legea Excluderii de la succesiune (The Exclusion Bill), pentru a-l ține pe Iacob departe de tron. În 1681, Carol a dizolvat Parlamentul; Shaftesbury a fost arestat și judecat pentru trădare, însă a fost achitat. În 1682 a fugit în Olanda, unde a și murit.

Shaftesbury III, Conte de ~ *născut* Anthony Ashley Cooper

(26.02.1671, Londra, Anglia - 15.02.1713, Napoli)

Om politic și filozof englez. Nepotul primului conte de Shaftesbury, a beneficiat, mai întâi, de educație din partea lui John Locke. A intrat în Parlament în 1695; preluându-și titlul în 1699, a slujit trei ani în Camera Lorzilor. Numeroasele sale eseuri filozofice au fost influențate de neoplatonism; publicate sub titlul *Caracteristici ale oamenilor, manierelor, opiniilor și vremurilor* (Characteristicks of Men, Manners, Opinions, Times, 1711), au devenit principala sursă de inspirație pentru deismul englez și au influențat scriitori ca Alexander Pope, Samuel Taylor Coleridge și Immanuel Kant.

Shaftesbury VII, Conte de ~ *născut* Anthony Ashley Cooper

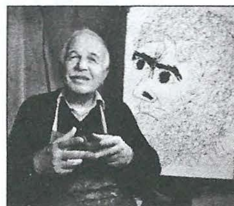
(28.04.1801, Londra, Anglia - 01.10.1885, Folkestone, Kent)

Om politic și reformator englez. Când tatăl său a preluat titlul de conte, în 1811, Cooper a devenit Lord Ashley. Ca membru al Parlamentului (1826–1851), s-a opus Legii Reformei din 1832, însă a susținut emanciparea catolică și revocarea legilor pentru taxarea comerțului cu cereale. Din 1833 a condus mișcarea parlamentară pentru reforma fabricilor și a contribuit la adoptarea Legii Minelor (1842) și Legii celor Zece Ore (1847), cunoscută și ca Legea Lordului Ashley, prin care se scurta ziua de lucru din fabricile de textile. Ca președinte al Uniunii Școlilor pentru Săraci (1843–1883), a promovat educația gratuită a copiilor sărmani. Preluând titlul tatălui său în 1851, și-a continuat munca, fiind unul dintre cei mai eficienți reformatori sociali ai Angliei sec. XIX. De asemenea, a condus mișcarea evanghelică din cadrul Bisericii Anglicane și a susținut financiar mai multe societăți misionare.

Shahn, Ben(jamin)

(12.09.1898, Kaunas, Lituania, Imperiul Rus - 14.03.1969, New York, New York, SUA)

Pictor și grafician american, născut în Lituania. Familia sa a emigrat la New York în 1906. În tinerețe, a muncit ca ucenic al unui litograf; mai târziu, a urmat cursurile Universității din New York și ale Academiei Naționale de Design. Între 1931 și 1933 a devenit faimos cu o serie de guașe, inspirate de cazul Sacco-Vanzetti, combinând realismul cu abstractul, pentru un mușcător comentariu socio-politic. În 1933 l-a asistat pe Diego Rivera, care a pictat mai multe fresce la Centrul Rockefeller, și a participat la programul guvernamental lucrările publice de proiecte de artă. În perioada 1935–1938 a descris sărăcia de la sate ca artist și fotograf al Securității Administrative Fermiere. După Al Doilea Război Mondial, s-a aplecat asupra picturii de șevalet, a designului de afișe și a ilustrării de carte.

Ben Shahn, 1966

Shaka *cunoscut și ca* Shaka Zulu

(1787/?/ - 22.09.1828)

Conducător zulu (1816–1828), fondator al Imperiului Zulu din S Africii. Crescut ca un paria, din cauză că părinții săi s-au căsătorit împotriva obiceiului zulu, Shaka s-a dovedit un războinic extraordinar, iar până în 1816 a reușit să devină căpetenia zulu. A lucrat la îmbunătățirea sistemelor de luptă, a dorit să instituie un regim al armelor și să dezvolte tactici standard, conducându-și

Shaka, litografie de W. Bagg, 1836

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA BRITISH MUSEUM; FOTO J.R. FREEMAN & CO. LTD. PHOTO RESEARCHERS

luptătorii cu o mână de fier. A atacat și subjugat triburi de pe coasta teritoriului zulu (*vezi* Zululand), contribuind la tulburările mfecane din anii 1820. După moartea mamei sale în 1827, a început să sufere de psihoză și să-și terorizeze poporul; a fost omorât de fratele său vitreg.

shaker

Membru al Societății Unite a Credincioșilor în cea de-A Doua Apariție a lui Hristos, o sectă milenaristă care practica celibatul și care a înființat așezări comunale în Statele Unite în sec. XVIII. Provenită dintr-o ramură a quakerilor radicali englezi (*vezi* Societatea Prietenilor), mișcarea a fost adusă în Statele Unite în 1774 de Ann Lee, o muncitoare în domeniul textilelor, analfabetă, ai cărei urmași o priveau ca pe a doua întrupare a lui Hristos. Mișcarea s-a întins în întregul New England, începând din nucleul noii secte de lângă Albany, New York, iar mai târziu în Kentucky, Ohio și Indiana, înființându-se 19 comunități. Membrii comunităților dețineau proprietățile în comun, respectau condiția de celibat și făceau munci productive. Deși erau uneori persecutați pentru pacifismul lor și pentru credințele bizare care le erau atribuite, shakerii și-au câștigat admirația datorită fermelor model și comunităților prospere și ordonate. Talentul în design simplu și funcțional s-a finalizat în numeroase invenții și inovații (*vezi* mobilă shaker). Mișcarea a atins apogeul în anii 1840, după care a început să decadă puțin câte puțin. La începutul sec. XXI, singura comunitate shaker existentă este Sabbathday Lake, lângă New Gloucester, Maine.

shaker, mobilă ~

Mobilă proiectată pentru coloniile religioase de shakeri, fondată în Statele Unite în ultimul sfert al sec. XVIII. Designul shakerilor reflecta credința lor că măiestria era, de fapt, un act de rugăciune și că forma trebuia să fie un rezultat al funcționalității, o atitudine care a anticipat conceptul de funcționalism, apărut cu un secol mai târziu. Construită din pin și din alte tipuri de lemn ieftin, fiecare piesă de mobilier era destinată doar folosirii și nu avea nici un fel de decorații. Interesul pentru mobila shaker și pentru alte meșteșuguri shaker a reînviat în sec. XX, după ce majoritatea coloniilor shaker dispăruseră. Acum sunt produse imitații pe scară largă.

Shakespeare, William

(26.04.1564, Stratford-upon-Avon, Warwickshire, Anglia - 23.04.1616, Stratford-upon-Avon)

Poet, dramaturg și actor englez, proclamat adesea poetul național al Angliei și considerat de mulți cel mai mare dramaturg al tuturor timpurilor. Shakespeare ocupă o poziție unică în literatura lumii. Și alți poeți, precum Homer sau Dante, ori romancieri, ca Lev Tolstoi sau Charles Dickens, au depășit barierele naționale; dar reputația nici unuia nu se poate compara cu a lui Shakespeare, ale cărui piese, scrise la sfârșitul sec. XVI și începutul sec. XVII pentru un mic teatru de repertoriu, sunt jucate și citite astăzi mai frecvent și în mai multe țări decât oricând în istorie. Profeția marelui său contemporan, poetul și dramaturgul Ben Jonson, că Shakespeare „nu aparține unei singure epoci, ci tuturor vremurilor", s-a împlinit.

Fie și numai a încerca o definiție a măreției sale poate părea un gest temerar; și totuși nu e foarte dificil să descriem acele daruri naturale grație cărora Shakespeare a putut crea opere debordând de fantezie, de patos și de voioșie, care, fie citite, fie privite la teatru, ne umplu mintea și o cuceresc pentru multă vreme. Shakespeare este un scriitor cu o mare acuitate intelectuală, foarte receptiv, sensibil și de o remarcabilă forță poetică. Și alți scriitori au posedat asemenea calități, dar Shakespeare și-a pus sagacitatea nu în slujba unor subiecte abstruse sau abstracte, ci a oamenilor și a întregii game de emoții și conflicte interumane. Și alți scriitori și-au folosit agerimea de spirit în acest scop, dar Shakespeare este un maestru al folosirii cuvintelor și imaginilor, așa încât energia sa mintală, iscodind situațiile în care se află într-un moment sau altul ființele omenești, găsește pentru ele expresii cuprinzătoare și memorabile, convingătoare și stimulatoare pentru imaginație. În plus, forma literară în care s-au revărsat energiile sale creatoare nu este distantă și livrescă, ci presupune întruchiparea de ființe omenești pe scenă, într-un joc plin de viață care stârnește empatia publicului și îl invită să participe la spectacol. Ca atare, meritele lui

Shakespeare pot supraviețui traducerii în limbi și culturi foarte diferite de cea a Angliei elisabetane.

Viața

Deși, având în vedere originea și statutul său social, cunoaștem surprinzător de multe despre Shakespeare, ceea ce știm poate dezamăgi totuși pe mulți, pentru că e vorba, în cea mai mare parte, de informații provenite din documente oficiale. Date de naștere, de căsătorie, de deces și de înmormântare; testamente, cesiuni de bunuri, procese legale și plăți – acestea sunt detaliile anoste ale vieții lui. Există însă și multe aluzii contemporane la Shakespeare autorul, care adaugă o cantitate rezonabilă de „miez" peste scheletul biografiei sale.

Copilăria și tinerețea în Stratford

Registrul parohial al bisericii Sfânta Treime din Stratford-upon-Avon, Warwickshire, afirmă că Shakespeare a fost botezat aici pe 26 aprilie 1564; data nașterii sale este sărbătorită în mod tradițional pe 23 aprilie. Tatăl său, John Shakespeare, era un burghez respectabil care în 1565 fusese ales membru al consiliului orășenesc, iar în 1568 staroste (poziția corespunzătoare celei de primar, înainte ca orașul să primească un statut mai înalt, în 1664). John Shakespeare pare să fi practicat diferite tipuri de negustorie și să fi avut parte de fluctuații ale averii. Soția sa, Mary Arden, din Wilmcote, Warwickshire, provenea dintr-o familie veche și primise moștenire ceva pământ. (Date fiind distincțiile sociale destul de rigide din secolul XVI, această căsătorie trebuie să fi fost un pas în sus pe scara socială pentru John Shakespeare.)

În Stratford exista un liceu umanist de bună calitate, unde cursurile erau gratuite, salariul directorului fiind plătit de oraș. Nu s-a păstrat nici una dintre listele cu elevii din sec. XVI, dar e pertinent să presupunem că starostele orașului și-a trimis fiul la acest liceu. Educația tânărului trebuie să fi constat în cea mai mare parte din studii de latină – a învățat probabil să citească, să scrie și să vorbească limba destul de bine – și a studiat o seamă de istorici, moraliști și poeți clasici. Shakespeare nu și-a continuat studiile la universitate și e puțin probabil ca înșiruirea de cursuri de logică, retorică și alte discipline studiate pe atunci în universități să-l fi atras în vreun fel.

În schimb, la vârsta de 18 ani, Shakespeare s-a căsătorit. Unde și când anume nu se știe, dar registrul episcopiei din Worcester păstrează o chitanță datată 28 noiembrie 1582 și plătită de doi țărani liberi din Stratford, numiți Sandells și Richardson, ca garanție oferită episcopului pentru eliberarea unui certificat de căsătorie între William Shakespeare și „Anne Hathaway din Stratford", cu acordul prietenilor ei și după un singur anunț al căsătoriei în biserică. (Anne a murit în 1623, la șapte ani după Shakespeare. Există dovezi concludente că făcea parte dintr-o anume familie Hathaway care locuia într-un frumos conac de țară, astăzi foarte mult vizitat de turiști, la 3,2 km de Stratford.) Următoarea dată interesantă apare în documentele bisericii din Stratford, unde o fetiță pe nume Susanna, fiica lui William Shakespeare, a fost botezată pe 26 mai 1583. Pe 2 februarie 1585 tot aici au fost botezați doi gemeni, Hamnet și Judith. (Hamnet, singurul fiu al lui Shakespeare, a murit la vârsta de 11 ani.)

Nu se știe cum și-a petrecut Shakespeare următorii aproape opt ani, până când numele său începe să apară în actele teatrelor londoneze. La mult timp după moartea sa au început să circule legende că ar fi vânat ilegal căprioare și că de aceea ar fi intrat în conflict cu un magnat local, Sir Thomas Lucy din Charlecote de lângă Stratford; că și-ar fi câștigat traiul ca director de școală la țară; că ar fi plecat la Londra și ar fi pătruns în lumea teatrului îngrijind de caii spectatorilor. S-a presupus și că a petrecut ceva timp în casa vreunei familii înstărite sau că a fost soldat, poate în Țările de Jos. Asemenea presupuneri au fost adesea făcute pe baza unor dovezi „interne" operelor sale. Dar metoda nu e satisfăcătoare, căci Shakespeare era în mod cert un scriitor capabil să obțină fără dificultate orice fel de cunoștințe de care ar fi avut nevoie pentru scrierile sale.

Cariera în teatru

Prima referire la Shakespeare din viața literară londoneză datează din 1592, când un alt dramaturg, Robert Greene, declara într-un pamflet scris pe patul de moarte: „Există o cioară parvenită, împodobită cu penele noastre, care, cu inima sa de tigru învelită în piele de actor, presupune că este în stare să declame un vers alb la fel de bine ca cei mai buni dintre noi; și, fiind un factotum absolut, este, în ifosele lui, singurul care zgâlțâie teatrul de la noi."

E dificil să discernem ce înseamnă aceste cuvinte, dar ele sunt cu siguranță insultătoare și în mod cert Shakespeare

este obiectul sarcasmului lor. Cartea în care apar a fost publicată după moartea lui Greene și are o prefață scrisă de o cunoștință comună a celor doi dramaturgi, care își cere scuze pentru acuzele aduse lui Shakespeare și confirmă valoarea acestuia. Prefața ne indică, de asemenea, faptul că Shakespeare avea de pe atunci prieteni importanți. Deși Londra puritană era în general ostilă teatrului, mulți nobili susțineau financiar teatrele dramatice și erau prieteni ai actorilor. Shakespeare pare să fi atras atenția tânărului Henry Wriothesley, al treilea conte de Southampton. Lui i-au fost dedicate primele poeme shakespeariene publicate, *Venus și Adonis* (Venus and Adonis) și *Necinstirea Lucreției* (The Rape of Lucrece).

O surprinzătoare mărturie că Shakespeare a început să facă avere de timpuriu și a încercat să întoarcă norocul familiei sale și să o ridice pe scara socială este faptul că în 1596 John Shakespeare a primit un blazon. În arhiva College of Arms din Londra se păstrează câteva ciorne ale actului de acordare, deși documentul final, care trebuie să fi fost înmânat familiei Shakespeare, nu a ajuns până la noi. Aproape sigur William însuși a luat inițiativa și a plătit taxele. Blazonul apare pe monumentul funerar al lui Shakespeare (construit înainte de 1623), aflat în biserica din Stratford. La fel de interesant ca mărturie a succesului social al lui Shakespeare este faptul că în 1597 el a cumpărat New Place, o casă încăpătoare din Stratford, pe lângă care, copil fiind, trebuie să fi trecut în fiecare zi în drum spre școală.

Nu se știe clar cum și-a început Shakespeare cariera teatrală, dar, de prin 1594, el a fost unul dintre membrii importanți al trupei de actori a lordului șambelan (numită Oamenii Regelui după suirea pe tron a regelui Iacob în 1603). Aici juca și cel mai bun actor al vremii, Richard Burbage; trupa avea cea mai bună sală de teatru, Globe (a cărei construcție a fost terminată în toamna lui 1599), și pe cel mai bun dramaturg, Shakespeare. Nu e deci de mirare că a prosperat. Shakespeare a devenit un profesionist „cu normă întreagă" al trupei sale, participant la o întreprindere comună și preocupat de succesul financiar al pieselor lui. Tot ce putem deduce este că, timp de 20 de ani, Shakespeare s-a devotat complet artei, scriind peste un milion de cuvinte în opere poetico-dramatice de cea mai înaltă calitate.

Viața personală

Shakespeare a avut foarte puțin de a face cu oficialitățile, afară de faptul că a participat – îmbrăcat în livrea ca membru al companiei teatrale a suveranului – la încoronarea regelui Iacob I în 1604. A achiziționat proprietăți în Londra și în Stratford. În 1605 a cumpărat o parte (cam o cincime) din dijmele din Stratford – fapt ce explică de ce a fost înmormântat ulterior în zona altarului din biserica orașului. O vreme a locuit cu o familie franceză hughenotă pe nume Mountjoy, lângă biserica Sfântul Olaf în Cripplegate, Londra. Arhiva unui proces în mai 1612, provocat de o ceartă din interiorul familiei Mountjoy, ni-l arată pe Shakespeare depunând mărturie în mod amiabil (dar fără să-și amintească de anumite fapte importante care ar fi hotărât soarta procesului) și fiind interesat de treburile familiei în general.

Nici una dintre scrisorile lui Shakespeare n-a ajuns până la noi, dar printre actele oficiale ale orașului Stratford s-a rătăcit una dintre scrisorile adresate lui, care a fost astfel păstrată în arhivele locale. A fost compusă de un anume Richard Quiney din Stratford și trimisă de el din hanul Bell de pe Carter Lane în Londra, unde se dusese cu treburi. Pe una dintre părți este scris: „A fi predată bunului meu prieten și concetățean, dl. Wm. Shakespeare". După cât se pare, Quiney îl considera pe concetățeanul său o persoană la care putea apela pentru un împrumut de 30 de lire – sumă substanțială în perioada elisabetană. Nu se știe nimic altceva despre această tranzacție, dar, întrucât avem atât de rar posibilitatea accesului la viața personală a lui Shakespeare, această rugăminte scrisă devine un document mișcător. Mai mult, se știe că, 18 ani mai târziu, fiul lui Quiney avea să devină soțul celei de a doua fiice a lui Shakespeare, Judith.

Testamentul lui Shakespeare (redactat pe 25 martie 1616) este un document lung și detaliat. Autorul lasă moștenire averea sa considerabilă moștenitorilor de parte bărbătească ai fiicei sale celei mai mari, Susanna. (Amândouă fiicele erau pe atunci căsătorite, una cu mai sus-menționatul Thomas Quiney, cealaltă cu John Hall, un medic respectat din Stratford.) La final, ca și cum s-ar fi gândit mai bine, Shakespeare lasă soției „al doilea cel mai bun pat al meu"; nu putem fi siguri de semnificația acestei voințe devenite faimoase. Semnăturile legatarului

pe testament sunt puse cu o mână ce pare tremurătoare. Poate că Shakespeare era deja bolnav. A murit pe 23 aprilie 1616. Pe piatra sa de mormânt din biserica parohială din Stratford-upon-Avon n-a fost înscris nici un nume. În locul lui apar aceste versuri, poate ale lui însuși:

Prietene, nu te opri din drum
Să risipești aceste rămășițe.
De-i face așa, fii binecuvântat,
De nu, blestem asupra ta să cadă.

Ca multe alte aspecte ale vieții personale a lui Shakespeare, problema orientării sale sexuale este dominată de incertitudini. În 1582, la vârsta de 18 ani, Shakespeare s-a însurat cu Anne Hathaway, o femeie cu opt ani mai în vârstă. Primul lor copil, Susanna, s-a născut pe 26 mai 1583, la șase luni după aceea. Certificatul de căsătorie fusese emis pe 27 noiembrie 1582, iar căsătoria fusese „strigată" în biserică o singură dată (nu de trei ori, cum se obișnuia pe atunci, pentru a da oricărei părți posibilitatea de a aduce orice fel de obiecție legală). Această procedură, ca și apariția rapidă a primului copil, sugerează că sarcina nu fusese plănuită, căci ea datează cu siguranță de dinainte de căsătorie. Însurătoarea pare deci să fi fost una din obligație, datorată sarcinii neașteptate. La aproape 21 de luni după nașterea Susannei, Anne a adus pe lume o pereche de gemeni, Hamnet și Judith, care au fost botezați pe 2 februarie 1585. După aceasta William și Anne nu au mai avut copii, deși au rămas căsătoriți până la moartea lui Shakespeare în 1616.

Oare cei doi au avut o viață fericită sau William a preferat să trăiască separat de Anne în tot acest timp? Atunci când s-a mutat la Londra, undeva între 1585 și 1592, Shakespeare nu și-a luat familia cu el. Divorțul era aproape imposibil în vremurile acelea. Au existat motive medicale sau de altă natură ale absenței altor copii? Se afla oare Shakespeare la Stratford când Hamnet, singurul său fiu, a murit în 1596, la vârsta de 11 ani? A cumpărat în oraș o casă frumoasă pentru familia sa și ceva pământ în apropiere și a fost în cele din urmă înmormântat în biserica Sfânta Treime din Stratford, unde Anne i s-a alăturat în 1623. Shakespeare pare să se fi întors definitiv de la Londra prin 1612. Până atunci, timp de cel puțin două decenii, trăise despărțit de soția sa și de copii, afară probabil de vizitele ocazionale pe care i le permitea o viață profesională foarte aglomerată. Faptul că, în ultimul său testament, i-a lăsat „al doilea cel mai bun pat al meu" lui Anne, fără ca numele ei să mai fie vreodată menționat în document, le-a sugerat multor specialiști că, de fapt, căsătoria, aranjată doar din pricina unei sarcini neprevăzute, fusese o dezamăgire.

Care a fost viața amoroasă a lui Shakespeare în cele două decenii la Londra, departe de familia sa? Cunoștințele noastre în această privință sunt în cel mai bun caz nesigure. Conform însemnărilor de pe 13 martie 1602 din jurnalul unui student la drept pe nume John Manningham, Shakespeare ar fi avut o scurtă aventură după ce, întâmplător, o auzise pe o spectatoare la o reprezentație cu *Richard III* dându-i întâlnire secretă lui Richard Burbage, principalul actor al companiei teatrale din care făcea parte și Shakespeare. Profitând de faptul că le auzise conversația, se pare că Shakespeare s-a grăbit să ajungă la locul de întâlnire care îi fusese comunicat lui Burbage, „s-a distrat" cu femeia și era „în toiul jocului" când a apărut Burbage. Când i s-a transmis că a sosit „Richard al Treilea", Shakespeare ar fi trimis, se pare, răspuns că „William Cuceritorul a fost înainte de Richard al Treilea. Iar numele lui Shakespeare este William". Această relatare trebuie privită cu scepticism, pentru că nu este coroborată de nici o altă mărturie și poate fi o anecdotă de tipul celor care dovedesc că actorii erau considerați firi libertine și boeme. Povestea s-a dovedit atât de captivantă, încât a fost reluată, înflorită și tipărită în *O privire generală asupra teatrului* (A General View of the Stage, 1759) de Thomas Likes, cu mult timp înainte ca jurnalul lui Manningham să fi fost descoperit. Faptul sugerează, în orice caz, că Manningham considera că Shakespeare era heterosexual și că nu se dădea în lături să-și încalce din când în când jurământul de căsătorie. Filmul *Shakespeare îndrăgostit* (Shakespeare in Love, 1998) este o amuzantă variație liberă pe această temă, imaginând o presupusă aventură pasională a lui Shakespeare cu o tânără femeie numită Viola De Lesseps, doritoare să devină actriță într-o trupă profesionistă de teatru și care i-a inspirat lui Shakespeare piesa *Romeo și Julieta* – furnizându-i, de fapt, versurile cele mai reușite.

Afară de aceste informații enigmatice, nu avem dovezi ale vieții amoroase a lui Shakespeare decât în poeziile și piesele lui. Putem afla ceva din ele? Sonetele,

scrise poate în decursul unei perioade îndelungate, de la începutul anilor 1590 până după 1600, descriu o relație de iubire profundă între eul liric și un tânăr de origine nobilă. Uneori, poetul-eu liric este încurajat și satisfăcut de o dragoste care pare reciprocă. Mai adesea însă, relația este tulburată de absențe dureroase, de gelozii, de impresia poetului că alții câștigă afecțiunea tânărului și, în cele din urmă, de profunda nefericire a despărțirii adevărate atunci când tânărul îi este furat de către „doamna brună" de ale cărei favoruri s-a bucurat și poetul (deși nu fără o anume repulsie față de propriile pofte nestăpânite, ca în Sonetul 129). Această poveste pare să implice existența impulsurilor heterosexuale în eul liric, chiar dacă de un soi ciudat și vinovat; dar oare sonetele timpurii sugerează o dorință trupească și față de tânăr? Relația este într-adevăr descrisă ca profund emoțională și obsesivă; poetul nu poate trăi fără prietenul său, iar prietenul pare să-i răspundă cu aceeași dragoste. Dar cititorii de azi nu pot stabili prea ușor dacă dragostea aceasta năzuiește spre o împlinire fizică. Într-adevăr, Sonetul XX pare să nege această posibilitate, insistând asupra faptului că, dacă natura l-a dotat pe prieten cu „un nu-știu-ce netrebnic pentru mine" – adică un penis –, asta înseamnă că sexul fizic trebuie considerat ca ținând exclusiv de domeniul relațiilor acestuia cu femeile: „De te-a ales femeii să-i dai trupul,/ A mea să fie mierea și-al ei stupul". Jocul de cuvinte destul de deocheat din versurile originale intensifică nuanțele sexuale ale distihului final. Criticul Joseph Pequigney a argumentat pe larg că sonetele sunt totuși mărturia unei relații fizice pasionate între poet și prietenul său, dar majoritatea comentatorilor s-au abținut de la o concluzie atât de îndrăzneață.

O dificultate semnificativă este faptul că nu putem fi siguri de natura autobiografică a sonetelor. Shakespeare este un dramaturg atât de bun, încât ni-l putem imagina cu ușurință născocind această poveste pasionantă ca fundal al sonetelor sale. Apoi, sunt acestea tipărite în ordinea în care ar fi vrut autorul lor? Shakespeare pare să nu fi avut nici o legătură cu publicarea lor în 1609, la mulți ani după ce fuseseră scrise. Chiar și presupunând caracterul fictiv al întregii istorii, ne putem întreba de ce o asemenea poveste l-a atras pe Shakespeare. Avea ea oare legătură cu lumea fanteziilor sau a viselor sale?

Piesele și restul creației sale poetice nu se supun decât cu greu unor speculații similare. Relațiile de iubire dintre bărbați sunt uneori descrise ca fiind extraordinar de intense. Antonio din *A douăsprezecea noapte* (Twelfth Night) protestează față de Sebastian că trebuie să-l acompanieze în aventurile sale chiar și cu prețul asumării unor mari riscuri personale: „De nu vrei să jignești dragostea ce-ți port, lasă-mă să-ți slujesc" (actul II, scena 1, vv. 33–34). Cu alte cuvinte, am să mor dacă pleci fără mine. Un alt Antonio, din *Neguțătorul din Veneția*, își riscă viața pentru bunul său prieten Bassanio. Actorii din teatrul de azi înfățișează de regulă aceste relații drept homosexuale și, într-adevăr, actorii sunt adesea neîncrezători față de toți cei care se îndoiesc că așa ar sta lucrurile. În *Troilus și Cresida* (Troilus and Cressida), despre Patrocle se zvonește că ar fi „târfa (...) de parte bărbătească" a lui Ahile (V, 1, v. 17), așa cum sugerează și Homer, și cu siguranță între cei doi există o prietenie foarte strânsă, deși Patrocle îl admonestează pe Ahile că nu intră în luptă, spunându-i:

Bărbatul muieratic, în război,
E osândit mai rău decât femeia
Cu-apucături de bărbătoi.
(III, 3, 218–220)

Din nou, în teatrul modern această relație este deseori prezentată drept evident, chiar flagrant, sexuală; dar problema dacă Shakespeare a gândit-o astfel sau dacă piesa valorizează homosexualitatea ori bisexualitatea e o cu totul altă poveste.

Este cert că găsim în piesele sale numeroase mostre pozitive, înfățișate cu căldură, de heterosexualitate – dragostea dintre Romeo și Julieta, dintre Orlando și Rosalinda, dintre Henric V și Caterina a Franței, între multe altele. În același timp, Shakespeare redă cu mare abilitate ambiguitatea sexuală. În *A douăsprezecea noapte*, Viola – deghizată într-un tânăr, Cesario – cucerește dragostea ducelui Orsino într-un mod atât de delicat încât ceea ce pare să fie dragostea dintre doi bărbați se transformă în uniunea heterosexuală dintre Orsino și Viola. Ambiguitatea este întreținută de faptul că publicul știe că, pe vremea lui Shakespeare, Viola/Cesario era întruchipată de un băiat, un adolescent. Toate travestiurile în bărbat din comedii, de pildă al Portiei în *Neguțătorul din Veneția*, al Rosalindei/Ganimed din *Cum vă place* (As You Like It), al lui Imogen în *Cymbeline* și multe altele, explorează într-un spirit jucăuș

granițele nesigure dintre sexe. Numele de împrumut al Rosalindei din *Cum vă place*, Ganimed, este numele paharnicului lui Zeus, de care zeul era îndrăgostit; legendele Antichității presupun că Ganimed era iubitul său homosexual. Shakespeare abordează cu o delicatețe specifică acest subiect, dar pare să se delecteze el însuși cu sugestiile sexuale ale textelor.

Mărturii postume timpurii

Familia sau prietenii lui Shakespeare nu s-au mulțumit cu o simplă piatră de mormânt și, la câțiva ani după aceea, se pare înainte de 1623, au ridicat un monument pe zidul bisericii, lângă mormânt. Epitaful, scris în latină și inscripționat direct sub bust, îi atribuie lui Shakespeare înțelepciunea lui Nestor, geniul lui Socrate și arta poetică a lui Vergiliu. Acesta pare să fie modul în care concetățenii din Stratford-upon-Avon voiau ca dramaturgul să fie ținut minte.

Amintirea lui Shakespeare a dăinuit multă vreme în cercurile teatrale, pentru că piesele sale au rămas unul dintre stâlpii repertoriului companiei regelui până la închiderea teatrelor în 1642. Cel mai important dintre marii contemporani ai lui Shakespeare în teatru, Ben Jonson, a avut destul de multe de spus despre el. Lui William Drummond din Hawthornden îi povestea în 1619 că lui Shakespeare „îi lipsea arta". Dar, când a ajuns să scrie superba poezie anexată ca prefață la ediția in-folio a pieselor lui Shakespeare din 1623, el s-a achitat de misiune folosind cuvinte de mare laudă la adresa fostului coleg de breaslă:

Glorie ție, Anglie, să-l ai
Pe cel ce-i prețuit pe orice scenă
În Europa. Nu i-a fost lucrarea
Pentru un timp, ci pentru veșnicie!

Pe lângă faptul că practic retractează zeflemeaua de mai demult despre lipsa de artă a lui Shakespeare, Jonson depune mărturie că personalitatea lui Shakespeare putea fi percepută, de către cei care îl cunoscuseră, prin poezia lui – că stilul era omul. Jonson amintește, de asemenea, cititorilor săi despre impresia puternică pe care piesele o făcuseră asupra reginei Elisabeta I și a regelui Iacob I la reprezentațiile de la curte.

Shakespeare pare să fi avut relații cordiale cu colegii săi de teatru. Camarazii săi, actorii John Heminge și Henry Condell (menționați, împreună cu Burbage, în testamentul lui), au dedicat primul folio din 1623 contelui de Pembroke și contelui de Montgomery, explicând că adunaseră piesele „fără ambiția vreunui câștig pentru sine ori a faimei; ci doar pentru a păstra amintirea unui prieten și tovarăș atât de nobil precum era bunul nostru Shakespeare pe când era în viață".

Anecdote și documente

Anticarii din sec. XVII au început să strângă anecdote despre Shakespeare, dar nici o biografie serioasă nu a apărut până în 1709, când Nicholas Rowe s-a străduit să adune informații din toate sursele disponibile, pentru a obține o relatare coerentă. Existau la Stratford legende locale: vorbe de duh și sarcasme pe seama unor personaje locale; povești scandaloase despre beții și aventuri amoroase. Prin 1661, vicarul din Stratford scria în jurnalul său: „Shakespeare, Drayton și Ben Jonson au avut o întâlnire foarte veselă și se pare că au băut prea mult; căci Shakespeare a murit de o febră contractată acolo". Pe de altă parte, colecționarul de antichități John Aubrey nota despre Shakespeare: „Nu era un bun companion; locuia în Shoreditch; nu se lăsa ispitit în orgii și, mai mult, dacă era invitat, răspundea în scris că e suferind". Richard Davies, arhidiacon la Lichfield, afirma: „A murit papistaș". Nu e clar câtă bază trebuie să punem în asemenea relatări. La începutul sec. XVIII a apărut o legendă cum că regina Elisabeta l-ar fi rugat pe Shakespeare „să scrie o piesă despre Sir John Falstaff îndrăgostit" și că el îi îndeplinise cererea (cu *Nevestele vesele din Windsor*) în decurs de două săptămâni. Există și alte istorii, toate de o autenticitate dubioasă, unele de-a dreptul inventate.

Când, în sec. XVIII, a apărut un interes științific real față de Shakespeare, era prea târziu pentru a mai dezgropa ceva valabil din asemenea tradiții. Dar au început să fie descoperite documente. În 1747 a fost găsit testamentul lui Shakespeare, iar în 1836, certificatul său de căsătorie. Documentele legate de procesul familiei Mountjoy au fost descoperite și tipărite în 1910. E posibil să mai apară documente de natură juridică, dar, cu trecerea timpului, această probabilitate scade. Specialiștii moderni sunt mai preocupați de studierea lui Shakespeare în relație cu mediul său social, atât din Stratford, cât și din Londra. Nu e un lucru ușor, pentru că avem de a face cu vieți întrucâtva separate una de alta: micul proprietar respectabil de la țară, din

Stratford, a devenit cel mai probabil un artist dezrădăcinat la Londra.

Formația intelectuală

Shakespeare a trăit într-o vreme când ideile și structurile sociale consacrate în Evul Mediu modelau încă gândirea și comportamentul oamenilor. Regina Elisabeta I era reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ, iar lorzii și oamenii obișnuiți aveau locurile lor bine stabilite în societatea de dedesubtul ei, deținând responsabilități în sens ascendent, prin ea, față de Dumnezeu, și descendent, față de cei cu un statut mai umil pe scara socială. Această ordine a lucrurilor începea să fie însă pusă uneori la îndoială. Ateismul era considerat încă un pericol la adresa credințelor și stilului de viață al majorității elisabetanilor, dar religia creștină nu mai deținea monopolul asupra societății. Autoritatea Romei fusese sfidată de Martin Luther, Jean Calvin, de o multitudine de mici secte religioase și, de altfel, de însăși Biserica Anglicană. Prerogativele regale se discutau în Parlament; ordinea socială și economică fusese tulburată de nașterea capitalismului, de redistribuirea proprietăților mănăstirești sub Henric VIII, de accesul tot mai larg la educație și de afluxul de noi bogății provenite din teritoriile nou descoperite.

Pentru aceste vremuri este tipic un amestec de idei noi și vechi: predicile oficiale îi îndemnau pe cetățeni la obediență; teoreticianul politicii Niccolò Machiavelli propunea un cod politic nou, pragmatic, care-i făcea pe englezi să se teamă de „machiavelicul" italian și totuși să se întrebe ce fac, nu ce ar trebui să facă, oamenii. În *Hamlet,* digresiunile pe teme precum natura omenească, credința, statul „putred" sau timpurile „ieșite din țâțâni" reflectă limpede o neliniște și un scepticism crescânde. Traducerea în engleză a *Eseurilor* lui Montaigne în 1603 a rafinat, a lărgit și a răspândit asemenea idei, iar Shakespeare a fost în mod cert unul dintre numeroșii cititori ai lui Montaigne, din care a introdus citate semnificative în *Furtuna* (The Tempest). În filozofie, întrebarea care avansa acum gândirea speculativă era „Cum?", nu tradiționalul „De ce?" al lui Aristotel. Piesele lui Shakespeare scrise între 1603 și 1606 reflectă neîndoielnic o nouă neîncredere, un spirit iacobin. Iacob I, care, ca și Elisabeta, afirma că este învestit cu autoritate divină, era mult mai puțin capabil decât ea să mențină autoritatea tronului. Așa-numitul Complot al prafului de pușcă (1605) a dovedit că o minoritate infimă din stat era în stare să sfideze cu hotărâre puterea suveranului; luptele dintre Iacob și Camera Comunelor în parlamente succesive, pe lângă faptul că indicau tăria „oamenilor noi", au dezvăluit, de asemenea, slăbiciunile administrației.

Comediile latine ale lui Plaut și Terențiu erau obișnuite în școlile și universitățile elisabetane, unde elevii și studenții puneau câteodată în scenă textele lor traduse în engleză sau adaptări ale acestora. Exista însă în egală măsură o puternică tradiție dramatică autohtonă, derivând din miracolele medievale, care continuaseră să fie reprezentate în orășelele de provincie până când fuseseră interzise, în timpul domniei Elisabetei. Tragediile retorice și senzaționaliste ale lui Seneca fuseseră, de asemenea, traduse și imitate adesea. Creația dramatică autohtonă se dovedise capabilă să asimileze farsa populară franceză, piesele moralizatoare pe teme abstracte inspirate de Biserică și interludiile sau micile amuzamente care puneau în valoare diferitele „măști" ale unor clovni sau actori individuali. Deși predecesorii imediați ai lui Shakespeare au fost oameni de spirit, școliți la universități, piesele lor se asemănau rareori ca structură cu cea pe care o studiaseră la Oxford sau Cambridge; toți au folosit și au rafinat forme narative mai populare.

La vremea respectivă, limba engleză era într-un proces de schimbare și de expansiune. Poetul Edmund Spenser conducea mișcarea de restaurare a cuvintelor vechi, iar directorii de școală, poeții, curtenii mai sofisticați și călătorii aduceau toți împrumuturi din Franța, Italia și din clasicii latini, ca și de pe alte tărâmuri mai îndepărtate. Ca urmare a răspândirii tot mai mari a cărților tipărite, mult mai ieftine, limba intrase într-un proces de standardizare în gramatică și vocabular și, mai târziu, în ortografie. Dorindu-și o reputație europeană durabilă, eseistul și filozoful Francis Bacon a scris în engleză și în latină; dar, dacă ar fi trăit cu numai câteva decenii mai târziu, poate că până și el ar fi avut deja deplină încredere în propria limbă.

Sursele literare ale lui Shakespeare

Shakespeare îi datorează cel mai mult lui Raphael Holinshed, ale cărui *Cronici* (Chronicles, a doua ediție publicată în 1587) i-au furnizat intriga mai multor piese, printre care *Macbeth* și *Regele Lear*

(The King Lear). În piesele mai timpurii se întrezăresc împrumuturi din alte surse: din Plaut, pentru structura *Comediei erorilor* (The Comedy of Errors); din Ovidiu și Seneca, pentru retorica și întâmplările din *Titus Andronicus*; din dramele moralizatoare, pentru scena în care tatăl își plânge fiul mort, iar fiul, pe tatăl mort, în *Henric IV*, partea III; din Christopher Marlowe, pentru sentimentele și caracterizările din *Richard III* și din *Negutătorul din Veneția* (The Merchant of Venice); din tradiția populară italiană a commedia dell'arte, pentru caracterizarea și stilul dramatic din *Îmblânzirea scorpiei* (The Taming of the Shrew); și așa mai departe. Curând însă, nu avea să mai existe nici o linie de demarcație între aceste împrumuturi și textul creat de Shakespeare însuși. În *Furtuna* (poate cea mai originală dintre piesele sale, ca formă, temă, limbaj și cadru de desfășurare a acțiunii) se pot detecta, de asemenea, influențe populare, ca și ecouri certe ale unui tip de divertisment cunoscut sub numele de „mască", elaborat de Ben Jonson și de alții la curtea regelui Iacob.

Atmosfera la teatru

Globe și predecesorul său, Theatre, erau instituții publice conduse de Oamenii Șambelanului, o importantă companie de teatru din care făcea parte și Shakespeare. Reprezentanți ai aproape tuturor claselor sociale, exceptându-i pe majoritatea puritanilor și pe protestanții de orientare similară, veneau la teatru după-amiaza pentru a se distra. Actorii erau, de asemenea, chemați la curte, pentru a juca în fața monarhului și a curtenilor. În perioadele când izbucnea ciuma, de obicei vara, teatrele făceau adesea turnee în provincie și uneori dădeau reprezentații la baroul din Londra (o asociație a specialiștilor în drept), în universități și în marile case nobiliare. Popularitatea teatrului provoca o cerere insațiabilă de piese: la începutul lui 1613, Oamenii Regelui - așa era pe atunci cunoscută trupa șambelanului - putea să reprezinte „paisprezece piese diferite". Teatrul a devenit curând o distracție la modă, iar în 1608–1609, Oamenii Regelui au început să dea reprezentații regulate la Blackfriars, un teatru „privat", acoperit, unde prețul ridicat al biletelor le asigura un public mai select și mai sofisticat.

Se pare că Shakespeare a intrat întâi ca actor în trupa Oamenilor Șambelanului. După 1603 nu se știe să mai fi jucat pe scenă, iar tradiția îi atribuie numai roluri secundare, precum fantoma din *Hamlet* și Adam din *Cum vă place*, dar colaborarea continuă cu trupa trebuie să-i fi furnizat cunoștințe directe despre toate aspectele muncii teatrale. Numeroase pasaje din piesele sale dovedesc un interes deosebit față de arta teatrului și de reacția publicului. Hamlet oferă sfaturi experte despre arta interpretativă actorilor ambulanți care vizitează curtea unchiului său. În *Furtuna*, Prospero numește întreaga viață o „petrecere" sau un spectacol teatral, care, asemeni unui vis, se va sfârși în curând.

În vremurile lui Shakespeare actorii nu aveau prea mult timp pentru repetiții de grup și își primeau numai manuscrisul propriului rol. Scenele cruciale din piesele lui Shakespeare sunt deci jucate de doar două sau trei personaje ori de un personaj central care domină o mulțime. Majoritatea rolurilor feminine erau jucate de actori tineri sau adolescenți, așa încât pentru ei Shakespeare nu scria prea des roluri lungi și nici nu-i ținea mult timp activi pe scenă. Textele compuse pentru clovnii companiei - atracții importante în orice piesă - trebuiau să le permită să-și exploateze personalitatea și trucurile comice și să-i oblige în același timp să slujească interesului imediat al acțiunii.

Cronologia pieselor lui Shakespeare

În ciuda multor dezbateri erudite, datarea precisă a unora dintre piese este imposibilă. Există totuși un consens general, îndeosebi pentru piesele scrise între 1588 și 1601, între 1605 și 1607 și după 1609. Lista de mai jos are la bază dovezi „interne" și „externe", considerații generale de stil și tematice și observația că, în anii pentru care datările se pot face cu mai multă precizie, ritmul mediu de creație era de maximum două piese pe an.

1588–1597 *Zadarnicele chinuri ale dragostei* (Love's Labour's Lost)

1589–1592 *Henric al VI-lea* (Henry VI), partea I; *Titus Andronicus*

1589–1594 *Comedia erorilor*

1390–1592 *Henric al VI-lea* (Henry VI), partea II

1590–1593 *Henric al VI-lea* (Henry VI), partea III

1590–1594 *Îmblânzirea scorpiei, Cei doi tineri din Verona* (The Two Gentlemen of Verona)

1590–1595 *Eduard al III-lea* (Edward III)

1592–1594 *Richard al III-lea* (Richard III)

1594–1596 *Regele Ioan* (King John), *Romeo și Julieta* (Romeo and Juliet))

1595–1596 *Visul unei nopți de vară* (A Midsummer Night's Dream), *Richard al II-lea* (Richard II)

1596–1597 *Neguțătorul din Veneția; Henric al IV-lea,* partea I (Henry IV)

1597–1598 *Henric al IV-lea,* partea II

1597–1601 *Nevestele vesele din Windsor* (The Merry Wives of Windsor)

1598–1599 *Mult zgomot pentru nimic* (Much Ado About Nothing)

1598–1600 *Cum vă place*

1599 *Henric al V-lea* (Henry V)

1599–1600 *Iulius Caesar* (Julius Caesar))

1599–1601 *Hamlet* (Hamlet)

1600–1602 *A douăsprezecea noapte*

1601–1602 *Troilus și Cresida*

1601–1605 *Totu-i bine când sfârșește bine* (All's Well That Ends Well)

1603–1604 *Măsură pentru măsură* (Measure for Measure), *Othello* (Othello)

1605–1606 *Regele Lear* (King Lear)

1605–1608 *Timon din Atena* (Timon of Athens)

1606–1607 *Macbeth* (Macbeth), *Antoniu și Cleopatra* (Anthony and Cleopatra)

1606–1608 *Pericle* (Pericles)

1608 *Coriolan* (Coriolanus)

1608–1610 *Cymbeline* (Cymbeline)

1609–1611 *Poveste de iarnă* (The Winter's Tale)

1611 *Furtuna*

1612–1614 *Doi veri de stirpe aleasă* (The Two Noble Kingmen)

1613 *Henric al VIII-lea* (Henry VIII),

Cele două poeme narative ale lui Shakespeare, *Venus și Adonis* și *Necinstirea Lucreției,* pot fi atribuite cu certitudine perioadelor când ciuma a oprit reprezentațiile dramatice în Londra, în 1592–1593 și, respectiv, 1593–1594, chiar înainte de publicarea lor. Dar sonetele pun probleme numeroase și variate; nu au cum să fi fost compuse toate în același timp, iar majoritatea specialiștilor le plasează în perioada 1593–1600. *Pasărea phoenix și broasca țestoasă* (The Phoenix and the Turtle) datează din 1600–1601.

Publicarea pieselor

Trupele de actori din Londra Renașterii erau permanent în căutare de piese noi. Colaborau de regulă cu dramaturgi independenți, pe care îi plăteau pentru fiecare text nou. Shakespeare a fost o excepție importantă; ca membru al companiei lordului șambelan și apoi al trupei regelui, el a scris pentru aceasta în calitate de participant la o întreprindere capitalistă.

Trupele nu se grăbeau să vândă piesele editorilor, mai ales când încă țineau capul de afiș. În anumite momente însă, puteau fi silite s-o facă: când o companie se dezmembra, când nu mai putea lucra din cauza epidemiilor de ciumă sau când piesele ieșeau din repertoriu. (Companiile erau proprietarele pieselor; autorii nu mai aveau asupra lor nici un drept de proprietate intelectuală odată ce le vânduseră actorilor.)

Asemenea piese erau de regulă publicate in-quarto – adică tipărite pe ambele părți ale unor coli mari de hârtie, fiecare conținând câte patru pagini. Când coala era împăturită de două ori și apoi legată, rezultau opt pagini tipărite în fiecare „fascicul". Câteva piese au fost tipărite in-octavo, coala fiind împăturită de trei ori și producând 16 pagini tipărite, mai mici, pentru fiecare fascicul.

Jumătate dintre piesele lui Shakespeare au fost tipărite in-quarto (și cel puțin una in-octavo) în timpul vieții sale. Din când în când, câte o piesă apărea într-un volum aparent neautorizat – adică fără să fi fost vândută editorului conform practicii obișnuite. Trupa de actori putea atunci să comande propria versiune autorizată. Pagina de titlu a așa-numitului „al doilea quarto" *Romeo și Julieta* (1599) declară că piesa este „nou revizuită, augmentată și corectată, așa cum a fost reprezentată public de sute de ori de către servitorii prea cinstitului lord șambelan". A doua ediție din *Hamlet* (1604–1605) se proclamă în mod similar „nou tipărită și extinsă aproape de două ori, conform originalului adevărat și complet". Într-adevăr, ediția întâi (1603) este considerabil mai scurtă decât a doua, în timp ce din primul quarto *Romeo și Julieta* lipsesc cam 800 de rânduri tipărite în al doilea. Amândouă primele variante conțin aparente erori de tipar și alte greșeli corectate în al doilea text. Ediția întâi din *Zadarnicele chinuri ale dragostei* (1598) se prezintă drept „nou corectată și augmentată", sugerând că și ea corectează o versiune mai timpurie, neautorizată, deși deocamdată nu cunoaștem nici un astfel de text.

Statutul acestor ediții și al altora, aparent neautorizate, este foarte intens dezbătut astăzi. Scrierile mai vechi ale lui A.W. Pollard, W.W. Greg, Fredson Bowers și ale altor adepți ai așa-numitei „noi bibliografii" consideră în general aceste texte

drept suspecte și poate piratate, fie de către spectatori lipsiți de scrupule ai teatrului, fie de către actori minori care făceau parte din distribuție și erau apoi plătiți pentru a reconstitui piesa din memorie. Variantele neautorizate conțin într-adevăr elemente care par tipice pentru spectatori sau actori (și sunt valoroase din acest punct de vedere). În unele cazuri, textul neautorizat este semnificativ mai aproape de versiunea autorizată atunci când include replicile anumitor actori minori decât în alte secțiuni, ceea ce sugerează că acești actori ar fi putut participa la reconstrucția textului din memorie. Piesele *Henric al VI-lea*, partea II, și *Henric al VI-lea*, partea III, au apărut inițial în versiuni mai scurte, care ar fi putut fi astfel de reconstituiri.

O școală revizionistă de critică textuală care a devenit puternică în ultima parte a sec. XX susține că aceste texte ar putea fi versiuni timpurii ale pieselor, cu propriile lor motivații teatrale, și că ar trebui considerate parte a unui proces de evoluție a creațiilor dramatice pe scenă. În mod cert, situația diferă de la ediție la ediție și, fără îndoială, fasciculele neautorizate sunt prețioase pentru înțelegerea istoriei teatrului.

La câțiva ani după moartea lui Shakespeare, colegi de-ai săi din trupa regelui, John Heminge și Henry Condell, și-au asumat misiunea compilării unei ediții din operele acestuia. Volumul a apărut în 1623 sub titlul *Comediile, istoriile și tragediile dlui William Shakespeare, publicate conform originalelor autentice* (Mr. William Shakespeare's Comedies, Histories, and Tragedies, Published According to the True Original Copies). Nu conținea poeziile și excludea piesa *Pericle*, poate din motive de paternitate nesigură; nu includea, de asemenea, *Doi veri de stirpe aleasă*, *Eduard al III-lea* și nici secțiunea din *Cartea lui Sir Thomas Moore* la care Shakespeare ar fi putut să contribuie. Cuprindea totuși 36 de piese, jumătate dintre ele tipărite pentru prima oară.

Heminge și Condell au trebuit să se achite de dificila sarcină de a alege ce materiale urmau să prezinte tipografului, pentru că dispuneau de un număr de manuscrise auctoriale, de diverse ciorne pentru sufleori (acestea erau în mod special importante, pentru că purtau avizul de reprezentare) și de vreo 18 piese care ieșiseră deja de sub tipar. Paisprezece dintre acestea fuseseră tipărite în ceea ce editorii considerau a fi ediții mai mult sau mai puțin de încredere (deși numai două au fost folosite fără modificări): *Titus Andronicus*, *Romeo și Julieta* (al doilea in-quarto); *Richard al II-lea*, *Richard al III-lea*, *Zadarnicele chinuri ale dragostei*, *Henric al IV-lea*, partea I, *Henric al IV-lea*, partea II, *Visul unei nopți de vară*, *Negustătorul din Veneția*, *Mult zgomot pentru nimic*, *Hamlet*, *Regele Lear*, *Troilus și Cresida* și *Othello*. *Henric al VI-lea*, partea I, și *Henric al VI-lea*, partea II, fuseseră publicate in-quarto într-o formă prescurtată și sub titluri diferite (*Prima parte a gâlcevii dintre faimoasele case York și Lancaster* – The First Part of the Contention Betwixt the Two Famous Houses of York and Lancaster – și *Adevărata tragedie a lui Richard, duce de York* – The True Tragedy of Richard Duke of York), dar nu au fost folosite ca atare de către Heminge și Condell pentru volumul in-folio din 1623.

În timp, experții au descoperit numeroase informații după ce Heminge și Condell și-au încheiat lucrarea, iar rezultatul a fost o revizuire considerabilă a ceea ce a ajuns să fie considerat textul original optim cu care ar trebui să lucreze un editor. În cazul pieselor publicate atât în in-folio din 1623, cât și anterior în in-quarto (sau in-octavo), sarcina alegerii a fost teribil de complicată. *Regele Lear* îndeosebi a devenit un câmp de luptă unde fiecare editor susținea superioritatea variantei in-quarto din 1608 sau a textului din folioul din 1623, pe baza a diferite criterii. Cele două piese diferă substanțial și trebuie să fi reprezentat diferite stadii de compoziție și de punere în scenă, așa încât amândouă sunt esențiale pentru o înțelegere a istoriei textuale și interpretative a piesei. Același lucru se poate spune despre *Hamlet*, în cazul căruia tirajul in-quarto neautorizat din 1603, cel corectat din 1604–1605 și textul in-folio diferă mult. Alte piese în care relația textuală dintre quarto și folio este intens problematică sunt *Troilus și Cresida*, *Othello*, *Henric al IV-lea*, partea II, *Henric al VI-lea*, partea I și partea II, *Nevestele vesele din Windsor*, *Henric al V-lea* și *Visul unei nopți de vară*. Majoritatea textelor pentru care există originale diferite în format in-quarto și in-folio pun probleme foarte interesante.

Piesele timpurii

Shakespeare a sosit la Londra probabil pe la sfârșitul anilor 1580. Avea atunci în jur de 25 de ani. Nu se știe cum a intrat în lumea teatrului sau pentru ce trupe teatrale și-a scris primele piese, care nu sunt ușor

de datat. Prin împrumuturile directe de la dramaturgii londonezi ai anilor 1580 și din exemplele clasice, mult mai limpezi decât în operele sale ulterioare, ele indică o perioadă de ucenicie. Shakespeare a învățat multe despre cum se scrie teatru imitând succesele teatrului londonez, cum ar fi putut face orice tânăr poet și dramaturg începător.

Titus Andronicus (cca 1589–1592) este un exemplu foarte bun al acestei situații. Prima tragedie lungă a lui Shakespeare datorează mult ca temă, structură și limbaj piesei *Tragedia spaniolă* (The Spanish Tragedy) a lui Thomas Kyd, care se bucurase de un succes răsunător la sfârșitul anilor 1580. Kyd izbutise să câștige admirația publicului adoptând dramaturgia lui Seneca (cel tânăr), marele filozof și om de stat stoic, la nevoile noului teatru londonez în afirmare. Rezultatul a fost o tragedie a răzbunării, specie literară care a devenit extrem de populară și care avea să fie reluată în *Hamlet* și în multe alte tragedii. Shakespeare a împrumutat, de asemenea, destul de mult de la marele său contemporan Christopher Marlowe. E posibil ca protagonistul asemănător Viciului (din piesele moralizatoare medievale) din piesa lui Marlowe *Evreul din Malta* (The Jew of Malta), Baraba, să-i fi inspirat lui Shakespeare descrierea maleficului Aron Maurul din *Titus Andronicus*, deși îi erau la îndemână și alte figuri ale Viciului.

Modelul lui Seneca i-a oferit lui Kyd, și apoi lui Shakespeare, povestea unei răzbunări sângeroase, prilejuite de uciderea sau violarea unei persoane ale cărei rude apropiate (tați, fii, frați) sunt legate printr-un jurământ sacru să răzbune atrocitatea comisă. Răzbunătorul trebuie să procedeze prudent, pentru că adversarul său este viclean, ascuns și nemilos. El ajunge ori se preface că este nebun pentru a-și tăinui intențiile și devine el însuși tot mai nemilos pe măsură ce se apropie de împlinirea misiunii. În același timp șovăie și este copleșit de scrupule – etica răzbunării se opune aici eticii creștine a iertării. Răzbunătorul vede uneori duhul persoanei ucise. Pentru a-și atinge scopul, el folosește adesea stratagema „piesei în piesă". Tragedia se încheie cu o baie de sânge și cu dezvinovățirea răzbunătorului. Povestea din *Titus Andronicus* respectă evident acest model, căci fiii eroului sunt măcelăriți, iar fiica violată și mutilată, și la fel se întâmplă în *Hamlet* și în multe alte piese similare.

Comediile romantice timpurii

În anii de început, Shakespeare nu a mai făcut alte experimente în domeniul tragediilor cu o structură formală prestabilită. (Deși piesele scrise în această perioadă pe teme din istoria Angliei descriu evenimente tragice, ele se concentrează asupra altor subiecte.) Tânărul dramaturg a fost atras mai mult de comedie, beneficiind de un succes imediat și mai facil. Printre sursele sale de inspirație se numără aici dramaturgii Robert Greene și John Lyly, ca și Thomas Nashe. Rezultatul este o specie recognoscibil și distinct shakespeariană, chiar dacă autorul a învățat mult de la Green și Lyly: comedia erotică. La fel ca și scrierile acestora din urmă, comediile timpurii ale lui Shakespeare sunt istorii ale cuceririi amoroase în care o tânără curajoasă și plină de virtuți (interpretată de un actor adolescent) intră în competiție cu pretendentul la mâna ei. Iulia, una dintre eroinele din *Cei doi tineri din Verona* (cca 1590–1594), se dă drept bărbat pentru a-și urma iubitul, Proteu, trimis de la Verona la Milano. Proteu (care-și ia numele de la nestatornicul Proteu din mitologia greacă), descoperă ea, acordă prea multă atenției Sylviei, iubita celui mai bun prieten al său, Valentin. Dragostea și prietenia se luptă pentru fidelitatea bărbatului până când generozitatea lui Valentin și, mai ales, loialitatea durabilă și castă a celor două femei îl aduc pe Proteu la realitate. Motivul tinerei deghizate în bărbat avea să se dovedească extrem de util pentru comediile ulterioare ale lui Shakespeare, inclusiv *Negustătorul din Veneția, Cum vă place* și *A douăsprezecea noapte*. Așa cum se întâmplă în general, Shakespeare și-a luat elementele-cheie ale intrigii dintr-un text narativ, în acest caz o lungă romanță spaniolă în proză, *Diana* de Jorge de Montemayor.

Comedia timpurie de cea mai clară inspirație clasică a lui Shakespeare este *Comedia erorilor* (cca 1589–1594), compusă după farsa lui Plaut numită *Gemenii*. Povestea unui geamăn (Antipholus) care-și caută fratele pierdut, însoțit fiind de un servitor isteț (Dromio), al cărui frate geamăn a dispărut și el, sfârșește într-o farsă a falselor identități care tratează, de asemenea, cu pătrundere tema identității și a cunoașterii de sine. Tinerele femei din piesă, una, soția lui Antipholus din Efes (Adriana), cealaltă, sora ei (Luciana), sunt antrenate într-un dialog plin de sens pe tema obedienței și a autonomiei de care

trebuie să dea dovadă o soție. Căsnicia rezolvă în final aceste dificultăți, așa cum se întâmplă de obicei în comediile erotice ale lui Shakespeare, dar nu înainte ca încâlcelile intrigii să pună la încercare nevoia personajelor de a ști cine sunt și ce trebuie să aștepte unii de la alții bărbații și femeile.

Comedia romantică shakespeariană cel mai vizibil influențată de John Lyly este *Zadarnicele chinuri ale dragostei* (cca 1588–1597), o fantezie a cărei acțiune se petrece pe tărâmul imaginar al Navarrei, unde regele și tovarășii săi sunt vizitați de prințesa Franței și de doamnele ei de onoare, într-o misiune diplomatică transformată curând într-un joc al curtării. Așa cum se întâmplă adesea în comediile lui Shakespeare, tinerele femei sunt sigure de ceea ce sunt și de cine vor să le fie soț; nu putem fi absolut convinși că se îndrăgostesc vreodată cu adevărat, pentru că ele știu de la început ce vor. Tinerii, din contră, se străduiesc din răsputeri - inutil și cu rezultate comice - să se eschiveze de la a intra în relații amoroase, pentru a se dedica unor întreprinderi mai serioase. Ei fac jurăminte strâmbe, sunt făcuți de rușine și puși la zid și sunt în cele din urmă iertați de femei pentru comportamentul lor prostesc. Shakespeare descrie cu măiestrie încurcătura bărbaților și siguranța de sine a femeilor în această explorare a tărâmului înșelător, dar fascinant, al atracției sexuale, în care giumbușlucurile verbale ale piesei accentuează farmecul și delicioasa nerozie a îndrăgostirii.

În *Îmblânzirea scorpiei* (cca 1590–1594), Shakespeare folosește tehnica intrigii multiple care avea să devină o normă a comediilor sale romantice. Într-o poveste inspirată de piesa *Substituiți* (I suppositi) a italianului Ludovico Ariosto, o tânără femeie (Bianca) intră într-o relație amoroasă riscantă cu un tânăr care pare să fie un simplu pedagog, spre disperarea tatălui ei, doritor să o mărite cu un pretendent bogat ales de el. În cele din urmă, identitățile încurcate sunt descâlcite, iar presupusul pedagog se dovedește a fi Lucentio, un bărbat suficient de bogat și de prezentabil. În același timp, arțăgoasa soră mai mare a Biancăi, Kate, îi respinge și îi terorizează pe toți bărbații. Pretendenții Biancăi îl angajează pe Petruchio, un tânăr foarte sigur de sine, să o curteze pe Kate, astfel încât Bianca să se poată mărita. Povestea îmblânzirii fetei-scorpie este de sorginte populară, inspirată de tradiția baladescă în care bărbații își asigură statutul dominant în căsătorie supunându-și soțiile prin bătaie. Shakespeare transformă acest material grosolan, antifeminist, într-un studiu al luptei pentru dominație în căsnicie și, deși optează pentru triumful bărbatului asupra femeii, îi acordă lui Kate un simț al umorului care îi permite acesteia să vadă cum poate ghida jocul în propriul ei avantaj. Se poate spune că, în final, Kate este mulțumită cu o relație bazată pe prietenie și pe inteligență, în timp ce sora ei Bianca se dovedește a fi pur și simplu răsfățată.

Piesele istorice timpurii

În piesele care explorează istoria engleză, ca și în comediile sale, Shakespeare a contribuit la delimitarea unei specii literare distincte, pe care și-a apropriat-o. Specia aceasta nu era una obișnuită. Nu existau încă o definiție a piesei istorice englezești și nici reguli estetice care s-o modeleze. Lumea clasică recunoscuse două mari genuri dramatice, comedia și tragedia. (Lăsăm aici la o parte categorii mai specializate, precum piesele cu satiri.) Aristotel și alți critici, inclusiv Horațiu, elaboraseră, de-a lungul secolelor, definițiile clasice ale teatrului. Tragedia înfățișa viețile lovite de dezastru ale unor mari oameni, era scrisă într-un limbaj elevat și își lua drept cadru al acțiunii lumea antică, mitologică, a eroilor și a zeilor: Agamemnon, Tezeu, Oedip, Medeea și alții ca ei. Asemenea piese, care încercau să înțeleagă, oricât de imperfect, voința zeilor supremi, stârneau în spectator compasiunea și teroarea. Comedia clasică, din contra, înfățișa viața de zi cu zi. Personajele ei principale erau cetățeni din Atena și Roma - capi de familie, curtezane, sclavi, pungași etc. Umorul era imediat, contemporan, la obiect; tonul - satiric, chiar sarcastic. Spectatorii se uitau la reprezentări mimetice ale propriei vieți și făceau haz de lăcomie și de prostie.

Piesa istorică englezească nu avea o astfel de structură teoretică ideală. Era o invenție care instituia o specie nouă: tratarea dramatică a istoriei englezești recente. Putea fi comică, tragică sau, mai adesea, hibridă. Înșiruirea de către Polonius a posibilităților ei generice pune în lumină ridicolul unor amestecuri potențial nesfârșite: „tragedie, (...) comedie, dramă istorică, pastorală, comedie pastorală, pastorală istorică, tragedie istorică, pastorală istorico-tragi-comică" și așa mai departe (*Hamlet*, actul II, scena 2, vv. 397–399). (Prin „pastorală" Polonius înțelege probabil o piesă ce are la bază

o poveste de dragoste cu păstori, într-un cadru rural, contrastând cu corupția de la oraș și de la curte.) Piesele istorice ale lui Shakespeare au avut atâta succes în anii 1590 la Londra, încât editorii volumului din 1623 au ales să-i grupeze producția dramatică în trei categorii: comedii, istorii și tragedii. Specia s-a instituit prin simpla forță a popularității sale.

Prin 1590, Shakespeare avea practic un singur model cu adevărat viabil de piesă istorică englezească, o dramă anonimă și cam prolixă, numită *Renumitele victorii ale lui Henric al V-lea* (The Famous Victories of Henry the Fifth, 1583–1588) care relata povestea prințului Hal, fiul lui Henric IV, din zilele rebeliunii sale adolescentine până la victoria asupra francezilor la Azincourt în 1415 – cu alte cuvinte, materialul pe care Shakespeare îl va folosi ulterior pentru a scrie trei piese majore – *Henric al IV-lea*, partea I, *Henric al IV-lea*, partea II, și *Henric al V-lea*. Shakespeare a ales să înceapă nu cu prințul Hal, ci cu un episod istoric mai recent din domnia lui Henric VI, fiul lui Henric V, și cu războaiele civile care au dus la detronarea acestuia de către Eduard IV și apoi, în 1483, la venirea la putere a lui Richard III. Acest material s-a dovedit atât de bogat în teme și conflicte dramatice, încât Shakespeare a scos din el patru piese, o „tetralogie" care cuprinde cele trei părți ale lui *Henric al VI-lea* (cca 1589–1593) și *Richard al III-lea* (cca 1592–1594).

Aceste piese au avut un succes imediat. Ecourile contemporane indică faptul că spectatorii de la începutul anilor 1590 erau entuziasmați de povestea (din *Henric al VI-lea*, partea I) curajosului Lord Talbot care se lupta în Franța împotriva vrăjitoarei Ioana d'Arc și a iubitului ei, Delfinul francez, dar ale cărui eforturi eroice erau subminate de efeminarea și corupția de acasă. Henric VI este, în viziunea lui Shakespeare, un rege slab, adus la domnie de moartea timpurie a tatălui său, incapabil să controleze facțiunile de la curte și debilitat pe plan personal de dragostea față de o franțuzoaică periculoasă, Margareta de Anjou. El este înșelat de soție și de iubitul ei, ducele de Suffolk, și (în *Henric al VI-lea*, partea II) se dovedește incapabil să-l apere pe virtuosul său unchi, ducele de Gloucester, de dușmani oportuniști. Urmarea sunt tulburări sociale, revolta claselor de jos (condusă de Jack Cade) și apoi un război civil total între facțiunea de Lancaster, condusă teoretic de Henric VI, și pretendenții de York, sub conducerea lui Eduard IV și a fraților săi. *Richard al III-lea* completează această poveste cu relatarea teribilei ascensiuni a lui Richard de Gloucester prin uciderea fratelui său, ducele de Clarence, și a celor doi fii ai lui Eduard IV, care îi erau nepoți. Domnia tiranică a lui Richard duce până la urmă, inevitabil, la apariția unui nou și mai norocos pretendent la tron, Henric Tudor, conte de Richmond. Acesta este viitorul Henric VII, vlăstar al dinastiei Tudor și bunic al Elisabetei I, regină care a domnit din 1558 până în 1603, deci pe tot parcursul primului deceniu, ba chiar mai mult, al carierei teatrale a lui Shakespeare.

Piesele shakespeariene dramatizează istoria țării într-o vreme când națiunea engleză se străduia să-și definească identitatea și trăia un nou sentiment de putere. În lunga sa domnie, Elisabeta adusese Angliei stabilitate și o relativă pace. Reușise să țină în frâu puterile catolice de pe continent, îndeosebi pe Filip II al Spaniei, și, ajutată de o furtună pe mare, respinsese încercarea acestuia de a invada Anglia cu Invincibila Armada în 1588. Triumful englezilor era considerat de toată populația țării o salvare divină. Cea de a doua ediție a *Cronicilor* lui Holinshed i-a furnizat lui Shakespeare un material vast pentru dramele sale istorice. În plus, ea consfințea Anglia ca pe o putere protestantă majoră, condusă de un monarh iubit de popor și abil.

Din perspectiva anilor 1590, istoria sec. XV părea foarte relevantă. În 1485, odată cu victoria lui Henric Tudor asupra lui Richard III la Bosworth, Anglia ieșise dintr-un cumplit război civil. Personajele principale ale acestui conflict, cunoscut drept Războiul celor Două Roze – Henric Tudor, Richard II, ducele de Buckingham, Hasting, Rivers, Gray și mulți alții – erau foarte bine cunoscute cititorilor englezi contemporani cu Shakespeare.

Pentru că piesele istorice shakespeariene de la începutul anilor 1590 țin atât de mult să spună povestea unei națiuni în plin avânt, ele demonstrează o puternică tendință de a departaja eroii negativi de cei pozitivi. Shakespeare scrie drame, nu manuale de istorie, și adeseori schimbă datele, faptele istorice și accentele. Lordul Talbot în *Henric al VI-lea*, partea I, este un erou pentru că moare apărând interesele Angliei împotriva francezilor corupți. În *Henric al VI-lea*, partea II, Humphrey, duce

de Gloucester, este ucis de oportuniști pentru că reprezintă interesele fundamentale ale oamenilor obișnuiți și ale națiunii. Mai presus de toți, Richard de Gloucester este transformat într-un monstru care simbolizează cele mai rele însușiri ale unui secol haotic de lupte civile. El instigă la conflict, la minciună și la crimă și face promisiuni sublime pe care nu are nici cea mai mică intenție să le îndeplinească. Este un personaj remarcabil de dramatic pentru că dovedește atâta inventivitate și inteligență, dar în același timp profund periculos. Shakespeare îi atribuie toate defectele pe care i le imaginase tradiția populară: Richard este cocoșat, are un ochi care-i scânteiază amenințător și geniu conspirativ. Adevăratul Richard nu era atât de malefic, se pare; cel puțin crimele sale motivate politic nu au fost mai rele decât eliminarea sistematică a opoziției de către succesorul său, Henric VII. Diferența este că Henric VII a trăit și a putut deci porunci istoricilor să spună povestea din punctul său de vedere, în timp ce Richard, odată învins, a pierdut totul. Ca fondator al dinastiei Tudor și bunic al reginei Elisabeta, Henric VII impunea un respect pe care până și Shakespeare era obligat să-l recunoască, și, ca atare, Henric Tudor din finalul lui *Richard al III-lea* este un patriot cu teamă de Dumnezeu și un soț iubitor al prințesei de York care avea să dea naștere următoarei generații de monarhi din dinastia Tudor.

Richard al III-lea este o piesă extraordinară, atât ca lungime, cât și prin descrierea curajoasă a protagonistului său. Pagina de titlu a ediției originale o numește „tragedie", așa cum sunt numite și alte câteva dintre aceste piese istorice timpurii. Ele înfățișează morți brutale și căderi instructive ale unor oameni importanți din poziții de mare autoritate în umilință și mizerie. Dar aceste piese nu sunt tragedii în sensul clasic al termenului. Au multe alte trăsături diferite și, mai ales, se încheie într-o tonalitate majoră, optimistă: venirea la putere a dinastiei Tudor, care avea să ofere Angliei anii săi faști sub Elisabeta. Etalează o intrigă a suferinței și apoi a mântuirii, a eliberării prin concursul forțelor istoriei și al toleranței divine, care nu va lăsa Anglia să sufere în continuare, odată ce a regăsit drumul cel bun al datoriei și decenței. În acest sens important, piesele istorice timpurii ale lui Shakespeare seamănă cu niște tragicomedii sau cu niște povești de dragoste.

Poezia

Shakespeare pare să-și fi dorit să fie poet tot atât de mult pe cât a căutat să aibă succes în teatru. Piesele sale sunt scrise într-un minunat limbaj poetic, adesea în vers alb. Și, când, în 1592–1594, a avut o relativă pauză în cariera teatrală, întrucât epidemiile de ciumă au sistat cea mai mare parte a activității teatrale, el a scris poezii. *Venus și Adonis* (1593) și *Necinstirea Lucreției* (1594) sunt singurele lucrări pe care se pare că Shakespeare le-a supravegheat în timpul tipăririi. Amândouă îi datorează mult lui Ovidiu, poetul clasic cu ale cărui scrieri Shakespeare trebuie să se fi întâlnit adeseori în școală. Aceste două poeme sunt singurele creații ale sale pentru care a scris prefețe dedicatorii, închinându-le tânărului Henry Wriothesley, conte de Southampton, unul dintre favoriții de la curte, care pare să-l fi încurajat pe Shakespeare și să fi fost, cel puțin pentru scurt timp, sponsorul lui. Dedicația celui de al doilea poem este considerabil mai caldă decât a primului. O tradiție îndoielnică afirmă că Southampton i-a dat lui Shakespeare banii de care acesta avea nevoie pentru a-și cumpăra partea în nou formata companie de teatru a lordului șambelan. Shakespeare a devenit un actor-acționar, unul dintre proprietarii unei întreprinderi capitaliste care împărțeau între ei riscurile și câștigurile. Inițiativa lor a avut un succes colosal; Shakespeare și colegii săi, între care Richard Burbage, John Heminge, Henry Condell și Will Sly, au devenit bogați grație reprezentațiilor dramatice.

E posibil ca Shakespeare să fi scris cel puțin o parte dintre sonetele sale cu gândul la același Southampton, începând cu aceiași ani 1593–1594 și continuând până la sfârșitul deceniului și chiar după. Problema elementelor autobiografice din sonete este dezbătută intens, dar cel puțin Southampton se potrivește imaginii tânărului nobil care este îndemnat să se căsătorească și să-și întemeieze o casă (familia lui Southampton era nerăbdătoare ca el să facă exact asta). La întrebarea dacă intensa poveste de dragoste între poet și prietenul său de viță nobilă este autobiografică e mai greu de dat un răspuns. Privită ca narațiune, seria de sonete relatează despre sentimente puternice, despre gelozie, despre durerea despărțirii, dar și despre bucuria de a fi împreună și de a împărți experiențe de viață semnificative.

Sublinierea importanței poeziei ca mod de a eterniza realizările omului și în egală măsură amintirea autorului ei se potrivește prieteniei între un poet de condiție socială modestă și un prieten de obârșie nobilă. Când în sonete își face apariția așa-numita „doamnă brună", accentul se mută asupra suferinței și a unei gelozii distructive. Specialiștii nu cunosc ordinea în care au fost scrise sonetele, dar nu a fost propusă nici o altă ordine decât cea în care au fost tipărite și, așa cum sunt, ele spun o poveste coerentă și tulburătoare. Poetul trăiește aventura erotică pe care o are ca pe o experiență care îl umple de repulsie și de păreri de rău, cel puțin în contextul lasciv în care aceasta are loc. Atașamentul său față de tânăr îl susține câteodată moral mai mult decât o poate face dragostea pentru doamna brună, și totuși această prietenie îndrăgostită îl condamnă, de asemenea, la dezamăgire și ură de sine. Indiferent că sonetele reflectă sau nu evenimente din viața personală a lui Shakespeare, ele sunt cu siguranță formulate cu o spontaneitate și cu o putere dramatică trădând un dar excepțional de a privi în străfundurile inimii omenești.

Piesele de maturitate și târzii

În a doua jumătate a anilor 1590, Shakespeare a dus la perfecțiune genul comediei romantice la elaborarea căruia contribuise. *Visul unei nopți de vară* (cca 1595–1596), una dintre cele mai de succes piese ale sale, conține genul de intrigă multiplă pe care dramaturgul îl practicase în *Îmblânzirea scorpiei* și în alte comedii timpurii. Intriga principală îl vizează pe ducele Tezeu din Atena și căsătoria sa iminentă cu o luptătoare amazoniană, Hipolita, pe care Tezeu a cucerit-o și a adus-o la Atena pentru a o lua de soție. Căsătoria lor încheie piesa. În ceremonia finală lor li se alătură patru tineri iubiți, Hermia și Lisandru, Elena și Demetrius, care au fugit în pădurea din apropiere pentru a scăpa de legea ateniană și a se urmări unul pe altul și care au devenit acolo protagoniștii unei complicate serii de încurcături. Până la urmă, totul este îndreptat prin puterile magice ale spiritelor pădurii, deși nici acestea nu sunt scutite de conflicte. Oberon, regele spiridușilor, se ceartă cu regina sa Titania pentru un pui de om și o pedepsește făcând-o să se îndrăgostească de un meșteșugar atenian care poartă un cap de măgar. Meșteșugarii se află în pădure pentru a repeta o piesă pentru apropiata nuntă a lui Tezeu și a Hipolitei. Astfel, Shakespeare împletește patru fire narative. În ciuda scurtimii sale, piesa este o capodoperă de construcție dramatică.

Procedeul intrigii multiple îndeamnă la abordări diferite ale experienței amorului. Pentru cele două tinere cupluri omenești, îndrăgostirea este un proces relativ aleatoriu: vechea prietenie dintre cele două femei este pusă în pericol și aproape distrusă de rivalitatea în domeniul amoros. Tranziția ulterioară către căsătoria heterosexuală li se pare tinerelor eroine a fi fost un vis, ba chiar un coșmar, din care ele ies până la urmă, în mod miraculos, mai sigure de sine ca oricând. Concomitent, și mai puțin confortabil, conflictul marital dintre Oberon și Titania umilește femeia până când ea se supune voinței bărbatului. La fel, Hipolita era o regină luptătoare amazoană care a trebuit să se supună autorității masculine. Tații și fiicele lor sunt tot atât de mult în conflict, până când, ca într-un vis, totul se rezolvă prin magia lui Puck și a lui Oberon. Dragostea este, în mod ambivalent, atât o relație ideală durabilă, cât și o luptă pentru dominație în care bărbatul are câștig de cauză.

Negustătorul din Veneția (cca 1596–1597) folosește o intrigă dublă pentru a opune povestea unei cuceriri amoroase alteia apropiate de tragedie. Portia este un bun exemplu de eroină romantică din comediile mature ale lui Shakespeare; este spirituală, bogată, pretențioasă în privința bărbaților și capabilă să se travestească pentru a avea un cuvânt de spus. Este supusă față de dorința tatălui său și totuși hotărâtă să-l cucerească pe Bassanio. Rezolvă triumfătoare încurcăturile legale ale Veneției atunci când toți bărbații au eșuat. Shylock, cămătar evreu, cere o livră de carne din trupul lui Bassanio, prietenul lui Antonio, ca răscumpărare pentru un împrumut nerambursat. Portia îl împiedică în încercarea sa într-un mod în același timp inteligent și chițibușar. Portretul lui Shylock este, sub pana lui Shakespeare, insuficient echilibrat. Cămătarul este în același timp persecutat de oponenții săi creștini și prea repezit să ceară ochi pentru ochi, conform legii ancestrale. În cele din urmă, Portia triumfă, nu numai împotriva lui Shylock la tribunal, ci și în hotărârea sa de a se căsători cu Bassanio.

Mult zgomot pentru nimic (cca 1598–1599) reia problema luptei pentru putere în timpul curtării femeii, din nou într-o

semnificativă intrigă dublă. Hero, tânăra eroină a poveștii – ceva mai convențională, preluată din literatura în spirit italian – este curtată de un tânăr aristocrat respectabil pe nume Claudio, care și-a dovedit calitățile și acum consideră de datoria lui – plăcută, de altfel – să-și ia o soție. Claudio o cunoaște atât de puțin pe Hero, încât dă crezare cu naivitate dovezilor false născocite de personajul negativ al piesei, Don John, cum că fata ar fi avut mai mulți iubiți, inclusiv unul chiar în seara dinaintea plănuitei nunți. Și alți bărbați, printre care servitorul principal al lui Claudio, Don Pedro, și tatăl lui Hero, Leonato, sunt imediat dispuși să creadă pârele defăimătoare. Numai niște împrejurări comice o salvează pe Hero de acuzatorii ei și le dovedesc bărbaților că au fost niște neghiobi. În paralel, verișoara lui Hero, Beatrice, nu reușește să-și înfrângă scepticismul în privința bărbaților, chiar și atunci când este curtată de Benedick, și el un sceptic față de căsătorie. De data aceasta, barierele în calea înțelegerii dintre tineri sunt interne, psihologice, și trebuie depășite prin complotul bine intenționat al prietenilor celor doi, care își dau seama că Beatrice și Benedick sunt cu adevărat făcuți unul pentru celălalt prin inteligența spumoasă și candoarea lor, dacă ar putea să-și învingă teama de a se dovedi mai puțin deștepți decât celălalt. În ceea ce poate fi considerat o superbă rescriere a *Îmblânzirii scorpiei*, bătălia dintre sexe rămâne la fel de spirituală, de amuzantă și de complicată, dar aranjamentul final vădește mult mai mult respect mutual și egalitate între bărbați și femei.

Rosalinda, în *Cum vă place* (cca 1598–1600), face uz de deja familiara stratagemă a deghizării în bărbat pentru a reuși să promoveze o relație complexă și substanțială cu sexul opus. Ca și în alte piese de acest gen, Rosalinda este mai stabilă emoțional și mai matură decât tânărul ei iubit, Orlando. El este lipsit de o educație formală și grosolan, deși fundamental decent și atrăgător. Ea este fiica unui duce surghiunit, care se vede silită, la rândul ei, să plece în exil împreună cu iubita ei verișoară Celia și cu bufonul curții, Touchstone. Deși travestiul Rosalindei este inițial un mijloc de supraviețuire într-o pădure aparent inospitalieră, curând el capătă o funcție mai importantă. Ca „Ganimed", Rosalinda se împrietenește cu Orlando, oferindu-i sfaturi în ale dragostei. Orlando, care are mare nevoie de asemenea povețe, acceptă cu bucurie și începe să-și curteze „Rosalinda" (pe „Ganimed" jucându-se pe sine însăși) ca și cum ar fi într-adevăr o femeie. Opiniile amuzante, dar ușor amare ale fetei despre nerozia dragostei tinerilor dezumflă poza afectată și nerealistă a lui Orlando, atașat de modelul petrarchist al îndrăgostitului care îi scrie poezii iubitei și le atârnă în copaci. Odată ce a învățat că dragostea nu este o extravaganță de atitudini închipuite, Orlando este gata să devină soțul tinerei (de fapt, un actor adolescent, bineînțeles), care îi este prezentată ca un Ganimed-Rosalinda transformată. Și alte personaje din piesă simbolizează neghiobia dragostei prin variile lor comportamente: Silviu, pretendentul palid ieșit dintr-o romanță pastorală; Phoebe, doamna disprețuitoare pe care Silviu încearcă să o cucerească; William, țărănoiul, și Audrey, fata de la țară; și, supraveghind întregul curs al acțiunii și comentând pe marginea tuturor prostiilor omenești, bufonul Touchstone și călătorul nemulțumit Jaques.

A douăsprezecea noapte (cca 1600–1602) folosește același motiv al deghizării femeii în bărbat. Viola, naufragiată pe țărmul Iliriei și obligată să se travestească pentru a intra la curtea ducelui Orsino, se îndrăgostește de acesta și își folosește deghizarea pentru a-i face o educație destul de similară cu cea pe care Rosalinda i-o făcea lui Orlando. Orsino este un iubit cât se poate de nerealist; el o curtează zadarnic pe contesa Olivia și pare satisfăcut de melancolia amoroasă neproductivă în care se complace. Numai Viola, sub numele de „Cesario", este capabilă să trezească în el o dorință autentică de prietenie și dragoste. Cei doi devin tovarăși de nedespărțit și apoi aparent rivali la mâna Oliviei, până când unul dintre acele acte de magie scenică ale lui Shakespeare reușește să-i redea lui „Cesario" veșmintele femeiești și să-i prezinte astfel lui Orsino în carne și oase pe femeia pe care și-o imagina numai de la distanță. Trecerea de la prietenia între camarazi de același sex la uniunea heterosexuală este o constantă în comedia lui Shakespeare. Femeia este cea sigură de sine, constantă și loială; bărbatul are multe de învățat de la ea. Ca și alte piese, *A douăsprezecea noapte* împletește cu măiestrie tema curtării cu o a doua intrigă, a iluziei lui Malvolio că este dorit de Olivia – o iluzie care poate fi tratată numai cu instrumentele satirice ale demascării și ale umilirii.

Nevestele vesele din Windsor (cca 1600–1602) prezintă o deviere interesantă de la comedia romantică shakespeariană prin faptul că acțiunea se petrece nu în vreun loc imaginar îndepărtat precum Iliria, Belmont sau pădurile din jurul Atenei, ci în Windsor, un sat burghez lângă castelul Windsor, în miezul Angliei. O tradiție nesigură relatează că regina Elisabeta a vrut să-l vadă pe Falstaff îndrăgostit. Piesa conține, de fapt, puține scene de curtare a femeilor (povestea lui Anne Page și a pretendentului ei, Fenton, e mai degrabă pierdută în mijlocul atâtor altor întâmplări), dar portretul pe care Shakespeare îl face femeilor, mai ales celor două „neveste vesele", doamna Alice Ford și doamna Margaret Page, reconfirmă ceea ce se spune adesea despre eroinele pieselor sale timpurii, că sunt bune la inimă, fidele și caste și foarte stăpâne pe sine și pe limba lor ascuțită. Falstaff, o țintă potrivită pentru vorbele lor de duh, devine un țap ispășitor care trebuie umilit public pentru a transfera asupra lui slăbiciunile omenești pe care societatea din Windsor vrea să le stârpească.

Ultimele piese istorice

Concomitent cu aceste frumoase comedii romantice, Shakespeare finaliza (cel puțin pentru o vreme) proiectul său de a descrie istoria englezească a sec. XV. După ce în 1589–1594 încheiase tetralogia despre Henric VI, Eduard IV și Richard III, aducând povestea până în 1485, și după ce, în cca 1594–1596, scrisese o dramă despre regele Ioan, tratând o perioadă cronologică (sec. XIII) care o diferențiază de restul pieselor sale istorice, Shakespeare și-a îndreptat atenția către sfârșitul sec. XIV și începutul sec. XV și către cronicile domniilor lui Richard II, Henric IV și a legendarului fiu al lui Henric IV, Henric V. Această inversiune a ordinii cronologice între cele două tetralogii i-a permis să-și încheie magistrala istorisire a istoriei medievale a Angliei cu Henric V, un rege erou într-un fel în care Richard III n-ar fi putut niciodată să fie.

Richard al II-lea (cca 1595–1596), scrisă de la un capăt la altul în vers alb, este o piesă sumbră despre un impas politic. Aproape complet lipsită de umor, conține doar o scenă ambiguă în care noul rege, Henric IV, trebuie să judece pretențiile rivale ale ducelui de York și ale ducesei sale, primul dorind să-și vadă fiul, Aumerle, executat pentru trădare, cea de a doua implorând iertarea pentru el. Henric se poate dovedi milos de data aceasta, întrucât tocmai și-a câștigat regatul, și de aceea dă scenei un aer optimist. Mai devreme însă, atmosfera este mohorâtă. Richard, instalat la o vârstă fragedă ca rege, se dovedește iresponsabil ca monarh. Își surghiunește pe nedrept propriul văr, pe Henry Bolingbroke (viitorul Henric IV), în timp ce el însuși pare vinovat de a fi ordonat uciderea unui unchi. Când Richard preia ducatul de Lancaster de la Bolingbroke fără a avea autoritatea legală necesară, el reușește să-i îndepărteze pe mulți nobili și să provoace astfel revenirea lui Bolingbroke din exil. Această întoarcere este și ea ilegală, dar este un fapt și, când mai mulți nobili (inclusiv York) se alătură lui Bolingbroke, Richard este forțat să abdice. Ambiguitatea a ceea ce e drept și nedrept în această luptă pentru putere este excepțională. Istoria merge mai departe fără nici un simț al imperativelor morale. Henric IV este un conducător mai capabil, dar autoritatea sa este pătată de crimele pe care le ordonă (inclusiv aparentul consimțământ la execuția lui Richard) și propria sa rebeliune pare să-i învețe pe baroni să se revolte, la rândul lor, împotriva lui.. Henric moare în cele din urmă dezamăgit.

Muribund, el trebuie să treacă autoritatea regală tânărului Hal, sau Henric, acum Henric V. Perspectiva este îngrozitoare atât pentru rege, cât și pentru membrii curții sale, pentru că prințul Hal s-a distins până acum în primul rând prin apetitul pentru compania compromițătoare, chiar dacă foarte agreabilă, a lui Falstaff. Încercările fiului de a se reconcilia cu tatăl au un oarecare succes, mai ales atunci când Hal îi salvează regelui viața în bătălia de la Shrewsbury, dar (mai ales în *Henric al IV-lea*, partea II) reputația sa de pierde-vară rămâne constantă. Toată lumea se așteaptă ca domnia lui să fie o perioadă iresponsabilă, în care Falstaff va dobândi o poziție importantă la curte. Din aceste motive, tânărul rege trebuie să-și repudieze public vechiul tovarăș de tavernă și de drum, indiferent cât de mult își calcă pe suflet și el, și spectatorii. În ciuda depravării și a iresponsabilității sale, Falstaff este extraordinar de amuzant și de plăcut; el întreține în Hal un spirit de vitalitate juvenilă care este abandonat numai cu prețul celor mai intense regrete atunci când tânărul își asumă maturitatea și rolul de prinț moștenitor. Hal reușește să facă acestea cu

aplomb și îi învinge ulterior vitejește pe francezi la Azincourt. Chiar și umorul său vulgar face parte din firea sa atrăgătoare. Maturitatea și poziția socială pretind însă un mare preț personal: Hal devine mai puțin o ființă umană și mai mult un simbol al autorității regale.

Așadar, în anii 1590, Shakespeare s-a concentrat într-o măsură remarcabilă asupra comediilor erotice și a pieselor istorice. Cele două specii se completează izbutit una pe alta: prima înfățișează curtarea femeilor și căsătoria, cealaltă, cariera unui tânăr care ajunge un rege demn. Abia în finalul pieselor istorice Henric V are o relație de natură mai romantică cu o femeie, dar care diferă mult de cele din comediile erotice: Hal o primește pe prințesa Franței ca premiu, ca răsplată pentru robustețea bărbăției sale. În scena în care îi face curte, el ia inițiativa, invitând-o pe tânăra femeie să i se alăture într-un mariaj politic. Atât în comediile erotice, cât și în piesele istorice, așadar, un tânăr reușește să parcurgă drumul periculos, dar potențial profitabil, al maturizării sexuale și sociale.

Romeo și Julieta

Dincolo de timpuria *Titus Andronicus*, singura altă piesă pe care Shakespeare a compus-o înainte de 1599 și care poate fi clasificată drept tragedie este *Romeo și Julieta* (cca 1594–1596), o piesă destul de atipică în comparație cu tragediile următoare. Scrisă cam în aceeași vreme când compunea și *Visul unei nopți de vară*, *Romeo și Julieta* posedă multe dintre trăsăturile caracteristice comediei romantice. Protagoniștii nu sunt personaje cu un statut social excepțional, precum Hamlet, Othello, regele Lear sau Macbeth. Ei sunt fata și băiatul obișnuiți, interesanți nu prin ideile lor filozofice, ci datorită iubirii lor pasionate unul pentru altul. Sunt tipuri de personaje mai potrivite comediei clasice, pentru că nu aparțin claselor de sus. Familiile lor înstărite sunt esențialmente burgheze. Ușurința cu care Capulet și soția sa îl curtează pe contele Paris ca potențial ginere le trădează dorința de avansare pe scara socială. Ca urmare, prima jumătate din *Romeo și Julieta* este foarte amuzantă, iar frumusețea versurilor amintește de *Visul unei nopți de vară*. Licențiozitatea lui Mercutio și a doicii se potrivește magistral texturii comice a scenelor inițiale. Romeo, îndrăgostit până peste cap de o Rosaline pe care nu o cunoaștem niciodată, este un personaj parțial comic, precum Silviu în *Cum vă place*. Curajoasa Julieta, plină de aplomb, seamănă mult cu eroinele comediilor erotice. Ea reușește să-l instruiască pe Romeo să vorbească sincer și fără afectare despre dragostea lor, în loc să facă uz de vorbirea declamatoare a pretendentului petrarchist.

Piesa este în ultimă instanță o tragedie, desigur, și își avertizează spectatorii dintru început că îndrăgostiții sunt „loviți de soarte". Și totuși, viziunea ei tragică nu aduce nici măcar pe departe cu cea din *Hamlet* sau din *Regele Lear*. Romeo și Julieta sunt tineri plăcuți, lipsiți de trăsături deosebite, striviți de o mulțime de împrejurări exterioare lor: dușmănia dintre cele două familii, neînțelegerile care o împiedică pe Julieta să le spună părinților săi cu cine s-a căsătorit și chiar unele coincidențe nefericite (precum rătăcirea scrisorii trimise lui Romeo pentru a-l avertiza asupra planului fratelui Lorenzo de a o trezi pe Julieta din somnul ei asemănător cu moartea). Totuși, și aici găsim elementul de responsabilitate personală care stă la baza majorității tragediilor mature ale lui Shakespeare: atunci când Romeo alege să răzbune moartea lui Mercutio ucigându-l pe Tybalt, el știe că această faptă va distruge tot efectul atitudinii tolerante pe care i-a predat-o Julieta. Romeo cedează în fața presiunii tovarășilor și tragedia urmează, în parte, din această alegere a sa. Și totuși, atât de multe evenimente contribuie la instaurarea finalului tragic, încât spectatorul sfârșește prin a vedea în *Romeo și Julieta* o tragedie a iubirii, care celebrează iuțeala extraordinară a dragostei tinere, deplânge o lume insensibilă și provoacă un răspuns emoțional diferit de cel stârnit de celelalte tragedii. Romeo și Julieta sunt, în final, „sărmane jertfe ale urii noastre" (actul V, scena 3, v. 304).

Piesele „problematice"

Indiferent din ce motive, în perioada 1599–1600 Shakespeare și-a îndreptat în mod acut atenția asupra unor teme mai întunecate, precum răzbunarea, gelozia sexuală, îmbătrânirea, criza de la mijlocul vieții și moartea. Poate și-a dat seama că însăși viața lui trecea într-o nouă etapă, a unor experiențe mai complexe și mai tulburătoare. Poate că a simțit, sau a intuit, că își exersase suficient mâna cu comedii erotice și piese istorice și cu descrierea traiectoriilor maturizării emoționale pe care aceste piese le presupuneau. În orice caz, el a început să scrie nu doar marile sale

tragedii, ci și un număr de piese greu de clasificat ca gen. Ele sunt grupate uneori astăzi sub numele de piese sau comedii „problematice". O examinare a lor este crucială pentru înțelegerea perioadei de tranziție dintre 1599 și 1605.

Cele trei piese problematice din acești ani sunt *Totu-i bine când sfârșește bine*, *Măsură pentru măsură* și *Troilus și Cresida*. *Totu-i bine* este o comedie care se sfârșește cu acceptarea căsătoriei, dar într-un fel pune câteva probleme etice foarte spinoase. Contele Bertram nu poate inițial să se împace cu ideea căsătoriei sale cu Helena, o femeie de extracție socială mai joasă, care a crescut în casa lui și care l-a câștigat pe Bertram de soț datorită modului aparent miraculos în care l-a vindecat pe regele Franței. Refuzul lui Bertram de a prelua responsabilitățile căsniciei este cu atât mai descurajant pentru Helena când el își îndreaptă avansurile amoroase către o cameristă florentină, Diana, pe care vrea să o seducă în afara căsătoriei. Stratagema folosită de Helena pentru a rezolva această situație dificilă este așa-numitul „truc al patului", prin care ea o înlocuiește pe Diana la întâlnirea aranjată de cei doi și își dă apoi soțul în judecată atunci când rămâne însărcinată cu copilul lui. Helena își atinge scopul prin mijloace atât de ambigui din punct de vedere moral, încât căsnicia pare în cel mai bun caz o instituție prea fragilă pentru presupusa confirmare a căsătoriei, pe care o oferă de regulă comediile erotice. Calea către rezolvarea problemelor și maturizarea emoțională nu este ușoară; Helena este o eroină mai ambiguă decât Viola sau Rosalinda.

Măsură pentru măsură (cca 1603–1604) folosește în mod similar trucul patului, și într-un scop similar, deși în circumstanțe și mai dubioase. Isabella, pregătită să devină călugăriță, descoperă că a trezit poftele sexuale ale lordului Angelo, conducătorul locțiitor al Vienei pe timpul misterioasei absențe a Ducelui. Pledoaria Isabellei pentru viața fratelui său Claudio, condamnat la moarte pentru că se unise sexual cu logodnica sa, este întâmpinată de Angelo cu o ofertă: fie Isabella acceptă să se culce cu Angelo, fie fratele ei va muri. Această dilemă etică este rezolvată cu ajutorul unui subterfugiu (formulat de Ducele deghizat): Isabella este înlocuită cu o femeie (Mariana) cu care Angelo trebuia să se căsătorească, dar pe care o refuzase pentru că nu avea dotă. Motivele pentru care Ducele gestionează aceste substituiri de persoane și false aparențe nu sunt clare, deși s-ar putea crede că el dorește să vadă cum reacționează diferitele personaje când se confruntă cu alegeri aparent imposibile. Angelo este demascat ca un om depravat, un potențial seducător și un criminal, care se căiește totuși și este în cele din urmă fericit că a fost împiedicat să-și pună în aplicare planurile răuvoitoare; Claudio descoperă că este suficient de laș pentru a-și dori să trăiască prin orice mijloace, inclusiv șantajul emoțional și fizic al surorii sale; iar Isabella află că este capabilă de resentimente și de ură, chiar dacă, lucru capital, învață în final că poate și trebuie să-și ierte dușmanul. Generozitatea ei și stratagemele Ducelui fac posibil un sfârșit în care triumfă iertarea și căsătoria, deși, între timp, natura și semnificația căsătoriei au fost puse la grea încercare.

Troilus și Cresida (cca 1601–1602) este cea mai experimentală și mai misterioasă dintre cele trei piese. Strict în termeni de gen, este practic inclasificabilă. Poate fi cu greu numită comedie, pentru că se sfârșește cu moartea lui Patrocle și a lui Hector și cu iminenta înfrângere a troienilor. Finalul nu este obișnuit nici pentru o comedie erotică: iubiții, Troilus și Cresida, sunt separați unul de altul și învrăjbiți de eșecul relației lor. Piesa este într-un anumit sens o dramă istorică, fiindcă descrie marele război troian din Iliada lui Homer, dar scopul său nu poate fi considerat relatarea războiului. Ca tragedie, surprinde prin faptul că personajele principale (afară de Hector) nu mor la sfârșit, iar nota finală este una de dezolare și chiar de dezgust, nu de catharsis tragic. Poate că ar trebui considerată o satiră; observațiile lui Theristes și Pandarus, asemănătoare cu cele ale unui cor, formulează peste tot comentarii mușcătoare despre legătura dintre război și desfrâu. Cu o ambiguitate adecvată, piesa a fost plasată în volumul in-folio din 1623 între piesele istorice și tragedii, într-o categorie de sine stătătoare. În mod cert, în aceste piese-problemă Shakespeare își dezvăluie sieși o mulțime de chestiuni care-l intrigă din domeniul genurilor literare și din cel al sexualității umane.

Iulius Caesar

Scrisă în 1599 (în același an cu *Henric al V-lea*) sau în 1600, probabil pentru deschiderea Teatrului Globe pe malul sudic al Tamisei, *Iulius Caesar* ilustrează în mod similar tranziția din scrierile lui Shakespeare

către teme mai sumbre și către tragedie. Este și ea o piesă istorică într-un anumit sens, descriind o civilizație necreștină care existase cu 16 secole înainte. Istoria romană i-a oferit lui Shakespeare o lume în care scopul proniei divine nu putea fi ușor determinat. Personajele din *Iulius Caesar* interpretează în mod diferit marele eveniment al asasinării acestuia – ca pe un moment în care zeii sunt furioși, sau dezinteresați, sau capricioși, sau pur și simplu absenți. Înțeleptul Cicero observă: „Dar oamenii răstălmăcesc adesea / Atâtea lucruri, dându-le-nțelesuri / Pe care nu le au." (actul I, scena 3, vv. 34–35).

Istoria omenească în *Iulius Caesar* pare să urmeze o succesiune de avânturi și declinuri, într-un mod mai degrabă ciclic decât urmând vreo justificare divină. Caesar își savurează perioada de triumf până când este ucis de conspiratori; Brutus și Cassius îi urmează la putere, dar nu pentru mult timp. Încercările lui Brutus de a proteja republicanismul roman și libertatea cetățenilor de a se guverna singuri prin intermediul tradiției senatoriale sfârșesc cu distrugerea chiar a acelor libertăți la care el ținea cel mai mult. El și Cassius își găsesc sfârșitul în Bătălia de la Philippi. Cei doi sunt cu adevărat personaje tragice, îndeosebi Brutus, în sensul că personajele lor esențiale sunt însăși soarta lor; Brutus este un om bun, dar în același timp mândru și încăpățânat, iar aceste ultime însușiri îi aduc în cele din urmă moartea. Prima mare tragedie a lui Shakespeare este latină în spirit și clasică în noțiunea sa de personaj tragic. Ea dovedește că Shakespeare a trebuit să adopte precedentele clasice atunci când s-a apucat să caute modele viabile pentru tragedii.

Tragediile

Hamlet (cca 1599–1601), pe de altă parte, alege un model mai apropiat de cel folosit pentru *Titus Andronicus* și *Tragedia spaniolă* a lui Kyd. Formal, *Hamlet* este o tragedie a răzbunării. Are unele caracteristici care se întâlnesc și în *Titus Andronicus*: protagonistul apăsat de responsabilitatea de a răzbuna o crimă oribilă împotriva familiei sale, un antagonist șiret, apariția duhului persoanei ucise, simularea nebuniei pentru a îndepărta suspiciunile ucigașului, piesa din interiorul piesei pentru a-l testa pe ucigaș și încă altele.

Dar a identifica aceste trăsături comune înseamnă, de asemenea, a descoperi ceea ce este extraordinar în *Hamlet*, pentru că piesa refuză să fie o simplă tragedie a răzbunării. Protagonistul lui Shakespeare este unic în cadrul acestei specii literare datorită scrupulelor sale morale și mai ales pentru că găsește un mod de a-și îndeplini misiunea fără a se transforma într-un ucigaș cu sânge rece. Hamlet acționează sângeros, mai ales atunci când îl ucide pe Polonius, crezând că bătrânul ascuns în apartamentele lui Gertrude este regele, pe care el trebuie să-l omoare. Gestul pare plauzibil și foarte bine motivat, și totuși Hamlet își dă seama imediat că a greșit. L-a ucis pe un altul, chiar dacă Polonius și-a ispitit singur moartea, spionând neobosit. Hamlet înțelege că a supărat pronia cerească și că va trebui să plătească pentru gestul său. Când, în finalul piesei, își găsește sfârșitul în duelul cu fiul lui Polonius, Laertes, el își interpretează propria tragedie ca pe o istorie personală pe care Providența a făcut-o semnificativă. Încredințându-și soarta acesteia și fiind convins că „Oricum ne-am ciopli râvnitul țel, / Ni-l dăltuiește-o pronie" (actul V, scena 2, vv. 10–11), Hamlet se trezește pregătit pentru moartea pe care o aștepta. El găsește, de asemenea, o ocazie de a-l ucide pe Claudius aproape nepremeditat, spontan, într-un gest care răzbună tot răul făcut de acesta. Hamlet găsește astfel un sens tragic în propria-i poveste. Mai mult încă, el căutase semnificații în tot felul de evenimente problematice: căsătoria prea grăbită a mamei sale, supunerea Ofeliei față de dorința tatălui și a fratelui ei, dovedind o voință slabă, spionarea lui de către foștii săi prieteni Rosencrantz și Guildenstern și multe altele. Afirmațiile sale sunt adesea deznădăjduite, constant oneste și profunde filozofic. Hamlet meditează asupra prieteniei, memoriei, iubirii, dragostei filiale, a sclaviei simțurilor, obiceiurilor proaste (băutura, desfrânarea) și a aproape fiecărei etape a vieții omenești.

O trăsătură remarcabilă a marilor tragedii shakespeariene (*Hamlet, Othello, Regele Lear, Macbeth* și *Antoniu și Cleopatra* în primul rând) este faptul că reflectă o diversitate uluitoare de emoții omenești, mai ales emoții specifice perioadei mature a vieții. Hamlet, aflăm, are 30 de ani – vârstă la care o persoană este capabilă să vadă că lumea din jurul său este „o grădină neplivită, / Dând în sămânță; ce-i din fire hâd / A năpădit-o toată!" (actul I, scena 2, vv. 135–137). Shakespeare avea cam 36 de ani când a scris piesa.

Othello (cca 1603–1604) tratează gelozia motivată sexual în căsnicie. *Regele Lear* (cca 1605–1606) vorbește despre îmbătrânire, despre conflictul dintre generații, despre sentimentele de nerecunoștință. *Macbeth* (cca 1606–1607) explorează ambiția suficient de necugetată pentru a ucide figura paternă care stă în calea protagonistului. *Antoniu și Cleopatra*, scrisă prin 1606–1607, când Shakespeare avea în jur de 42 de ani, explorează fenomenul interesant, dar până la urmă deprimant, al crizei de la mijlocul vieții. Shakespeare își pune spectatorii să treacă prin aceste experiențe de viață în timp ce el însuși se luptă să surprindă în expresie tragică spaimele și provocările lor.

Marile tragedii se concentrează asupra relațiilor domestice și de familie. În *Othello*, Desdemona este singura fiică a lui Brabantio, un senator îmbătrânit al Veneției, care moare neconsolat pentru că fiica lui a fugit cu un maur mult mai vârstnic decât ea și provenit dintr-o altă cultură. Alături de Othello, Desdemona este fericită un timp, în ciuda nesupunerii ei filiale, până când în soțul ei se trezește o teribilă gelozie, motivată doar de propriile temeri și de receptivitatea sa față de insinuările lui Iago că este „firesc" ca Desdemona să-și caute plăcerea erotică alături de un tânăr cu o educație similară. Condus de o teamă irațională și profundă și de ura față de femei, aparent nesigur de propria-i masculinitate, Iago își poate atenua zbuciumul interior numai convingându-i pe alți bărbați precum Othello că soarta lor inevitabilă este să fie încornorați. Ca tragedie, piesa exemplifică perfect schema clasică tradițională a omului bun la suflet care este azvârlit în nenorocire de către *hamartia*, un defect tragic; când își plânge soarta, Othello se proclamă cel „care-a iubit prea mult, dar nu cuminte" (actul V, scena 2, v. 354). Să ne amintim totuși că Shakespeare nu era fidel acestui model clasic. *Hamlet*, de pildă, este o piesă care nu se încadrează bine în tiparul aristotelic. Căutarea unei *hamartia* aristotelice a generat prea adeseori părerea falsă că Hamlet suferă de melancolie și de o incapacitate tragică de a acționa. O interpretare mai plauzibilă a piesei afirmă că găsirea comportamentului corect este o chestiune foarte dificilă pentru el, ca și pentru oricine altcineva. Hamlet vede peste tot în jur exemple de oameni care, acționând fără preget, comit greșeli fatale sau stupide (Laertes, Fortinbras), și, într-adevăr, uciderea celui pe care el îl crede Claudius ascuns în dormitorul mamei sale se dovedește a fi o greșeală pentru care își dă seama că cerul îi va cere socoteală.

Tot copiii (de data aceasta fiicele) și tații sunt în centrul principalei probleme pe care o pune *Regele Lear*. În această piesă, Shakespeare face un lucru des întâlnit în piesele sale târzii: o elimină pe soție, pentru ca tatăl și fiica (fiicele) să se confrunte singuri. (Vezi *Othello, Poveste de iarnă, Cymbeline, Furtuna* și poate circumstanțele vieții lui Shakespeare însuși, în care relațiile cu fiica sa Susanna îndeosebi par să fi însemnat pentru el mai mult decât căsătoria parțial nereușită cu Anne.) Surghiunirea de către Lear a fiicei sale favorite, Cordelia, din cauza refuzului ei laconic de a proclama dragostea pentru el ca esență a existenței sale, aduce asupra regelui îmbătrânit teribila pedeapsă de a fi umilit și respins de către surorile nerecunoscătoare, Goneril și Regan. Concomitent, în intriga secundă a piesei, contele de Gloucester face o greșeală similară cu bunul său fiu Edgar și se lasă pe mâinile fiului său bastard, Edmund, care complotează împotriva lui. Ambii tați aflați în eroare sunt în cele din urmă îngrijiți de către copiii credincioși pe care i-au surghiunit, dar nu înainte ca piesa să verifice până în pânzele albe afirmația că răul înflorește într-o lume strâmbă.

Zeii par indiferenți, poate cu totul absenți, în această lume; rugămințile de ajutor către ei nu sunt ascultate, iar furtunile sorții se abat asupra celor care au crezut în pietățile convenționale. În parte, măreția acestei piese se datorează faptului că testul la care sunt supuse personajele principale le cere să caute răspunsuri filozofice care întăresc o inimă hotărâtă împotriva ingratitudinii și a nenorocirii, subliniind că viața nu datorează nimănui nimic. Consolarea oferită de filozofia pe care Edgar și Cordelia o descoperă după multe experiențe se sprijină nu pe niște zei ipotetici, ci pe o tărie morală interioară care pretinde ca omul să fie caritabil și onest, pentru că altfel viața este monstruoasă și subumană. Viața cere un preț teribil de la cei care perseverează în bunătate, dar îi lasă pe ei și pe cititor sau pe spectator cu convingerea că este pur și simplu mai bine să fii o Cordelie decât o Goneril, un Edgar, nu un Edmund.

Macbeth este, într-un fel, tragedia cea mai tulburătoare a lui Shakespeare, pentru

că examinează cu pătrundere sufletul unui om bine intenționat în multe privințe, dar care descoperă că nu poate rezista tentației de a obține puterea cu orice preț. Macbeth este un bărbat sensibil, chiar o fire poetică, și ca atare el înțelege cu o limpezime înspăimântătoare miza crimei pe care o pune la cale. Duncan este un rege virtuos și oaspetele său. Fapta lui Macbeth reprezintă nu doar un regicid, ci și o violare a obligațiilor sacre ale ospitalității. Macbeth știe că virtuțile lui Duncan „ar vești / Ca îngerii cu glasul lor de trâmbiți / Păcatul greu al omorârii sale" (actul I, scena 7, vv. 19–20). Singurul element care atârnă greu de cealaltă parte este ambiția personală, despre care Macbeth își dă seama că este o înfrângere morală. El își pune totuși planurile în aplicare, motivat, în parte, de profețiile insidioase ale celor trei vrăjitoare, care simt vulnerabilitatea lui Macbeth la ispitirile lor, și de tăria terifiantă a soției sale, care îl îndeamnă la crimă descriindu-i ezitările ca nedemne de un bărbat. Până la urmă însă, responsabilitatea îi aparține lui Macbeth. Decăderea sa morală reprezintă o provocare pentru public și poate chiar îl implică în dezbatere. Loialitatea și decența unor personaje precum Macduff contracarează cu greu slăbiciunea dureroasă a protagonistului.

Antoniu și Cleopatra abordează precaritatea condiției umane în termeni mai puțin înspăimântători din punct de vedere spiritual. Povestea celor doi îndrăgostiți este cu siguranță un eșec mai pământesc. *Viețile paralele* ale lui Plutarh i-au prezentat lui Shakespeare lecția generalului curajos care și-a pierdut reputația și sentimentul propriei valori datorită faptului că s-a îndrăgostit de o femeie evident atrăgătoare, dar periculoasă. Shakespeare nu schimbă nimic: Antoniu se urăște pe sine pentru că pierde vremea în Egipt cu Cleopatra, e de acord să se însoare cu sora lui Octavian, Octavia, ca mijloc de a-și recăpăta statutul în triumviratul roman, o înșală apoi pe Octavia, pierde bătălia de la Actium din cauza atracției fatale față de Cleopatra și moare în Egipt ca războinic bătrân și învins. Shakespeare adaugă acestei narațiuni un portret convingător al vârstei masculine de mijloc. Antoniu se teme foarte tare că-și va pierde potența sexuală și poziția în lumea politicii. Viața sa amoroasă în Egipt este în mod vizibil o încercare de a-și afirma și recupera puterea masculină în declin.

Și totuși, modelul latin nu este în piesa lui Shakespeare alegerea indiscutabil virtuoasă care era în Plutarh. În *Antoniu și Cleopatra*, comportamentul romanilor vădește într-adevăr sentimentul datoriei și nevoia de succes, dar, așa cum o demonstrează tânărul Octavian, este în același timp obsesiv masculin și cinic în privința femeilor. Octavian este hotărât s-o prindă pe Cleopatra și s-o aducă la Roma în triumf – adică s-o încătușeze pe femeia nesupusă și s-o pună sub control masculin. Când Cleopatra îi înțelege scopul, ea alege să se sinucidă în mod nobil, în loc să se lase umilită de un mascul patriarhal. Luându-și viața, Cleopatra declară ritos că i-a pus „lui Caesar, marele, cap de asin" (actul V, scena 2, vv. 307–308). Ea preferă de departe visul de mărire cu Antoniu, amândoi liberi, zeiești, precum Isis și Osiris, imortalizați ca iubiți eroici, chiar dacă evenimentele reale ale vieților lor erau adeseori dezamăgitoare sau chiar de-a dreptul vulgare. Semnificația în această tragedie este în mod deliberat instabilă, dar, în latura ei cea mai diafană, sugerează o viziune a măreției omenești aflate la mare distanță de răul profund degradant din *Macbeth* sau din *Regele Lear*.

Două alte tragedii târzii aleg, de asemenea, lumea Antichității clasice drept cadru al acțiunii, dar o fac într-un spirit dezolant. Shakespeare pare să fi fost foarte preocupat în acești ani de sentimentele de nerecunoștință și de lăcomia omenească. *Timon din Atena* (cca 1605–1608), probabil o piesă neterminată și poate niciodată pusă în scenă, ne prezintă inițial un bărbat prosper, faimos pentru generozitatea lui. Descoperind că și-a depășit posibilitățile financiare, Timon apelează la presupușii săi prieteni pentru a primi ajutorul pe care și el li-l oferise cândva, dar descoperă cât de scurtă le este memoria. Retras într-o izolare resentimentară, Timon tună și fulgeră împotriva umanității și refuză orice fel de consolare, chiar și pe cea a tovărășiei bine intenționate și simpatiei pe care i le oferă un fost servitor. În final, moare singur. Amărăciunea intensă a acestei istorii este numai în parte contracarată de povestea căpitanului Alcibiade, care a fost, de asemenea, subiect al ingratitudinii și uitării atenienilor, dar care reușește în cele din urmă să-și reafirme autoritatea. Alcibiade decide să facă anumite compromisuri cu firea strâmbă a oamenilor; Timon nu acceptă așa ceva. Arareori s-a văzut o piesă mai plină de amărăciune.

Coriolan (cca 1608) descrie din nou răspunsul ignobil al unui oraș dat unui erou militar. Problema este complicată de faptul că protagonistul Coriolan, împins de mama sa și de aliații săi conservatori, acceptă un rol politic care nu i se potrivește temperamental. Prietenii îl îndeamnă să își rezerve cuvintele pasionate pentru clipele de după instalarea în funcție, dar Coriolan este prea sincer pentru a avea atâta tact. Disprețul său pentru plebei și pentru liderii lor politici, tribunii, este necruțător. Filozofia sa politică, deși neobosit aristocratică și snoabă, este consecventă și sofisticată din punct de vedere teoretic; cetățenii, susține el, nu sunt capabili să se guverneze singuri în mod eficient. Dar furia sa nu face decât să înrăutățească lucrurile și îi aduce un exil din care Coriolan se întoarce pentru a cuceri propriul oraș, împreună cu vechiul său inamic și apoi prieten, Aufidius. Când mama lui iese la marginea orașului rugându-se pentru viața ei și a celorlalți romani, Coriolan cedează și este ulterior învins ca un fel de fătălău, incapabil să-și afirme propria demnitate. Ca tragedie, *Coriolan* este din nou resentimentară, satirică, sfârșind în înfrângere și umilire. Este o piesă extrem de puternică și reflectă un ton filozofic de nihilism și amărăciune care plutește peste multe dintre scrierile lui Shakespeare din primul deceniu al sec. XVII.

Comediile romantice

Concomitent însă, precum și în anii care au urmat, Shakespeare s-a dedat din nou scrierii de comedii. Comediile sale târzii sunt de regulă numite romanțe sau tragicomedii, pentru că narează peregrinări și separări care se rezolvă în cele din urmă prin reuniri pline de lacrimi și de bucurie. Ele sunt pătrunse de un sentiment dulce-amar, foarte potrivit unui scriitor care a explorat cu o onestitate fără preget, în marile sale tragedii, profunzimile suferinței și ale degradării omului.

E posibil ca *Pericle*, compusă poate în 1606–1608 și bazată pe cunoscuta relatare a lui Apolonius din Tyr, să fi fost scrisă în colaborare; textul este neobișnuit de slab și nu a apărut în volumul in-folio din 1623. Piesa folosește un personaj cu rol de cor, John Gower (autorul unei versiuni timpurii a acestei istorii), care-l conduce pe cititor sau spectator în jurul Mediteranei în diferitele călătorii ale lui Pericle. Acesta evită căsătoria cu fiica regelui incestuos Antioh din Antiohia; se căsătorește cu Thaisa, fiica regelui Simonide din Pentapolis; are un copil cu ea; crede că soția i-a murit la naștere în timpul unei furtuni pe mare și îi aruncă trupul peste bord pentru a potoli temerile superstițioase ale marinarilor; își dă fiica, Marina, în grija lui Cleon din Tarsus și a răuvoitoarei sale soții, Dionyza, și își regăsește în cele din urmă soția și fiica, după mulți ani. Intriga este o romanță tipică. Shakespeare îi adaugă scenele emoționante ale reuniunii și senzația că dincolo de relatarea naivă a călătoriei se află o subtilă dramatizare a separării, pierderii și regăsirii. Pericle este profund întristat de pierderea pe care o suferă și poate și de un sentiment de vină pentru că a consimțit ca soția să fie aruncată mării. Este recuperat din disperarea sa numai de atenția grijulie a fiicei lui iubitoare, capabilă să îi ofere un motiv de a trăi din nou și apoi de a-și regăsi soția.

Poveste de iarnă (cca 1609–1611) este în anumite privințe o reluare a aceleiași povești. Regele Leonte din Sicilia, înnebunit de o gelozie irațională față de soția sa, Hermiona, provoacă moartea aparentă a acesteia și moartea adevărată a fiului lor. Sentimentul de vinovăție care îl însoțește apoi este de nesuportat pentru Leonte timp de mulți ani (și totuși, în cele din urmă, vindecător), perioadă în care singura sa fiică, Perdita (care a fost și ea aproape ucisă) crește în depărtata Boemie. Și această poveste are la bază o romanță în proză, *Pandosto* a lui Robert Greene. Reunirea cu fiica și apoi cu soția este profund impresionantă, ca și în *Pericle*, aici însă Shakespeare adaugă un mic detaliu miraculos, anume faptul că publicul nu știe că Hermiona trăiește, pentru că i s-a spus că a murit. Apariția ei extraordinar pusă în scenă, sub forma nașterii la viață a unei statui, este una dintre marile lovituri de teatru din opera lui Shakespeare, îmbinată aici cu temele favorite din piesele târzii ale dramaturgului: fiica grijulie, soțul copleșit de vină și soția recuperată miraculos. Povestea este încă mai mișcătoare dacă ne gândim că Shakespeare e posibil să fi avut, sau să-și fi imaginat, o experiență similară încercând să refacă relația cu soția sa, Anne, pe care o lăsase la Stratford în timpul lungilor ani petrecuți la Londra.

În *Cymbeline* (cca 1608–1610), regele Cymbeline își trimite fiica, pe virtuoasa Imogen, în exil, opunându-se căsătoriei ei cu Posthumus Leonatus. Soția este în acest caz malefica regină a lui Cymbeline,

o maşteră tipică al cărei fiu nătâng şi desfrânat, Cloten (fratele vitreg al lui Imogen), este întruchiparea a tot ceea ce împiedică şi amână sfârşitul până la urmă fericit al acestei poveşti. Posthumus o trădează şi el pe Imogen prin gelozia sa iraţională, dar este în cele din urmă convins din nou de fidelitatea ei. Portretul întunecat al reginei ilustrează ambivalenţa imaginii mamei în piesele târzii ale lui Shakespeare. Această regină este maştera cea rea, ca şi Dionyza în *Pericle*; dorinţa ei necurmată de a-şi exercita controlul asupra altora aminteşte de Lady Macbeth şi de cele trei vrăjitoare din *Macbeth*, ca şi de mama lui Coriolan, Volumnia. Mama devoratoare este o prezenţă respingătoare în piesele târzii, deşi este contrabalansată de figuri materne eliberatoare precum Hermiona în *Poveste de iarnă* şi Thaisa în *Pericle*.

Furtuna (cca 1611) sintetizează mare parte din ceea ce înseamnă arta matură a lui Shakespeare. Avem de a face încă o dată cu tatăl fără soţie, dar cu o fiică, în acest caz pe o insulă pustie, unde părintele, Prospero, este singur responsabil de educaţia copilei sale. El se poartă ca un dramaturg care e în acelaşi timp şi regizorul piesei, aranjând viaţa fetei sale şi pe cea a celorlalte personaje. Prospero foloseşte o furtună pe mare pentru a-l aduce aproape de Miranda pe tânărul Ferdinand, pe care l-a ales pentru că o căsătorie între cei doi tineri va rezolva disputa aprigă dintre Milano şi Neapole, născută după ce acesta din urmă a susţinut pretenţiile fratelui uzurpator al lui Prospero, Antonio, la ducatul milanez, dispută care a dus la surghiunirea lui Prospero. În acelaşi timp, Ferdinand este cu siguranţă şi alegerea Mirandei; cei doi se îndrăgostesc instantaneu, anticipând sfârşitul fericit al poveştii de dragoste. Sfârşitul va însemna, de asemenea, încheierea carierei de artist şi dramaturg a lui Prospero, pentru că el se apropie de bătrâneţe şi simte că talentul îl va părăsi la un moment dat. Spiriduşul prizonier Ariel, întruchiparea acestui talent temporar şi preţios, trebuie eliberat în momentele finale ale piesei. Caliban trebuie şi el eliberat, odată ce Prospero a făcut tot ce a putut pentru a-l educa şi a-l civiliza pe acest Om al Naturii. Arta îşi are limitele ei.

Furtuna pare să fi fost concepută ca un fel de rămas-bun adresat de Shakespeare lumii teatrului. Ea conţine reflecţii emoţionante asupra a ceea ce dramaturgul a reuşit să realizeze prin puterile sale artistice, precum şi asupra motivelor despărţirii şi încheierii. Ca piesă comică, *Furtuna* demonstrează perfect modul în care Shakespeare putea să îmbine construcţia artistică precisă (piesa alege această ocazie de rămas-bun pentru a respecta unitatea clasică a timpului, locului şi acţiunii) cu darul său special de a născoci poveşti care transcend simplul element uman şi fizic: *Furtuna* este populată de spirite, de monştri şi de caraghioslâcuri. Este probabil încununarea artei comice a lui Shakespeare.

Dar *Furtuna* n-a rămas până la urmă ultima piesă a lui Shakespeare. Poate că, prin 1613, dramaturgul a descoperit, aşa cum se întâmplă cu mulţi, că se plictisea la pensie. Fără îndoială, trupa sa de teatru era nerăbdătoare să-l aibă din nou în mijlocul ei. A scris deci o piesă istorică intitulată *Henric al VIII-lea* (1613), extraordinară în mai multe privinţe: relatează evenimente istorice mult mai târzii decât cele din sec. XV care fuseseră subiectul pieselor sale istorice anterioare; este separată de ultima dintre aceste piese de cca 14 ani; şi, poate cel mai important, este în egală măsură romanţă şi piesă istorică. Partea istorică în acest caz priveşte cu adevărat naşterea Elisabetei I, care avea să devină marea regină a Angliei. Problemele maritale ale lui Henric VIII, întâlnirea sa cu Ann Boleyn, confruntarea cu papa şi toate celelalte întâmplări descrise se dovedesc a fi modalităţile, de neprevăzut de către oameni, în care Providenţa pregăteşte naşterea Elisabetei. Piesa se încheie cu acest eveniment major şi vede în el o justificare a tot ce s-a întâmplat. Istoria îşi evidenţiază sensul providenţial sub forma unei piese care este în egală măsură istorie şi romanţă.

Colaborări şi atribuiri îndoielnice

Doi veri de stirpe aleasă (cca 1612–1614) l-a adus pe Shakespeare în colaborare cu John Fletcher, succesorul său ca dramaturg principal al Oamenilor Regelui. (Despre Fletcher se crede uneori că l-a ajutat pe Shakespeare să scrie şi *Henric al VIII-lea*.) Povestea, adaptată după *Povestirea cavalerului* de Chaucer, este tot o romanţă, în care doi tineri filfizoni se întrec pentru mâna Emiliei şi în care zeităţile prezidă la alegere. Shakespeare pare să fi colaborat de asemenea la *Eduard al III-lea*, o piesă istorică din cca 1590–1595, şi să fi furnizat o scenă sau două pentru *Cartea lui Sir Thomas More* (cca 1593–1601), când piesa a avut probleme cu cenzura. Scrierile în colaborare erau

obișnuite în teatrul renascentist englez și nu e de mirare că Shakespeare a fost solicitat pentru așa ceva. Cum nu trebuie să ne surprindă nici faptul că, dată fiind ilustra lui reputație, i-au fost atribuite o serie de piese cu care el nu a avut nimic în comun, inclusiv cele care au fost adăugate în mod fals la cea de a treia ediție, din 1664, a volumului de opere: *Locrine* (1591–1595), *Sir John Oldcastle* (1599–1600), *Thomas Lord Cromwell* (1599–1602), *Risipitorul din Londra* (The London Prodigal, 1603–1605), *Puritanul* (The Puritan, 1606) și *O tragedie din Yorkshire* (A Yorkshire Tragedy, 1605–1608). Într-o măsură remarcabilă însă, corpusul pieselor sale reprezintă un întreg coerent. Forma carierei sale de dramaturg are o simetrie și o frumusețe internă asemănătoare cu a pieselor și poemelor sale.

Sursele lui Shakespeare

Cu câteva excepții, Shakespeare nu a inventat singur intrigile pieselor sale. Uneori a folosit povești vechi (*Hamlet, Pericle*). Alteori a luat ca bază istorisirile unor scriitori italieni relativ recenți la vremea aceea, precum Giovanni Boccaccio – folosind fie povești bine-cunoscute (*Romeo și Julieta, Mult zgomot pentru nimic*), fie unele puțin știute (*Othello*). În *Cum vă place* și *Poveste de iarnă* s-a inspirat din prozele populare ale contemporanilor săi. Pentru piesele istorice, Shakespeare a utilizat în primul rând traducerea lui Sir Thomas North din *Viețile paralele ale oamenilor iluștri* de Plutarh pentru cele cu subiect roman și cronicile lui Edward Hall și Holinshed pentru cele inspirate de istoria engleză. Unele piese recurg la o istorie mai degrabă îndepărtată și legendară (*Regele Lear, Cymbeline, Macbeth*). Dramaturgii mai vechi folosiseră ocazional același material (au existat, de pildă, piese anterioare lui Shakespeare intitulate *Renumitele victorii ale lui Henric al V-lea* sau *Regele Leir*). Dar, pentru că multe piese din vremurile lui Shakespeare s-au pierdut, e imposibil să spunem cu certitudine care este relația dintre o piesă mai veche, pierdută, și cea scrisă de Shakespeare care a supraviețuit: în cazul lui *Hamlet*, de pildă, s-a susținut în mod plauzibil că o „piesă veche", despre care se știe că a existat, a fost pur și simplu o versiune timpurie a chiar piesei lui Shakespeare.

Shakespeare a fost probabil prea ocupat pentru a face studii prelungite. A trebuit să citească orice a găsit, atunci când avea nevoie. Vocabularul său enorm poate aparține numai unei minți de o mare vivacitate, sensibilă atât la limba literară, cât și la cea vorbită. Nu se știe ce biblioteci a avut la dispoziție. Familia hughenotă Mountjoy, la care a stat în Londra, poseda, putem presupune, cărți franțuzești. Mai mult, Shakespeare pare să fi avut legături interesante cu comercianții de cărți din Londra. Acel Richard Field care a publicat cele două poeme ale lui Shakespeare, *Venus și Adonis* și *Necinstirea Lucreției*, în 1593–1594, pare să fi fost (așa cum îl descrie o listă de ucenici) „fiul lui Henry Field din Stratford-upon-Avon din comitatul Warwick, tăbăcar". Atunci când Henry Field tăbăcarul a murit în 1592, negustorul de mănuși John Shakespeare a fost unul dintre cei trei cetățeni puși să-i evalueze averea mobilă și imobilă. Fiul lui Field, devenit ucenic în 1579, avea probabil cam aceeași vârstă cu Shakespeare. Din 1587, el s-a afirmat ca editor de literatură de bună calitate – mai ales ca editor al traducerii *Vieților* lui Plutarh de către North (1595, cu tiraje noi în 1603 și 1610). Nu există nici o dovadă directă a vreunei prietenii apropiate între Field și Shakespeare. Și totuși, nu putem să nu observăm că unul dintre editorii importanți ai Londrei acelor vremuri era un contemporan exact al lui Shakespeare la Stratford, că e foarte posibil să-i fi fost coleg de școală, că era fiul unui asociat apropiat al lui John Shakespeare și că el a publicat primele poeme ale lui Shakespeare. În mod clar, Shakespeare avea la dispoziție un număr considerabil de contacte literare și îi erau accesibile numeroase cărți.

Faptul că piesele sale aveau anumite „surse de inspirație" era vizibil încă de pe atunci. O interesantă descriere a unei reprezentații se găsește în jurnalul unui tânăr avocat, membru al unuia dintre barourile londoneze, John Manningham, care în 1602 și 1603 a înregistrat în scris evenimentele din viața sa. Pe 2 februarie 1602, el scria: „La petrecere am avut o piesă numită *A douăsprezecea noapte* sau *Cum doriți*, foarte asemănătoare cu *Comedia erorilor*, sau *Gemenii* lui Plaut, dar cea mai apropiată de aceea care în italiană se cheamă *Inganni*".

Prima colecție de informații despre sursele pieselor elisabetane a fost publicată în sec. XVII – *O explicație a autorilor dramatici englezi* (Account of the English Dramatick Poets, 1691) a lui Gerard Langbaine indică pe scurt unde și-a găsit Shakespeare materialul pentru unele piese. Dar, în cursul sec. XVII, s-a răspândit impresia că

Shakespeare era un scriitor „natural" prin excelență, a cărui formație intelectuală era, prin comparație, prea puțin semnificativă: „era învățat de la natură; nu avea nevoie de ochelarii cărților ca să citească natura", scria John Dryden în 1668. Calitatea intelectuală deosebită a scrierilor lui Shakespeare era totuși evidentă și ea revela o minte neobișnuit de receptivă. Piesele cu subiect roman, în particular, reconstituie foarte atent lumea antică.

Primul volum care colecta materialele folosite de Shakespeare ca sursă de inspirație, aranjate în așa fel încât să poată fi citite și comparate îndeaproape cu piesele lui, a fost semnat de Charlotte Lennox în sec. XVIII. Ulterior au apărut volume mai complete, mai ales cele ale lui John Payne Collier (*Biblioteca lui Shakespeare*, Shakespeare's Library, 1843); revizuită de W. Carew Hazlitt, 1875). Acestea au fost înlocuite de o versiune în șapte volume editată de Geoffrey Bullough sub titlul *Surse narative și dramatice ale lui Shakespeare* (Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare, 1957–1972).

Treptat, a devenit tot mai clar ce are original arta dramatică a lui Shakespeare. El a dobândit concizie și economie prin excluderea materialului lipsit de calități dramatice. A dezvoltat personaje din scurte sugestii (Mercutio, Touchstone, Falstaff, Pandarus) și a inventat altele cu totul noi (frații Dromio, Beatrice și Benedick, Sir Toby Belch, Malvolio, Paulina, Roderigo, bufonul lui Lear). A rearanjat intriga pentru ca personajele, punctele culminante sau concluzia să iasă mai mult în evidență (*Macbeth, Othello, Poveste de iarnă, Cum vă place*). A introdus o perspectivă filozofică mai largă (*Hamlet, Coriolan, Totu-i bine când sfârșește bine, Troilus și Cresida*). Și, mai presus de orice, intensificarea dialogului și o scriitură mai marcat imaginativă au transformat opera care-i servise drept model.

Dincolo de identificarea surselor de inspirație a pieselor sale, e interesant să ne facem o impresie despre Shakespeare cititorul, care își alimenta imaginația dobândind o cunoaștere relativă a izbânzilor literare ale altor oameni și ale altor epoci. Îl citează pe contemporanul său Christopher Marlowe în *Cum vă place*. În *A douăsprezecea noapte* se referă în treacăt la *Etiopica* a lui Heliodor (care fusese tradusă în 1569 de Thomas Underdown). Citise traducerea *Metamorfozelor* lui Ovidiu de Arthur Golding, care a cunoscut șapte ediții între 1567 și 1612. Traducerea energică a *Iliadei* lui Homer de către George Chapman l-a impresionat, deși a folosit mai degrabă sardonic o parte din material în *Troilus și Cresida*. Și-a derivat descrierea ironică a unei republici ideale din *Furtuna* dintr-un eseu al lui Montaigne. A citit (cel puțin în parte) *Declarația impostorilor papistași celor mai sfruntați* (Declaration of Egregious Popish Impostors) de Samuel Harsnett și, pe când scria *Regele Lear*, și-a amintit din ea pasaje pline de viață. Versurile de început ale unuia dintre sonete (106) ne dovedesc că citise poemul lui Edmund Spenser *Crăiasa zânelor* (The Fairie Queene) sau o literatură comparabilă.

Shakespeare era perfect conștient de varietatea stilurilor poetice care caracterizau lucrările altor scriitori. O mică poezie superbă pe care a compus-o pentru prințul Hamlet (actul V, scena 2, v. 115) arată cu câtă ironie recepta poezia din ultimii ani ai sec. XVI, când poeți precum John Donne scriau versuri de dragoste în care reuneau imagini astronomice și cosmogonice cu mostre de scepticism și paradoxuri morale. Versurile de opt silabe, în metru arhaic, compuse pentru poetul de sec. XIV John Gower în *Pericle* arată că citise *Confesiunea unui îndrăgostit* (Confessio amantis) a acestui poet. Influența marii figuri literare care a fost Sir Philip Sidney, a cărui *Arcadia* a fost publicată pentru prima oară în 1590 și a fost citită pe larg timp de generații, se simte adesea în scrierile lui Shakespeare. În fine, importanța Bibliei în stilul și varietatea aluziilor din opera lui Shakespeare nu trebuie subestimată. Lucrările sale dovedesc o foarte bună cunoaștere a pasajelor care trebuiau citite la biserică în fiecare duminică de-a lungul anului, iar un mare număr de aluzii la pasaje din *Ecleziastul* (Înțelepciunea lui Iisus, fiul lui Sira) indică interesul personal al lui Shakespeare față de una dintre cărțile apocrife.

Înțelegerea lui Shakespeare

Cititorii și amatorii de teatru din vremea lui Shakespeare și de până la sfârșitul sec. XVIII nu au pus niciodată la îndoială faptul că Shakespeare și-a scris singur piesele. Era un actor bine-cunoscut, de fel din Stratford, care lucra în cea mai importantă trupă teatrală a Londrei, printre cei mai mari actori ai vremii sale. A fost cunoscut și marilor scriitori ai timpului, între care lui Ben Jonson și John Webster, care l-au lăudat amândoi ca dramaturg. În cursul vieții a primit numeroase elogii

și din partea altora pentru reușitele sale literare. Orice teorie care presupune că Shakespeare nu a fost autorul poeziilor și al pieselor ce-i sunt atribuite trebuie deci să presupună că toți contemporanii lui au fost, fără excepție, păcăliți de o conspirație.

Și totuși, suspiciunile în această privință au luat avânt la mijlocul sec. XIX. O anume Delia Bacon a susținut că autorul textelor era pretinsul ei strămoș Sir Francis Bacon, viconte de St. Albans, care a fost într-adevăr un scriitor eminent al epocii elisabetane. Ce provocase această teorie? Considerațiile principale par să fi fost că se știe puțin despre viața lui Shakespeare (deși, de fapt, despre el se știu mai multe decât despre scriitorii contemporani lui), că provenea din orășelul provincial Stratford-upon-Avon, că nu mersese niciodată la universitate și că, așadar, i-ar fi fost imposibil să scrie cu atâta pătrundere despre marile probleme ale vieții la curtea englezească.

Teoria este suspectă din mai multe motive. Educația universitară în vremea lui Shakespeare avea în centru teologia, predarea anumitor texte latinești, grecești și ebraice, care nu ar fi sporit prea mult cunoștințele lui Shakespeare despre viața în societatea engleză a vremii. În sec. XIX, într-adevăr, educația universitară devenea tot mai mult însemnul unei persoane cu o largă cultură generală, dar în sec. XVI ea era cu totul altceva. Ideea că numai o persoană cu educație universitară ar fi putut scrie despre viața la curte și printre aristocrați este o presupunere eronată și snoabă. Shakespeare avea mai multe șanse să capete asemenea cunoștințe dacă mergea la Londra, așa cum a făcut, dacă vedea și scria piese, dacă auzea cum vorbeau oamenii. El era, de fapt, un reporter. Marii scriitori ai vremii sale (și, de fapt, ai oricărei epoci) nu sunt de regulă aristocrați, care nu au nevoie să-și câștige existența cu pana în mână. Mediul social din care se trage Shakespeare este în esență asemănător cu acela al celor mai mari dintre contemporanii săi. Edmund Spenser a fost înscris la Cambridge, e adevărat, dar provenea dintr-o familie de țesători de pânze de corabie. Christopher Marlowe a fost și el student la Cambridge, dar rudele sale erau cizmari în Canterbury. John Webster, Thomas Dekker și Thomas Middleton aveau origini similare. Ei au descoperit că erau scriitori, capabili să-și câștige traiul de pe urma talentului lor, și (cu excepția poetului Spenser) s-au adunat în teatrele din Londra, unde găseau cumpărători pentru marfa lor. Ca și ei, Shakespeare era un om al teatrului comercial.

Și alți literați – William Stanley, al șaselea conte de Derby, și Christopher Marlowe, între alții – au fost propuși ca autori ai textelor shakespeariene, deși însuși faptul că există atât de mulți candidați ne face să-l suspectăm pe oricare dintre ei. La sfârșitul sec. XX, principalul pretendent la paternitatea operelor shakespeariene a fost Edward de Vere, al 17-lea conte de Oxford. El a scris într-adevăr versuri, așa cum făceau și alți membri ai aristocrației; a scrie sonete era un semn de distincție. Oxford era, în plus, un bărbat jalnic, care își trata abuziv soția și care și-a dus socrul la nebunie. Cel mai compromițător detaliu al candidaturii sale este faptul că a murit în 1604. Cronologia pieselor prezentată aici, care sintetizează în jur de 200 de ani de cercetări științifice, afirmă că întreaga carieră de dramaturg a lui Shakespeare se întinde din cca 1589 până în 1614. Multe dintre operele sale cele mai importante – *Regele Lear, Antoniu și Cleopatra* sau *Furtuna*, ca să numim numai trei – au fost scrise după 1604. A presupune că datarea canonului shakespearian este total greșită și că toate piesele și poeziile au fost scrise înainte de 1604 este o teorie disperată. Unele date individuale sunt incerte, dar modelul general este coerent. Evoluția stilului poetic și dramatic, dezvoltarea temelor și a subiectelor, ca și mărturiile obiective, toate susțin o cronologie care durează până prin 1614. A presupune, alternativ, că Oxford a scris piesele și poeziile înainte de 1604 și apoi le-a pus la sertar pentru a fi scoase după moartea lui și aduse la zi pentru a le face să apară abia scrise înseamnă a inventa un răspuns la o problemă inexistentă.

În ultimă instanță, întrebarea autentică pe care ne-o putem pune este: de ce ar fi vrut Oxford să scrie toate piesele și poemele și apoi să nu și le atribuie sieși? Răspunsul care s-a dat susține este că el era un aristocrat și că a scrie pentru teatru nu era considerată o îndeletnicire elegantă; de aceea el avea nevoie de un om de paie, un alias. Shakespeare actorul era o alegere potrivită. Dar e plauzibil că o asemenea mascaradă ar fi reușit?

Contemporanii lui Shakespeare l-au numit fără echivoc autorul pieselor. Ben Jonson, care l-a cunoscut bine, a scris

câteva versuri pentru primul folio din 1623, unde (ca și în alte locuri) îl critică și îl laudă pe Shakespeare autorul. John Heminge și Henry Condell, actori și proprietari ai teatrului împreună cu Shakespeare, au semnat dedicația și o prefață la prima ediție a pieselor și și-au descris metodele de editare. În zilele sale, așadar, Shakespeare a fost considerat autorul acelor texte dramatice. Într-o perioadă care iubea bârfa și misterul mai mult ca oricare alta, pare greu de conceput ca Jonson și asociații teatrali ai lui Shakespeare să fi împărtășit secretul unui mare fals literar fără să lase să le scape o singură vorbă sau ca așa ceva să li se fi putut impune fără să le trezească nici o suspiciune. Asertiuni nesusținute de dovezi cum că autorul pieselor era un mare erudit și că Shakespeare din Stratford ar fi fost un țăranoi analfabet nu mai au trecere astăzi, și numai dacă adepții lui Bacon, Oxford sau Marlowe vor produce într-o zi dovezi serioase vor reuși să atragă atenția specialiștilor.

shakti

În hinduism, energie creatoare, existentă în și emanând de la dumnezeire. Este reprezentată de principiul feminin, de aparatul reproducător al femeii sau de zeița Shakti, soția lui Shiva. Ca energie, shakti se dezvoltă din puterile ce emană de la zeii bărbați și se află în orice om. În hinduismul tantric, zeiței Shakti îi corespunde *chakra* bazei, aflată în adormire în corp sub forma unui șarpe încolăcit *(kundalini)* care trebuie trezit pentru a-și căpăta libertatea spirituală prin unirea cu Shiva, în creștetul capului. *Vezi și* shaktism.

shaktism *sau* saktism

Cult al zeiței supreme hinduse Shakti (*vezi* shakti). Alături de vishnuism și shivaism, este una dintre cele mai importante forme de hinduism practicate astăzi. Prezent în special în Bengal și Assam, shaktismul se regăsește sub diferite forme, în funcție de diferitele concepții asupra zeiței Shakti. În cultul popular, zeița are mai multe nume, iar unii învățați consideră că majoritatea zeităților feminine din hinduism sunt, de fapt, diferite manifestări ale acesteia. Shakti este venerată ca o forță care poate duce la eliberare spirituală. Shaktismul este inseparabil legat de un sistem de practici destinate purificării minții și trupului, care se subsumează hinduismului tantric.

shakuhachi

Fluier japonez din bambus. Sunetele sunt produse prin suflarea de-a lungul capătului superior deschis, având ca rezultat niște tonalități asemănătoare cu respirația. Are cinci găuri pentru degete. Este un instrument foarte vechi; a fost utilizat ca instrument solo, precum și în mici ansambluri muzicale, în special cu koto și samisen (un tip de lăută fără taste).

Shamash

În religia mesopotamiană, zeu al soarelui, care, împreună cu tatăl său, Sin, și zeița Ishtar, a făcut parte dintr-o triadă astrală de divinități. Ca zeu solar, Shamash era cuceritorul eroic al nopții și al morții și a devenit cunoscut drept zeul justiției și al echității. Se spunea despre el că i-a prezentat Codul lui Hammurabi regelui babilonian. În timpul nopții, era judecător în lumea de dincolo. Centre importante ale cultului său erau la Larsa și Sippar.

Shamil *sau* Shamyl

(1797?, Gimry, Dagestan – mart. 1871, Medina?, Arabia)

Lider al Daghestanului musulman și al locuitorilor din munții Ceceniei. În 1830 s-a alăturat unei secte sufiste, care se implicase într-un război sfânt împotriva rușilor pentru cucerirea Daghestanului, oficial regiune din partea de N a Iranului, care fusese însă ocupat de ruși începând cu 1813. A devenit, în cele din urmă, imam al Daghestanului și a pus bazele unei republici independente (1834); mai târziu, a organizat raiduri succesive împotriva rușilor din Caucaz, timp de 25 de ani. Hotărâți să-l suprime, rușii au atacat din toate părțile, forțându-l să se predea în 1859; astfel s-a încheiat practic rezistența caucaziană împotriva subjugării de către Rusia.

Shamir, Yitzhak
născut **Yitzhak Jazernițki**

(n. 15.10.1915, Rujinoi, Polonia, Imperiul Rus)

Om de stat israelian de origine poloneză. A emigrat în Israel în 1935, unde a contribuit la organizarea mișcării israeliene Luptătorii Libertății, ulterior cunoscută sub numele de Banda Neînduplecată. Arestat de două ori de autoritățile britanice (1941, 1946), a evadat de fiecare dată și în cele din urmă a cerut azil în Franța. După ce Israelul și-a câștigat independența, a activat ca agent operativ al serviciului secret al Mossadului până în 1965. A fost purtător

de cuvânt al Knessetului (1977–1980) și ulterior ministru de externe în guvernul Menahem Begin (1980–1983). A devenit prim-ministru în 1983; în urma alegerilor neconcludente din 1984 a fost nevoit să împartă guvernarea cu liderul Partidului Laburist, Shimon Peres. A redevenit prim-ministru între 1986 și 1992. În perioada guvernării sale s-a organizat un alt tur electoral neconcludent, în 1988, iar în 1990 a fost formată o coaliție guvernamentală, care însă a pierdut puterea în 1992. S-a retras din Knesset în 1996.

shan *în limba shan* tai

Populație din SE Asiei care trăiește în special în E și NV statului Myanmar și în provincia Yunnan din China. Populația shan constituie cel mai mare grup minoritar din Myanmar, numărând peste patru milioane de indivizi. Aceștia trăiesc, în principal, în văile și câmpiile platoului Shan, unde cultivă orez sau practică agricultura. Sunt budiști theravada și au propriul limbaj scris și propria literatură. Au dominat cea mai mare parte a Myanmarului între sec. XIII și XVI; în ultimele decenii nu au fost în relații foarte bune cu coaliția aflată la putere, din cauza problemei autonomiei locale. *Vezi și* tai.

Shandong *sau* Shantung *sau* Shan-tung

Provincie de coastă, în E Chinei. Este amplasată pe malul Mării Galbene și este înconjurată de provinciile Jiangsu, Anhui, Henan și Hebei. Suprafața: 153 300 kmp; 90 820 000 loc. (2002). Centrul administrativ: Jinan. Cuprinde peninsula Shandong și o regiune interioară care include o zonă fertilă, intens cultivată, ce formează o parte din bazinul Huang He (Fluviul Galben). Peninsula a fost locuită încă din mileniul III î.Hr., iar în sec. VIII î.Hr. devenise deja un centru de activitate politică și militară. A devenit principalul centru maritim al Chinei în sec. III d.Hr. și și-a păstrat această poziție timp de mai multe secole. În sec. XIX, inundațiile devastatoare au dus la emigrări masive ale populației din zonă. Spre sfârșitul aceluiași secol provincia a ajuns, succesiv, sub dominație germană, britanică și japoneză. Japonezii au ocupat-o în perioada 1937–1945; în 1948 au venit la putere comuniștii. Printre produsele acestei zone se numără grâul, porumbul, minereul de fier, aurul, peștele și mătasea. În provincia Shandong s-au născut Confucius și Mencius.

Shang, dinastia ~ *sau* dinastia Yin

În mod tradițional, a doua dintre dinastiile Chinei, după dinastia Xia; până recent, când săpăturile au oferit probe arheologice pentru existența dinastiei Xia, Shang a fost prima dinastie pentru existența căreia se găsiseră dovezi. Datele fondării acesteia variază. În mod tradițional, se consideră că a deținut puterea în perioada 1766–1122 î.Hr. Societatea Shang era stratificată: un rege, guvernatori locali, nobili și poporul de rând, care se ocupa cu agricultura. Dinastia Shang a inventat un calendar cu 12 luni și 360 de zile. Sistemul chinezesc de scriere a început să se dezvolte tot în această perioadă; s-au păstrat, în acest sens, numeroase consemnări și inscripții ceremoniale. Printre obiectele care au supraviețuit până astăzi se numără instrumente muzicale, superbe vase de bronz, obiecte de ceramică pentru ceremonii și pentru uz zilnic, precum și ornamente de jad și fildeș. Ca monedă se foloseau scoicile. *Vezi și* cultura Erlitou, dinastia Zhou.

Shanghai

Municipiu, 10 030 800 loc. (2003) în zona urbană, 16 250 000 loc. în zona metropolitană, cu statut de provincie, din partea central-estică a Chinei. Se învecinează cu provinciile Jiangsu și Zhejiang. Are 6 200 kmp. Este situat pe râul Huangpu, care oferă vaselor oceanice acces spre oraș. A fost întemeiat către anul 1000 d.Hr., în timpul perioadei Bei Song (Song de Nord), iar mai târziu, sub dinastia Ming, a devenit o zonă cu o intensă producție de bumbac. Această situație s-a schimbat atunci când Shanghai a devenit primul port chinezesc deschis comerțului cu lumea occidentală, după înfrângerea Chinei de către Marea Britanie în timpul Războaielor Opiului (1842); a ajuns astfel să domine comerțul întregii națiuni. Aici a fost fondat Partidul Comunist Chinez, în 1921, provincia fiind și scena unor aprige lupte din timpul Războiului sino-japonez. S-a aflat sub ocupație japoneză în Al Doilea Război Mondial.

Shankar, Ravi

(n. 07.04.1920, Benares, India)

Cântăreț indian la sitar. A studiat muzica și dansul, a întreprins turnee ca membru al trupei de dans a fratelui său, Udaly, și și-a petrecut mulți ani învățând să cânte la sitar. După ce a deținut funcția de director muzical la All-India Radio (1948–1956),

a început o serie de turnee în Europa și America. A scris partitura muzicală pentru filmul-trilogie al lui Satyajit Ray, *Apu* (1955–1959). A fost fondatorul Orchestrei Naționale a Indiei, iar în 1962 a pus bazele Școlii de Muzică Kimara din Bombay (azi Mumbai) și, mai târziu, din Los Angeles. Spectacolele realizate împreună cu Yehudi Menuhin și asocierea sa cu George Harrison de la Beatles au condus la promovarea muzicii indiene către un public occidental foarte larg.

Shannon

Râu în Irlanda. Este cel mai lung râu al țării și izvorăște în NV comitatului Cavan, curgând pe o distanță de 370 km, pentru a se vărsa în Oceanul Atlantic, mai jos de Limerick. Este înconjurat, pe aproape tot parcursul său, de mlaștini și bălți, iar în mai multe zone se lărgește pentru a forma lacuri, multe dintre acestea având și insule. La începutul sec. XIX, constituia o legătură vitală între căile navigabile ale Irlandei. Astăzi este utilizat pentru ambarcațiunile de agrement.

Shannon, Claude (Elwood)

(30.04.1916, Petoskey, Michigan, SUA – 24.02.2001, Medford, Massachusetts)

Inginer electrician american. A obținut titlul de doctor la MIT. A avut o carieră îndelungată în calitate de cercetător matematician în cadrul Laboratoarelor Bell (1941–1972) și ca profesor la MIT (1957–1978). Datorită lucrării sale *Teoria matematică a comunicațiilor* (Mathematical Theory of Communication, 1948), este considerat fondatorul teoriei comunicațiilor. În 1966 i-a fost decernată Medalia Națională pentru Știință, iar în 1985, Premiul Kyoto.

Shanxi *sau* Shansi

Provincie în N Chinei. Se învecinează cu provinciile Hebel, Henan, Shaanxi și Mongolia Interioară. Suprafața: 157 100 kmp; 32 970 000 loc. (2000). Centrul administrativ: Taiyuan. În mare parte un platou vast, acoperit de mari zăcăminte de loess, aici s-a practicat agricultura pentru prima dată în China. Majoritatea populației este formată din chinezi han; printre alte grupuri etnice se numără musulmanii chinezi, mongolii și manciurienii. Încă din Antichitate, a făcut parte din diferite regate nordice ale Chinei, servind ca zonă-tampon împotriva invadatorilor din N și ca rută comercială cheie. A fost una dintre principalele căi prin care budismul a fost introdus în China din India. După răsturnarea dinastiei Qing, în 1911–1912, dictatorul militar Yen His-shan a guvernat ca lider absolut până la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial. Japonia a ocupat o parte a provinciei, în timpul Războiului sino-japonez. Forțele comuniste au preluat controlul provinciei Shanxi în 1949. Deține vaste rezerve naturale de cărbune și fier, cele mai mari depozite de titan și vanadiu din China, precum și cea mai mare fabrică provincială de bumbac.

Shao Yong *sau* Shao Yung

(1011, Kung-ch'eng, China – 1077, Henan)

Filozof chinez care a influențat dezvoltarea școlii idealiste a neoconfucianismului. Fiind de religie taoistă, a refuzat inițial toate propunerile de a ocupa o funcție guvernamentală și s-a retras în sihăstrie în afara Henanului. A devenit interesat de confucianism după ce a studiat tratatul *Yi Jing*, plecând de la care și-a dezvoltat teoria potrivit căreia numerele constituie baza a tot ceea ce există. El credea că în numere se află cheia întregii lumi; astfel, universul este împărțit în patru secțiuni (soare, lună, stele și zodiac), corpul este împărțit în patru secțiuni (ochi, urechi, nas și gură), iar pământul în patru elemente (foc, apă, pământ și piatră). De asemenea, a introdus în confucianism conceptul budist al ciclurilor repetitive ale universului.

shape-note singing

(*în engleză*, solfegiere pe model)

Stil de muzică a cappella în care sunt asimilate multe cântece tradiționale. Folosește o notație muzicală specială pentru a face mai ușoară citirea partiturii de către cântăreții neexperimentați. Scala cu șapte note este cântată nu cu sunetele do-re-mi-fa-sol-la-si, ci cu un sistem cu patru sunete (fa-sol-la-fa-sol-la-mi) adus în America de primii coloniști englezi. Acest sistem reflectă faptul că o serie de trei intervale se repetă în scara muzicală majoră. O formă diferită este utilizată pentru fiecare dintre cele patru sunete. Cântărețul citește muzica prin urmărirea acestor forme; cei care nu sunt familiarizați cu acest sistem le pot ignora. Această tradiție s-a stins în mare parte în anii 1880, dar s-a bucurat de o renaștere în ultimii ani. Culegerea de imnuri cu notație de acest tip intitulată *Harpa sacră* (The Sacred Harp), publicată pentru prima dată în 1844, este folosită și astăzi.

Shapley, Harlow

(02.11.1885, Nashville, Montana, SUA - 20.10.1972, Boulder, Colorado)

Astronom american. În 1911 a început să studieze dimensiunile a numeroase stele binare, în urma măsurătorilor efectuate asupra variațiilor de lumină ale acestora atunci când se eclipsează reciproc; a sugerat că variabilele cefeide sunt stele variabile pulsatile. În 1914 a intrat în echipa de la Observatorul Mount Wilson. Studiile sale asupra distribuției roiurilor de stele în galaxie l-au dus la concluzia că Soarele, despre care anterior se credea că se află în apropiere de centrul galaxiei, se află de fapt la 50 000 de ani-lumină de centru (astăzi, distanța este estimată la 28 000), realizând astfel prima estimare realistă a mărimii galaxiei noastre. Shapley a studiat și galaxiile învecinate, în special Norul lui Magellan, și a descoperit că galaxiile au tendința să se asocieze în roiuri.

Sharani, al-
născut **Abd al-Wahhab ibn Ahmad**

(1492, Cairo, Egipt - 1565, Cairo)

Învățat și mistic egiptean, fondator al ordinului sufist cunoscut sub numele de sharawiya. De-a lungul carierei sale a încercat să evite extremismul pe care-l observa la diferite secte ale islamului, precum și la alte ordine sufiste. Scopul lui era de a lua ce e mai bun din aceste mișcări religioase, ignorând conflictele dintre ele. Deoarece învățăturile și scrierile sale erau nesistematizate și confuze, impactul acestora depindea în mare măsură de prezența sa, în persoană. Mișcarea a intrat treptat în declin după moartea sa, deși a rămas destul de populară până în sec. XIX.

Sharia

Cod de legi și învățături morale ale islamului, sistematizate în primele secole ale religiei musulmane (sec. VII–XIX d.Hr.). Are patru fundamente: Coranul; Sunna, așa cum este înregistrată în Hadith; *ijma* sau înțelegerea dintre învățați; *qiya* sau raționamentele analogice. Sharia se distinge fundamental de sistemul occidental de legi prin faptul că se consideră că își are originea în revelația divină. Dintre țările arabe moderne, Arabia Saudită și Iranul păstrează Sharia ca lege a pământului, atât în procesele civile, cât și în cele penale, dar codurile juridice ale majorității țărilor musulmane sunt, acolo unde este necesar, o combinație de elemente islamice și occidentale. Majoritatea grupărilor fundamentaliste musulmane insistă asupra faptului că țările musulmane ar trebui să se conducă după legea Sharia.

Sharon

Câmpie mediteraneeană de coastă, în V Israelului. Locuită din cele mai vechi timpuri, câmpia se întinde pe 90 km de la Muntele Carmel spre Tel Aviv–Jaffa și are o formă în mare parte triunghiulară. Numele ei apare în Biblie, fiind menționată și în inscripțiile faraonice egiptene. Așezări moderne au fost înființate în cadrul mișcării sioniste de recolonizare a zonelor agricole din Palestina de la sfârșitul sec. XIX, iar până la începutul anilor 1930 devenise cea mai populată zonă din Palestina aflată sub controlul evreilor. Aici se cultivă fructe, legume și bumbac, zona fiind și o populară destinație turistică.

Sharon, Ariel

(n. 26.02.1928, Kefar Malal, Palestina)

Militar și om politic israelian. A primit o educație militară și a desfășurat activități de spionaj și recunoaștere, după ce Israelul și-a dobândit independența. În timpul Crizei Suezului și, ulterior, în timpul Războiului de Șase Zile, a comandat o unitate care a capturat strategica trecătoare Mitla. În Războiul de Yom Kippur din 1973, s-a aflat în fruntea contraatacului israelian. Numit ministru al agriculturii însărcinat cu coloniile (1977), a susținut, în mod activ, coloniile evreiești din teritoriile ocupate, Cisiordania și Fâșia Gaza. Ca ministru al apărării (1981–1983), a supravegheat invazia israeliană a Libanului (*vezi* Războiul Civil Libanez). În urma unei anchete oficiale israeliene, s-a stabilit că Sharon este indirect vinovat de masacrele de la Sabra și Shatila, el fiind obligat să demisioneze în 1983. A deținut mai multe funcții de cabinet de-a lungul anilor 1980 și 1990, iar în 1999 a devenit șeful Partidului Likud. În 2001 a fost ales prim-ministru. În noiembrie 2005 a părăsit partidul Likud și a format Kadima (Înainte), un partid de centru. Pe 4 ianuarie 2006 a suferit un puternic atac cerebral, iar puterea a fost transferată către un prim-ministru interimar.

shar-pei

Rasă foarte veche de câini, originară din China. Sunt remarcabili pentru pielea lor cutată, care le cade în falduri, mai ales atunci când sunt tineri. Au blană scurtă și țepoasă, bot scurt și larg, limbă albastră și gingii neobișnuit de negre.

Shasta

Vârf în Munții Cascade din N Californiei. Este un vulcan stins cu vârf dublu, înalt de 4 317 m, care domină peisajul pe o rază de câteva sute de kilometri. Cei câțiva ghețari de pe povârnișurile sale sunt o destinație populară pentru schiori și alpiniști. Prima ascensiune a fost făcută în 1854.

shath

În sufism, afirmație de inspirație divină, pe care un practicant al acestei religii o pronunță când se află într-o stare mistică. Sufiștii spun că există momente de extaz când sunt copleșiți de prezența divină în asemenea măsură, încât pierd contactul cu realitățile lumești. În asemenea momente, ei fac afirmații care pot părea incoerente sau blasfemiatoare, dacă sunt luate *ad litteram*, acestea trebuind să fie interpretate într-o manieră alegorică. De vreme ce starea de transă mistică este de obicei scurtă, aceste afirmații rareori depășesc șase sau șapte cuvinte, dar sufiștii consideră că toate scrierile lor, în special poeziile, conțin un element de shath.

Shatila

Vezi masacrele de la Sabra și Shatila

Shatt al Arab

Fluviu în SE Irakului, format din confluența fluviilor Tigru și Eufrat. Curge spre SE pe o distanță de 93 km și trece de portul irakian Basra și de portul Abadam, după care se varsă în Golful Persic. În a doua jumătate a cursului său, râul formează granița dintre Irak și Iran. În anii 1980 a fost scena unor lupte îndelungate în timpul războiului dintre Iran și Irak.

shatuo *sau* turcii sha-t'o

Populație nomadă care a venit în ajutorul dinastiei Tang (618–907 d.Hr.) după ce rebelul Huang Zhao a capturat capitalele de la Luoyang și Changan, în 880 d.Hr. și 881 d.Hr. Conducătorul acestora, Li Keyong (856–908 d.Hr.), a devenit unul dintre aspiranții la puterea imperială în timpul prăbușirii dinastiei Tang.

Shaughnessy, Thomas George *ulterior* Baron Shaughnessy (de Montréal și Haford)

(06.10.1853, Milwaukee, Wisconsin, SUA - 10.12.1923, Montréal, Québec, Canada)

Director canadian de companie de căi ferate, de origine americană. A lucrat inițial ca funcționar la compania Chicago, Milwaukee & St. Paul Railway. În 1882 s-a angajat la Calea Ferată a Pacificului Canadian, ca agent de achiziții, devenind, ulterior, vicepreședinte (1891–1899), președinte (1899–1918) și președinte al consiliului de administrație (din 1918). A supravegheat cea mai mare extindere din istoria căilor ferate și a adăugat concernului său ramuri miniere și de navigații.

Shaw, Anna Howard

(14.02.1847, Newcastle upon Tyne, Northumberland, Anglia - 02.07.1919, Moylan, Pennsylvania, SUA)

Sufragetă, partizană a egalității femeilor, americană de origine engleză. A ajuns în SUA împreună cu familia ei, în 1851. La vârsta de 15 ani, era deja profesoară la o școală de frontieră, iar în 1880 a devenit prima femeie preot a Bisericii Protestante Metodiste. A îmbrățișat cauza abstinenței și a votului femeilor în 1885, devenind un important purtător de cuvânt al amândurora. În anul următor, a obținut diploma în medicină. A activat ca președintă a Asociației Naționale Americane pentru Votul Femeilor, în perioada 1904–1915. În timpul Primului Război Mondial a fost președinta Comitetului de Femei al Consiliului Național de Apărare al SUA și a primit Medalia Pentru Serviciu Deosebit în 1919. A murit la scurt timp după ce femeilor li s-a acordat dreptul la vot.

Shaw, Artie *născut* Arthur Arshawsky

(23.05.1910, New York, New York, SUA - 30.12.2004, Newbury Park, California)

Clarinetist american și șef al uneia dintre cele mai populare orchestre din epoca swingului. A fost un clarinetist cu o tehnică de interpretare excelentă și a lucrat ca artist independent, înainte de a-și forma propriile trupe. În 1935 a cântat împreună cu un cvartet de coarde, iar mai târziu a extins acest grup, transformându-l într-o trupă convențională de muzică dansantă. A condus o formație de muzică a marinei în Al Doilea Război Mondial, după care a condus diferite ansambluri până la retragerea sa, în 1954. Cele mai cunoscute înregistrări sunt *Begin the Benguine* și *Frenesi.*

Shaw, George Bernard

(26.07.1856, Dublin, Irlanda - 02.11.1950, Ayot St. Lawrence, Hertfordshire, Anglia)

Dramaturg și critic irlandez. După ce s-a mutat la Londra în 1876, a lucrat câțiva ani în calitate de critic muzical și de artă. A scris cărți și cronici teatrale și a fost un membru activ al Societății Fabiene, de

George Bernard Shaw, fotografie de Yousuf Karsh
KARSH/WOODFIN CAMP ȘI ASOCIAȚII

orientare socialistă. În prima sa piesă, *Casele văduvilor* (Widowers Houses, 1892), a pus accentul mai degrabă pe probleme de ordin social și economic decât pe povești de dragoste, adoptând tonul comediei ironice care îi va caracteriza întreaga operă. Și-a descris primele piese ca „neplăcute“ deoarece îl obligau pe spectator să se confrunte cu niște probleme dezagreabile. Printre creațiile sale se numără *Profesiunea doamnei Warren* (Mrs. Warrens Profession, 1893), care abordează tema prostituției și a cărei punere în scenă a fost interzisă până în 1902. După aceea a scris patru piese „plăcute“, printre care comediile *Armele și omul* (Arms and the Man, 1894) și *Candida* (1895). Următoarele sale piese au fost *Cezar și Cleopatra* (1899) și *Om și supraom* (Man and Superman, 1905). A folosit comedia rafinată pentru a exploata metehnele societății în *Maiorul Barbara* (Major Barbara, 1905), *Dilema doctorului* (The Doctor's Dilemma, 1911) și *Pygmalion* (1913), care este capodopera sa. Alte piese importante sunt *Androcle și leul* (Androcles and the Lion, 1912), *Casa inimilor sfărâmate* (Heartbreak House, 1919) și *Sfânta Ioana* (Saint Joan, 1923). Celelalte scrieri și discursuri au contribuit la perceperea sa ca o figură publică controversată, de-a lungul unei mari perioade a vieții lui. I s-a decernat Premiul Nobel în 1925.

Shaw, Lemuel

(09.01.1781, Barnstable, Massachusetts, SUA - 30.03.1861, Boston, Massachusetts)

Jurist american. A făcut prima cartografiere a Bostonului în 1822; aceasta a rămas în vigoare până în 1913. În 1830 a fost numit președinte de tribunal la Curtea Supremă de Justiție din Massachusetts, funcție pe care a deținut-o vreme de 30 de ani. Deciziile sale au avut un rol important pentru dezvoltarea jurisprudenței din Massachusetts și a celei naționale și au constituit precedente pentru legislația statului și cea federală. În special hotărârea care scoate sindicatul de sub incidența legii conspirației și cea care susține segregarea școlilor au formulat puncte de vedere cu impact în următoarele decenii. Fiica sa a fost căsătorită cu Herman Melville.

shawm

Instrument de suflat cu două ancii din perioada Renașterii. Este predecesorul oboiului, însă corpul și pâlnia lui sunt mai largi. Buzele suflătorului sunt, de obicei, sprijinite pe un disc numit piruetă. Aceste instrumente erau realizate pentru diferite tonalități, de la înalt până la bas. Au fost foarte folosite în Orientul Mijlociu, probabil încă de acum 2000 de ani, fiind introduse în Europa pe vremea cruciadelor. Datorită tonalității lor puternice, erau considerate ca făcând parte din categoria instrumentelor „zgomotoase“, sau de exterior, fiind folosite pentru muzica ceremonială sau de dans.

Shawn, Ted *născut* Edwin Myers

(21.10.1891, Kansas City, Montana, SUA - 09.01.1972, Orlando, Florida)

Dansator modern, profesor și coregraf american. S-a căsătorit cu Ruth Saint Denis în 1914, la scurt timp după ce și-a început cariera de dansator. Au fondat împreună școala și compania Denishawn în 1915; turneele lor au adus dansul modern, în premieră, în multe părți ale SUA. După ce s-a despărțit de soția lui, în 1931, Shawn a fondat o companie de dansatori și creații coregrafice, care erau întruchiparea unui stil viguros și masculin. În 1933 a pus bazele Festivalului de Dans Jacob's Pillow în Becket, Massachussetts, gândit ca o reședință de vară și ca o scenă pentru el și dansatorii lui. A continuat să danseze și să realizeze coregrafie și în anii 1960.

Ted Shawn în *Frohsinn*
PICTORIAL PARADE

shawnee

Populație de indieni nord-americani care vorbesc o limbă algonkin, în centrul văii râului Ohio. Înrudită îndeaproape ca limbă și cultură cu populațiile fox, kickapoo și saulk, această populație s-a aflat și sub influența indienilor seneca și delaware. Vara, membrii acestei populații trăiau în case acoperite cu coajă de copac, organizate în sate mari în apropierea câmpurilor, unde femeile cultivau porumb. Principala ocupație a bărbaților era vânătoarea. Iarna, satul se diviza în mici grupuri familiale patrilineare, care se mutau în tabere de vânătoare. În sec. XVII, populația shawnee

a fost izgonită din așezările sale de indienii irochezi, mutându-se pe arii îndepărtate unii de alții. După 1725, tribul s-a reunit în Ohio. În urma înfrângerii lor de către generalul Anthony Wayne (1794), tribul s-a împărțit în ramuri independente, care, în cele din urmă, s-au stabilit în Oklahoma. Astăzi, cca 11 000 de persoane susțin că sunt descendente ale indienilor shawnee.

Shays, revolta lui ~

Rebeliune în V statului Massachussetts. SUA, în perioada 1786–1787. Într-o perioadă de depresiune economică și confiscări de terenuri, câteva sute de fermieri conduși de Daniel Shays (1747?–1825), fost căpitan în Armata Revoluționară, au mărșăluit spre Curtea Supremă de Justiție din Springfield, pe care au împiedicat-o să prescrie ipoteci și să colecteze impozitele. Shays s-a aflat apoi în fruntea a cca 1 200 de oameni care au atacat depozitul federal de arme din apropiere, dar au fost opriți de trupele aflate sub comanda lui Benjamin Lincoln. Ca urmare a revoltei, statul a emis legi care ușurau condiția economică a datornicilor.

Shebele

Vezi Shabeelle

Sheeler, Charles

(16.07.1883, Philadelphia, Pennsylvania, SUA - 07.05.1965, Dobbs Ferry, New York)

Pictor și fotograf american. Și-a făcut studiile la Academia de Arte Frumoase din Pennsylvania, câștigându-și, inițial, existența ca fotograf. Seriile sale de fotografii de la fabrica de automobile Ford din River Rouge, Michigan (1927), au fost urmate de o serie la catedrala din Chartres (1929). În picturile sale, influențele cubiste timpurii au dus la abordarea precizionismului în operele de maturitate. A abordat subiecte industriale și arhitecturale într-un stil abstract-realist, accentuând calitățile formale ale acestora, spre exemplu în tabloul *Rolling Power* (1939), care dezvăluia puterea roților de acționare ale unei locomotive.

Sheen, Fulton J(ohn)

(08.05.1895, El Paso, Illinois, SUA - 09.12.1979, New York, New York)

Lider religios american. A urmat cursurile unei școli parohiale la Colegiul Sf. Viator, fiind hirotonisit preot în 1919. Și-a continuat studiile în SUA și în Belgia. A predat la Universitatea Catolică (Washington DC) din 1926 până în 1950. În 1930 a început o carieră de 22 de ani la radio cu programul *Ora catolică,* emisiune care se presupune că a fost ascultată de patru milioane de oameni. În 1951 a devenit episcop. În anii 1950, a început o serie de emisiuni televizate intitulate *Viața merită trăită* (Life is Worth Living); aceasta a fost urmată de încă alte două serii. La moartea sa, era unul dintre cei mai cunoscuți clerici din SUA.

Sheffield

Oraș, 513 234 loc. (2001), situat în South Yorkshire, Anglia. Este situat la poalele Munților Penini. Pe vremuri, era un sat anglo-saxon unde s-au construit ulterior un castel și o biserică parohială, la începutul sec. XII; a fost cunoscut pentru producția sa de tacâmuri încă din perioada medievală. În 1700 deținea monopolul asupra comerțului cu tacâmuri din Anglia, rămânând și astăzi un centru al acestuia. Aici s-a dezvoltat un centru de prelucrare a oțelului datând din sec. XIX, iar câteva inovații metalurgice, printre care și procesul de fabricare a oțelului inoxidabil, își au originea aici. În 1569, Maria, regina Scoției, a fost întemnițată în castelul ei normand (acum aflat în ruină).

Sheffield, veselă de ~

Obiecte realizate din cupru placat cu argint, prin topire. Această tehnică a fost descoperită pe la 1742 de argintarul din Sheffield (Yorkshire) Thomas Boulsover, care a observat că, în urma combinării argintului topit cu cuprul, rezulta un material care avea aceeași flexibilitate caracteristică ambelor metale, dar se comporta ca o materie unitară atunci când era prelucrată. Alte ateliere din Marea Britanie, Europa continentală și America de Nord au produs instrumente și tacâmuri din argint de Sheffield. După introducerea galvanizării, în 1840, producția de argint de Sheffield a intrat în declin; până în anii 1870, dispăruse aproape complet. Admirate pentru luciul lor fin, de un gri strălucitor, obiectele realizate din argint de Sheffield au ajuns repede să fie prețuite și colecționate.

Sfeșnic de cameră pe suport farfurie Sheffield, conceput de Matthew Boulton, cca 1820; Muzeul orașului Sheffield, Sheffield, S comitatului Yorkshire

MUZEUL ORAȘULUI SHEFFIELD; FOTO MOTTERSHAW

She-Ji *sau* She-Chi

Zeitate a pământului și a recoltelor în China antică. Primii împărați legendari ai Chinei aveau un cult pentru She (pământ), întrucât ei singuri purtau

responsabilitatea pentru tot pământul și pentru țară. Deoarece oamenii de rând nu aveau acces la acest cult de curte, aceștia s-au îndreptat spre cultul zeului grânelor (Ji). Altarele locale conțineau două reprezentări, pentru She, respectiv pentru Ji, pentru ca, în cele din urmă, cele două zeități să fie considerate soț și soție.

Shekhina

În iudaism, prezență în lume a lui Dumnezeu, uneori concepută ca o lumină divină. Se spune că Shekhina a coborât pe tabernacul și pe Templul lui Solomon, deși era unul dintre cele cinci lucruri care lipseau din al doilea Templu din Ierusalim. Există o apropiere între Shekhina și Sfântul Duh; deși cele două entități nu sunt identice, ambele semnifică imanența divină, ambele sunt asociate cu profețiile, pot fi pierdute prin păcat și sunt legate de studiul Torei.

Shell

Vezi Corporația Royal Dutch Shell

Shelley, Mary Wollstonecraft
născută Mary Wollstonecraft Godwin

(30.08.1797, Londra, Anglia - 01.02.1851, Londra)

Romancieră engleză. Unica fiică a lui William Godwin și a lui Mary Wollstonecraft. L-a cunoscut pe Percy B. Shelley, fugind cu el în 1814. Cuplul s-a căsătorit în 1816, după ce prima soție a lui Shelley s-a sinucis. Cea mai cunoscută lucrare a ei este *Frankenstein* (1818), o poveste despre consecințele înspăimântătoare ale încercărilor unui om de știință de a crea în mod artificial o ființă umană. După moartea soțului ei, în 1822, s-a dedicat publicării scrierilor acestuia și educării fiului lor. Dintre celelalte romane ale ei, cel mai valoros se intitulează *Ultimul om* (The Last Man, 1826) și este o narațiune despre distrugerea viitoare a rasei umane, prin ciumă.

Mary Wollstonecraft Shelley, pictură în ulei de Richard Rothwell, Galeria Națională de Portrete, Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Shelley, Percy Bysshe

(04.08.1792, Field Place, lângă Horsham, Sussex, Anglia - 08.07.1822, pe mare, Livorno, Toscana)

Poet romantic englez. Moștenitor al unei averi consistente, Shelley era un tânăr rebel, care a fost exmatriculat de la Oxford în 1811, pentru că refuzase să recunoască faptul că era autorul broșurii *Necesitatea ateismului* (The Necessity of Atheism, 1811). În același an, mai târziu, a fugit cu Harriet Westbrook, fiica unui proprietar de cârciumă. Treptat, și-a canalizat nevoia de afecțiune personală și justiție socială în poezie. Primul său poem epic important, *Regina Mab* (Queen Mab, 1813), este o utopie politică, în care dezvăluie idealurile sale sociale progresiste. În 1814 a fugit în Franța împreună cu Mary Wollstonecraft Godwin (*vezi* Mary Shelley); în 1816, după ce Harriet s-a sinucis prin înecare, Shelley s-a însurat cu Mary, împreună cu care s-a mutat în Italia, în 1818. Departe de viața politică britanică, s-a concentrat mai puțin asupra reformelor sociale și s-a dedicat exprimării idealurilor sale în poezie. A compus tragedia în versuri *The Cenci* (1819), care a fost publicată împreună cu capodopera sa, drama lirică *Prometeu dezlănțuit* (Prometheus Unbound) și câteva dintre poemele sale mai scurte, printre care *Odă vântului de apus* (Ode to the West Wind) și *Unei ciocârlii* (To a Skylark). *Epipsychidion* (1821) este o fabulă dantescă despre legătura dintre dorința sexuală și dragostea spirituală, respectiv creația artistică. *Adonais* (1821) comemorează moartea lui John Keats. Shelley s-a înecat la vârsta de 29 de ani, în timp ce naviga pe furtună de-a lungul coastei italiene, lăsând, astfel, neterminat ultimul și, probabil, cel mai important poem vizionar al său, *Triumful vieții* (The Triumph of Life).

Percy Bysshe Shelley, pictură în ulei de Amelia Curran, 1819; Galeria Națională de Portrete, Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

sheltie

Vezi Shetland

Shenandoah

Vale aflată în cea mai mare parte în Virginia, SUA. Are o lungime de 241 km și o lățime de 40 km, extinzându-se spre SV de la Harpers Ferry, Virginia de V. Este situată între munții Blue Ridge și Allegheny. Este traversată de râul Shenandoah. Valea Pike, acum șosea interstatală, a fost folosită de indienii Tuscarora și Shawnee, mai târziu devenind una dintre căile

principale ale expansiunii spre V. A fost scena unor operațiuni militare din timpul Războiului Civil American; astăzi este un punct de atracție turistică, datorită numeroaselor sale parcuri, peșteri calcaroase și zone pitorești.

Shenandoah, Parcul Național ~

Parc național, în Munții Blue Ridge, în N Virginiei, SUA. Constituit în 1935, cuprinde 78 322 hectare și este remarcabil pentru peisajul său, cu unele dintre cele mai largi panorame din statele estice ale SUA. Este împădurit pe arii extinse cu copaci de esență tare și conifere; fauna de aici include căprioare, vulpi și numeroase specii de păsări.

sheng

(*în chineză*, înțelept sau sfânt)

În credințele chinezești, muritor care, prin cultivarea propriului spirit, capătă puteri extraordinare sau supranaturale și care servește drept model pentru ceilalți. Confucius a folosit termenul pentru a se referi la conducătorii model din trecut.

Shensi

Vezi Shaanxi

Shenyang *sau* **Shen-yang**
anterior **Mukden**

Oraș, 3 995 500 loc. (2003), centrul administrativ al provinciei Liaoning, în NE Chinei. Existent încă din Antichitate, a fost capitala dinastiei Manchu, între 1625 și 1644. După 1895 a fost disputat de Rusia și Japonia, în timpul luptelor pentru cucerirea Manciuriei. A fost ocupat de japonezi între 1931 și 1945. Preluat de forțele comuniste în 1948, a devenit locul de unde a pornit lupta pentru cucerirea Chinei continentale de către forțele comuniste. Este unul dintre principalele centre industriale ale Chinei: printre întreprinderile din regiune se află cele ale industriei de mașini, cabluri și sârme, textile și produse chimice. Este și un centru cultural și educațional.

Shepard, Alan B(artlett), jr.

(18.11.1923, East Derry, New Hampshire, SUA - 21.07.1998, Monterey, California)

Astronaut american. A absolvit Academia Navală din SUA și a activat în Pacific în Al Doilea Război Mondial. În 1959 a devenit unul dintre primii șapte astronauți ai programului Mercury. În mai 1961, la 23 de zile după ce Iuri Gagarin devenise primul om care zburase în cosmos, Shepard a realizat un zbor suborbital de 15 minute, care a atins o altitudine de 185 km. Mai târziu, a fost comandantul zborului Apollo 14 (1971), primul care a aselenizat în regiunea muntoasă a Lunii. S-a retras în 1974 de la NASA și din armată, intrând în domeniul afacerilor private.

Shepard, Roger N(ewland)

(n. 30.01.1929, Palo Alto, California, SUA)

Psiholog și specialist în științele cognitive. Și-a luat doctoratul la Universitatea Yale și, mai târziu, a lucrat în cadrul Laboratoarelor Bell (1958–1966), predând și la Universitatea Stanford (din 1968). Este cunoscut pentru activitatea sa în domeniul scalării multidimensionale, în utilizarea modelelor spațiale pentru evidențierea similarităților și a diferențelor dintre date. De asemenea, a studiat fenomenul rotației mentale, o formă de transformare a imaginii. În 1995 i-a fost decernată Medalia Națională pentru Știință.

Shepard, Sam
născut **Samuel Shepard Rogers**

(n. 05.11.1943, Fort Sheridan, Illinois, SUA)

Dramaturg și actor american. A fost actor și a cântat rock înainte de a scrie primele drame într-un act și piesele experimentale care s-au jucat în teatrele numite Off-Broadway în anii 1960, câștigând mai multe premii Obie. Piesele sale mai lungi sunt remarcate pentru imaginile deseori suprarealiste inspirate din Vestul american, domeniul științific și cultura populară. Printre ele se numără *Dintele crimei* (The Tooth of Crime, 1972), *Blestemul clasei muritoare de foame* (Curse of the Starving Class, 1976), *Copilul înmormântat* (Buried Child, 1979, Premiul Pulitzer), *Vestul adevărat* (True West, 1980), *Nebun din dragoste* (Fool for Love, 1983; ecranizat în 1985), *O iluzie a minții* (A Lie of Mind, 1985) și *Simpatico* (1996). A scris scenariul pentru *Paris, Texas* (1978) și a jucat în numeroase filme, printre care *Zile de Rai* (Days of Heaven, 1978), *The Right Stuff* (1983), *Voyager* (1991) și *Dosarul Pelican* (The Pelican Brief, 1993).

Shepp, Archie (Vernon)

(n. 24.05.1937, Fort Lauderdale, Florida, SUA)

Saxofonist și compozitor american, una dintre principalele figuri ale avangardei jazzului. La început a fost inspirat de John Coltrane. Muzica sa a fost influențată și de Ben Webster, cu tonalitatea sa vibrată și aspră; erupțiile de sunete stridente și multifonice (două note cântate simultan) au devenit amprenta caracteristică a tehnicii avangardiste a saxofonului. Primele

sale înregistrări au fost realizate împreună cu pianistul de free-jazz Cecil Taylor, la începutul anilor 1960; după aceea, a devenit conducătorul propriei trupe. A fost și autor dramatic și pedagog. A devenit un purtător de cuvânt elocvent al noii muzici și al semnificației sale sociale.

Sheraton, Thomas

(1751, Stockton-on-Tees, Durham, Anglia - 22.10.1806, Londra)

Creator de mobilier britanic. Exponent de seamă al neoclasicismului, a dat numele său unui stil de mobilă caracterizat printr-o prelucrare compactă, feminină a mobilei perioadei de sfârșit a epocii georgiene și a devenit, probabil, cea mai puternică sursă de inspirație pentru mobila de la sfârșitul de sec. XVIII. Lucrarea sa în patru părți *Manualul de desen al creatorului de mobilier și al tapițerului* (Cabinet-Maker and Upholsterers, Drawing Book, 1791) a influențat puternic designul de mobilă britanic și american. În cele mai bune lucrări ale sale, a avut o abordare naturală a designului contemporan lui: a folosit lemnul pentru a-l pune în valoare, și nu pentru a-l acoperi cu poleială de aur sau pentru a-l modela excesiv prin adăugarea de diferite ornamente din bronz aurit.

Sheridan, Philip H(enry)

(06.03.1831, Albany, New York, SUA - 05.08.1888, Nonquitt, Massachusetts)

Ofițer de armată american. A absolvit cursurile Academiei West Point și a activat în diferite posturi de frontieră. În timpul Războiului Civil American, a condus o divizie a forțelor unioniste în Tennessee și a contribuit decisiv la victorie în Bătălia de la Chattanooga împreună cu trupele sale de cavalerie, în sus față de Missionary Ridge. A devenit comandant al trupelor de cavalerie (1864) și s-a aflat în fruntea unor atacuri împotriva forțelor confederate în jurul orașului Richmond, Vancouver. În calitate de comandant al armatei din Shenandoah, a reușit să alunge din valea Shenandoah forțele Confederației, aflate sub conducerea lui Jubal Early. S-a alăturat lui Ulysses S. Grant în încercarea de a asigura victoriile unioniștilor în campania de la Petersburg. După război, a devenit general de armată (1883).

Sheridan, Richard Brinsley (Butler)

(botezat pe 04.11.1751, Dublin, Irlanda - 07.07.1816, Londra, Anglia)

Dramaturg, orator și politician britanic. Educat la Harrow, s-a stabilit la Londra și a refuzat să se dedice carierei juridice, preferând teatrul. Comedia sa *Rivalii* (The Rivals, 1775) a adus în scenă popularul personaj Doamna Malaprop și l-a consacrat ca dramaturg important. A devenit manager și, mai târziu, proprietar al teatrului Drury Lane (1776–1809), unde au fost puse în scenă piesele sale. A câștigat admirația publicului pentru comedia sa de moravuri *Școala de scandal* (The School for Scandal, 1777), demonstrându-și din nou talentul pentru comedia satirică prin *Criticul* (The Critic, 1779). Piesele sale formează o legătură, în istoria comediei de moravuri, între drama Restaurației și piesele de mai târziu ale lui Oscar Wilde. În 1780 a devenit membru al Parlamentului, remarcându-se ca orator al liberalilor minoritari.

Sherman Antitrust, Legea ~

(1890)

Prima legislație americană adoptată pentru a controla monopolurile care restricționau comerțul și descurajau competiția. Propusă de senatorul John Sherman, stabilea ca fiind ilegale toate încercările de monopolizare a oricărei ramuri a comerțului sau afacerilor în SUA. Inițial folosită împotriva sindicatelor, legea a fost aplicată în mod extins în timpul mandatului președintelui Theodore Roosevelt. În 1914, Congresul a confirmat-o prin Legea Antitrust Clayton și constituirea Comisiei Federale de Comerț. În 1920, Curtea Supremă de Justiție a atenuat reglementările antitrust, stipulând că numai restrângerile „nejustificate“ ale comerțului, prin achiziții, fuziuni și prețuri fără concurență, constituiau o violare a legii. Cazuri ulterioare au dus la reinstaurarea legislației împotriva monopolului, printre aceste cazuri numărându-se și căderea AT&T. *Vezi și* lege antitrust.

Sherman, Cindy

(n. 19.01.1954, Glen Ridge, New Jersey, SUA)

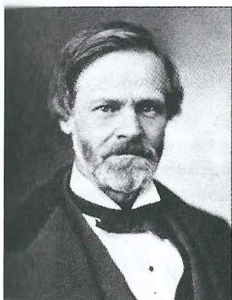
Fotografă americană. După ce a absolvit Universitatea de Stat din New York și Buffalo, a început să lucreze la proiectul *Fotografii fără titlu* (Untitled Film Stills, 1977–1980), unul dintre cele mai cunoscute proiecte ale ei. Seria de fotografii alb-negru o înfățișează pe artistă în diferite roluri amintind de filmul negru (*vezi* film noir). De-a lungul carierei a continuat să-și fie propriul model, purtând, în poze, diferite peruci și costume care evocau imagini din domeniul publicității, televiziunii,

filmului și modei; fotografiile au reușit să constituie o provocare pentru stereotipurile culturale despre femei promovate de aceste medii. În anii 1980, lucrările ei au prezentat diferite corpuri mutilate, reflectând astfel preocuparea pentru probleme cum ar fi disfuncțiile alimentare, nebunia și moartea. A revenit la un comentariu ironic al identităților feminine în anii 1990, introducând în unele dintre fotografiile ei manechine și păpuși.

Sherman, John

(10.05.1823, Lancaster, Ohio, SUA - 22.10.1900, Washington DC)

Om politic american; fratele lui William T. Sherman. A activat în Camera Reprezentanților din SUA în perioada 1855–1861. Fiind expert fiscal, a ajutat la crearea sistemului național bancar (1863) și a sprijinit legislația care a introdus standardul parității în aur. A activat ca ministru de finanțe în perioada 1877–1881. În Senatul american (1861–1877, 1881–1897), a propus Legea Sherman Antitrust și legea Sherman privind achiziționarea argintului (1890). Ulterior, a activat ca ministru de externe (1897–1898), dar și-a dat demisia la o zi după ce Congresul a declarat război Spaniei.

John Sherman

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Sherman, Roger

(19.04.1721, Newton, Massachusetts - 23.07.1793, New Haven, Connecticut, SUA)

Jurist și om politic american. S-a implicat activ în comerțul și legislația din Connecticut și a deținut funcțiile de judecător al Curții Superioare de Justiție (1766–1785) și primar de New Haven (1784–1793). Numit delegat la Congresul Continental, a semnat Declarația de Independență și a ajutat la proiectarea Articolelor Confederației. La Convenția Constituțională a propus un compromis, în privința reprezentării în Congres în care se îmbinau aspecte care vizau atât statele mici, cât și cele mari. Rezultatul, numit Compromisul din Connecticut (sau Marele Compromis), a constituit legislatura bicamerală stabilită prin Constituția SUA.

Sherman, William Tecumseh

(08.02.1820, Lancaster, Ohio, SUA - 14.02.1891, New York, New York)

General de armată american; frate al lui John Sherman. A absolvit Academia West Point, după care a activat în Florida și California, demisionând în 1853, pentru a urma o carieră bancară. A revenit în armata SUA de partea unioniștilor, odată cu izbucnirea Războiului Civil American. A participat la Bătălia de la Bull Run, iar sub comanda lui Ulysses S. Grant a activat la Shiloh, fiind promovat în funcția de general-maior. Împreună cu Grant a contribuit la câștigarea Campaniei de la Vicksburg și a Bătăliei de la Chattanooga. În calitate de comandant al diviziei de pe Mississippi a reușit să adune în jur de 100 000 de oameni pentru invadarea Georgiei (1864). După luptele cu forțele confederate aflate sub comanda lui Joseph Johnston, a cucerit și incendiat Atlanta și a început devastatorul său marș spre mare, pentru a cuceri Savannah, lăsând în urma sa numai distrugeri. În 1865 a întreprins un marș spre N, distrugând căile ferate ale Confederației, precum și sursele de aprovizionare din Carolina de N și de S. A acceptat predarea armatei lui Johnston la 26 aprilie. Promovat la gradul de general, i-a urmat lui Grant la comanda armatei (1869–1884). Deși considerat autorul afirmației „Războiul este infern", Sherman a fost unul dintre principalii artizani ai războiului total modern.

Sherrington, Charles Scott
ulterior **Sir Charles**

(27.11.1857, Londra, Anglia - 04.03.1952, Eastbourne, Sussex)

Fiziolog englez. Prin studierea animalelor ale căror cortexuri cerebrale fuseseră îndepărtate, a demonstrat că reflexele sunt niște activități integrate în întregul organism, nu bazate doar pe niște „arcuri reflexe" izolate. Legea lui Sherrington afirmă că, atunci când un mușchi este stimulat, mușchii care se opun acțiunilor acestora sunt inhibați. A arătat că rolul propriocepției, în cazul reflexelor care mențin postura bipedă împotriva gravitației, este independent de funcțiile cerebrale și de senzațiile pielii. Munca sa a influențat dezvoltarea chirurgiei pe creier și tratamentul disfuncțiilor nervoase și a creat termenii neuron și sinapsă. Lucrarea sa clasică este *Acțiunea integratoare a sistemului nervos* (The Integrative Action of the Nervous System, 1906). În 1932 i-a

fost decernat Premiul Nobel împreună cu Edgar Adrian (1889–1977).

sherry

Vin tare, de origine spaniolă. Numele provine de la Jerez de la Frontera, din Spania. Esențială pentru gustul vinului este flora, un tip de cultură de mucegai a cărei acțiune este favorizată de expunerea scurtă la aer după încheierea procesului de fermentare. De asemenea, unic este și procedeul *solera*, prin care se amestecă vinuri din recoltele unor ani diferiți. Sherry este alcoolizat, după fermentare, cu un brandy de cea mai bună calitate, astfel încât să ajungă la un procent de 16–18% alcool. Se servește mai ales ca aperitiv, dar tipurile de sherry mai dulci și mai grele sunt folosite ca vinuri de desert.

Sherwood, pădurea ~

Ținut împădurit, fost domeniu regal de vânătoare, în Nottinghamshire, Anglia. Considerată a fi fost adăpostul legendarului Robin Hood, ocupa în trecut aproape întreaga parte de V a Nottinghamshire și se întindea spre Derbyshire. Astăzi cuprinde o zonă împădurită mai redusă, aflată între Nottingham și Worksop.

Sherwood, Robert E(mmet)

(04.04.1896, New Rochelle, New York, SUA - 14.11.1955, New York)

Dramaturg american. A devenit editor al unei reviste din New York și membru al Mesei Rotunde Algonquiene, influent cerc literar newyorkez. În prima sa piesă, *Drumul spre Roma* (The Road to Rome, 1927), a analizat lipsa de sens a războiului. A devenit celebru datorită piesei *Pădurea împietrită* (The Petrified Forest, 1935). *Încântarea idioților* (Idiot's Delight, 1936), *Abe Lincoln în Illinois* (Abe Lincoln in Illinois, 1938) și *Nu va mai fi noapte* (There Shall Be No Light, 1940) i-au adus premii Pulitzer. În 1938 s-a numărat printre fondatorii importantei Playwrights' Company (Compania Dramaturgilor). În Al Doilea Război Mondial, a scris discursurile președintelui Franklin Roosevelt și a fost șeful filialelor de peste ocean ale Oficiului pentru Informații de Război (1941–1944). A fost recompensat pentru cartea *Roosevelt și Hopkins* (Roosevelt and Hopkins, 1948) cu un Premiu Pulitzer. Multe dintre piesele lui au fost adaptate pentru film; printre scenariile sale originale se numără *Cei mai frumoși ani din viața noastră* (The Best Years of Our Lives, 1946, Premiul Oscar).

Shetland *sau* Zetland

Grup de cca o sută de insule, 21 988 loc. (2001), situate în Scoția. Aflat la 210 km N de teritoriul Scoției și la cca 640 km S de Cercul Polar Arctic, grupul cuprinde regiunea administrativă Shetland; centrul său se află la Lerwick. Mai puțin de 20 dintre insule sunt locuite. Cel mai nordic punct al Marii Britanii, insulele au coaste asemănătoare cu fiordurile și un climat încălzit de Curentul Atlanticului de N. Scandinavii au stăpânit regiunea Shetland între sec. VIII–XV. În 1472, insulele au fost anexate, împreună cu Orkney, la coroana scoțiană. Sunt renumite pentru șeptelurile crescute aici, printre care se numără poneiul-Shetland și oaia-Shetland, a cărei lână fină este folosită pentru confecționarea modelelor de împletituri specifice din Shetland și Fair. Industria petrolieră din Marea Nordului a avut o contribuție semnificativă la dezvoltarea economiei de aici.

Shetland

Rasă de ponei originară din insulele Shetland, Scoția. Este o rasă bine adaptată la climatul aspru al acestor insule, precum și la rații de hrană reduse. Acești ponei au fost utilizați drept cai de povară. În jurul anilor 1850 au fost aduși în Anglia, pentru a munci la minele de cărbune, și în SUA, unde a fost creată o rasă de ponei potrivită pentru copii. Cu excepția anumitor ponei pitici, rasa Shetland este cea mai mică rasă de cai. Înălțimea medie este de 102 cm. Sunt animale longevive și au nevoie de foarte puțină îngrijire; sunt blânzi și, dacă sunt bine dresați, au un temperament echilibrat.

Shetland *sau* sheltie

Rasă de câine ciobănesc, dezvoltată din câinele de lucru scoțian pentru a păzi oile din insulele Shetland. Seamănă cu rasa collie cu păr aspru, dar este mai mic; are o înălțime de 33–41 cm. Robust și agil, se remarcă prin abilitatea de a ține laolaltă turma, prin inteligență și fire afectuoasă. Blana sa lungă și dreaptă este, în general, neagră, maronie sau gri-albăstruie, marmorată cu pete negre.

ciobănesc-de-Shetland

SALLY ANNE THOMPSON/EB INC.

shiatsu

Vezi acupunctură

Shibusawa Eiichi

(16.03.1840, provincia Musashi, Japonia – 11.11.1931, Tokyo)

Oficial guvernamental și industriaș japonez. Fiu al unor părinți bogați, a primit statutul de samurai de la shogunul Tokugawa Yoshinobu (1837–1913). După răsturnarea shogunatului Tokugawa în 1868 a deținut funcția de ministru de finanțe în guvernul nou-format. În 1873 a demisionat, pentru a deveni președinte al primei Bănci Naționale (astăzi Banca Dai-ichi Kangyo). În 1880 a organizat Fabrica de tors Osaka, care a devenit un mare succes industrial. A creat, de asemenea, zaibatsu (sau cartelul) țesătorilor de bumbac, pentru a sprijini industria și a obține înțelegeri reciproc avantajoase cu navigatorii și comercianții, practică devenită comună în Japonia industrială. A contribuit la crearea și gestionarea multor altor companii, iar după ce s-a retras a fost activ în domeniul asistenței sociale.

shigella

Bacterie în formă de bastonaș din genul *Shigella*, care populează, în mod obișnuit, tractul intestinal uman și pot provoca dizenteria, numită și șigheloză. Sunt bacterii gram-negative, nu formează spori și sunt imobile. *S. dysenteriae*, care se răspândește prin intermediul apei sau al hranei infestate, provoacă cea mai gravă formă de dizenterie din cauza puternicei toxine pe care o conține, însă și alte specii pot fi agenți provocatori ai bolii.

Shi Huangdi *sau* **Shih Huang-ti** *născut* **Zhao Zheng**

(259 î.Hr., statul Qin, NV Chinei – 210 î.Hr., provincia Hebei)

Fondatorul dinastiei Qin (221–207 î.Hr.) Tatăl său a fost rege al Qin, care era considerat un stat barbar de către statele din centrul Chinei, dar în care exista o guvernare puternic birocratică, funcționând după principiile filozofiei legalismului (*vezi* Hanfeizi). Ajutat de Li Si, Zheng a reușit să îndepărteze celelalte state pretendente, până în 221 î.Hr., când Qin a ajuns să dețină supremația. S-a autoproclamat Shi Huangdi (Primul Împărat suveran al Qin) și a inițiat reforme menite să creeze o administrație de stat complet centralizată. S-a ocupat de magie și alchimie, sperând să descopere elixirul nemuririi; faptul că se baza mult pe magicieni a fost puternic condamnat de învățații confucianiști, mulți dintre aceștia fiind executați de împărat tocmai din acest motiv. Învățații pledau, de asemenea, pentru întoarcerea la vechile tradiții feudale; îndărătnicia acestora l-a determinat pe Zheng să ordone arderea tuturor cărților lipsite de utilitate. Cronicile tradiționale îi conferă o imagine de răufăcător de cea mai joasă speță, crud, incult și superstițios. Istoricii moderni accentuează longevitatea birocrației și a structurilor administrative instituite de el. Deși dinastia Qin a decăzut după moartea sa, dinastiile ulterioare au adoptat aceleași structuri de guvernare. A fost îngropat într-un mormânt masiv, împreună cu o armată de peste 6 000 de soldați și cai de teracotă. *Vezi și* mormintele Qin.

Shijazhuang *sau* **Și-cia-ciuang**

Oraș, 1 338 796 loc. (1999), centrul administrativ al provinciei Hebei, în NE Chinei. Aflat la marginea câmpiei Chinei de N și la poalele Munților Taihang, fundațiile sale datează din epoca de dinaintea dinastiei Han (cca 206 î.Hr.). După ce a ajuns la putere dinastia Tang (sec. VII–X d.Hr.), a avut doar rolul unui târg local. Dezvoltarea sa ca unul dintre cele mai importante orașe ale Chinei a început în 1906, când calea ferată a ajuns la mare, ceea ce a constituit un stimulent pentru comerț și agricultură. A devenit un centru al comunicațiilor datorită căilor ferate construite ulterior și a rețelei extinse de drumuri. S-a transformat într-un oraș industrial, având funcții administrative, la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial. Astăzi este unul dintre cele mai importante centre industriale, culturale și economice ale Chinei.

Shikoku

Cea mai mică insulă interioară, 4 148 000 loc. (2000), din Japonia. Este situată la S de Honshu și la E de Kiushu. O mare parte dintre cei 18 292 kmp pe care se întinde sunt un ținut muntos, iar populația este concentrată în zonele urbane, aflate de-a lungul coastelor. Principalele recolte ale insulei sunt de orez, orz, grâu și mandarine. Ramurile industriale dezvoltate aici sunt prelucrarea petrolului, industria textilă, a hârtiei și pescuitul.

Shillong

Oraș, 132 876 loc. (2001), în NE Indiei. Este centru administrativ încă din 1864, fiind mai întâi reședință de district, iar ulterior capitala Assamului; din 1972 este reședința statului Meghalaya. A fost distrus de un cutremur în 1897 și apoi complet

reconstruit. Este o zonă cu stațiuni, precum și un centru important al comerțului cu produse agricole.

shilluk

Populație care trăiește pe malul de V al Nilului, în Sudan. Localnicii sunt agricultori care cresc vite, oi și capre. Ei vorbesc un dialect est-sudanez, aparținând familiei lingvistice nilo-sahariene. Potrivit cronicilor, au fost unificați într-un singur stat tribal condus de un rege divin, a cărui prosperitate era considerată o garanție pentru prosperitatea statului. Pe lângă cele câteva clase de obârșie regală, populația shilluk este împărțită în persoane aparținând suitei regale, oameni de rând și sclavi. *Vezi și* niloți.

Shiloh, Bătălia de la ~

(6-7 aprilie 1862)

A doua confruntare majoră din Războiul Civil American. Forțele unioniste aflate sub conducerea lui Ulysses S. Grant, printre care se număra și William T. Sherman, și-au stabilit tabăra pe râul Tennessee, la Pittsburg Landing (în apropiere de Biserica Shiloh), pentru a pregăti atacul. Forțele confederate, conduse de A.S. Johnston și P.G.T. Beauregard, i-au atacat prin surprindere, obligându-i să se retragă; Johnston a fost rănit mortal. Contraatacul unioniștilor din ziua următoare a dus la recâștigarea terenului pierdut și la retragerea trupelor Confederației la Corinth, Missouri. Ambele părți și-au atribuit victoria, dar bătălia a fost considerată o înfrângere a Confederației. Au existat cca 10 000 de victime din rândul fiecărei tabere.

Shimabara, răscoala ~

(1637-1638)

Ultima revoltă majoră înainte de răsturnarea shogunatului Tokugawa din Japonia, în anii 1860. Țăranii japonezi, sprijiniți de ronini (samurai fără stăpân), s-au revoltat pentru a protesta față de birurile grele. Fiindcă țăranii erau convertiți la creștinism, răscoala a întărit decizia guvernului de a izola Japonia de influențele străine și a dus la interzicerea oricăror convingeri și activități creștine. Inițial victorioasă, răscoala a fost, în final, înăbușită și se crede că au murit 37 000 de rebeli.

Shimla

Vezi Simla

Shinano

Râu în Honshu, Japonia. Cel mai lung râu din această țară, cu o lungime de 367 km, izvorăște la poalele Muntelui Kobushi și curge în direcția N-NE, pentru a se vărsa în Marea Japoniei, la Niigata. A fost folosit multă vreme drept cale navigabilă interioară și are numeroase porturi.

shinbutsu shugo

Combinație japoneză de budism și shintoism. Acest hibrid a început să se formeze odată cu apariția budismului în Japonia (la mijlocul sec. VI d.Hr.), iar practica construirii de altare shintoiste și budiste foarte apropiate unele de celelalte a început în sec. VII d.Hr. Pentru a separa cele două religii, guvernul a emis un edict în 1868, prin care li se solicita preoților budiști care aveau legături cu altarele shintoiste ori să fie reinstituiți ca preoți shintoiști, ori să se întoarcă la viața laică. Deoarece religia de stat era shintoismul, ceremoniile budiste de la curtea imperială au fost desființate. Cu toate acestea, majoritatea japonezilor au adoptat elemente ale ambelor religii, celebrând evenimentele legate de viață (nașterea, maturizarea, căsătoria) la altare shintoiste, dar ținând serviciile funerale și comemorările celor morți în rit budist.

shinden-zukuri

Stil arhitectural japonez de conacuri construite în timpul perioadei Heian (764–1185). Forma caracteristică era reprezentată de *shinden* (construcție centrală), de care erau legate, prin coridoare, diferite structuri auxiliare. *Shinden* era îndreptat spre S și dădea într-o curte deschisă, dincolo de care exista un bazin. *Tainoya* (apartamentele auxiliare de locuit) de E și de V erau legate prin niște *watadono* (coridoare largi), de la care porneau niște coridoare înguste spre S, care se terminau cu mici pavilioane. Această așezare avea formă de U, în jurul curții. *Vezi și* shoin-zukuri.

shingon

Cult ezoteric japonez bazat pe interpretări ale budismului chinez din sec. IX d.Hr. Membrii acestuia susțin că înțelepciunea secretă a lui Buddha poate fi atinsă prin intermediul unor ritualuri speciale (*vezi* zoga) utilizând corpul, vorbirea și mintea, precum și anumite gesturi simbolice, silabe mistice și concentrarea mentală. Toate aceste practici sunt menite să ducă la conștientizarea prezenței spirituale a lui Buddha, inerentă tuturor ființelor vii. Principala scriere a acestui cult, *Marea sutră a Soarelui* (Mahavairocana Sutra), nu este considerată canonică de către celelalte

școli budiste. Este o formă a vajrayana, deși a fost modificată substanțial și sistematizată de Kukai.

Shinran *născut* Matsuwaka-Maru

(1173, lângă Kyoto, Japonia - 09.01.1263, Kyoto)

Filozof și reformator religios japonez. A intrat în preoție la vârsta de nouă ani și a studiat, timp de 20 de ani, la centrul fondat de Saicho, pe Muntele Hiei. Mai târziu, l-a cunoscut pe Honen, fondatorul cultului Jodo (*vezi* budismul Pământului Pur). Când mișcarea lui Honen a fost reprimată, acesta a fost exilat împreună cu Shinran. Timp de peste 20 de ani, Shinran a trăit ca misionar și învățător, adunându-și învățăturile în șase volume. În 1224 a pus bazele Jodo Shinshu (Adevărata Religie a Pământului Pur). A perfecționat învățăturile Pământului Pur despre salvarea care putea fi obținută prin incantarea numelui lui Buddha Amida (Amitabha) și care susțineau că până și o unică enunțare a acestui nume, dacă era făcută cu credință adevărată, era suficientă pentru a asigura mântuirea. A pledat pentru căsătoria preoților, spre a reduce distanța dintre cler și persoanele laice. Jodo Shinshu este cea mai răspândită denumire a budismului în Japonia modernă.

shintoism

Religie autohtonă în Japonia, bazată pe venerarea spiritelor cunoscute sub numele de *kami*. Termenul (însemnând calea kami) a fost introdus pentru a face distincția între credințele autohtone ale japonezilor și budism, care fusese introdus în Japonia în sec. VI î.Hr. Shintoismul nu are un fondator sau o scriere sfântă, deși mitologia sa este colecționată în *Kojiki* (Însemnare despre lucrurile străvechi) și *Nihon shoki* (Cronicile Japoniei), scrise în sec. VIII d.Hr. Shintoismul se bazează pe credința în misterioasele puteri de creație și armonizare pe care le au *kami*. Conform miturilor shintoiste, la începutul lumii a apărut un anumit număr de kami, iar un cuplu de kami, Izanagi și Izanami, a dat naștere insulelor japoneze, precum și acelor kami care au devenit strămoșii diferitelor clanuri. Familia imperială japoneză reclamă ca strămoașă pe fiica lui Izanagi, zeița-soare Amaterasu. Toate kami colaborează, se spune, unele cu altele, iar viața trăită în concordanță cu voința lor generează o forță mistică prin care se câștigă protecția, colaborarea și acordul acestor kami. Prin venerație și respectarea ritualurilor prescrise la altare (de ex. puritatea rituală), shintoiștii pot ajunge să înțeleagă și să trăiască în concordanță cu voința divină. *Vezi și* shinbutsu shugo.

shinty *sau* shinny

Joc asemănător cu hocheiul pe iarbă și hocheiul de câmp, în care jucătorii (câte 12 în fiecare echipă) folosesc niște bețe curbate pentru a lovi o minge mică și tare și pentru a o introduce în poarta adversă. Este considerat sportul național al Scoției, de unde și este originar (înainte de sec. XVII).

Shippen Jr., William

(21.10.1736, Philadelphia, Pennsylvania - 11.07.1808, Philadelphia, Pennsylvania, SUA)

Medic american. A obținut titlul medical în Edinburgh. În 1762 a înființat prima maternitate din America, iar în 1765, împreună cu John Morgan, a organizat prima școală medicală din coloniile americane, unde a și devenit primul profesor care a predat anatomia, chirurgia și obstetrica. A fost unul dintre primii care au disecat corpuri umane în cadrul predării anatomiei. I-a urmat lui Morgan în funcția de responsabil medical al Armatei Continentale, în 1777. A fost fondatorul și președintele Colegiului Medicilor din Philadelphia, cea dintâi școală americană de medicină.

Shirakawa Hideki

(n. 20.08.1936, Tokyo, Japonia)

Chimist japonez. A obținut titlul de doctor la Institutul de Tehnologie din Tokyo, în 1966. După absolvire, a început să predea la Universitatea din Tsukuba. În 1977 a început să colaboreze cu Alan J. Heeger și Alan G. MacDiarmid, realizând experimente cu poliacetilena polimeră. Munca lor a demonstrat că anumite materiale plastice pot fi modificate chimic pentru a deveni conductori electrici aproape la fel de buni ca și metalele. Ulterior au fost descoperiți și alți polimeri conductori, iar descoperirea a jucat un rol important în domeniul pe cale de dezvoltare al electronicii moleculare. Împreună cu Heeger și MacDiarmid, lui Shirakawa i-a fost decernat Premiul Nobel pentru chimie în 2000.

Shiraz

Oraș industrial și comercial, 1 053 025 loc. (1996), în S Iranului. A avut o importanță deosebită în timpul perioadelor seleucidă (312–175 î.Hr.), partă (247 î.Hr. – 224 d.Hr.)

și sassanidă (cca 224–651 d.Hr.), atingând culmea dezvoltării sale în sec. X–XI. În sec. XIV a fost ocupat de Timur; pe atunci Shiraz devenise un centru musulman care rivaliza cu Bagdad. În 1724 a fost prădat de invadatorii afgani, iar mai târziu a devenit capitala dinastiei persane Zand (1750–1794). Celebru pentru vinul, grădinile, altarele și moscheile sale, a fost locul natal al poeților persani Saádi și Hafez, ale căror morminte se află aici.

Shire

Râu în S Malawi și centrul Mozambicului. Cel mai important râu din Malawi, curge de-a lungul a 402 km de la malul sudic al lacului Malawi, până în fluviul Zambezi unde se varsă. În Malawi cade de la o înălțime de 384 m, pe o întindere spectaculoasă de 80 km de defileuri și cascade. Cursul său de la lacul Malawi este regulat de un baraj la Liwonde, care controlează și riscul inundațiilor.

Shirer, William L(awrence)

(23.02.1904, Chicago, Illinois, SUA - 28.12.1993, Boston, Massachusetts)

Jurnalist, istoric și romancier american. A activat în calitate de corespondent în străinătate și crainic radio în Europa și India în anii 1920, 1930 și 1940. Cartea sa *Jurnalul de la Berlin* (Berlin Diary, 1941) reprezintă o colecție de impresii asupra evenimentelor politice din Europa. Este în mod special cunoscut pentru volumul *Măreția și decăderea celui de-al Treilea Reich* (The Rise and Fall of the Third Reich, 1969, Premiul Național de Carte), un studiu masiv al Germaniei naziste. A scris și alte lucrări istorice masive, precum *Căderea celei de-a Treia Republici* (The Collapse of the Third Republic, 1969), un studiu al Franței acelei perioade. Volumul *Gandhi* (1979) cuprinde interviuri realizate în anii 1930.

shirk

În islam, idolatria și politeismul, ambele fiind considerate eretice. Coranul accentuează faptul că Dumnezeu nu-și împarte puterile cu nici un partener („sharik") și avertizează că aceia care cred în idoli vor fi aspru pedepsiți în Ziua Judecății de Apoi. Conceptul *shirk* a fost lărgit considerabil odată cu dezvoltarea dogmatică a islamului, ajungând să fie utilizat cu sens opus termenului de *tawhid* (unitatea lui Dumnezeu). Legea islamică distinge diferite niveluri de shirk; printre acestea se numără credința în superstiții, credința în puterile lucrurilor și ființelor create (de ex. închinarea la sfinți) și credința în acele persoane care pretind că ar cunoaște viitorul, toate acestea fiind însă păcate foarte mici, în comparație cu politeismul.

Shirley, William

(02.12.1694, Preston, Sussex, Anglia - 24.03.1771, Roxbury, Massachusetts)

Guvernator colonial american de origine britanică. După ce a practicat avocatura în Anglia, s-a stabilit la Boston în 1731. A fost numit judecător al Amiralității (1733), avocat general al regelui (1734) și guvernator al statului Massachusetts (1741–1749, 1753–1756). În timpul Războiului regelui George, a planificat ocuparea de către britanici a orașului Louisburg (1745). A devenit comandant al forțelor britanice din America de Nord (1755), dar a fost concediat după eșecul expediției împotriva fortului Niagara. A fost guvernator al statului Bahamas între 1761 și 1767.

shi-tzu

Rasă de câine miniatural, creată în Tibet prin încrucișarea raselor pekinez și Lhasa Apso. Cu o constituție viguroasă și picioare scurte, are o înălțime de 26 cm și cântărește maxim opt kg. Este mai mult lung decât înalt și are bot scurt, urechi care atârnă și coadă cu blană stufoasă, pe care o poartă încovrigată peste spate. Blana sa lungă și deasă, de diferite culori, cade peste ochi, formând o barbă.

Shiva *sau* Șiva

Zeitate principală a hinduismului, despre care se crede că are diferite forme de manifestare. Ca și Vishnu, Shiva este subiectul unei mitologii complexe și, uneori, contradictorii. Astfel, apare atât ca distrugător, cât și ca restaurator, ca mare ascet și ca simbol al senzualității, ca păstor milostiv al sufletelor și ca răzbunător aprig. Soția sa este cunoscută sub diferite forme, printre care Parvati, Durga și Kali. În shivaism este venerat ca stăpân suprem.

shivaism

Una dintre cele trei forme principale ale hinduismului modern, bazat pe venerarea lui Shiva. Cel mai vechi dintre cultele dedicate lui Shiva datează din sec. IV î.Hr. Textele scrise de credincioșii lui Shiva din sec. III d.Hr. reprezintă baza Tantrei în hinduism și în alte religii indiene. Astăzi, shivaismul include mai multe mișcări, atât

religioase cât și laice; toate îl consideră pe Shiva zeu și învățător suprem și atotputernic și afirmă că a ajunge să cunoști firea lui Shiva este cel mai important țel în viață. Se crede că acest lucru poate fi realizat prin îndeplinirea unui ritual complex. *Vezi și* shaktism; vishnuism.

Shivaji

(19.12.1630 sau 04.1627, Shivnerm Piuve, India - 03.04.1680, Rajgarh)

Rege indian (1674–1680), fondator al regatului Maratha din India. Hindus fervent, a crescut într-o perioadă în care India era condusă de musulmani și încerca să țină piept persecuțiilor religioase. Adunând un grup de adepți, a început, din 1655, să cucerească avanposturile slabe ale sultanului de Bijapur. În 1659 a distrus armata sultanului și a deposedat-o de armament și cai, devenind peste noapte comandantul unei oștiri redutabile. Împăratul mogul Aurangzeb și-a trimis cel mai prestigios general, cu o armată de 100 000 de oameni, pentru a-l prinde, dar Shivaji a reușit să scape. Acumulând mai multă putere, a adăugat și forță navală armatei sale. În 1674 s-a proclamat suveran independent. A forțat o alianță cu sultanii în S, blocând astfel răspândirea influenței mogule. Domnia sa a fost cunoscută mai ales pentru toleranța religioasă. *Vezi* confederația Maratha.

Shockley, William B(radford)

(13.02.1910, Londra, Anglia - 12.08.1989, Palo Alto, California, SUA)

Inginer și profesor american. Și-a luat doctoratul la Harvard. S-a angajat la Laboratoarele Bell în 1936, unde a început să facă experimente care au dus la inventarea tranzistorului. În Al Doilea Război Mondial a fost director de cercetări la Grupul de Cercetări pentru Operațiunile de Război Antisubmarine al Marinei Americane. Ulterior (1954–1955) a fost director adjunct al Grupului de Evaluare a Sistemelor Armate din cadrul Departamentului American al Apărării. A înființat Laboratorul de Semiconductori Shockley, la Beckman Instruments, în 1955. În 1956 i-a fost decernat Premiul Nobel împreună cu John Bardeen și Walter H. Bratain, pentru activitatea în domeniul tranzistorilor. A predat la Universitatea Stanford în perioada 1958–1974. De la sfârșitul anilor 1960 a devenit celebru prin opiniile sale deschise și controversate privind capacitatea intelectuală a negrilor.

Shoemaker, Bill *sau* Willie Shoemaker *născut* William Lee

(19.08.1931, Fabens, Texas, SUA - 12.10.2003, San Marino, California)

Jocheu american. Și-a început cariera în 1949. A concurat în 24 de derby-uri din Kentucky, dintre care a câștigat patru. A câștigat și concursurile Belmot Stakes (de cinci ori) și Preakness (de două ori). A călărit peste 8 800 de cai câștigători în 41 de ani de carieră (pe care a încheiat-o în 1991) și este considerat cel mai mare jocheu american din a doua jumătate a sec. XX.

Shoemaker-Levy 9

Cometă care a intrat în coliziune cu Jupiter în iulie 1994 și care a fost descoperită de Carolyn și Eugene Shoemaker, împreună cu David Levy, cu 16 luni înaintea producerii respectivei coliziuni. Cometa a fost ruptă în peste 20 de fragmente în timpul întâlnirii cu Jupiter din iulie 1992, ceea ce a avut ca rezultat un „șirag de perle" care s-au ciocnit în mod consecutiv cu Jupiter, doi ani mai târziu, în decursul unei săptămâni, lăsând în urmă, la impactul cu solul de pe Jupiter, niște pete negre mai mari decât Pământul.

shoen

În Japonia (sec. VIII–XV), proprietăți private, scutite de taxe, deseori autonome, a căror înmulțire a subminat puterea politică și economică a guvernării centrale și a contribuit la creșterea puterii clanurilor locale. Proprietarii de pământ își încredințau terenurile unor familii puternice sau unor instituții religioase care beneficiau de scutire de impozite, dobândind astfel același statut și pentru ei înșiși. Toate persoanele care aveau legătură cu pământul – patronul care deținea puterea, proprietarul, administratorul de proprietate – aveau drepturi asupra unei părți din veniturile aduse de respectiva proprietate. În timpul shogunatului Kamakura (1192–1333), guvernul militar și-a consolidat autoritatea asupra shoenurilor prin impunerea propriilor administratori (jito) pentru fiecare proprietate pentru a colecta impozitele. În timpul perioadei statelor războinice din Japonia, shoenurile s-au transformat în proprietăți funciare consolidate, aflate sub controlul unor daimyo. *Vezi și* samurai.

shogi

Joc de strategie japonez, care se joacă pe o tablă cu 81 de pătrate, fiecare jucător având la dispoziție 20 de soldați. A fost

practicat în Japonia, în sec. VIII-XII. Două trăsături specifice îl disting de șahul european: (1) soldații capturați nu sunt morți, ci intră în rândul trupelor celui care i-a capturat; (2) pionii pot captura alte piese, prin mutarea lor normală. Originile jocului sunt necunoscute.

shogun

(*în japoneză*, general care înfrânge barbarii)

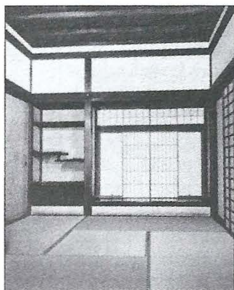
În Japonia, în timpul perioadei Heian, titlu acordat unui general în urma unei campanii de succes. Minamoto Yoritomo a primit titlul în 1192, după câștigarea controlului asupra teritoriului japonez și a formării perioadei Kamakura. Ulterior, shogunii Kamuraka au pierdut, practic, puterea în favoarea familiei Hojo, dar au rămas conducători cu numele. Ashikaga Takauji a primit titlul de shogun în 1338 și a întemeiat shogunatul Ashikaga, dar urmașii săi au avut și mai puțină putere în Japonia decât shogunii Kamuraka, astfel că țara a căzut curând pradă războiului civil (*vezi* Războiul Onin). Shogunatul lui Tokugawa Ieyasu (*vezi* shogunatul Tokugawa) s-a dovedit a fi cel mai durabil, dar înclinația japonezilor spre înlocuirea puterii deținute de cel îndrituit a prevalat și în acest caz, astfel că un consiliu al bătrânilor din principalele ramuri ale clanului Tokugawa s-a constituit în eminența cenușie care a deținut puterea. Deoarece titlul de shogun era dat de împărat, acesta a devenit o țintă pentru cei care au dus la căderea shogunatului în timpul Restaurației Meiji.

shoin-zukuri

Stil de arhitectură privată din Japonia. Numele provine de la un element numit *shoin*, o firidă destinată studiului, care avea un birou încorporat în zid. Alte trăsături caracteristice includeau *tokonoma* și *chingai-dana* (rafturi zidite). Acest stil, derivat din stilul lăcașurilor monastice ale budiștilor zen, a înlocuit treptat stilul shinden-zukuri în timpul perioadei Muromachi (1338–1573). Se caracterizează prin modestia mărimilor (la care aristocrația a fost obligată, ca urmare a pierderii veniturilor), asimetria și îmbinarea neregulată a suprafețelor, precum și prin existența unor ziduri consolidate și a unor shoji glisante, în locul paravanelor mobile care despărțeau principalele încăperi de locuit în construcțiile în stil shinden.

OGURO PLANNING CO.–FPG

Interior în stil shoin-zukuri din templul Ginkaku, Kyoto, prezentând un *chigai-dana* (rafturi în perete) (fundal stânga) și un alcov *shoin* cu ferestre *shoji* (fundal dreapta), sfârșitul sec. XV

shoji

În arhitectura japoneză, uși și ferestre de separare, glisante, realizate dintr-o ramă de lemn cu grilaj și acoperită cu o hârtie tare, albă și translucidă. Atunci când sunt închise, filtrează o lumină difuză în interiorul casei. În timpul verii pot fi deschise sau chiar scoase, oferind astfel casei o deschidere spre exterior, calitate foarte apreciată în Japonia, din cauza umidității extreme.

Sholes, Christofer Latham

(14.02.1819, lângă Mooresburg, Pennsylvania, SUA - 17.02.1890, Milwaukee, Wisconsin)

Inventator american. A făcut mai întâi mașini de numărat și de scris. În 1868 a obținut patentul pentru o mașină de scris, împreună cu Carlos Gliden și Samuel W. Soulé; îmbunătățirile ulterioare aduse acestei mașini i-au adus încă două brevete de invenție. În 1873 și-a vândut drepturile, pentru 12 000 dolari, către Remington Arms Co, care a dezvoltat apoi mașina de scris cunoscută sub numele Remington.

shona

Grup de populații vorbitoare de limbă bantu, care trăiește în partea de E a Zimbabwe și în V Mozambicului. Numără cca nouă milioane de indivizi; aceștia cultivă porumb, mei, sorg și sunt crescători de vite. Satele lor sunt formate din colibe din pământ și nuiele, hambare și kraaluri (țarcuri) pentru vite. Cultura tradițională shora, aflată astăzi într-un accentuat proces de dispariție, ca urmare a influențelor creștinismului și ale urbanizării, se remarcă prin obiectele din fier și ceramică și prin muzica specifică. Magia, vrăjitoria și farmecele au încă un rol important în aceste comunități.

Shore, Templul ~

Complex de altare elegante (cca 700 d.Hr.), unul dintre cele câteva monumente hinduse de la Mahabalipuram, în zona de coastă a statului Tamil Nadu din India. Este considerat cel mai frumos exemplu timpuriu de arhitectură medievală de templu din S Indiei. Spre deosebire de majoritatea vecinilor săi, este construit nu din pietre scoase din peșteri, ci din pietre șlefuite. Are două altare, unul închinat lui Shiva, iar

celălalt lui Vishnu. Stilului său îi este specific turnul piramidal tip *kutina*, constând din etaje dispuse în trepte, terminându-se la vârf cu o cupolă și cu un ornament de acoperiș, o trăsătură care îl deosebește de sikhara din N Indiei.

Shorter, Frank

(n. 1947, München, Germania)

Alergător american. A câștigat primul său maraton în 1970, terminând cursa (în 2 ore, 12 minute și 19,8 secunde) cu două minute înaintea celui de-al doilea clasat. La Jocurile Olimpice din 1972, Shorter a devenit primul american, după 64 de ani, care a câștigat o medalie de aur la maraton. La Olimpiada din 1976 a câștigat medalia de argint.

Shorter, Wayne

(n. 25.08.1933, Newark, New Jersey, SUA)

Saxofonist și compozitor american. A studiat la Universitatea din New York. A cântat împreună cu formația lui Art Blakey în 1959–1960, fiind și director muzical al acestuia, după care s-a alăturat remarcabilei formații a lui Miles Davis, de la mijlocul anilor 1960, în care au mai cântat și Herbie Hanckok, basistul Ron Carter (n. 1937) și toboșarul Tony Williams (1945–1997). În 1970 a înființat formația Weather Report, împreună cu Joe Zawinul (1932–2007), care a devenit cea mai importantă formație de „fusion" jazz-rock din anii 1970. Împreună cu ei a cântat și basistul Jaco Pastorius (1951–1987). Shorter a fost autorul multor standarde specifice ale jazzului.

Shoshone

Râu în NV statului Wyoming, SUA. Format prin unificarea a două curente principale în lanțul muntos Absaroka din Parcul Național Yellowstone, curge spre NE pe o distanță de 160 km, unindu-se apoi cu râul Bighorn, în apropiere de granița cu Montana. A fost numit după tribul indian al shoshonilor.

shoshoni

Grup de indieni nord-americani înrudiți, care ocupau, în mod tradițional, regiunea Marelui Bazin din SUA. Limba shoshone aparține grupului numic al familiei limbilor uto-aztece. Sunt, în general, împărțiți în patru grupe: shoshonii vestici (în zonele nemuntoase), localizați în E Nevadei; shoshonii nordici (din zonele muntoase) din NV Utah și S Idaho; shoshonii de la râul Wind din V Wyomingului; comanche din V Texasului. Shoshonii vestici au supraviețuit prin vânătoare și culesul diferitor plante. Shoshonii nordici și de la râul Wind se pare că au devenit proprietari de cai în 1680 și au adoptat multe elemente din cultura indienilor de câmpie; erau vânători de bizoni, locuiau în tepee, purtau îmbrăcăminte din piele și se războiau cu alte triburi. Sunt înrudiți cu triburile ute, paiute, gosinte și bannock. După ruptura de grupul shoshonilor de la râul Wind, indienii comanche s-au mutat spre S. Astăzi mai există cca 10 000 de shoshoni; majoritatea trăiesc în rezervații amenajate pe teritoriul care, odinioară, fusese proprietatea lor.

Shotoku Taishi

(574 d.Hr., Yamato, Japonia - 08.04.662 d.Hr., Yamato)

Regent japonez care a ajutat la răspândirea budismului și a confucianismului, a reinstituit ambasade japoneze în China și a adoptat calendarul chinezesc și rangurile de la curtea imperială. A construit Horyu-Ji (Templul Horyu) și este considerat uneori autorul *Constituției cu șaptesprezece articole*, o descriere a preceptelor etice confucianiste și a sistemului birocratic chinezesc. După moartea sa, a fost considerat un sfânt budist.

Showa, împăratul ~

Vezi Hirohito

Showa, perioada ~

(1926-1989)

Perioadă din istoria Japoniei corespunzând domniei lui Hirohito, împăratul Showa. În primele decenii, perioada Showa a fost caracterizată de militarismul anilor 1930 și de dezastruoasa participare a Japoniei la Al Doilea Război Mondial, care a avut drept rezultat colapsul total al Japoniei și, în cele din urmă, capitularea sa. Epoca postbelică a adus reconstrucția, marcată de succese precum aderarea la ONU în 1956, găzduirea Olimpiadei din 1964 și organizarea Expoziției Mondiale de la Osaka din 1970. Japonezii au trăit experiența așa-numitului miracol economic, cu o rată medie a creșterii economice de 10% în perioada 1955–1960, rată care a crescut în anii următori. În anii 1980, economia japoneză a devenit una dintre cele mai mari și mai complexe din lume, cu un venit pe cap de locuitor care îl depășea pe cel din SUA. Societatea japoneză a devenit urbană într-o măsură din ce în ce mai mare, cu o zecime din populație trăind în

Tokyo la mijlocul anilor 1980. Influența americană asupra culturii populare a fost foarte puternică, astfel că tinerii japonezi au început să copieze și să adopte multe elemente ale culturii americane. În perioada Showa tot mai mulți oameni au început să trăiască în familii restrânse față de vechile familii extinse, căsătoriile făcându-se mai mult din dragoste decât cele aranjate, obișnuite în trecut, și având mai puțini copii în familie și mai multe oportunități oferite femeilor. *Vezi și* perioada Heisei; ocupația (Japoniei).

Shreve, Henry Miller

(21.10.1785, districtul Burlington, New Jersey, SUA - 06.03.1851, St. Louis, Missouri)

Inventator și explorator american. A crescut în zona frontierei de V din Pennsylvania. După moartea tatălui său, în 1799, a întreprins o serie de călătorii de afaceri. În timpul Războiului din 1812, a fost căpitan pe nava comercială *Enterprise*, al doilea vapor cu aburi de pe Mississippi, care aproviziona armata lui Andrew Jackson. Cu toate că *Enterprise* a fost prima navă rapidă cu aburi care a ajuns la Louisville, Kentucky (1815), Shreve a proiectat alt vas fluvial. Modelul realizat de el pentru Washington avea o carenă netedă și adâncă, o punte secundară și un motor pe aburi amplasat pe puntea principală și a reprezentat prototipul vaporului cu aburi de pe Mississippi. Mai târziu, a proiectat prima dragă, care curăța râurile de rămășițele naufragiilor. Tabăra sa de pe Red River din Louisiana a devenit o așezare permanentă, cunoscută sub numele de Shreveport.

Shreveport

Oraș, 200 145 loc. (2000), în Louisiana de NV, SUA. Fondat în 1837, pe Red River, pe pământurile cumpărate de la indienii Caddo, a devenit capitală de stat confederat și fort militar în timpul Războiului Civil American. S-a dezvoltat rapid, după ce s-au descoperit zăcăminte de petrol în 1906, iar în prezent este centrul comercial și industrial al unei regiuni formate din trei state. Aici se află Universitatea de Stat Louisiana, iar Baza Aeriană Barksdale se află în apropierea orașului.

Shrewsbury

Oraș, 63 000 loc. (1995), municipiu al regiunii Shrewsbury și Atcham, district istoric și administrativ în Shropshire, Anglia. Este capitala ținutului Shropshire, situat la granița Angliei cu Țara Galilor și înconjurat de râul Severn. A fost fondat în sec. V d.Hr., în timpul regatului galez Powys, și a devenit parte a regatului anglo-saxon al Merciei, la sfârșitul sec. VIII d.Hr. În sec. XI d.Hr., orașul a revenit contelui Roger de Montgomery, care a fondat aici o abație și a transformat așezarea într-una dintre primele proprietăți nobiliare ale Angliei. Spre sfârșitul Evului Mediu, după secole de războaie cu Țara Galilor, care a devenit atunci partener în comerțul cu lână și in, regiunea a prosperat. Orașul este locul natal al lui Charles Darwin.

Shrewsbury, Duce de ~ *născut* Charles Talbot

(24.07.1660 - 01.02.1718, Londra, Anglia)

Om de stat englez. La șapte ani a moștenit titlul tatălui său și a fost educat în spiritul religiei catolice. S-a convertit la protestantism în 1679, iar în 1688 a fost unul dintre cei șapte bărbați care l-au încurajat pe William de Orania să preia puterea de la Iacob II. După ce a contribuit la succesul rebeliunii, Shrewsbury l-a servit pe William III ca ministru de externe (1689–1690, 1694–1699), fiind numit duce în 1694. După ce și-a schimbat crezul politic, renunțând la Partidul Liberal, a fost numit lord locotenent al Irlandei (1710–1714) în administrația Partidului Conservator, iar în 1714 a fost desemnat de către regina Ana înalt lord al trezoreriei. A obținut recunoașterea lui George I ca moștenitor regal legitim al tronului și a asigurat succesiunea pașnică a casei de Hanovra.

Shridhara

(a activat în 750 d.Hr., în India)

Renumit matematician hindus, care a scris mai multe tratate de matematică. Lucrările care au supraviețuit parțial vremii sunt *Matematica metodică* (Patiganita), *Esența matematicii* (Ganitasara) și *Matematica în 25 de strofe* (Ganitapanchavimashi). *Patiganita* constă în reguli matematice în versuri, fără demonstrații. Prima parte analizează operațiile aritmetice (inclusiv calculul pătratelor, al rădăcinilor pătrate, al cuburilor și al rădăcinilor cubice), integralele și fracțiile, reducerea fracțiilor și proporțiile. A doua parte cuprinde diferite probleme, iar de la jumătate enumeră regulile pentru figurile plane. A scris *Ganitasara* și *Ganitapanchavimashi,* ca rezumate ale unei lucrări mai ample, care ar putea fi chiar *Patiganita*. A dat primele formule indiene corecte pentru volumul sferei și al trunchiului de con.

Shripati

(a activat în 1045, Rohinikhanda, India)

Astronom, astrolog și matematician indian. A scris *Ornamentul matematic* (Ganitatilaka) și lucrările de astronomie *Esența doctrinelor recunoscute* (Siddhantashekhara), *Cum se poate obține apogeul intelectual* (Dhikotidakarana) și *Înțelepciunea permanentă* (Dhruvamanasa). *Siddhantashekhara* conține două capitole despre matematică și reprezintă unul dintre puținele documente rămase din această perioadă, care dă detalii despre stadiul de dezvoltare al matematicii în intervalul dintre Brahmagupta și Bhaskara II. Despre horoscop, Shripati a scris în *Modul de întocmire a horoscopului* (Jatakakarmapaddhati) și *Un colier prețios al științei astrelor* (Jyotisharatnamala), lucrări care au influențat dezvoltarea astrologiei în India.

Shropshire

Comitat administrativ, geografic și istoric, 283 240 loc. (2001), situat în Anglia de V. Este traversat de râul Severn, iar centrul administrativ se află la Shrewsbury. Aici s-au descoperit semne de viață umană datând din Neolitic, Epoca Bronzului și începutul Epocii Fierului. În sec. I d.Hr., romanii au construit o fortăreață la Viroconium, unul dintre cele mai mari orașe din Britannia romană. Cucerirea saxonă a dus la construirea digului Offa în 1066, o linie dublă de castele, folosită pentru a marca granița dintre Anglia și Țara Galilor. În sec. XIII, calitatea superioară a lânii de Shropshire a adus prosperitate regiunii. La începutul sec. XVIII, a devenit cel mai important producător de fier din Anglia. Prelucrarea fierului și agricultura au rămas și astăzi ocupațiile de bază din zonă. Comitatul administrativ Shropshire este format din cinci districte: Bridgnorth, North Shropshire, South Shropshire și orașele Oswestry și Atcham.

Shu

(907–965 d.Hr.)

Nume antic pentru Sichuan și denumire pentru două regate aparținând Chinei în timpul celor Zece Regate, mai precis Qian (fost Shu, 907–925 d.Hr.) și Hou (mai târziu Shu, 934–965). Regatul Shu a fost identificat cu Sihuanul actual. Cu excepția celor zece ani de instabilitate, care au caracterizat perioada dintre cele două regimuri Shu, zona s-a bucurat de liniște și prosperitate, atunci dezvoltându-se poezia, budismul și taoismul. *Vezi și* cele Cinci dinastii; cele trei regate.

Shu

Zeu al aerului și susținător al cerului, în religia egipteană, creat de zeul Atum. Împreună cu sora sa, Tefnut (zeiță a umidității), a format primul cuplu al grupului de nouă zei, numiți Eneazii din Heliopolis. Din unirea lor s-au născut Geb și Nut. Shu este reprezentat în manieră antropomorfă, cu o pană de struț pe cap. În multe cazuri, este înfățișat purtând trupul arcuit al lui Nut deasupra capului. Ulterior, a fost adesea considerat fiul lui Ra, fiind identificat cu zeul războinic Onuris.

Shu Mang

Vezi U Ne Win

Shubra al-Khaymah

Oraș, 870 716 loc. (1996), din Egipt. Este o suburbie nordică a orașului Cairo, situată pe malul de E al Nilului. La început, era o piață care aproviziona Cairo cu produse agricole provenite din bogata deltă a Nilului. În anii 1820, viceregele otoman al Egiptului a construit aici primele fabrici și școli în stil european, iar orașul a devenit un centru industrial. Este așezat la V de hotarul sudic al canalului Ismailia, care leagă Canalul de Suez de Nil.

shuffleboard

Joc în care doi sau patru participanți folosesc tacuri cu mânere lungi pentru a împinge anumite discuri în zonele de punctaj, marcate pe o suprafață plană și netedă (de 1,8 m pe 15,8 m). Era un joc foarte popular în Anglia, începând cu sec. XV, în special în rândul aristocrației. Mai târziu a devenit popular și în rândul călătorilor de pe pacheboturile oceanice sau navele de croazieră, ca joc de punte. Maniera actuală a jocului a fost stabilită în 1924, la St.Petersburg, Florida.

shugen-do

Tradiție religioasă japoneză care combină credințele populare cu shintoismul, cu budismul și cu elemente de taoism. Practicantul face exerciții fizice și spirituale, pentru a dobândi puterea de luptă împotriva spiritelor malefice. Shugen-do s-a dezvoltat în perioada Heian și s-a aliat cu școlile ezoterice de Budism, Tendai (Tiantai) și shingon. Mulți dintre preoții budiști ai cultelor ezoterice au dezvoltat constant tehnicile de shugen-do, practicanții servind deseori drept preoți shintoiști. Guvernul a interzis practicarea shugen-do în 1872. După 1945, odată cu proclamarea libertății

religioase, câteva grupări shugen-do au încercat o reînsuflețire a acestei practici, dar influența tradiției și aderența la aceasta sunt acum diminuate.

Shujing *sau* Shu Ching

Una dintre cele cinci lucrări clasice ale Antichității chineze. Conținând documente despre istoria Chinei antice, opera reunește cele mai vechi scrieri chineze. Este alcătuită din 58 de capitole, dintre care 33 sunt, în general, considerate lucrări autentice din sec. IV î.Hr. sau chiar mai vechi. Primele cinci capitole urmăresc conservarea spuselor și înregistrarea faptelor împăraților care au domnit în legendara epocă de aur a Chinei. Următoarele patru capitole sunt dedicate dinastiei Xia, iar alte 17 capitole, dinastiei Shang. Ultimele 32 de capitole acoperă perioada dinastiei Zhou de Vest.

Shula, Donald Francis

(n. 04.01.1930, Grand River, Ohio, SUA)

Antrenor de fotbal american. A jucat pentru Universitatea John Caroll, pentru Baltimore Colts și pentru alte cluburi din NFL (Liga Națională de Fotbal). După ce a antrenat echipe universitare, a devenit antrenor principal la Colts (1963–1969). Cu Shula ca antrenor, echipa a câștigat 71 de meciuri, a pierdut 23 și a înregistrat patru egaluri. Antrenând jucătorii de la Miami Dolphins (1970–1996), Shula a devenit primul antrenor din NFL care a câștigat o sută de partide în zece sezoane. Între 1972 și 1973, Miami Dolphins a devenit prima echipă neînvinsă într-un sezon și în meciurile din finală, totul culminând cu o victorie în Super Bowl. Shula deține recordul NLF din toate timpurile, cu 347 de victorii.

Shull, George Harrison

(15.04.1874, districtul Clark, Ohio, SUA - 28.09.1954, Princeton, New Jersey)

Botanist și genetician american. Și-a luat doctoratul în 1904, după care a lucrat cu preponderență pentru Institutul Carnegie din Cold Spring Harbor, în New York, și la Universitatea Princeton. A pus la punct o metodă de cultivare a porumbului, care permite seminței să se dezvolte în soluri și în condiții variate, producția îmbunătățindu-se astfel cu 25–50%. A produs primii hibrizi înainte de 1910. Cu toate acestea, producerea lor comercială a început abia în 1922. A fondat revista *Genetics* în 1916. *Vezi și* Edward Murray East.

Shun

În mitologia chineză, unul dintre cei trei împărați legendari, alături de Yao și Da Yu, din perioada de aur a Antichității (sec. XXIII î.Hr.), împărați evidențiați de Confucius ca modele ale integrității și virtuții. Cu toate că tatăl său a încercat, în repetate rânduri, să-l ucidă, Shun i-a rămas loial. Cerul și pământul știau cât e de virtuos, iar animalele îl ajutau să-și îndeplinească cu succes toate sarcinile. Împăratul Yao l-a preferat pe Shun propriului fiu ca succesor și i-a dăruit două fiice în căsătorie. Lui Shun îi sunt atribuite standardizarea instrumentelor de măsură, regularizarea cursurilor de apă și divizarea administrativă a împărăției în provincii.

Shute, Nevil *născut* Nevil Shute Norway

(17.01.1899, Ealing, Middlesex, Anglia - 12.01.1960, Melbourne, Victoria, Australia)

Romancier australian de origine engleză. A exploatat din plin studiile de inginerie aeronautică și a folosit adesea amănunte tehnice în ficțiunile sale. Printre lucrările de început se numără *Atât de disprețuit* (So Disdained, 1928) și *Ce s-a întâmplat cu familia Corbett* (What Happened with Corbetts, 1939), o previziune a bombardamentelor asupra civililor din Al Doilea Război Mondial. După război, s-a stabilit în Australia, unde a scris mai multe romane care trădează disperarea sa față de viitorul umanității. Printre acestea se numără *Un oraș precum Alice* (A Town Like Alice, 1950, ecranizat în 1956) și *Pe plajă* (On the Beach, 1957, ecranizat în 1959). Cea mai cunoscută operă a sa, romanul *Pe plajă* oferă o imagine vie a dispariției rasei umane, ca urmare a războiului nuclear.

Shwe Dagon

Pagodă în Yangôn (Rangoon), centru al vieții religioase din Birmania (Myanmar). Complex de temple budiste început în sec. XV, pagoda Shwe Dagon este construită din cărămidă sub forma unui con și este complet acoperită cu aur. Ridicată deasupra unei camere cu relicve, a fost reconstruită de câteva ori. În 1841, regele Tharrawaddy a dispus ca înălțimea să fie de 99 m. Pagoda se află în vârful unui deal care se înalță la o înălțime de 51 m deasupra orașului.

Shymkent *sau* Chimkent

Oraș, 526 140 loc. (2006), în partea central-sudică a Kazahstanului. Se situează la o altitudine de 512 m pe colinele de la poalele lanțului muntos Ugam, la N de

Tașkent. Reprezentând, la origine, o așezare pe ruta caravanei dintre Asia Centrală și China, orașul datează din sec. XII sau chiar mai devreme. Distrus de câteva ori de atacurile nomade, a devenit parte din hanatul Kokand, la începutul sec. XIX, iar în 1864 a fost preluat de Rusia. Fiind așezat pe ruta feroviară Turkestan–Siberia, populația sa a crescut brusc în sec. XX. În prezent este un centru industrial și cultural.

Siad Barre, Mohamed

(1919, Ganane, Somalia italiană - 02.01.1995, Lagos, Nigeria)

Președinte al Somaliei în perioada 1969–1991. A urmat școala militară în Italia, iar în 1960, când Somalia a dobândit independența, a fost numit colonel în armată. A preluat puterea printr-o lovitură de stat, după asasinarea președintelui în 1969. Sub conducerea lui Siad Barre, forțele somaleze au invadat o regiune disputată din SE Ethiopiei, în 1977, dar au fost respinse. Guvernarea sa a fost acuzată de numeroase încălcări ale drepturilor omului și, din 1988, forțele guvernamentale au dus numeroase lupte împotriva unor formațiuni rebele. A fugit în exil în Nigeria în 1991, lăsând țara în pragul foametei și războiului civil.

Siam

Vezi Thailanda

siameză

Rasă de pisică domestică, zveltă, cu păr scurt, originară din Thailanda (Siam). Rasa siameză are un colorit bej sau cenușiu, cu puncte întunecate pe urechi, față, picioare și coadă. Punctele pot fi brune-închis (puncte ștampilă), cenușii-albăstrii (puncte albastre), ciocolatii (puncte ciocolatii), roz-cenușii (puncte liliachii) sau roșii-orange (puncte roșcate). Capul are o formă ascuțită. Ochii albaștri sunt oblici și pot fi sașii. Exemplarele cu ochi sașii și coadă răsucită nu sunt agreate de crescătorii profesioniști. Siamezele sunt considerate animale deosebit de inteligente și foarte gălăgioase. Mieunatul specific acestei rase este asemănător unui țipăt.

siamezi, gemeni ~

Vezi gemeni uniți

Sian

Vezi Xi' an

Siang

Vezi Xiang

Sibelius, Jean

născut **Johan Julius Christian**

(08.12.1865, Hämeenlinna, Finlanda - 20.09.1957, Järvenpää)

Compozitor finlandez. A compus muzică și a cântat la vioară de la o vârstă fragedă, iar mai târziu a studiat compoziția cu Karl Goldmark (1830–1915). S-a concentrat inițial asupra muzicii de cameră, apoi a devenit, în scurt timp, compozitor orchestral. S-a implicat în mișcarea pentru independența națională față de Rusia, naționalismul său fiind clar în lucrări inspirate din folclorul finlandez precum *Kullervo* (1892), suita *Karelia* (1893), *Patru legende din Kalevala* (Lemminkäinen Suite, 1893) și *Finlanda* (1900). Cele mai importante creații ale sale sunt cele șapte simfonii (1899–1924), concertul pentru vioară (1903) și *Tapiola* (1926). Lucrările sale, caracterizate de un romantism năvalnic, cu accente melancolice, s-au bucurat de recunoaștere internațională. În ultimii treizeci de ani de viață, probabil și din cauza consumului excesiv de alcool, Sibelius nu a mai compus nimic.

Siberia

Regiune din zona central-nordică a Asiei, situată, în cea mai mare parte, pe teritoriul Rusiei. Se întinde de la Munții Urali până la Oceanul Pacific și de la Oceanul Arctic până la Kazahstanul central și granițele cu Mongolia și China. Ocupă mai mult de 13 000 000 kmp. Este cunoscută pentru iernile sale lungi și aspre, temperaturile înregistrate coborând până la –68°C. Primii oameni care s-au stabilit aici au venit, probabil, din Siberia de S, în Paleolitic. Zona a aparținut Chinei din cca 1000 î.Hr., apoi turco-mongolilor, din sec. III î.Hr. Vânătorii ruși și exploratorii cazaci au colonizat Siberia la sfârșitul sec. XVI și, pe la mijlocul sec. XVIII, mare parte din Siberia aparținea Rusiei. Ruta feroviară transsiberiană a făcut legătura între Siberia și alte regiuni ale Rusiei. Siberia de E a fost condusă de guvernul antibolșevic în fruntea căruia era Aleksandr Kolceak, în perioada 1918–1920. A devenit parte din URSS în 1922. Rusia și-a exilat criminalii și prizonierii politici aici, iar din anii 1930, Stalin a construit lagăre de muncă forțată, care au contribuit la dezvoltarea industriei. Siberia a jucat un rol important în Al Doilea Război Mondial, prin fabricile care au fost amplasate în zonă. Aici există zăcăminte de cărbune, petrol, gaze naturale, diamante, fier și aur; principalele sale

produse industriale includ oțelul, aluminiul și diferite utilaje. Siberia de S produce grâu, secară, ovăz și floarea-soarelui. Principalele orașe ale Siberiei sunt Novosibirsk, Omsk, Krasnoiarsk și Irkutsk.

siberiene, populații ~

Numeroase grupuri etnice care trăiesc în Siberia. Majoritatea se ocupă cu creșterea renilor, cu pescuitul, vânătoarea animalelor cu blană, creșterea cailor și a vitelor. În trecut, mulți dintre locuitorii Siberiei dețineau o locuință de vară, numită iurtă, și una de iarnă, parțial sau total îngropată în pământ. Șamanismul era o practică obișnuită, iar familia constituia principala formă de organizare socială. Guvernul sovietic a încercat colectivizarea și introducerea unor noi ocupații. Unele grupuri etnice precum koriacii și neneții au rămas fidele, până în zilele noastre, acelorași ocupații tradiționale. Printre populațiile siberiene se numără ciukci, evenki, ket, hanty, mansi, iakuți și yukaghir. *Vezi și* limbi paleosiberiene.

Siberut

Insulă din Indonezia. Cea mai mare din grupul Mentawai, care se află în dreptul coastei de V a insulei Sumatra. Are 40 km lățime și 110 km lungime. Coasta este joasă și mlăștinoasă; pe insulă crește o vegetație de savană. Agricultura este principala ocupație în zonă.

sibilă

Profetesă în Antichitatea greco-romană; era considerată o personalitate importantă a timpurilor mitice. Profețiile ei, exprimate în hexametri, s-au transmis pe cale scrisă. La sfârșitul sec. IV î.Hr., numărul sibilelor a crescut, iar termenul a primit un caracter general. Sibilele erau asociate diferitelor oracole, în special celor ale zeului Apollo, care era considerat sursă de inspirație. Sibilele erau înfățișate ca niște femei bătrâne, care trăiau în peșteri și își rosteau profețiile într-o stare de transă profundă. Cărțile Sibiline, o renumită colecție de profeții, erau păstrate în templul lui Iupiter din Roma și erau consultate numai în situații extreme.

Sibiu

Municipiu, 167 377 loc. (2001), situat în partea centrală a României, centrul administrativ al județului omonim, pe râul Cibin. Atestat documentar în 1191 cu numele Cibinum. În 1224, localitatea figura ca sediul unui comitat, iar în 1302 este pomenită ca reședință de scaun. A fost un important centru comercial în Evul Mediu (40 de bresle în sec. XVII–XVIII). În sec. XVIII a fost reședința guvernatorilor și capitala voievodatului Transilvania. A devenit municipiu în 1968. Este nod feroviar și rutier și are aeroport. Este centru industrial important, cu activități în mecanica fină, autoutilitare, textile, industria alimentară. Ca monumente se remarcă biserica Sf. Maria (în stil gotic, sec. XIII–XV), catedrala ortodoxă Sf. Treime, cazarma Kempel, fragmente din vechile fortificații etc. În 2007, la decizia Consiliului Miniștrilor Culturii din UE, Sibiu a fost desemnat Capitală culturală europeană.

Sibiu

Județ, situat în centrul României, în partea central-sudică a Transilvaniei, la poalele de N ale Carpaților Meridionali, în Podișul Transilvaniei. Suprafața: 5 432 kmp; 443 264 loc. (2001). Reședința: Sibiu. Începând cu sec. XII apar primele mențiuni documentare ale unor așezări omenești. Tot atunci sunt colonizați sașii în regiune. În sec. XIII-XV sunt construite cetăți în multe așezări din zona sudică. Înființat după decembrie 1918, județul Sibiu a fost reînființat după 1968, cu o suprafață mărită. Are un relief variat, format din trei trepte principale – munți, dealuri, depresiuni. În S se află culmi montane, aparținând Carpaților Meridionali (Făgăraș, Lotru, Cindrel), în partea central-nordică Podișul Târnavelor, Podișul Secașelor și Podișul Hârtibaciului – subdiviziuni ale Podișului Transilvaniei, la care se adaugă depresiunile Făgăraș și Sibiu. Economia are un pronunțat caracter industrial (industria energetică, constructoare de mașini), iar agricultura este bazată pe cultura plantelor tehnice și creșterea animalelor (ovine). Obiectivele turistice sunt numeroase și variate: peisajele alpestre ale Munților Făgăraș, Lotrului, Cindrel, monumente medievale din Sibiu și Mediaș, cetățile de la Biertan și Slimnic etc.

Sichuan

Provincie în SV Chinei. Se învecinează cu provinciile Quinqhai, Gansu, Shaanxi, Guizhou și Yunnan, cu municipalitatea Chongqing și cu Regiunea autonomă a Tibetului. Suprafața: 487 000 kmp; 86 730 000 loc. (2002). Centrul administrativ: Chengdu. Se situează deasupra văii râului Chang și este a doua provincie ca mărime a Chinei, cuprinzând depresiunea centrală Bazinul Roșu. Reprezintă

una dintre provinciile Chinei cele mai populate și diversificate etnic. Fiind una dintre primele regiuni colonizate de chinezi în mileniul I î.Hr., în timpul dinastiei Zhou (1046–246 î.Hr.) și până în cursul dinastiilor Song (960 d.Hr.–1279), a fost împărțită în diverse subdiviziuni politice. A devenit provincie în timpul dinastiei Qing (1644–1911), iar pe durata Războiului sino-japonez a fost folosită drept cartier general (la Chong-Qing) al guvernului naționalist. Japonezii nu au reușit să pătrundă în zonă. De aici provin cele mai importante producții de orez, porumb, cartofi dulci și mare parte din carnea de vită și de porc din China. În plus, această provincie constituie și cea mai puternic industrializată regiune din SV Chinei, fiind un centru pentru mineritul cărbunelui, rafinarea petrolului și producția chimică. Bucătăria condimentată din Sichuan este renumită în toată lumea.

Sicilia

Insulă, regiune autonomă în Italia. Este despărțită de restul Italiei prin strâmtoarea Messina. Cea mai mare insulă din Marea Mediterană. Suprafața: 25 460 kmp; 4 866 202 loc. (2001). Centrul administrativ: Palermo. Aici se află Etna, cel mai înalt vulcan activ din Europa. Datorită poziției strategice în centrul Mediteranei, insula a reprezentat un loc de întretăiere a drumurilor, de-a lungul istoriei. Grecii au colonizat-o între sec. VIII și VI î.Hr., devenind prima provincie romană în sec. III î.Hr. În sec. VI d.Hr., a aparținut Imperiului Bizantin, iar în 965 d.Hr. a fost cucerită de arabii veniți din Africa de N. În 1060 a fost preluată de normanzi, pentru ca, între sec. XII și XIII, apoi XVIII, să facă parte din Regatul celor Două Sicilii. De-a lungul sec. XIX, a fost scena unor importante mișcări revoluționare. În 1860 a fost eliberată de sub stăpânirea Bourbonilor, iar în 1861 a fost încorporată în Regatul Italiei. Agricultura este ocupația principală a zonei, activitățile industriale fiind reprezentate de rafinarea petrolului, prelucrarea produselor alimentare, producția vinului și construcțiile navale.

Siciliană, Școala ~

Grup de poeți din Sicilia, S Italiei și Toscana, aflați la curtea lui Friedrich II (d. 1197–1250) și a fiului său, Manfred de Sicilia (m. 1266). Poeții au stabilit normele limbii populare, în opoziție cu provensala, constituind astfel limba standard pentru poezia de dragoste italiană. Tot acestui grup i se datorează și apariția a două specii lirice importante, canson și sonetul. Dintre cele cca 125 de poeme păstrate, numeroase au fost scrise de Giacomo da Lentini, poetul cel mai important al grupului. Sonetul Școlii Siciliene a devenit, cu unele variații, formula lirică dominantă a Renașterii italiene și a Angliei elisabetane, unde a fost transformat în sonetul specific englez, numit și sonet shakespearian.

Siciliene, Vecerniile ~

(1282)

Masacru al francezilor, care a dus la revolta siciliană împotriva regelui angevin Carol I. Susținută de Pedro III de Aragon, revolta a fost declanșată de asasinarea de către sicilieni a unor soldați francezi acuzați de blasfemie, în timpul vecerniilor ținute în biserica Santo Spirito din Palermo. Locuitorii orașului au urmat exemplul și au masacrat 2 000 de francezi stabiliți în Palermo. Puțin după aceea, toată Sicilia s-a revoltat și a cerut ajutorul aragonezilor, ceea ce a declanșat un război franco-aragonez, pentru preluarea Siciliei. Conflictul s-a încheiat odată cu încoronarea lui Friedrich III, frate al regelui de Aragon (1302), ca rege al Siciliei.

Sicilii, Regatul celor Două ~

Fost regat în Italia, care unea partea sudică a Peninsulei Italice cu insula Sicilia. Regiunea a fost cucerită de normanzi în sec. XI, iar în 1282, împărțită între dinastia franceză angevină, căreia i-a revenit partea peninsulară, și dinastia spaniolă aragoneză, care a preluat insula. Cele două teritorii au fost conduse de pretendenți la titlul de rege al Siciliei. În 1442, Alfonso V de Aragon a reunificat cele două zone, proclamându-se rege al Celor Două Sicilii. Acest titlu mai fusese folosit în timpul guvernării spaniole și al casei de Bourbon, între sec. XVI și XIX. Titulatura a devenit oficială în 1816, când administrația celor două regiuni a fost unificată, iar Sicilia și-a pierdut autonomia. Cucerit de Giuseppe Garibaldi în 1860, Regatul celor Două Sicilii a devenit parte integrantă a Regatului Italiei.

sicomor

Denumire dată unor arbori care fac parte din genuri și familii diferite. În SUA, termenul desemnează platanul (*Platanus occidentalis*), un arbore robust care este plantat pe marginea străzilor. Arțarul sau falsul-platan (*Acer pseudoplatanus*) este numit uneori sicomor. Sicomorul biblic,

astăzi numit smochin (*Ficus sycomorus*), era utilizat de către vechii egipteni la confecționarea sarcofagelor.

Sicyon

Oraș antic în N Peloponesului, în S Greciei. Situat la 18 km NV de Corint, a jucat un rol important în istoria Greciei, atingând apogeul în sec. VI î.Hr., sub Cleisthenes, bunicul lui Cleisthenes al Atenei. În sec. IV î.Hr. a devenit celebru datorită școlii de pictură și sculptură, unde s-a remarcat Lisip. În sec. III î.Hr., importanța orașului a crescut sub conducerea lui Aratos, care l-a introdus în Liga Aheeană.

SIDA *denumire completă* Sindrom Imunodeficitar Dobândit

Boală transmisibilă a sistemului imunitar, cauzată de virusul imunodeficienței umane (HIV). Acesta este un lentivirus (virus lent; un membru al familiei retrovirusurilor) care atacă lent și distruge sistemul imunitar, apărarea organismului împotriva infecțiilor, lăsând individul vulnerabil la foarte multe alte infecții și afecțiuni grave care, în final, cauzează moartea. SIDA este stadiul final al infectării cu HIV, în cursul căruia apar frecvent infecții fatale și cancere.

Originea HIV nu este foarte bine cunoscută. Totuși, un lentivirus genetic similar cu HIV a fost descoperit la cimpanzei și la gorile în Africa de Vest. Acest virus este cunoscut sub denumirea de virusul imunodeficienței la maimuțele antropoide (SIV) și mult timp oamenii de știință au fost convinși că ar fi inofensiv pentru cimpanzei. Dar, în 2009, o echipă de cercetători care investiga populația de cimpanzei din Africa a descoperit că, de fapt, SIV cauzează la animale boli asemănătoare SIDA. La cimpanzeii infectați cu SIV rata mortalității este de 10 până la de 16 ori mai mare decât la cei neinfectați. Vânarea și consumul cărnii de cimpanzeu este posibil să fi permis transferul virusului la oameni, probabil spre sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX. Tulpina virală de SIV găsită la gorile e cunoscută sub denumirea de SIVgor și se deosebește de tulpina găsită la cimpanzei. Deoarece se bănuiește că primatele sunt sursa HIV, SIDA este considerată o zoonoză, o infecție comună la oameni și la alte animale vertebrate.

Studiile genetice pe o tulpină pandemică de HIV, cunoscută sub numele de HIV-1 grupa M, au indicat că virusul a apărut între anii 1884–1924 în Africa Centrală și de Vest. Cercetătorii estimează că această tulpină a virusului a început să se răspândească rapid în regiunile respective la sfârșitul anilor 1950. Ulterior, pe la mijlocul anilor 1960, o tulpină evoluată, numită HIV-1 grupa M, subtip B, s-a răspândit din Africa în Haiti. Acolo, acest subtip a dobândit caracteristici unice, probabil prin procesul de recombinare genetică. La un moment dat, între anii 1969 și 1972, virusul a migrat din Haiti în Statele Unite. El s-a răspândit în SUA vreme de aproape un deceniu, până când a fost descoperit, la începutul anilor 1980. Răspândirea la scară globală a virusului a fost probabil facilitată de mai mulți factori, inclusiv de urbanizarea în creștere și de călătoriile pe distanțe tot mai mari în Africa, de traficul internațional de călători, de schimbarea obiceiurilor sexuale și de administrarea intravenoasă a drogurilor.

În 1981, investigațiile din New York și California au descoperit primul caz de îmbolnăvire cu SIDA. Inițial cele mai multe cazuri de infectări au fost diagnosticate la homosexuali, care contractaseră virusul în principal prin contact sexual, și la consumatorii de droguri administrate intravenos, care se infectaseră în principal din cauza folosirii în comun a acelor de seringă infectate. În 1983, cercetătorii francezi și americani au reușit să izoleze agentul cauzator al SIDA, HIV. (În 2008, virusologii francezi Françoise Barré-Sinoussi și Luc Montagnier au fost distinși cu Premiul Nobel pentru fiziologie/medicină pentru descoperirea HIV). În 1985 s-au pus la punct testele serologice pentru detectarea virusului. Potrivit Raportului ONU din 2007 cu privire la SIDA, se estimează că aproximativ 33,2 milioane de oameni sunt infectați cu HIV, alți 2,5 milioane s-au infectat în ultima perioadă, iar 2,5 milioane au decedat din cauza SIDA. În comparație cu anii anteriori, statisticile din 2007 reflectă o descreștere a numărului anual de noi infectări și decese datorate SIDA și o creștere a numărului bolnavilor de SIDA care reușesc să supraviețuiască. Se estimează că din anul 1981 au murit din cauza acestei maladii cca 25 de milioane de oameni. Populația din Africa subsahariană constituie 70% din totalul populației infectate de pe glob. În unele țări din regiune, prevalența infecțiilor cu HIV depășește 10% din totalul populației. În alte părți ale planetei, ratele de infectare sunt mai scăzute, dar diferite subtipuri ale virusului s-au răspândit în Europa, India, Asia de Sud și de Sud-Est, America

Latină și regiunea Caraibilor. Ratele de infectare s-au aplatizat oarecum în SUA și în Europa. În Statele Unite aproape un milion de oameni trăiesc cu HIV/SIDA și jumătate din noile infecții au loc în rândul afro-americanilor. În Asia, cea mai mare creștere a infecțiilor cu HIV are loc în China, în Indonezia și în Vietnam. În unele regiuni ale globului accesul la tratamentul retroviral împotriva SIDA rămâne limitat, deși, față de trecut, în prezent tot mai mulți oameni primesc tratamentul adecvat.

Grupe și subtipuri de HIV

Studiile genetice au condus la un sistem de clasificare generală a HIV, care se bazează în primul rând pe gradul de similitudine al secvenței genei virale. Principalele două clase de HIV sunt HIV-1 și HIV-2. HIV-1 se împarte în trei grupuri, cunoscute ca grupa M (principal), grupa O (solitar) și grupa N (nou). Pe plan mondial, în ce privește HIV-1, grupa M cauzează majoritatea infecțiilor și se subdivizează în subtipuri de la A la K, diferite din punctul de vedere al expresiei genelor virale, al virulenței și al mecanismelor de transmitere. În plus, unele subtipuri se combină între ele, creând subtipuri recombinate. HIV-1, grupa M, subtip B este virusul care s-a răspândit din Africa în Haiti și ulterior în Statele Unite. Forme pandemice ale subtipului B se găsesc în America de Nord și de Sud, în Europa, Japonia și Australia. Subtipurile A,C și D se găsesc în Africa subsahariană, dar subtipurile A și C se găsesc și în Asia și alte părți ale lumii. Majoritatea celorlalte subtipuri ale grupului M sunt în general localizate în regiuni specifice din Africa, America de Sud sau America Centrală.

În 2009 a fost descoperită o nouă tulpină a HIV-1 la o femeie din Camerun. Virusul era strâns înrudit cu o tulpină de SIV, descoperită la gorilele sălbatice. Cercetătorii au plasat noul virus în propriul său grup, HIV-1, grupa P, deoarece era unic în raport cu alte tipuri de HIV-1. Nu este clar dacă virusul nou-identificat cauzează boli la om.

HIV-2 se împarte în grupe de la A la F, subtipurile A și B fiind cele mai relevante în ce privește infectarea la om. HIV-2, răspândit în principal în Africa de Vest, poate cauza SIDA, dar o face mult mai încet decât HIV-1. Există unele indicii că HIV-2 s-ar putea să se fi dezvoltat dintr-o formă de SIV care infectează maimuțele-verzi africane.

Transmitere

HIV se transmite prin transferul direct al fluidelor corpului, cum sunt sângele sau produsele din sânge, sperma și alte secreții genitale sau laptele matern, de la o persoană infectată la una neinfectată. Principalul mijloc de transmitere la scară globală este contactul sexual cu o persoană infectată. HIV este frecvent răspândit și printre utilizatorii de droguri administrate intravenos care folosesc același ac de seringă. Înaintea dezvoltării procedurilor de verificare și a tehnicilor de distrugere a HIV din produsele sangvine cu ajutorul căldurii, transmiterea se producea și prin intermediul sângelui și al produselor din sânge contaminate; mulți oameni bolnavi de hemofilie au contractat HIV în acest mod. Astăzi, riscul de a contracta HIV prin transfuzii de sânge este extrem de scăzut. În cazuri rare, transmisia la personalul medical se poate produce accidental, prin înțeparea cu acul de seringă folosit pentru colectarea sângelui de la o persoană infectată. Virusul se poate transmite și prin placentă sau prin laptele matern, de la mamă la copil; administrarea de medicamente antiretrovirale atât mamei, cât și copilului în jurul datei nașterii reduce riscul de infectare cu HIV a copilului. HIV nu se răspândește prin tuse, strănut sau contact obișnuit (cum ar fi strângerea de mână). HIV este fragil și nu poate supraviețui mult în afara corpului. Prin urmare, pentru transmitere este necesar transferul direct al fluidelor corpului. Alte boli transmise pe cale sexuală, cum sunt sifilisul, herpesul genital, gonoreea și chlamydia, măresc riscul de contractare a HIV prin contact sexual, probabil din cauza leziunii organelor genitale pe care le cauzează.

Ciclul de viață al HIV

Principala țintă celulară a HIV este o clasă specială de celule albe din sânge, cu rol hotărâtor în sistemul imunitar, cunoscute sub denumirea de limfocite T helper sau celule albe T helper. Celulele T helper se mai numesc și celule CD4+ T, deoarece au pe suprafața lor o proteină receptor denumită CD4. Celulele T helper joacă un rol central în reacțiile imune normale, producând factori care virtual activează toate celelalte celule ale sistemului imunologic. Acesta include limfocitele B, care produc anticorpii necesari pentru lupta împotriva infecțiilor, limfocitele T citotoxice, care ucid celulele infectate cu un virus, macrofagele și alte celule efectoare care atacă agenții patogeni invadatori. SIDA se instalează din cauza pierderii majorității celulelor T helper din organism.

HIV este un retrovirus, aparținând unei familii unice de virusuri al căror material genetic este compus din ARN – acid ribonucleic (în loc de ADN – acid dezoxiribonucleic), închis într-o membrană lipoproteică. HIV nu se poate replica singur, bazându-se în schimb pe mecanismele de replicare ale celulei-gazdă pentru a produce noi particule virale. HIV infectează celulele T helper prin intermediul unei proteine incluse în membrana sa, numită gp120. Proteina gp120 se leagă de o moleculă numită CD4, aflată pe suprafața celulei T helper, acțiune care inițiază un set complet de reacții ce permit informației genetice a HIV să pătrundă în celulă. Intrarea HIV în celulă necesită, de asemenea, participarea unui set de proteine aflate la suprafața celulei, care, în mod normal, servesc ca receptori pentru chemokine (mediatori asemănători hormonilor care atrag celulele sistemului imunitar în anumite părți ale organismului). Se pare că legarea gp120 de CD4 expune o zonă a gp120 care interreacționează cu receptorii chemokinelor. Această interacțiune declanșează o schimbare conformațională care expune o zonă a membranei proteinei virale gp41, aceasta inserându-se în membrana celulei-gazdă, astfel încât leagă membrana virală de membrana celulei. O nouă schimbare conformațională în gp41 unește cele două membrane, permițând fuziunea lor. După fuziune, informația genetică virală poate intra în celula-gazdă.

Odată ce virusul a infectat celula T, HIV, cu ajutorul enzimei virale, își copiază ARN-ul în ADN cu două lanțuri în formă de elice, cu ajutorul transcriptazei inverse: acest proces este numit transcriptază inversă deoarece violează calea uzuală în care este transcrisă informația genetică. Deoarece transcriptazei inverse îi lipsește funcția de „control și corectare a greșelilor" pe care o au majoritatea enzimelor ADN de sintetizare, la replicarea virusului apar multe mutații, afectând și mai mult capacitatea sistemului imunitar de a combate virusul. Mutațiile respective ajută virusul să evolueze foarte rapid, de aproximativ un milion de ori mai rapid decât genomul uman. Această evoluție rapidă permite virusului să scape reacției imunologice și medicamentelor antivirale. Următorul pas în ciclul de viață al virusului este integrarea genomului viral în ADN-ul celulei-gazdă. Integrarea se produce în orice loc accesibil al genomului-gazdă și are ca rezultat achiziționarea permanentă a genelor virale de către celula-gazdă. În condiții potrivite, aceste gene sunt transcrise în molecule virale ARN. Unele molecule virale ARN sunt încorporate în noi particule virale, în timp ce altele sunt folosite ca mesageri ARN pentru producția de noi proteine virale. Proteinele virale se asamblează pe membrana plasmei, împreună cu ARN-ul genomului viral, pentru a forma o particulă de virus care înmugurește pe suprafața celulei infectate, luând cu ea o parte din membrana celulei-gazdă, care va servi drept înveliș viral. În această membrană se află complexe de gp120/gp41 care permit atașarea de celulele T helper în următorul ciclu de infectare. Majoritatea celulelor infectate mor rapid (în cca o zi). Numărul de celule T helper care se pierd din cauza infectării sau a altor procese excede numărul de noi celule produse de sistemul imunitar, ducând în final la un declin al numărului de celule T helper. Medicii constată evoluția bolii prin determinarea numărului de celule T helper (CD4+celule) în sânge. Aceste măsurători, numite numărători CD4, furnizează indicii importante referitoare la statutul sistemului imunitar. Medicii măsoară și cantitatea de virusuri din circuitul sangvin – adică încărcătura virală – care furnizează informații referitoare la viteza de răspândire a virusului și la dispunerea celulelor T helper.

Genomul HIV

Genomul HIV are o rată foarte înaltă de mutații și, în consecință, virusul din fiecare persoană infectată este ușor diferit. Mecanismele genetice aflate la baza acestei variații individuale au fost investigate pornind de la secvența genomului. În 2009, genomul HIV-1 a fost primul a cărui secvență a fost determinată în întregime. Anterior acestei realizări, capacitatea ARN-ului HIV de a se combina în structuri foarte complexe a complicat tentativele de elucidare a secvenței genomului, oamenii de știință putând determina numai secvența unor mici segmente ale genomului. Genomul HIV-1 este compus din 9 173 de nucleotide de ARN (nucleotidele sunt cărămizile, părțile componente ale acizilor nucleici).

Determinarea secvenței a scos la iveală faptul că variațiile se produc pe întregul genom HIV, dar sunt mai pronunțate în gena care codifică proteina gp120. Schimbând constant structura proteinei sale predominante de suprafață, virusul poate evita

detectarea sa de către anticorpii produși de sistemul imunitar. Determinarea secvenței a mai furnizat informații utile asupra factorilor genetici care influențează activitatea virală. Se speră că aceste informații vor contribui la dezvoltarea de noi medicamente pentru tratarea SIDA.

Stadiile infectării

Infectarea cu HIV implică trei stadii: infecția primară cu HIV, stadiul nesimptomatic și instalarea SIDA. În primul stadiu, virusul se reproduce rapid și unele persoane infectate pot trece printr-o fază acută, asemănătoare gripei, care, de regulă, durează una sau două săptămâni. În această perioadă pot apărea o diversitate de simptome, cum ar fi temperatură, noduli limfatici măriți, dureri și inflamare a gâtului, dureri musculare și ale încheieturilor, erupții și indispoziție generală. Testele HIV standard, care măsoară anticorpii produși ca urmare a infectării cu HIV, sunt inițial negative, deoarece, în general, anticorpii HIV nu ating niveluri detectabile în sânge decât după câteva săptămâni de la instalarea stadiului acut al bolii. Pe măsură ce reacția sistemului imunitar la virus se dezvoltă, nivelul HIV din sânge scade.

A doua fază a infecției cu HIV, perioada asimptomatică, durează în medie zece ani. În cursul acestei perioade virusul continuă să se replice și există o lentă descreștere la numărarea CD4 (numărul celulelor T helper). Când numărarea CD4 scade la cca 200 de celule pe microlitru de sânge (într-un adult neinfectat există, de regulă, 1 000 de celule la microlitru), pacientul începe să treacă prin infecții oportuniste – adică infecții care se produc doar la persoane cu sistem imunitar afectat. Aceasta este boala SIDA, stadiul final al infecției cu HIV. Cele mai răspândite infecții oportuniste sunt pneumonia cu *Pneumocystis carinii* (infecția plămânilor provocată de un microorganism denumit *Pneumocystis carinii*), tuberculoza, infecția cu *Mycobacterium avium*, infecția cu herpes simplex (HSV), pneumonia bacteriană, toxoplasmoza și infecția cu cytomegalovirus. În plus, pacienții se pot îmbolnăvi de demență și de anumite forme de cancer, inclusiv sarcom Kaposi și limfoame. În final, moartea survine din cauza atacului neîntrerupt al agenților patogeni sau a incapacității organismului de a lupta împotriva bolilor.

Puține persoane infectate cu HIV au supraviețuit mai mult de zece ani fără să se îmbolnăvească de SIDA. Se bănuia de mulți ani că astfel de persoane dezvoltă o reacție imună mult mai viguroasă împotriva virusului, dar oamenii de știință nu puteau explica de ce. Apoi, în 2006, o variație, numită polimorfismul unui singur nucleotid sau SNP în gena HLA-G (leucocita umană antigen G) – o genă care codifică pentru o moleculă ce stimulează răspunsul imunitar –, a fost identificată la un subgrup de prostituate care rămăseseră HIV negative, în pofida faptului că întreținuseră relații sexuale cu peste 500 de bărbați diagnosticați HIV pozitiv. În 2007, oamenii de știință au identificat trei noi SNP-uri responsabile pentru cca 15% din variabilitatea încărcăturii virale și progresul bolii între persoanele infectate cu HIV. Două dintre aceste SNP-uri sunt localizate în gene care codifică pentru HLA-B și HLA-C, molecule similare cu HLA-G deoarece sunt specializate în recunoașterea agenților patogeni și în activarea sistemului imunitar. Al treilea SNP este localizat într-o genă numită HCP5 (HLA complex P5), un retrovirus inactiv care a fost încorporat prima dată în genomul uman cu milioane de ani în urmă și care are similarități cu HIV în secvența ADN, apreciindu-se că intervine în replicarea virală.

În 2009, oamenii de știință au descoperit că HIV este capabil de mutații rapide pentru a putea evita recunoașterea de către anumite molecule imune HLA. Cercetătorii au identificat îndeosebi două forme ale genei HLA-B, cunoscute sub denumirea de HLA-B*51 și HLA-B*27, care produc molecule imune susceptibile să evite HIV. Mutațiile HIV pentru a evita aceste molecule au corelație directă cu frecvența în care genele HLA-B*51 și HLA-B*27 se găsesc la diferite grupuri de populație. De exemplu, procentul de persoane infectate cu HIV, purtătoare ale virusului mutant capabil să evite detectarea imunologică specifică moleculelor HLA-B*51 și HLA-B*27, este mai ridicat la populațiile cu cea mai mare frecvență de gene HLA-B*51 și HLA-B*27. În contrast, la populațiile cu cea mai joasă frecvență a acestor gene, numai un mic procent al persoanelor infectate cu HIV erau infectate cu virusul mutant. Capacitatea HIV de a se muta (schimba) și, ca urmare, de a evolua pentru a evita detectarea de către cele mai prevalente molecule HLA este similară adaptării și mutării rapide a altor virusuri infecțioase, cum sunt cele care provoacă gripa.

Diagnostic, tratament, prevenire

Testul pentru depistarea infectării cu HIV este unul indirect, care nu pune în evidență virusul HIV, ci anticorpii specifici anti-HIV care apar în sânge după 4–6 luni, ca urmare a infectării. Testul cel mai comun pentru depistarea HIV este ELISA (prescurtare pentru Enzyme Linked Immuno-Sorbent Assay: reacție imunoenzimatică). Testul ELISA este deosebit de precis. Rezultatele lui sunt exacte în proporție de 99–99,5%. Dacă rezultatul este pozitiv, testul se repetă pe aceeași mostră de sânge. Un alt rezultat pozitiv este confirmat folosindu-se un test mai specific, numit testul Western-blot (sau IFA – prescurtare a termenului Immuno-Fluorescence Assay: reacție imunofluorescentă). O problemă cu testul ELISA este că dă false rezultate pozitive la persoanele care au fost expuse la boli parazitare, cum este malaria; prin urmare, testul întâmpină mari probleme în Africa, unde atât SIDA, cât și malaria fac ravagii. Testul numit Reacție pozitivă de polimerizare în lanț a ADN-ului viral (PCR), care depistează ARN-ul viral și, ca urmare, permite detectarea virusului după o expunere foarte recentă la acesta, și testul SUDS (Single Use Diagnostic Screening) sunt alte două opțiuni. Deoarece aceste teste sunt foarte scumpe, cel mai adesea nu sunt la îndemâna marii majorități a populației cu risc de contractare a virusului HIV. Companiile farmaceutice dezvoltă noi modalități de testare, mai ieftine și care nu necesită refrigerare, pentru a permite accesul la aceste teste al populației cu risc de infectare din întreaga lume.

Nu există vreo cură pentru combaterea HIV. Eforturile pe linia prevenirii s-au concentrat în primul rând pe schimbarea comportamentului sexual, cum ar fi practicarea abstinenței și folosirea prezervativelor. Încercările de reducere a folosirii drogurilor cu administrare intravenoasă și de descurajare a folosirii în comun a acelor de seringă au dus, de asemenea, la reducerea ratelor de infectare în unele regiuni. Primul vaccin care a demonstrat un anumit grad de eficiență în prevenirea infectării cu HIV a fost RV144, care constă în două vaccinuri diferite administrate succesiv, o strategie cunoscută sub denumirea de „primul sprijin". Fiecare vaccin a fost conceput să acționeze împotriva tulpinilor de HIV care circulă în Asia de Sud-Est. În 2009, rezultatele obținute în Thailanda la un experiment clinic implicând peste 16 000 de voluntari au demonstrat că RV144 a redus riscul de infectare cu HIV cu 31,2% la persoanele sănătoase (bărbați și femei) cu vârste între 18 și 30 de ani.

Infecția HIV se tratează cu trei clase de medicamente antiretrovirale. Inhibitorii de protează, care inhibă acțiunea unei enzime HIV numite protează, includ ritonavirul, saquinivirul, indinavirul, amprenivirul, nelfinavirul și lopinavirul. Inhibitorii non-nucleozidici ai revers transcriptazei (NNRTI), cum sunt abacavirul (ABC), zidovudina (AZT), zalcitabina (ddC), didanosina (ddI), stavudina (d4T) și lanivudina (3TC), și inhibitorii RT non-nucleozidici (efavirenz, delavirdine și nevirapine) inhibă acțiunea transcriptazei reversibile (revertazei). Fiecare dintre aceste medicamente are efecte secundare unice și, în plus, tratamentul cu o combinație din aceste medicamente duce la noi efecte secundare, inclusiv la anomalii ale țesutului adipos subcutanat, boală numită lipodistrofie.

Deoarece HIV devine rapid rezistent la un singur medicament antiretroviral, pentru reprimarea eficientă a virusului este necesar un tratament combinat. De la introducerea sa în 1996, terapia antiretrovirală foarte activă HAART (Highly Active Antiretroviral Therapy, o combinație de trei sau mai multe medicamente inhibitoare RT și de protează) a dus la o scădere marcantă a ratei mortalității cauzate de HIV în SUA și în alte țări industrializate. Din cauza prețului foarte ridicat, HAART nu este, în general, practicată în regiunile globului cel mai greu lovite de epidemia SIDA. Deși se pare că HAART nu poate eradica HIV, totuși stopează în mare măsură replicarea virusului, permițând, prin aceasta, reconstituirea sistemului imunitar al organismului. Nivelul de virusuri în circuitul sanguin devine nedetectabil; dar virusul este încă prezent în rezervoare, cel mai cunoscut fiind un rezervor latent dintr-un subset de celule T helper, numite celule de memorie T helper în repaus. Virusul poate persista în stare latentă în aceste celule, care au o durată lungă de viață datorită rolului lor de a permite sistemului imunitar să răspundă rapid la infecții cu care organismul s-a confruntat anterior. Aceste celule infectate latent reprezintă o barieră majoră în tratarea infecției cu HIV. Pacienții tratați cu succes cu HAART nu mai suferă de bolile asociate cu SIDA, dar tratamentul poate fi însoțit de severe efecte secundare. Pacienții trebuie să continue să ia toate medicamentele, fără a greși dozele

din combinația de medicamente prescrisă, altfel riscă să dezvolte în organism un virus rezistent la medicamentele prescrise. Dacă se întrerupe tratamentul cu HAART, replicarea HIV este reluată.

Terapia antiretrovirală este inițiată atunci când nivelul de CD4 scade sub 200 de celule la microlitrul de sânge, care coincide în general cu instalarea fazei simptomatice a bolii. La majoritatea pacienților, inițierea tratamentului în această fază are ca rezultat eficiența terapeutică maximă, deoarece minimizează severitatea toxicității medicamentelor și, prin aceasta, riscul întreruperii tratamentului și dezvoltării rezistenței la medicamentele administrate. Totuși, studiile au indicat că la pacienții cu factori crescuți de morbiditate – cum ar fi coinfecția cu un virus de hepatită, un declin neobișnuit de rapid al CD4 sau o încărcătură virală înaltă –, inițierea mai timpurie a tratamentului, când nivelul de CD4 a scăzut la 350 de celule pe microlitru, poate mări șansele de supraviețuire și poate întârzia semnificativ instalarea bolilor asociate cu SIDA. Alte studii au indicat că începerea tratamentului retroviral la copii imediat după diagnosticare, mai curând decât să se aștepte apariția simptomelor, poate reduce puternic mortalitatea infantilă și progresia bolii. Asemenea studii au condus la elaborarea de recomandări de tratamente care sunt mai dinamice astăzi decât în trecut, îmbunătățind astfel rezultatele obținute prin tratament la anumite grupuri de pacienți infectați cu HIV.

Identificarea variațiilor genetice la HLA-B, HLA-C, HLA-G și HCP5 a deschis noi căi și posibilități pentru dezvoltarea de medicamente și vaccinuri împotriva HIV, care nu fuseseră explorate anterior. Oamenii de știință anticipează că terapia cu accentul pus pe aceste gene va servi la creșterea capacității de reacție a sistemului imunitar.

Aspecte sociale, juridice și culturale

Ca orice epidemie pentru care nu există tratament, răspândirea SIDA este însoțită de tragedie. De la prăpădul provocat în anumite comunități (cum a fost cazul homosexualilor din San Francisco în anii 1980) la infectarea a peste o treime din adulții unor țări africane situate la sud de Sahara, ca Botswana, Swaziland și Zimbabwe, la începutul secolului XXI, SIDA a avut un impact social devastator. Efectul său cultural colateral nu a fost mai puțin întins, declanșând noi cercetări în medicină și dezbateri juridice complexe, precum și o intensă competiție între oamenii de știință, companii farmaceutice și institute de cercetare. De la mijlocul anilor 1980, Societatea Internațională pentru SIDA a ținut conferințe regulate, la care au fost dezbătute rezultatele noilor cercetări și succesele pe linia combaterii bolii.

Pentru ridicarea nivelului de conștientizare și vigilență publică, susținătorii cauzei îndeamnă oamenii să poarte o panglică roșie ca brățară, indicându-se astfel preocuparea față de SIDA. Grupuri de activiști exercită presiuni pe lângă guverne pentru obținerea de fonduri în scopul educării populației, întreprinderii de cercetări și tratamentului SIDA, iar alte grupuri de sprijin furnizează o largă gamă de servicii, incluzând îngrijire și asistență medicală, cazare, hrană, consiliere medicală și juridică. Cei care au murit de SIDA au fost evocați în peste 44 000 de panouri ale Memorialului SIDA care a fost expus în întreaga lume, atât în scopul strângerii de fonduri, cât și pentru a scoate în evidență dimensiunea umană a acestei tragedii. ONU a desemnat ziua de 1 decembrie ca Zi Mondială a luptei împotriva SIDA.

În ce privește accesul la tratamentele medicale de ultimă oră, factorii determinanți țin adesea de geografie și de economie. Mai simplu spus, națiunilor în curs de dezvoltare le lipsesc adesea mijloacele și fondurile necesare pentru accesul la tratamentele disponibile în țările industrializate. Pe de altă parte, în multe țări dezvoltate, standardele înalte ale îngrijirii medicale de specialitate au făcut ca boala să fie percepută ca tratabilă și chiar să fie menținută sub control. Această percepție a alimentat o atitudine de delăsare în lupta de prevenire a infectării cu HIV (cum ar fi practicile sexuale sigure sau programul de distribuire a acelor de seringă sterile) care, drept urmare, a condus la o nouă creștere a ratei de infectare cu HIV.

Din cauza magnitudinii răspândirii SIDA în Africa, în special în Africa subsahariană, guvernele acestei regiuni au încercat să lupte împotriva bolii în diverse moduri. Unele țări au făcut aranjamente cu companii farmaceutice multinaționale, pentru ca acestea să fabrice medicamente împotriva HIV la prețuri mai scăzute. Alte țări, cum este cazul Africii de Sud, au început să fabrice ele însele aceste medicamente, în loc să le importe. Sunt analizate și plante

indigene din Africa pentru a le evalua utilitatea în dezvoltarea diferitelor metode de tratament al HIV/SIDA.

În absența resurselor financiare pentru plata terapiilor cu noile medicamente, multe țări africane s-au concentrat pe educație, considerând-o cel mai bun mijloc de apărare împotriva bolii. În Uganda, de exemplu, cântece despre boală, afișe și panouri amplasate în întreaga țară și campanii de menținere a vigilenței publice încă din grădiniță au ajutat la încetinirea răspândirii SIDA. Prostituatele din Senegal sunt înregistrate și controlate în mod regulat pentru a depista HIV, iar preoții, inclusiv liderii religioși islamici, acționează pentru informarea publicului asupra bolii. Dar în alte părți ale Africii s-a realizat un progres minim. Spre exemplu, practica violării fetelor foarte tinere s-a răspândit printre bărbații africani infectați cu HIV, datorită falsei convingeri că asemenea acte îi vor vindeca, într-un fel, de boală. În Africa subsahariană stigmatul bolii, asociat cu homosexualitatea și natura ilegală a acestei orientări sexuale în unele țări, a descurajat homosexualii să se trateze împotriva bolii și a împiedicat sever extinderea programelor de combatere a HIV/SIDA în sânul acestor comunități. În 2009 s-a constatat că incidența SIDA printre homosexualii din anumite țări africane este alarmant de înaltă – de cca zece ori mai mare decât în totalul populației masculine din aceste țări. În plus, se pare că mulți homosexuali din aceste zone nu își dau seama că boala se poate transmite de la bărbat la bărbat. În opinia multor oameni, numai o educație mai bună poate combate stereotipurile păguboase, dezinformarea și practicile dăunătoare asociate cu SIDA.

În mod tipic, legile referitoare la HIV și SIDA se împart în patru mari categorii: declarare obligatorie, testare obligatorie, legi împotriva transmisiei bolii și legi privind imigrația. Declararea obligatorie a noilor infecții cu HIV este menită să încurajeze tratamentul timpuriu. Multe țări, printre care Canada, Elveția, Danemarca și Germania, au promulgat legi privind declararea obligatorie a infectării cu HIV. Unele țări, spre exemplu Estonia, practică testarea obligatorie a deținuților din închisori (ca răspuns la creșterea explozivă a numărului de infectări printre cei încarcerați). În SUA există legi care prevăd testarea celor condamnați pentru infracțiuni sexuale. Alte prevederi legale și internaționale se referă la incriminarea transmiterii cu știință sau fără știință (îndeosebi în SUA și Canada) și la dreptul persoanelor depistate pozitiv de a imigra sau chiar de a intra în țări străine. În 1987, Statele Unite au adăugat SIDA pe lista bolilor transmisibile care interzic persoanelor infectate să intre în țară. Unsprezece alte țări – inclusiv Arabia Saudită, Libia, Qatar, Rusia și Coreea de Sud – au impus și ele restricții la imigrare persoanelor infectate cu HIV. Pe 4 ianuarie 2010, președintele SUA, Barack Obama, a ridicat interdicția SUA, declarând că ea contravine aspirației țării de a deveni lider mondial în lupta împotriva SIDA.

În cele mai multe state din SUA, unele comunități s-au pronunțat și au acționat împotriva deschiderii de clinici pentru tratamentul SIDA sau admiterii în școlile publice a copiilor depistați cu HIV. Mai multe țări – îndeosebi Thailanda, India și Brazilia – au contestat legile internaționale referitoare la patentele privind medicamentele, argumentând că nevoia oamenilor și a societății pentru tratamente de ultimă oră prevalează și este deasupra drepturilor companiilor farmaceutice. La începutul sec. XXI, multe țări occidentale criticau ezitarea unor guverne de a organiza campanii pentru conștientizarea situației în grupurile cu înalt risc de infectare cu HIV, cum sunt homosexualii, prostituatele și toxicomanii, de teamă să nu fie acuzate că aprobă stilul de viață al acestor grupuri.

Pentru lumea artei și a culturii populare, HIV/SIDA a fost o armă cu două tăișuri. Pe de o parte, SIDA a răpit mulți fotografi, cântăreți, actori, dansatori și scriitori talentați. Pe de altă parte, la fel ca și tragedia războiului și ororile Holocaustului, SIDA a impulsionat și a catalizat crearea unor lucrări de artă, ca și a unor inspiratoare istorii de perseverență umană. De la *Numai iubirea* (Love Alone) a lui Paul Monette, la *Simfonia nr 1* a lui John Coriglianode și până la curajul cu care faimosul jucător de tenis de câmp american Arthur Ashe și-a trăit public ultimele zile, după ce se infectase cu HIV din cauza unei transfuzii de sânge – toate acestea, ca și incredibilul ritm de creștere al infectărilor cu HIV, constituie moștenirea lăsată de SIDA.

Siddons, Sarah *născută* **Sarah Kemble**
(05.07.1755, Brecon, Brecknockshire, Țara Galilor – 08.06.1831, Londra, Anglia)
Actriță britanică. A jucat în trupa de teatru a tatălui ei și s-a căsătorit cu actorul

Sarah Siddons, desen în cretă de J. Downman, 1787; Galeria Națională de Portrete, Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

William Siddons în 1773. Debutul său pe scena londoneză, în rolul personajului Isabella din *Mariajul fatal* (Fatal Marriage), la Drury Lane Theatre în 1782, a propulsat-o imediat, ea devenind cea mai importantă actriță de tragedie a vremii. A interpretat roluri shakespeariene din 1785 până în 1812, anul retragerii. S-a remarcat mai ales prin felul în care a interpretat-o pe Lady Macbeth. A fost subiect al bine-cunoscutelor portrete semnate de Thomas Gainsborough și Joshua Reynolds.

Side

Oraș antic din SV Anatoliei. Cel mai important port din Pamfilia antică. La început era situat pe coasta mediteraneeană. În prezent, se află mai în interiorul țării. Deși a fost întemeiat de grecii eolieni, aici s-a vorbit o altă limbă decât greaca. A fost ocupat de Alexandru cel Mare, iar Antioh III a fost înfrânt aici în 190 î.Hr. În sec. I î.Hr., pirații l-au transformat în principala lor piață de sclavi. Printre ruinele antice se află și cele ale unui teatru imens, prevăzut cu cupole, unul dintre cele mai frumoase din Asia Mică.

siderit

Carbonat de fier ($FeCO_3$). Un mineral carbonic foarte răspândit, care se regăsește în orice minereu de fier. Mineralul se găsește sub forma unor straturi subțiri în marne, argilă sau cărbune (ca depozite sedimentare) și în filoanele metalice hidrotermale (ca gangă sau steril).

Sidgwick, Henry

(31.05.1838, Skipton, Yorkshire, Anglia - 29.08.1900, Cambridge, Cambridgeshire)

Filozof britanic. Educat la Cambridge, a rămas acolo în calitate de membru (din 1859) și profesor (din 1883). Lucrarea sa *Metode ale eticii* (Methods of Ethics, 1874) este considerată cea mai importantă lucrare de etică din Anglia sec. XIX. Pornind de la utilitarismul lui John Stuart Mill și imperativul categoric al lui Immanuel Kant, propune un sistem care are la bază un hedonism universalist, prin care se caută o conciliere aparentă între plăcerea personală și plăcerea celorlalți. Printre scrierile sale se numără *Principiile economiei politice* (Principles of Political Economy, 1883) și *Elemente de politică* (Elements of Politics, 1891). A fost, de asemenea, membru fondator al Societății pentru Cercetări Psihice (1882) și a contribuit la înființarea primului colegiu pentru femei în Cambridge.

Sidney, Sir Philip

(30.11.1554, Penshurst, Kent, Anglia - 17.10.1586, Arnhem, Țările de Jos)

Om de stat, curtean, militar și poet englez. S-a născut într-o familie aristocrată și a fost educat pentru a deveni om de stat și soldat. A ocupat diferite funcții oficiale, nu foarte importante, iar literatura a reprezentat pentru el o formă de exprimare a personalității sale extrem de dinamice. *Astrofel și Stela* (Astrophel and Stella, 1591) este o lucrare poetică izvorâtă din pasiunea pentru mătușa sa. Este considerat cel mai reușit ciclu de sonete din perioada elisabetană, după cele ale lui William Shakespeare. În *Apărarea poeziei* (The Defence of Poesie, 1595), o pledoarie rafinată și plină de elocvență pentru literatura imaginarului, Sidney face cunoscute ideile critice ale teoreticienilor renascentiști din spațiul englezesc. Romanul său idilico-cavaleresc *Arcadia*, deși neterminat, este cea mai importantă operă de ficțiune în proză din Anglia sec. XVI. Nici una dintre lucrările sale nu a fost publicată în timpul vieții. Rănit într-o campanie militară pe teritoriul Olandei, a murit din cauza unei infecții, la vârsta de 31 de ani. A fost considerat gentlemanul ideal al acelor vremuri.

Sidon

Port maritim, 140 000 loc., situat în SV Libanului. Ridicat pe ruinele unui oraș antic întemeiat în mileniul III î.Hr., a fost cel mai important oraș al Feniciei din mileniul II î.Hr. și oraș tutelar al Tyrului. În Antichitate, a fost administrat, pe rând, de asirieni, babilonieni și persani, pentru a fi cucerit în 330 î.Hr de Alexandru cel Mare. Administrația romană din sec. I î.Hr. l-a transformat într-un bine-cunoscut centru de prelucrare a sticlei și a vopselelor în nuanțe purpurii. În timpul cruciadelor a fost disputat și cucerit de musulmani și creștini în câteva rânduri, pentru a reveni definitiv celor dintâi în 1291. A cunoscut o perioadă de înflorire sub dominația turcească, după 1517. În prezent, reprezintă terminalul mediteraneean pentru o conductă de petrol a Arabiei Saudite.

Sidra *sau* Golful Sirtelor

Golf la Marea Mediterană, situat în zona coastei central-nordice a Libiei. Are o lungime de 443 km. În luna august, temperatura apei din golf atinge cea mai ridicată valoare din Mediterana, 31°C. În Al Doilea Război Mondial, aici s-a desfășurat Bătălia de la Sirte, în care un convoi britanic a contracarat atacurile unor nave de război italiene și ale unor bombardiere germane. La începutul anilor 1980, Libia a ridicat pretenții teritoriale asupra întregului golf, ceea ce a declanșat ciocniri cu forțele navale americane din zonă.

SIDS

Vezi sindromul morții subite a sugarului

Siegel, Bugsy *născut* Benjamin

(28.02.1906, Brooklyn, New York, SUA - 20.06.1947, Beverly Hills, California)

Gangster american. A început să jefuiască negustorii evrei din cartierul de E al New Yorkului. Împreună cu Meyer Lansky, a intrat într-o bandă care comercializa alcool și a fost implicat și în alte afaceri ilegale. Mai târziu, cei doi au inițiat sindicatul crimei. În 1937 a fost trimis pe Coasta de V pentru a se ocupa de afaceri ilegale și, curând, a deschis aici cazinouri, s-a implicat în traficul de droguri și în diferite acțiuni de șantaj. În 1945 a construit hotelul Cazino Flamingo, în Las Vegas. Bugetul inițial era de 1,5 milioane de dolari, dar în urma manevrelor sale financiare, costurile la construcții s-au ridicat la 6 milioane de dolari. Acest lucru l-a iritat pe Lansky, dar a deranjat și alți capi ai mafiei. Drept pedeapsă, Siegel a fost împușcat mortal în propria locuință.

Siegen, Ludwig von

(1609 - cca 1680)

Pictor și gravor german. Prima sa lucrare datată, realizată în stil mezzotinto, a fost un portret al Ameliei Elizabeth de Hesse-Kassel (1642). În textul dedicației, își atribuie invenția procedeului mezzotinto, care presupunea gravarea prin puncte și nu prin linii. Pentru realizarea acestor puncte, el a folosit o rozetă, un instrument cu o roată cu dinți foarte fini. Dintre lucrările atribuite lui Siegel, au supraviețuit doar șapte.

Siegfried *sau* Sigurd

Erou în mitologia germană și scandinavă, cunoscut pentru curajul și puterea sa. Apare în saga *Edda* și în *Cântecul Nibelungilor*. De asemenea, este pomenit în multe alte legende, uneori apărând episodic. În cele mai vechi relatări, Siegfried este fiul unui nobil, crescut fără părinți. Alte povestiri dau detalii despre felul în care a crescut la curtea regală. O legendă istorisește lupta sa cu un balaur, iar o alta relatează episodul descoperirii aurului Nibelungilor. Povestea eroului e strâns legată de cea a Brunhildei, din cauza căreia va fi ucis. Richard Wagner l-a ales ca erou al tetralogiei sale de operă *Inelul Nibelungilor*.

Siemens AG

Firmă germană, producătoare de echipamente electrice. Siemens & Halske, prima companie Siemens, a fost înființată la Berlin în 1847 și se ocupa cu producția instalațiilor telegrafice. Sub conducerea lui Werner Siemens (1816–1892) și a celorlalți trei frați (inclusiv Wilhelm Siemens), s-a extins, ca producător de cabluri, telefoane și echipamente electrice destinate iluminatului și activităților industriale. În 1903, Siemens & Halske și-a transferat activitățile electrotehnice la noua companie Siemens-Schuckertwerke GmbH, iar în 1932 s-a înființat o altă companie Siemens-Reiniger-Werke AG, pentru producția echipamentelor medicale. Firmele s-au dezvoltat mai ales în Al Treilea Reich. După Al Doilea Război Mondial, reprezentanții companiilor Siemens au fost acuzați de folosirea muncii forțate și de participarea la construirea și conducerea lagărelor de concentrare Auschwitz și Buchenwald. Companiile Siemens au prosperat din nou în anii 1950, pentru ca, în 1966, să fuzioneze (cele trei companii au format Siemens AG) și să ajungă printre cei mai importanți furnizori de echipamente electrice. Printre produsele Siemens se numără componente electrice, sisteme informatice, aparate cu microunde și echipamente medicale.

Siemens, (Charles) William *născut* Karl Wilhelm *ulterior* Sir William

(04.04.1823, Lenthe, Prusia - 19.11.1883, Londra, Anglia)

Inventator și inginer britanic de origine germană. A emigrat în Marea Britanie în 1844, iar în 1861 a patentat cuptorul cu vatră deschisă (*vezi* procedeul Siemens-Martin), care, în curând, avea să fie folosit pe scară largă în turnarea oțelului, înlocuind mai vechiul procedeu Bessemer. Și-a câștigat reputația și averea datorită fabricării pe cale industrială a cablurilor de oțel și de instalare a telegrafului. A fost unul dintre

principalii responsabili ai companiei care a reușit să monteze primul cablu telegrafic transatlantic (1866). Și cei trei frați ai săi au fost ingineri și industriași eminenți (*vezi* Siemens AG).

Siemens-Martin, procedeul ~ *sau* procedeu cu vatră deschisă

Tehnică de obținere a oțelului folosită în întreaga lume în sec. XX. William Siemens a obținut oțel dintr-o bară de metal pe care a topit-o într-un cuptor cu reverberație, inventat de el însuși în 1867. În același an, francezul Pierre-Émile Martin (1824–1915) folosea același tip de cuptor pentru a obține oțel din topirea fierului forjat și a unui amestec de pilitură de oțel. Siemens a folosit și căldura suplimentară emanată de cuptor: a direcționat fumul printr-un coș de cărămidă, încălzindu-l la o temperatură foarte ridicată, și a folosit același coș pentru a introduce aer în cuptor. Aerul deja încălzit creștea temperatura din interiorul cuptorului. Acest tip de cuptor și procedeul pentru care era folosit (care a înlocuit procedeul Bessemer) au fost înlocuite în țările industrializate de procesul bazat pe oxigen și de cuptorul electric.

Siena *în Antichitate* Saena Iulia

Oraș, 54 366 loc. (2001), în V Italiei. Situat la S de Florența, a fost întemeiat de etrusci și cucerit mai târziu de romani și longobarzi. În sec. XII a devenit o comunitate autonomă. Din cauza rivalității cu Florența, a simpatizat cu mișcarea proimperială ghibelină în Toscana. În 1270, Carol de Anjou, rege al Siciliei și Napolelui, l-a ocupat, iar orașul s-a alăturat alianței guelfe (*vezi* guelfi și ghibelini). În sec. XIII și XIV a fost un important centru comercial și bancar, până în momentul în care a fost depășit de Florența. Cucerit în 1555 de împăratul Carol V, a fost cedat Florenței în 1557. Siena modernă este un oraș al târgurilor și un centru istoric, care găzduiește numeroase obiective turistice, precum Universitatea din Siena (întemeiată în 1240) și Piața Del Campo, unde se găsește Corsa del Palio, loc în care se desfășoară curse de cai organizate prima dată în Evul Mediu.

sienit nefelinic

Rocă magmatică intruzivă cu granulație mare sau medie, membru al grupului sienitelor alcaline, alcătuită, în mare măsură, din feldspați și nefelin. Sienitul nefelinic din Canada este folosit pentru a înlocui feldspatul în fabricarea ceramicii și a produselor din sticlă.

Sienkiewicz, Henryk (Adam Alexander Pius)

(05.05.1846, Wola Okrzejska, Polonia - 15.11.1916, Vevey, Elveția)

Romancier polonez. În 1869 a început să publice texte critice influențate de pozitivism. Și-a început cariera literară ca ziarist și nuvelist de succes. Mai târziu, a scris importanta sa trilogie compusă din *Prin foc și sabie* (Ogniem i mieczem, 1884), *Potopul* (Potop, 1886) și *Pan Wolodyjowski* (1887–1888). Romanele pun accentul pe eroismul polonezilor în luptele împotriva cazacilor, tătarilor, suedezilor și turcilor. Evenimentele sunt relatate cu mare claritate epică și simplitate clasică. Cel mai tradus roman, *Quo Vadis?* (1896), cu o intrigă ce se desfășoară în Roma lui Nero, i-a adus faima internațională. I-a fost decernat Premiul Nobel pentru literatură în 1905.

Sierra Club

Organizație din SUA care luptă pentru conservarea resurselor naturale, având cartierul general la San Francisco. A fost înființată în 1892 de un grup de californieni, din care făcea parte și John Muir, grup care dorea să sponsorizeze călătoriile în regiunea montană de pe Coasta Pacificului. Ca prim-președinte, Muir a implicat organizația în acțiuni politice cu scopul conservării naturii. Cu filiale în toate cele 50 de state, organizația susține educația publică cu privire la mediul înconjurător și deține numeroase agenții locale de stat și federale, care luptă pentru implementarea legislației de mediu.

Sierra Leone
denumire oficială **Republica Sierra Leone**

Stat din V Africii. Suprafața: 71 740 kmp; 5 018 000 loc. (2005). Capitala: Freetown. Principalele două grupuri etnice (din 18 la număr) sunt mende și temne. Limbi: engleza (oficială) și crio (o combinație între engleză și mai multe dialecte africane). Religii: islamul predominant sunnit, creștinismul și anumite credințe tradiționale. Moneda: leone. Sierra Leone este împărțită în patru regiuni geografice: mlaștina de coastă, peninsula Sierra Leone (cu munți acoperiți de o vegetație deasă, pornind din zona mlaștinilor), regiunea de șes din interiorul țării (care cuprinde pășuni și dealuri împădurite) și regiunea estică de platou (care cuprinde și câțiva munți). Mai mult de o optime din suprafața țării este împădurită. Fauna este formată din cimpanzei, tigri, crocodili și numeroase

specii de păsări. Economia se bazează în special pe agricultură și minerit; manioca, orezul, cafeaua, cacaua și palmierul de ulei sunt culturile predominante. Aici există mine de diamante, bauxită și fier. Șeful statului și al guvernului este președintele. Are o singură cameră legislativă. Cei mai vechi locuitori au fost, se pare, bulomii; populațiile mende și temne au ajuns aici în sec. XV. Regiunea de coastă a fost explorată de portughezi în sec. XV, iar pe la 1495 exista un fort portughez în zona actualei capitale. Vasele europene ajungeau cu regularitate în zona de coastă pentru comerțul cu sclavi și fildeș, iar în sec. XVII englezii au construit centre comerciale pe insulele din zona coastei. Freetown a fost întemeiat în 1787 de aboliționiștii și filantropii britanici, ca adăpost pentru sclavii fugari sau eliberați. În 1808, regiunea de coastă a devenit colonie britanică, dobândind protectoratul britanic în 1896. În 1961 și-a câștigat independența, iar în 1971 a devenit republică. La sfârșitul sec. XX a fost zguduită de mișcări politice și economice, regimuri militare succesive încercând să preia puterea. Forțele de pace ale Națiunilor Unite au staționat în regiune, dar nu au putut preveni atrocitățile și vărsările de sânge. Războiul civil a durat 11 ani și s-a încheiat în 2002.

Sierra Madre

Principal lanț muntos din Mexic. Cuprinde munții Sierra Madre Occidental (în V), Oriental (în E) și Sierra Madre del Sur (în S). Prima grupă are o lungime de cca 1 100 km, fiind paralelă cu golful California și Oceanul Pacific. Vârfurile ating înălțimi cuprinse între 1 800 m și 3 000 m. A doua grupă se întinde din zona dealurilor aride din Rio Grande până la N, pe o lungime de 1 100 km, pe o direcție relativ paralelă cu golful Mexic. Înălțimea medie este de cca 2 150 m, vârful Muntelui Pena Nevada atingând 3 660 m. Lanțul de S este puțin locuit și trece prin statele mexicane de S Guerrero și Oaxaca, atingând înălțimi de cca 2 000 m. Doar câteva vârfuri depășesc 3 000 m.

Sierra Nevada

Lanț muntos din E Californiei, SUA. Se întinde pe mai mult de 400 km, din deșertul Mojave până la Munții Cascade. Are o lățime medie de cca 80 km. Vârfurile ating altitudini între 3 350 m și 4 270 m, cel mai înalt fiind Muntele Whitney. Este o regiune turistică, vizitată pe tot parcursul anului, ușor accesibilă locuitorilor din zonele urbane ale statului Nevada.

Sieyès, Emmanuel-Joseph

(03.05.1748, Fréjus, Franța - 20.06.1836, Paris)

Teoretician politic francez. Preot catolic, a devenit cancelar al diocezei din Chartres în 1788. Simpatizant al mișcării reformiste dinaintea Revoluției Franceze, și-a câștigat popularitatea cu pamfletul *Ce este a treia stare?* (Qu'est-ce que le tiers état?, 1789) și a fost desemnat să reprezinte cea de a treia stare în Stările Generale. A condus mișcarea de înființare a Adunării Naționale, pentru a participa apoi la Convenția Națională, până când iacobinii radicali au preluat controlul (1793). În timpul Directoratului, a făcut parte din Consiliul Celor 500 (1795–1799) și din Directorat (1799). A contribuit la lovitura de stat din 18 Brumar (18–19 octombrie), care l-a adus pe Napoleon la

putere. După Restaurația monarhiei (1815), a trăit în exil în Belgia, până în 1830.

sifilis

Boală cu transmitere sexuală, cauzată de spirocheta *Treponema Pallidum.* Dacă nu este tratată, evoluează în trei stadii: primar, caracterizat prin șancru și febră ușoară; secundar (după o perioadă de câteva săptămâni, până la câteva luni, numai jumătate dintre cei infectați manifestând simptome), cu erupție la nivelul pielii și al mucoaselor, inflamarea ganglionilor limfatici, contaminarea oaselor, a articulațiilor, a ochilor și a sistemului nervos. Stadiul terțiar se manifestă după o perioadă de latență care poate dura câțiva ani și doar un sfert dintre cei infectați manifestă simptome. Acestea pot fi benigne, dar pot cauza disfuncții ale organismului sau pot fi chiar fatale; aproape orice parte a corpului poate fi afectată. Sifilisul se poate transmite și de la mama purtătoare la făt. Alte specii de *Treponema* cauzează forme de sifilis similare, dar mai puțin agresive, fără transmitere sexuală (*vezi* framboesia). Sifilisul poate fi depistat prin analiza sângelui, chiar și în timpul perioadei de latență. Tratamentul antibiotic este eficient.

Sigebert I

(535 d.Hr. -
nov.? 575 d.Hr., Vitry, în apropiere de Arras)

Rege franc din dinastia Merovingienilor. A devenit rege al Austrasiei la moartea tatălui său, Clotar I, și a câștigat mai multe teritorii la moartea fratelui său, Charibert I (cca 567 d.Hr.). A respins atacurile avarilor (în 562 d.Hr. și cca 568 d.Hr.) și s-a căsătorit cu fiica unui rege vizigot. Pentru a răzbuna uciderea cumnatei sale, a pornit un război civil împotriva fratelui său, Chilperic I, pe care l-a învins și căruia i-a luat majoritatea domeniilor. Proclamat rege de către supușii fratelui său, a fost imediat ucis de asasinii angajați de cea de-a doua soție a lui Chilperic, Fredegund.

Siger de Brabant

(cca 1240, ducatul Brabant -
1281/1284, Orvieto, Toscana)

Filozof francez. A predat la Universitatea din Paris și a fost șeful școlii aristotelice radicale sau heteroortodoxe. Pe la 1260, a susținut conferințe despre lucrările filozofilor greci, arabi sau medievali, fără a lua în considerație învățăturile bisericești. În 1270, câteva dintre teoriile sale au fost condamnate de episcopul de Paris. A fugit în Italia când a fost chemat în instanță de Inchiziție (1276). Dante, în *Divina Comedie* (Paradisul, Cântul X), l-a așezat în cercul Soarelui.

Sighișoara

Municipiu, 36 183 loc. (2001), în județul Mureș, România, situat în podișul Târnavelor, pe malul stâng al Târnavei Mari. A fost întemeiat în 1191 și atestat documentar în 1224. În sec. XIII–XIV făcea parte din Terra Blachorum (Țara Vlahilor). În Evul Mediu s-a impus ca unul dintre cele mai puternice burguri (orașe-cetăți) din E Europei. În 1493 a primit dreptul de a organiza târguri anuale. La începutul sec. XVI, din cauza frecventelor atacuri și jafuri, are loc un intens proces de depopulare temporară a cetății, care însă se reface în secolele următoare. Este municipiu din 1968. Ca monumente se remarcă cel mai frumos și complet ansamblu urban medieval din România, care are înfățișarea unei așezări cu străzi înguste, înconjurată cu o centură de ziduri. Simbolul orașului este Turnul Primăriei (Turnul cu ceas) datând din sec. XIV. Din 1999, orașul a fost declarat monument protejat, inclus pe lista Patrimoniului Mondial UNESCO.

sigiliu cilindric

Piatră cilindrică mică, gravată în *intaglio* pentru a-și imprima forma prin presare pe argila umedă. A apărut pentru prima dată în 3400–2900 î.Hr. și este considerat una dintre cele mai deosebite realizări artistice din Mesopotamia. Exemplele inițiale foloseau modele geometrice sau animaliere; sigiliile de mai târziu conțineau numele deținătorului și aveau o varietate de modele. Erau folosite pentru a marca proprietatea personală și la încheierea documentelor legale. Sigiliile au fost adoptate în Egipt și în civilizația hindusă.

Sigismund I de Luxemburg

(15.02.1368, probabil la Nürnberg,
azi Germania - 09.12.1437, Znojmo, Boemia)

Împărat al Sfântului Imperiu Roman (1433–1437), rege al Ungariei (din 1387), al Germaniei (din 1411), al Boemiei (din 1419) și al Lombardiei (din 1431). A devenit rege al Ungariei prin căsătorie și și-a pus zălog pământurile din Germania, pentru a strânge fondurile necesare sistemului defensiv (1388). A dus o politică expansionistă, care a provocat conflictul cu fratele său, Wenceslas, pe care l-a întemnițat (1402–1403) în efortul disperat de

a prelua Boemia. Ca rege german, a participat la stoparea Schismei apusene. A fost învins de două ori de turci (1396 și 1428). A moștenit coroana Boemiei în 1419, dar războaiele cu husiții au amânat momentul încoronării sale până în 1436. A câștigat coroana imperială în 1433, devenind ultimul împărat din casa de Luxemburg.

Sigismund I Iagello *în poloneză* Zygmunt Stary (Sigismund cel Bătrân)

(01.01.1467,/?/ - 01.04.1548, Cracovia, Polonia)

Rege al Poloniei (1506–1548). Fiu al lui Cazimir IV, a devenit mare duce al Lituaniei și rege al Poloniei în 1506. După ce armata sa i-a înfrânt pe cavalerii teutoni în Prusia Orientală, a proclamat suveranitatea poloneză asupra regiunii, cunoscută și ca Prusia Ducală (1525). În 1529 a adăugat Poloniei ducatul Mazovia (acum provincia Varșoviei). A făcut reforme juridice, administrative și monetare. Mare iubitor de arte, a atras artiști italieni în Polonia și a susținut dezvoltarea Renașterii.

Sigismund II August *în poloneză* Zygmunt August

(01.08.1520, Cracovia, Polonia - 07.07.1572, Knyszyn)

Rege al Poloniei (1548–1572). Fiu al lui Sigismund I, a domnit împreună cu tatăl său din 1530 și a fost duce al Lituaniei din 1544. După ce a devenit rege al Poloniei (1548), a susținut ordinul cavalerilor teutoni în Livonia (acum Letonia și Estonia) în războiul împotriva Rusiei (1559); în urma unui tratat, a anexat Livonia Lituaniei (1561). Obligat de repetatele amenințări ale Rusiei să unifice pământurile coroanei poloneze și ale Uniunii de la Lublin (1569), a unit Polonia, Lituania și teritoriile deținute de acestea. Nu a avut copii, fiind ultimul reprezentant al dinastiei Iagellonilor.

Sigismund III Vasa *în poloneză* Zigmunt Wasa

(20.06.1566, Gripsholm, Suedia - 30.04.1632, Varșovia, Polonia)

Rege al Poloniei (1587–1632) și al Suediei (1592–1599). Fiu al regelui Johan III al Suediei (1537–1592) și al Caterinei, fiica lui Sigismund I al Poloniei. A fost ales rege al Poloniei în 1587. La moartea tatălui său (1592), a acceptat tronul Suediei, fiind încoronat în 1594. L-a numit regent al Suediei pe unchiul care l-a crescut, Carol (mai târziu Carol IX), el revenind în Polonia. Carol s-a răzvrătit împotriva lui, învingându-i armata în 1598 și luându-i tronul (1599). Polonia și Suedia au dus războaie, cu anumite pauze, din 1600. Sigismund a încercat să recâștige tronul Suediei. A invadat Rusia în perioada crizelor politice și a ocupat Moscova în perioada 1610–1612. Reînnoind conflictul polonezo-suedez, regele Gustav II Adolf a ocupat cea mai mare parte din Livonia poloneză în 1621, care a revenit Suediei, în urma unui armistițiu încheiat în 1629.

Sigismund III, pictură, școala lui Rubens; Galeriile de Pictură Bavareze, München, Germania

COLECȚIA DE TABLOURI, BAVARIA, MÜNCHEN

Signac, Paul

(11.11.1863, Paris, Franța - 15.08.1935, Paris)

Pictor francez. La 18 ani a renunțat la arhitectură, în favoarea picturii în stil impresionist. În 1884 a devenit membru fondator al Salonului Independenților. Împreună cu Georges Seurat, a creat un sistem matematic foarte precis de aplicare a punctelor de culoare, numit pointilism (*vezi* neoimpresionism). A călătorit mult de-a lungul coastelor europene, pictând peisaje marine și terestre. La maturitate, a pictat scene cu străzile Parisului și ale altor orașe. A fost un maestru al acuarelei, imprimând picturilor sale o strălucire aparte, într-un stil liber și spontan. Opera sa a exercitat o mare influență asupra lui Henri Matisse.

Signorelli, Luca (d'Egidio di Ventura de') *sau* Luca da Cortona

(cca 1445/1450, Cortona, Republica Florența - 16.10.1523, Cortona)

Pictor italian. Puternic influențat de artiștii florentini, se pare că a fost un elev al lui Piero della Francesca. A ajuns în Roma prin 1483, unde a pictat fresca *Testamentul lui Moise* (Il testamento e la morte di Mosè), în Capela Sixtină. Acțiunea dramatică și descrierea tensiunii musculare din această operă (sau din altele similare) l-au confirmat drept un naturalist florentin. Capodoperele sale, *Sfârșitul lumii* (Fine del mondo) și *Judecata de Apoi* (Giudizio universale), fresce din catedrala de la Orvieto, dovedesc puternica influență a lui Michelangelo, prin varietatea nudurilor, cu o masă musculară redată până în cele mai mici detalii.

siguranţă

În electrotehnică, dispozitiv de securitate care protejează circuitele electrice de efectele supratensiunii din rețeaua de curent electric. De obicei, o siguranță este alcătuită dintr-o sârmă conductoare de curent, fabricată din metal ușor fuzibil; ori de câte ori prin circuit trece un curent mai puternic decât cel pentru care este proiectat circuitul, sârma se topește, pentru a-l întrerupe.

Sigurd

Vezi Siegfried

Sihanouk, Norodom

Vezi Norodom Sihanouk

sikh, războaiele ~

(1845-1846; 1848-1849)

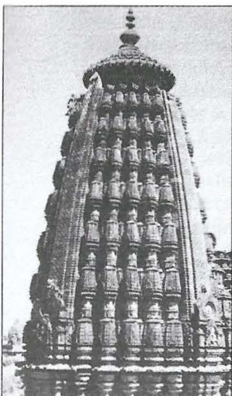
Două războaie între sikhi și britanici. În primul, sikhii au invadat India britanică la Punjab (*vezi* Ranjit Singh) sub pretextul împiedicării unui atac al britanicilor asupra statului Sikh. Au fost însă învinși. Câteva teritorii sikh au fost anexate Imperiului Colonial Britanic, iar trupe ale armatei britanice s-au stabilit în Lahore și a fost desemnat un reprezentant administrativ britanic. Al doilea război a fost o revoltă națională a sikhilor, care s-a terminat cu victoria Marii Britanii și anexarea Punjabului.

sikhara *sau* shikhara

Turn specific templelor hinduse din N Indiei. Amplasat deasupra sanctuarului, are o formă conică convexă și este construit din mici lespezi suprapuse. Exteriorul este decorat cu diferite motive, mai ales cu traforaje, având ca model vița-de-vie (*candrashala,* arc mulură). În vârf, se află un disc de forma unei perne brăzdate de caneluri *(amalaka)*, peste care se înalță un vas cu o terminație în formă de coroană. Sikhara s-a dezvoltat în timpul dinastiei Gupta (din sec. IV d.Hr. până în sec. VI d.Hr.) și a devenit din ce în ce mai înaltă și mai elaborată (de ex. turnul semeț din templul Lingaraja, sec. XI, din Bhubaneshwar). Există dezvoltări ale formei de bază, inclusiv fleșele adăugate de fiecare parte a turnului, iar exemple pentru aceste inovații sunt templele Laksmana (sec. X d.Hr.) și la Kandarya Mahadeva din Khajuraho, Madhya Pradesh. Pe lângă sikhara curbată, există și o variantă mai mică, rectilinie, ridicată frecvent deasupra sălilor de templu mandapa.

P. CHANDRA

Turn sikhara de tip bhumija, templul Udayesvara, Udayapur, Madhya Pradesh, India, 1059-1082

sikhism

Religie monoteistă indiană, fondată la sfârșitul sec. XV de guru Nanac, primul conducător sikh care a purtat titlul de guru. Majoritatea adepților ei, numărând 25 de milioane, așa-numiții sikhi, trăiesc în Punjab, locul altarului sfânt, Templul de Aur, și centru al autorității sikh, Akal Takht. *Adi Granth* este cartea sfântă (*vezi* cărți sfinte) canonică a acestei religii. Conform acesteia, există un singur zeu, care stăpânește cu dreptate și milă. Oamenii, indiferent de castă și sex, au șansa de a deveni o singură ființă cu acesta. Păcatul originar, identificat cu egoismul, poate fi depășit prin dreapta slujire a divinității, prin muncă susținută, ajutând semenii și împărțind fructele muncii individuale. Sikhii se consideră discipoli ai celor zece guru umani, acceptă ideile hinduse de samsara și karma, considerându-se un popor ales *(khalsa)*, alcătuit din sfinți războinici, care respectă un cod strict și luptă în numele dreptății. Emblemele *khalsa*, numite cele cinci K-uri, sunt: *kes* (netăierea părului), *kangha* (un pieptăn), *kachha* (pantaloni lungi), *kirpan* (o sabie), *karka* (o brățară de oțel).

Sikkim

Stat din E Munților Himalaya, în NE Indiei. Granița de V este asigurată de Muntele Kanchenjunga, al treilea vârf ca înălțime din lume. Suprafața: 7 096 kmp; 540 773 loc. (2001). Centrul administrativ: Gangtok, singurul centru urban. Este un stat independent acum, însă a dus războaie îndelungate în sec. XVIII și XIX împotriva Bhutanului și a Nepalului. Influența britanică s-a făcut simțită pentru prima oară în 1817, deși Sikkim a rămas un stat-tampon independent, între India britanică și Tibet. În 1950 a dobândit protectoratul Indiei, iar în 1975 a devenit un stat al Indiei. Este unul dintre cele mai mici state indiene, exportator de produse agricole și unul dintre principalii producători de nucșoară. Resursele minerale cuprind zincul, cuprul, cărbunele, plumbul, minereul de fier și granatele.

Sikorski, Władysław (Eugeniusz)

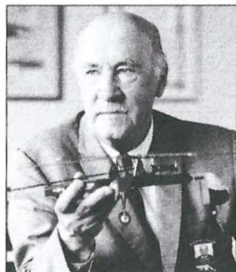
(20.05.1881, Tuszów Narodowy, Polonia, Austro-Ungaria - 04.07.1943, Gibraltar)

General și politician polonez. A servit în armata austriacă, iar în Primul Război Mondial a fost conducătorul Legiunii Poloneze, care s-a aliat cu Austria împotriva Rusiei. Între 1923 și 1924 a fost prim-ministru al Poloniei, iar în 1924–1925, ministru al apărării. Din 1928 s-a alăturat opoziției, împotriva guvernului condus de Józef Pilsudski. După invazia germană din Polonia (1939), a devenit prim-ministru al guvernului în exil. I-a cerut lui Stalin să permită Crucii Roșii să investigheze cazul masacrului de la Katyn, însă acesta din urmă a rupt legăturile diplomatice sovieto-poloneze. Sikorski a murit într-un accident aviatic, peste câteva luni.

Sikorsky, Igor (Ivan)

(25.05.1889, Kiev, Ucraina, Imperiul Rus - 26.10.1972, Easton, Connecticut, SUA)

Proiectant american de origine rusă. După terminarea studiilor de inginerie la Kiev, și-a deschis propriul atelier pentru a perfecționa elicopterul. În 1910, după mai multe încercări eșuate de a construi un model funcțional de elicopter, s-a orientat spre proiectarea avioanelor cu aripi fixe; în 1913 a construit primul avion cu patru motoare prevăzut cu o cabină închisă. A emigrat în Statele Unite în 1919. În 1931 a creat hidroavionul cu două motoare, care a devenit modelul *Clipper* (avion transoceanic) al companiei americane Pan American World Airways. În 1939 a finalizat proiectul unui elicopter viabil. Din 1929 până în 1957 a fost directorul propriei companii, o divizie a corporației United Aircraft.

Igor Sikorsky

COMPANIA AVIATICĂ SIKORSKY

silabă

Segment al vorbirii, care constă de obicei dintr-o vocală, însoțită sau nu de una sau mai multe consoane. Silabele închise sunt cele care se termină în consoană, iar cele deschise, acelea care se termină în vocală. Silabele joacă un rol important în studiul vorbirii și în fonetică și fonologie.

silan *sau* hidrură de siliciu

Compus anorganic al siliciului cu hidrogenul, cu legături covalente, având formula chimică $Si_nH_{(2n+2)}$. Silanii, din punct de vedere structural, sunt analogi hidrocarburilor saturate (*vezi* saturare), fiind însă mai puțin stabili. Se aprind sau explodează în contact cu aerul și declanșează o reacție rapidă cu halogenii sau cu haloizii hidrogenului, formând silanii halogenați. Mai pot intra în reacție rapidă cu olefinele, formând alchenosilanii, produși folosiți ca hidroizolanți și ca materii de bază pentru silicoane.

Silenus

Vezi satir și silen

Silezia *în poloneză* Ślask *în germană* Schlesien

Regiune istorică din E Europei Centrale. În prezent, aparține în cea mai mare parte Poloniei (în regiunea de SV a acesteia), restul revenind Germaniei și Republicii Cehe. Inițial a fost o provincie poloneză, anexată în 1335 regatului Boemiei, devenind astfel parte a Sfântului Imperiu Roman. Din cauza disputelor legate de succesiunea la tron și de bogăția regiunii, au existat cel puțin 16 principate sileziene până la sfârșitul sec. XV. În 1526 a fost anexată Austriei Habsburgice, până în 1742, când a fost preluată de Prusia. După Primul Război Mondial, a fost împărțită între Polonia, Cehoslovacia și Germania. În Al Doilea Război Mondial, a fost ocupată de germani, fiind scena unora dintre atrocitățile naziștilor împotriva populației și, mai târziu, ale forțelor sovietice. În 1945, puterile Aliate au dat Poloniei aproape integral Silezia. Acum, cele nouă provincii poloneze ale Sileziei cuprind aproape un sfert din populația Poloniei.

silice

Formă naturală de dioxid de siliciu (SiO_2), incluzând cuarțul, tridimitul, cristobalitul, coesitul, stishovitul, melanoflogitul, lechatelieritul și calcedonia. Diferite forme de silice se produc pe cale sintetică.

siliciu

Element chimic cu simbol chimic Si și număr atomic 14. Al doilea după oxigen ca prezență în scoarța terestră, nu apare niciodată liber, dar se întâlnește în aproape toate rocile, în nisip, argilă și soluri, combinat cu oxigenul, în formă de silice (dioxid de siliciu, SiO_2), sau cu oxigen și metale, sub forma silicaților. De asemenea, apare în compoziția multor plante și a unor animale. Siliciul pur este greu, solid, cenușiu-închis, cu luciu metalic și are aceeași

structură de cristal ca și diamantul. Este un semiconductor foarte important. Saturat cu bor, fosfor sau arsenic, este folosit la diferite circuite electrice, dispozitive de conexiune, inclusiv cipurile calculatoarelor, tranzistorii și diodele. Siliciul este folosit și în metalurgie ca un agent de reducere în oțel, alamă și bronz. Valența sa obișnuită este 4. Silicea, sub forma nisipului și argilei, este utilizată în mai multe scopuri, sub formă de cuarț. La temperaturi înalte, formează sticla. Silicații sunt folosiți în producerea sticlei, emailurilor, în tratarea lemnului, la cimenturi și vopsele. *Vezi* silan; silicon.

silicon *sau* polisiloxan

Clasă de polimeri fabricați ca lichide, rășini, elastomeri. Sunt parțial compuși organici, dar, spre deosebire de majoritatea polimerilor, au o legătură care nu conține carbon, fiind compuși din atomi alternanți de siliciu și oxigen. În majoritatea formelor de silicon, două grupe organice, de obicei metilul și fenilul, sunt atașate de fiecare atom de siliciu. Siliconul este, în general, foarte stabil și inert. Fluidele de silicon sunt folosite ca fluide hidraulice sau în compușii de înmuiere a emulsiilor și ca adezivi, lubrifianți, în materiale impermeabile și haine de protecție. Cauciucurile de silicon sunt, de obicei, folosite ca izolatori electrici, la încapsulări, căptușeli, învelișuri și vernisuri, ca garnituri, în țevi speciale, la componentele motoarelor auto, ca geamuri flexibile la măștile de gaz și în ecluzele pneumatice, pentru laminarea pânzei de sticlă și ca membrane chirurgicale și implanturi.

Silicon Valley

Regiune industrială din zona central-vestică a Californiei, SUA. Localizată între San Jose și Palo Alto, din văile San Jose și Santa Clara, și-a câștigat renumele, la începutul anilor 1980, drept centru al industriilor de înaltă tehnologie, printre care industria electronică și informatică. Numele (neoficial) provine de la folosirea pe scară largă a siliciului în industria electronică.

silicoză

Pneumoconioză comună, cauzată de inhalarea îndelungată a prafului de silicat. Cunoscută încă din sec. XVIII, apare, de obicei, după 10–20 de ani de expunere, în urma unor activități precum mineritul, tăierea, polizarea sau măcinarea pietrelor. Cele mai mici particule sunt și cele mai periculoase, distrugând macrofagele (*vezi* sistemul reticuloendotelial) care le absorb în alveolele pulmonare. Celulele moarte acumulate formează mase fibroase, care reduc elasticitatea plămânului. Volumul redus al plămânului și schimbul îngreunat de oxigen creează dificultăți în respirație, tuse, slăbiciune și respirație sacadată. Pacienții sunt expuși la tuberculoză, pneumonie și emfizem. În absența unui tratament efectiv, controlul silicozei depinde de prevenire, cu ajutorul măștilor de protecție sau printr-o ventilație adecvată și monitorizarea cu raze X a plămânilor.

silimanit

Silicat de aluminiu (Al_2SiO_5) maroniu, verde-pal sau alb-cristalin, care se dezvoltă deseori sub formă de cristale lungi, subțiri, prismatice sau aciculare, sau în aglomerările fibroase (fibrolit). Se întâlnește în rocile argiloase metamorfozate la temperaturi ridicate (de ex. șisturi și gnaisuri). Silimanitul se regăsește în multe localități din Franța, în Madagascar și în E Statelor Unite. O varietate semiprețioasă de un albastru safir palid se întâlnește în prundișurile din Sri Lanka.

Siljan

Lac din centrul Suediei. Acoperind 290 kmp, este al treilea lac în dimensiune al Suediei. Este alimentat de râul Österdal și se varsă în două golfuri. Malurile sale împădurite sunt presărate, din loc în loc, cu lunci și sate pitorești, care îl fac o atracție turistică.

sill

În geologie, intruziune magmatică tabulară, paralelă cu stratificația rocilor gazdă. Cel mai adesea, sillurile se pot vedea în poziție orizontală, dar pot fi și înclinate, dacă rocile gazdă au și ele stratificația înclinată. Pot varia de la câtiva milimetri până la sute de metri grosime și chiar până la sute de kilometri lungime. Orice rocă magmatică poate apărea sub această formă de zăcământ.

Silla

Regat în Coreea antică. În 668 d.Hr. a unit Coreea sub dinastia Silla unită (668–935 d.Hr.). Se pare că a fost înființat de Hyokkose în 57 î.Hr. și a devenit un regat în plină dezvoltare în sec. VI d.Hr. Sub domnia regelui Chinhung (540–576 d.Hr.), a fost înființată o armată unică *hwarang* (*vezi* Hwarangdo). Aliindu-se cu dinastia Tang din China, a învins statul coreean Paekche în 660 d.Hr. și statul Koguryo în 668 d.Hr.; apoi, a eliminat forțele armate Tang pentru

a crea un stat unic și independent coreean. A adoptat o structură birocratică chineză, dar aristocrația nu a fost niciodată înlocuită de o clasă birocratică, bazată pe merite individuale. Artele din Silla din perioada de dinaintea unificării arată o preferință spre abstract. După unire, arta a fost influențată de naturalismul Tang.

Sillanpää, Frans Eemil

(16.09.1888, Hämeenkyrö, Finlanda, Imperiul Rus - 03.06.1964, Helsinki, Finlanda)

Romancier finlandez. Fiu al unui fermier, a studiat științele naturale în străinătate, dar s-a întors în țară pentru a se dedica scrisului. Impresionat de Războiul Civil Finlandez din 1918, și-a scris substanțialul roman *Moștenire umilă* (Hurskas Kurjuus, 1919) care relatează povestea unui țăran umil, care intră în Gărzile Roșii. După câteva volume de nuvele publicate la sfârșitul lui 1920, îi apare cel mai cunoscut roman, *Fecioara Silja* (Nuorena nukkunut, 1931), care tratează viața unei vechi familii de țărani. *Oamenii în nopțile de vară* (Ihmiset suviyössä, 1934) este cel mai cizelat și poetic roman al său. În 1939 devine primul scriitor finlandez căruia i se decernează Premiul Nobel pentru literatură.

Sillitoe, Alan

(n. 04.03.1928, Nottingham, Nottinghamshire, Anglia)

Scriitor englez. Fiu al unui tăbăcar, a lucrat în fabrică de la vârsta de 14 ani. Multe dintre romanele sale sunt relatări aspre despre viața clasei muncitoare. Printre acestea se numără primul său roman de succes *Noaptea de sâmbătă și dimineața de duminică* (Saturday Night and Sunday Morning, 1958, ecranizat în 1960). Cea mai cunoscută lucrare a sa este, probabil, nuvela care dă titlul colecției de povestiri *Singurătatea alergătorului de cursă lungă* (The Loneliness of the Long-Distance Runner, 1959, ecranizat în 1962). Alte romane sunt: *Moartea lui William Poster* (The Death of William Poster, 1965), *Fiul văduvului* (The Widower's Son, 1976), *Ușa deschisă* (The Open Door, 1989). Culegerile de nuvele: *Fata cârpaciului* (The Ragman's Daughter, 1963, ecranizat în 1974), *A doua șansă* (Second Chance, 1981).

Sills, Beverly *născut* Belle Silverman

(25.05.1929, New York, SUA - 02.07.2007, New York)

Soprană din Statele Unite. A cântat încă de mică în diferite emisiuni radio. A debutat în operă în 1946. Din 1955 a cântat împreună cu Opera newyorkeză. Câștigând atenția criticii cu interpretarea plină de coloratură din opera lui Händel *Julius Caesar* (1966), a devenit una dintre cele mai apreciate personalități de pe scenele lumii. După 25 de ani alături de Opera newyorkeză, a fost numită director al operei, rămânând în această funcție în perioada 1979–1989. A cântat și cu Opera Metropolitană (1975–1980), la mult timp după debut. Personalitate efervescentă, a devenit cunoscută publicului larg și a organizat concerte radiotelevizate și spectacole de operă.

Siloè, Diego de

(cca 1495, Burgos, Spania - 22.10.1563, Granada)

Sculptor și arhitect spaniol. Fiu al sculptorului Gil de Siloè (m. 1501?), a studiat, se pare, sculptura în Italia. Lucrările sale sunt considerate printre cele mai reușite opere ale Renașterii spaniole. Stilul său sculptural poartă numele de plateresc, un amestec între stilul renascentist italian, gotic și mudéjar. Principala sa operă arhitecturală, catedrala din Granada, începută în 1528, îmbină cele mai importante caracteristici ale acestor stiluri.

silogism

Tip de argumentație care, în forma sa cea mai uzuală, are două propoziții categorice drept premise și una drept concluzie. Un exemplu de silogism este raționamentul următor: „Toți oamenii sunt muritori" (toți M sunt P); „Toți filozofii sunt oameni" (Toți S sunt M), deci „Toți filozofii sunt muritori" (toți S sunt P). Asemenea raționamente cuprind trei termeni (oameni, filozofi, muritori). Raționamentul de mai sus este alcătuit din trei propoziții categorice (opuse celor ipotetice), fiind deci un silogism categoric. Într-un silogism categoric, termenul care apare în ambele premise, dar nu și în concluzie (oamenii) se numește termen mediu; predicatul din concluzie este numit termen major, subiectul este termenul minor. Modul în care termenii S, M, P (minor, mediu, major) apar în raționament se numește figură silogistică. În exemplul de mai sus, silogismul face parte din prima figură silogistică, deoarece termenul major are rol de predicat în prima premisă, iar termenul minor este subiectul celei de-a doua.

silogistică

Analiză formală a silogismului. Dezvoltată, în forma sa originală, de către Aristotel, în

Analiticele (Analytica Priora, cca 350 î.Hr.), silogistica reprezintă cea mai veche ramură a logicii formale. Silogistica are două domenii de investigație. Cea categorică studiază propozițiile categorice și variațiile lor în funcție de modalități. Silogistica noncategorică este o formă de inferență logică, ale cărei elemente sunt propoziții; acest tip a fost inițiat de stoici și dezvoltat de către John Neville Keynes (1852–1949).

Silone, Ignazio
născut Secondo Tranquilli

(01.05.1900, Pescina dei Marsi, Italia – 22.08.1978, Geneva, Elveția)

Romancier italian, nuvelist și lider politic. Fondator al Partidului Comunist Italian, în 1921. A activat în partid până când a fost exilat de fasciști. În 1930 s-a stabilit în Elveția; dezamăgit de comunism, a început să scrie lucrări antifasciste. Cu primul său roman, *Fontamara* (1930), a câștigat faima internațională. Au urmat romanele *Pâine și vin* (Pane e vino, 1937), *Sămânța de sub zăpadă* (Il seme sotto la neve, 1940) și satira *Școala dictatorilor* (La scuola dei dittatori, 1938). După Al Doilea Război Mondial, a revenit pentru scurt timp în politică în Italia, după care s-a retras pentru a scrie lucrări precum *Un pumn de mure* (Una manciata di more, 1952).

siloz pentru cereale

Construcție în care se depozitează cerealele, de obicei o structură înaltă, din prefabricate, metal sau ciment, cu interiorul compartimentat. Este folosit, de ex. pentru a depozita grâul într-o clădire. Mecanismul constă dintr-o bandă de încărcare, o deschizătură lungă, dreptunghiulară și o curea verticală sau un lanț cu trepte (traverse), care transportă grâul spre vârful grămezii. Prin forța gravitației, grâul ridicat este descărcat repede și ușor de pe bandă.

silt

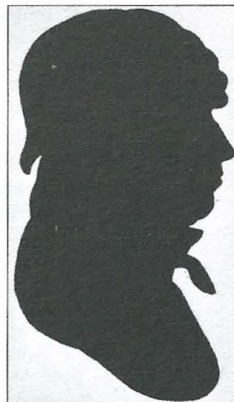
Particule sedimentare cu diametrul de 0,004–0,06 mm indiferent de tipul de minerale implicate. Sunt transportate cu ușurință de curenți și depozitate în apele liniștite. Un depozit neconsolidat de particule siltice este numit silt, în timp ce un depozit consolidat este denumit siltit. Depozitele siltice formate prin acțiunea vântului (sedimentare eoliană) sunt cunoscute sub numele loess. Sedimentele sunt rareori compuse doar din particule siltice, fiind mai degrabă un amestec de silt, argilă și nisip. După consolidare, silturile bogate în argilă au o tendință de a se despica de-a lungul suprafețelor de stratificație și sunt denumite argilite. În lipsa separației planare, roca masivă poartă numele argilă siltică.

siltit

Rocă sedimentară consolidată, compusă în special din particule angulare de dimensiuni siltice (*vezi* silt), fără laminație sau separație planară în strate subțiri. Reprezintă o categorie intermediară între gresii și argile, dar nu sunt la fel de răspândite ca primele două.

siluetă

Imagine sau desen realizată într-o singură culoare, reprezentând conturul unui corp uman, proiectat asemeni unei umbre. Termenul este folosit de obicei pentru portretele din profil, fie realizate în alb-negru, fie pictate sau decupate din hârtie, tehnică populară în jurul anilor 1750–1850, datorită costurilor scăzute pe care le implica realizarea. Numele provine de la Étienne de Silhouette, ministru de finanțe al lui Ludovic XV, celebru pentru traiul auster pe care l-a dus și pentru portretele realizate în umbră și decupate din hârtie. În Europa sec. XVII, portretele și scenele în umbră erau realizate prin desenarea conturului proiectat de lumina lumânării sau a lămpii. În momentul în care hârtia a devenit accesibilă, asemenea portrete erau deseori realizate cu mâna liberă, pornind de la scene din natură. După apariția fotografiei, siluetele s-au demodat, devenind un tip de artă populară practicată de artiștii ambulanți și de caricaturiști.

Silhouette, portret de Charles Willson Peale; Biblioteca Congresului, Washington DC

Silurian

Interval de timp geologic, 443–417 m.a.u. Cea de-a treia perioadă a Paleozoicului. Silurianul urmează Ordovicianului și precedă Devonianul. Marchează apariția plantelor terestre și a peștilor cu fălci. Se pare că, în acea perioadă, continentele erau împărțite astfel: Canada Arctică, Scandinavia și Australia erau la Tropice; Japonia și Filipinele în interiorul Cercului Polar Arctic; America de Sud și Africa lângă

Polul Sud, Brazilia de astăzi și V Africii fiind situate chiar la Polul Sud. Suprafața terestră era acoperită de o calotă de gheață, probabil la fel de groasă ca stratul care acoperă Antarctica de astăzi.

Silva, Luis (Ignácio da) *cunoscut ca* Lula da Silva

(n. 06.10.1945, Garanhuns, statul Pernambuco, Brazilia)

Lider al Partidului de Stânga al Muncitorilor din Brazilia. Fost muncitor în fabrică, a ajutat la transformarea mișcării sindicale într-un important partid politic. În 1988, partidul a câștigat detașat alegerile municipale din São Paolo și din alte orașe mari. A candidat la președinție în 1989, 1995 și 1998, propunând politici sociale pentru clasa muncitoare a Braziliei. A pierdut de fiecare dată, în fața candidaților mai conservatori. În 2002 a avut, în sfârșit, succes la alegerile prezidențiale. *Vezi* Fernando Collor de Mello.

Silvassa

Oraș, 21 890 loc. (2001), centru administrativ al Teritoriilor Unite ale Dadra și Nagar Haveli din India de V. Amplasat pe râul Daman Ganga, la cca 25 km de Marea Arabiei. Este centrul economic al regiunii, producător de orez, plante leguminoase și fructe.

Silver, Horace

(n. 02.09.1928, Nornwalk, Connecticut, SUA)

Compozitor și pianist american, lider al uneia dintre cele mai importante formații de jazz modern. A cântat mai întâi alături de Stan Getz, în 1950–1951. Un an mai târziu, a preluat conducerea propriului său trio. Din 1954, a condus, împreună cu Art Blakey, grupul Jazz Messengers, după care, în 1956, și-a format propriul cvintet și a interpretat propriile sale compoziții în aranjamente muzicale, luate ca model de muzica hard bop (*vezi* be bop) din anii 1950 și 1960. Influențată de Bud Powell și Thelonious Monk, muzica sa combină tehnicile sofisticate ale be bopului cu cele mai simple ale bluesului, în compoziții ca *The Preacher*, *Opus de Funk* și *Sister Sadie*.

Silverman, Fred

(n. 13.09.1937, New York, SUA)

Producător și director executiv de televiziune din SUA. A devenit vicepreședinte al grilei de programe la Columbia Broadcasting System în perioada 1970–1975. Ca președinte al departamentului de divertisment din cadrul American Broadcast Corporation, ABC (1975–1978), a produs seriale comice de televiziune, ca *Laverne and Shirley*. A fost președinte al canalului de televiziune american National Broadcasting Company, NBC (1978–1981), unde a contribuit la producția unor seriale de succes ca *Strada Hill* (Hill Street Blues) și a serialului de desene animate *Smurfs*. Și-a înființat propria companie producătoare în 1981 și a fost coproducător al unor seriale ca *Matlock* (1986) și *Perry Mason* (1985–1989).

Silvers, Phil *născut* Philip Silversmith

(11.05.1912, Brooklyn, New York, SUA - 01.11.1985, Los Angeles, California)

Actor și comic american. Și-a început cariera artistică în calitate de cântăreț în vodeviluri și comediant în spectacole de revistă. După debutul cinematografic din 1940, a avut roluri comice în filme de lungmetraj. Pe Broadway a jucat în *Ghete cu nasturi* (High Buttons Shoes) și în *Top Banana* (1951–1952, Premiul Tony; ecranizat în 1954). Cel mai cunoscut rol a fost cel al sergentului Bilko, din serialul de televiziune *Spectacolul lui Phil Silvers* (The Phil Silvers Show) din 1955–1959. A apărut în versiunea cinematografică *O întâmplare ciudată în drum spre forum* (A Funny Thing Happened on the Way to Forum) și în adaptarea ei scenică de pe Broadway (1972, Premiul Tony).

Silverstein, Shel(by)

(25.09.1932, Chicago, Illinois, SUA - 10.05.1999, Key West, Florida)

Creator de desene animate, autor al unor lucrări pentru copii, dramaturg și compozitor. Deseori comparat cu Dr. Seuss, este foarte cunoscut pentru poeziile și povestirile pentru copii. Printre personajele memorabile create de el se numără protagonistul din *Povestea unchiului Shelby despre Lafcadio, leul care a tras cu pușca* (Uncle Shelby's Story of Lafcadio, the Lion Who Shut Back, 1963), copacul din *Copacul darnic* (The Giving Tree, 1964) și cercul parțial din *Piesa lipsă* (The Missing Piece). A contribuit la creșterea apetitului pentru lectura poeziei în rândul tinerilor cititori, iar versul său grav relevă o înțelegere a anxietăților și dorințelor copilăriei.

Silvestru II *născut* Gerbert de Aurillac

(945 d.Hr., lângă Aurillac, Auvergen, Franța - 12.05.1003, Roma)

Primul papă francez (999–1003). Renumit ca mare învățat în domeniul logicii și al matematicii, a devenit arhiepiscop de Reims (991 d.Hr.) și de Ravenna (cca 998 d.Hr.).

Ajuns papă, a avut o strânsă colaborare cu Otto III, întărind autoritatea papală în regiuni îndepărtate, precum Kiev și Norvegia, dar și în Italia. A condamnat simonia, a introdus celibatul preoților și a limitat puterea episcopilor. A scris lucrări de matematică, științe și muzică și lucrarea filozofică *Asupra raționalului și a uzului rațiunii* (De rationali et de ratione uti). După moartea sa, a circulat legenda conform căreia își datora știința de carte unui pact semnat cu diavolul.

silvicultură

Administrare a suprafețelor împădurite (*vezi* pădure), precum și a apelor și a terenurilor din zona acestora, în special pentru obținerea materialului lemnos, dar și pentru conservare și agrement. Știința silviculturii se bazează pe principiul exploatării multilaterale a terenurilor, dar principalele activități sunt valorificarea lemnului și replantarea copacilor. Obiectivul fundamental este menținerea unei rezerve permanente de lemn, prin tăieri și replantări atent planificate. Administratorul unei păduri este responsabil și cu aplicarea altor mijloace de control al terenurilor, cum ar fi ocrotirea vieții sălbatice și adoptarea unor programe pentru protejarea pădurilor de buruieni, insecte, ciuperci (*vezi* fungi), eroziune și incendii. Administrarea planificată a pădurilor își are originea în Europa, la începutul perioadei medievale, când existau legi care reglementau tăierea copacilor și vânătoarea. În sec. XIX, în Europa au fost înființate școli particulare de silvicultură, iar în 1891 guvernul SUA a stabilit primele rezerve de suprafețe împădurite. În sec. XX, multe națiuni au instituit programe de reîmpădurire sau împădurire.

HANS REINHARD-BRUCE COLEMAN LTD

silvia-cu-cap-negru (*Sylvia atricapilla*); masculul (în partea de jos) și femelă

silvie-cu-cap-negru

Pasăre cântătoare (*Sylvia atricapilla*, familia *Sylviidae*), întâlnită în Europa și Africa de N, până în Asia Centrală. Are o lungime maximă de 14 cm, partea superioară de culoare cafenie, fața și partea inferioară de culoare gri, iar creasta neagră (masculul) sau maroroșcată (femela). Are un tril răsunător și poate fi observată adesea în liziera pădurilor sau în crânguri.

Sima, Horia

(03.07.1907, Mândra, Făgăraș, România - 25.05.1993, Madrid, Spania)

Politician român de extremă dreapta, ideologul Mișcării Legionare, absolvent al Facultății de Litere și Filozofie din București (1926–1932). Devine membru al Ligii Arhanghelul Mihail încă din 1927, la câteva luni după înființarea acesteia, și, numit profesor de limba română în Caransebeș, devine responsabil pentru Banat al organizației Garda de Fier (1935), numit de liderul ei de atunci, Corneliu Zelea-Codreanu. Puternic antisemit, Sima reprezenta o aripă subversivă și foarte agresivă a Mișcării Legionare, printre ale cărei acțiuni se numără și asasinarea unor personalități politice marcante ale vremii (*vezi* Nicolae Iorga, Virgil Madgearu, Ion Gheorghe Duca), ceea ce a dat naștere unei avalanșe de acțiuni și reacțiuni căreia i-a căzut pradă chiar liderul Corneliu Zelea-Codreanu. După moartea acestuia din urmă (1938), Horia Sima se refugiază la Berlin, de unde revine clandestin în țară (1940), fiind arestat și apoi eliberat. Este recunoscut oficial drept conducător al Gărzii de Fier, fiind numit vicepreședinte al Consiliului de Miniștri în guvernul Ion Antonescu, odată cu declararea României stat național-legionar. Intră repede în conflict cu Antonescu, Sima dorind un rol politic și puteri sporite pentru Garda de Fier și încercând preluarea controlului armatei, „domeniul" generalului Antonescu. Cum cererile legionarilor au fost în mod repetat respinse, Garda de Fier s-a răsculat (ianuarie 1941), dar rebeliunea a fost repede înăbușită, cu acordul tacit al Germaniei, iar liderii ei au fost arestați (*vezi* Ion Antonescu). Sima reușește să se refugieze din nou în străinătate, unde, după 23 august 1944, organizează un guvern marionetă la Viena. După încheierea războiului, Horia Sima s-a refugiat în Italia, după aceea în Franța și s-a stabilit în Spania. A predat la Universitatea din Barcelona în perioada lui Francisco Franco.

Simahus, Quintus Aurelius

(340 d.Hr.,/?/ - 402 d.Hr., Ravenna)

Om politic, orator și scriitor roman. Opozant de seamă al creștinismului, a intrat în conflict cu Sfântul Ambrozie, în încercarea de a-i face pe împărații creștini Grațian (d. 367–383 d.Hr.) și Valentinian II (d. 375–392 d.Hr.) să tolereze păgânismul. Conducător al Senatului în 387 d.Hr., l-a felicitat pe noul împărat, Magnus Maximus,

pentru că l-a alungat pe Valentinian. Când Teodosius I a recucerit Italia pentru Valentinian (388 d.Hr.), Simahus a fost iertat și a fost numit consul (391 d.Hr.).

simbioză

Formă de conviețuire între organisme din două specii diferite, care include comensalismul, mutualismul și parazitismul. Speciile implicate se numesc simbionți. În comensalism, una dintre specii (comensalul) obține hrană, adăpost, sprijin și locomoție de la specia gazdă, care nu participă la schimb (de ex. peștișorii remora obțin locomoție și nutriție de la rechini). În relația de mutualism, ambele specii obțin beneficii. Multe forme de relații mutuale sunt obligatorii; nici una dintre specii nu poate trăi fară cealaltă (de ex., protozoarele din intestinele termitelor digeră lemnul înghițit de acestea).

simbol

Element de comunicare care trebuie să reprezinte sau să evoce o persoană, un obiect, un grup, un proces sau o idee. Simbolurile pot fi grafice (de ex. crucea pentru creștinism sau cercul jumătate alb, jumătate negru pentru yin-yang) sau reprezentaționale (de ex. Unchiul Sam, care reprezintă SUA, sau leul, care simbolizează curajul). Simbolurile pot implica litere asociate (de ex. C pentru elementul chimic carbon) sau pot fi arbitrare (de ex. simbolul matematic pentru infinit sau simbolul dolarului). Simbolurile nu reprezintă un limbaj în sine; ele sunt mai degrabă mijloace prin care idei, adesea prea complexe sau cu o prea mare încărcătură semantică pentru a fi articulate în limbajul obișnuit, sunt transmise între oameni aparținând aceleiași culturi. Fiecare societate și-a dezvoltat un sistem de simboluri care reflectă o logică culturală specifică; fiecare sistem de simboluri funcționează pentru a comunica informații între membrii unei culturi aproape în același fel, dar ceva mai subtil decât o face limbajul convențional. Deși un simbol poate avea forma discretă a unui inel de logodnă sau a unui arbore totemic, simbolurile sunt organizate de obicei în mulțimi și depind unul de altul, potențându-și reciproc sensul și valoarea. *Vezi* și semiotică.

simbol chimic

Notare prin una sau două litere, derivate din numele științific al elementelor chimice (de ex. S pentru sulf, Cl pentru clor, Zn pentru zinc). Unele simboluri fac trimiteri la denumiri latinești: Au (*aurum*) pentru aur, Pb (*plumbum*) pentru plumb. Altele sunt denumite după numele unor personalități sau locuri (de ex. einsteiniu, Es, de la Einstein). Simbolurile actuale sunt expresia teoriei atomice a materiei. John Dalton a utilizat pentru prima oară simbolurile pentru a desemna atomi unici de elemente, și nu cantități nedefinite. Jons Jacob Berzelius a stabilit multe dintre numele care se folosesc astăzi. Formulele chimice ale compușilor sunt scrise ca o combinație de simboluri ale elementelor, cu numere care indică proporțiile lor atomice, folosindu-se diverse convenții pentru ordonarea și gruparea lor. Astfel, clorura de sodiu se scrie NaCl, iar acidul sulfuric, H_2SO_4.

simbolism

În artele plastice, curent slab organizat care s-a dezvoltat în anii 1880–1890 și a fost strâns înrudit cu simbolismul din literatură. A apărut ca reacție atât împotriva realismului, cât și a impresionismului. Pictorii simboliști au accentuat funcțiile subiectivă, simbolică și decorativă ale artei și s-au îndreptat spre mistic și ocult, în încercarea lor de a evoca stări subiective prin mijloace vizuale. Deși aspecte ale simbolismului apar în operele lui Paul Gauguin, Vincent van Gogh, precum și la pictorii nabiști, reprezentanții cei mai de seamă au fost Gustave Moreau, Odilon Redon și Pierre Puvis de Chavannes. Apărut la început în Franța, s-a răspândit în toată Europa, având un impact internațional și influențând arta și literatura sec. XX.

simbolism literar

Curent literar inițiat de un grup de poeți francezi la sfârșitul sec. XIX, care a influențat domeniile picturii și al teatrului, dar și literatura rusă, europeană și americană din sec. XX. Ca reacție împotriva convențiilor rigide ale poeziei franceze tradiționale practicate de poeții parnasieni, poeții simboliști au încercat să comunice experiențele emoționale individuale prin utilizarea subtilă și sugestivă a unui limbaj cu o bogată încărcătură metaforică. Sensul ascuns și indirect al simbolului este folosit ca un substitut pentru perceperea din ce în ce mai atenuată a semnificațiilor colective și universale. Printre principalii poeți simboliști se numără Stéphane Mallarmé, Paul Verlaine, Arthur Rimbaud și E. Verhaeren. Mulți simboliști au fost atrași de decadentism. Tot așa cum pictorii

simboliști au evitat reprezentarea concretă în favoarea fanteziei și a imaginației, dramaturgii simboliști au făcut apel la mit, stare sufletească și atmosferă, pentru a dezvălui indirect adevărurile profunde ale existenței. În literatura română, a fost reprezentat de Alexandru Macedonski (și cenaclul Literatorul), de G. Bacovia, I. Minulescu, Ștefan Petică și alții.

Simcoe

Lac din SE regiunii Ontario. Localizat între golful Georgian și lacul Ontario, la N de Toronto, are 743 kmp. Numeroase râuri mici și canalul Trent alimentează lacul, care are o lungime de 48 km. Cuprinde câteva insule, cea mai mare dintre acestea, Georgiana, fiind o rezervație indiană. Lacul reprezintă o zonă de atracție turistică pe timpul verii.

Simcoe, John Graves

(25.02.1752, Cotterstock, Northamptonshire, Anglia - 26.10.1806, Exeter, Devonshire)

Militar britanic și administrator colonial în Canada. A participat la Revoluția Americană, în calitate de comandant al Cavalerilor Reginei (1777–1779). A fost luat prizonier în 1779 și eliberat în 1781, când s-a întors în Anglia. După Legea Constituției, a servit ca prim-guvernator locotenent al Canadei Superioare (în prezent Ontario), între 1792 și 1796. A încurajat imigrația, agricultura și a susținut construirea de drumuri și siguranța națională.

Simenon, Georges (Joseph Chrétien)

(13.02.1903, Liège, Belgia - 04.09.1989, Lausanne, Elveția)

Romancier francez de origine belgiană. În perioada 1923–1933, a scris sub pseudonim mai mult de 200 de cărți de literatură de senzație. Primul roman semnat cu numele său a fost *Cazul lui Peter Letonul* (Pietr-le-Letton, 1931), în care a introdus unul dintre cele mai cunoscute personaje ale romanului polițist, inspectorul parizian Maigret. A scris cca 80 de romane cu acest personaj, alte 130 de romane psihologice, numeroase nuvele și lucrări autobiografice. A fost unul dintre cei mai prolifici și publicați autori ai sec. XX. Tema centrală a creațiilor sale este existența izolată a individului nevrotic și ciudat.

© JERRY BAUER
Georges Simenon

Simenschy, Theofil

(27.01.1892, Iași, România - 15.12.1968, Iași)

Filolog român, profesor universitar la Iași, specialist în lingvistica comparată a limbilor indo-europene. A scris *Construcția verbului în limbile indo-europene* (La construction du verbe dans les langues indo-européennes, 1949), lucrări de gramatică: *Gramatica limbii latine* (1924), *Gramatica limbii grecești* (1935), *Gramatica limbii sanscrite* (1959), *Gramatica comparată a limbilor indo-europene* (1981, postum, în colaborare cu Gh. Ivănescu). Traduceri din sanscrită *(Panciatantra)*. A publicat un *Dicționar al înțelepciunii* (4 vol.).

Simeon I *cunoscut ca* Simeon cel Mare

(864 d.Hr.,/?/ - 27.05.927 d.Hr., Preslav, Bulgaria)

Țar al primului Imperiu Bulgar (925–927 d.Hr.). Fiu al lui Boris I, i-a urmat tatălui său la tron în 893 d.Hr., după o scurtă guvernare (889–893 d.Hr.) a desfrânatului său frate mai mare, Vladimir. Sperând să câștige tronul imperial, a dus cinci războaie cu Imperiul Bizantin, între 894 și 923 d.Hr. A adoptat titlul de țar al tuturor bulgarilor în 925 d.Hr. Și-a extins puterea asupra teritoriilor din Macedonia de S, Albania de S și Serbia, dar se pare că a pierdut teritoriile bulgare de la N de Dunăre.

simering

În mecanică, dispozitiv care împiedică trecerea fluidelor de-a lungul unui ax de rotație. Simeringurile sunt necesare atunci când un ax are un capăt într-un vas ce conține ulei, de ex. o pompă sau o cutie de viteze. Pielea, cauciucul sintetic și diversele tipuri de silicon se numără printre materialele folosite pentru inelul de etanșare. *Vezi și* lagăr.

simetrie

În geometrie, proprietate prin care fețele unei figuri sau ale unui obiect se reflectă una pe alta, de o parte și de alta a unei linii (axă de simetrie) sau a unei suprafețe; în biologie, repetare ordonată a părților unui animal sau ale unei plante; în chimie, proprietate fundamentală a organizării regulate a atomilor în molecule sau cristale; în fizică, concept de echilibru ilustrat de legi fundamentale, cum ar fi a treia dintre legile newtoniene ale dinamicii. În natură, simetria reprezintă unul dintre cele mai

importante concepte ale frumuseții; corespunde echilibrului, ordinii și în felul acesta, consideră unii, revelează principiul divin.

simfonie

Lungă compoziție muzicală pentru orchestră, alcătuită de obicei din mai multe părți. Termenul simfonie, însemnând „care se aud împreună", a ajuns denumirea standard pentru momentele instrumentale și mai ales pentru uverturi, în opera italiană timpurie. La sfârșitul sec. XVII, uvertura operei napolitane, sau *sinfonia*, așa cum a fost stabilită de către Alessandro Scarlatti prin 1780, avea trei părți, tempo-urile lor fiind alert-lent-alert. Ulterior, asemenea uverturi au început să fie reprezentate în concerte de sine stătătoare, ca și în cazul altui predecesor al simfoniei, *concerto grosso*. Cele două au fost transformate în simfonii la începutul sec. XVIII, de către G.B. Sammartini (1700/1701–1775). Pe la 1750, compozitorii germani și vienezi au început să adauge la aceasta o parte de menuet. Franz Joseph Haydn, „părintele simfoniei", a compus peste o sută de simfonii de o remarcabilă originalitate, intensitate și strălucire în perioada 1755–1795; de atunci, simfonia a început să fie considerată cel mai important gen orchestral. Wolfgang Amadeus Mozart a scris cca 40 de simfonii originale. Cele nouă simfonii ale lui Ludwig van Beethoven au adus genului un aflux de gravitate și ambiție. Printre autorii de simfonii de mai târziu se numără Franz Schubert, Felix Mendelssohn, Robert Schumann, Anton Bruckner, Johannes Brahms, Antonin Dvořak, Piotr Ilici Ceaikovski și Gustav Mahler; printre succesorii lor din sec. XX se numără Ralph Vaughan Williams, Jean Sibelius și Dmitri Șostakovici.

Simic, Charles

(n. 09.05.1938, Belgrad, Iugoslavia)

Poet american de origine iugoslavă. La 15 ani, s-a mutat la Paris împreună cu mama sa. Un an mai târziu, s-au alăturat tatălui său, în Statele Unite. După ce a absolvit Universitatea din New York, a tradus poezie iugoslavă în limba engleză. Primul său volum de poezie, *Ce spune iarba* (What the Grass Says, 1967), a fost apreciat pentru imaginația suprarealistă și plină de viață. Pentru antologia *Lumea nu se sfârșește* (The World Doesn't End, 1989) a câștigat Premiul Pulitzer. A avut o bursă MacArthur în perioada 1984–1989. Din 1973 predă la Universitatea din New Hampshire.

siminichie

Denumire comună pentru cele câteva specii de plante, genul *Cassia*, familia leguminoaselor (*vezi* legumă), care cresc în special în regiunile tropicale și subtropicale. Multe sunt folosite în scop medicinal sau la prelucrarea pieilor. În E Statelor Unite, siminichia sălbatică (*C. hebecarpa* și *C. marilandica*) are o înălțime maximă de 1,25 m și țepi cu flori galbene. Unele specii din Eurasia sunt arbuști sau pomi pitici.

Simion, Eugen

(n. 25.05.1933, Chiojdeanca, Prahova, România)

Critic și istoric literar român. Doctor în științe filologice și președinte al Academiei Române (din 1998 până în 2006), este autorul a numeroase studii și cărți de critică și istorie literară, eseuri, memorialistică. *Proza lui Eminescu* (1964), *Orientări în literatura contemporană* (1965), *Eugen Lovinescu, scepticul mântuit* (1971, ed. II 1994), *Mircea Eliade, un spirit al amplitudinii* (1995), *Scriitori români de azi* (I - 1974, II - 1977, III - 1983, IV - 1989) sunt câteva dintre operele sale critice, unele fiind traduse și în alte limbi. Este membru al mai multor asociații internaționale.

Simion Stâlpnicul, Sfântul ~ *sau* Simion cel Bătrân *sau* Simion Stilitul

(cca 390 d.Hr., Sisan, Cilicia - 459 d.Hr., Telanissus, Siria)

Ascet sirian. Era un păstor care a intrat în comunitatea monastică, dar a fost îndepărtat din cauza austerității sale excesive. A devenit astfel pustnic. Miracolele săvârșite de el au atras multă lume, motiv pentru care, în 420 d.Hr., a ales să trăiască pe vârful unui stâlp (*în greacă, stylos*) înalt de 2 m, devenind primul dintre stâlpnici. S-a urcat apoi pe un stâlp de 15 m, unde a rămas până la moarte. O balustradă protectoare îl împiedica să cadă, iar mâncarea îi era adusă de discipoli. A influențat și alți asceți și a fost numit Simion cel Bătrân pentru a fi distins de stâlpnicul cu același nume din sec. VI d.Hr. Stâlpnicii au fost atestați până târziu, în sec. XIX, în Rusia.

Simionescu, Mircea Horia

(n. 23.01.1928, Târgoviște, România)

Autor de literatură parabolică parodică, unul dintre întemeietorii metaromanului. După absolvirea facultății a fost redactor și colaborator la diferite publicații, iar în 1972 a fost numit director al Operei Române. A debutat ca scriitor la vârsta de 40 de ani,

în revista *Luceafărul*. *Dicționarul onomastic* (1969) deschide tetralogia *Ingeniosul bine temperat*, reprezentativă pentru opera sa. Au urmat *Bibliografie generală* (1970), *Breviarul (Historia calamitatum)* (1983), *Jumătate plus unu. Alt dicționar onomastic* (1976), *Toxicologie sau Dincolo de bine și dincoace de rău* (1983). Acest ciclu de volume este conceput sub forma unor dicționare. A mai publicat o serie de culegeri de povestiri: *După 1900, pe la amiază* (1974), *Îngerul cu șorț de bucătărie, Povestiri galante* etc. La împlinirea a 70 de ani (1998) a primit Premiul Opera omnia, decernat de Uniunea Scriitorilor pentru întreaga creație.

Simla *sau* Shimla

Oraș, 142 161 loc. (2001), centrul administrativ al statului Himachal Pradesh din NV Indiei. A fost construit de britanici după Războiul Gurkha (1814–1816), în zona colinară subalpină din Himalaya, la cca 2 200 m altitudine. A fost capitală de vară britanică (1865–1939) și cartierul general al Punjab (1947–1953). Datorită climei răcoroase și panoramei deosebite, este una dintre cele mai cunoscute stațiuni subalpine din India.

Simmel, Georg

(01.03.1858, Berlin, Germania - 26.09.1918, Strassburg)

Sociolog și filozof german. Ca profesor la universitățile din Berlin (1885–1914) și Strassburg (1914–1918), a avut o contribuție importantă la recunoașterea sociologiei ca știință fundamentală în Germania. A căutat să separe formele generale sau recurente ale interacțiunii sociale de alte științe sociale cum ar fi politica, economia sau estetica. A acordat o atenție specială problemei autorității și supunerii. În *Filosofia banilor* (Philosophie der Geldes, 1900), a aplicat principiile sale în probleme economice, accentuând rolul economiei monetare în specializarea activităților sociale, depersonalizarea relațiilor individuale și sociale. Ideile sale au devenit influente în Statele Unite prin operele lui Robert E. Park, Albion Small (1854–1926) și Ernest Burgess (1886–1966). *Vezi și* interacționism.

Simms, Willie

(16.01.1870, în apropiere de Augusta, Georgia, SUA - 26.02.1927, Asbury, New Jersey)

Jocheu afro-american. Unul dintre primii jochei care figurează în Galeria Marilor Competiții din Muzeul Național din Saratoga Springs, New York. A participat la curse încă din 1887, fiind și unul dintre primii adepți ai călăritului în scări. Acum foarte cunoscută, metoda presupune ridicarea călărețului aplecat în față peste cal, poziție ce-i conferă animalului un echilibru mai bun. În 1895 a devenit primul jocheu american care a câștigat o cursă în Anglia, comentatorii englezi numind ridicatul în scări ghemuit „poziție americană". A câștigat și întrecerile de la Belmont din 1893 și 1894, derby-ul din Kentucky din 1896 și 1898 și întrecerile Preackness din 1898. Este singurul afro-american care a câștigat toate concursurile consacrate ale Triplei Coroane. A fost cel mai bun jocheu american (luând în considerație numărul de victorii din 1893 și 1894). S-a retras în 1901, adjudecându-și unul dintre cele mai bune procentaje de reușită din sport (24,8).

Simon & Schuster

Editură americană. A fost înființată în 1924 de Richard L. Simon (1899–1960) și M. Lincoln Schuster (1897–1970), al căror proiect inițial, cartea de cuvinte încrucișate, a avut un mare succes la vânzare. Printre alte inovații aduse de ei s-a numărat *Cartea de buzunar* (Pocket Books), prima serie de broșuri din Statele Unite, lansată în 1939. Editura a publicat o mare varietate de cărți, semnate de mulți autori de succes ai momentului și de câștigători ai unor premii literare. În 1975, editura a fost vândută companiei Gulf and Western Inc., care, redenumită Paramount Communications în 1989, a fost achiziționată de Viacom Inc. în 1994. După ce și-a vândut, în 1998, secțiunile comportamente educaționale, profesie, carte internațională și carte documentară, editura Simon & Schuster s-a concentrat pe ficțiune și nonficțiune.

Simon Fraser, Universitatea ~

Universitate privată din Burnaby, Columbia Britanică, Canada, cu o filială în Vancouver. A fost înființată în 1963 și numită după exploratorul Simon Fraser. Are facultăți de artă, științe, științe aplicate, administrație economică, educație, educație permanentă, precum și o școală pentru artele contemporane. Numărul total al studenților înscriși se ridică la cca 17 000.

Simon, (Marvin) Neil

(n. 04.07.1927, New York, SUA)

Dramaturg american. A lucrat pentru Sid Caesar, ca scriitor de comedie, în anii 1950. *Vino și cântă la corn* (Come Blow Your Horn, 1961) a fost o primă comedie

de succes dintr-un lung șir, printre care *Desculț în parc* (Barefoot in the Park, 1963, ecranizat 1967), *Cuplul ciudat* (The Odd Couple, 1965, ecranizat 1968), *Plaza Suite* (1968, ecranizat 1971), *Băieții poleiți de soare* (The Sunshine Boys, 1972, ecranizat 1975) și *California Suite* (1976, ecranizat 1978). Piesele sale de mai târziu includ trilogia autobiografică *Amintirile de pe plaja Brighton* (Brighton Beach Memoirs, 1983), *Biloxy Blues* (1985, Premiul Tony) și *Legătura cu Broadway* (Broadway Bound, 1986). Piesele sale tratează într-o manieră umoristică conflictele cotidiene ale unor oameni obișnuiți din clasa de mijloc, acțiunea desfășurându-se adesea în New York. Piesa *Pierduți în Yonkers* (Lost in Yonkers, 1991) a primit Premiul Tony și Premiul Pulitzer. A scris și adaptările scenice pentru câteva dintre piesele sale, precum și textele pentru câteva musicaluri, printre care *Sweet Charity* (1966) și *Promisiuni, promisiuni* (Promises, Promises, 1968).

Simon, Claude (-Eugène-Henry)

(10.10.1913, Antananarivo, Madagascar - 06.06.2005, Paris, Franța)

Scriitor francez. A fost luat prizonier în Al Doilea Război Mondial, a evadat și s-a alăturat Rezistenței Franceze. Și-a terminat primul roman în timpul războiului. Operele sale, o mixtură între narațiune și fluxul conștiinței, alternate într-o proză dens construită, sunt reprezentative pentru curentul Noul Roman sau antiromanul francez, apărut în anii 1950. Cel mai important este probabil ciclul care conține *Iarba* (L'Herbe, 1958), *Drumul Flandrei* (La Route des Flandres, 1960), *Palatul* (Le Palace, 1962) și *Istorie* (Histoire, 1967), cu evenimentele și personajele sale periodice. Alte romane reprezentative sunt: *Vântul* (Le Vent, 1957), *Tripticul* (Triptyque, 1973) și *Acacia* (1989). A primit Premiul Nobel în 1985.

Simon, Herbert (Alexander)

(15.06.1916, Milwaukee, Wisconsin, SUA - 09.02.2001, Pittsburgh, Pennsylvania)

Reprezentant al științelor sociale din Statele Unite. Și-a luat licența la Universitatea Chicago, în 1943. A predat psihologie (1949) și, mai târziu, științe informatice la Universitatea Carnegie-Mellon. În lucrarea *Comportamentul administrativ* (Administrative Behavior, 1947), pledează pentru întâietatea diversității factorilor de luare a deciziilor corporative (inclusiv factorii psihologici) care creează, ca motivație primară, obținerea de profituri maxime. I s-a decernat Premiul Nobel pentru economie în 1978. A lucrat în domeniul inteligenței artificiale, folosind tehnologiile informatice.

Simon, John Allsebrook *ulterior* Viconte Simon (de Stackpole Elidor)

(28.02.1873, Manchester, Anglia - 11.01.1954, Londra)

Politician britanic. Avocat de succes, a activat în Camera Lorzilor în perioadele 1906–1918 și 1922–1940. În anii 1930 a condus Partidul Național Liberal, ocupând pe rând funcțiile de ministru de externe (1931–1935), ministru de interne (1935–1937) și ministru de finanțe (1937–1940). A favorizat relațiile bune cu Germania, susținând politica împăciuitoristă a lui Neville Chamberlain și Acordul de la München. În 1940 a fost numit lord cancelar în cabinetul de război al lui Winston Churchill și ridicat la rangul de viconte.

Simon, Paul (Frederic)

(n. 13.10.1941, Newark, New Jersey, SUA)

Compozitor și cântăreț pop din Statele Unite. A început să cânte împreună cu Art Garfunkel (n. 1941) în anii 1950, folosind numele Tom și Jerry. După o pauză, cei doi au reapărut în 1964, ca Simon & Garfunkel. Primul single de succes a fost *Sounds of Silence* (1966). Alte piese de succes din următorii șase ani au fost *Mrs. Robinson*, pentru filmul *Absolventul* (The Graduate, 1967) și *Bridge over Troubled Water*. După ce s-au despărțit, Simon a scos câteva albume de succes, printre care *Still Crazy after All These Years* (1975). A scris și a apărut în filmul *One Trick Poney* (1980). Albumul său *Graceland* (1986), înregistrat cu muzicieni africani, a devenit cel mai important și mai de succes album al noului gen muzical, numit muzica lumii. Albumul *The Rhythm of the Saints* (1990) este inspirat din muzica africană și braziliană. Împreună cu Derek Walcott a scris musicalul *The Capeman* (1998), interpretat pe Broadway.

simonie

Cumpărare sau vindere de oficii ori împuterniciri bisericești. Termenul provine de la Simon Magul (Faptele Apostolilor 8:18), care a încercat să cumpere puterea de a face daruri a Sfântului Duh. Simonia s-a răspândit în Europa în sec. IX și X d.Hr. Pentru a deveni preoți sau episcopi, cei puternici și influenți erau gata să ofere anumite sume de bani. Condamnată de papa Grigore VII, practica a revenit în

sec. XV, dar, după sec. XVI, aspectele sale cele mai grave au dispărut.

Simplon

Pas și tunel alpin din S Elveției. Este situat între Munții Pennini și Alpii Lepontini, la altitudinea de 2 006 m. Importantă rută alpină la mijlocul sec. XIII, a devenit drum de legătură între Europa Centrală și de S, când Napoleon a construit aici o cale de transport, între 1800 și 1807. În apropierea altitudinii maxime se află un azil locuit de membri ai ordinului augustinilor, care datează din 1235. Pe timpul iernii, uneori traficul este închis, iar mașinile sunt transportate cu un tren, printr-un tunel lung de 20 km, care trece pe sub pas și face legătura între Brig (Elveția) și Iselle (Italia).

simpozion

În Grecia antică, banchet aristocratic la care se întâlneau bărbații, pentru a discuta probleme filozofice și politice și pentru a recita poezii. A apărut ca petrecere a războinicilor și exista o cameră rezervată special pentru acest eveniment. Participanții, toți aristocrați, purtau ghirlande și se întindeau pe paturi sprijiniți în cotul stâng; se bea mult vin, servit de sclavi. La începutul și la sfârșitul acestor întâlniri se rosteau rugăciuni; uneori, ele se terminau prin procesiuni în stradă. În faimosul *Banchetul* (Symposium, după 385 î.Hr.) al lui Platon se desfășoară un dialog imaginar între Socrate, Aristofan, Alcibiade și alții, pe tema iubirii. Aristotel, Xenofon și Epicur au scris literatură pentru simpozioane, pe alte teme.

Simpson, George Gaylord

(16.06.1902, Chicago, Illinois, SUA - 06.10.1984, Tucson, Arizona)

Paleontolog din SUA. Și-a luat doctoratul la Universitatea Yale. Printre contribuțiile sale la teoria evoluționistă se numără o clasificare detaliată a mamiferelor, bazată pe studiul evoluției acestora, valabilă și în prezent. Este cunoscut și pentru studiile sale asupra migrațiilor intercontinentale ale speciilor în timpurile geologice (cu precădere cele ale mamiferelor din America de Sud). Lucrările sale sunt: *Timpi și modalități în evoluție* (Tempo and mode in Evolution, 1944, 1984), *Semnificația evoluției* (The Meaning of Evolution, 1949), *Trăsăturile principale ale evoluției* (The Major Features of Evolution, 1953) și *Principiile taxonomiei animale* (The Principles of Animal Taxonomy, 1961).

Simpson, James Young
ulterior **Sir James**

(07.06.1811, Bathgate, Linlithgowshire, Scoția - 06.05.1870, Londra, Anglia)

Obstetrician scoțian. Și-a luat licența la Universitatea Edinburgh, unde a devenit profesor de obstetrică. După ce a aflat că la Boston se folosește eterul în chirurgie, Simpson l-a utilizat în obstetrică, pentru ușurarea durerilor nașterii, în 1847; mai târziu l-a înlocuit cu cloroformul, pe care a continuat să-l folosească, în ciuda opoziției celorlalți obstetricieni și a Bisericii. De asemenea, a introdus suturile cu fir de fier, folosirea presiunii pentru oprirea sângerării și a inventat forcepsul care îi poartă numele (un forceps lung de obstetrică).

Simpson, O(renthal) J(ames)

(n. 09.07.1947, San Francisco, California, SUA)

Jucător de fotbal american. Ca fundaș la Universitatea California de Sud (1965–1968), a stabilit recorduri de viteză, fiind supranumit Americanul Total; a câștigat Trofeul Heisman (1968). Din 1969 a jucat la Buffalo Bills, unde a continuat seria recordurilor, devenind cea mai mare atracție a spectatorilor. Accidentările multiple pe care le-a suferit la genunchi au determinat transferul său, în 1978, la San Francisco 49ers. S-a retras după sezonul din 1979. Atrăgător și jovial, a devenit apoi un actor popular de film și televiziune, prezentator de reclame și un foarte apreciat comentator sportiv. În 1994, soția sa, de care se separase, Nicole Braun Simpson, și prietenul acesteia, Ronald Goldman, au fost înjunghiați mortal în curtea casei ei. Acuzat de dublă crimă, Simpson a fost implicat într-unul dintre cele mai celebre procese din istorie, un lung proces televizat care a atras atenția unui public neobișnuit de mare. Juriul l-a achitat de toate acuzațiile în 1995, însă el a fost găsit vinovat într-un proces civil separat, din 1997, intentat de familiile Braun și Goldman.

Sims, William Sowden

(15.10.1858, Port Hope, Ontario, Canada - 28.09.1936, Boston, Massachusetts, SUA)

Ofițer naval al SUA. Născut în Canada, părinții săi fiind însă americani, a absolvit Academia Navală a SUA. Mai târziu, a scris un manual de navigație, des utilizat ulterior. În calitate de atașat naval la ambasadele Statelor Unite din Paris și Sankt Petersburg, a remarcat superioritatea navelor străine. Ca inspector la tragerile navale în perioada 1902–1909, a revoluționat artileria navală

americană. În Primul Război Mondial, a comandat flota americană din Europa și a participat la securizarea sistemelor de convoaie pentru protecția navelor Aliaților față de atacurile submarinelor germane. A fost președinte al Colegiului Naval de Război, în perioadele 1917–1918 și 1919–1922.

simț *sau* percepție senzorială

Mecanism prin care este recepționată informația despre mediul extern sau intern. Stimulii receptați de nervi, în unele cazuri prin intermediul unor organe cu celule receptoare sensibile la un tip de stimuli, sunt transformați în impulsuri, care se îndreaptă spre zone specializate ale creierului, unde sunt analizate. Pe lângă cele cinci simțuri - văz, auz, miros, gust și pipăit –, ființele umane au și simțul mișcării (simțul kinestetic), al căldurii, al frigului, al presiunii, al durerii și al echilibrului. Temperatura, presiunea și durerea sunt simțuri cutanate (la nivelul pielii); fiecare dintre aceste simțuri corespunde anumitor puncte ale pielii. *Vezi și* chemorecepție; fotorecepție; gust; limbă; mecanorecepție; nas; ochi; propriocepție; termocepție; ureche; ureche internă.

simulare pe computer

Utilizare a unui sistem generat de computer cu scopul reprezentării reacțiilor dinamice și a unui comportament, într-un sistem real sau propus. O descriere matematică a sistemului este cea a unui program de computer care folosește ecuații pentru reprezentarea relațiilor funcționale din interiorul sistemului. În timpul derulării programului, dinamica matematică rezultată formează un analog, reprezentat de obicei grafic, al comportamentului sistemului modelat. Variabilele programului pot fi ajustate, pentru a simula condițiile variabile din sistem. Simulările pe computer sunt folosite pentru a studia comportamentul obiectelor sau al sistemelor care nu pot fi testate ușor sau în siguranță în condiții reale, de ex. condițiile meteo sau explozia nucleară. Simulările mai simple, generate de computere personale, sunt modelele de afaceri și cele geometrice.

Sin *în sumeriană* Nanna

În religia mesopotamiană, zeu al Lunii. Era tatăl lui Shamash și, în unele mituri, al lui Ishtar. Se credea că aducea fertilitate și prosperitate cirezilor de vite, întrucât controla nivelul apei și creșterea trestiei, în special în mlaștinile aflate de-a lungul cursului inferior al fluviului Eufrat. De aici a pornit, de altfel, cultul său. Pe parcursul sec. VI î.Hr., au existat încercări de a-l pune într-o poziție supremă în panteonul babilonian.

sinagogă

În iudaism, casă de rugăciune a comunității, care servește și ca loc de adunare și studiu. Deși originile exacte sunt nesigure, se știe că sinagogile au apărut odată cu vechiul cult al Templului și au existat cu mult înainte de sacrificiul iudeilor și ca Titus să distrugă al doilea Templu (70 d.Hr.), întrerupând succesiunea preoților. După aceea, sinagogile au căpătat o importanță crescută. Sunt considerate centrele de necontestat ale vieții evreiești. Nu există o arhitectură standard în cazul sinagogilor. Totuși, o sinagogă tipică cuprinde o *arcă* (în care sunt păstrate tablele legii), o „lumină veșnică" în fața acesteia, două candelabre, strane, o *bimah* (*vezi* bema) și uneori un vas pentru spălarea rituală (*mikvah*).

Sinai

Peninsulă din NE Egiptului. Situată între golfurile Suez și Aqaba, la extremitatea nordică a Mării Roșii, are 61 000 kmp. Regiunea de S este montană și include Muntele Sinai, în timp ce două treimi din regiunea de N sunt acoperite de un platou arid, deșertul Sinai. Locuită din timpuri preistorice, este cunoscută ca rută a exodului israeliților din Egipt. Timp de secole, coasta de N a reprezentat principala rută comercială dintre Egipt și Palestina. Din sec. I î.Hr. până în momentul preluării ei de Imperiul Otoman, în sec. XVI, peninsula a făcut parte din Imperiul Roman, respectiv din Imperiul Roman de Răsărit. A fost înapoiată Egiptului la sfârșitul Primului Război Mondial. A fost scena unor lupte crâncene în timpul crizei Suezului (1956) și locul desfășurării principalei campanii din Războiul arabo-israelian (1967) și a luptelor din timpul Războiului de Yom Kipur. Ocupată de Israel între 1967 și 1982, a fost apoi returnată Egiptului.

Sinai, Muntele ~ *sau* Muntele Horeb

Vârf din partea central-sudică a peninsulei Sinai, în Egipt. Are altitudinea de 2 285 m. Este cunoscut mai ales drept locul unde Moise a primit cele zece porunci. Deși nu este identificat cu certitudine ca fiind locul la care fac referință textele biblice, reprezintă un spațiu sacru și de pelerinaj pentru evrei, creștini, islamici. Mănăstirea

Sfânta Caterina, fondată în 527 d.Hr. și aflată la baza dinspre N a muntelui, este, se pare, cea mai veche mănăstire creștină locuită în permanență.

Sinaia

Oraș, 14 237 loc. (2001), în județul Prahova, România, pe cursul superior al Prahovei, la poalele Munților Bucegi. Menționată documentar în 1690, localitatea s-a numit inițial Izvorul, din 1874 purtând denumirea actuală. A fost declarată oraș în 1880, când a devenit reședința de vară a regelui Carol I. Are o întreprindere de mecanică fină și o fabrică de cherestea. Este un important centru turistic, cu amenajări speciale destinate practicării sporturilor de iarnă. Aici se află castelul Peleș, retrocedat familiei regale, dar și mănăstirea Sinaia, cazinoul și casa memorială George Enescu. La Sinaia s-au stins din viață regii Carol I și Ferdinand și regina Maria a României.

Sinaia, mănăstirea ~

Lăcaș monahal situat în orașul cu același nume. Ctitorită de spătarul Mihai Cantacuzino (1690–1695) și închinată mănăstirii de la Muntele Sinai, biserica veche a fost zugrăvită de Pârvu Mutu. Biserica nouă a fost construită între 1843 și 1846 de arhitectul George Mandrea, ca sinteză arhitectonică a stilurilor moldovenesc și muntenesc. Mănăstirea deține un muzeu de artă bisericească, pe ai cărui pereți se conservă câteva schițe de desen în cărbune realizate de regina Carmen Sylva. Monument de stil brâncovenesc.

Sinaloa

Stat în partea de NV a Mexicului. Este situat în golful California. Suprafața: 58 328 kmp; 2 536 844 loc. (2000). Centrul administrativ: Culiacán. A devenit stat în 1830. Relieful este alcătuit din șesuri de coastă tropicală, care se întind până la lanțul muntos Sierra Madre Occidental. Mazatlan se află pe coasta sa. Reprezintă o zonă agricolă, care produce grâu, bumbac, tutun și trestie-de-zahăr. De aici se extrag sare, grafit, mangan și aur.

sinapsă

Mecanism de transmitere a impulsului electric nervos între două celule nervoase sau între o celulă nervoasă și o celulă glandulară sau musculară. În sinapsele chimice, impulsurile sunt transmise la distanțe microscopice, cu ajutorul unor substanțe chimice numite neurotransmițători. În sinapsele electrice, comunicarea directă între celulele nervoase ale căror membrane intră în contact este posibilă deoarece ionii circulă între celule prin canale. Sinapsele electrice sunt întâlnite mai ales la nevertebrate și la vertebratele inferioare; ele transmit mesaje mai repede decât sinapsele chimice. Sinapsele chimice s-au dezvoltat în sisteme nervoase complexe la vertebrate, la care mesajele trebuie transmise pe distanțe mai mari.

Sinatra, Frank *născut* Francis Albert

(12.12.1915, Hoboken, New Jersey, SUA – 14.05.1998, Los Angeles, California)

Cântăreț și actor american. Și-a început cariera muzicală în anii 1930, fiind descoperit de trompetistul Harry James. Și-a dobândit popularitatea în 1940–1942, când a cântat împreună cu orchestra Tommy Dorsey. A cântat în programul radiofonic *Your Hit Parade* în 1943–1945, perioadă în care a devenit un interpret favorit al teatrelor și cluburilor de noapte. După 1953 a cântat și a înregistrat folosind aranjamente realizate de Nelson Riddle, Billy May și Gordon Jenkins. De un succes enorm s-au bucurat albume ca *In the Wee Small Hours* (1955), *Song for Swingin' Lovers* (1956), *Come Fly With Me* (1958) și *Only the Lonely* (1958). A jucat în cca 80 de filme, iar interpretarea sa din *De aici până la eternitate* (From Here to Eternity, 1953, Premiul Oscar) i-a relansat cariera, apărând mai târziu în musicaluri, cum ar fi *Băieți și fete* (Guys and Dolls, 1955), *Societate înaltă* (High Society, 1956) și *Prietenul Joey* (Pal Joey, 1957) sau în filme dramatice precum *Bărbatul cu braț de aur* (The Man with the Golden Arm, 1955), *Candidatul altora* (The Manchurian Candidate, 1962). În 1961 a înființat casa de înregistrări Reprise. Modul său unic de interpretare i-a adus un succes neegalat în istoria muzicii americane, fiind chiar supranumit Glasul.

Sinclair, Upton (Beall)

(20.09.1878, Baltimore, Maryland, SUA – 25.11.1968, Bound Brook, New Jersey)

Romancier american. Și-a câștigat existența ca jurnalist, până în momentul în care, fiind trimis pe teren, s-a inspirat pentru romanul *Jungla* (The Jungle, 1906), o lucrare cu mare succes de public, care demască condițiile de muncă în zona depozitelor din Chicago. Romanul a devenit un punct de referință al genului proletar naturalist, a stârnit o adevărată indignare publică și a contribuit, astfel, la promulgarea Legii Americane pentru Mâncare și

Medicamente. Au urmat multe alte romane tematice, precum seriile de succes Lanny Budd, cu caracter istoric contemporan, care personalizau un erou antifascist, printre care *Sfârșitul Lumii* (World's End, 1940) și *Colții dragonului* (Dragon's Teeth, 1942, Premiul Pulitzer). În anii 1930 a organizat o mișcare de reformă socialistă și a fost candidatul Partidului Democrat la funcția de guvernator al statului California, însă a fost înfrânt de candidatul republican Frank F. Merrian (1865–1955).

sincopă

Efect al unei opriri temporare a circulației sângelui dintr-o parte a corpului. Termenul este utilizat frecvent ca sinonim pentru leșin, care este o pierdere a conștienței cauzată de circulația neadecvată a sângelui către creier. Este precedată, de obicei, de simptome ca paloare, greață, transpirație, apoi dilatare a pupilei, căscat, respirație rapidă și profundă și creștere a pulsului. Durează de la unul la câteva minute și poate fi urmată de dureri de cap, confuzie și o stare de slăbiciune. Cauza poate fi fizică (de ex. stenoză aortică, stop cardiac, hipoglicemie) sau emoțională (de ex. frică, anxietate). Disfuncțiile nervului vag sau reacții nervoase autonome pot cauza leșinul (fără a fi precedat de simptome), acesta fiind declanșat de activități obișnuite, cum ar fi micțiunea, deglutiția, tusea, ridicarea bruscă, sau de presiunea asupra carotidei. Sincopă locală este răcirea și amorțirea unei zone mici a corpului, mai ales a degetelor, din cauza diminuării fluxului sangvin.

sincromism

Curent artistic care se axează pe utilizarea total abstractă a culorii. Fondat la Paris în 1912–1913 de artiștii americani Stanton Macdonald-Wright (1890–1973) și Morgan Russell (1886–1953), sincromismul se bazează pe teoriile despre culoare prin analogie cu structurile muzicale. Prima lucrare sincromistă, *Sincromie în verde* (Synchromy in Green, 1913) a lui Russell, a fost expusă la Salon des Indépendants în 1913. În scurt timp, sincromismul a atras și alți artiști americani, printre care Thomas Hart Benton.

sincrotron

Accelerator de particule ciclic în care particula este menținută pe orbită printr-un câmp magnetic. Forța câmpului magnetic crește odată cu creșterea momentului particulei. Un câmp electric alternativ sincron cu frecvența orbitală a particulei produce accelerația. Sincrotroanele sunt denumite în concordanță cu particulele pe care le accelerează. Tevatron, care este sincrotronul protonic de la Laboratorul Național de Acceleratoare Fermi din Illinois, SUA, produce energiile cele mai ridicate obținute până acum.

Sind *sau* Sindh

Provincie, 29 991 000 loc. (1998), în SE Pakistanului, mărginită de Marea Arabiei la S. Centrul administrativ: Karachi. Centru al vechii civilizații a Indului, a fost anexată Imperiului Persan ahemenid în sec. VI î.Hr. Cucerită de Alexandru cel Mare în 325 î.Hr., a făcut parte din Imperiul Maurya în sec. III î.Hr. În 711 d.Hr., a fost ocupată de arabi. Între sec. XVI și XVII, a fost guvernată de moguli. A intrat sub control britanic în 1843. După independența Pakistanului, a fost integrată provinciei Pakistanul de Vest, dar în 1970 și-a recăpătat statutul de provincie separată. Are un relief arid, cu excepția văii irigate de fluviul Ind, unde se cultivă bumbac, grâu și orez și unde se află concentrată majoritatea populației.

sindicalism

Mișcare care a susținut acțiunea directă a clasei muncitoare pentru abolirea organizării capitaliste, inclusiv a statului, și înlocuirea acesteia cu o ordine socială bazată pe sindicat, adică pe asocierea liberă a producătorilor autonomi. Doctrină elaborată la sfârșitul sec. XIX de liderii mișcării muncitorești din Franța, sindicalismul a fost puternic influențat de anarhismul tradițional și de antiparlamentarismul clasei muncitoare franceze. Urmărea să obțină victoria în lupta de clasă, după care societatea ar fi urmat să fie organizată în jurul sindicatului. Sindicatele și-ar fi coordonat activitatea printr-o bursă a forței de muncă, aceasta fiind un fel de agenție de planificare economică și administrare a angajărilor. În perioada sa de apogeu, înainte de Primul Război Mondial, această mișcare avea peste un milion de membri în Europa, America Latină și Statele Unite. După război, sindicaliștii au avut tendința să devieze spre modelul sovietic de comunism sau au fost atrași de propaganda câștigurilor ostentative oferite de sindicatele muncitorești și de reformele democratice. *Vezi* și corporatism.

sindicat

Asociație de lucrători din anumite domenii, industrii sau fabrici, constituită pentru a

obține îmbunătățiri ale plății, beneficiilor și condițiilor de muncă, prin acțiuni colective. Prima asociație de fraternitate a lucrătorilor a apărut în Marea Britanie în sec. XVIII; era sindicatelor moderne a început în Anglia, Europa și America în sec. XIX. Mișcarea a fost primită cu ostilitate de angajatori și guverne, iar organizatorii sindicali au fost adesea trimiși în judecată. Sindicalismul britanic și-a pus bazele legale prin Legea Sindicatelor Britanice din 1871. Același obiectiv a fost mai lent înfăptuit în SUA, unde o serie de decizii judecătorești au interzis folosirea sancțiunilor și a legilor referitoare la uneltire și conspirație împotriva sindicatelor. În 1886, constituirea Federației Americane a Muncii (American Federation of Labour) a marcat începutul unei mișcări sindicale de succes în SUA, la scară mare. Sindicatele reunite în AFL erau meșteșugărești, reprezentând lucrătorii specializați într-un anumit meșteșug sau ramură comercială. Doar câțiva dintre primii organizatori sindicali au militat în favoarea sindicatelor industriale, care ar reprezenta toți lucrătorii, calificați sau necalificați, dintr-o singură industrie. Congresul Organizațiilor Industriale (Congress of Industrial Organizations) a fost fondat de sindicatele excluse din AFL pentru încercarea de a-i organiza pe lucrătorii necalificați; în 1941, această organizație asigurase deja succesul sindicalismului industrial, prin administrarea industriilor siderurgice și de construcție a automobilelor (*vezi* AFL-CIO). Negocierile colective pentru stabilirea salariilor, a condițiilor de muncă și a conflictelor reprezintă un standard sau un criteriu în toate țările industriale necomuniste, deși organizarea sindicatelor variază de la o țară la alta. În Marea Britanie, sindicatele au dovedit o puternică înclinație politică, culminând cu formarea Partidului Laburist, în 1906. În Franța, de asemenea, marile sindicate sunt mult politizate; Confederația Generală a Muncii (Confédération Générale du Travail, formată în 1895) a fost aliată, ani în șir, cu Partidul Comunist, în timp ce Confederația Democratică Franceză a Muncii (Confédération Français Démocratique du Travail) este de orientare politică mai moderată. În Japonia s-a dezvoltat sindicalismul de întreprindere, care reprezintă lucrătorii dintr-o singură fabrică sau dintr-o întreprindere cu mai multe fabrici, nu pe cei din întreaga ramură industrială sau meșteșugărească.

Sindicatul Internațional al Muncitorilor din Industria Textilă pentru Femei

Fost sindicat industrial din SUA și Canada, care a reprezentat muncitorii din industria textilă pentru femei. Când a fost înființat, în 1900, majoritatea membrilor erau emigranți evrei care lucrau în ateliere. Grevele declanșate de sindicat la New York între 1909 și 1910 au condus la salarii mai mari și la mai puține ore de lucru pentru muncitori. În timpul conducerii lui David Dubinsky (președinte între 1932 și 1966), numărul membrilor sindicatului a crescut de la 45 000 la aproape jumătate de milion. Activ în eforturile de organizare a producției în masă în industrie, a fost eliminat din AFL în 1937, dar a revenit în 1940. Din anii 1970, numărul membrilor a scăzut, pe măsură ce firmele de textile din SUA și-au relocat producția în alte țări; în 1995, acest sindicat a fuzionat cu Sindicatul Muncitorilor din domeniul Hainelor și Textilelor, formând Uniunea Salariaților din Croitorie, Industrie și Textile.

sindrom adrenogenital

Complex de simptome rezultând din secreția excesivă de hormoni androgeni 17-ketosteroizi de cortexul suprarenal. La nou-născuți și la copii, cauza este genetică: glandele suprarenale produc prea puțin cortizol și prea mult androgen. Aceste secreții conduc, la femei, la apariția caracterelor sexuale secundare masculine (pseudohermafroditism), iar la bărbați, la dezvoltarea caracterelor sexuale secundare în fază timpurie și la dezvoltarea unui penis foarte mare cu testicule mici. Alte simptome sunt pielea de culoare închisă și dereglările metabolice în homeostazie și în concentrația hormonală. Femeile adulte prezintă caracteristici fizice masculine și nu au menstruație și ovulație.

sindrom imunodeficitar dobândit

Vezi SIDA

sindrom ovarian *sau* sindromul Stein-Leventhal

Disfuncție endocrină a femeilor, în care nivelul ridicat de testosteron blochează ovulația. Majoritatea cazurilor de infertilitate la femei sunt cauzate de acest sindrom. Simptomele variază, dar deseori includ hirsutismul, acneea și obezitatea. Menstruația poate fi neregulată, absentă sau excesivă. Ovarele sunt, de obicei, mărite și conțin chisturi. Boala este adesea diagnosticată abia atunci când femeia încearcă să

conceapă un copil. Nu se cunosc toate cauzele apariției bolii. Tratamentul încearcă să reducă producerea de testosteron. Infertilitatea poate fi tratată atât prin administrarea de citrat de clomifen sau gonadotropiu, pentru a induce ovulația, cât și prin laparoscopie.

sindrom premenstrual

Grup variabil de simptome care apar înainte de menstruație la 40% dintre femei, cu manifestări mai severe la cca 10% dintre acestea. Din punct de vedere fizic, se manifestă prin dureri de cap, crampe, balonare și constipație sau diaree. Din punct de vedere psihic, simptomele variază de la irascibilitate, apatie și schimbări de dispoziție, la ostilitate, confuzie și depresie. Principalele cauze ale acestui sindrom sunt hormonii, nutriția și stresul (care mărește gravitatea acestei stări). În funcție de simptome, se poate trata prin exercițiu fizic, prin combaterea stresului, prin terapii nutritive sau prin medicamente. În privința dietei, se recomandă consumul redus de sodiu, administrarea de multe proteine și de complexe de glucide și evitarea xantinelor (inclusiv cofeina). Recent, s-a dovedit că administrarea suplimentară de calciu previne sau reduce crampele, care sunt cel mai bine tratate cu ibuprofen.

sindromul alcoolic fetal (SAF)

Diverse tulburări congenitale ale nou-născuților, cauzate de consumul de alcool al mamei pe perioada sarcinii. Principalele simptome sunt dezvoltare întârziată, anomalii ale sistemului nervos central și malformații la nivelul feței și al capului. Copilul poate fi retardat. Uneori, singurele simptome evidente sunt problemele de comportament (capacitate slabă de concentrare, impulsivitate). De obicei, sindromul afectează copiii născuți din părinți alcoolici, dar organizațiile medicale recomandă acum, în mod obișnuit, ca femeile să nu consume deloc alcool în timpul sarcinii. Alte tulburări au fost puse în legătură cu prezența alcoolului în laptele mamei.

sindromul de șoc toxic

Boală bacteriană cauzată de o toxină produsă de bacteria *Staphylococcus aureus*. A fost depistată pentru prima dată în 1978, la femeile care foloseau tampoane superabsorbante (care nu se mai fabrică astăzi). Febra mare, diareea, voma și erupțiile pot genera dureri abdominale, pot provoca dereglări de tensiune arterială, șoc, probleme respiratorii și insuficiență renală. Sindromul are și alte cauze, inclusiv infecția postchirurgicală. Antibioticele nu sunt eficiente. Cu un suport terapeutic intens (*vezi* terapeutică), majoritatea pacientelor își revin în 7–10 zile, însă 10–15% mor. Multe paciente suferă o recidivă ușoară în următoarele opt luni.

sindromul deficitului de atenție *sau* hiperactivitate (ADD *sau* ADHD)

Sindrom comportamental infantil, ale cărui simptome sunt lipsa și distragerea atenției, neliniștea, incapacitatea de a sta pe loc, dificultățile de concentrare asupra unui singur lucru pentru o anumită perioadă de timp. Este o tulburare întâlnită la cca 5% dintre copiii de vârstă școlară, cu o frecvență de trei ori mai mare la băieți. Poate afecta învățarea, deși copiii care manifestă acest sindrom pot învăța să-și controleze comportamentul, astfel încât să dea rezultate bune la școală. O combinație de factori genetici și de mediu stă la baza acestui sindrom. Anumite aspecte se pot manifesta și la maturitate. Tratamentul implică de obicei consiliere și supraveghere parentală atentă, dar în unele cazuri se recomandă și administrarea unei medicații adecvate.

sindromul femeii abuzate

Tipologie psihologică și comportamentală prezentă la femeile care sunt victime ale violenței în familie. Printre explicațiile care au fost dezvoltate de la sfârșitul anilor 1970 se numără neajutorarea dobândită într-o teorie a ciclului de violență, precum și o formă de dezechilibru cauzat de stresul posttraumatic. Termenul reprezintă mai degrabă un concept juridic decât un diagnostic psihiatric, fiind lipsit de criterii bine definite. A fost folosit pentru a sprijini argumente legale – autoapărare, discernământ redus sau nebunie –, atunci când o femeie este acuzată de uciderea sau atacarea agresorului, de comiterea unei infracțiuni sub constrângerea lui sau de provocarea comportamentului pentru care agresorul se află în fața instanței. Criticii apreciază că termenul creează un stereotip inadecvat pentru a descrie experiențe individuale.

sindromul intestinului iritabil

Afecțiune cronică. Este caracterizată de dureri abdominale, meteorism (balonare), diaree și/sau constipație. Alte simptome pot fi dureri abdominale care cedează după defecație sau senzații de evacuare

incompletă a rectului. Sindromul intestinului iritabil este cauzat de un deficient de motilitate a intestinului, care poate fi rezultatul creșterii sensibilității intestinale. Stresul sau consumul de alimente bogate în grăsimi, produsele lactate, anumite fructe sau legume (de ex. broccoli și varza), alcoolul și cofeina pot cauza simptome similare. Se recomandă relaxarea, exerciții și evitarea alimentelor care pot agrava boala. Medicația antidiareică sau creșterea cantității de fibre din alimente poate ameliora simptomele. Deși sindromul intestinului iritabil poate cauza disconfort și stres emoțional, disfuncționalitățile nu sunt rezultatul unor modificări permanente.

sindromul morții subite a sugarului (SMIS)

Moarte neașteptată a unui copil aparent sănătos. A fost atestat în lumea întreagă, de obicei în timpul somnului, în jurul vârstei de 2–4 luni. Au fost considerate drept cauze expunerea la fumul de țigară și dormitul cu fața în jos. Sindromul poate să apară mai ales la copiii născuți prematur, cu greutate sub medie la naștere, și la cei care nu au beneficiat de îngrijire prenatală corespunzătoare. Multe decese care au fost diagnosticate cu acest sindrom se dovedesc a fi cauzate de sufocare în așternut sau supraîncălzire. La copiii care au murit din cauza acestui sindrom au fost descoperite anomalii ale creierului accentuate de nivelul ridicat de dioxid de carbon în sânge.

sindromul oboselii cronice (SOC)

Stare de oboseală bruscă, epuizantă, din cauze necunoscute, însoțită de obicei de febră ușoară, ganglioni limfatici dureroși, dureri de gât, dureri de cap, slăbiciune, dureri ale mușchilor și ale articulațiilor și confuzie sau dificultate de concentrare. Pentru a îndeplini criteriile sindromului SOC, trebuie să existe un punct clar de început al bolii, iar aceasta să persiste mai mult de șase luni. Considerată altădată o închipuire, SOC rămâne un subiect controversat. Multe voci cu autoritate pun sub semnul întrebării existența SOC ca tulburare distinctă, întrucât există ample suprapuneri cu alte boli, precum fibromialgie sau sindromul Războiului din Golf. Nu există nici un test de diagnostic al SOC. Chiar dacă au fost avansate o serie de teorii în privința cauzelor SOC, nici una nu a fost dovedită. Nu s-a descoperit nici un remediu, dar mulți pacienți se întremează treptat.

sindromul savantului

Stare patologică rară, care afectează persoanele cu un coeficient de inteligență situat sub limitele normale sau cu deficiențe emoționale grave, înzestrate, însă, cu capacități intelectuale de excepție în anumite domenii. Acestea ar putea fi abilități matematice, muzicale, artistice sau tehnice. Câteva exemple relevante ar fi: ușurința de a face calcule mentale cu sume foarte mari, interpretarea din memorie a unor partituri muzicale complexe (după o singură audiție) sau repararea unor mecanisme sofisticate, fără a avea pregătire de specialitate. Aproximativ 10% dintre persoanele care suferă de autism fac parte din această categorie. De asemenea, și persoane cu retard mintal pot fi înzestrate cu astfel de capacități extraordinare, dar mult mai rar. *Vezi și* autism.

sindromul tunelului carpian (STC)

Afecțiune dureroasă, cauzată de presiunea repetată asupra încheieturii mâinii. Nervul median și tendoanele care îndoaie degetele trec prin tunelul carpian pe partea interioară a încheieturii, între oasele încheieturii (carpiene) pe trei părți și ligament pe a patra parte. Mișcările repetitive ale degetelor și încheieturii freacă tendoanele de pereții tunelului carpian, cauzând inflamarea acestora și presând nervul median. Amorțirea, furnicăturile și durerea în încheietură sau mână pot progresa până la pierderea controlului asupra mușchilor. STC este întâlnit des la muncitorii din liniile de asamblare și la utilizatorii de tastaturi de computer. Tratamentul poate include evitarea activității cauzatoare, proiectarea ergonomică a spațiului de lucru, medicamente antiinflamatoare, folosirea clamelor și a atelelor sau operația.

Sinedriu

Consiliu evreiesc care a funcționat în Palestina romană, din timpul Macabeilor (cca 165 î.Hr.) până la sfârșitul patriarhatului (425 d.Hr.). În timp ce termenul se referă la Curtea Supremă Evreiască, componența și puterea exactă a sinedriului, cea religioasă, juridică și legislativă, sunt menționate în mod diferit în diverse surse. Se vorbește despre sinedriu în mai multe cărți din Noul Testament (Marcu, Luca, Faptele Apostolilor), ca luând parte la procesele lui Iisus, al Sfântului Apostolul Petru și al lui Ioan Botezătorul sau chiar fiind instanța absolută de judecată. Potrivit surselor talmudice, Marele Sinedriu era un tribunal format din 71 de înțelepți care se întâlneau

doar în anumite situații în Templul din Ierusalim, activând ca un corp legislativ religios, curte de judecată și administrator de ritualuri.

singalez

Membru al celui mai mare grup etnic din Sri Lanka. Se crede că strămoșii lor au migrat din N Indiei. Majoritatea populației se ocupă cu agricultura și este adeptă a budismului theravada. Ca și celelalte grupuri etnice din Sri Lanka, singalezii au o organizare socială împărțită pe caste, cu structură complexă determinată, în general, de ocupații. Astăzi, numărul singalezilor este de peste 12 milioane.

Singapore

Oraș, 4 204 000 loc. (2002), capitala Republicii Singapore. Port liber ce ocupă partea de S a insulei Singapore, dominând-o, motiv pentru care republica este considerată un oraș-stat. Mai este cunoscut sub denumirea Orașul Grădinilor, datorită numeroaselor parcuri și perdelelor de copaci de pe marginea străzilor. Orașul prezintă caracteristici ale tuturor culturilor asiatice, datorită imigranților. Se spune că a fost întemeiat de un prinț din dinastia Shrivijayan, fiind un important oraș malaez în sec. XIII. Distrus de javanezi în sec. XIV, a fost reconstruit de Stamford Raffles din Compania Britanică a Indiilor de Est în 1819. A devenit capitala posesiunii britanice Straits Settlements în 1833. S-a dezvoltat ca port și bază navală, fiind astăzi unul dintre cele mai mari centre comerciale navale. Activitățile bancare, de asigurări și de brokeraj îi conferă statutul de cel mai important centru financiar și comercial din SE Asiei. Tot aici se află și Universitatea Națională Singapore (1980).

Singapore
denumire oficială
Republica Singapore

Stat insular în SE Asiei. Situat la S peninsulei Malacca, cuprinde insula Singapore și alte 60 de insulițe. Suprafața: 697 kmp; 4 291 000 loc. (2005). Capitala: Singapore. Trei pătrimi din populație sunt chinezi, iar restul malaysieni și indieni. Limbi: engleza, mandarina, malaeza și tamil (toate oficiale). Religii: budism, islam, creștinism, taoism, hinduism. Moneda: dolarul singaporez. Aproape două treimi dintre zonele de deal ale insulei se ridică puțin peste 15 m deasupra nivelului mării. Are o climă caldă și umedă. Deși numai 2% din pământul insulei este arabil, Singapore este printre cele mai productive zone din lume, în materie de fructe și legume. Economia se bazează, în general, pe comerțul internațional și pe activități financiare. Mai mult de o sută de bănci comerciale, majoritatea străine, se află pe insulă și tot aici este sediul pieței dolarului asiatic. Portul este unul dintre cele mai mari din lume, Singapore fiind unul dintre cei mai importanți rafinatori de petrol. Industria (în special producerea de echipamente electrice) este de asemenea importantă. Este o republică cu o singură cameră legislativă, șeful statului fiind președintele, iar cel al guvernului, prim-ministrul. A fost locuită, de-a lungul timpului, de pescari și pirați, până în sec. XIV, fiind un avanpost al Imperiului Sumatran de Shrivijaya, după care a aparținut statului Java și apoi Siamului. În sec. XV a devenit parte din Imperiul Malacca, iar în sec. XVI

a fost controlată de portughezi, urmați, în sec. XVII, de olandezi. În 1819, a fost cedată Companiei Britanice a Indiilor de Est, devenind parte din posesiunea britanică Straits Settlements și centru al activității coloniale britanice din Asia de SE. A fost ocupată de japonezi în 1942–1945, revenind britanicilor în 1946. Și-a dobândit autoguvernarea totală în 1959, iar în 1963 a devenit parte din Malaysia, doi ani mai târziu câștigându-și independența. Are un rol important în afacerile din Asociația Națiunilor din Asia de Sud-Est (ASEAN). O personalitate politică dominantă, timp de 30 de ani după dobândirea independenței, a fost Lee Kuan Yew. Singapore a devenit o putere economică în regiune.

Singer, Isaac Bashevis
în idiș **Yitskhok Bashevis Zinger**

(14?.07.1904, Radzimin, Polonia, Imperiul Rus – 24.07.1991, Surfside, Florida, SUA)

Scriitor american născut în Polonia, autor de romane, povestiri și eseuri. A primit o educație iudaică tradițională la Seminarul rabinic din Varșovia. După publicarea primului său roman, *Satana în Goray* (Der Sotn in Goray, 1932), a emigrat în 1935 în Statele Unite, unde a scris pentru *Jewish Daily Forward*, un ziar idiș din New York. Deși a continuat să scrie în general în idiș, a supravegheat personal traducerea lucrărilor sale în limba engleză. Operele sale, care descriu viața evreilor din Polonia și Statele Unite, sunt un amestec rafinat de ironie, spirit și înțelepciune, condimentate în chip distinct cu accente grotești și oculte. Printre ele se numără romanele *Familia Moskat* (Di familye Muskat, 1959), *Magicianul din Lublin* (Der Kunstnmakher fun Lublin, 1960) și *Inamici din dragoste* (Sonim di geshichte fun a liebe, 1972, ecranizat în 1989); culegerile de povestiri *Ghimpl netotul* (Gimpl tam, 1957), *Spinoza de pe strada Pieții* (The Spinoza of Market Street, 1961) și *O coroană de pene* (A Crown of Feathers, 1973, Premiul Național al Cărții) și piesa *Yentl, băiatul Yeshiva* (Yentl, the Yeshiva Boy, 1974, ecranizat în 1983). I-a fost decernat Premiul Nobel în 1978.

Singer, Isaac Merritt

(27.10.1811, Pittstown, New York, SUA – 23.07.1875, Torquay, Devon, Anglia)

Inventator și industriaș american. La 19 ani era ucenic mecanic. A patentat o mașină pentru găurit piatra (1839) și una pentru tăierea metalelor și a lemnului. Ulterior, în 1851, a realizat o versiune îmbunătățită a mașinii de cusut Elias Howe și la scurt timp după aceea a înființat I.M. Singer & Co. (*vezi* Singer NV), pentru a produce pe scară largă noua mașină de cusut. Pierderea procesului intentat de Howe în 1854, pentru încălcarea drepturilor asupra patentului, nu l-a împiedicat pe Singer să producă în continuare versiunea sa, compania pe care o deținea devenind în scurt timp cel mai mare producător de mașini de cusut din lume. A patentat numeroase alte inovații tehnologice. A introdus sistemul de plată prin credite.

Singer NV

Producător de mașini de cusut. Compania a fost înființată în 1851, când Isaac Merritt Singer (1811–1875) a patentat prima mașină de cusut practică pentru uz casnic. Până în 1860, I.M. Singer & Co. devenise cel mai mare producător de mașini de cusut din lume. În 1863, afacerea sa a fost preluată de mai noua Singer Manufacturing Co. Compania a început să producă la scară largă mașini electrice casnice în 1910 și a introdus inovații în domeniul marketingului, precum sistemul de plăți eșalonate (rate). Mai târziu, și-a extins domeniul de activitate cu instrumente electrice, produse pentru curățat, mobilă și electronice. A adoptat numele Singer Co. în 1963. Producția mașinilor de cusut și a mobilei a fost preluată de o companie distinctă, SSMC Inc., în 1986. În 1988 a fost obiectul unei preluări ostile de către investitorul Paul Bilzerian, care, în 1989, a vândut activele Singer unei companii din Hong Kong, Semi-Tech, controlată de investitorul James Henry Ting. Deși era în continuare unul dintre cei mai mari producători internaționali de mașini de cusut, compania și-a declarat falimentul în 1999 și a fost reorganizată ca Singer NV în 2000.

Singitic, Golful ~

Intrare în Marea Egee, în NE Greciei. Este cel mai mare și mai adânc dintre cele două golfuri (celălalt fiind golful Ierisou) care se extinde până în regiunea istorică din Macedonia. Rămășițele de aluviuni ale unui canal construit de Xerxes în 480 î.Hr. leagă cele două golfuri. Principala comunitate este Ouranopolis, o oprire pentru turiștii care merg la Muntele Athos.

singspiel

(*în germană*, cântec-piesă)

Operă muzicală din sec. XVIII, în limba germană, conținând dialoguri vorbite și

având de obicei un ton comic. Primele singspieluri erau piese de factură ușoară în care dialogul era intercalat cu cântece populare. În Viena a cunoscut o înflorire scurtă, dat intensă, datorită operelor lui W.A. Mozart *Răpirea din Serai* (Die Entführung aus dem Serail, 1782) și *Flautul fermecat* (Die Zauberflöte, 1791). A cunoscut o perioadă de tranziție începând cu opera *Fidelio* (1805) de Ludwig van Beethoven, pentru ca în cele din urmă să dea naștere operei romantice germane. *Vezi și* musical; operetă; zarzuela.

Sinn Féin

(*în irlandeză*, noi singuri)

Partid politic naționalist din Irlanda. A fost fondat în 1902 de Arthur Griffith și de alți politicieni, politica promovată fiind una de rezistență pasivă față de Marea Britanie, neplata taxelor și stabilirea unui consiliu de guvernare irlandeză. Partidul a avut un impact minor până după Revolta de Paște, când aspirațiile liderului său, Eamon de Valera, de a pune bazele unei Irlande unite și republicane, au adus, în alegerile din 1918, 73 de locuri în Parlament, din totalul de 105. A avut o perioadă de decădere după 1926, când de Valera a înființat un alt partid, Fianna Fáil, care a atras majoritatea membrilor vechii formațiuni. Partidul a activat ca fracțiune politică a Armatei Republicane Irlandeze, susținând în mod constant cauza unificării irlandeze. Sub conducerea liderului Gerry Adams, de la sfârșitul sec. XX și începutul sec. XXI, a luat parte la negocierile pentru pace din Irlanda de Nord și a devenit unul dintre principalele partide romano-catolice din Irlanda de Nord.

sino-francez, Războiul ~

(1883-1885)

Conflict purtat de Franța împotriva Chinei pentru controlul Vietnamului. A dezvăluit caracterul inadecvat al eforturilor de modernizare a Chinei și a suscitat sentimente naționaliste în S Chinei. În 1880, când Franța a început să-și extindă prezența în Vietnam, la N de cele trei provincii sudice pe care le controla, China a trimis trupe și s-a angajat în lupte sporadice. Guvernatorul general Li Hongzhang a negociat un acord, în urma căruia Vietnamul de Nord ar fi ajuns sub un protectorat comun, dar o parte a guvernului chinez l-a respins. Francezii aú învins trupele de întărire ale armatei chineze în 1883, iar noua înțelegere oferită a fost mult mai favorabilă Franței. Oferta avea să fie din nou respinsă în China, ceea ce a condus la alte ostilități. Unsprezece vapoare din flota chineză au fost distruse, ca și portul Fuzhou. În 1885, China a semnat un tratat de pace, acceptând acordul din 1883.

sino-japonez, Războiul ~

Două conflicte dintre China și Japonia, care au avut loc în sec. XIX și XX. Primul (1894–1895), privind Coreea, a marcat transformarea Japoniei într-o putere mondială și a demonstrat slăbiciunea Chinei. Deși Coreea reprezenta de mult timp cel mai important stat satelit al Chinei, Japonia a devenit interesată de resursele naturale și de poziția strategică a acesteia. După ce, în 1875, Japonia a deschis comerțul internațional cu Coreea, tensiunile dintre coreenii radicali projaponezi, care militau pentru modernizare, și oficialii conservatori ai guvernului coreean, susținuți de China, au adus din nou China și Japonia în conflict. Observatorii străini au prevăzut o victorie ușoară pentru numeroasele forțe chineze, dar Japonia a înregistrat victorii copleșitoare atât pe mare, cât și pe uscat. În Tratatul de la Shimonoseki, China a recunoscut independența Coreei și a cedat Japoniei Taiwanul, Pescadores și peninsula Liao Dong (pe cea din urmă Japonia a fost ulterior forțată să o retrocedeze). Cel de-al doilea conflict (1939–1945) se referă la rezistența Chinei împotriva agresiunii japoneze pe teritoriul chinez după ce japonezii se instalaseră în Manciuria; s-a sfârșit odată cu înfrângerea Japoniei în Al Doilea Război Mondial.

sino-tibetane, limbi ~

Mare familie de limbi, care prezintă două ramuri principale: limbile chineze sau sinitice și familia tibeto-burmană, un ansamblu de câteva sute de limbi foarte diverse, vorbite de cca 65 de milioane de oameni din Pakistanul de N, înspre E, până în Vietnam, și de pe Platoul Tibetan, înspre S, până la peninsula Malacca. Includ tibetana, birmana, limba karen și multe alte limbi din Nepal, India, Myanmar (Birmania), Bangladesh, China și Thailanda. Birmana este scrisă cu un alfabet preluat după scrisul mon (*vezi* limbi mon-khmer).

sintaxă

Îmbinare a cuvintelor în propoziții și fraze și studiul formării propozițiilor și al relațiilor dintre părțile componente ale acestora. În multe limbi, cum ar fi engleza, principala

modalitate prin care se poate evidenția această relație este topica; de ex., propoziția „Băiatul iubește câinele" respectă topica standard subiect – predicat – complement, iar schimbarea topicii ar implica schimbarea sau chiar anularea sensului. Topica este mai flexibilă în limbi ca latina, unde cazul este indicat la substantive sau adjective prin terminații; astfel, datorită flexiunii, nu mai este obligatorie raportarea la topică pentru stabilirea funcției sintactice a unui termen.

sinter

Depozit mineral cu o textură poroasă sau veziculară (cu mici cavități). Sinterul silicios este un depozit de silice amorf, opac-translucid, care apare ca depuneri crustiforme în jurul izvoarelor calde și al gheizerelor, iar câteodată formează gorgane conice (conuri de gheizer) sau terase. Sinterul calcaros, numit uneori tuf calcaros, este un depozit de carbonat de calciu.

sinterizare

Sudare a unor particule mici de metal, cu ajutorul căldurii, la temperaturi sub punctul de topire. Procesul este utilizat pentru crearea formelor complexe, producerea aliajelor și pentru a permite prelucrarea metalelor care au un punct de topire foarte ridicat. Sinterizarea este folosită și în modelarea preliminară a ceramicii sau a prafului de sticlă în forme ce pot fi fixate apoi permanent prin ardere. *Vezi* metalurgia pulberilor.

sintetizator

Aparat care generează și modifică sunete pe cale electronică, de obicei prin intermediul unui computer digital, pentru compunerea muzicii electronice sau în spectacolele live. Sintetizatorul generează unde, pe care le supune apoi modificărilor de intensitate, durată, frecvență și timbru. Poate utiliza sinteza substractivă (înlătură componente dintr-un semnal care conține sunete secundare), sinteza aditivă (construind sunete complexe pornind de la sunete pure fine armonice) sau alte tehnici, mai ales selecția sunetelor (înregistrarea digitală a sunetelor, de obicei provenite de la instrumente acustice). Primul sintetizator a fost dezvoltat pe la 1955 de RCA. Sintetizatoarele compacte, destinate comercializării, de obicei însoțite de clape, au fost produse în anii 1960 de Robert Moog (n. 1934), Donald Buchla (n. 1937) și alții. Odată cu dezvoltarea tehnologiei tranzistorilor, au apărut sintetizatoarele portabile, suficient de ieftine pentru a fi utilizate în orice tip de spectacole, fiind folosite și ca instrumente auxiliare de formațiile rock, înlocuind adesea pianul electric și orga. *Vezi și* MIDI.

sinteza vorbirii

Generare a vorbirii prin mijloace artificiale, de obicei cu ajutorul computerului. Obținerea sunetelor care simulează vorbirea umană este cunoscută ca o sinteză de tip inferior. Sinteza avansată se ocupă cu transformarea unui text scris sau a unor simboluri într-o reprezentare abstractă a semnalului acustic dorit, potrivită pentru a dirija un sistem de sinteză de tip inferior. Dintre aplicațiile acestei tehnologii se poate menționa ajutorul oferit persoanelor cu dificultăți de vorbire sau de vedere.

sinteză asimetrică

Reacție chimică prin care se formează cantități inegale de izomeri a două produse. În mod normal, nu este posibil să se sintetizeze din materialele care nu au activitate optică (adică nu sunt chirale) un stereoizomer al unui compus chiral fără celălalt, dar prin utilizarea unui auxiliar chiral, cum ar fi o enzimă, sau a unui alt catalizator, un solvent, sau a unui intermediar, se poate forța o reacție de formare a unui singur izomer. Sintezele asimetrice mai sunt numite și steroselective; dacă se formează exclusiv un produs, atunci acesta este sterospecific.

sinucidere

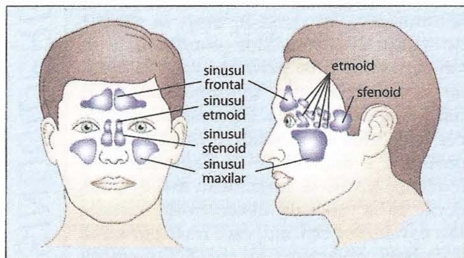
Acțiune intenționată a cuiva de a-și lua viața. Sinuciderea poate fi determinată de probleme de ordin psihic, cum ar fi dificultatea de a face față depresiei sau tulburărilor mentale; poate fi motivată de dorința de a testa afecțiunea celor dragi sau de a pedepsi lipsa de sprijin din partea lor, ori poate fi determinată de povara vinovăției. Poate apărea și din cauza presiunilor sociale sau culturale, mai ales atunci când acestea tind să sporească izolarea, supărarea sau înstrăinarea. Atitudinile cu privire la sinucidere au variat în timp, în funcție de cultură; criminalilor condamnați în Grecia antică li se permitea să-și ia viața, iar obiceiul japonez seppuku (numit și hara-kiri) le permitea samurailor comiterea ritualului de sinucidere ca metodă de protejare a onoarei și de demonstrare a loialității. Evreii se sinucideau mai degrabă decât să se supună cuceritorilor romani sau cavalerilor cruciați, care intenționau să le forțeze convertirea. În sec. XX, membrii

unor mișcări religioase noi, mai cu seamă Templul Poporului și Poarta Raiului, au comis sinucideri în masă. Călugării budiști și călugărițele comiteau sinucideri de jertfă, prin autoimolare, ca formă de protest social. Utilizarea de Japonia a sinucigașilor kamikaze în Al Doilea Război Mondial a premers atacurilor sinucigașe cu bombe, care au apărut în sec. XX ca formă a terorismului, mai ales în rândul extremiștilor islamiști. Totuși, sinuciderea este în general condamnată de islam, iudaism și creștinism, iar tentativele de sinucidere încă se pedepsesc prin lege în multe țări. În unele comunități din diferite părți ale lumii, s-a încercat legalizarea sinuciderilor asistate de medic (eutanasie) pentru bolnavii incurabil. Eutanasierea a fost legalizată în Olanda în 2001 și în Belgia în 2002 și se practică în mod deschis și în Columbia. Din 1950, în unele țări au apărut mai multe organizații de prevenire a sinuciderilor, cu linii telefonice de urgență, la care se oferă consiliere.

sinus

Cavitate a corpului. Sinusurile paranazale, cunoscute în general drept sinusuri, reprezintă unul dintre cele patru grupuri de cavități din oasele alăturate nasului: maxilar (cel mai mare os, situat între orbită, palat și falca superioară); frontal (situat deasupra și între orbitele ochiului); etmoid (constituit din trei până la 18 cavități cu pereții subțiri, situate între alveolele nazale și orbitele ochiului); sfenoid (în spatele cavității nazale). Toate aceste oase sunt absente sau foarte puțin dezvoltate la naștere, crescând treptat până la pubertate, pentru ca apoi să se dezvolte cu rapiditate. Ele afectează sunetul vocii și pot ajuta la încălzirea aerului inhalat. Căptușirea lor produce mucusul, care se scurge în cavitatea nazală. Blocajul orificiilor prin înghițire (din cauza alergiei sau a infecției; *vezi* sinuzită), din cauza polipilor sau a unor probleme structurale, stânjenește respirația nazală, ceea ce poate cauza infecții serioase. Obstrucțiile grave pot necesita intervenție chirurgicală, care trebuie făcută cu o maximă atenție, pentru evitarea distrugerii structurilor cerebrale sau a ochiului.

Sinusurile paranazale

sinus

Vezi funcție trigonometrică

sinuzită

Inflamare a sinusurilor. Sinuzita acută, cauzată, de obicei, de infecții precum răceala, duce la dureri locale și slăbiciune, obstrucție și scurgeri nazale, indispoziție. Picăturile nazale sau inhalante, ce conțin substanțe care contractă vasele de sânge, ajută la tratarea sinuzitei. Antibioticele pot fi utilizate în cazul infecțiilor bacteriene. Sinuzita cronică, manifestată prin răceli repetate, puroi, respirație dificilă, pierdere a mirosului și, câteodată, dureri de cap, poate urma unor atacuri repetate, acute și netratate, însoțite în special de o respirație și de o drenare înrăutățită. Dacă terapia cu antibiotice sau spălarea repetată nu ajută, se poate apela la chirurgie, pentru deschiderea unor pasaje pentru drenaj.

Sion

Cel mai estic dintre cele două dealuri ale Ierusalimului antic, unde David și-a stabilit capitala. În Vechiul Testament, numele Sion se referea la Ierusalim în întregime; este în mod covârșitor un reper profetic și poetic. Muntele Sion este locul unde Yahweh (Dumnezeu) își are sălașul și este scena salvării mesianice. Numele a ajuns să însemne pământul de baștină evreiesc, simbol pentru aspirațiile naționale evreiești și pentru iudaism, fiind astfel și sursa termenului sionism. Cu toate că numele este rar în Noul Testament, a fost folosit în literatura creștină pentru a desemna cetatea cerească sau cetatea pământească a credinței și fraternității creștine.

Sion, Parcul Național ~

Parc Național în SV statului Utah, SUA. Ocupă 593 kmp. Principala sa atracție o constituie canionul Sion, care a fost numit așa de mormonii care l-au descoperit, în 1859. O parte din regiune a fost desemnată Monumentul Național Mukuntuweap, în 1909. Extinsă și redenumită Monumentul Național Sion în 1918, zona a ajuns parc național în 1919. Canionul Sion a fost format de râul Virgin și are aproape 24 km lungime și o adâncime de 0,8 km. Pereții

canionului sunt pavați cu domuri de piatră care conțin un mare număr de fosile. Săpăturile au scos la iveală că zona a fost cândva locuită de oameni preistorici.

sionism

Mișcare naționalistă evreiască, având scopul de a crea un stat în Palestina. În sec. XVI–XVII, mai mulți „Mesia" au încercat să-i convingă pe evrei să se întoarcă în Palestina, dar, până la sfârșitul sec. XVIII, acest interes a scăzut. Pogromurile din Europa de E au dus la formarea asociației Iubitorii Sionului, care promova stabilirea fermierilor evrei și a meșteșugarilor în Palestina. În fața antisemitismului din ce în ce mai puternic, Theodor Herzl a promovat ideea creării unui stat evreu în Palestina. A organizat primul Congres Sionist la Basel, în 1897. După Primul Război Mondial, mișcarea a profitat de momentul Declarației de la Balfour. Populația evreiască din Palestina a crescut de la 90 000 de oameni în 1914 la 238 000 în 1933. Populația arabă a rezistat sionismului, iar britanicii au încercat în zadar să împace cererile evreilor cu cele ale arabilor. Sionismul și-a atins scopul odată cu crearea statului Israel, în 1948. *Vezi și* Alianța Israelită Universală; David Ben-Gurion; Hagana; Vladimir Jabotinski; Irgun Zvai Leumi.

Sioux Falls

Oraș, 123 975 loc. (2000), în SE Dakotei de Sud, SUA. Întemeiat în 1857, a fost părăsit în 1862, ca urmare a unei revolte indiene. Odată cu înființarea în zonă a fortului Dakota în 1865, coloniștii au revenit treptat. Acum Sioux Falls este cel mai important oraș al statului Dakota de Sud, centru comercial și financiar. Creșterea vitelor este una dintre principalele ocupații, aici existând una dintre cele mai mari piețe de vite din Statele Unite. Tot la Sioux Falls a fost amenajată una dintre primele centrale nucleare comerciale din lume, desființată în 1967. Centrul de date al Sistemelor de Observație a Resurselor Terestre se află în interiorul orașului.

sioux *sau* dakota

Populații amerindiene din câmpii care trăiesc mai cu seamă în Dakota de Nord și Dakota de Sud, Montana și Nebraska, SUA. Cuprind populațiile santee (sioux de E), yankton și tetori (sioux de V), fiecare având diviziuni mai mici (de ex. blackfoot, oglala). Limbile vorbite de ei aparțin familiei de limbi hakasioux. Numele sioux este o derivație franceză a unui cuvânt ojibwa însemnând dușmani sau șarpe. Ei se denumesc dakota, adică prieten. În sec. XVII, indienii sioux locuiau într-o zonă de lângă Lacul Superior, dar atacurile repetate ale indienilor ojibwa i-au împins spre V, în Minnesota. Au adoptat o viață de câmpie, vânând bizoni, locuind în tepee (corturi din piele), cultivând arta războiului și practicând dansul soarelui. Femeile sioux erau pricepute la broderii cu mărgele și la prelucrarea țepilor de porc-spinos. Sioux au opus rezistență intruziunii albilor. În 1862, încălcarea tratatului încheiat cu albii a determinat revolta sângeroasă a populației santee sub conducerea lui Little Crow. Învinși, indienii au fost forțați să se mute în rezervațiile din Dakota de Sud și Nebraska. Ciocnirile violente dintre trupele americane și populațiile sioux yankton și teton în anii 1860–1870 au culminat cu Bătălia de la Little Bighorn, din 1876, încheiată cu o mare victorie indiană. În cele din urmă, indienii sioux s-au predat, fiind forțați să se mute în rezervații. În 1890, religia Ghost Dance (dansul spiritelor) a îndemnat mulți indieni sioux la revoltă, ajungându-se la masacrul de la Wounded Knee. *Vezi și* Sitting Bull.

sipică

Denumire comună pentru cele cca o sută de specii de plante erbacee anuale și perene, genul *Scabiosa* (familia *Dipsaceae*), originare din Eurasia temperată, zona Mării Mediterane și a munților din E Africii. Unele specii reprezintă plante de grădină importante, printre care mușcata-de-grădină (*S. atropurpurea*), o plantă anuală din S Europei, denumită și mușcata-dulce sau mireasa-îndoliată.

sipică (*Scabiosa caucasica*)
VALERIE FINNIS

Toate speciile au frunze în formă de rozetă, situate la baza plantei și pe tulpină. Corola e formată dintr-un cerc exterior de flori femeiești și un altul de bractee în formă de frunză, dedesubt. Mușcata-dracului aparține genului *Succisa* (*vezi* albăstrea).

Sippar

Oraș antic din Babilon, la SV de actualul Bagdad, pe fluviul Eufrat. Întemeiat în mileniul III î.Hr., a fost un loc de cult

al zeului sumerian al soarelui Shamash. A fost menționat în timpul primei dinastii a Babilonului, dar nu se cunosc date legate de oraș dinainte de 1174 î.Hr. (când a fost prădat de elamiți). Și-a revenit după înfrângere, dar a fost cucerit ulterior de asirieni. Săpăturile începute în 1882 au dezgropat rămășițele unui templu mare și mii de tăblițe de argilă cu texte istorice sau religioase.

Siqueiros, David Alfaro

(09.12.1896, Chihuahua, Mexic - 06.01.1974, Cuernavaca)

Pictor mexican. În tinerețe a fost activist marxist și a luptat în Revoluția Mexicană, alături de Venustiano Carranza, care l-a recompensat sponsorizându-i studiile în Europa. Reîntors în Mexic în 1922, și-a început cariera artistică decorând clădiri publice cu picturi murale și organizând sindicate ale artiștilor și muncitorilor. Împreună cu Diego Rivera și José Clemente Orozco, a fondat noua școală de pictură murală mexicană. Cariera i-a fost întreruptă de câteva ori, fiind închis din motive politice; a ales autoexilul și a luptat în Războiul Civil Spaniol. Picturile sale murale sunt caracterizate de un dinamism exacerbat, dimensiuni monumentale, vigoare și o paletă coloristică limitată, determinată de efectele dramatice construite din lumini și umbre. Picturile de șevalet (de ex. *Ecoul unui țipăt* - El eco del llanto, 1937) i-au adus recunoaștere internațională. În 1968 a devenit primul președinte al Academiei Mexicane de Arte.

Siracusa *în Antichitate* Syracusae

Oraș-port, 121 000 loc. (2001), situat pe coasta de E a Siciliei. Întemeiat în 734 î.Hr. de grecii din Corint, a fost cucerit de Hippokrates din Gela în 485 î.Hr. și condus de tirani până în 465 î.Hr., când o revoluție a restabilit guvernarea democratică. În 413 î.Hr., în timpul Războiului peloponesiac, a respins o armată de invazie ateniană. Sub conducerea lui Dionysos I cel Bătrân, între 405 și 367 î.Hr., a devenit cel mai puternic dintre orașele grecești și a purtat trei războaie împotriva orașului rival Cartagina. A fost cucerit de romani în 211 î.Hr., jefuit de franci în 280 d.Hr. și capturat de arabi în 878 d.Hr.; și-a pierdut din importanță în perioada medievală. Acum este centrul comercial al unei regiuni agrare, practicându-se și pescuitul și turismul. Este bogat în monumente arhitectonice medievale și renascentiste, în vestigii grecești și romane. Aici s-au născut Teocrit și Arhimede.

sirenă

În mitologia greacă, creatură jumătate pește, jumătate femeie, care ademenea marinarii cu cântecul ei fermecat, apoi îi ucidea. Homer a localizat sirenele lângă stâncile din Scylla, iar în *Odiseea*, Ulise și-a obligat camarazii să-și astupe urechile cu ceară și el s-a legat de catargul corabiei ca să le poată asculta cântecul fără a-și pune viața în pericol. Într-una dintre istoriile lui Iason și ale argonauților, Orfeu cântă atât de frumos, încât echipajul nu mai aude cântecul sirenelor. Potrivit unor legende, sirenele s-au sinucis în urma unui astfel de eșec.

Siret

Râu în partea de E a României, afluent de stânga al Dunării, cu o lungime de 706 km (dintre care 559 km pe teritoriul României) și un bazin hidrografic cu o suprafață de 44 835 kmp (dintre care 42 890 kmp pe teritoriul României, cel mai mare bazin hidrografic din țară, cu o dezvoltare asimetrică). Izvorăște din Carpații Păduroși de pe teritoriul Ucrainei, drenează partea de E a Podișului Sucevei, formează apoi limita dintre Subcarpați (în V) și Podișul Central Moldovenesc (în E), după care intră în Câmpia Română, unde are un curs leneș, meandrat. Debitul la vărsare este de cca 230 mc/sec. - cel mai mare dintre râurile interne. Cei mai importanți afluenți ai săi sunt Moldova, Suceava, Bistrița, Trotuș, Buzău, Bârlad.

Siret

Oraș, 10 038 loc. (2001), situat în județul Suceava, în extremitatea NE a României, pe dreapta Siretului. Atestat documentar în 1340, a fost capitală a Moldovei în sec. XIV.

Siretului, culoarul ~

Denumire dată văii Siretului în zona cuprinsă între granița României cu Ucraina și confluența cu Dunărea. Se caracterizează prin lățimi variabile și printr-o accentuată asimetrie, cu o mai largă desfășurare a luncii și teraselor pe partea dreaptă. Versantul stâng este puternic înclinat și are aspect de coastă, afectat de intense procese de alunecare și de eroziune torențială.

Sirhindi, Shaykh Ahmad

(1564?, Sirhind, Patiala, India - 1624, Sirhind)

Mistic și teolog indian, care a pretins că este descendent al lui Umar ibn Al-Khattab.

A primit o educație religioasă musulmană, dar s-a alăturat, mai târziu, unui important ordin sufi și a predicat împotriva tendințelor panteiste și șiite ale lui Akbar și ale succesorului său Jahangir. Părerile sale sunt expuse în faimoasa lucrare *Maktubat,* o compilație a scrisorilor sale. Mormântul lui de la Sirhind a devenit un loc de pelerinaj.

Siria *denumire oficială* Republica Arabă Siriană

Stat în Orientul Mijlociu, pe coasta de E a Mării Mediterane. Suprafața: 185 180 kmp; 17 156 000 loc. (2002). Capitala: Damasc. Principalul grup etnic este reprezentat de arabi, iar kurzii constituie cea mai importantă minoritate. Limbi: araba (oficială), kurda, armeana. Religii: islam (predominant sunnit), creștinism, religia druzilor. Moneda oficială: lira siriană. Cuprinde o zonă de coastă cu importante rezerve de apă, o zonă muntoasă care include Munții Antiliban și o parte din Deșertul Sirian. Fluviul Eufrat este principala sursă de apă și singurul curs de apă navigabil. Are o economie diversă, bazată pe agricultură, comerț, minerit și industrie. Se cultivă bumbac, cereale, fructe, tutun, se cresc animale. Principalele resurse subterane sunt petrolul, gazele naturale și minereurile de fier; sunt dezvoltate industriile textilă, producătoare de ciment și a oțelului. Ca formă de organizare, este o republică cu o singură cameră legislativă; șeful statului și al guvernului este președintele, care prin lege trebuie să fie musulman. Sistemul legislativ se bazează în mare parte pe legile islamice. Siria a fost locuită din cele mai vechi timpuri. Începând cu mileniul III î.Hr., s-a aflat sub controlul mai multor popoare – sumerieni, akkadieni, amorei, egipteni, hitiți, asirieni și babilonieni. În sec. VI î.Hr. a devenit parte a Imperiului Ahemenid din Persia, apoi a fost cucerită de Alexandru cel Mare, în 330 î.Hr. A fost guvernată de seleucizi în 301–164 î.Hr., apoi regiunea a fost divizată de arabii parți și nabateeni. S-a dezvoltat ca provincie romană (64 î.Hr.–300 d.Hr.) și ca parte a Imperiului Bizantin (300–634 d.Hr.), până când a fost invadată de musulmani, care au preluat controlul. A fost înglobată în Imperiul Otoman în 1516 și și-a păstrat acest statut, cu excepția unor scurte perioade de guvernare egipteană, până când a fost invadată de britanici, în Primul Război Mondial. După război, a intrat sub mandat francez; a devenit complet independentă în 1946. S-a unit cu Egiptul, formând Republica Arabă Unită (1958–1961). În timpul Războiului de Șase Zile (1967) a pierdut Înălțimile Golan, în favoarea Israelului. În anii 1980 și 1990, au existat conflicte frecvente între trupele siriene și cele israeliene în Liban. Regimul lung și sever al lui Hafez al-Assad (1971–2000) a fost marcat de relații conflictuale cu Turcia și Irakul, țări învecinate cu Siria.

Sirian, Deșertul ~

Pustiu arid din Orientul Mijlociu. Cuprinde o mare parte din N Arabiei Saudite, E Iordaniei, S Siriei și V Irakului. Acoperit în mare parte de straturi de lavă, a format o barieră aproape de netrecut între zonele populate din Levant și Mesopotamia, până în epoca modernă; acum este traversat de conducte de petrol și autostrăzi importante.

Sirica, John

(19.03.1904, Waterbury, Connecticut, SUA – 14.08.1992, Georgetown)

Jurist american. A lucrat ca avocat asistent (1930–1934), apoi s-a stabilit în Washington DC, practicând avocatura privată. Numit judecător districtual pentru Columbia (1957), a devenit judecător general în 1971. A prezidat procesul spărgătorilor din scandalul Watergate. Audierea martorilor a dezvăluit faptul că membrii echipei din administrația Richard Nixon erau, de asemenea, implicați. Sirica a aprobat acuzarea și citarea lui Nixon, ceea ce l-a obigat pe acesta din urmă să prezinte ca dovezi înregistrări de la Casa Albă. De asemenea, a prezidat procesele lui John Mitchell, H.R. Haldeman și John D. Ehrlichman.

siringomielită

Boală caracterizată de pătrunderea lichidului cerebrospinal în măduva spinării, unde formează o cavitate (o fistulă numită *syrinx*). Cu timpul, aceasta se poate extinde și alungi, distrugând centrii nervoși și cauzând simptome care variază în funcție de mărimea și localizarea fistulei. Este, de obicei, legată de prezența unei malformații congenitale a cerebelului, numită malformația Chiari, dar poate apărea și ca o complicație a unei leziuni a coloanei vertebrale, a meningitei, a unei tumori sau în alte condiții. Printre simptome se numără pierderea sensibilității, mai ales la temperatură, slăbirea și spasticitatea mușchilor, cefaleea și durerea cronică. Poate fi diagnosticată prin intermediul imageriei de rezonanță magnetică. Starea pacientului poate fi stabilizată sau îmbunătățită cu ajutorul chirurgiei, prin operație înlăturându-se cauzele care au dus la formarea fistulei.

Sirius *sau* Steaua Câinelui

Cea mai strălucitoare stea de pe cerul nopții (magnitudinea aparentă –1,44), o stea binară, situată la cca 8,6 ani-lumină de Soare, în constelația Câinele Mare. Cea mai strălucitoare componentă a grupului este o stea alb-albastră, de 23 de ori mai luminoasă ca Soarele, cam de două ori mai mare și mult mai fierbinte decât acesta. Însoțitoarea sa a fost prima stea albă pitică descoperită. Numele derivă, probabil, de la termenul grecesc „strălucitor" sau „pârjolitor". Egiptenii antici preziceau inundațiile anuale cauzate de Nil studiind momentele de dinaintea răsăritului acestei stele. Romanii antici asociau răsăritul concomitent al stelei și al Soarelui cu cea mai călduroasă perioadă a anului, numită „zilele câinelui" (*în latină,* canicula).

Sirk, Douglas

născut **Claus Detlef Sierck**

(26.04.1900, Hamburg, Germania – 14.01.1987, Lugano, Elveția)

Regizor de film germano-american. A fost directorul unor teatre din Bremen (1923–1929) și Leipzig (1929–1936), a regizat câteva filme, după care, în 1937, a fugit din Germania. A ajuns la Hollywood în 1939, iar în 1943 a regizat primul său film american, *Nebunul lui Hitler* (Hitler's Madman). În 1950 s-a alăturat Universal Pictures, unde a regizat comedie, western și filme de război, fiind însă foarte cunoscut pentru melodramele populare precum *Obsesie magnifică* (Magnificent Obsession, 1954), *Există întotdeauna un mâine* (There's Always Tomorrow, 1956), *Scris pe vânt* (Written on the Wind, 1956) și *Îngeri fără strălucire* (The Tarnished Angels, 1957). După regizarea marelui său succes *Imitația vieții* (Imitation of Life, 1959), s-a retras în Europa.

sirocco *sau* sciroco

Vânt cald și umed, care bate peste Marea Mediterană și S Europei, de la S sau SE, aducând ploi sau ceață. Este produs pe părțile frontale ale centrilor cu presiune scăzută ce se deplasează spre E, deasupra Mediteranei sudice. Vine din Africa de N, ca un vânt uscat care devine tot mai umed pe măsură ce traversează Mediterana.

sirop de porumb

Sirop vâscos și dulce, obținut prin descompunerea prin hidroliză a amidonului de porumb. Siropul conține dextrină, maltoză și dextroză și este folosit în produsele de panificație, în jeleuri și gemuri și în bomboane. Siropul de porumb, bogat în fructoză, este folosit și la fabricarea băuturilor răcoritoare, a unor mâncăruri, deoarece este considerabil mai ieftin decât sucroza.

sisal

Plantă (*Agave sisalana*) din familia *Agavaceae* și fibră din frunzele acestei plante. Fibra este transformată în frânghii și împletituri care au diverse utilizări. Fibrele sunt folosite în industrie, dar și la confecționarea rogojinilor, a covoarelor, a pălăriilor sau a periilor. Deși se face uneori referire la ea ca la cânepa sisal, nu este înrudită

cu adevărata cânepă. Planta crește până la înălțimea de 1 m, cu un diametru de cca 38 cm, tulpina are frunze cărnoase, rigide și culori care variază între gri și verde-închis, în formă de lance, cu o rozetă densă. Principalii producători de sisal sunt Tanzania și Brazilia.

Sisif

În mitologia greacă, rege al Corintului, care a fost pedepsit în Hades să urce la nesfârșit o piatră imensă pe un deal. Era fiul lui Eol și tatăl lui Glaucus. Atunci când zeul morții, Thanatos, a venit să-l ia, Sisif l-a pus în lanțuri, astfel încât nimeni nu a mai murit până în momentul în care Ares l-a eliberat. Înainte de a fi luat în lumea subterană, Sisif și-a rugat soția să nu-i îngroape trupul. În Hades, i s-a permis să se întoarcă pe pământ, pentru a-și pedepsi soția. A trăit astfel până la adânci bătrâneți și a murit încă o dată. Înșelătoria sa a avut ca rezultat pedeapsa din Hades.

Siskind, Aaron

(04.12.1903, New York, SUA -
08.02.1991, Providence)

Fotograf, profesor și editor din Statele Unite. A început să fotografieze în 1932, fiind în același timp și profesor de engleză la o școală publică. Documentându-se în legătură cu perioada Marii Crize, s-a apropiat atât de un design pur, cât și de subiecte pure. În anii 1940 a început să fotografieze texturi și șabloane cum ar fi frânghii răsucite, urme de pași pe nisip, trotuare în diferite condiții meteo și panouri publicitare. Deși nu a fost acceptat imediat de comunitatea fotografilor, lucrările sale abstracte au fost admirate de Willem de Kooning și de Franz Kline, alături de care a expus mai târziu. A avut un rol important în calitate de profesor de artă fotografică și coeditor al revistei *Choice*.

Sisley, Alfred

(30.10.1839, Paris, Franța -
29.01.1899, Moret-sur-Loing)

Pictor peisagist anglo-francez. Născut din părinți englezi, a început să picteze ca amator. Stilul său a fost, la început, influențat mult de Camille Corot. S-a asociat cu Claude Monet și Pierre Auguste Renoir, devenind, alături de aceștia, unul dintre fondatorii impresionismului. Lucrările sale, în special peisaje, se disting de cele ale colegilor săi printr-o valorificare a tonurilor blând armonioase. Familia a fost ruinată în timpul Războiului franco-prusian, iar viața sa a devenit o luptă constantă împotriva sărăciei. Talentul i-a fost recunoscut de public doar după moarte.

Sismondi, J(ean)-C(harles) L(éonard) Sismonde de

(09.05.1773, Geneva, Elveția -
25.06.1842, Chêne, în apropiere de Geneva)

Istoric și economist elvețian. A lucrat într-o bancă franceză din 1789, iar în 1794 s-a mutat în Toscana împreună cu familia, la o fermă. Din 1800, a locuit în Geneva natală, unde a scris *Istoria republicilor italiene în Evul Mediu* (Histoire des républiques italiennes du Moyen Age, 1809–1818), lucrare care i-a inspirat pe liderii mișcării politice Risorgimento. *Noile principii ale economiei politice* (Nouveaux principes d'économie politique, 1819) aduce o critică la adresa capitalismului și pledează pentru o regularizare a competiției economice și pentru un echilibru între producție și consum. A stimulat reformele sociale pentru îmbunătățirea condițiilor de trai ale clasei muncitoare. Teoriile sale au influențat mai târziu economiști precum Karl Marx și John Maynard Keynes.

Sissle, Noble

Vezi Edward Blake

Sistan *sau* Seistan

Vastă regiune de frontieră în E Iranului și SV Afghanistanului. Majoritatea populației, puțin numeroasă, și două cincimi din regiune se află în Iran. Cuprinde o întinsă depresiune mlăștinoasă, cu un adevărat climat deșertic. Este renumitul ținut natal al legendarei dinastii persane Kayan și a jucat un rol important în istoria Persiei, în special în perioada dinastiei Safavizilor (1502–1736). În sec. XIX a fost disputată de Persia și Afghanistan, ceea ce a dus la delimitarea graniței actuale.

sistem actor-manager

Metodă de producție teatrală prevalentă în Anglia și SUA în sec. XIX. Un actor înființa o companie de teatru, alegea piesele pe care dorea să le producă, juca rolurile principale din acestea și se ocupa de organizarea administrativă a companiei. Primii actori-manageri au apărut în sec. XVII, iar în sec. XVIII, actori-manageri precum Colley Cibber și David Garrick au devenit cunoscuți. Sistemul a dus la standarde înalte de performanță, reprezentate de personalități ale sec. XIX, precum William Macready, Henry Irving și Herbert Tree.

A dispărut pe măsură ce actorii-manageri au fost înlocuiți de manageri de scenă și, apoi, de regizori.

sistem armat

Sistem integrat de control și operare al unui anumit tip de armă. Armele sunt, în general, împărțite în două categorii: strategice și tactice. Armele strategice lovesc sediile de importanță strategică militară, economică și politică ale inamicilor, având ca țintă orașele, fabricile, bazele militare, rețelele de transporturi și comunicații și sediile guvernelor. Cele mai multe arme nucleare fac parte din sistemele de arme strategice. Armele tactice sunt destinate ofensivei sau defensivei la distanțe relativ mici; de ex. rachetele teleghidate sunt folosite fie ca arme antiaeriene și antitanc, fie în luptele aeriene și navale.

sistem bicameral

Sistem de guvernământ în care legislatura are două camere. Își are originea în Anglia (*vezi* Parlament), unde servea reprezentării intereselor atât ale oamenilor obișnuiți, cât și ale elitelor, precum și pentru a putea asigura un proces legislativ deliberativ. În SUA, sistemul bicameral reprezintă un compromis între cerințele de reprezentare egală în cadrul statelor (în Senat fiecare stat având doi reprezentanți) și reprezentare egală pentru toți cetățenii (fiecare membru al Camerei Reprezentanților reprezentând un anumit număr de alegători). Fiecare cameră are puteri legislative independente, iar proiectele legislative au nevoie de aprobarea ambelor camere pentru a deveni legi. Multe sisteme federale de guvernământ au acum legislaturi bicamerale. Cu excepția statului Nebraska, toate statele SUA au legislaturi bicamerale. *Vezi și* dieta.

sistem de aprindere

Mecanism din motorul cu benzină prin care se produce o scânteie electrică ce aprinde amestecul de combustibil și aer din cilindri pentru a genera forța motoare. Sistemul de aprindere este format dintr-o baterie reîncărcată de un alternator, o bobină de inducție, un distribuitor și un set de bujii. Bateria generează un curent electric de mic voltaj, adesea de 12 volți, care este transformat de sistem la 40 000 de volți. Distribuitorul direcționează descărcările succesive de curent de mare voltaj către fiecare bujie, într-o anumită ordine de aprindere.

sistem de aprovizionare cu apă

Dotări pentru colectarea, tratarea, păstrarea și distribuirea apei. Sistemele vechi erau formate din fântâni, rezervoare, canale și apeducte și sisteme de distribuire a apei. Sisteme avansate au apărut către 2500 î.Hr. și s-au dezvoltat odată cu apariția sistemului de apeducte roman. În Evul Mediu, aprovizionarea cu apă a fost neglijată; ca urmare, epidemiile cauzate de organisme purtate de apă erau frecvente. În sec. XVII și XVIII, au început să fie instalate sisteme de distribuire prin țevi din fontă, apeducte și pompe. Legătura dintre apa poluată și boli a fost descoperită abia în sec. XIX, drept urmare fiind introduse metode de tratare a apei, cum ar fi filtrarea lentă cu nisip și dezinfecția cu clor. Lacurile de acumulare moderne se formează de obicei prin construirea de baraje lângă punctul de colectare al torentelor de munte sau pe râuri. După ce apa ajunge la punctele de colectare, este tratată, îmbunătățindu-i-se calitatea; apoi este pompată fie direct în sistemul de distribuire al orașului, fie spre un rezervor situat la altitudine, cum ar fi un rezervor de apă. *Vezi și* lucrări de instalație apă-canal.

sistem de avizier electronic

Sistem computerizat folosit pentru a schimba mesaje publice sau fișiere. Un sistem de avizier electronic este accesat prin folosirea unui modem dial-up. Majoritatea sunt create cu un anumit scop, ce poate fi reprezentat de un subiect foarte restrâns. Orice utilizator își poate posta mesajul (care va apărea pe site și va putea fi citit de toți utilizatorii). Aceste sisteme dau naștere la conversații între participanții interesați, care pot descărca sau imprima mesajele pe care doresc să le păstreze sau să le transmită mai departe. Există zeci de mii de site-uri specializate în sisteme de aviziere electronice. *Vezi* newsgroup.

sistem de canalizare

Sistem de țevi, conducte și canale colectoare, folosit pentru scurgerea reziduurilor provenind de la o comunitate. Civilizațiile timpurii foloseau deseori sisteme de canalizare în zonele urbane, pentru a putea face față debitelor mari în cazul furtunilor. Romanii au construit un sistem elaborat care, de asemenea, drena reziduurile de la băile publice. În Evul Mediu, aceste sisteme au rămas într-o stare proastă. Pe măsură ce populația orașelor a crescut, au izbucnit epidemii de holeră și febră tifoidă,

ca rezultat al unei separări ineficiente a apei menajere de cea potabilă. La mijlocul sec. XIX, s-au făcut primii pași în tratarea apelor reziduale. Concentrarea de populație și surplusul de deșeuri provenite de la fabrici care a apărut în timpul revoluției industriale au crescut nevoia unei tratări eficace a reziduurilor. Într-un sistem de canalizare, țeava de scurgere este construită după cum sunt dispuse străzile, iar gurile de acces, dotate cu capace din metal, permit inspectarea și curățarea periodică. Bazinele de colectare plasate la colțurile străzilor și de-a lungul rigolelor colectează apa de la ploi și o direcționează spre canale. Inginerii determină volumul de scurgere, traiectoria sistemului și panta conductelor, pentru a asigura o scurgere constantă, determinată de gravitație, fără a lăsa în urmă materiale solide. În zonele plane, este uneori nevoie de stații de pompare. Sistemele de canalizare moderne includ canale de scurgere casnice, industriale și pentru apele provenite de la ploi. Instalațiile de tratare a deșeurilor îndepărtează materia organică din apa reziduală, printr-o serie de pași. Când apa reziduală ajunge în instalație, este filtrată, iar reziduurile mari (precum lemn sau pietriș) sunt oprite; prundișul și nisipul sunt apoi îndepărtate, cu ajutorul unei site dese. Ceea ce rămâne trece prin niște rezervoare primare de sedimentare, în care se depun materialele solide în suspensie. Ceea ce rămâne în urma acestei operațiuni este ventilat și combinat cu microorganisme, pentru a descompune materia organică. Un al doilea rezervor de sedimentare permite materialelor solide care mai rămân să se depună; lichidul rezidual final este deversat într-un bazin cu apă. Nămolul rezultat din rezervoarele de sedimentare poate fi întrebuințat ca material de umplutură, deversat în mare, utilizat ca fertilizator sau descompus, în continuare, în rezervoare, pentru a produce gaz metan, necesar punerii în funcțiune a uzinei de epurare.

sistem de control

Mijloc prin care un set de mărimi variabile este menținut constant sau determinat să varieze într-un mod prestabilit. Sistemele de control sunt înrudite cu conceptul de automatizare, dar au o istorie mult mai lungă. Inginerii romani mențineau nivelul apei din apeduct cu ajutorul unor valve plutitoare care se deschideau și se închideau la niveluri corespunzătoare. Prin dispozitivul de reglare al lui James Watt (1769), se distribuie fluxul de abur spre motorul cu aburi, astfel încât să se mențină o viteză constantă a motorului, indiferent de încărcătură. În Al Doilea Război Mondial, teoria sistemelor de control s-a aplicat bateriilor antiaeriene și sistemelor de control pentru foc. Introducerea calculatoarelor analoge și digitale a deschis drumul spre o mai mare complexitate în teoria controlului automat. *Vezi și* dispozitive pneumatice; mecanism de servodirecție.

sistem de coordonate

Aranjare a unor axe sau curbe de referință, folosite pentru a identifica locul punctelor în spațiu. În cazul a două dimensiuni, cel mai întâlnit sistem este cel cartezian (după René Descartes). Punctele sunt determinate de distanța de-a lungul axelor orizontală (x) și verticală (y), față de un punct de referință. Coordonatele carteziene mai pot fi folosite pentru trei (sau mai multe) dimensiuni. Un sistem de coordonate polar localizează un punct cu ajutorul direcției lui față de o direcție de referință și al distanței sale față de un punct dat. Un astfel de sistem este folosit în detectarea radar sau cu sonarul și constituie baza sistemelor de navigație. În trei dimensiuni, duce la existența unor coordonate cilindrice și sferice.

sistem de coordonate sferice

În geometrie, sistem de coordonate în care fiecare punct din spațiul tridimensional este specificat prin unghiul față de o axă polară și unghiul de rotație față de primul meridian al unei sfere de rază fixă. În coordonate sferice un punct este indicat de tripletul (r, θ, ϕ), unde r este distanța punctului față de origine (raza), θ este unghiul de rotație față de planul primului meridian, iar ϕ este unghiul față de axa polară (analogă unei raze din origine până la Polul Nord).

sistem de ecuații

În algebră, două sau mai multe ecuații care trebuie rezolvate împreună (soluția trebuie să satisfacă ambele ecuații din sistem). Pentru ca un sistem să aibă o soluție unică, numărul ecuațiilor trebuie să fie egal cu cel al necunoscutelor. Chiar și în această situație, este posibil ca sistemul să nu aibă nici o soluție. Dacă soluția există, sistemul este compatibil; dacă nu, este incompatibil. Un sistem de ecuații liniare poate fi reprezentat printr-o matrice ale cărei elemente sunt coeficienții ecuațiilor. Dacă sistemele simple de două ecuații cu

două necunoscute pot fi rezolvate prin substituție, sistemele mai mari se rezolvă cel mai bine cu ajutorul matricelor.

sistem de gestiune a bazelor de date /SGBD/

Sistem de căutare și recuperare rapidă a informațiilor dintr-o bază de date. SGBD determină modul în care datele pot fi stocate și recuperate. Problemele de care se ocupă acest sistem sunt securitatea, acuratețea, compatibilitatea între diferite dosare, timpul de răspuns și cerințele memoriei. Aceste chestiuni au o mare importanță în cazul sistemelor de baze de date de pe rețelele de computere. Pentru o gestiune eficientă a bazelor de date, sunt cerute viteze de procesare tot mai mari. SGBD-urile relaționale, în care datele sunt organizate într-o serie de tabele („relații") ușor de reorganizat pentru accesarea informației în diferite moduri, sunt cele mai des folosite astăzi.

sistem de grinzi în consolă

Tip de acoperiș medieval de lemn, folosit în Anglia pentru a acoperi o suprafață mare. Nu este un acoperiș cu console veritabil, dar este asemănător construcțiilor cu console (*vezi* consolă), astfel încât fiecare rând de grinzi superioare sau inferioare este prins de cel de dedesubt cu ajutorul unor scoabe curbate și al unor traverse. Un exemplu în acest sens este acoperișul catedralei Westminster din Londra, construită (1402) de Richard II și care are o lungime de 21 m.

sistem de informare geografică

Sistem computerizat ce oferă informații referitoare la o entitate geografică, informații reprezentate sub formă de hărți. Capacitatea sistemului de a suprapune noi informații datelor deja existente și de a afișa rezultatul pe ecranul unui calculator este folosită în special la efectuarea analizelor și în luarea unor decizii legate de domeniile geologiei, ecologiei, folosirii terenurilor, demografiei, transporturilor, dar și în alte domenii. Majoritatea sunt legate de exploatarea mediului înconjurător de către om. Prin procedeul geocodării, informațiile geografice dintr-o bază de date sunt convertite în imagini, sub formă de hărți.

sistem de operare

Program de computer care controlează operațiile executate de un computer, dirijează introducerea și eliminarea de date, ține evidența fișierelor și controlează procesarea unui program. Totodată, coordonează funcționarea diferitelor componente ale computerului, rulează aplicațiile, servește ca interfață între computer și utilizator și alocă resursele computerului, pentru diferite aplicații. Când trebuie executate mai multe comenzi simultan, impunându-se și împărțirea resurselor (multitasking), sistemul de operare alocă anumiți timpi de prelucrare a datelor (CPU) și o anumită memorie sau permite ca, printr-o comandă, să fie posibile citirea de date și imprimarea în același timp. Printr-un proces denumit utilizare simultană, un computer performant face față interacțiunii cu sute de utilizatori simultan, dând fiecăruia impresia că este singurul utilizator. Sistemele de operare ale computerelor moderne devin tot mai independente de computer, fiind capabile să ruleze pe orice hard disk. Un sistem de operare folosit pe scară largă pe computere mainframe și independent de orice platformă este, în prezent, UNIX. Majoritatea computerelor personale folosesc sistemul de operare Windows de la Microsoft, care s-a dezvoltat din sistemul MS-DOS, ajungând în cele din urmă să-l înlocuiască. *Vezi și* Linux.

sistem de partide

Sistem politic în care indivizii care împărtășesc idei politice comune se organizează în partide pentru a concura în alegeri, cu scopul de a câștiga dreptul de a guverna. Sistemele unipartide se regăsesc în țările care nu permit conflictul politic real. Sistemele pluripartide sau bipartide reprezintă o modalitate de organizare a conflictului politic în societățile pluraliste, fiind un indicator al democrației. Sistemele pluripartide permit o mai bună reprezentare a punctelor de vedere minoritare. Întrucât coalițiile pe care partidele minoritare trebuie să le formeze pentru a obține o majoritate care să le permită accesul la guvernare sunt adesea fragile, astfel de sisteme sunt caracterizate de instabilitate. *Vezi și* sistem electoral.

Sistem de Poziționare Globală (GPS) /Global Positioning System/

Sistem precis de navigare și localizare prin intermediul satelitului, dezvoltat inițial pentru a fi utilizat de armata SUA. GPS este alcătuit dintr-un grup de 24 de sateliți de comunicații, care transmit semnale pe întreg cuprinsul globului. Dacă are la dispoziție un receptor GPS, o persoană

poate determina cu rapiditate și precizie latitudinea, longitudinea și de multe ori chiar altitudinea unui anumit punct de pe suprafața terestră sau din atmosferă. Un singur receptor GPS își poate stabili propria poziție în câteva secunde, folosind semnalele sateliților GPS, cu o precizie de zece metri; se poate atinge și o precizie de un metru, cu ajutorul receptoarelor militare sofisticate. Această posibilitate a dus la reducerea costurilor legate de obținerea informațiilor din spațiu, necesare elaborării de hărți cu o acuratețe cartografică din ce în ce mai mare. Printre alte aplicații se numără măsurarea deplasării calotelor polare sau chiar găsirea celei mai bune rute auto dintre două puncte.

sistem de răcire

Aparat care împiedică temperatura dintr-o clădire sau dintr-un dispozitiv să depășească anumite limite impuse pentru siguranță și eficacitate. Într-o transmisie mecanică, uleiul își pierde proprietățile de lubrifiere dacă este supraîncălzit; într-un cuplaj hidraulic, fluidul picură dacă este supus unei anumite presiuni. Într-un motor electric, supraîncălzirea cauzează deteriorarea izolației. Într-un motor cu combustie internă supraîncălzit, pistoanele se pot bloca în cilindri. Agenții de răcire folosiți de obicei sunt aerul și un lichid (de obicei apă), fie de sine stătători, fie combinați. În unele cazuri, contactul direct cu aerul (transmisie liberă) poate fi suficient, ca în exemplul răcirii turnurilor; în alte cazuri însă, poate fi necesară angajarea unei transmisii forțate, creată fie de un ventilator, fie de mișcarea naturală a corpului fierbinte. Sistemele de răcire sunt folosite la automobile, utilaje industriale, reactoare nucleare și la multe alte tipuri de utilaje. *Vezi și* aer condiționat; termostat.

sistem de referință

Sistem de coordonate care permite descrierea poziției în timp și spațiu a unui corp dat. Axele unui sistem de referință pornesc dintr-un punct denumit origine. Viteza unui corp în mișcare poate fi descrisă prin schimbarea poziției și a direcției corpului respectiv. Alegerea sistemelor de referință este arbitrară; de ex., dacă o persoană se află într-un tren în mișcare, descrierea condiției persoanei respective depinde de sistemul de referință ales. Dacă se ia trenul ca sistem de referință, atunci se consideră că persoana nu se află în mișcare în raport cu trenul; dacă se ia pământul ca sistem de referință, atunci persoana se află în mișcare în raport cu pământul.

sistem de rezerve fracționate

Sistem bancar utilizat de toate băncile actuale, prin care puține dintre depozitele bancare sunt păstrate în bancă. Marea majoritate a depozitelor sunt investite în împrumuturi și în investiții lipsite de risc, pentru a genera venituri bancare, iar dobânda unui depozit se plătește din aceste venituri. Procentajul minim de fonduri pe care o bancă trebuie să-l păstreze (în rezervă) este stabilit printr-un acord sau prin lege, așa cum se întâmplă în SUA. Necesitatea unei rezerve este bazată pe faptul că, într-o anumită zi, suma de bani depusă la bancă poate fi mai mică decât sumele retrase. Stabilirea nivelului rezervelor se face atât prin sistemul federal de rezerve, cât și de către autoritățile bancare ale statului. Când sistemul bancar are nevoie de fonduri, o parte din fondurile aflate în rezerva federală sunt folosite în operațiunile pe piață deschisă, pentru a crește nivelul rezervelor din sistemul respectiv. Când o anumită bancă are nevoie de fonduri, poate apela la împrumuturi, poate vinde active financiare sau le poate împrumuta din rezerva federală ori de la alte bănci, cu o anumită rată bancară, cunoscută drept rata fondurilor federale.

sistem de siguranță

Element de construcție interioară proiectat să protejeze și să evacueze oamenii aflați în clădire, în caz de urgențe, cum ar fi incendii și cutremure, sau evenimente mai puțin critice, precum o pană de curent. Sistemele de detectare a incendiilor sunt aparate tip detectoare de fum și căldură, care pot declanșa alarme auditive și pot contacta automat departamentele locale de pompieri. Pentru stingerea focului există atât extinctoare operate manual, precum și sisteme de stropire în cadrul imobilelor. Fumul este la fel de periculos ca focul, de aceea oprirea automată a sistemelor de ventilație și a lifturilor, pe lângă proiectarea separată a segmentelor rezistente la fum, face parte din măsurile de siguranță. Evacuarea se face prin intermediul ieșirilor protejate către exterior (precum coridoare de ieșire și scări amplasate în spații rezistente la fum, în clădirile cu multe etaje).

sistem de structură

În construcții, mod de stivuire sistematică a cărămizilor sau a altor blocuri de

construcție (de ex. blocuri de beton, de sticlă sau țigle ceramice), încât să confere stabilitate. Elementele așezate cu latura lungă perpendiculară pe un perete se numesc cărămizi așezate perpendicular; elementele așezate cu latura lungă paralelă cu peretele se numesc cărămizi așezate în lung. Cele mai cunoscute moduri de stivuire sunt cel englez (cărămizile așezate în lung alternează cu cele așezate perpendicular) și cel flamand sau olandez (cărămizile perpendiculare și cele în lung sunt așezate alternativ cu fiecare rând, fiecare cărămidă așezată perpendicular fiind centrată peste cărămida așezată în lung, de sub ea), ca și stivuirea americană (fiecare al cincilea sau al șaselea rând este compus din blocuri perpendiculare, restul fiind în lung). *Vezi și* zidărie.

sistem domestic

Sistem de producție răspândit în Europa sec. XVII prin care negustorii-angajatori le dădeau materiale angajaților de la țară, care lucrau acasă și aduceau produse finite angajatorilor, contra cost. Sistemul domestic se deosebea de acela al meșteșugarilor care lucrau acasă prin faptul că muncitorii nici nu-și cumpărau materialele, nici nu vindeau produse. Sistemul a subminat ghildele urbane și a dus la cea dintâi epocă de angajare industrială pe scară largă în rândul femeilor și al copiilor. Sistemul a fost, în general, înlocuit de angajarea în fabrici, dar a fost reluat în sec. XX, în unele ramuri economice, precum în fabricarea ceasurilor în Elveția, a jucăriilor în Germania și în multe ramuri de producție din India și din China.

sistem economic

Set de principii și tehnici prin care o societate decide și organizează proprietatea și alocarea resurselor economice. La o extremă, numită de obicei sistem liber-întreprinzător, toate resursele se află în proprietate privată. Acest sistem, care funcționează după modelul lui Adam Smith, se bazează pe convingerea că binele general se maximizează în condițiile în care tuturor membrilor unei societăți li se permite să-și urmărească propriul interes rațional. La cealaltă extremă, numită de obicei sistem pur-comunist, toate resursele se află în proprietate publică. Acest sistem funcționează după modelul lui Karl Marx și al lui Vladimir Ilici Lenin, bazându-se pe convingerea că proprietatea publică a mijloacelor de producție și controlul guvernamental al fiecărui aspect al economiei ar fi necesare pentru minimizarea inegalităților de avere și pentru realizarea altor obiective sociale, stabilite de comun acord. Nu există nici o țară care să exemplifice una dintre aceste extreme. Pe măsură ce se face trecerea de la capitalism la comunism, prin socialism, o parte mai mare a resurselor de producție ale unui stat trece în proprietatea publică, iar planificarea economică devine tot mai necesară. Fascismul, un sistem mai degrabă politic decât economic, reprezintă un hibrid al celor două extreme; resursele aflate în proprietate privată sunt combinate în cadrul sindicatelor și puse la dispoziția unui stat cu planificare centrală.

sistem electoral

Metodă și reguli de numărare a voturilor folosite pentru stabilirea rezultatului alegerilor. Câștigătorii pot fi desemnați prin pluralitate, majoritate simplă (50% + unu dintre voturi), majoritate extraordinară (un procentaj mult mai mare de 50% dintre voturi) sau prin unanimitate de voturi. Candidații pentru funcțiile publice pot fi aleși în mod direct sau indirect. Reprezentarea proporțională se folosește în anumite zone, pentru a asigura o distribuire mai corectă a posturilor legislative în cazul circumscripțiilor electorale cărora li se poate refuza reprezentarea prin formule de pluralitate sau majoritate. *Vezi și* sistem de partide, sistem pluralist; alegeri principale.

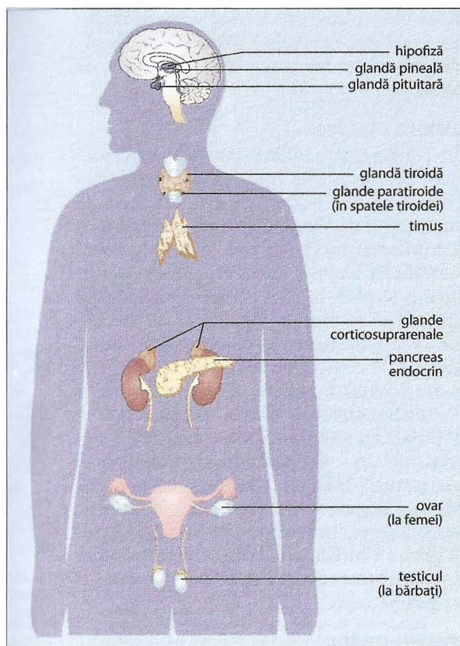
sistem endocrin

Grup de glande lipsite de canale, care secretă hormonii necesari creșterii și dezvoltării normale, reproducerii și homeostaziei. Principalele glande endocrine sunt hipotalamusul, glanda pituitară, epifiza, hipofiza, glanda tiroidă, insulele Langerhans (*vezi* pancreas), suprarenalele, paratiroidele, ovarele și testiculele. Secrețiile acestora sunt controlate fie de regulatorii din glandă, care detectează nivelurile crescute sau scăzute de substanță chimică și inhibă, respectiv stimulează secreția, fie de un mecanism complex, în care sunt implicate hipotalamusul și glanda pituitară. Tumorile care produc hormoni pot strica acest echilibru. Afecțiunile sistemului endocrin sunt cauzate de producerea hormonilor într-o cantitate insuficientă sau în exces ori de o reacție anormală la un hormon. (Vezi planșa la pagina următoare.)

sistem expert

Sistem bazat pe computer, proiectat pentru a se comporta ca un expert uman

Principalele glande ale sistemului endocrin uman. Hipotalamusul stimulează glanda pituitară şi influenţează aportul alimentar, reglarea greutăţii, consumul şi echilibrul hidric, setea, temperatura corporală şi ciclul somn-veghe. Hormonii pituitari stimulează creşterea, formarea spermei şi dezvoltarea embrionului, secreţia lactată şi eliberarea de hormoni de la alte glande. Glanda pineală (epifiza) poate juca un rol semnificativ în maturizarea sexuală şi în ritmul circadian. Hormonii tiroidieni reglează rata metabolică a ţesuturilor, stimulează contracţia muşchiului cardiac, fiind necesari pentru o creştere normală şi pentru dezvoltarea creierului înainte de naştere şi în timpul copilăriei. Hormonul paratiroidian reglează nivelurile calciului, fosforului şi magneziului din organism. Glandele suprarenale reglează retenţia de sare şi lichide, o serie de reacţii ale sistemului imunitar şi presiunea sangvină. Insulele Langerhans reglează nivelul zahărului din sânge. Ovarele şi testiculele produc hormoni care reglează sistemul de reproducere şi care determină dezvoltarea caracterelor sexuale secundare masculine şi feminine.

într-un anumit domeniu. Sistemele expert cuprind cunoștințe preluate de la specialiști, asemănătoare unei baze de date, dar care conțin și anumite reguli care pot fi aplicate pentru rezolvarea unei anumite probleme. O interfață îi permite utilizatorului să specifice simptomele și să soluționeze o problemă, răspunzând la întrebările adresate de sistem. Programele de software îi ajută pe programatori să construiască, cu efort minim, sisteme expert pentru domenii specifice. Rezultat al cercetărilor legate de inteligența artificială, sistemele expert vor căpăta probabil în viitor o gamă variată de utilizări. În prezent, ele sunt folosite în medicină, în selectarea angajaților și în educație.

sistem fagocitar mononuclear

Vezi sistem reticuloendotelial

sistem feudal *sau* feudalism

Sistem politic, economic și social în care țăranii Europei medievale erau legați de stăpân și de pământul pe care îl lucrau. Unitatea de bază era feuda, o moșie controlată de un stăpân feudal. Țăranii liberi plăteau o rentă sau efectuau un serviciu militar în schimbul dreptului de a folosi pământul. Țăranii iobagi cultivau mici loturi de pământ și erau datori stăpânilor cu rentă și muncă; majoritatea nu aveau voie să părăsească moșia. Sistemul feudal s-a dezvoltat intens în Europa Occidentală începând cu sec. VIII; în sec. XIII a început să intre în declin. În Europa de E, perioada de dezvoltare a avut loc după sec. XV.

sistem formal

În logică, limbaj formal și aparat deductiv prin care se pot deduce formule bine-formate plecând de la alte asemenea formule. Orice sistem formal are la bază un limbaj formal, alcătuit din simboluri primare, organizate după anumite reguli de formare (propoziții referitoare la expresiile permise de sistem) și un set de teoreme, dezvoltate pe baza unor axiome. Într-un sistem axiomatic, simbolurile primare sunt nedefinite, iar toate celelalte simboluri se definesc prin intermediul lor. De exemplu, în geometria euclidiană, concepte precum „punct", „linie" și „situat pe" sunt considerate noțiuni primare. Cu ajutorul simbolurilor primare se formează formule, unele dintre ele fiind definite drept bine-formate, iar unele asemenea formule sunt axiome; există reguli prin prisma cărora o formulă devine o concluzie, trasă plecând de la una sau mai multe alte formule, considerate premise. O teoremă din cadrul unui astfel de sistem este o formulă care poate fi demonstrată printr-o secvență finită de alte formule, care sunt fie axiome, fie formule bine-formate deduse din alte formule anterioare.

sistem imunitar

Celule, produse celulare, organe și structuri ale organismului implicate în depistarea și distrugerea particulelor străine, cum ar fi bacteriile, virusurile și celulele canceroase. Imunitatea reprezintă capacitatea organismului de a se apăra împotriva acestora. Un sistem imunitar funcționează normal dacă face distincția între materia propriului organism și materia provenită din mediul exterior. Incapacitatea de a face această

deosebire poate genera boli autoimune. O reacție exagerată sau inadecvată a sistemului imunitar față de substanțe inofensive (de ex. polenul, părul de animale) poate provoca alergii. Printre celulele principale ale sistemului imunitar se numără limfocitele, care recunosc antigenul, și celulele auxiliare înrudite (precum macrofagele, care fagocitează și distrug substanțele străine). Limfocitele se formează în măduva oaselor din celule stem. Limfocitele T (celule T) migrează în timus, unde se maturizează, în timp ce limfocitele B (celule B) se maturizează în măduva oaselor. Limfocitele maturizate pătrund în sistemul circulator, mare parte dintre ele fiind depozitate, alături de alte celule auxiliare, în diverse țesuturi ale corpului, cum ar fi splina, ganglionii limfatici, amigdalele și țesutul limfoid intestinal. Organele sau țesuturile care conțin astfel de celule sunt numite limfoide. În aceste organe și țesuturi, limfocitele sunt fixate într-o rețea delicată de țesut conjunctiv care le direcționează pentru a intra în contact cu antigenul. Celulele T și B se pot maturiza și multiplica în țesut limfoid atunci când condițiile sunt favorabile. Limfa de la țesuturile limfoide ajunge în sânge prin vasele limfatice. Ganglionii limfatici dispuși de-a lungul acestor vase filtrează limfa și orientează macrofagele și limfocitele către oricare antigen prezent în organism. Splina are un rol similar, contribuind la îndepărtarea antigenilor din organism. Capacitatea limfocitelor de a trece din țesutul limfoid în sânge și în limfă reprezintă un element important în funcționarea sistemului. *Vezi* și imunodeficiență; imunologie.

sistem limfatic

Sistem de noduli limfatici, vase, noduli și țesut limfoid, cum sunt timusul, splina, amigdalele și măduva osoasă, prin care circulă și este filtrată limfa. Funcția primară a sistemului este de a returna proteine, materiale nefolositoare și fluide în sânge; moleculele prea mari pentru a intra în capilare trec prin pereții mai permeabili ai vaselor limfatice. Valve speciale direcționează fluxul limfei într-o singură direcție, cu o viteză mai mică decât cea a sângelui și la o presiune mai joasă. Sistemul limfatic joacă și un rol în sistemul imunitar. Nodulii filtrează bacteriile și materialele străine din limfă. Nodulii mai mici, care deseori produc limfocite, formează zone mai expuse acestor materiale. Se pot uni și deveni permanente, ca amigdalele. Blocarea unui vas limfatic poate cauza colectarea de fluid în țesuturi, producând edemul limfatic (umflarea țesutului). Alte deficiențe ale sistemului limfatic sunt leucemia limfocită și limfomul.

sistem mecanic

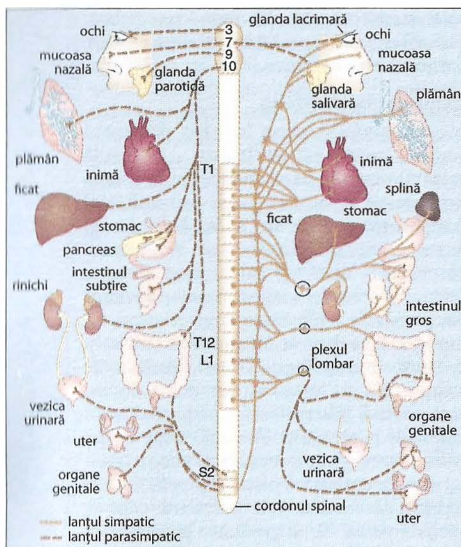
În construcții, utilitate care folosește mașini. Printre aceste utilități se numără sistemele de canalizare, lifturile, sistemele de încălzire și de aer condiționat. Mecanizarea clădirilor la începutul sec. XX a necesitat modificări majore; noul echipament ocupa spațiu în plus, iar din echipa de proiectare trebuia să facă parte ingineri electricieni și de IVAC (încălzire, ventilație și aer condiționat). Procesele de încălzire și de răcire s-au schimbat radical. Clădirile moderne au transformat încălzirea centrală într-o facilitate simplă. Ventilația reprezintă o sarcină mai grea, în special în anotimpul cald. Acoperișul înalt al clădirilor adăpostește turnuri pentru răcire și marchize mecanice; etaje întregi sunt deseori proiectate pentru a găzdui ventilatoare, compresoare, echipamente pentru răcirea apei, boilere, pompe și generatoare.

sistem metric

Sistem internațional zecimal de greutăți și unități de măsură, adoptat inițial în Franța, în 1795, ce se bazează pe metru (m) pentru lungime și pe kilogram (kg) pentru masă. Toate celelalte unități de măsură metrice sunt derivate din metru, inclusiv gramul (g) pentru greutate (1 cm^3 de apă cu densitatea maximă) și litrul (l) pentru capacitate (0,001 m^3). În sec. XX, sistemul metric constituie baza sistemului internațional de unități, ce se folosește oficial aproape pretutindeni în lume.

sistem nervos

Sistem de celule specializate (neuroni sau celule nervoase), care conduc stimulii de la un receptor senzorial printr-o rețea de neuroni la locul (de ex. o glandă sau mușchi) unde apare răspunsul. La oameni, sistemul este compus din sistemul nervos central și periferic, cel dintâi fiind constituit din creier și măduva spinării, iar cel din urmă din nervi, care duc impulsurile spre și de la sistemul nervos central. Nervii cranieni sunt responsabili de activitățile senzoriale și motorii ale capului și ale gâtului, cu excepția nervului vag, care conduce semnalele la organele viscerale. Fiecare nerv spinal este atașat de măduva spinării printr-o rădăcină senzorială și motorie. Nervii ies printre vertebre și se unesc pentru a forma un nerv

Căile sistemului nervos vegetativ. Impulsurile nervoase pornesc din neuronii motori din creier sau din măduva spinării. Fiecare neuron motor se conectează cu un altul din afara sistemului nervos central (SNC), pentru a transporta impulsul până la glande și până la mușchii netezi. Calea simpatică de la măduva spinării până la orice organ este alcătuită din doi neuroni motori: corpul celular al primului neuron se găsește în coloanele laterale din măduvă, iar corpul celular al celui de-al doilea neuron se găsește într-unul dintre ganglionii simpatici vertebrali, prevertebrali sau intramurali. În sistemul nervos parasimpatic, ganglionii sunt localizați în imediata vecinătate a organelor, în plexurile acestora (ganglionii prevertebrali) sau chiar în pereții lor (ganglionii intramurali). Fibrele preganglionare ale sistemului simpatic își au originea de-a lungul segmentului toracal (T) și al primelor trei segmente lombare (L) ale măduvei spinării. Fibrele sistemului parasimpatic, care își au originea în trunchiul cerebral pornesc din al treilea, al șaptelea, al nouălea și al zecelea nerv cranian; alte fibre parasimpatice își au originea în al doilea, al treilea și al patrulea segment sacral (S) al măduvei spinării.

mixt mare, care se ramifică pentru a acoperi o arie definită a corpului. Printre tulburări se numără scleroza laterală amiotrofică, mișcări involuntare bruște ale feței, epilepsia, miastenia gravis, defecțiunea măduvei spinării, maladia Parkinson și poliomielita. Efectele dereglărilor variază, de la ticuri trecătoare și schimbări minore de personalitate la scindări majore de personalitate, apoplexie, paralizie și moarte.

sistem nervos central

Vezi sistem nervos

sistem nervos vegetativ

Parte a sistemului nervos care nu se află sub controlul conștient și care controlează activitatea organelor interne. Include sistemul nervos simpatic, pe cel parasimpatic și pe cel enteric. Primul face legătura dintre organele interne și creier, prin nervii spinali, și răspunde la stres prin mărirea ritmului cardiac și a fluxului de sânge către mușchi, micșorând cantitatea de sânge spre piele. Al doilea sistem este format din unii nervi cranieni și nervii spinali inferiori; mărește secrețiile digestive și încetinește bătăile inimii. Ambele au fibre senzoriale care transmit informații despre starea organelor interne către sistemul nervos central, astfel menținându-se homeostazia. Cel de-al treilea, aflat în pereții abdominali și intestinali, controlează tranzitul și secrețiile digestive.

sistem numeric

Metodă de scriere a numeralelor pentru a reprezenta numere. Folosirea lui zero a însemnat un mare pas înainte în sistemele numerice. Cel mai cunoscut sistem este cel zecimal, în care 10 simboluri (cifrele arabe) denotă multipli de 10, prin poziția lor față de punctul zecimal. Calculatoarele au exploatat în cel mai profitabil mod sistemul numerelor binare, în care două simboluri, 0 și 1, reprezintă multipli de 2.

sistem pluralist

Proces electoral în care este ales candidatul cu cele mai multe voturi. Este diferit de sistemul majorității, în care, pentru a câștiga, un candidat trebuie să aibă mai multe voturi decât toți ceilalți candidați la un loc. Este cea mai frecventă metodă de selectare a candidaților pentru funcțiile publice. Avantajul său este că nu mai necesită un al doilea tur de scrutin. Dezavantajul constă în obținerea victoriei unui candidat doar printr-o minoritate din totalul voturilor. Funcționează cel mai bine într-un sistem bipartid, unde puținele voturi pentru un al treilea partid ar conduce rareori la un rezultat care să nu exprime dorința alegătorilor.

sistem poștal

Sistem care permite persoanelor să trimită scrisori, colete și pachete către destinatari din aceeași țară sau din străinătate. Sistemele poștale sunt de obicei reglementate de guvern și sunt plătite printr-o combinație de taxe suportate de solicitant și subvenționate de stat. Primele atestări ale unor asemenea servicii poștale au fost înregistrate în Egipt, în jurul anului 2000 î.Hr., și în China, în timpul dinastiei Zhou, în 1000 î.Hr. Imperiul Roman pusese la punct diverse metode centralizate de transmitere a mesajelor. În Evul Mediu nu existau sisteme poștale centralizate. Sistemele poștale private au apărut odată cu dezvoltarea statelor-națiune din timpul

Renașterii, devenind ulterior monopoluri guvernamentale. Măsuri cum ar fi taxarea în funcție de greutate, mai degrabă decât de distanță, și folosirea timbrelor preplătite au fost propuse pentru prima dată în 1837. Uniunea Generală a Poștelor (1875, ulterior, Uniunea Universală a Poștelor) a îmbunătățit sistemul internațional de livrare a corespondenței, stabilind ca țările membre să rețină scrisorile sau coletele cu destinație internațională și să trateze corespondența internațională care intră în țară la fel ca și pe cea internă. Poșta aeriană și cea manevrată automat au fost dezvoltate în sec. XX. *Vezi și* e-mail.

sistem reticuloendotelial *sau* sistem de macrofage *sau* sistem fagocit mononuclear

Mecanism de apărare al organismului, pus în funcțiune de o clasă de celule distribuite în număr mare în tot organismul. Celulele reticuloendoteliale selectează și distrug bacteriile, virusurile și alte particule străine, precum și celule și țesuturi îmbătrânite sau anormale. Celulele precursoare din măduva osoasă se dezvoltă în monocite (*vezi* leucocite) care sunt eliberate în fluxul sangvin. Majoritatea monocitelor se fixează în țesuturi, unde se transformă în celule de dimensiuni mai mari, numite macrofage care au diferite aspecte, în funcție de localizare. O parte dintre aceste celule se deplasează prin sistemul circulator și în spațiile interstițiale, putând fuziona și forma o singură celulă în jurul unui corp străin pe care, ulterior, îl ingerează. În reacțiile imune, celulele reticuloendoteliale pot, de asemenea, interacționa cu limfocitele. Celulele din splină distrug globulele roșii îmbătrânite și recicleazā hemoglobina; dacă acest proces nu se află sub control, poate provoca anemie. Tumorile care afectează sistemul reticuloendotelial pot avea localizare unică sau se pot răspândi în întreg organismul. *Vezi și* sistem limfatic.

sistem solar

Soarele, planetele sale, sateliții naturali ai acestora și corpurile cerești mărunte (*vezi* asteroizii, cometele, centura Kuiper, meteoriții și Norul lui Oort), praful interplanetar și gazul controlat de gravitația solară. O altă componentă a sistemului solar este vântul solar. Soarele conține mai mult de 99% din masa întregului sistem solar, restul fiind distribuit între cele nouă planete principale, dintre care Jupiter conține cca 70%. Conform teoriei dominante, sistemul solar a luat naștere din nebuloasa solară. *Vezi și* Terra; Marte; Mercur; Neptun; Pluto; Saturn; Uranus; Venus.

sistem stâlp-și-grindă

În construcții, sistem în care doi stâlpi verticali susțin un al treilea – o grindă așezată orizontal pe suprafața lor. În Marea Britanie, se numește sistem *post-and-lintel* (stâlp-și-prag), dar în SUA *lintel* (prag) desemnează o grindă care delimitează deschiderea unei uși sau a unei ferestre. Stâlpul și grinda au stat la baza arhitecturii din preistorie și până în vremea romană, iar modelul este ilustrat de structuri străvechi precum Stonehenge. Toate deschiderile structurale au evoluat din acest sistem care poate fi observat în formă pură doar în colonade și structuri în ramă, unde stâlpii ușilor, ferestrelor, tavanelor și acoperișurilor sunt ascunși de obicei în pereți. Grinda trebuie să susțină atât greutatea care se sprijină pe ea, cât și greutatea proprie, fără să se deformeze sau să cedeze. Construcția stâlp-și-grindă a fost înlocuită în mare parte de rama de oțel modernă.

sistem structural

În construcții, metodă de asamblare și construire a elementelor structurale ale unei clădiri, astfel încât să susțină în siguranță încărcăturile aplicate fără a depăși tensiunile acceptate. Tipurile principale de sisteme cuprind zidul portant, stâlp-și-grindă, schelet de rezistență, membrane și suspensie. Există trei categorii principale: de înălțime mică, mare și de anvergură. Sistemele pentru clădirile cu deschideri mari (spații fără coloane de peste 30 m) cuprind sisteme de tensiune și compresie (supuse înclinării) și sisteme funiculare, proiectate pentru a rezista la tensiune sau compresie. Structurile înclinate cuprind grinda, grătarele și plăcile. Cele funiculare includ structuri cablate și de învelire, arcade și bolte. *Vezi și* construcție în cadre; sistem stâlp-și-grindă; structură în paturi.

sistem utilizator-server

Configurație a unei rețele de calculatoare, prin care mai mulți utilizatori (procesoare aflate la distanță) solicită și primesc anumite servicii de la un server centralizat (computerul-gazdă). Computerele din rețea prezintă o interfață pentru a-i permite utilizatorului să solicite servicii serverului și pentru a afișa rezultatele obținute de la acesta. Serverul primește solicitările de la computerele din rețea și le răspunde. În

mod ideal, serverul prezintă utilizatorilor o interfață standard transparentă, pentru ca aceștia să nu aibă acces la caracteristicile sistemului (de ex. hardware și software) care furnizează serviciul. Acum, utilizatorii se află la stații de lucru sau la computere personale, în timp ce serverul se află în altă parte a rețelei. Serverul este de obicei un computer mai performant. Acest sistem este eficient mai ales atunci când utilizatorii și serverul au sarcini de lucru diferite, pe care le îndeplinesc în mod obișnuit. De exemplu, în procesarea de date cu privire la spitalizare, computerul utilizatorului poate avea în derulare un program pentru introducerea de date despre pacienți, în timp ce serverul utilizează un alt program, care administrează baza de date în care se înregistrează informația respectivă. Mai mulți utilizatori pot accesa concomitent informația deținută de server. În același timp, un utilizator poate derula de pe computerul său și alte operațiuni, cum ar fi trimiterea de mesaje prin poșta electronică. Deoarece atât computerul-server, cât și cel al utilizatorului sunt considerate mecanisme inteligente, sistemul utilizator-server este complet diferit de vechiul model „calculator principal", care folosea un computer central special configurat pentru a realiza toate sarcinile de lucru pentru terminalele asociate considerate „mute".

sistemul acordării de pământ

Organizație funciară regională, despre care se crede că a funcționat la începutul dinastiei Zhou (cca 1111–225 î.Hr.). Este menționată în scrierile lui Mencius, care a susținut-o. În cadrul acestui sistem, o bucată de pământ era împărțită la opt familii de țărani. Un teren comun era înconjurat de alte opt terenuri, fiecare dintre acestea fiind lucrate de o singură familie. Terenul din centru era lucrat în comun de toate familiile, pentru stăpânul lor. Reformatorii din perioadele ulterioare au făcut referire la acest concept pentru a-și justifica sistemul de redistribuire a terenurilor sau pentru a critica practicile funciare ale guvernului.

Sistemul Basic Input/Output

Vezi BIOS

sistemul circulator

Circuit de vase prin care sângele transportă oxigenul către țesuturi, iar dioxidul de carbon dinspre țesuturi, altele decât plămânii. Ventriculul stâng al inimii pompează sângele prin aortă și artere până la capilare; în celulele țesuturilor și ale organelor are loc schimbul de gaze; sângele se scurge în vene și se întoarce în atriul drept al inimii. Presiunea arterială a sângelui menține constantă circulația; dacă scade prea mult, țesuturile nu mai primesc destul oxigen și substanțe nutritive. Fluxul sangvin variază în mod independent în subcircuitele către fiecare organ și sistem; de ex. crește în aparatul digestiv după masă, iar în timpul exercițiilor, în mușchi. *Vezi* și sistemul cardiovascular; circulație; circulație pulmonară.

sistemul cultivării

Sistem de venit din Indiile de Est Olandeze (Indonezia), care obliga fermierii să plătească venit Olandei, sub forma exportului de recolte sau a muncii forțate. Sistemul a fost introdus în 1830 de guvernatorul-general Johannes van den Bosch (1780–1844). Teoretic, el cerea unui sătean să folosească o cincime din pământul său pentru a cultiva semănături pentru export (de ex. cafea, zahăr) pentru guvern, iar țăranii fără pământ să lucreze o cincime din an pe câmpurile guvernului. Practic însă, era nevoie de mult mai mult pământ și de mult mai mult timp, iar sistemul se dovedea apăsător. Deși aspru criticat pe la mijlocul anilor 1850, sistemul a fost abolit abia în 1870.

Sistemul de rifturi din Africa de Est

Vezi Valea Marelui Rift

sistemul distribuției egale de pământ

Modalitate de împărțire a terenurilor agricole în China, în perioada 485 d.Hr. – sec. VIII d.Hr. Sistemul a fost împrumutat de Japonia în 646 d.Hr., dar aplicarea lui nu a durat mai mult de un veac. Potrivit acestui sistem, tuturor adulților li se atribuia o suprafață de teren de aceeași mărime, iar o parte din recoltă reprezenta taxa pe pământ. La moartea unei persoane, cea mai mare parte a terenului revenea statului. Creșterea populației și tendința de a păstra terenul au dus la prăbușirea sistemului în China; scutirea de taxe și acordarea de terenuri suplimentare nobililor și mănăstirilor au avut ca efect abandonarea sistemului în Japonia.

sistemul federal de rezerve

Sistem al Băncii Centrale a SUA, format din 12 districte unde se află rezerve federale, în cel mai important centru economic al fiecărui district aflându-se câte o bancă de rezervă. Sistemul este supravegheat de un consiliu de guvernatori cu sediul la

Sistemul Internațional de Unități
(unități de bază)

LUNGIME

Unitate	*Abreviere*	*Metri*	*Echivalent aprox. SUA*
kilometru	km	1 000	0,62 mile
hectometru	hm	100	328,08 picioare
decametru	dam	10	32,81 picioare
metru	m	1	39,37 inch
decimetru	dm	0,1	3,94 inch
centimetru	cm	0,01	0,39 inch
milimetru	mm	0,001	0,039 inch
micrometru	µm	0,000001	0,000039 inch

SUPRAFAȚĂ

Unitate	*Abreviere*	*Metri pătrați*	*Echivalent aprox. SUA*
kilometru pătrat	kmp sau km^2	1 000 000	0,3861 mile pătrate
hectar	ha	10 000	2,47 acri
ar	a	100	119,60 yarzi pătrați
centimetru pătrat	cmp sau cm^2	0,0001	0,155 inch pătrați

VOLUM

Unitate	*Abreviere*	*Metri cubi*	*Echivalent aprox. SUA*
metru cub	m^3	1	1,307 yarzi cub
decimetru cub	dm^3	0,001	61,023 inch cub
centimetru cub	cm^3	0,000001	0,061 inch cub

CAPACITATE

Unitate	*Abreviere*	*Litri*	*Echivalent aprox. SUA*		
			cub	*uscat*	*lichid*
kilolitru	kl	1 000	1,31 yarzi cub		
hectolitru	hl	100	3,53 picioare cub	2,84 bushel (banițe)	
decalitru	dal	10	0,35 picioare cub	1,14 peck	2,64 galoane
litru	l	1	61,02 inch cub	0,908 sfert (quart)	1,057 sferturi
decimetru cub	dm^3	1	61,02 inch cub	0,908 sfert (quart)	1,057 sferturi
decilitru	dl	0,10	6,1 inch cub	0,18 pintă	0,21 pintă
centilitru	cl	0,01	0,61 inch cub		0,338 uncii fluide
mililitru	ml	0,001	0,061 inch cub		0,27 dram fluid
microlitru	µl	0,000001	0,000061 inch cub		0,00027 dram fluid

MASĂ ȘI GREUTATE

Unitate	*Abreviere*	*Grame*	*Echivalent aprox. SUA*
tonă metrică	t	1 000 000	1,102 tone scurte
kilogram	kg	1 000	2,2046 livre
hectogram	hg	100	3,527 uncii
decagram	dag	10	0,353 uncii
gram	g	1	0,035 uncii
decigram	dg	0,10	1,543 grain
centigram	cg	0,01	0,154 grain
miligram	mg	0,001	0,015 grain
microgram	µg	0,000001	0,000015 grain

Washington DC, la care se adaugă numeroase consilii și comitete de consultare. Ca rezultat al Legii Rezervei Federale din 1913, toate băncile naționale sunt obligate să facă parte din sistem; băncile de stat sunt admise numai dacă îndeplinesc anumite cerințe. Politica monetară este stabilită de Rezerva Federală. Legea stabilea un nivel fix al rezervelor pentru sistemul fracționar de rezerve bancare; permitea fiecărei bănci districtuale să stabilească rata bancară și dobânda pentru împrumuturile acordate altor bănci membre. Sistemul actual, constituit pe baza Legii Rezervei Federale din 1935, permite consiliului de guvernatori să fixeze nivelul rezervelor federale între anumite limite și să stabilească nivelul dobânzilor practicate de băncile districtuale. Prin noul document, a fost înființat Comitetul pentru rezervele federale pentru piața liberă, cu rolul de a realiza anumite operațiuni pe piețele de capital, pentru a crește sau a reduce nivelul rezervelor federale din sistem. Politica monetară poate fi ameliorată prin rezervele federale, cu ajutorul operațiunilor de piață deschisă și al creșterii nivelului fondurilor prin achiziționarea de active financiare. Pe de altă parte, politica monetară poate fi înăsprită prin vânzarea de active financiare.

sistemul grupelor sangvine AB0

Clasificare a grupelor de sânge uman, în funcție de prezența sau absența pe suprafața globulelor roșii din sânge (eritrocite) a antigenilor numiți A (incluzând A_1 și A_2) și B. Sângele poate fi de tip 0 (lipsindu-i ambele), de tip A (având doar A), de tip B (având doar B) sau de tip AB (având ambele). Antigenii AB0 fac ca anumite tipuri de sânge să fie incompatibile pentru

transfuzie. Ei se dezvoltă înainte de naștere și nu se modifică de-a lungul vieții. Frecvențele grupelor sangvine variază între diferite grupuri rasiale și în diferite zone geografice. Anumite boli sunt mai rare la persoane cu o anumită grupă sangvină.

sistemul internaţional de unităţi

Sistem decimal internațional de greutăți și măsuri, format prin extinderea sistemului metric de unități. Adoptat în 1960, în cadrul celei de-a 11-a Conferințe Generale privind Greutățile și Măsurile, a fost dezvoltat pentru a elimina diferite sisteme de unități de măsură generate de dezvoltarea științei și a tehnologiei din sec. XIX–XX. Printre unitățile fundamentale se numără metrul (m) pentru lungime, kilogramul (kg) pentru masă și secunda (s) pentru timp. Din categoria unităților derivate fac parte cele pentru forță (newton, N), energie (joule, J) și putere (watt, W). *Vezi* tabelul de la pagina precedentă.

sistemul liberei iniţiative

Vezi capitalism

sistemul patronajului

Vezi sistemul recompensării

sistemul recompensării
sau sistemul patronajului

În politica SUA, practică a partidelor politice de a recompensa partizanii și funcționarii după câștigarea alegerilor. Susținătorii acestei practici pretind că ajută la menținerea unei organizații de partid active, oferindu-le suporterilor servicii și contracte. Criticii susțin că în acest fel se acordă numiri unor persoane necalificate și că metoda este ineficientă, deoarece chiar și slujbele nelegate de administrația publică trec în mâinile altor persoane după alegeri. În SUA, legea Pendleton a funcționarilor publici (1883) a fost primul pas către introducerea unui sistem de angajare a funcționarilor guvernamentali în funcție de merit. Acesta a înlocuit aproape în întregime sistemul recompensării. *Vezi și* serviciu civil.

sistemul Rh al grupelor sangvine

Sistem utilizat pentru determinarea grupelor de sânge, în funcție de prezența sau absența antigenului (factorului) Rh pe eritrocite. Persoanele cu Rh negativ care primesc transfuzii de sânge cu Rh pozitiv dezvoltă anticorpi împotriva factorului Rh, care, în cazul unei noi transfuzii de sânge cu Rh pozitiv, atacă globulele roșii în care este prezent acest factor, provocând afecțiuni grave și chiar moartea. Anticorpii atacă și globulele roșii ale unui făt cu Rh pozitiv purtat de o mamă având Rh negativ, dacă mama a primit vreodată o transfuzie de sânge cu Rh pozitiv, sau a avut o sarcină cu Rh pozitiv (*vezi* boala hemolitică a nou-născutului). Trăsătura Rh negativ este relativ rară în rândurile populației, dar mai frecventă la anumite grupuri etnice.

Sistemul SI

Vezi sistemul internațional de unități

sistemul steagurilor

Organizare militară folosită de triburile manchu din Manciuria (acum în NE Chinei), pentru a cuceri și a controla China în sec. XVII. Sistemul a fost pus la punct de liderul manciurian Nurhachi, cel care în 1601 și-a organizat soldații în patru companii, fiecare recunoscută pentru steagul de culoare diferită. Curând, au fost înființate mai multe steaguri (așa cum erau cunoscute companiile) și, pe măsură ce manciurienii au început să-i cucerească pe vecinii lor chinezi și mongoli, i-au organizat și pe prizonierii lor în companii similare. Cu aceste trupe, manciurienii au cucerit China și au înființat dinastia Qing în 1644. În timp, calitățile strategice ale steagurilor au decăzut, până când, la sfârșitul sec. XIX, sistemul a devenit total ineficient.

Sita

Soția lui Rama în mitologia hindusă. A apărut dintr-o brazdă, atunci când regele Janaka își ara câmpul. Rama a câștigat-o ca mireasă reușind să îndoaie arcul zeului Shiva. Răpirea ei de către regele demonilor, Ravana, și salvarea sa ulterioară sunt descrise în *Ramayana*. Ea s-a păstrat castă în timpul lungului prizonierat, iar la întoarcere și-a dovedit puritatea, supunându-se unui test al focului. Simbol al suferințelor și forței feminine, este unul dintre cele mai venerate personaje din panteonul hindus.

Sita, pictură mogulă, cca 1600; colecția Bharat Kala Bhavan, Vārānasi, India

PRAMOD CHANDRA

sitar

Denumire populară pentru cele cinci specii (familia *Scolopacidae*) de păsări migratoare

din pădurile umede și dese din America de Nord, Europa și Asia. Are ochii deplasați mult spre partea posterioară a capului, așa încât are un câmp vizual de 360 de grade. Penajul maroniu pătat îi asigură camuflajul. Este o pasăre solitară, activă mai mult la apusul soarelui. Bate ritmic din picioare pentru a aduce la suprafață râmele pe care apoi le extrage cu ciocul lung în formă de forceps. Consumă în fiecare zi o cantitate de viermi de două ori mai mare decât propria lui greutate. Femela de sitar american (*Scolopax* sau *Philohela minor*) are o lungime de 28 cm, iar masculul este puțin mai mic. Ritualul de împerechere presupune o mișcare repetată, îndelungată, în spirală a masculului. Sitarii sunt păsări de interes cinegetic.

sitar

Instrument cu coarde, cu gât lung, din N Indiei, dominant în muzica hindustani. Este folosit mai ales în partituri solo, alături de cimpoi sau tambură și de tamburina mică. S-a dezvoltat din tambura din Orientul Mijlociu. Are corp în formă de pară, coarde metalice, cuie de întins coardele frontale și laterale, gât larg și grifuri din fildeș, mobile. În mod obișnuit, are patru sau cinci coarde melodice, care sunt ciupite cu o pană pusă pe degetul arătător, câteva coarde bas și numeroase coarde de rezonanță (care vibrează datorită vibrațiilor altor corzi). Un rezonator de calitate este atașat în vârful gâtului.

sitcom *sau* comedie de situație

Serial de comedie radio sau TV, care implică aceeași distribuție, într-o succesiune de episoade. Deseori, personajele au diferite tipologii, fiind puse în anumite circumstanțe și ocupând un spațiu comun, cum ar fi un apartament sau locul de muncă. Un episod durează de obicei o jumătate de oră și este înregistrat fie în fața unui auditoriu de studio, fie dublat de aplauze înregistrate. Sitcomurile sunt caracterizate de replici simple și de conflicte cu rezolvare imediată.

site web

Colecție de fișiere și resurse asociate, accesibile prin rețeaua world wide web și organizate sub un nume de domeniu specific. Fișierele specifice găsite pe un site web sunt documentele de tip HTML, la care se adaugă fișierele grafice de imagine (GIF, JPEG etc.), programe criptate (în Perl, CGI, Java etc.) și resurse similare. Fișierele site-ului sunt de obicei accesate prin hypertext sau hiperlegăturile incluse în alte fișiere. Un site web poate fi alcătuit dintr-un singur fișier HTML sau poate conține sute sau chiar mii de fișiere asociate. Pagina de deschidere sau punctul de pornire a unui site web, care se numește pagină de deschidere, funcționează, de obicei, ca index sau cuprins, cu legături către alte secțiuni ale site-ului. Site-urile web sunt găzduite de unul sau mai multe servere web, care transferă fișierele către computerele cliente sau către alte servere care cer site-urile respective, folosind protocolul HTTP. Deși termenul site implică un anumit loc fizic, fișierele și resursele unui site web pot fi răspândite, de fapt, la mai multe servere cu adrese geografice diferite. Un anume fișier dorit de un client este specificat printr-un URL care poate fi tipărit într-un browser sau accesat prin selectarea unei hiperlegături.

Sitka, Parcul Național ~

Parc în SE regiunii Alaska, SUA. Localizat pe insula Baranof din golful Alaska, a fost numit în 1910 monument național, iar din 1972 parc național. Acoperă 43 de hectare. Aici se află și ruinele unei fortărețe indiene, în care indienii tlingit au opus pentru ultima oară rezistență coloniștilor ruși, în 1804. De asemenea, cuprinde și o colecție de stâlpi totemici ai vechilor indieni haida și cea mai veche clădire ruso-americană din Statele Unite, conservată perfect.

Sittang

Râu din E statului Myanmar. Izvorăște din platoul Shan și are un curs orientat spre S (420 km), vărsându-se în golful Martaban din Marea Andaman. Deși navigabil doar pe o scurtă distanță, este folosit pentru transportul cherestelei (în special tek) la S, spre export. Aici au avut loc câteva bătălii sângeroase în Al Doilea Război Mondial.

Sitting Bull

(1831, în apropiere de Grand River, teritoriul Dakota, SUA – 15.12.1890, pe Grand River în Dakota de Sud)

Șef indian sioux teton, sub care populația sioux s-a unit în lupta pentru supraviețuire. În perioada 1863–1868 au avut loc frecvente ambuscade dintre armata Statelor Unite și războinicii sioux, în cele din urmă indienii fiind forțați să accepte mutarea într-o rezervație din Dakota de Sud. În momentul în care a fost descoperit aurul, la mijlocul anilor 1870, în Black Hills, conflictele au izbucnit din nou. În Bătălia

de la Rosebud, trupele conduse de generalul George Crook au fost forțate să se retragă, iar în Bătălia de la Little Bighorn, colonelul George Custer și oamenii săi au fost uciși. În 1877, Sitting Bull și-a condus oamenii în Canada, dar, din cauză că bizonii erau pe cale de dispariție, foametea i-a determinat să se predea. Din 1883, Sitting Bull a locuit pe teritoriile Agenției Indiene și, la un moment dat (1885), a călătorit împreună cu trupa lui Buffalo Bill, Wild West Show. A fost arestat în timpul mișcării dansul spiritelor, fiind ucis ulterior, când războinicii săi au încercat să-l salveze.

Sitwell, familia ~

Familie britanică de scriitori. Edith Sitwell (1887–1964) a atras atenția atunci când s-a alăturat fraților ei într-un atac la adresa poeziei georgiene. Operele de tinerețe, ce mizează pe valorificarea sunetelor, cuprind *Case de clovni* (Clowns' Houses, 1918) și *Fațada* (Façade, 1923), puse pe muzică de W. Walton. Începând cu *Vămile de pe coasta aurie* (Gold Coast Customs, 1929), stilul ei a devenit mai puțin artificial și experimental, iar în Al Doilea Război Mondial și-a dobândit reputația unei poete de adâncă expresie emoțională. Poezia sa de maturitate conține simboluri religioase, precum în *Grădinari și astronomi* (Gardeners and Astronomers, 1953) și *Proscrișii* (The Outcasts, 1962). A fost cunoscută pentru formidabila ei personalitate, opiniile excentrice și îmbrăcămintea elisabetană. Fratele ei Osbert (1892–1969) a devenit celebru alături de frații și surorile sale, ca unul care răstoarnă morile de vânt ale sistemului din literatură și artă. Cele mai cunoscute lucrări ale sale sunt memoriile, printre care *Mâna stângă! Mâna dreaptă!* (Left Hand! Right Hand!, 1944), *Copacul stacojiu* (The Scarlet Tree, 1946), *O dimineață minunată* (Great Morning, 1947), *Râsete în camera de alături* (Laughter in the Next Room, 1948) și *Esențe nobile* (Noble Essences, 1950), care au creat cu o nostalgie conștientă portretul unei epoci aristocrate dispărute. Fratele lor, Schaverell (1897–1988), este cunoscut mai ales pentru lucrările despre artă, arhitectură și călătorii. Opera sa *Arta barocă de sud* (Southern Baroque, 1924) a servit drept punct de pornire în cercetarea academică. Poezia sa, incluzând *Palatul poporului* (The People's Palace, 1918) și *Rio Grande* (The Rio Grande), a fost, în general, scrisă în metri tradiționali, relevând într-un stil cizelat interesul pentru artă și muzică.

Siwa, oaza ~ *în Antichitate* Ammonium

Oază, 7 000 loc. (1986), în V Egiptului, situată lângă frontiera cu Libanul. Are 10 km lungime și între 6 și 8 km lățime, cu cca 200 de izvoare. Extrem de fertilă, aici cresc curmali și măslini. În zonă se afla Templul Oracol al lui Amon, din care au supraviețuit câteva ruine cu inscripții datând din sec. IV î.Hr., precum și multe ruine romane.

Six, Les ~ /Cei Şase/

Grup de tineri compozitori francezi din anii 1920. Numele grupului a fost dat de criticul Henri Collet (1885–1951) și îi desemna pe compozitorii Arthur Honegger, Darius Milhaud, Francis Poulenc, Georges Auric (1899–1983), Louis Durey (1888–1979) și Germaine Tailleferre (1892–1983). Muzica lor reprezintă o reacție puternică împotriva romantismului german și a stilului abundent, numit uneori impresionism, exemplificat de opera lui Claude Debussy. Cei mai mulți dintre ei au fost atrași de muzica iconoclastă a lui E. Satie și au beneficiat de promovarea făcută de Jean Cocteau. N-au fost decât câțiva ani activi ca grup.

Sixtus IV *născut* Francesco della Rovere

(21.07.1414, Cella Ligure, în apropiere de Savona, Republica Genova – 12.08.1484, Roma)

Papă (1471–1484). Franciscan din Genova, și-a îmbogățit familia și Statele Papale prin simonie și taxe mari. Sancțiunea pragmatică de la Bourges a tensionat relațiile cu Franța, iar Sixtus a eșuat în planurile sale de unificare a Bisericilor Catolică și Ortodoxă. A sprijinit conspirația Pazzi, deși nu a încercat să-l asasineze pe Lorenzo de Medici. De asemenea, a instigat Veneția să atace Ferrara. Răzgândindu-se, a pus apoi Veneția sub interdicție (1483), considerând-o rivală a Statelor Papale. Patron al artelor și literelor, a construit Capela Sixtină, care îi datorează numele.

Sixtus V *născut* Felice Peretti

(13.12.1520, Grottammare, Ancona, Statele Papale – 27.08.1590, Roma)

Papă (1585–1590). Franciscan fervent și în două rânduri inchizitor general al Veneției, Sixtus a fost ales papă într-un timp în care Statele Papale erau dominate de haos. A suprimat tâlhăria la drumul mare, a restabilit ordinea prin măsuri drastice, care i-au atras mulți dușmani. A colectat sume imense prin împrumuturi, taxe și vânzarea de oficii, desfășurând un program intensiv

de construcții în Roma. A definit Colegiul Sacru al Cardinalilor (1586), limitând numărul cardinalilor la 70, iar reformele aduse de el Curiei Romane (1588) au ținut până la Conciliul Vatican II. Susținător energic al Conciliului de la Trento, ale cărui decizii le-a implementat, este recunoscut drept unul dintre întemeietorii Contrareformei. Politica sa externă a avut ca scop combaterea protestantismului, excomunicându-l pe protestantul Henric de Navarra, ulterior Henric IV al Franței. A promis subvenții spaniolilor, în cazul unui atac asupra Angliei. A susținut alți conducători catolici și și-a moderat poziția față de Henric atunci când a devenit evident că viitorul rege se va converti la catolicism.

Sîr-Daria *în Antichitate* **Iaxartes**

Fluviu în Asia de V, în Uzbekistan, Tadjikistan și Kazahstan. Format la confluența a două cursuri de apă în fertila vale Fergana, urmează un curs spre V-NV pe o lungime de 2 212 km și se varsă în Marea Aral. Cursul său inferior mărginește la E deșertul Kîzîlkum. Este cel mai lung fluviu din Asia Centrală, dar are un debit mai scăzut decât Amu-Daria. Este folosit pentru producerea energiei electrice în hidrocentrale și pentru irigații.

Sjaeland

Vezi Seeland

Sjahrir, Sutan

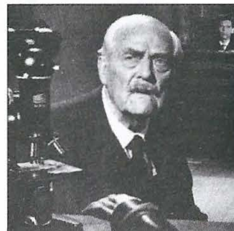
(05.03.1909, Padangpandjang, Sumatra, Indiile de Est Olandeze - 09.04.1966, Zürich, Elveția)

Prim-ministru și naționalist indonezian. A primit educație olandeză, iar când s-a întors în Indonezia, în anii 1930, a ajutat la formarea Partidului Naționalist. Partidul său, care a favorizat adoptarea unei democrații constituționale occidentale, s-a opus partidului lui Sukarno. A devenit prim-ministru după Al Doilea Război Mondial, preluând puterea de la Sukarno, președinte atunci, a cărui colaborare cu Japonia ar fi putut periclita, în opinia lui, imaginea internațională a republicii. A negociat un acord cu Olanda, prin care a stabilit autoritatea Indoneziei în Sumatra și Java. Forțat de două ori să demisioneze (1946, 1947), a format un partid socialist (1948), care însă nu a reușit să câștige sprijinul populației. Sukarno a interzis partidul în 1960, iar Sjahrir a fost arestat și închis. I s-a permis să călătorească în Elveția la scurt timp înaintea morții.

Sjöström, Victor *sau* **Victor Seastrom**

(20.09.1879, Silbodal, Suedia - 03.01.1960, Stockholm)

Regizor și actor de film suedez, școlit ca actor de teatru. A fost regizor și actor în primul său film *Grădinarul* (Trädgårdmästaren, 1912). Prin filme ca *Ingeborg Holm* (1913), *Proscrișii* (Berg-Ejvind och hans hustru, 1918) și *Căruța fantomă* (Körklaren, 1921), și-a atras notorietatea artistică și a câștigat un renume internațional pentru filmul mut suedez din perioada interbelică. În 1923 s-a mutat la Hollywood, unde a regizat filme precum *Litera stacojie* (The Scarlet Letter, 1926) și *Vântul* (The Wind, 1928). S-a întors în Suedia în 1930 și a jucat în numeroase filme, cea mai importantă apariție fiind în filmul lui Ingmar Bergman *Fragii sălbatici* (Smultronstället, 1957). Filmele lui Sjöström sunt expresii minunate, de natură lirică, ale relației omului cu natura și cu societatea.

Victor Sjöström în *Fragii sălbatici*, 1957

MUZEUL DE ARTĂ MODERNĂ/ARHIVA DE FILM ȘI FOTO, NEW YORK

Skanderbeg *născut* **Gjorgi Kastrioti**

(1405, Albania de Nord - 17.01.1468, Lezhë)

Conducător albanez. Fiu al prințului de Emathia, a fost dat încă de mic ostatic sultanului turc. A servit în armata turcă, unde a primit numele Iskander și rangul de bei. În 1443 a părăsit armata turcă și s-a alăturat compatrioților săi albanezi luptând împotriva turcilor, reconvertindu-se la creștinism. Ulterior, a organizat o ligă a prinților albanezi, în care a fost ales comandantul suprem. Între 1444 și 1466 a respins 13 invazii turcești, iar înfrângerea armatelor lui Murad II în 1450 l-a transformat într-un erou pentru lumea occidentală. După moartea sa, Albania a devenit parte a Imperiului Otoman. Skanderbeg este considerat erou național al Albaniei.

skandha *în pali* **kandha**

În budism, cele cinci elemente care alcătuiesc existența fizică și mentală a unui individ. Ele sunt *rupa* (materie fizică), *vedana* (simțire), *sanna* (percepție, *în pali, saukhara*), *sankharas* (structuri mentale) și *vijnana* (conștiință, *în pali, vinnana*). Cele patru componente mentale sunt percepute ca personalitate sau ego, dar sunt, de fapt, un singur proces, aflat într-o stare de

continuă schimbare, subiect al efectelor karmei. La moarte, componentele mentale se disociază de componenta fizică și găsesc o nouă formă prin renaștere.

Skara Brae *sau* Skerrebra

Sat din Neoliticul târziu. Unul dintre cele mai bine conservate sate europene din Antichitate, fundat pe la 3200–2200 î.Hr. pe malul golfului Skaill din insulele scoțiene Orkney. Săpăturile au început în anii 1860, zona fiind acoperită până atunci de o dună de nisip. Colibele erau construite din lespezi de piatră, fără mortar și netencuite, iar mobilierul era din piatră. Legătura între colibe era făcută de alei pavate; câteva dintre ele au fost acoperite de nisip amestecat, cenușă de turbă și alte deșeuri, devenind tuneluri cu acoperișuri din piatră. Un canal colector asana localitatea. Locuitorii se hrăneau cu crustacee, carne și lapte și se ocupau cu creșterea vitelor. Îmbrăcămintea se pare că era din piele. Drept unelte foloseau pietre din zonă, pietricele de pe plajă și oase de animale. Purtau pandantive și mărgele colorate din dinți de vacă, balenă ucigașă, colți de mistreț și vertebre de oaie. Pereții colibelor erau inscripționați cu romburi și alte modele rectilinii, modele similare apărând și de-a lungul aleilor. Vasele de lut, deși rudimentare, prezintă modele încrustate și în relief, dintre care se remarcă singura spirală autentică cunoscută în Britania preistorică.

skarn

În geologie, zonă metamorfică dezvoltată la contactul intruziunilor de roci magmatice cu roci sedimentare carbonatice, în care cele din urmă sunt invadate și înlocuite cu elemente chimice care au originea în masa de rocă magmatică din apropiere. Multe astfel de zone conțin depozite de minereuri de cupru sau alte metale (Pb, Zn, Fe, Au, Mo). Rocile rezultate prin metamorfism termic la contactul cu intruziuni magmatice, fără modificări chimice, se numesc corneene; sunt roci dure, cu granulație fină și compoziție variabilă.

skateboarding

Formă de recreere populară printre tineri, în care o persoană merge în echilibru stând în picioare pe o placă de dimensiuni reduse, prevăzută cu rotile. A apărut prima dată la începutul anilor 1960, fiind practicată în zonele asfaltate de-a lungul plăjilor californiene, ca formă de distracție, asemănătoare cu cea practicată de surferi când oceanul este liniștit. În anii 1970 s-a inventat un tip de rotilă mai rapidă, din poliuretan. S-au construit parcuri de skateboarding, prevăzute cu diferite piste în pantă și suprafețe pentru sărituri, întoarceri bruște și acrobații de senzație. Această modă a contribuit la apariția snowboardingului, ca sport de iarnă pentru tineri.

Skeena

Râu din Columbia Britanică de Vest, în Canada. Izvorăște în partea de N a provinciei și are un curs de cca 580 km, după care se varsă în strâmtoarea Chatham, din Oceanul Pacific. Este un râu bogat în somon, în apropierea gurii de vărsare fiind amplasate câteva fabrici de conserve.

skeet

Sport în care trăgătorii ochesc cu puști de vânătoare ținte de argilă (porumbei), aruncate în aer cu ajutorul unor dispozitive numite capcane. Este diferit de tragerea la talere, întrucât capcanele skeet sunt amplasate în două puncte pe câmpul de tragere, iar țintele pot fi aruncate în diagonală de-a lungul câmpului vizual al trăgătorului. Acest tip de tragere a devenit sport olimpic din 1968.

Skelton, John

(cca 1460 - 21.06.1529, Londra, Anglia)

Poet englez. Numit poet al curții de Henric VII în 1489, a devenit în cele din urmă un consilier al lui Henric VIII. În 1498 a devenit preot. A scris satire politice și religioase într-un stil poetic unic, constând din versuri scurte, cu rimă, numite skeltonice. Printre poemele sale se numără *Spelunca de la Curte* (The Bowge of Court, 1499) care satirizează viața de curte; *Phyllyp Sparowe*, un pamflet ce ironizează slujba morților, și *Feriți-vă de uliu* (Ware the Hawke), care atacă un preot ireverențios. În 1516 a scris prima piesă seculară alegorică despre moralitate, *Mărinimia* (Magnyfycence). Satirele *Vorbește, papagalule* (Speke, Parot, 1521), *Collyn Clout* (1522) și *De ce nu veniți și voi la Curte?* (Why Come Ye Nat Courte?, 1522) au fost îndreptate împotriva cardinalului Wolsey și a învățăturilor umaniste.

Skelton, Red
născut **Richard Bernard Skelton**

(18.07.1913, Vincennes, Indiana, SUA - 17.09.1997, Rancho Mirage, California)

Actor comic american. La vârsta de 10 ani s-a angajat la un teatru ambulant și a jucat în minstrel show, vodeviluri și spectacole de revistă. În 1937 a cunoscut

succesul pe Broadway cu numărul său de pantomimă care imita înmuierea unei gogoașe. Debutul pe ecran din 1938 a fost urmat de apariții în peste 35 de filme de comedie. A apărut în popularul spectacol *The Red Skelton Show,* prezentat la radio (1941–1944, 1945–1953) și la televiziune (1951–1971). Cunoscut pentru simțul dezvoltat al umorului și personalitatea caldă, Skelton a creat personaje precum Puștiul răutăcios și șmecher, Clem Kadiddlehopper și Freddie oportunistul.

skene

În teatrul antic grec, clădire amplasată în spatele arenei teatrale; la origine era o colibă în care actorii își schimbau măștile și costumele. În cele din urmă, a devenit fundalul de scenă pentru dramă. Folosită pentru prima dată pe la 465 î.Hr., era o structură de lemn de dimensiuni reduse, orientată cu fața spre spectatori. S-a transformat apoi într-un edificiu cu două etaje, prevăzut cu coloane și trei uși, folosite pentru intrare și ieșire. Era flancat de aripi (paroskenia). Pe la sfârșitul sec. V î.Hr., structura de lemn a fost înlocuită de una din piatră. În teatrul roman a devenit o fațadă elaborată a unei clădiri.

skinhead

(*în engleză*, cap ras)

Membru al unei subculturi internaționale de tineret, caracterizată prin vestimentație și coafură evocând agresiune și duritate psihică. Stilul e reprezentat de elemente ca rasul capului, bocanci, tatuaje și piercinguri în diferite părți ale corpului. Skinhead au apărut prima dată în zonele locuite de clasa muncitoare din Londra, prin anii 1960. În 1970–1980, fenomenul s-a răspândit în Australia, America de Nord și Europa de V. În multe țări, adepții skinhead sunt priviți ca naționaliști extremiști de aripă dreaptă, care împărtășesc idei antisemite și rasiste și sunt considerați responsabili de multe atacuri asupra minorităților rasiale sau a imigranților. Această caracterizare nu este însă valabilă pentru toți adepții.

Skinner, B(urrhus) F(rederic)

(20.03.1904, Susquehanna, Pennsylvania, SUA - 18.08.1990, Cambridge, Massachusetts)

Psiholog american, teoretician al behaviorismului. Și-a obținut doctoratul în filozofie la Universitatea Harvard și s-a remarcat cu lucrarea *Comportamentul organismelor* (The Behaviour of Organisms, 1938). La mijlocul anilor 1940 a inventat „cutia cu oxigen", o cutie izolată fonic, prevăzută cu aer condiționat, menită să ofere un spațiu optim creșterii unui copil în primii săi doi ani de viață. În *Walden doi* (Walden Two, 1948), o lucrare controversată, dar care s-a bucurat de popularitate, a creat o utopie bazată pe ingineria comportamentală. Și-a petrecut cea mai mare parte a carierei profesionale la Universitatea Harvard (1948–1974). Printre celelalte lucrări se numără *Știință și comportament uman* (Science and Human Behaviour, 1953), *Comportamentul verbal* (Verbal Behaviour, 1957), *Dincolo de libertate și demnitate* (Beyond Freedom and Dignity, 1971) și o autobiografie (în trei volume, 1976–1983). A primit Medalia Națională pentru Știință în 1968.

Skinner, Cornelia Otis

(30.05.1901, Chicago, Illinois, SUA - 09.07.1979, New York)

Actriță și scriitoare americană. Și-a făcut debutul teatral în piesa *Sânge și nisip* (Blood and Sand, 1921), în care a jucat alături de tatăl său, Otis Skinner (1858–1942), cu care a colaborat și la scrierea primei sale piese, *Căpitanul Furie* (Captain Fury, 1925). În anii 1930 a scris și a jucat în melodrame cu un singur personaj feminin, cum ar fi *Soțiile lui Henry al VIII-lea* (The Wives of Henry VIII) și *Iubirile lui Charles al II-lea* (The Loves of Charles II). A fost aclamată în piese ca *Evantaiul doamnei Windermere* (Lady Windermere's Fan, 1946), *Candida* (1939) și *Plăcerea prezenței lui* (The Pleasure of his Company, 1958), pe care le-a scris împreună cu Samuel Taylor. A fost coautoarea bestsellerului *Inimile noastre erau tinere și vesele* (Our Hearts Were Young and Gay, 1942).

skittles

Joc de bowling englezesc cu nouă popice, care trebuie nimerite cu un disc sau cu o minge de lemn. Popicele sunt așezate în formă de romb, iar jucătorul care culcă la pământ toate popicele din cele mai puține încercări câștigă. Jocul a fost practicat timp de secole, în baruri și cluburi.

Skocpol, Theda

(n. 04.05.1947, Detroit, SUA)

Sociolog și politolog american. Și-a luat doctoratul în filozofie la Universitatea Harvard, unde a predat și încă mai predă, cu o pauză de cinci ani, pe care i-a petrecut în Chicago (1981–1986). Printre lucrările sale se numără *Revoluțiile sociale din lumea modernă* (Social Revolution in the Modern

World, 1979), *Cum să protejăm soldații și mamele* (Protecting Soldiers and Mothers, 1992) și *Bumerangul: reforma sănătății și întoarcerea împotriva guvernului* (Boomerang: Health Reform and the Turn Against Government, 1997). Opera sa a contribuit semnificativ la înțelegerea statelor și a politicii sociale.

Skopje *în sârbă* Skoplje

Oraș, 444 299 loc. (1994), capitală a Republicii Macedonia. Orașul vechi este amplasat pe malul terasat al unui râu dominat de o fortăreață antică, la N de care se află un apeduct roman. Fost oraș important al provinciei romane Moesia Superioară, a fost și capitala Serbiei medievale. Sub conducerea turcilor în 1392–1913, a fost apoi încorporat Serbiei. După ce în 1963 un cutremur a distrus 80% din oraș, 78 de țări au contribuit cu ajutoare la reconstruirea lui. Astăzi este un centru industrial, comercial, educațional și administrativ.

Skriabin, Aleksandr (Nikolaevici)

(06.01.1872, Moscova, Rusia – 27.04.1915, Moscova)

Pianist și compozitor rus. A studiat pianul la Conservatorul din Moscova și apoi s-a lansat într-o carieră concertistică de succes. Muzica sa de început a fost dedicată, în general, pianului (studii, preludii și sonate), dar a compus și două simfonii și un concert pentru pian. Obsedat de Richard Wagner și Friedrich Nietzsche, a început să compună într-un stil atonal total nou, bazat pe „acordul mistic", producând o a treia simfonie și *Poemul divin* (1904). S-a implicat în teozofie, care l-a impulsionat să compună *Poemul extazului* (1908). A compus *Prometeu* (1910) în care a experimentat armonii și proiecții cromatice în pregătirea marelui oratoriu *Mysterium,* pe care nu a mai ajuns să-l compună. O tumoare la buză i-a adus moartea, la 43 de ani.

Aleksandr Skriabin

AGENȚIA NOVOSTI PRESS

Skylab

Program spațial american care a lansat prima stație spațială (numită Skylab) pe orbita terestră în 1973, cu ajutorul navetei *Saturn V.* Drept habitat principal a folosit cel de-al treilea nivel al vehiculului, care a fost asamblat ca un atelier. Aparatura sa includea un puternic telescop solar și echipament pentru cercetarea în științele Pământului și științele materialelor și pentru studii privind adaptarea corpului omenesc la imponderabilitate. Trei echipe de astronauți au efectuat cercetări vreme de 171 de zile între 1973 și 1974. Întrucât carcasa termală a fost deteriorată la lansare, primul echipaj a preluat și improvizat un parasolar, pentru a preveni supraîncălzirea stației. Chiar dacă, conform planurilor, Skylab trebuia reutilizat, activitatea solară sporită a cauzat degradarea orbitei mai repede decât se aștepta. În 1979 a intrat în atmosfera Pământului și s-a dezintegrat, fragmentele căzând în partea de SE a Oceanului Indian și într-o regiune slab populată din Australia de V.

slalom

Competiție de schi alpin în care concurenții se întrec, pe rând, pe o pistă cu un traseu în zigzag. Concurenții trebuie să treacă printre anumite steaguri și marcaje, numite porți. Cursa testează abilitatea schiorului, capacitatea sa de decizie și de reacție contracronometru. Dacă un concurent ratează o poartă, trebuie să se întoarcă pentru a trece prin ea, altfel fiind descalificat. Competițiile masculine folosesc între 55 și 75 de porți, iar cele feminine, între 45 și 65 de porți. Slalomul uriaș (sau gigant) are atât caracteristicile slalomului, cât și pe cele ale coborârii rapide; porțile sunt mai largi și mai distanțate, iar pista mai lungă. Slalomul superuriaș se apropie mai mult de coborârea rapidă, pista fiind mai abruptă și regulată și presupunând întoarceri mai lungi și mai rapide.

Schior concurând în proba de slalom

FABRICE COFFRINI–AFP/GETTY IMAGES

slang *sau* argou

Vocabular nestandardizat, neoficial, nespecific de obicei unei anumite zone. Cuprinde cuvinte noi, inventate, prescurtări și cuvinte din vocabularul standard scoase din context. Ca vocabular al unor grupuri limitate, se împarte în: argou (cuvinte sau expresii inventate sau adoptate după vârstă, etnie, ocupație sau în funcție de alte grupuri, precum studenți, muzicieni etc.), jargon (limbaj comercial sau terminologie tehnică, specifice unei ocupații) și limbaj

codificat (argoul și jargonul folosite ca un limbaj secret de hoți și alte grupuri proscrise). Considerat un intermediar între limba standard, limba comună și cuvintele sau expresiile speciale din aceste categorii, slangul servește deseori ca spațiu experimental pentru cuvintele din limbajele codificate. Multe devin acceptate (drept cuvinte standard sau neoficiale) sau țin doar de o modă temporară.

Slater, Samuel

(09.06.1768, Belper, Derbyshire, Anglia – 21.04.1835, Webster, Massachusetts, SUA)

Industriaș american de origine britanică. La început a fost ucenic al unui partener al lui Richard Arkwright, după care, în 1789, a emigrat în Statele Unite, unde a reprodus din memorie mașina de cardare și pe cea de tors ale acestuia. În 1793 a realizat cu succes prima filatură americană de bumbac la Pawtuhket, Rhode Island, construind ulterior și altele. A întemeiat orașul Slatersville, Rhode Island. Este considerat fondatorul industriei textile de bumbac din Statele Unite.

Slatina

Municipiu, 90 642 loc. (2003), în partea de S a României, reședința județului Olt, situat la contactul dintre Podișul Getic și Câmpia Română, pe dreapta Oltului. Atestat documentar în 1368, printr-un act emis de domnitorul Vladislav Vlaicu, a devenit reședință domnească la mijlocul sec. XVI, după care a intrat într-o perioadă de decădere, până în sec. XX. A fost declarat municipiu în 1979. Este nod rutier, important centru al metalurgiei neferoase (aluminiu). Ca monumente se remarcă mănăstirea Clocociov (sec. XVI), numeroase biserici (sec. XVIII–XIX), statuia lui Al.I. Cuza etc.

slavă, religia ~

Credințe și practici religioase ale vechilor populații slave din E Europei incluzând rușii, ucrainenii, polonezii, cehii, slovacii, sârbii, croații și slovenii. Majoritatea mitologiilor slave susțin că Dumnezeu a poruncit diavolului să aducă o mână de nisip de pe fundul mării, pentru a crea pământul. Religia slavă era deseori caracterizată de dualism, cu un zeu negru pomenit în blesteme și un zeu alb invocat pentru protecție sau milă. Zeii fulgerului și ai focului erau, de asemenea, venerați. Vechii ruși par să-și fi plasat idolii în spații deschise, în vreme ce slavii baltici au construit temple și au închis locurile sacre. Aici se țineau celebrări și sacrificii umane și animale. Acestea includeau un banchet festiv, ocazie cu care se consuma carnea animalelor sacrificate.

Slave

Râu în Alberta de N și în S Teritoriilor de NV, din Canada. Parte integrantă a râului Mackenzie, curge spre N 415 km dinspre lacul Athabasca, după care se varsă în Marele Lac al Sclavilor de lângă Fort Resolution. Are ca afluenți râul Peace și câteva râuri mai mici i se alătură pe parcurs.

slave, limbi ~

Ramură a familiei de limbi indo-europene, vorbită de peste 315 milioane de oameni în centrul și E Europei, precum și în Asia de N. Familia de limbi slave este împărțită în trei subgrupe: slava de V, cuprinzând polona, slovaca, ceha și limba sorbă, slava de E, cuprinzând rusa, ucraineana și belarusa, și slava de S, cuprinzând slovena, sârbo-croata, bulgara și macedoneana (*vezi* limba bulgară). Polonezii aparțin de subgrupul lehitic al limbilor slave de V, care, de asemenea, includ cașubiana (vorbită în V Poloniei de mai puțin de 150 000 de oameni și considerată în Polonia un dialect polonez) și câteva limbi moarte. O trăsătură distinctivă a acestui subgrup este conservarea vocalelor nazale protoslave. O altă limbă reminiscentă este sorba, vorbită de 60 000–70 000 de oameni, în Germania de E. Lehitica de V și sorba sunt rămășițele a ceea ce a fost odinioară limba vorbită pe o arie mai extinsă de vorbitori slavi din Europa Centrală. Zona a fost treptat germanizată, începând cu sec. IX d.Hr. Printre limbile indo-europene, slava este cea mai apropiată de familia limbilor baltice.

slavi

Cel mai numeros grup etnic și lingvistic din Europa. Locuiesc în special în E și SE Europei, dar și în N Asiei, până la Pacific. Slavii sunt împărțiți de obicei în slavii de E (ruși, ucrainieni și bieloruși), slavii de V (polonezi, cehi, slovaci, sorbi sau wendish) și slavii de S (sârbi, croați, sloveni, bulgari și macedoneni). Din punct de vedere istoric, slavii de V aparțin Europei de V, acest grup dezvoltându-se împreună cu alte națiuni vest-europene, în timp ce slavii de E și de S au avut de suferit de pe urma invaziilor mongole și turcești și au dezvoltat forme de guvernare mult mai autocrate, centrate pe autoritatea statului.

Religia (în special ortodoxia răsăriteană și romano-catolicismul) diferențiază slavii, la fel ca alfabetele chirilic și latin. În Evul Mediu, politicile slave care au lăsat o bogată moștenire culturală s-au dezvoltat în Boemia, Polonia, Croația, Bosnia, Serbia și Bulgaria, dar, pe la sfârșitul sec. XVIII, toate aceste state au fost absorbite de puternicii lor vecini (Imperiul Otoman, Austria, Ungaria, Prusia și Rusia). Istoria slavilor de E a fost marcată de încercări zadarnice de rezistență împotriva migratorilor asiatici până în sec. XVI, când Moscova, apoi Rusia, a dus o politică de expansiune în N și centrul Asiei, care a transformat-o în cel mai puternic stat slav. Panslavismul din sec. XIX a exercitat o oarecare influență asupra formării noilor state slave de după Primul Război Mondial, cu toate că, pe la sfârșitul sec. XX, Cehoslovacia și Iugoslavia (ambele cu încercări de a integra într-un singur stat diferite populații slave) s-au dezintegrat, prima în mod pașnic, iar cealaltă în mod violent.

Slavici, Ioan

(18.01.1848, Siria, Transilvania, România – 17.08.1925, Crucea de Jos, Vrancea)

Scriitor român. Unul dintre străluciții reprezentanți ai prozei clasice românești. Romancier și nuvelist, în egală măsură înzestrat gazetar, întemeietor de periodice (*Tribuna*, *Vatra*) și militant activ în favoarea cauzei naționale a românilor din Transilvania, s-a călăuzit în întreaga activitate după principiul înscris în frontispiciul *Tribunei*, „Soarele pentru toți românii la București răsare". A debutat cu o comedie, *Fata de birău* (1871), urmată de o suită de povești, dar s-a impus ca prozator, autor al unei opere remarcabile, scrise în spiritul realismului popular teoretizat la sfârșitul sec. XIX. Nuvelele (*Nuvele din popor*, 1881; *Pădureanca*, 1884; *Nuvele*, I-VI, 1892–1926) descriu ascensiunea intelectualității rurale transilvănene, fac o analiză subtilă a sentimentelor de iubire ce contrazic diferențele sociale sau descriu patima pentru înavuțire (*Budulea Taichii*, *Moara cu noroc*). Romanul *Mara* (1906), cel mai reprezentativ dintr-o suită mai lungă, înfățișează un conflict generat de ciocnirea dintre prejudecăți etnice și religioase, pe fondul dragostei pătimașe dintre doi tineri, într-un mediu de conviețuire interetnică (români și germani). În bună tradiție junimistă, este și autor al unor scrieri memorialistice (*Închisorile mele*, 1921; *Amintiri*, 1924; *Lumea prin care am trecut*, 1930), caracterizate de un remarcabil spirit de observație obiectivă și de autoanaliză; excepțional document uman, social și istoric. A fost legat printr-o profundă și profitabilă prietenie intelectuală de Mihai Eminescu și de George Coșbuc. Membru al Academiei Române (1882).

Ioan Slavici

slavofili și prooccidentali

Grupuri opuse de intelectuali, în Rusia sec. XIX. Cunoscuți în anii 1840–1850, slavofilii credeau în unicitatea culturii rusești și susțineau teza unei Rusii care să se bazeze doar pe caracterul propriu și pe istorie, ca factori unici capabili să ajute la dezvoltarea sa. Ei sperau să aducă autocrația și Biserica la stadiile lor ideale, de dinainte ca Petru cel Mare să introducă reformele occidentale, să favorizeze emanciparea șerbilor, libertatea cuvântului și a presei. Mișcarea slavofilă a cunoscut un declin în anii 1860, dar principiile sale au fost preluate și simplificate de naționaliștii extremiști, apărători ai panslavismului, și de narodnicii (populiști) revoluționari. S-a opus mișcării prooccidentale, care considera Europa de V un model pentru modernizarea Rusiei.

slavonă bisericească, limba ~

Cea mai veche limbă slavă atestată documentar, cunoscută datorită unui corpus redus de manuscrise din sec. X sau XI, majoritatea scrise în alfabetul glagolitic (*vezi* alfabetul chirilic). Documentele în limba slavonă bisericească sunt toate traduceri ale textelor ecleziastice creștine și constituie rezultatele misiunii sfinților Chiril și Metodiu la slavii din Moravia, deși, cu excepția unuia singur, toate manuscrisele care au rezistat în timp au fost de fapt copiate în regiunea din S, unde se vorbea limba slavonă. Începând cu sec. XI, influența limbilor naționale în zonele culturale principale (Serbia, Bulgaria, Macedonia, Ucraina și Rusia) a avut drept rezultat apariția unor varietăți lingvistice regionale ale slavonei bisericești. Aceasta a rămas până în epoca modernă limba literară a ortodoxismului răsăritean din teritoriile slave de la S și E, fiind încă folosită pentru

oficierea liturghiei la ortodocșii slavi și în cadrul Bisericii Ortodoxe Slave.

Slavonia

Regiune istorică în Croația. Este așezată între râul Sava, la S, râul Drava și Dunăre, la N și E. A făcut parte din Regatul Croației în sec. X d.Hr. S-a alăturat Dalmației și Istriei, devenind una dintre cele trei regiuni tradiționale ale Croației.

Slidell, John

(1793, New York, SUA - 29.07.1871, Londra, Anglia)

Diplomat confederat din Statele Unite. A practicat avocatura în New Orleans din 1819, iar apoi a servit în Camera Reprezentanților (1843–1845) și în Senat (1853–1861). În timpul Războiului Civil American, s-a înrolat în Serviciul Confederat pentru afaceri externe. În drum spre Franța, unde căuta sprijin pentru Confederație, el și James Murray Mason au fost capturați de pe vaporul britanic *Trent*, de un vas unionist. *Vezi și* afacerea Trent.

Slim, William (Joseph) *ulterior* Viconte Slim (de Yarralumla și Bishopston)

(06.08.1891, Bristol, Gloucestershire, Anglia - 14.12.1970, Londra)

General britanic. A luptat în armata britanică în timpul Primului Război Mondial și în armata indiană din 1920. În Al Doilea Război Mondial a comandat trupele indiene din Africa de E și din Orientul Mijlociu (1940–1941). În calitate de comandant al primelor Corpuri Birmaneze (1942), a condus retragerea din fața forțelor japoneze, pe o distanță de 1 450 km, din Birmania până în India. În 1944 a condus atacuri de respingere a japonezilor din N Indiei, iar în 1945 a ocupat din nou Birmania. Ridicat la rangul de mareșal în 1948, a devenit șef al Statului-Major Imperial (1948–1952) și, mai târziu, guvernatorul general al Australiei (1953–1960).

Sloan, Alfred P(ritchard), Jr.

(23.05.1875, New Haven, Connecticut, SUA - 17.02.1966, New York)

Director de corporație american. Și-a început cariera în cadrul companiei Hyatt Roller Bearing din New Jersey, devenind președintele ei la vârsta de 26 de ani. Compania a fost achiziționată mai târziu de General Motors Corp. (GM), Sloan devenind președinte și director executiv al noii firme, în 1923. Sub conducerea sa, compania a depășit la vânzări compania Ford Motor, devenind cea mai mare corporație din lume. A fost președinte al consiliului de administrație din 1937 până în 1956, când s-a retras. Cunoscut filantrop, a făcut donații generoase Fundației Alfred P. Sloan și a sprijinit Centrul pentru Studiul Cancerului Sloan-Kettering din New York și Școala de Management de la Institutul de Tehnologie Massachusetts.

Sloan, John (French)

(02.08.1871, Lock Haven, Philadelphia, SUA - 07.09.1951, Hanover, New Hampshire)

Pictor american. A lucrat ca pictor la un ziar comercial în Philadelphia, unde a studiat cu Robert Henri. L-a urmat la New York, unde în 1908, împreună cu alți șase pictori, a expus sub numele Grupul celor Opt. Picturile sale urbane realiste au dat viață expresiei Școala Ash Can. Lucrări precum *Duminică, femei uscându-și părul* (Sunday, Women Drying Their Hair, 1912), *Barul lui McSorley* (McSorley's Bar, 1912) și *Curțile din spate, Greenwich Village* (Backyards, Greenwich Village, 1914) sunt portretizări emoționante ale femeilor și bărbaților din clasa muncitoare. Ocazional, Sloan redă o atmosferă de romantică melancolie.

Slobozia

Municipiu, 52 710 loc. (2002), în SE României, reședința județului Ialomița, situat în Câmpia Bărăganului, pe malul stâng al Ialomiței. Atestat documentar în 1614, a devenit un important centru de desfacere a cerealelor și a produselor animaliere la sfârșitul sec. XVIII. Construirea căii ferate spre București și Țăndărei activează începutul urbanizării Sloboziei, localitatea fiind declarată oraș în 1912, pentru ca în 1968 să devină reședința județului Ialomița. Este nod feroviar și rutier. Are exploatări de gaze naturale și un combinat de îngrășăminte chimice. Printre punctele sale de interes se numără biserica Sf. Voievozi, cu turnul-clopotniță ce datează din 1836; satul de vacanță Hermes, stațiunea Amara, aflată la 9 km de municipiu etc.

Slocum, Joshua

(20.02.1844, Wilmot, Nova Scotia, Canada - 1909/1910, pe mare)

Aventurier și marinar canadian. De la bucătar pe vas, a ajuns căpitan al unei nave comerciale, în 1869. A naufragiat împreună cu familia sa pe coasta Braziliei, în 1886. A construit o canoe din rămășițele vasului și a vâslit până la New York. La bordul unui vas de pescuit de 11,1 m lungime a plecat din Boston, în 1895,

într-un ocol al Pământului care a durat 3 ani, 2 luni și 2 zile (a navigat 74 000 km), călătorie care s-a terminat în Newport, Rhode Island. A fost primul om care a navigat singur în jurul lumii. A scris câteva cărți, printre care clasica *Navigând singur în jurul lumii* (Sailing Alone Around the World, 1899). În 1909 a plecat spre Grand Cayman, în New England, și a dispărut pe mare.

Slonimsky, Nicolas

(27.04.1894, Sankt Petersburg, Rusia – 25.12.1995, Los Angeles, California, SUA)

Compozitor, dirijor, muzicolog american de origine rusă. Descendent al unei familii de oameni bogați, a părăsit Uniunea Sovietică după terminarea studiilor la Conservatorul Sankt Petersburg, stabilindu-se în Statele Unite, în 1923. În anii 1930 a dirijat în premieră lucrări semnate de Charles Ives, Edgard Varèse și alții. În lucrarea *Muzica de la 1900 încoace* (Music Since 1900, 1937) a făcut cronica vieții muzicale de până atunci. *Lexiconul invectivelor muzicale* (Lexicon of Musical Invective, 1952) a atras critici severe, însă *Enciclopedia scărilor muzicale și a modelelor melodice* (Thesaurus of Scale and Melodic Patterns, 1947) a inspirat numeroși compozitori. A editat în patru ediții *Dicționarul muzicienilor și muzicii de Baker* (Baker's Dictionary of Music and Musicians, 1958–1992). Erudiția sa largă a devenit sursă a unor picanterii și glume, însă spre sfârșitul îndelungatei sale vieți a fost tratat cu respect de Frank Zappa și alți muzicieni.

slovacă, limba ~

Limbă slavă de V din Slovacia, vorbită de cca 5,6 milioane de oameni din zonă și din enclavele din Republica Cehă, Ungaria, N Serbiei și America de Nord. Până spre sfârșitul sec. XVIII, slovacii nu au avut o tradiție scrisă, în special din cauza îndelungatei dominații politice maghiare și a afirmării mult mai timpurii a limbii literare cehe. Limba literară slovacă modernă a fost consolidată în jurul anilor 1850, pe baza dialectelor din Slovacia Centrală.

Slovacia *denumire oficială* Republica Slovacia

Stat situat în Europa Centrală. Suprafața: 49 035 kmp; 5 418 000 loc. (2009). Capitala: Bratislava. Mai mult de patru cincimi din populație sunt slovaci, maghiarii reprezentând minoritatea cea mai numeroasă. Limba oficială: slovaca. Religii: creștinism (îndeosebi romano-catolici, de asemenea protestanți și alți creștini). Moneda: euro. Munții Carpați domină Slovacia, dar se întâlnesc și regiuni de șes în SV și SE. Fluviul Dunărea și râul Moravia formează frontiera sudică. Se cultivă grâu, sfeclă-de-zahăr, legume și se cresc porci, oi și vite, dar economia se bazează pe minerit și manufacturi, țara având depozite importante de minereu de fier, cupru, magnezit, plumb și zinc. Republica are o singură cameră legislativă, șeful statului este președintele, iar șeful guvernului, prim-ministrul. Slovacia a fost locuită în primele secole î.Hr. de iliri, celți și germani. Slovacii s-au stabilit aici în sec. VI d.Hr. În sec. IX d.Hr. a devenit parte din Moravia, dar a fost cucerită de maghiari pe la 907 d.Hr. A rămas în Regatul Ungariei până la sfârșitul Primului Război Mondial, când slovacii s-au unit

cu cehii, pentru a forma Cehoslovacia în 1918. În 1938, Slovacia a fost declarată unitate administrativă autonomă în interiorul Cehoslovaciei și a devenit independentă doar formal sub protectoratul german în perioada 1939–1945. După Al Doilea Război Mondial, Slovacia s-a unit din nou cu Cehia, reconstituind Cehoslovacia, care a intrat în zona de influență sovietică în 1948. Căderea regimului comunist, în 1989, a reînviat interesul pentru autonomie, Slovacia devenind o țară independentă în 1993. A aderat la NATO și la Uniunea Europeană în 2004.

slovenă, limba ~

Limbă slavă de S, vorbită de peste 2,2 milioane de oameni în Slovenia și în unele zone ale Italiei, Austriei, Ungariei sau în micile comunități de peste ocean. Cel mai vechi text sloven în alfabetul latin, fragmentele Freising, datează din 1000. Alte atestări nu există până în sec. XVI, când reformiștii luterani au tradus Biblia în slovenă. Slovena este caracterizată de o foarte mare diversitate dialectală, având în vedere și aria în care este vorbită, dar probabil potențată și de relieful alpin al țării, cât și de îndelungatele perioade de dominație străină.

Slovenia *denumire oficială* Republica Slovenia

Stat în NV Balcanilor. Suprafața: 20 273 kmp; 1 999 000 loc. (2005). Capitala: Ljubljana. Marea majoritate a populației este de origine slovenă. Limba oficială: slovena. Religii: creștinismul (în special romano-catolic, dar și alte culte). Moneda de circulație este euro. Are un relief predominant montan și împădurit, cu văi adânci, fertile și este străbătută de numeroase râuri. Țara este una dintre cele mai prospere regiuni ale Balcanilor; economia se bazează în special pe manufacturi. Industria minieră se bazează pe cărbune, plumb și zinc. Alte ramuri importante sunt exploatările forestiere, creșterea vitelor și culturi, precum cele de cartof, grâu și fructe. Este o republică bicamerală, conducătorul statului este președintele, iar cel al guvernului, prim-ministrul. Slovenii s-au stabilit aici în sec. VI d.Hr. În sec. VIII d.Hr., zona a făcut parte din regatul franc al lui Carol cel Mare, iar în sec. IX d.Hr. a devenit parte a imperiului medieval german (ulterior Sfântul Imperiu Roman). Cu excepția perioadei cuprinse între 1809 și 1813, când Napoleon a controlat zona, majoritatea teritoriilor au aparținut Austriei, până în 1918, la formarea Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor. A devenit parte din Republica Iugoslavia în 1946 și a primit o zonă din Coasta Adriatică, fostă italiană, în 1947. În 1990, Slovenia a ținut primele alegeri pluripartide, contestate de Iugoslavia. În 1991, s-a separat de Iugoslavia, iar independența a obținut recunoaștere internațională în 1992.

Slow, Robert M(erton)

(n. 23.08.1924, Brooklyn, New York, SUA)

Economist american. Și-a luat doctoratul în filozofie la Universitatea Harvard, iar din 1949 a predat la Institutul de Tehnologie Massachusetts. A dezvoltat un model matematic, prin care se putea demonstra contribuția relativă a unor factori la creșterea economică națională susținută.

A demonstrat, spre deosebire de gândirea economică tradițională, că ritmul progresului tehnologic este mai important pentru dezvoltare decât acumularea de capital sau creșterea numărului locurilor de muncă. Începând cu anii 1960, studiile sale au avut o puternică influență în determinarea guvernelor să investească în cercetarea și dezvoltarea economică. În 1987 i-a fost decernat Premiul Nobel.

Sluter, Claus

(1340/1350, Haarlem?, Țările de Jos – m. 24.09.1405/30.01.1406, Dijon, Burgundia)

Sculptor olandez. A intrat în serviciul lui Filip II cel Îndrăzneț în 1385 și a devenit principalul lui sculptor în 1389. Singurele lucrări care au supraviețuit sunt cele realizate pentru mănăstirea Champmol de la Dijon, fondată de Filip. A optat pentru forme naturaliste, bine individualizate, depășind preferința franceză pentru figuri delicate, mișcări grațioase și falduri fluide. Operele sale, de o grandoare monumentală, îmbină temele realiste cu cele spirituale. Influența sa a fost foarte puternică atât printre pictorii, cât și printre sculptorii din sec. XV, din Europa de N.

(De la stânga) Zaharia, Daniel și Isaia în *Fântâna lui Moise*, sculptură în marmură realizată de Claus Sluter, 1395–1404/1405; arcada din incinta mănăstirii de la Champmol, Dijon, Franța

FOTO MARBURG/ART RESOURCE, NEW YORK

Smalls, Robert

(05.04.1839, Beaufort, South Carolina, SUA – 22.02.1915, Beaufort)

Erou al marinei americane. Născut pe o plantație de sclavi, a fost dus în Charleston, unde a lucrat ca ospătar într-un hotel. În timpul Războiului Civil American a fost înrolat în flota confederată, făcând parte din echipajul fregatei militare *Planter*. În 1862, el și alți 12 sclavi au preluat controlul fregatei, în portul Charleston, și au predat-o flotei unioniste. A fost pilot al fregatei și a devenit căpitanul ei în 1863. După război, a făcut parte din Camera Reprezentanților (1875–1879, 1881–1887).

Robert Smalls

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Smallwood, Joey

născut **Joseph Roberts Smallwood**

(24.12.1900, Gambo, Newfoundland – 17.12.1991, St. Johns, Newfoundland, Canada)

Politician canadian. A lucrat pentru publicațiile socialiste din New York (1921–1925), iar apoi s-a întors în ținutul natal, pentru a deveni lider sindical și producător radio. Susținător al confederației cu Canada, a fost ales într-o convenție pentru viitorul Newfoundland (1946). Datorită campaniei sale susținute, Newfoundland a dobândit statutul de provincie (1948). A fost ales prim-ministru în Newfoundland în 1949, rămânând șef al guvernului și al Partidului Liberal până în 1971.

smarald

Varietate de beril, de culoare verde, considerată piatră prețioasă. Are proprietăți fizice identice cu ale berilului, iar refracția și dispersia luminii (capacitățile sale de a devia o rază de lumină sau de a descompune lumina albă în culorile ce o compun) sunt moderate, așa că pietrele șlefuite nu au prea mare strălucire. Deși prezent în cantități mici, cromul (de la care capătă și culoarea) face din acest mineral o piatră prețioasă deosebită. Columbia este cel mai important producător de smaralde; mine de smarald se află și în Rusia, Australia, Africa de Sud și Zimbabwe. Smaraldele sintetice au aceeași structură precum pietrele naturale, însă rivalizează în colorit și frumusețe.

Smarta

Cult hindus ortodox, care își racolează membrii din castele superioare. Ei slăvesc toți zeii panteonului hindus și acceptă regulile ritualice și comportamentale din sutrele antice. Secta a fost înființată de Sankara. Conducătorul mănăstirii pe care a întemeiat-o la Sringeri este autoritatea spirituală a celor din cultul Smarta și unul dintre cele mai importante personaje religioase din India. Cultul consideră cinci zei ca fiind primordiali: Shiva, Vishnu, Shakti, Surya și Ganesha. Și-au câștigat renumele de *sastri* (*în sanscrită*, cărturari), fiind activi în toate domeniile educaționale.

smântână

Partea gălbuie a laptelui, bogată în grăsime, care se ridică singură la suprafață, dacă laptele este pus la prins. În industria lactatelor, smântâna este separată mecanic. Smântâna are diferite procente de grăsime. În Statele

Unite, un amestec de lapte și smântână conține 10,5-18% grăsime; smântâna degresată, de obicei folosită la cafea, conține nu mai puțin de 18%; smântâna medie și cea grasă (ultima incluzând frișca și smântâna acră) conțin cam 30%, respectiv 36% grăsime. Smântâna din comerț, cu cca 18–20% grăsime, conține bacterii producătoare de acid lactic, inoculate pe cale artificială. *Vezi și* înghețată.

smârc

Ecosistem ce cuprinde terenuri îmbibate cu apă dulce, caracterizat prin soluri anorganice slab permeabile și vegetație alcătuită mai ales din copaci. Smârcurile conțin o rezervă de apă care menține pământul îmbibat, iar apa are un conținut de minerale suficient pentru a stimula descompunerea organismelor și pentru a preveni acumularea materiilor organice. Smârcurile pot fi întâlnite în toată lumea. *Vezi* și mlaștină.

Smeaton, John

(08.06.1724, Austhorpe, Yorshire, Anglia – 28.10.1792, Austhorpe)

Inginer civil britanic. Între 1756 și 1759 a reconstruit farul Eddystone (de lângă Plymouth), ocazie cu care a redescoperit cimentul hidraulic (care nu mai fusese folosit de la căderea Romei) drept cel mai bun mortar pentru construcțiile subacvatice. A construit marele canal Forth and Clyde din Scoția. A construit podurile de la Perth, Banff și Coldstream. A terminat Portul Kent de la Ramsgate. A fost un lider al tranziției de la energia eoliană și hidraulică la cea a aburilor și, datorită îmbunătățirilor aduse de el, motorul cu aburi al lui Thomas Newcomen a atins performanțele maxime. A proiectat motoarele atmosferice de pompare pentru mine și docuri. În 1771 a fondat Societatea Britanică de Ingineri Civili (acum Societatea Smeatoniană). Este considerat fondatorul ingineriei civile din Marea Britanie.

Smetana, Bedřich

(02.03.1824, Leitomischl, Boemia, Imperiul Austriac – 12.05.1884, Praga)

Compozitor ceh din Boemia. A decis să devină pianist, dar primul său concert (1847) i-a năruit speranțele. A predat apoi muzică în cele două școli pe care le-a deschis. În anii 1860 s-a întors la operă, devenind dirijorul Teatrului Național în 1866. Cea de-a doua operă scrisă de el, după multe versiuni, *Mireasa vândută* (Prodaná nevěsta, 1866), a avut un succes de scenă îndelungat după multe modificări. A urmat *Dalibor* (1868), de asemenea un succes. A mai scris încă cinci opere. Cu toate că în 1874 a surzit, din cauza sifilisului, în ultimul deceniu al vieții a scris unele dintre cele mai apreciate lucrări muzicale, printre care *Țara mea* (Ma vlast, 1875) care include faimosul poem simfonic *Vltava,* și cvartetul *Din viața mea* (Z mého života, 1876). A înnebunit în 1883 și a murit într-un azil. Caracterul pronunțat ceh al muzicii sale l-a transformat în compozitorul național al cehilor.

Smirna

Vezi Izmir

smirnă

Rășină cu miros puternic, obținută din secrețiile arborilor din genul *Boswellia* (familia *Burseraceae*), în special cele câteva varietăți răspândite în Somalia, Yemen și Oman. Această rășină importantă a fost folosită încă din vremurile antice în ceremoniile religioase și la îmbălsămare. Era folosită pentru tămâierea sanctuarelor evreiești și este adesea menționată în Pentateuh; a fost unul dintre darurile făcute de magi copilului Iisus. În prezent se folosește ca substanță odorizantă, ca fumigen și ca fixativ în industria parfumurilor.

Smith & Wesson

Firmă americană producătoare de armament. Compania a apărut ca urmare a parteneriatului încheiat în 1852 între Horace Smith (1808–1893) și Daniel B. Wesson (1825–1906), care au proiectat și vândut revolverul cu declanșare repetată și încărcător încorporat. Compania lor a întâmpinat dificultăți financiare, cei doi fiind nevoiți să vândă afacerea. Un nou parteneriat, încheiat în 1856, a avut drept rezultat primul lor revolver cu cilindru rotativ, cunoscut astăzi ca revolverul cu ramă 22, care s-a dovedit un succes. Războiul civil a transformat afacerea într-una prosperă. În 1867 au început să vândă și în Europa. Au aprovizionat britanicii în Primul Război Mondial și Aliații în Al Doilea Război Mondial. În 1965, familia Wesson a vândut compania, la cârma căreia s-au perindat apoi mulți proprietari.

Smith Sound

Canal între insula Ellesmere (Canada) și NV Groenlandei. Are între 48 km și 72 km lățime și se întinde spre N pe o distanță de 88 km, din golful Baffin până la bazinul Kane. A fost descoperit de William

Baffin în 1616 și numit după Thomas Smythe (Smith), un pionier al explorărilor întreprinse pentru descoperirea Pasajului de Nord-Vest.

Smith, Adam

(botezat 05.06.1723, Kirkcaldy, Fife, Scoția - 17.07.1790, Edinburgh)

Filozof social și economist politic scoțian. După două secole de la moartea sa, Adam Smith rămâne o figură impozantă în istoria gândirii economice. Cunoscut mai ales pentru o singură lucrare – *Avuția națiunilor: cercetare asupra naturii și cauzelor ei* (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, 1776), primul sistem comprehensiv de economie politică –, Smith este pe bună dreptate considerat un filozof social ale cărui scrieri economice constituie cheia de boltă a unei perspective atotcuprinzătoare asupra evoluției politice și economice. Dacă îi raportăm capodopera la prelegerile sale timpurii despre filozofia morală și despre guvernare, cât și la anumite aluzii făcute în *Teoria sentimentelor morale* (Theory of Moral Sentiments, 1759), o lucrare pe care spera să o scrie, având ca subiect „principiile generale ale legii și guvernării și diferitele revoluții pe care le-au suferit în diverse epoci și perioade ale societății", atunci *Avuția națiunilor* poate fi considerată nu doar un tratat de economie, ci și o expunere parțială a unei scheme mult mai cuprinzătoare a evoluției istorice.

Primii ani

Se cunosc mult mai multe despre gândirea lui Adam Smith decât despre viața sa. Era fiul din a doua căsătorie al lui Adam Smith, controlor vamal în Kirkcaldy, un mic, dar prosper sat pescăresc (cu 1 500 de locuitori) din apropierea orașului Edinburgh, și al lui Margaret Douglas, fiica unui înstărit proprietar de pământ. Despre copilăria lui Smith nu se știe nimic altceva decât că a învățat la școala elementară din Kirkcaldy și că la vârsta de patru ani ar fi fost răpit de țigani. A fost inițiată o urmărire, iar tânărul Adam a fost abandonat de către răpitorii lui. „Probabil că ar fi devenit, mă tem, un țigan jalnic" a comentat principalul său biograf.

La vârsta de 14 ani, în 1737, Smith a fost admis la Universitatea din Glasgow, renumită drept centru a ceea ce avea să devină Iluminismul scoțian. Acolo a fost profund influențat de Francis Hutcheson, un cunoscut profesor de filozofie morală, de ale cărui concepții economice și filozofice avea să se despartă mai târziu, dar a cărui personalitate magnetică pare să fi fost principala forță formatoare în dezvoltarea lui Smith. După ce a absolvit în 1740, Smith a câștigat o bursă de studii (bursa Snell) și s-a îndreptat călare spre Oxford, unde a studiat la Balliol College. Comparativ cu atmosfera stimulantă din Glasgow, Oxford a fost un deșert educațional. Anii săi acolo au fost petrecuți în mare parte într-un efort autodidact, prin care a obținut cunoștințe temeinice de filozofie clasică și contemporană.

Adam Smith, medalion de James Tassie, 1787; Galeria Națională de Portrete, Edinburgh

SCOTTISH NATIONAL PORTRAIT GALLERY, EDINBURGH

La întoarcerea acasă după o absență de șase ani, Smith a început să-și caute o slujbă corespunzătoare pentru studiile sale. Prin conexiunile familiei mamei și cu sprijinul juristului și filozofului Lord Henry Kames, a avut ocazia de a susține o serie de conferințe publice în Edinburgh – pe atunci acestea erau o formă de educație în vogă, în spiritul prevalent al „ameliorării". Prelegerile, care acopereau o mare varietate de subiecte, de la retorică la istorie și economie, au lăsat o puternică impresie asupra unora dintre contemporanii notabili ai lui Smith. Totodată, au avut o apreciabilă influență asupra propriei cariere a lui Smith, care în 1751, la 27 de ani, a fost numit profesor de logică la Glasgow, post din care s-a transferat în 1752 la mai bine remunerata Catedră de filozofie morală, un subiect care cuprindea domeniile înrudite ale teologiei naturale, eticii, jurisprudenței și economiei politice.

Glasgow

Smith a intrat apoi într-o perioadă de creativitate extraordinară, combinată cu o viață socială și intelectuală pe care mai apoi el a descris-o drept „de departe cea mai fericită și mai onorabilă perioadă a vieții mele". În timpul săptămânii preda zilnic între orele 7.30 și 8.30, și apoi de trei ori pe săptămână de la 11 la 12, unor clase de până la 90 de studenți cu vârste între 14 și 16 ani. (Deși își prezenta cursurile în engleză, nu în latină, urmând precedentul stabilit de Hutcheson, nivelul de sofisticare, raportat la tinerețea auditoriului, ne pare astăzi

extraordinar de pretențios.) După-amiezile îi erau ocupate de treburile universității, în care Smith juca un rol activ, fiind ales decan al facultății în 1758. Serile și le petrecea în compania agreabilă a înaltei societăți din Glasgow.

Din largul său cerc de cunoștințe nu făceau parte doar membri ai aristocrației, mulți dintre ei implicați în structurile guvernului, ci și un mare număr de intelectuali și oameni de știință, printre care Joseph Black, un pionier în domeniul chimiei; James Watt, cunoscut pentru meritele sale în dezvoltarea motorului cu aburi; Robert Foulis, distins tipograf și editor și ulterior unul dintre fondatorii primei Academii Britanice de Design; și mai cu seamă filozoful David Hume, prieten fidel, pe care Smith l-a cunoscut la Edinburgh. De asemenea, în acei ani Smith a intrat în cercurile influenților negustori care se preocupau cu comerțul colonial la care Scoția a avut acces în urma uniunii cu Anglia în 1707. Unul dintre ei, Andrew Cochrane, fusese primar al Glasgowului și a fondat renumitul Club de Economie Politică. Fără îndoială că de la Cochrane și de la ceilalți afaceriști Smith a obținut informațiile detaliate privind comerțul și afacerile, care vor expune imaginea adevăratei lumi economice în *Avuția națiunilor*.

Teoria sentimentelor morale

În 1759, Smith a publicat prima sa lucrare, *Teoria sentimentelor morale* (Theory of Moral Sentiments). În mod alternativ didactică, exortativă și analitică, ea pune temeliile psihologice pe care va fi mai apoi construită *Avuția națiunilor*. În cadrul ei, Smith descrie principiile „naturii umane", pe care, împreună cu Hume și alți filozofi de seamă ai timpului său, o înțelege ca pe un dat universal și imuabil de la care ar putea fi deduse atât instituțiile sociale, cât și comportamentul social.

O anumită chestiune i-a atras în mod deosebit atenția lui Smith în *Teoria sentimentelor morale*. Era o problemă abordată în trecut și de Hutcheson, profesorul lui, cât și de alți filozofi scoțieni. Problema se referea la sursa capacității de a formula judecăți morale, inclusiv judecăți asupra propriului comportament, raportată la impulsurile de autoconservare și de interes propriu, aparent dominante. Răspunsul lui Smith, expus pe larg, constă în premisa că în fiecare dintre noi există un „om interior" care joacă rolul de „spectator imparțial", aprobând sau condamnând atât propriile acțiuni, cât și pe ale altora, cu o voce imposibil de ignorat. (Teoria ar putea suna mai puțin naiv dacă întrebarea ar fi reformulată în așa fel încât să problematizeze cum pornirile instinctuale sunt socializate prin medierea supraeului.)

Cu toate acestea, teza spectatorului imparțial ascunde un aspect mai important al cărții. Smith considera oamenii ca pe creaturi conduse de propriile pasiuni, dar care concomitent se controlează prin capacitatea de a raționa și – cu nimic mai prejos – prin capacitatea de a simpatiza. Această dihotomie servește atât la a instiga indivizii unul împotriva altuia, cât și la a le conferi facultățile raționale și morale pentru a crea instituții prin care conflictul fratricid poate fi anihilat și chiar obligat să servească binelui comun. În *Teoria sentimentelor morale* a scris celebra observație pe care o va repeta mai târziu în *Avuția națiunilor*: indivizii care-și urmăresc propriile interese sunt adeseori „conduși de o mână invizibilă... fără să o știe, fără să o intenționeze, [să] promoveze interesele societății".

Ar trebui menționat că, multă vreme, cercetătorii au polemizat dacă *Teoria sentimentelor morale* desăvârșește sau intră în conflict cu *Avuția națiunilor*. Pe de o parte există o aparentă ciocnire între tematica moralității sociale, dezbătută în prima lucrare, și explicațiile predominant amorale referitoare la sistemul economic din cea de-a doua. Pe de altă parte, prima carte poate fi interpretată ca o explicație a felului în care indivizii sunt socializați pentru a deveni actorii orientați spre piață și atașați de clasa socială care pun sistemul economic în mișcare.

Călătoriile pe continent

Fără întârziere, cartea i-a adus lui Smith o apreciabilă stimă și a atras îndeosebi atenția lui Charles Townshend, el însuși un economist amator, un om de spirit, însă un politician ceva mai puțin abil, a cărui soartă a fost să devină ministrul de finanțe responsabil pentru măsurile de fiscalizare care au dus în mare parte la izbucnirea Revoluției Americane. Townshend se căsătorise recent și căuta un preceptor pentru pupilul și fiul său vitreg, tânărul duce de Buccleuch. Influențat de recomandările călduroase ale lui Hume și de propria sa admirație pentru *Teoria sentimentelor morale*, i-a propus lui Smith să intre în serviciul său.

Termenii angajării erau foarte avantajoși din punct de vedere material (un salariu

anual de 300 de lire, plus cheltuieli de călătorie, și o pensie de 300 de lire în anul următor încetării activității), considerabil mai mult decât câștiga Smith ca profesor. În consecință, filozoful a demisionat de la catedra sa din Glasgow în 1763 și în următorul an a pornit spre Franța ca pedagog al tânărului duce. Au locuit mai ales în Toulouse, unde Smith a început munca la o carte (care avea să devină *Avuția națiunilor*) ca antidot la monotonia cumplită a vieții de provincie. După 18 luni de plictis, a fost recompensat cu un sejur de două luni la Geneva, unde l-a cunoscut pe Voltaire, pentru care avea cel mai profund respect, și apoi la Paris, unde Hume, pe atunci secretar al ambasadei britanice, l-a introdus în marile saloane literare ale Iluminismului francez. Acolo a întâlnit un grup de reformatori și teoreticieni sociali, condus de François Quesnay, care își spuneau *les économistes* (*în franceză*, economiști), dar pe care istoria i-a consemnat sub numele de fiziocrați. Există controverse relativ la gradul precis de influență pe care fiziocrații l-au exercitat asupra lui Smith, dar se știe că el l-a admirat pe Quesnay suficient de mult încât să intenționeze să-i dedice *Avuția națiunilor*, dacă economistul francez nu ar fi decedat înainte de publicarea cărții.

Șederea la Paris a fost scurtată de un eveniment tragic. Fratele mai mic al ducelui de Buccleuch, care li se alăturase în Toulouse, s-a îmbolnăvit și a murit în ciuda eforturilor disperate ale lui Smith. El și elevul lui s-au întors imediat la Londra. Până în primăvara lui 1767, Smith a lucrat în Londra cu lordul Townshend, perioadă în care a fost ales membru al Royal Society (Societatea Regală din Londra pentru îmbunătățirea cunoștințelor despre natură) unde și-a lărgit cercul de cunoscuți din rândurile intelectualilor, împrietenindu-se cu Edmund Burke, Samuel Johnson, Edward Gibbon și poate Benjamin Franklin. Spre sfârșitul anului s-a întors în Kirkcaldy, unde și-a petrecut următorii șase ani dictând și revizuind *Avuția națiunilor*, după care a urmat o altă ședere de trei ani în Londra, unde lucrarea a fost încheiată și publicată în 1776.

Avuția națiunilor

În pofida renumelui de prim mare tratat de economie politică, *Avuția națiunilor: cercetare asupra naturii și cauzelor ei* este o continuare a temelor filozofice dezbătute în *Teoria sentimentelor morale*. Problema fundamentală pe care o ridică Smith este în ce fel conflictul interior între pasiuni și „spectatorul imparțial" – tratat în *Teoria sentimentelor morale* doar din perspectiva indivizilor luați ca atare – își extinde ecourile până pe însăși scena istoriei, atât în evoluția pe termen lung a societății, cât și în cazul caracteristicilor imediate ale scenei istorice tipice vremii lui Smith.

Răspunsul la această problemă se găsește în Cartea V a lucrării, în care Smith identifică cele patru mari stadii de organizare prin care dezvoltarea societății este impulsionată, în afara cazurilor când este blocată de războaie, deficit de resurse sau proaste politici guvernamentale: starea originară, „primitivă", a vânătorilor, un al doilea stadiu, de agricultură nomadă, un al treilea stadiu, de agricultură feudală sau senională, și în final stadiul interdependenței comerciale.

Trebuie remarcat că fiecare dintre aceste stadii este însoțit de instituții adaptate nevoilor sale. De exemplu, în era vânătorilor, „nu există aproape nici o proprietate...; deci rareori există vreun magistrat consfințit sau orice altă autoritate juridică permanentă". Odată cu apariția turmelor de animale domestice ia naștere o formă mai complexă de organizare socială, incluzând nu numai armate „formidabile", ci și instituția fundamentală a proprietății private împreună cu indispensabilul ei contrafort al legii și ordinii. Prin urmare, esența gândirii lui Smith constă în faptul că a considerat această instituție, de a cărei utilitate socială nu s-a îndoit niciodată, un instrument pentru protejarea privilegiilor, mai degrabă decât un concept justificabil în virtutea legii naturale. „Guvernarea civilă", scria el, „atâta timp cât este instituită pentru securitatea proprietății, este în realitate instituită pentru apărarea celor bogați împotriva celor săraci, sau a celor care au oarecare proprietăți împotriva celor care nu au deloc". În final, Smith descrie evoluția prin feudalism către un stadiu al societății care necesită noi instituții, precum salarii determinate de piață și nu de breasla de muncă și de întreprinderi libere și nu constrânse de guvern. Ulterior, acest sistem a devenit cunoscut sub numele de capitalism de tip laissez-faire, deși Smith îl numise sistemul libertății perfecte.

Există o evidentă asemănare între această succesiune de transformări în baza materială a producției, fiecare aducând după sine modificările care îi erau indispensabile în suprastructura legilor și instituțiilor civile,

și concepția marxistă asupra istoriei. Deși asemănarea este remarcabilă, întâlnim totuși o diferență crucială: în schema marxistă, motorul evoluției este în mod necesar conflictul dintre clasele sociale concurente, în timp ce în istoria filozofică a lui Adam Smith declanșatorul esențial este „natura umană" mânată de dorința de ameliorare proprie și îndrumată (sau înșelată) de facultățile rațiunii.

Societatea și „mâna invizibilă"

Teoria evoluției istorice, deși este poate concepția liant a *Avuției națiunilor*, este subordonată în cadrul lucrării unei descrieri detaliate despre cum „mâna invizibilă" operează în stadiul comercial sau final al societății. Acesta devine punctul central al Cărților I și II, în care Smith își propune să elucideze două întrebări. Prima este în ce fel un sistem de libertate perfectă, operând sub influența pulsiunilor și constrângerilor naturii umane și a instituțiilor alcătuite în mod chibzuit, va da naștere unei societăți ordonate. Chestiunea, deja în mare parte elucidată de alți scriitori, pretindea atât o lămurire a ordonării subiacente în fixarea prețurilor pentru bunurile individuale, cât și o explicare a „legilor" care regulau diviziunea întregii „avuții" a unei națiuni (pe care Smith o vedea ca pe producția anuală de bunuri și servicii) între cele trei mari clase care o revendicau – muncitorii, proprietarii de pământ și industriașii.

Această stare de ordine, cum era de așteptat, este produsă de interacțiunea celor două aspecte ale naturii umane, răspunsul la propriile pasiuni și predispoziția pentru rațiune și simpatie. Dar, în timp ce *Teoria sentimentelor morale* se bizuia pe prezența „omului interior", care să asigure constrângerile necesare ale activității private, în *Avuția națiunilor* întâlnim un mecanism instituțional menit să reconcilieze posibilitățile distructive inerente obedienței oarbe față de pasiuni. Acest mecanism de protecție este competiția, un aranjament prin care dorința instinctuală de ameliorare a propriei condiții – „o dorință care vine cu noi din pântecele matern și care nu ne părăsește niciodată până ce ajungem în mormânt" – devine un factor util socialmente prin contrapunerea imboldului de ameliorare personală al unui individ cu cel al altuia.

Tocmai prin efectul neintenționat al acestui efort competitiv pentru ameliorare proprie mâna invizibilă care reglementează economia ni se dezvăluie, pentru că Smith arată în ce mod concurența reciprocă forțează scăderea prețurilor pentru bunurile de consum la nivelul lor „natural", care corespunde costurilor de producție. În plus, deoarece influențează forța de muncă și capitalul să se deplaseze spre meserii sau zone mai profitabile, mecanismul competitiv readuce constant prețurile la nivelurile lor „naturale", în ciuda unor aberații pe termen scurt. În final, explicând că salariile, rentele și profiturile (părți constitutive ale costurilor de producție) sunt ele însele supuse aceleiași discipline a propriului interes și a competiției, Smith nu doar că a emis argumentarea fundamentală pentru aceste prețuri „naturale", dar a și dezvăluit o ordonare implicită în distribuția veniturilor între muncitori – a căror recompensă sunt salariile –, proprietarii de pământ – al căror venit este format din rente – și industriași, a căror răsplată este profitul.

Creșterea economică

Analiza făcută de Adam Smith asupra pieței ca mecanism autoreglator a fost impresionantă. Dar el urmărea mai mult decât să demonstreze valențele de ajustare proprii sistemului. Mai degrabă a încercat să arate că, sub impulsul tendinței de acumulare, fluxul anual de avuție națională va crește constant.

Explicația pe care o dă creșterii economice, deși nu este expusă în mod ordonat în vreo parte anume a *Avuției națiunilor*, este cât se poate de clară. Nucleul ei constă în accentul pus pe diviziunea muncii (ea însăși o excrescență a predilecției „naturale" pentru comerț) ca sursă a capacității de a crește productivitatea de care dă dovadă societatea. *Avuția națiunilor* începe cu un faimos pasaj care descrie o fabrică de ace cu gămălie în care zece persoane specializate în diverse aspecte ale producției reușesc să fabrice 48 000 de ace zilnic, în comparație cu puținele ace, poate doar unul, pe care fiecare dintre ele le-ar produce urmând individual toate etapele producției. Dar această diviziune esențială a muncii nu se petrece fără un impuls exterior. Ea este posibilă doar după acumularea prealabilă de capital (sau ados, cum îi spune Smith), care este folosit pentru a plăti mâna de lucru adițională și pentru a cumpăra diverse unelte și utilaje.

Tendința de acumulare ridică totuși o serie de probleme. Producătorul care acumulează capital are nevoie de mai mulți muncitori (de vreme ce tehnologia,

care face economie de mână de lucru nu se putea regăsi în schema lui Smith) și, în încercarea de a-i angaja, le propune salarii care depășesc valoarea lor „naturală". În consecință, profitul său începe să scadă și procesul de acumulare este în pericol de a se opri. Dar acum intră în scenă un mecanism ingenios, menit să asigure progresul material: prin creșterea prețului muncii, producătorul pune în mișcare – fără să realizeze – un proces care mărește stocul forței de muncă, întrucât „cererea de oameni, ca și cea pentru oricare altă marfă, reglementează necesar producția de oameni". Mai precis, Adam Smith avea în vedere efectul pe care îl au salariile mai mari în reducerea mortalității infantile. Sub influența unei mai mari rezerve a mâinii de lucru, creșterea salariilor este moderată și profiturile sunt menținute. Noua rezervă de muncitori oferă o ocazie neîntreruptă pentru producător să sporească diviziunea muncii și astfel să contribuie la creșterea sistemului.

Iată deci descrierea unei „mașinării" de creștere economică – o mașinărie care opera cu toată temeinicia sistemului newtonian pe care Smith îl cunoștea atât de bine. Însă, spre deosebire de sistemul newtonian, mașinăria lui Smith nu depindea în funcționare doar de legile naturii. Natura umană era motorul ei, iar natura umană era o forță mai complexă decât cele ale fizicii. Așadar, avuția națiunilor va crește doar dacă indivizii, prin guvernele lor, nu vor inhiba creșterea prin satisfacerea tuturor cererilor pentru privilegii speciale care să prevină efectele pozitive exercitate de un sistem competitiv. Prin urmare, o bună parte din *Avuția națiunilor*, mai ales Cartea IV, este o polemică împotriva măsurilor restrictive ale „sistemului mercantilist" care favoriza constituirea de monopoluri pe propriul teritoriu și peste hotare. Smith are grijă să specifice că sistemul „libertății naturale" conceput de el concordă cu cel mai bun interes al tuturor, însă nu va fi pus în practică dacă guvernarea este încredințată sau supusă „rapacității josnice, spiritului de monopolizare al comercianților și producătorilor, care nu sunt, nici nu ar trebui să fie, conducătorii omenirii".

Avuția națiunilor nu este astfel nici pe departe imnul ideologic despre care se pretinde adesea că ar fi. Cu toate că Adam Smith a predicat conceptul de laissez-faire (cu importante excepții), argumentul său era deopotrivă direcționat contra monopolurilor comerciale și a guvernelor. În ciuda faptului că a glorificat rezultatele sociale ale procesului de acumulare economică, gânditorul scoțian a tratat aproape invariabil deprinderile și mașinațiunile afaceriștilor cu dispreț și nici nu a privit sistemul comercial în sine ca fiind deplin admirabil. A scris cu mult discernământ despre degradarea intelectuală a muncitorului într-o societate în care diviziunea muncii este efectuată într-un grad prea mare. Comparativ cu inteligența vie a fermierului, muncitorul specializat „devine în general într-atât de prost și de ignorant pe cât este posibil pentru o ființă umană să devină".

În acest sens, trebuie remarcat că Smith scria într-o epocă a capitalismului preindustrial. Se pare că nu a presimțit zorii revoluției industriale, ale cărei semne erau vizibile în marile turnătorii din apropierea orașului Edinburgh. Nu a avut nimic de spus despre întreprinderile industriale la scară largă, și răzlețele remarci din *Avuția națiunilor* cu privire la viitorul societăților pe acțiuni (corporații) sunt zeflemitoare. În final, trebuie să luăm în considerare faptul că, deși creșterea economică este marea temă a *Avuției națiunilor*, nu este o creștere nelimitată. Pe alocuri, în tratat se întrezărește declinul secular al ratei de profit, iar Smith menționează la rându-i posibilitatea ca, atunci când sistemul va acumula în cele din urmă „întregul său ansamblu de bogății" – toate fabricile de ace, să zicem, a căror producție va putea fi absorbită –, să înceapă declinul economic, sfârșind într-o stagnare pauperă.

Avuția națiunilor a fost primită cu admirație de largul cerc de prieteni și de admiratori ai lui Adam Smith, cu toate că nu a avut un succes popular imediat. Când lucrarea a fost terminată, Smith s-a retras parțial din domeniu. În anul care a urmat publicării, el a fost numit comisar al vămilor și al impozitelor pe sare, posturi care îi aduceau un câștig de 600 de lire pe an. Prin urmare, și-a informat fostul elev că pensia nu-i mai este necesară, iar Buccleuch a răspuns că simțul onoarei nu i-ar permite să oprească plățile. Smith a avut astfel o situație financiară foarte bună în ultimii ani ai vieții, care au fost petrecuți cu precădere în Edinburgh, cu vizite ocazionale la Londra sau Glasgow (unde a fost numit rector universitar). Anii au trecut liniștit, cu câteva revizuiri ale ambelor cărți importante, dar nu a mai

publicat altceva. A murit la vârsta de 67 de ani, încărcat de onoruri și de recunoaștere, și a fost înmormântat în curtea bisericii din Canongate. Deasupra mormântului său se află un monument simplu pe care scrie că Adam Smith, autorul *Avuției națiunilor*, este înmormântat acolo.

Apreciere

Dincolo de puținele întâmplări cunoscute despre viața sa, care reprezintă doar detalii, se știu foarte puține lucruri despre el. Smith nu s-a căsătorit niciodată și nu se știe mai nimic despre viața sa personală. În plus, obiceiul vremii era ca documentele private ale oamenilor iluștri să fie mai degrabă distruse decât păstrate, fapt ce a avut consecința nefericită că mare parte din opera nepublicată a lui Smith, precum și actele sale personale, au fost distruse (unele chiar în 1942). Un singur portret al lui Smith a supraviețuit, un profil gravat într-un medalion de către James Tassie, care ni-l prezintă la bătrânețe, cu ochi acoperiți de pleoape grele, cu nas acvilin și cu o buză inferioară oarecum proeminentă. „Sunt un *crai* doar cu cărțile mele", i-a mărturisit Smith unui prieten căruia îi prezenta biblioteca sa de aproape 3 000 de volume.

Din diverse istorisiri, se pare că era un om cu multe bizarerii, printre care o manieră poticnită de a vorbi (până când se obișnuia cu interlocutorul), un mers descris ca „viermuitor" și, mai presus de toate, o extraordinară și chiar comică lipsă de atenție. Pe de altă parte, contemporanii săi au vorbit despre un zâmbet de o „bunăvoință inexprimabilă" și despre tactul politic și promptitudinea cu care administra chestiunile uneori spinoase care țineau de facultatea din Glasgow.

S-a bucurat de o faimă deosebită încă din timpul vieții. Chiar și în vremea tinereții petrecute la Glasgow, reputația sa atrăgea studenți din țări îndepărtate, precum Rusia, iar ultimii săi ani au fost încununați nu doar de exprimarea admirației din partea multor gânditori europeni, ci și de o recunoaștere crescândă în cercurile britanice de guvernământ a faptului că lucrările sale au oferit un cadru teoretic de inestimabilă importanță pentru politicile economice practice.

În decursul anilor, strălucirea lui Smith ca filozof social a scăpat în mare parte de eroziunea ce a afectat reputațiile altor economiști politici de prim rang. Deși a scris pentru propria generație, amploarea cunoștințelor sale, caracterul inovator al generalizărilor și temeritatea viziunii nu au încetat să atragă admirația tuturor eruditilor din domeniul științelor sociale, în special a economiștilor. Revendicându-se de la proza cadențată a perioadei, bogată în imagistică și plină de viață, *Avuția națiunilor* proiectează o imagine vie, dar nicidecum sentimentală a societății. Nefiind apropiat de rafinamentul analitic al lui David Ricardo, nici de sobrietatea și profunzimea lui Karl Marx, Adam Smith reprezintă însuși modelul perfect al Iluminismului: plin de speranță, dar realist, speculativ, dar practic, întotdeauna respectuos față de trecutul clasic, dar în ultimă instanță dedicat marii descoperiri a epocii sale – progresul.

Smith, Alfred E(manuel)

(30.12.1873, New York, SUA – 04.10.1944, New York)

Politician american. Și-a început cariera politică cu o funcție în organizația centrală a Partidului Democrat Tammann Hall, în 1895. În adunarea de stat (1903–1915) a luat adesea atitudine, ocupând apoi funcții politice administrative. În două rânduri, a fost guvernator al New Yorkului (1919–1920, 1923–1928) și a luptat pentru îmbunătățirea locuințelor, protecția copilului și o administrație eficientă. În 1928 a câștigat nominalizarea Partidului Democrat la președinția Statelor Unite, fiind primul romano-catolic aflat în această poziție; a fost însă învins lejer de Herbert Hoover. Ulterior a fost un oponent al programelor New Deal inițiate de Franklin Roosevelt, susținându-i pe candidații prezidențiali republicani la alegerile din 1936 și din 1940.

Smith, Bessie *născută* Elizabeth Smith

(15.04.1898?, Chattanooga, Tennesse, SUA – 26.09.1937, Clarksdale, Mississippi)

Cântăreață americană de jazz și blues. A intepretat șlagăre ale timpului, precum și blues în vodeviluri. A început să înregistreze din 1923 și a jucat în filmul *Bluesul din Saint Louis* (St. Louis Blues, 1929). Interpretările ei fac tranziția de la bluesul tradițional rural la cele mai complexe structuri expresive urbane. O artistă curajoasă, foarte sigură pe ea, cu voce puternică și dicție precisă, a fost supranumită Împărăteasa Bluesului. A murit din cauza rănilor suferite într-un accident de mașină; se spune că, dacă ar fi fost albă, ar fi primit mai devreme tratament medical, putându-i fi salvată viața; circumstanțele tratamentului ei rămân neclare.

Smith, colegiul ~

Colegiu privat pentru femei, de arte liberale, din Northampton, Massachusetts, SUA. A fost înființat în 1871, în urma donației testamentare a Sophiei Smith (1796–1870). Aici se pot obține diplome universitare în cele mai multe domenii academice importante și diplome de master în biologie, dans, educație, muzică, religie, asistență socială și teatru. Facultatea de Asistență Socială acordă și titluri de doctor. Colegiul este parte a unui parteneriat de cinci colegii: colegiile Amherst, Hampshire, Mount Hollyoke și Universitatea Massachusetts sunt celelalte patru.

Smith, Cyril Stanley

(04.10.1903, Birmingham, Warwickshire, Anglia - 25.08.1992, Cambridge, Massachusetts, SUA)

Metalurgist american de origine britanică. A fost cercetător la Institutul pentru Tehnologie Massachusetts și la compania American Brass, înainte de a lucra la Proiectul Manhattan, în cadrul căruia a determinat proprietățile și tehnologia plutoniului și ale uraniului, elemente esențiale ale bombei atomice. Mai târziu, a predat la Universitatea Chicago (1946–1961) și la Institutul pentru Tehnologie Massachusetts (1961–1969). A publicat numeroase cărți despre istoria metalurgiei, printre care *O istorie a metalografiei* (A History of Metallography, 1960).

Smith, Dame Maggie
născută **Margaret Natalie Smith**

(n. 28.12.1934, Ilford, Anglia)

Actriță britanică. S-a remarcat pe Broadway în *Noile fețe din 1956* (New Faces of 1956) și, după succesele cu rolurile din *Repetiția* (The Rehearsal, 1961) și *Maria, Maria* (1963), s-a alăturat echipei Teatrului Național. A jucat alături de Laurence Olivier în *Othello* (1964, ecranizat 1965). Printre filmele în care a jucat se numără *Domnișoara Jean Brodie în floarea vârstei* (The Prime of Miss Jean Brodie, 1969, Premiul Oscar), *La drum cu mătușa mea* (Travels with my Aunt, 1972), *Hotel California* (California Suite, 1978, Premiul Oscar) și *Pasiunea neîmpărtășită a lui Judith Hearne* (The Lonely Passion of Judith Hearne, 1987). Cunoscută pentru intensitatea expresiei, spiritul acid și sincronizarea lipsită de cusur, cu multe performanțe teatrale la activ, printre care *Mersul lumii* (The Way of the World, 1985) și *Letice și Lovage* (Letice and Lovage, 1990, Premiul Tony).

Smith, David Roland

(09.03.1906, Decatur, Indiana, SUA - 23.05.1965, Albany, New York)

Sculptor american. A început să lucreze cu metalele în timp ce era angajat la o uzină de automobile. În 1926 a plecat la New York și a avut diferite slujbe, studiind în același timp pictura în cadrul Ligii Studenților de la Artă. Sculpturile lui, având la bază picturi abstracte, cărora le-a atașat numeroase bucăți de lemn, metal și alte materiale, au devenit o bază pentru superstructura sculpturală. A devenit primul artist american care a făcut sculptură metalică sudată. În 1940 s-a mutat în Bolton Landing, New York, realizând acolo sculpturi metalice de dimensiuni mari, aparent lipsite de greutate. A rămas aici până când a murit, în urma unui accident de mașină. Formele abstracte biomorfice și geometrice sunt remarcabile pentru inventivitatea lor stranie, diversitatea stilistică și înalta calitate estetică. Opera sa a influențat în mare măsură sculptura minimalistă din anii 1960.

Smith, Emmitt

(n. 15.05.1969, Pensacola, Florida, SUA)

Jucător de fotbal american. A stabilit 58 de recorduri pentru Universitatea Florida. Ca fundaș pentru Dallas Cowboys (1990–2002), a ajutat echipa să câștige trei cupe Super Bowl. În 1995 a stabilit recordul absolut din NFL, marcând de 25 de ori într-un singur sezon. Deține și recordul pentru cariera cu cele mai multe eseuri (164). În 2002 l-a depășit pe Walter Payton, devenind cel mai prolific purtător de balon din istoria NFL. A jucat două sezoane pentru Arizona Cardinals și s-a retras în 2004.

Smith, Frederick Edwin

Vezi Conte de Birkenhead

Smith, George

(19.03.1824, Londra, Anglia - 06.04.1901, Byfleet, în apropiere de Weybridge, Surrey)

Editor britanic. A preluat de la tatăl său afacerea de vânzare și publicare de carte, în 1846. Firma sa a publicat operele unor mari scriitori victorieni, precum John Ruskin, surorile Brontë, Charles Darwin, William Thackeray, Elizabeth Barrett Browning, Wilkie Collins, Matthew Arnold, Harriet Martineau și Anthony Trollope. Cea mai importantă publicație a sa a fost cea dintâi ediție din *Dicționarul biografiilor naționale* (Dictionary of National Biography, 66 de volume, 1885–1901), continuat mai târziu de Editura Oxford University Press. Tot el

a publicat jurnalul literar ilustrat *Cornhill Magazine* (1960) și ziarul literar *Pall Mall Gazette* (1865).

Smith, Gerrit

(06.03.1797, Utica, New York, SUA - 28.12.1874, New York)

Filantrop și refomator american. Născut într-o familie bogată, a avut un rol activ în cadrul mișcării de abstinență (1828) și a construit unul dintre primele hoteluri unde nu se consumau băuturi alcoolice din Statele Unite, în Peterboro, New York. Din 1835, a devenit adept al aboliționismului și și-a transformat hotelul într-un adăpost pentru fugarii negri care foloseau sistemul releelor subterane. A ajutat la formarea Partidului Liberal și a candidat la președinție în numele acestuia, în 1848 și 1852, însă fără succes. A plătit cauțiunea multor sclavi arestați pentru încălcarea legilor sclavilor fugari. I-a dat o fermă prietenului său, John Brown, și a finanțat câteva dintre acțiunile acestuia.

Smith, Hamilton, O(thanel)

(n. 23.08.1931, New York, SUA)

Microbiolog american. Și-a luat doctoratul în medicină la Universitatea Johns Hopkins. În timp ce studia mecanismul prin care bacteria *Haemophilus influenzae* extrage ADN-ul dintr-o bacteriofagă, împreună cu Werner Arber și Daniel Nathans a descoperit enzimele numite ulterior restrictive de tip II. Cu toate că enzimele restrictive studiate anterior au separat ADN-ul în puncte neașteptate, predictibilitatea enzimelor de tip II a permis oamenilor de știință să separe ADN-ul într-un punct specific. Enzimele au devenit instrumente valoroase pentru studiul structurii ADN-ului și pentru metodele de recombinare ale acestuia. Celor trei le-a fost decernat Premiul Nobel în 1978.

Smith, Hoke

(02.09.1855, Newton, Carolina de Nord, SUA - 27.11.1931, Atlanta, Georgia)

Om politic american. A publicat ziarul *Atlanta Journal* (1887–1900) pe care l-a folosit pentru promovarea unor măsuri progresiste (exceptând drepturile civile ale afro-americanilor). A fost secretar de interne în perioada 1893–1896. În calitate de guvernator al Georgiei (1907–1909, 1911), a îmbunătățit educația, transporturile și condițiile penitenciare. A fost ales în Senatul american (1911–1921) și a sprijinit legislația progresistă, dar s-a opus aderării Statelor Unite la Liga Națiunilor.

Smith, Ian (Douglas)

(n. 08.04.1919, Selukwe, Rhodesia)

Cel dintâi prim-ministru băștinaș al unei colonii britanice, Rhodesia de Sud (1964–1965), și apărător înfocat al dominației albilor. În 1965 a declarat independența Rhodesiei și a retras-o din regat. De-a lungul anilor 1970 a respins atacurile de gherilă declanșate de Robert Mugabe și Joshua Nkomo. În 1977 a fost obligat să negocieze un transfer de putere majorității de culoare, proces finalizat doi ani mai târziu. A fost activ în Parlament până în 1987.

Smith, John

(botezat 06.01.1580, Willoughby, Lincolnshire, Anglia - iun. 1631, Londra)

Colonist englez. După o perioadă de peregrinări militare, s-a alăturat unui grup englez ce dorea să stabilească o colonie în America de Nord. Compania Virginia din Londra a navigat cu trei vase până în golful Chesapeake, întemeind în 1607 prima colonie permanentă engleză din America de Nord, Jamestown, comunitate condusă ulterior de Smith. În timpul unei călătorii de explorare pe un râu, a fost capturat de indienii lui Powhatan, fiind salvat de la moarte de Pocahontas, fiica șefului indian. În calitate de președinte al coloniei Jamestown, a controlat expansiunea acesteia. O rană l-a forțat să se întoarcă în Anglia în 1609. Nerăbdător să-și continue explorarea, a ridicat din nou ancora în 1614, cu ajutorul Plymouth Co., și a descoperit o regiune pe care a numit-o New England. Hărțile Virginiei și ale New England și descrierile realizate de el i-au încurajat și pe alții să colonizeze Lumea Nouă.

John Smith, gravură de Simon van de Passe, 1616

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA BRITISH MUSEUM; FOTO J.R. FREEMAN & CO. LTD.

Smith, John

(n. 1965, Del City, Oklahoma, SUA)

Practicant de lupte libere american. A terminat Universitatea de Stat Oklahoma, iar mai târziu a antrenat echipe de lupte libere în cadrul universității. A câștigat consecutiv șase campionate mondiale (1987–1992) și două medalii de aur olimpice (1988, 1992) la categoria pană (62 kg).

Smith, Joseph

(23.12.1805, Sharon, SUA - 27.06.1844, Carthage, Illinois)

Fondator al Bisericii lui Iisus Hristos a Sfinților din Zilele din Urmă (Biserica Mormonă). În adolescență, în localitatea Palmyra, New York, a avut diferite viziuni. În 1827 a pretins că un înger i-ar fi arătat locul unei comori cu vase din aur inscripționate cu revelații divine. Aceste experiențe au fost relatate în *Cartea lui Mormon* (Book of Mormon, 1830). Și-a condus adepții în Ohio, Missouri și Illinois, unde a întemeiat orașul Nauvoo (1839), care a devenit cel mai mare oraș al statului. Condamnat și închis pentru trădare, după ce eforturile sale de a-i reduce la tăcere pe disidenții mormoni au dus la violente mișcări de masă; a fost ucis la 38 de ani, prin linșaj, fiind scos din închisoare de mulțimea înfuriată. Lucrările sale au fost continuate de Brigham Young.

Joseph Smith, pictură în ulei de un artist anonim; Comunitatea Templul lui Hristos și complexul Auditorium, Independence, Missouri

COMUNITATEA LUI HRISTOS, INDEPENDENCE, MISSOURI

Smith, Kate

născută **Kathryn Elizabeth Smith**

(01.05.1909, Greenville, Virginia, SUA - 17.06.1986, Raleigh)

Cântăreață americană, cunoscută ca prima-doamnă a radioului. A urmat cursuri de infirmieră, iar apoi s-a mutat în New York, obținând pe Broadway rolul unei fete supraponderale, care era ținta tuturor glumelor. În 1931 a început spectacolul radio *Kate Smith Sings*, care s-a bucurat timp de 16 ani de un succes imens. Melodia ei *When the Moon Comes over the Mountain* era cunoscută de milioane de oameni. În 1938 a creat un program de știri și bârfe mondene, numit *Kate Smith Speaks*, și tot ea a prezentat cântecul lui Irving Berlin, *God Bless America*. În anii 1950 a moderat diverse spectacole TV, iar în 1982 a primit Medalia Americană a Libertății.

Smith, Margaret Chase

(14.12.1897, Skowhegan, Maine, SUA - 29.05.1995, Skowhegan)

Om politic american. La început a fost secretara soțului ei, Clyde Smith, proaspăt ales în Congres ca reprezentant al republicanilor (1936). În urma unui atac de cord, în 1940, el a îndemnat alegătorii să o voteze pe soția sa în locul său. Astfel, Margaret Smith a devenit prima femeie care a câștigat alegerile pentru ambele camere ale Congresului, activând atât în Camera Reprezentanților (1940–1949), cât și în Senat (1949–1973). Deși a avut o poziție anticomunistă constantă, ea a fost prima persoană din Partidul Republican care a condamnat metodele lui Joseph McCarthy, susținând un memorabil discurs intitulat Declarație a conștiinței de la tribuna Senatului în 1950. Opinia sa conform căreia președintele John F. Kennedy ar trebui să folosească armele nucleare împotriva URSS l-a făcut pe președintele Nikita Hrușciov să o numească diavolul deghizat în femeie. S-a retras din politică după înfrângerea din 1972. A primit Medalia Prezidențială a Libertății în 1989.

Smith, Red

născut **Walter Wellesley Smith**

(25.09.1905, Green Bay, Wisconsin, SUA - 15.01.1982, Stamford)

Cronicar sportiv american. A lucrat mai întâi pentru diferite ziare, iar din 1945 a început să scrie în *New York Herald Tribune* rubrica *Views of Sport* (Privire asupra sportului). La scurt timp după aceea, rubrica a apărut și în alte ziare. Din 1971, a scris pentru *Times*. Scrierile sale, majoritatea având ca temă sporturile cu priză la public, au ocolit jargonul sportiv și au demonstrat o mare măiestrie stilistică, pricepere și un umor subtil. A câștigat Premiul Pulitzer în 1976. Articolele sale au fost adunate în cinci volume, printre care *Din roșu* (Out of the Red, 1950) și *Căpșune în timpul iernii* (Strawberries in the Wintertime, 1974).

Smith, Samuel

(27.07.1752, Carlisle, Pennsylvania - 22.04.1839, Baltimore, Maryland)

Om politic american. A fost comerciant în Baltimore și a luptat în Revoluția Americană. A activat în Camera Reprezentanților (1793–1803, 1816–1822) și în Senat (1803–1815, 1822–1833). În calitate de general de brigadă al rezerviștilor din Maryland, a condus trupele americane care au apărat Baltimore de britanici, în Războiul din 1812. La vârsta de 83 de ani, după ce a comandat rezerviștii împotriva răzvrătiților, a fost ales primar al orașului Baltimore (1835–1838).

Smith, Stevie
născută **Florence Margaret Smith**
(20.09.1902, Hull, Yorkshire, Anglia - 07.03.1971, Londra)

Poetă britanică. A trăit cea mai mare parte a vieții împreună cu o mătușă, într-o suburbie londoneză, și a muncit ani buni ca secretară. Poezia ei, o combinație nesentimentală de ludic și patetism, reprezintă expresia unei personalități vizionare originale. În 1960, creațiile sale au devenit cunoscute, iar ea a început să realizeze emisiuni de radio. Volumul *Poeme complete* (Collected Poems, 1975) este ilustrat cu schițe personale, în stilul lui James Thurber, și cuprinde prima sa carte, *Toți au avut parte de vremuri bune* (A Good Time Was Had by All, 1937), și *Nu înotăm, ci ne înecăm* (Not Waving, but Drowning, 1957) al cărei poem principal apare în multe antologii.

Smith, Theobald
(31.07.1859, Albany, New York, SUA - 10.12.1934, New York)

Microbiolog și patolog american care a descoperit cauzele mai multor boli infecțioase și parazitare. Și-a luat doctoratul în medicină la Universitatea Cornell. A descoperit că, dacă sunt injectate unor animale, culturile de microorganisme le pot imuniza față de anumite boli. A demonstrat că febra vitelor din Texas este provocată de un parazit transmis de căpușe (prima dovadă incontestabilă a rolului artropodelor în răspândirea bolilor). Oamenii de știință au acceptat astfel faptul că țânțarii pot avea un rol important în provocarea malariei și a febrei galbene. Smith a fost primul care a diferențiat bacteria care cauzează tuberculoza la vite de cea care provoacă aceeași boală la om. De asemenea, a fost printre primii care au semnalat anafilaxia și tot el a contribuit la îmbunătățirea tehnicilor de producere a vaccinurilor în laborator.

Smith, W(illiam) Eugene
(20.12.1918, Wichita, Kansas, SUA - 15.10.1978, Tucson, Arizona)

Fotoreporter american. A lucrat mai întâi ca fotograf pentru presa locală, apoi a plecat la New York, unde a colaborat cu câteva reviste. În 1943–1944 a fost corespondent de război pentru revista *Life*, transmițând imagini din multe bătălii importante din Pacific. A realizat numeroase eseuri fotografice pentru *Life*, precum *Sat spaniol* (Spanish Village, 1951), un studiu al eforturilor zilnice depuse de săteni pentru a cultiva un teren sterp. Cea mai cunoscută fotografie a sa, *O plimbare în grădina paradisului* (The Walk to Paradise Garden, 1947), care îi prezintă pe propriii copii intrând într-un luminiș, a fost ultima din expoziția remarcabilă intitulată *Familia omului* (The Family of Man).

Smith, William
(23.03.1769, Churchill, Oxfordshire, Anglia - 28.08.1839, Northampton, Northamptonshire)

Geolog și inginer englez cunoscut drept fondatorul stratigrafiei. Fiu al unui fierar, a fost un autodidact. A realizat prima hartă geologică a Angliei și a Țării Galilor în 1815, stabilind un etalon pentru hărțile geologice moderne. A realizat și hărți geologice pentru diferite comitate engleze. Multe dintre tehnicile sale mai sunt încă folosite. Printre acestea, utilizarea fosilelor pentru datarea straturilor. Hărțile geologice actuale ale Angliei diferă în detalii de cele realizate de el, dar multe dintre numele sugestive ale straturilor mai sunt folosite.

Smithsonian, Institutul ~

Institut de cercetare american, fondat grație donației testamentare a chimistului englez James Smithson (1765–1829). Centrul a fost stabilit, printr-o lege a Congresului în 1846, la Washington. Administrează numeroase departamente, printre care Galeria de Artă Freer, Centrul John F. Kennedy pentru Artele Interpretative, Muzeul Național al Aerului și Spațiului, Galeria Națională de Artă, Muzeul Național de Istorie și Tehnologie, Muzeul Național de Istorie Naturală, Parcul Național Zoologic și Observatorul Astrofizic Smithsonian.

smochin

Arbore fructifer (genul *Ficus*), familia *Moraceae*, în special *Ficus carica*, smochinul-comun. Produce smochine și este originar dintr-o regiune ce se întinde din partea asiatică a Turciei și până în N Indiei, dar crește și în majoritatea țărilor mediteraneene, unde fructele se consumă în cantități mari, atât proaspete, cât și uscate. Smochinul crește sub forma unui tufiș sau a unui arbust cu frunze mari, aspre și căzătoare. În întreaga lume cresc sute de varietăți de smochin, acesta fiind unul dintre primii arbuști cultivați. Fructele sale conțin cantități însemnate de calciu, potasiu, fosfor și fier.

smog

Strat de aer poluat, deasupra unei comunități. Termenul, o combinație dintre *smoke* (*în engleză,* fum) și *fog* (*în engleză,*

ceață), a devenit cunoscut la începutul sec. XX și se referă, de obicei, la vălul de fum industrial sau produs de automobile, care plutește deasupra multor orașe. Smogul sulfuros, care rezultă din folosirea anumitor combustibili cu sulf (în special cărbunele), poate deveni și mai periculos, în combinație cu umiditatea. Smogul fotochimic nu presupune nici fum, nici ceață. Oxizii de nitrogen și vaporii de hidrocaburi emiși de automobile și de alte surse intră în reacții în prezența luminii solare, producând o colorare ușor maronie a atmosferei, o vizibilitate redusă, afectând plantele și provocând iritații ale ochilor și probleme respiratorii.

Smolensk

Oraș, 355 700 loc. (1999), în V Rusiei. Unul dintre cele mai vechi și importante orașe istorice ale Rusiei. A fost un punct strategic pe râul Nipru în sec. IX d.Hr. A devenit un important centru comercial pe ruta dintre Marea Baltică și Imperiul Bizantin. Prădat de tătari pe la 1240, a fost cucerit apoi de Lituania. Slăbit din cauza asediilor continue, a cedat în fața moscoviților în 1340, fiind recucerit de Lituania în 1408. Disputat de mai multe țări, a revenit în final Rusiei, în 1654. A fost incendiat în timpul campaniei lui Napoleon din Rusia în 1812. Scenă a unor lupte grele din Al Doilea Război Mondial, a fost ocupat de germani în perioada 1941–1943. În prezent este un centru educațional și al industriei ușoare.

Smollett, Tobias (George)

(botezat 19.03.1721, Cardross, Dumbartonshire, Scoția - 17.09.1771, în apropiere de Livorno, Toscana)

Romancier satiric englez. S-a ocupat atât de medicină, cât și de literatură. Este cunoscut în special pentru romane picarești precum *Aventurile lui Roderick Random* (Roderick Random, 1748), o cronică plastică a vieții navale britanice, și *Pelerinul Pickle* (Perregrine Pickle, 1751), un portret comic al societății din sec. XVIII. A avut o carieră publicistică activă, a tradus, a scris o *Istorie completă a Angliei* (Complete History of England, 1757–1758), a editat periodice precum *The Critical Review* și a compilat *Istoria universală* (Universal History) în 58 de volume. Pe la mijlocul anului 1760, puternic afectat de tuberculoză, s-a retras în Franța. În 1766 a publicat *Călătorii prin Franța și Italia* (Travels Through France and Italy), singura sa operă de nonficțiune care este încă citită. Cea mai apreciată lucrare, *Călătoriile lui Humphry* (Humphry Clinker, 1771), este un roman epistolar plin de umor.

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Tobias Smollett, pictură în ulei, anonim, cca 1770; Galeria Națională de Portrete, Londra

Smoot-Hawley, legea tarifului ~

(1930)

Edict din Statele Unite. A scumpit taxele de import cu 50%, fapt care a dus la tensionarea climatului economic din întreaga lume în perioada Marii Crize. În ciuda unei petiții semnate de o mie de economiști, care îi solicitau președintelui Herbert Hoover interzicerea prin veto a edictului, acesta din urmă a fost considerat o măsură de protecție a industriei interne. A contribuit la pierderea credibilității Wall Street și a făcut dovada unei tendințe izolaționiste din partea Statelor Unite. Alte țări au răspuns acestui edict cu tarife de protecție foarte ridicate (asemănătoare celui american), provocând prăbușirea unor bănci de peste ocean. În 1934, președintele Franklin D. Roosevelt a semnat Acordul Înțelegerilor Comerciale, care a dus la reducerea acestor tarife.

smrti

Specie a literaturii sacre hinduse, bazată pe memorare, diferită de Vede (considerate de inspirație divină). Această specie servește la elaborarea, codificarea și interpretarea literaturii vedice. Cu toate că nu are autoritatea Vedelor, este mult mai cunoscută decât acestea. Termenul se referă acum la textele care fac referință la conduita și preceptele comportamentale. Printre acestea, se numără sutrele *Kalpa, Puranele, Bhagavad-Gītā, Ramayana* și *Mahabharata.*

Smuts, Jan (Christian)

(24.05.1870, Bovenplaast, în apropiere de Riebeeck West, Colonia Capului - 11.09.1950, Irene, în apropiere de Pretoria, Africa de Sud)

Militar, om de stat și prim-ministru (1919–1924, 1939–1948) din Africa de Sud. Afrikander, a studiat dreptul la Universitatea Cambridge. Întors în Africa de Sud, a fost numit, în 1897, de președintele Paul Kruger, procuror în Pretoria. A luptat împotriva britanicilor în Războiul cu burii, iar alături de Louis Botha s-a opus implementării condițiilor de pace

propuse de Alfred Milner. În 1905 a acceptat controlul britanic și a încercat să mențină Africa de Sud în interiorul Regatului Unit al Marii Britanii. În Primul Război Mondial, din nou alături de Botha, a suprimat revolta, a cucerit Africa de SV și a pornit o campanie în Africa de E. A participat la Conferința de pace de la Versailles și a contribuit la promovarea Ligii Națiunilor. După moartea lui Botha, a devenit prim-ministru. În 1924 a fost învins de o coaliție a Partidului Național. În 1933 l-a ajutat pe J.B.M. Hertzog să elimine naționaliștii extremiști, iar în 1939 l-a înlocuit ca prim-ministru. Sub conducerea sa, Africa de Sud a împiedicat Germania și Italia să ocupe Africa de N. În 1948 a fost învins de candidatul naționaliștilor Daniel F. Malan. A murit în perioada în care era rector al Universității Cambridge.

Smyth, Dame Ethel (Mary)

(22.04.1858, Londra, Anglia – 09.05.1944, Woking, Surrey)

Compozitoare britanică. Născută într-o familie de militari, a studiat la Conservatorul Leipzig și a fost încurajată de Johannes Brahms și Antonin Dvorak. S-a remarcat cu romantica *Mesă în re* (1893). Cea mai cunoscută lucrare a sa este *Naufragiații* (The Wreckers, 1906), care era, de altfel, cea mai admirată operă engleză la vremea respectivă. *Marșul femeilor* (March of Women, 1911) reflectă implicarea ei puternică în mișcarea feminină pentru obținerea dreptului la vot. Opera comică *Colegul nostromului* (The Boatswain's Mate, 1916) s-a bucurat de un succes enorm. Opera ei are un caracter eclectic, variind de la formele convenționale, până la cele experimentale. A scris o autobiografie în mai multe volume, intitulată *Impresiile care au rămas* (Impressions That Remained, 1919–1940).

Smythe, Conn

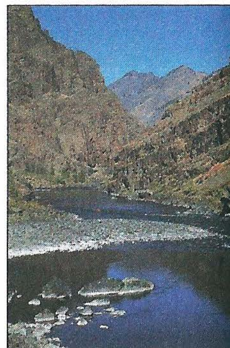
născut **Constantine Falkland Cary**

(01.02.1895, Toronto, Ontario, Canada – 18.11.1980, Caledon, Ontario)

Jucător, antrenor și președinte executiv în hocheiul pe gheață canadian. A înființat echipa Toronto Maple Leafs, în 1927, și a transformat-o într-un club de vârf al hocheiului. Din 1965, Trofeul Conn Smythe a fost acordat anual celui mai bun jucător din meciurile play-off ale Cupei Stanley.

Snake

Râu din NV Statelor Unite. Este cel mai mare afluent al fluviului Columbia și unul dintre cele mai importante cursuri de apă din zona Pacificului de NV. Izvorăște în munții din Parcul Național Yellowstone, din Wyoming, și are un curs orientat spre S prin Idaho, de 1 670 km, intrând în statul federal Columbia în SE Washingtonului. Cursul inferior curge prin canionul Hells, cele mai mari chei de râu din America de Nord.

Bazinul inferior al râului Snake din Zona Națională de Agrement din Canionul Blestemat, între Oregon și Idaho

GREG VAUGHN/TOM STACK & ASOCIAȚII

Snead, Sam(uel Jackson)

(27.05. 1912, Hot Springs, Virginia, SUA – 23.05.2002, Hot Springs)

Jucător american de golf. A declarat mereu că nu a luat nici o lecție de golf. Cunoscut pentru pălăria sa de paie și pentru balansul său puternic, Slammin' Sammy, a câștigat campionatul PGA de trei ori (1942, 1949, 1951), Openul britanic (1946), Mastersul de trei ori (1949, 1952, 1954) și a fost membru al echipei americane care a participat la Ryder Cup (de opt ori – inclusiv în 1969, când a fost căpitanul echipei, dar nu a jucat). Este jucătorul de golf care a câștigat cele mai multe turnee de PGA (81) din istorie, iar numărul total al victoriilor în competițiile mondiale este estimat la 135.

Snegur, Mircea

(n. 17.01.1940, Trifănești, jud. Soroca)

Om politic român din Republica Moldova. Membru al nomenclaturii comuniste, a îndeplinit funcții politice diverse, între care pe cele de secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist din Moldova în probleme de agricultură (1985–1989), președinte al Sovietului Suprem al R.S.S. Moldovenești (1989–1990) și președinte al Sovietului Suprem al Republicii Moldova (1990). A fost primul președinte ales al Republicii Moldova (1990–1996). Din 1995, președinte al Partidului Renașterii și Concilierii

Mircea Snegur

din Republica Moldova, care a fuzionat în 2002 cu alte două partide pentru a crea Partidul Liberal. În 2003, printr-o nouă fuziune, s-a format Partidul „Alianța Moldova Noastră".

Snell, legea lui ~

Relație dintre traseul unei raze de lumină, în timp ce se deplasează dintr-un mediu în altul, și indicii de refracție ai celor două medii. Formulată în 1621 de Willebrord Snell (1580–1629), legea a rămas nepublicată până în momentul în care a fost menționată de către Christiaan Huygens. Dacă n_1 și n_2 reprezintă indicii de refracție pentru două medii, iar θ_1 și θ_2 sunt unghiurile de incidență și refracție pe care le descrie o rază de lumină față de linia perpendiculară pe limita dintre cele două medii (numită normală), conform legii lui Snell $n_1/n_2 = \sin \theta_2/\sin \theta_1$. Datorită faptului că proporția n_1/n_2 este constantă pentru orice lungime de undă a luminii, raportul dintre cele două sinusuri este și el constant pentru orice unghi.

snooker

Varietate de biliard britanic. Se joacă cu 15 bile roșii și șase diferit colorate. A apărut probabil în India, unde era practicat de soldați în anii 1870. Jucătorii încearcă să introducă mai întâi bilele de culoare roșie și apoi pe celelalte, realizând câte un punct pentru fiecare bilă roșie și un număr de puncte egal cu valoarea bilelor colorate diferit.

Snorri Sturluson

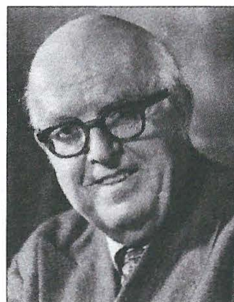
(1179, Islanda - 22.09.1241, Reykjaholt)

Poet, istoric și șef de clan islandez. Originar dintr-o familie influentă, Snorri a devenit „purtătorul de cuvânt al legii", sau președinte al Înaltei Curți islandeze și un vasal al regelui Haakon IV al Norvegiei. Este autorul *Eddei* și al istoriei regilor norvegieni *Heimskringla*. Lucrările sale se remarcă prin siguranță stilistică, relatând genial evenimentele istorice la care autorul a asistat. Relațiile sale cu Haakon s-au deteriorat și a fost asasinat din ordinul regelui.

Snow, C(harles) P(ercy) *ulterior* Baron Snow (al orașului Leicester)

(15.10.1905, Leicester, Leicestershire, Anglia - 01.07.1980, Londra)

Romancier, om de știință și administrator guvernamental britanic. Timp de 20 de ani, a fost specialist în fizica moleculară la Universitatea Cambridge. În toată această perioadă, a fost și consilier științific al guvernului britanic. Seria sa de unsprezece romane, *Străini și frați* (Strangers and Brothers, 1940–1970), o analiză a omului birocratic și a influenței corupte a puterii, cuprinde *Stăpânii* (The Masters, 1951), *Oamenii noi* (The New Men, 1954) și *Coridoarele puterii* (Corridors of Power, 1964). Lucrarea *Cele două culturi și revoluția științifică* (The Two Cultures and the Scientific Revolution, 1959), cât și operele nonficționale de mai târziu, descriu problema separației culturale ce intervine între oamenii de știință și comunitatea literară.

C.P. Snow

CAMERA PRESS–PICTORIAL PARADE/EB INC.

snowboarding

Sport în care practicantul coboară alunecând pe o pantă acoperită de zăpadă cu ajutorul unei plăci late tip schi, încercând să-și mențină echilibrul și adoptând o poziție asemănătoare unui surfer. Derivând din surfing și influențat de skateboarding și schi, sportul a devenit popular printre tinerii americani pe la mijlocul anilor 1980. Prima competiție olimpică s-a desfășurat în cadrul Jocurilor de Iarnă din 1998. Întrecerile sportive cuprind proba de slalom uriaș (asemănător cu slalomul uriaș alpin) și de „half-pipe", în care concurenții folosesc un șanț mare și acoperit de zăpadă (*în engleză, half-pipe*) pentru a executa salturi în aer sau pentru realizarea unor numere acrobatice.

Snowden, Philip, Viconte Snowden (de Ickornshaw)

(18.07.1864, Ickornshaw, Yorkshire, Anglia - 15.05.1937, Tilford, Surrey)

Om politic britanic. Din 1893 a fost conferențiar și scriitor al Partidului Muncii Independente, pentru ca ulterior să devină liderul acestuia (1903–1906). În cadrul Camerei Lorzilor (1906–1918, 1922–1931), a excelat în dezbateri pe marginea problemelor sociale și economice. A fost ministru al finanțelor în timpul guvernării lui James Ramsay Macdonald (1924, 1929–1931), iar în 1931 a garantat renunțarea Marii Britanii la etalonul-aur.

Snowdonia, Parcul Național ~

Parc din N Țării Galilor. Înființat în 1951, se întinde pe 2 171 kmp. Este cunoscut

în special pentru munții compuși în mare parte din rocă vulcanică și întretăiați de văi care încă păstrează semne ale ghețarilor din epoca glaciară. Muntele Snowdon, cu o altitudine de 1 085 m, este cel mai înalt vârf din Anglia.

Snyder, Gary (Sherman)

(n. 08.05.1930, San Francisco, California, SUA)

Poet american. A avut diverse ocupații, de la pădurar, tăietor de copaci, marinar, până la discipol al budismului zen, cult pe care l-a studiat în Japonia în perioada 1958–1966. Poezia sa, într-o primă fază identificată cu mișcarea beat, este rod al cunoștințelor sale în domeniul Antichității, al naturii și al mitului. La început, creațiile sale erau puternic influențate de activitatea lui în Pacificul de NV. Poezia sa de mai târziu reflectă interesul său pentru filozofiile estice. Dintre volumele sale se remarcă *Turtle Island* (1974, Premiul Pulitzer) și *Munți și râuri fără sfârșit* (Mountains and Rivers Without End, 1996). De la sfârșitul anului 1960, a devenit un important susținător al ecologismului și al conviețuirii pașnice.

Soane, Sir John

(10.09.1753, Goring, Oxfordshire, Anglia - 20.01.1837, Londra)

Arhitect britanic. A fost arhitectul Băncii Angliei în 1788, iar apoi a primit numeroase alte funcții oficiale. În 1806 a devenit profesor de arhitectură la Academia Regală, succedându-și mentorul, George Dance (1741–1837). Caracteristici importante ale operei sale sunt tendința de a reduce elementele clasice la structuri esențiale, adoptarea liniarității în locul modelelor ornamentale, folosirea acoperișurilor scunde și o stilistică ingenioasă aplicată spațiilor interioare.

soap opera *sau* telenovelă

Serial dramatic difuzat la radio sau televiziune, caracterizat de un flux permanent al actorilor, un scenariu care se continuă, cu personaje implicate într-o intrigă complexă și cu o desfășurare melodramatică sau sentimentală. Numele derivă de la săpun și de la producătorii de detergenți, care inițial sponsorizau astfel de programe radio. Genul a apărut în SUA la începutul anilor 1930, cu episoade radiofonice de 15 minute; a continuat în cadrul televiziunii la începutul anilor 1950 sub forma unor episoade de 30 de minute, pentru ca, mai târziu, să câștige un spațiu de emisie de o oră pentru un episod. De obicei este difuzat în timpul zilei, iar grupul-țintă este reprezentat de gospodine. Temele inițiale se axau pe viața familiilor din clasa mijlocie, dar prin anii 1970 atât subiectele, cât și personajele s-au diversificat și s-a pus un accent tot mai mare pe sexualitate. În anii 1980, seriale (*Dallas, Dinastia* etc.) de acest gen s-au bucurat de o maximă audiență, fiind difuzate în primele ore ale serii. *Vezi* Carlton E. Morse și Irna Phillips.

Soare

Astru în jurul căruia se rotesc Pământul și celelalte elemente componente ale sistemului solar. Este corpul dominant al sistemului, constituind peste 99% din masa totală a acestuia. Soarele este sursa unei cantități enorme de energie, din care furnizează Pământului lumina și căldura necesare vieții.

Soarele face parte din clasa astrală G2 V, G2 reprezentând a doua cea mai fierbinte stea din clasa galbenă G – cu o temperatură la suprafață de cca 5 800 K –, iar V denumind grupul majoritar al stelelor aflate în faza principală, stele tipice pentru această clasă de temperatură. (Stelele G sunt denumite astfel datorită proeminenței unei benzi de linii spectrale atomice și moleculare pe care fizicianul german Joseph von Fraunhofer le-a desemnat prin litera G.) Soarele se află în partea exterioară a galaxiei Calea Lactee și s-a format din material procesat în interiorul unei supernove. Soarele nu este, așa cum se spune adesea, o stea de mărime mică. Deși se află la jumătatea gamei între cea mai mare și cea mai mică stea de acest tip, există atâtea stele mici, încât Soarele se situează printre primele 5% stele din imediata sa apropiere.

Proprietăți fizice

Raza diametrală a Soarelui, R, este de 109 ori mai mare decât cea a Pământului, dar distanța de Pământ este de 215 R, astfel că determină un unghi de doar 1/2° pe cer, aproximativ egal cu cel al Lunii. Prin comparație, Proxima Centauri, steaua cea mai apropiată de Pământ, este de 250 000 de ori mai departe, iar strălucirea aparentă relativă este redusă de pătratul raportului, adică de 62 de miliarde de ori. Temperatura la suprafața Soarelui este atât de mare, încât pe el nu poate exista nimic sub formă solidă sau lichidă; materialele constituente sunt predominant atomi gazoși, cu un număr foarte mic de molecule. În consecință, nu are o suprafață fixă. Suprafața vizibilă de pe Pământ, numită fotosferă,

este stratul de unde provin majoritatea radiațiilor; radiația de jos este absorbită și radiată din nou, iar emisiile din straturile de mai sus scad brusc, cam de șase ori la fiecare 200 km. Soarele este atât de departe de Pământ, încât suprafața ușor difuză nu poate fi observată, astfel că limbul (marginea vizibilă) pare clar.

Masa Soarelui, M, este de 743 de ori mai mare decât masa totală a tuturor planetelor din sistemul solar și de 330 000 mai mare decât cea a Pământului. Toate fenomenele gravitaționale planetare și interplanetare interesante sunt efecte neglijabile în comparație cu forța exercitată de Soare. Sub forța gravitației, masa mare a Soarelui presează spre interior și, pentru a evita ca astrul să colapseze, presiunea centrală spre exterior trebuie să fie suficient de mare pentru a-i susține greutatea. Densitatea nucleului Soarelui este de cca 100 de ori mai mare decât cea a apei (cam de șase ori mai mare decât cea din centrul Pământului), dar temperatura este de cel puțin 15 000 000 K, astfel că presiunea centrală este de cel puțin 10 000 de ori mai mare decât la centrul Pământului, care este de 3 500 de kilobari. Nucleele atomilor nu au electroni, iar la o asemenea temperatură intră în coliziune, producând reacții nucleare care au rol în generarea energiei vitale pentru existența vieții pe Pământ.

În timp ce temperatura Soarelui scade de la 15 000 000 K în centru la 5 800 K la nivelul fotosferei, dincolo de acest punct se petrece o inversare surprinzătoare; temperatura scade la un minim de 4 000 K, apoi începe să crească în cromosferă, un strat gros de cca 7 000 km, la o temperatură de 8 000 K. În timpul unei eclipse totale de Soare, cromosfera apare ca un cerc roz. Deasupra cromosferei este un halou difuz, extins, denumit coroană, care are o temperatură de 1 000 000 K și se întinde cu mult dincolo de planete. La o distanță mai mare de 5R față de Soare, coroana se răspândește în exterior cu o viteză (lângă Pământ) de 400 km; acest debit de particule încărcate se numește vânt solar.

Soarele este o sursă foarte stabilă de energie; cantitatea de energie radiată, numită constantă solară, este de 1,37 erg/mp/s, sau 1,98 calorii pe centimetru pătrat pe minut (cal/cmp/min), și variază cu nu mai mult de 0,1%. Însă peste această stea stabilă se suprapune un ciclu interesant de 11 ani de activitate magnetică manifestată de regiuni de câmpuri magnetice puternice tranzitorii, numite pete solare.

Structura internă

Energia radiată de Soare este produsă în timpul conversiei atomilor de hidrogen (H) în heliu (He). Soarele este format din cel puțin 90% hidrogen, după numărul de atomi, astfel că acest combustibil este foarte disponibil. Întrucât un atom de hidrogen cântărește 1,0078 unități de masă atomică, iar un atom de heliu cântărește 4,0026 unități de măsură atomică, conversia a patru atomi de hidrogen în unul de heliu produce 0,0294 unități de masă, toate convertite în energie, 6,8 milioane de electroni volți (MeV), sub formă de raze gamma (g) sau energie cinetică a produselor. Dacă tot hidrogenul este convertit, 0,7% din masă devine energie, potrivit formulei lui Einstein, $E = mc^2$, unde E reprezintă energia, m este masa, iar c este viteza luminii. Un calcul al timpului necesar pentru convertirea întregului hidrogen din Soare oferă o estimare a duratei în timp în care Soarele continuă să radieze energie. În doar cca 10% din Soare există temperaturi suficient de mari pentru a susține reacțiile de fuziune. Convertirea a 2 ´ 1032 grame de hidrogen în energie care este radiată la 4 ´ 1033 erg pe secundă permite Soarelui să strălucească timp de 3 ´ 1017 secunde, sau 10 miliarde de ani în ritmul actual.

Procesul generării de energie rezultă din presiunea enormă și din densitatea din centrul Soarelui, care permite nucleelor să depășească respingerea electrostatică. (Nucleele sunt pozitive, astfel că se resping între ele.) O dată la câteva miliarde de ani, un anumit proton (1H, în care exponentul reprezintă masa izotopului) este suficient de aproape de un altul pentru a suferi un proces numit descompunere-beta inversă, în care un proton devine neutron și se combină cu al doilea proton pentru a forma un deuteron (2D). Acest proces este simbolizat în prima linie a ecuației 1, în care e- este un electron, iar n este o particulă subatomică, cunoscută sub numele de neutrin.

Deși este un eveniment ce are loc destul de rar, atomii de hidrogen sunt atât de numeroși, încât reprezintă principala sursă de energie solară. Întâlniri ulterioare (prezentate pe linia a doua și cea de-a treia) se petrec mult mai rapid: deuteronul întâlnește unul dintre protonii omniprezenți pentru a produce heliu-3 (3He), iar acestia la rândul lor formează heliu-4 (4He). Rezultatul net este că patru atomi de hidrogen fuzionează într-un singur atom de heliu. Energia este

evacuată de fotoni de raze gamma (g) și neutrini (n). Întrucât nucleele trebuie să aibă suficientă energie pentru a depăși bariera electrostatică, ritmul de producere a energiei variază ca a patra putere a temperaturii.

La fiecare doi atomi de hidrogen convertiți se produce un neutrin cu energie medie de 0,26 MeV, purtând 1,3% din totalul de energie eliberat. Acest lucru produce un flux de 8 ´ 1010 neutrini pe centimetru pătrat pe secundă pe Pământ. Primul experiment menit să detecteze neutrinii solari a fost conceput în anii 1960 de omul de știință american Raymond Davis (pentru care a câștigat Premiul Nobel pentru fizică în 2002) și a fost realizat la mare adâncime în subteran în mina de aur Homestake din Lead, Dakota de Sud, SUA. Neutrinii solari aveau o energie (mai puțin de 0,42 MeV) prea mică pentru a fi detectată prin acest experiment; cu toate acestea, procese ulterioare au produs neutrini cu energie mai mare, pe care experimentul lui Davis i-a putut detecta. Numărul de neutrini cu energie mai mare observat a fost mult mai mic decât era de așteptat din ritmul cunoscut de generare a energiei, dar experimentele au stabilit că acești neutrini proveneau, într-adevăr, din Soare. Această discrepanță a devenit cunoscută drept problema neutrinilor solari. Un posibil motiv pentru numărul mic detectat a fost acela că neutrinii produși în miezul Soarelui interacționează cu o masă solară vastă și se schimbă într-un alt fel de neutrini care nu pot fi observați. Existența unui asemenea proces ar avea o mare semnificație în teoria nucleară, întrucât este necesară o masă mică pentru neutrin. În 2002, rezultatele de la Observatorul de Neutrini din Sudbury, la aproape 2 100 m sub pământ în mina de nichel de lângă Sudbury, din Ontario, Canada, au arătat că neutrinii solari își schimbau tipul, astfel că neutrinul avea o masă mai mică. Aceste rezultate au rezolvat problema neutrinilor solari.

Pe lângă faptul că este purtată ca neutrini, care dispar pur și simplu în cosmos, energia produsă în miezul Soarelui ia și alte două forme. Parte din ea este eliberată ca energie cinetică a particulelor de produs, care încălzește gazele din miez, în timp ce parte din ea iese în exterior ca fotoni de raze gamma, până când aceștia sunt absorbiți și re-radiați de atomii locali. Deoarece nucleele din miez sunt complet ionizate, sau lipsite de electroni, fotonii sunt pur și simplu împrăștiați acolo pe o cale diferită. Densitatea este atât de mare, încât protonii parcurg numai câțiva milimetri înainte de a fi împrăștiați. Mai spre exterior, nucleele au electroni atașați, astfel că pot absorbi și emite iar fotoni, dar efectul este același: fotonii iau o așa-numită cale aleatorie în exterior până când reușesc să scape din Soare. Distanța acoperită pe o cale aleatorie este distanța medie parcursă între coliziuni (cunoscută drept calea liberă de mijloc), înmulțită cu rădăcina pătrată a numărului de pași, în care un pas este intervalul dintre coliziuni succesive. Întrucât calea liberă de mijloc din Soare este de cca 10 cm, fotonii trebuie să facă 5 ´ 1019 pași pentru a parcurge 7 ´ 1010 cm. Chiar și cu viteza luminii, acest proces durează 10 milioane de ani, astfel că lumina pe care o vedem azi a fost generată cu mult timp în urmă. În schimb, pasul final de la suprafața Soarelui la Pământ ia doar opt minute.

Pe măsură ce fotonii sunt absorbiți de porțiunea exterioară a Soarelui, temperatura crește treptat și apare convecția. Curenți mari de plasmă fierbinte, sau gaz ionizat, duc căldura în sus. Aceste mișcări de masă de plasmă conductoare în zona convectivă, care constituie cele cca 30 de procente exterioare ale Soarelui, ar putea fi responsabile pentru ciclul petelor solare. Ionizarea hidrogenului joacă un rol important în transportul energiei prin Soare. Atomii sunt ionizați în partea de jos a zonei convective și sunt purtați în sus spre zonele mai reci, unde se recombină și eliberează energia de ionizare. Chiar sub suprafață, transportul radiației devine din nou eficient, dar efectele convecției sunt vizibile clar în fotosferă.

Evoluție

Înregistrările geologice ale Pământului și ale Lunii arată că Soarele strălucește de cel puțin patru miliarde de ani. O cantitate impresionantă de hidrogen a fost convertită în heliu în miezul acestuia, unde arderea este foarte intensă. Heliul rămâne acolo, unde absoarbe radiațiile mai bine decât hidrogenul. Acest lucru crește temperatura centrală și sporește strălucirea. Calcule model au concluzionat că Soarele devine cu 10% mai strălucitor la fiecare un miliard de ani; astfel, acum trebuie să fie cu cel puțin 40% mai strălucitor decât atunci când s-a format. Acest lucru ar trebui să producă o creștere a temperaturii Pământului, dar în înregistrările vechi nu apare un

astfel de efect. Probabil că în atmosfera Pământului au existat efecte termostatice compensatorii, precum efectul de seră și înnorarea. Creșterea strălucirii solare va continua pe măsură ce hidrogenul din miez este golit, iar regiunea de ardere nucleară se mișcă spre exterior. Cel puțin la fel de important pentru viitorul Pământului este faptul că fricțiunea de maree va încetini rotația Pământului până când, peste patru miliarde de ani, rotația sa va fi egală cu cea a Lunii, rotindu-se o dată în treizeci de zile.

Evoluția Soarelui ar trebui să continue pe aceeași cale ca a majorității stelelor. Pe măsură ce hidrogenul din miez este folosit, arderea nucleară va avea loc într-un înveliș crescând ce înconjoară miezul epuizat. Steaua va continua să fie din ce în ce mai strălucitoare, iar când arderea se va apropia de suprafață, Soarele va intra în faza de gigantă roșie, producând un înveliș enorm care s-ar putea extinde până la Venus sau chiar la Pământ. Din fericire, spre deosebire de alte stele mai masive care au ajuns deja în acest stadiu, Soarelui îi vor trebui miliarde de ani pentru a ajunge în stadiul respectiv.

Helioseismologie

Structura unei stele este determinată în mod unic de masa ei și de compoziția sa chimică. Modelele unice sunt construite variind compoziția presupusă cu masa cunoscută până când raza observată, luminozitatea și teperatura de suprafață sunt egale. Procesul implică, de asemenea, presupuneri despre zona convectivă. Astfel de modele pot fi acum testate de noua știință cunoscută sub numele de helioseismologie.

Helioseismologia este o știință analogă geoseismologiei: frecvențele și lungimile de undă ale diverselor unde la suprafața Soarelui sunt măsurate pentru a cartografia structura internă. Pe Pământ, undele sunt observate numai în urma cutremurelor, în timp ce pe Soare, acestea sunt permanent active, probabil din cauza curenților din zona convectivă. Deși se observă o gamă variată de frecvențe, intensitatea tiparelor de oscilații, numite și moduri de oscilații, este mai puternică într-un mod cu o perioadă de cinci minute. Amplitudinea de suprafață variază de la câțiva centimetri pe secundă la câțiva metri pe secundă. Modurile în care tot Soarele se extinde și se contractă sau în care undele de sunet ajung adânc în interiorul lui, abia atingând suprafața în câteva noduri (adică puncte fără vibrații), fac posibilă cartografierea interiorului Soarelui. Modurile cu multe noduri sunt, în schimb, limitate la regiunile exterioare. Fiecare mod are o frecvență stabilită, determinată de structura Soarelui. Dintr-o compilație de mii de moduri de frecvențe, se poate dezvolta un model solar independent, care reproduce oscilațiile observate. Frecvențele modurilor variază ușor în funcție de ciclul petelor solare.

În timp ce Soarele se rotește, o jumătate se mișcă înspre noi, iar cealaltă în partea opusă. Acest lucru produce o despărțire în frecvențele modurilor (datorită efectului Doppler din cele două jumătăți ale Soarelui). Deoarece diferitele moduri ating diferite adâncimi ale Soarelui, rotația la diverse adâncimi poate fi cartografiată. Interiorul de sub zona convectivă se rotește ca un corp solid. La suprafață, rotația este mai rapidă la ecuator și mai înceată la poli. Rotația diferențială este vizibilă pe măsură ce petele solare se rotesc pe suprafața solară și a fost cunoscută încă de la primele studii telescopice. La ecuator, petele solare se rotesc în 25 de zile, iar la latitudini mai mari în 28 sau 29 de zile. Rotația diferențială, generată aparent de zona convectivă, joacă un rol important în generarea câmpului magnetic al Soarelui. Nu se înțeleg însă destul de multe probleme, deoarece multe trăsături solare prezintă o rotație diferențială mai mică.

Fotosfera

Deși nu există foc la suprafața Soarelui, fotosfera fierbe și se agită, afișând efectele convecției de la bază. Fotonii care vin de jos, prinși în straturile de bază, se eliberează în sfârșit. Acest lucru produce o scădere dramatică de temperatură și densitate. Temperatura la suprafața vizibilă este de cca 5 800 K, dar scade la un minim de 4 000 K la cca 500 km deasupra fotosferei. Densitatea, de cca 10–7 g/cmc, scade cu un factor de 2,7 la fiecare 150 km. Atmosfera solară este de fapt un vid după majoritatea standardelor; densitatea totală deasupra oricărui centimetru pătrat este de cca 1 g, cam de 1 000 de ori mai puțin decât masa comparabilă în atmosfera Pământului. Se poate vedea prin atmosfera Pământului, dar nu și prin atmosfera Soarelui, deoarece prima este subțire, iar moleculele absorb numai radiațiile din afara spectrului vizibil. Fotosfera fierbinte a Soarelui, prin comparație, conține un ion denumit hidrogen negativ, H-, un nucleu de hidrogen cu doi electroni atașați. Ionul H- absoarbe radiațiile din majoritatea spectrului.

Fotosfera este porțiunea din Soare văzută în lumină normală. Imaginea dezvăluie două trăsături dominante: o întunecare spre regiunile din exterior, denumită întunecarea limbului, și o structură tip bob de orez, denumită granulație. Întunecarea apare din cauză că temperatura scade; când ne uităm la marginea Soarelui, vedem lumina din straturile mai înalte, mai reci și mai întunecate. Granulele sunt celule convective ce ridică energia din interior. Fiecare celulă măsoară cca 1 500 km în diametru. Granulele au o viață de cca 25 de minute, în timpul căreia gazul fierbinte se ridică în interiorul lor la viteze de cca 300 m/s. Apoi se sparg, fie atenuându-se, sau explodând într-un cerc extins de granule. Granulele apar pe toată suprafața Soarelui. Se crede că tiparul de explozie dă formă granulelor din jur într-un tipar numit mezogranulare, deși existența acestui tipar este discutabilă. Un tipar mai mare, cu existență sigură, numit supergranulare, este o rețea de fluxuri exterioare de viteză, fiecare de cca 30 000 km în diametru, care este probabil legat de zona convectivă mare, mai degrabă decât de granule relativ mici. Fluxul concentrează suprafața câmpurilor magnetice la limitele celulelor de supergranulare, creând o rețea de elemente de câmp magnetic.

Câmpurile magnetice fotosferice se extind în atmosferă, unde tiparul supergranular domină gazul conductor. Temperatura deasupra ariilor de suprafață medii continuă să scadă, însă nu la fel de rapid ca la marginile rețelei, iar o imagine a Soarelui la o lungime de undă absorbită într-o oarecare măsură arată că marginile rețelei sunt strălucitoare. Acest lucru apare în ultraviolet.

Fraunhofer a fost primul care a observat spectrul solar, descoperind emisii în toate culorile, cu multe linii întunecate la anumite lungimi de undă. El a clasificat liniile pe litere, așa cum sunt cunoscute unele și în prezent, precum liniile D de sodiu, banda G și liniile K ale calciului ionizat. Însă fizicianul german Gustav R. Kirchhoff a explicat semnificația liniilor, arătând că liniile întunecate se formează în straturile superioare mai reci, absorbind lumina care străbate din interior. Comparând aceste linii cu datele de laborator, putem identifica elementele responsabile și starea lor de ionizare și de excitație.

Este de așteptat ca liniile spectrale observabile să fie comune la 6 000 K, unde energia termică a fiecărei particule este de cca 0,5 volți. Cele mai abundente elemente, hidrogenul și heliul, sunt dificil de excitat, în timp ce atomi precum fierul, sodiul și calciul au multe linii ușor excitabile la această temperatură. În 1925, când Cecilia Payne, o absolventă britanică de la Observatorul Colegiului Harvard din Cambridge, Massachussets, SUA, a recunoscut abundența de hidrogen și de heliu, a fost convinsă de superiorii ei să raporteze rezultatul drept fals; abia mai târziu s-a descoperit adevărul. Cele mai puternice linii din spectrul vizibil sunt liniile H- și K- (literele lui Fraunhofer) de calciu ionizat. Acest lucru se întâmplă deoarece calciul se ionizează ușor, iar aceste linii reprezintă tranziții în care energia este absorbită de ioni având cea mai joasă energie. În densitatea relativ scăzută a fotosferei și mai sus, unde atomii sunt luminați doar de jos, electronii tind să cadă în starea de energie joasă, întrucât excitația este scăzută. Liniile D de sodiu sunt mai slabe decât Ca K, deoarece majoritatea sodiului este ionizat și nu absoarbe radiațiile.

Intensitatea liniilor este determinată atât de abundența elementului respectiv și de starea lui de ionizare, cât și de excitarea nivelului de energie atomică implicat în linie. Lucrând în sens invers, putem obține abundența majorității elementelor din Soare. Acest set de abundențe apare cu mare regularitate peste tot în univers; se găsește în obiecte extrem de diferite, precum radiosurse cvasistelare, meteoriți și stele noi. Soarele este compus în mare din 90% hidrogen, după numărul de atomi, și 9,9% heliu. Restul atomilor constau în elemente mai grele, în special carbon, azot, oxigen, magneziu, silicon și fier, ajungând la 0,1%.

Cromosfera și coroana

Spectrul solar obișnuit este produs de fotosferă; în timpul unei eclipse, fotosfera strălucitoare este blocată de Lună și sunt vizibile trei obiecte: (1) un inel subțire și roz în jurul marginii Soarelui, numit cromosferă, (2) un limb perlat, pal, care se întinde la mare distanță, cunoscut sub numele de coroană, și (3) nori roz de gaz, denumiți protuberanțe suspendate deasupra suprafeței. Când spectrele fulgerătoare (spectrele atmosferei în timpul unei eclipse) au fost obținute pentru prima dată, astronomii au descoperit câteva trăsături suprinzătoare. Mai întâi, în loc de linii de absorbție, ei au văzut linii de emisie (linii strălucitoare la anumite lungimi de undă, fără nimic între

ele). Acest efect apare deoarece cromosfera este transparentă între liniile spectrale și se vede doar cerul întunecat. Apoi, au descoperit că liniile cele mai puternice erau datorate hidrogenului, dar tot nu-și dădeau seama cât de abundent este acesta. În cele din urmă, următoarele linii strălucitoare nu au mai fost văzute înainte; deoarece veneau de la Soare (numit în greacă Helios), elementul sursă necunoscut a ajuns să fie numit heliu. Mai târziu, heliul a fost descoperit pe Pământ.

Cromosfera

Cromosfera reprezintă tranziția dinamică dintre minimul rece de temperatură al fotosferei exterioare și coroana difuză de milioane de grade de deasupra. Își trage numele și culoarea roz de la linia roșie Ha de hidrogen la 6562.8 angstromi (Å); 1 Å = 10^{-10} m. Deoarece această linie este atât de puternică, este cel mai bun mijloc de a studia cromosfera. Din acest motiv, mono-cromatori speciali sunt frecvent folosiți pentru a studia Soarele într-o bandă de lungime de undă îngustă. Deoarece densitatea descrește cu înălțimea mai repede decât forța câmpului magnetic, acesta domină structura cromosferică ce reflectă extinderea câmpurilor magnetice fotosferice. Regulile acestei interacțiuni sunt simple: fiecare punct din cromosferă unde câmpul magnetic este puternic și vertical este fierbinte și, deci, strălucitor, și fiecare loc unde este orizontal este întunecat. Supergranularea, care concentrează câmpul magnetic la marginile sale, produce o rețea cromosferică de regiuni strălucitoare de câmpuri magnetice sporite.

Cele mai proeminente structuri din cromosferă, în special din limb, sunt ciorchini de jeturi sau curenți de plasmă, numiți spiculi. Spiculii se extind până la 10 000 km deasupra suprafeței Soarelui. Deoarece emite cu putere linii de heliu de excitație puternică, cromosfera a fost inițial considerată fierbinte. Dar măsurătorile radio, un mijloc extrem de precis de măsurare a temperaturii, arată că are doar 8 000 K, ceva mai fierbinte decât fotosfera. Hărți radio detaliate arată că regiunile mai fierbinți coincid cu câmpuri magnetice mai puternice. Atât regiunile fierbinți, cât și cele reci se extind mai mult decât ar fi de așteptat, fiind aruncate mult deasupra suprafeței de acțiunea magnetică și de cea convectivă.

Când astronomii observă Soarele din spațiu la lungimi de undă ultraviolet, cromosfera emite linii formate la temperaturi mari, întinzându-se pe o gamă de la 10 000 la 1 000 000 K. Întreaga gamă de ionizare a unui atom poate fi găsită: de exemplu, oxigen I (neutru) se găsește în fotosferă, oxigen II până la VI (între unu și cinci electroni îndepărtați) în cromosferă și oxigen VII și VIII în coroană. Această întreagă serie apare într-o gamă de înălțime de cca 5 000 km. O imagine a coroanei obținută la lungimi de undă ultraviolet are un aspect mult mai difuz în comparație cu regiunile cu temperaturi joase, sugerând că materia fierbinte din elementele magnetice se împrăștie spre exterior, ocupând întreg spațiul coronar. În mod interesant, emisia de heliu, care a fost indiciul inițial că temperatura crește în straturile superioare, nu este din loc în loc, ci uniformă. Acest lucru se petrece deoarece atomii de heliu sunt excitați de emisiile mai difuze și uniforme de raze X din coroana fierbinte.

Structura cromosferei se schimbă drastic odată cu condițiile magnetice locale. La marginile rețelei, ciorchinii de spiculi se proiectează din blocurile de linii ale câmpurilor magnetice. În jurul petelor solare, apar blocuri mai mari de câmp, numite plăgi, unde nu există spiculi, dar unde cromosfera este în general mai fierbinte și mai densă. În ariile cu protuberanțe, liniile de câmp magnetic sunt orizontale, iar spiculii lipsesc.

Coroana

Un alt set important de linii necunoscute dezvăluite în timpul unei eclipse vine de la coroană, astfel că elementul sursă a fost numit coronium. În 1940, sursa liniilor a fost identificată drept tranziții magnetice bipolare slabe în diferiți atomi puternic ionizați, cum ar fi fier X (fier cu nouă electroni lipsă), fier XIV și calciu XV, care poate exista numai dacă temperatura coronară este de cca 1 000 000 K. Aceste linii pot fi emise numai într-un vid înalt. Cele mai puternice sunt de la fier, fapt care i-a alertat pe cercetători referitor la marea sa abundență, aproape egală cu cea a oxigenului. Ulterior s-a descoperit că existaseră erori în determinările fotosferice anterioare.

În timp ce coroana este de un milion de ori mai pală decât fotosfera în lumină vizibilă (cam la fel ca luna plină la bază și mult mai palidă la înălțimi mai mari), temperatura sa crescută o face o sursă puternică de emisii extreme de ultraviolete și raze X. Bucle de materie strălucitoare conectează câmpurile magnetice distante.

Acestea sunt regiuni în care există foarte puțină coroană, sau chiar deloc, denumite găuri coronare. Cele mai strălucitoare regiuni sunt cele active din jurul petelor solare. Hidrogenul și heliul sunt complet ionizați, iar ceilalți atomi sunt extrem de ionizați. Porțiunea ultraviolet a spectrului este plină de linii spectrale puternice ale ionilor foarte încărcați. Densitatea la baza coroanei este de cca 4 ´ 108 atomi/cmc, de 1 013 ori mai subțire decât atmosfera Pământului la bază. Deoarece temperatura este mare, densitatea scade încet, cu un factor de e (2,718) la fiecare 50 000 km.

Telescoapele radio sunt importante în special pentru studierea coroanei, deoarece undele radio se propagă numai când frecvența lor depășește așa-numita frecvență plasmă a mediului local. Frecvența plasmă variază în funcție de densitatea mediului, astfel că măsurătorile fiecărei lungimi de undă ne arată temperatura la densitatea corespunzătoare. La frecvențe mai mari (peste 1 000 MHz) absorbția de electroni este factorul principal și la acele frecvențe temperatura este măsurată la densitatea absorbantă corespunzătoare. Toate frecvențele radio ajung la noi din fotosferă; acesta este modul principal de determinare a temperaturilor atmosferice.

În mod similar, toate emisiile de ultraviolete și raze X ale Soarelui vin din cromosferă și din coroană, iar prezența acestor straturi poate fi detectată la stele prin măsurarea spectrelor lor la acele lungimi de undă.

Vântul solar

Conductivitatea plasmei fierbinți ionizate este extrem de mare, iar temperatura coronară descrește numai la 2/7 din puterea distanței față de Soare. Astfel, temperatura mediului interplanetar ajunge până la 200 000 K în apropierea Pământului. În timp ce forța gravitațională a Soarelui poate ține materia fierbinte în apropierea suprafeței, la o distanță de 5R forța gravitațională este de 25 de ori mai mică, dar temperatura este cu doar 40% mai mică. Așadar, apare un flux continuu de particule, cunoscut sub numele de vânt solar, cu excepția locurilor unde este împiedicat de câmpurile magnetice. Vântul solar bate de-a lungul căii spiralate dictate de câmpurile magnetice duse de la Soare în mediul interplanetar. Viteza este de obicei de 400 km/s, cu mari variații.

Acolo unde câmpurile magnetice sunt puternice, materia coronară nu poate merge spre exterior și este blocată; astfel, densitatea și temperatura mare deasupra regiunilor active se datorează în parte acestui blocaj și în parte procesului de încălzire, în majoritate flăcări solare. Unde câmpul magnetic este deschis, materia fierbinte scapă și rezultă o gaură coronară. Datele analizelor asupra vântului solar arată că găurile coronare de la ecuator sunt asociate cu fluxuri de mare viteză în vântul solar, iar furtunile geomagnetice repetate sunt asociate cu întoarcerea acestor găuri.

Vântul solar scoate liniile de câmp magnetic de la suprafață. La o viteză de 500 km/s, particulele vor ajunge la orbita planetei Saturn într-o singură rotație solară – 27 de zile –, dar în acea perioadă sursa de pe Soare se va fi rotit complet. Cu alte cuvinte, liniile de câmp magnetic care emană din Soare descriu o spirală. Este nevoie de patru zile pentru ca vântul solar să ajungă pe Pământ, pornind dintr-un punct care s-a rotit cu cca 50° spre vest (13° pe zi) de la poziția sa inițială cu fața la Pământ. Liniile de câmp magnetic, care nu se rup, rămân pe această traiectorie, iar plasma se mișcă împreună cu ele. Fluxul de vânt solar are un efect continuu asupra atmosferei superioare de pe Pământ. Masa totală, câmpul magnetic și momentul angular duse de vântul solar sunt nesemnificative, chiar pe întreaga durată de viață a Soarelui. Un nivel mai ridicat de activitate în trecut e posibil să fi avut un rol în evoluția Soarelui și se știe că stelele mai mari decât Soarele pierd o masă considerabilă în asemenea procese.

De la descoperirea naturii coroanei, asemenea plasme cu densitate scăzută, superfierbinți, au fost identificate în întregul univers: în atmosferele altor stele, în rămășițe ale unor supernove și în exteriorul galaxiilor. Plasmele cu densitate scăzută radiază atât de puțin, încât pot atinge și păstra temperaturi ridicate. Prin detectarea excesului de absorbție de heliu și emisie de raze X în stele precum Soarele, cercetătorii au descoperit că aceste coroane sunt foarte răspândite. Numeroase stele au coroane mult mai extinse decât cea a Soarelui.

Se presupune că temperatura coronară ridicată rezultă din efectele de graniță legate de descreșterea bruscă a densității la suprafața solară și de curenții convectivi de sub aceasta. Stelele fără activitate convectivă nu prezintă coroane. Câmpurile magnetice facilitează un efect de „bici", în care energia multor particule

este concentrată în numere din ce în ce mai mici de ioni. Rezultatul este producerea de temperaturi mari ale coroanei. Factorul-cheie este densitatea extrem de scăzută, care împiedică pierderea de căldură. Coroana este un vid mai tare decât orice altceva produs pe Pământ.

Petele solare

Un ritm minunat în refluxul și fluxul activității petelor solare domină atmosfera Soarelui și influențează, de asemenea, viața pe Pământ. Petele solare, dintre care cea mai mare se poate vedea chiar fără ajutorul unui telescop, sunt regiuni cu câmpuri magnetice extrem de puternice, care se găsesc pe suprafața Soarelui. O pată solară matură tipică, privită în lumină albă, are aproximativ forma unei margarete. Constă într-un miez central întunecat, umbra, de unde bucla de flux magnetic apare de dedesubt, înconjurat de un inel mai deschis de fibrile, numit penumbră, unde câmpul magnetic se extinde spre exterior pe orizontală.

George Ellery Hale a observat spectrul petelor solare la începutul sec. XX cu noul său telescop solar și l-a găsit similar cu cel al stelelor reci roșii de tip M. Astfel, a demonstrat că umbra pare întunecată deoarece este destul de rece, având numai cca 3 000 K, în comparație cu temperatura de 5 800 K a fotosferei din jur. Presiunea petei, constând în presiune magnetică și gazoasă, trebuie să echilibreze presiunea împrejurimilor ei; astfel, pata trebuie să se răcească, până când presiunea gazoasă din interior este considerabil mai mică decât cea din exterior. Datorită marii energii magnetice prezente în petele solare, regiunile din preajma petelor reci au cea mai fierbinte și mai intensă activitate. Se crede că petele solare sunt răcite de suprimarea câmpurilor lor puternice cu mișcările convective care aduc căldură din interior. Din acest motiv, pare a exista o limită inferioară a dimensiunii petelor solare, de cca 500 km. Cele mai mici sunt încălzite rapid de împrejurimi și distruse.

Deși câmpul magnetic suprimă convecția și mișcările aleatorii sunt mult mai scăzute decât în împrejurimi, o largă varietate de mișcări organizate apare în pete, în cea mai mare parte în penumbră, unde liniile de câmp orizontale permit fluxuri orizontale detectabile. O astfel de mișcare este efectul Evershed, un flux spre exterior în ritm de 1 km/s în jumătatea exterioară a penumbrei care se extinde dincolo de penumbră sub formă de trăsături magnetice mișcătoare. Aceste trăsături sunt elemente ale câmpului magnetic care merg spre exterior pe toată aria care înconjoară pata. În cromosfera de deasupra unei pete solare, apare un efect Evershed invers ca spirale materiale în pată; jumătatea dinspre interior a penumbrei se deplasează spre interior către umbră.

Oscilațiile se observă și în petele solare. Când o secțiune de fotosferă, cunoscută drept punte de lumină, traversează umbra, se vede un flux orizontal rapid. Deși câmpul umbrei este prea puternic pentru a permite mișcarea, oscilațiile rapide numite fulgere de umbră apar în cromosferă, chiar deasupra, cu o perioadă de 150 de secunde. În cromosfera de deasupra penumbrei, așa-numite unde curgătoare se observă cum se mișcă radial spre exterior, cu o perioadă de 300 de secunde.

Polii magnetici, spre deosebire de protonii pozitivi și electronii negativi, nu pot exista singuri în natură; un pol magnetic izolat se poate forma numai în condiții de energie enormă, iar așa ceva nu s-a descoperit niciodată. Așadar, fiecare pol magnetic observat pe Soare are ca pereche un semn opus, deși cei doi poli pot fi poziționați la mare distanță unul de celălalt. Cel mai frecvent, petele solare sunt și ele văzute în pereche, sau în grupuri de polaritate opusă, care corespund ciorchinilor de bucle de flux magnetic ce intersectează suprafața. Buclele de flux apar din interior în perechi de polaritate opusă împreună cu bolte întunecate în cromosfera de deasupra.

Membrii unei perechi de pete sunt identificați prin poziția lor în pereche în funcție de rotația Soarelui; una este desemnată drept pata principală, iar cealaltă este pata adeptă. Într-o emisferă dată (nord sau sud), toate perechile de pete au în general aceeași configurație polară; de ex., toate petele principale au polaritate nordică, în timp ce toate petele adepte au polaritate sudică. Un nou grup de pete are în general configurația polară adecvată pentru emisfera în care se formează; în caz contrar, dispare de obicei rapid. Uneori însă, regiuni cu polaritate inversă supraviețuiesc și formează grupuri de pete mari și foarte active. Un ansamblu de pete solare, cromosfera strălucitoare din jur și regiunile asociate de câmp magnetic puternic constituie ceea ce se numește regiune activă. Zonele de câmpuri magnetice puternice care nu se unesc în pete solare formează regiuni

denumite plăgi, care sunt proeminente în linia roșie Hα și se pot vedea și în lumină continuă în apropierea limbului.

Apariția unui nou grup de pete accentuează structura tridimensională a buclei magnetice. Mai întâi se vede o strălucire mică (numită regiune de flux emergent – EFR) în fotosferă și una mai mare în cromosferă. Într-o oră, se văd două pete minuscule de polaritate opusă, de obicei cu polaritatea magnetică adecvată pentru emisferă. Petele sunt legate de bolte întunecate (filamente arcuite) care conturează liniile magnetice ale forței. Pe măsură ce bucla se ridică, petele se despart și cresc, dar nu simetric. Prima pată se mișcă spre vest cu cca 1 km/s, iar adepta este mai mult sau mai puțin staționară. Mai apar și câteva pete mici suplimentare, numite pori. Primii pori se combină apoi într-o pată mai mare, în timp ce pata adeptă de obicei dispare. Dacă petele se separă și mai mult, o EFR rămâne în urmă în centru și apar alte fluxuri. Dar creșterea depinde de obicei de mai multe EFR, adică bucle de flux care apar în apropierea petelor principale. În fiecare caz, polul nordic și cel sudic se echilibrează, deoarece nu există monopol magnetic.

Activitatea solară tinde să apară pe întreaga suprafață a Soarelui între +/–40° latitudine, susținând ideea că fenomenul este global. Acolo unde există variații mari în progresul ciclului de activitate, pe ansamblu acesta este impresionant de regulat, indicând o ordine bine stabilită în numărul și poziția latitudinală a petelor. La începutul unui ciclu, numărul de grupuri și mărimea acestora cresc rapid, până când apar un număr maxim (cunoscut sub numele de maxim al petelor solare) după doi sau trei ani și un maximum în zona de pete un an mai târziu. Durata de viață medie a unui grup de pete de mărime medie este de cca o rotație solară, dar un grup mic emergent poate dura doar o singură zi. Cele mai mari grupuri de pete și cele mai mari erupții apar de obicei la doi sau trei ani după numărul maxim de pete solare. La maxim, pot exista zece grupuri și 300 de pete pe suprafața Soarelui, dar un grup enorm de pete poate avea chiar 200 de pete în interior. Progresul ciclului poate fi neregulat; chiar și în apropiere de maxim, numărul poate scădea temporar la valori mici.

Ciclul petelor solare se întoarce la minim după cca 11 ani. La minimul petelor solare există cel mult câteva mici pete pe Soare, de obicei la altitudine mică, și pot exista luni fără nici o pată. Petele din ciclul nou încep să apară la latitudini mari, între 25° și 40°, cu polaritate opusă față de ciclul precedent. Petele din ciclul nou la latitudine mare și petele ciclului vechi la latitudine mică pot fi prezente în același timp pe Soare. Primele pete din ciclul nou sunt mici și durează numai câteva zile. Întrucât perioada de rotație este de 27 de zile (mai mult la latitudini mai mari), aceste pete nu se întorc, de obicei, și apar pete noi mai aproape de ecuator. Pentru un ciclu dat de 11 ani, configurația polarității magnetice a grupurilor de pete este aceeași într-o emisferă și inversă în emisfera opusă. Configurația polarității magnetice în fiecare emisferă se schimbă în ciclul următor. Astfel, petele noi la latitudini mari din emisfera nordică pot avea polaritate pozitivă principală și negativă adeptă, în timp ce grupurile din ciclul precedent, la latitudine mică, vor avea orientare opusă. Pe măsură ce ciclul începe, vechile pete dispar și petele din noul ciclu apar în număr mai mare și de mărimi mai mari la latitudini din ce în ce mai mici. Distribuția pe latitudine a petelor în timpul unui ciclu se face după un tipar „fluture", denumit diagrama fluture.

Întrucât configurația polarității magnetice a grupurilor de pete solare se schimbă la fiecare 11 ani, se întoarce la aceeași valoare o dată la 22 de ani, iar această durată este considerată a fi perioada unui ciclu magnetic complet. La începutul fiecărui ciclu de 11 ani, câmpul solar de ansamblu, așa cum este determinat de câmpul dominant de la pol, are aceeași polaritate ca și petele adepte din ciclul precedent. Când regiuni active sunt despărțite, fluxul magnetic este separat în regiuni de semn pozitiv sau negativ. După ce multe pete au apărut și dispărut în aceeași zonă generală, regiunile mari unipolare, care au o singură polaritate, una sau alta, apar și se mișcă spre polul corespunzător al Soarelui. Pe parcursul fiecărui minim, polii sunt dominați de fluxul polarității adepte din acea emisferă, iar acela este câmpul văzut de pe Pământ. Dar dacă toate câmpurile magnetice sunt echilibrate, cum pot fi separate câmpurile magnetice în regiuni mari unipolare care guvernează câmpul polar? Nu s-a găsit încă răspunsul la această întrebare. Datorită rotației diferențiale a Soarelui, câmpurile care se apropie de poli se rotesc mai încet decât petele solare, care, în acest

punct al ciclului, s-au adunat în regiunea ecuatorială care se rotește rapid. În cele din urmă, câmpurile slabe ajung la pol și schimbă câmpul dominant de acolo. Acest lucru inversează polaritatea pe care o vor lua petele principale din noile grupuri de pete, continuând astfel ciclul de 22 de ani.

Deși ciclul petelor solare a fost destul de regulat de câteva secole încoace, au existat și variații semnificative. În perioada 1955–1970, au fost mult mai multe pete în emisfera nordică, în timp ce în ciclul 1990 acestea au dominat în emisfera sudică. Cele două cicluri care au culminat în 1946 și 1957 au fost cele mai mari din istorie. Astronomul englez E.W. Maunder a găsit dovezi ale unei perioade de activitate scăzută, subliniind că foarte puține pete au fost văzute între 1645 și 1715. Deși petele solare au fost detectate pentru prima dată la începutul sec. XVII, există puține consemnări ale observării de pete în această perioadă, care este numită minimul Maunder. Observatori experimentați au raportat apariția unui nou grup de pete ca pe un mare eveniment, menționând că nu mai văzuseră unul de foarte mulți ani. După 1715 petele au reapărut. Această perioadă a fost asociată cu cea mai rece perioadă din Europa, care s-a extins din jurul anului 1500 până în 1850 și este cunoscută sub numele de Mica Epocă Glaciară. Deși cauza și efectul nu au fost demonstrate, efectul a fost atât de dramatic, încât legătura pare credibilă. Există câteva dovezi ale altor perioade cu activitate redusă la intervale de cca 500 de ani. Când activitatea solară este intensă, câmpurile magnetice puternice duse în exterior de vântul solar blochează razele cosmice galactice cu energie mare care se apropie de Pământ și se produce mai puțin carbon 14. Măsurarea carbonului 14 confirmă activitatea scăzută din acea perioadă. Totuși, ciclul de 11 ani nu a fost detectat până în anii 1840, deci observațiile dinaintea acelei date sunt într-o oarecare măsură neregulate.

Originea ciclului de pete solare nu este cunoscută. Întrucât nu există un motiv ca o stea în echilibru radiativ să producă asemenea câmpuri, se consideră că mișcările relative din Soare învârtesc și sporesc buclele de flux magnetic. Mișcările din zona convectivă pot contribui cu energie la câmpurile magnetice, dar sunt prea haotice pentru a produce efectele regulate observate. Rotația diferențială, însă, este regulată și ar putea răsuci liniile de câmp existente într-un mod regulat; astfel, majoritatea modelelor dinamului solar sunt bazate într-o privință pe rotația diferențială. Motivul rotației diferențiale rămâne și el necunoscut.

Pe lângă petele solare, există numeroși dipoli minusculi fără pete, numiți regiuni active efemere, care durează mai puțin de o zi în medie și se găsesc pe toată suprafața Soarelui, nu doar la anumite latitudini. Numărul de regiuni active care apar pe întreaga suprafață a Soarelui este cam de două pe zi, în timp ce regiunile efemere apar în ritm de 600 pe zi. Astfel, deși regiunile efemere sunt mici, în orice moment ele pot constitui mare parte a fluxului magnetic care erupe pe Soare. Totuși, deoarece sunt neutre magnetic și relativ mici, probabil nu au un rol semnificativ în evoluția ciclului și în tiparul de câmp global.

Protuberanțe

Protuberanțele sunt printre cele mai frumoase fenomene solare. Ele sunt echivalentul norilor în atmosfera Pământului, dar sunt susținute de câmpuri magnetice, nu de curenți ca norii termici. Deoarece plasma ionilor și a electronilor care formează atmosfera solară nu poate traversa liniile de câmpuri magnetice în regiunea câmpurilor magnetice orizontale, materia este susținută împotriva gravității. Acest lucru se petrece la granița dintre o polaritate magnetică și opusul său, unde liniile de câmp care fac legătura își inversează direcția. Astfel, protuberanțele sunt indicatori de încredere ai tranzițiilor clare de câmp. (Aceste câmpuri sunt fie sus, fie jos; câmpurile înclinate sunt neobișnuite.) Ca și în cazul cromosferei, protuberanțele sunt transparente în lumină albă și, cu excepția duratei eclipselor totale, trebuie privite în Ha. La eclipsă, linia roșie Ha dă o nuanță de roz protuberanțelor vizibile. Densitatea protuberanțelor este mult mai scăzută decât cea a fotosferei; există câteva coliziuni care generează radiații. Protubranțele absorb radiația de dedesubt și o emit în toate direcțiile, proces numit dispersiune pură. Lumina vizibilă emisă către Pământ la limb a fost înlăturată de pe axul vertical, astfel că proeminențele par întunecate pe cer. Temperatura protuberanțelor este între 5 000 și 50 000 K. În trecut, când procesele radiative nu erau bine înțelese, protuberanțele care se vedeau întunecate pe disc erau numite filamente.

Există două tipuri elementare de protuberanțe: (1) statice, sau durabile, și (2)

tranzitorii. Cele din urmă sunt asociate cu câmpuri magnetice mari, marcând granițele regiunilor magnetice unipolare sau grupurile de pete solare. Deoarece plăcile unipolare mari sunt durabile, protuberanțele statice sunt la fel. Aceste protuberanțe pot avea forme variate – de spaliere, nori suspendați sau coșuri –, dar iau întotdeauna forma unor foi bidimensionale suspendate. Filamentele stabile devin adesea instabile și erup, dar pot și dispărea pur și simplu. Puține protuberanțe statice supraviețuiesc mai mult de câteva zile, dar protuberanțe noi se formează la granițele magnetice.

Echilibrul protuberanțelor mai durabile este curios. Deși ar fi de așteptat ca acestea să colapseze în cele din urmă, ele întotdeauna erup în sus. Acest lucru se petrece din cauză că toate câmpurile magnetice neatașate au o flotabilitate incredibilă și încearcă să se detașeze de Soare. Când reușesc, produc nu doar o priveliște splendidă, ci și o undă de șoc tranzitorie în coroană, denumită ejecție de masă coronară, care poate avea efecte geomagnetice importante.

Protuberanțele tranzitorii sunt parte integrantă a activității solare. Pulverizările sunt masa dezorganizată de materie ejectată de flăcări. Curenții sunt debite paralele de ejecții legate de flăcări mici. În ambele cazuri, parte din materie se întoarce la suprafață. Protuberanțele în buclă sunt urmarea flăcărilor. În procesul de flacără, un baraj de electroni încălzește suprafața la milioane de grade și se formează un nor coronar fierbinte (peste 10 milioane K) și dens. Acesta emite cu putere materie de răcire, care apoi, întrucât nu există suport magnetic, coboară la suprafață în bucle elegante, urmărind liniile magnetice de forță.

Spectrul de protuberanțe văzut pe cer reflectă istoria acestora. Protuberanțele statice nu au sursă de energie, cu excepția unei conducții de la coroană, care este un efect neînsemnat, deoarece căldura nu poate traversa liniile de câmp. Spectrul este similar cromosferei, cu excepția faptului că, în cromosferă, mișcarea spiculilor produce linii largi, în timp ce liniile protuberanțelor sunt destul de înguste până când erup, indicând mișcare internă scăzută. Curenții și pulverizările manifestă, de asemenea, o excitație scăzută, deoarece acestea sunt adesea materie rece prinsă și ejectată de forțe magnetice. Protuberanțele în buclă, pe de altă parte, se răcesc după o condensare coronară postflacără foarte fierbinte și devin vizibile. Astfel, ele prezintă linii de heliu ionizat cu excitație sporită și emisii puternice de ultraviolete, așa cum se întâmplă cu gazul la o temperatură între 30 000 și 100 000 K.

Flăcările

Cel mai spectaculos fenomen legat de activitatea solară sunt flăcările solare, o eliberare subită de energie magnetică din regiunea petelor solare. În ciuda energiei mari implicate, majoritatea flăcărilor sunt aproape invizibile în lumină obișnuită, deoarece eliberarea de energie are loc în atmosferă transparentă și doar fotosfera, la care ajung energii relativ mici, poate fi văzută în lumină vizibilă. Flăcările se văd cel mai bine în linia Ha, unde luminozitatea poate fi de zece ori mai mare decât cea din cromosfera înconjurătoare, sau de trei ori mai mare decât cea a continuumului înconjurător. În Ha, o flacără mare acoperă câteva miimi din discul solar, dar în lumină albă apar numai câteva pete luminoase mici. Energia eliberată de o flacără mare poate ajunge la 1 033 de ergi, echivalentul debitului întregului Soare în 0,25 secunde. O mare parte din această energie este eliberată inițial în electroni și protoni cu energie mare, iar emisiile optice sunt un efect secundar, cauzat de particulele care ajung în contact cu cromosfera.

Există o gamă largă de mărimi de flăcări, de la evenimente gigant care bombardează Pământul cu particule, la luminozități care sunt aproape nedetectabile. Flăcările sunt clasificate de obicei după fluxul asociat de raze X cu lungimi de undă între unu și opt angstromi: Cn, Mn, sau Xn pentru flux mai mare de 10^{-6}, 10^{-5} și 10^{-4} wați pe metru pătrat (W/mp), respectiv, unde numărul întreg n dă fluxul pentru fiecare putere de 10. Astfel, M3 corespunde unui flux de 3 ´ 10^{-5} w/mp pe Pământ. Acest indice nu este liniar în energia flăcării deoarece măsoară numai vârful, nu emisia totală. Energia eliberată în trei sau patru dintre cele mai mari flăcări în fiecare an este echivalentul sumei dintre energiile produse de toate flăcările mici. O flacără poate fi asemănată cu un sincrotron gigant natural care accelerează numere mari de electroni și ioni la energii de peste 10 000 de electroni volți (keV) și protoni la peste un milion de electroni volți (MeV). Aproape toată energia flăcării merge inițial în aceste particule cu energie mare, care ulterior încălzesc atmosfera ori se deplasează în spațiul interplanetar. Electronii produc erupții de raze X și unde radio și, de asemenea,

încălzesc suprafaţa. Protonii produc linii de raze gamma, excitând prin coliziune sau despărţind nucleele de suprafaţă. Atât electronii, cât şi protonii se propagă pe Pământ; norii de protoni bombardează Pământul cu flăcări mari. O mare parte a energiei încălzeşte suprafaţa şi produce un nor fierbinte (40 000 000 K) şi dens de gaz coronar, care este sursa razelor X. Când acest nor se răceşte, apar elegantele protuberanţe în buclă şi se revarsă pe suprafaţă.

Acest tip de particule produs de flăcări variază într-o oarecare măsură în funcţie de locul de accelerare. Nu există suficiente particule între Soare şi Pământ pentru a apărea coliziuni ionizante, astfel că ele îşi păstrează starea iniţială de ionizare. Particulele accelerate în coroană de undele de şoc prezintă o ionizare coronară tipică de 2 000 000 K. Particulele accelerate în corpul flăcării prezintă o ionizare mult mai mare şi concentraţii uimitoare de He3, un izotop de heliu, rar cu un singur neutron.

Deoarece flăcările apar în general în câmpuri magnetice puternice, a fost firesc să se caute schimbări magnetice asociate acestora. Astronomul rus A.B. Severni a fost primul care a aplicat noul magnetograf Babcock pentru această sarcină. El a descoperit că flăcările optice apar de-a lungul liniilor neutre, care sunt graniţe dintre regiuni de polaritate magnetică opusă. De fapt, această proprietate este dictată de faptul că flăcările apar deasupra suprafeţei, energia curge de-a lungul liniilor de forţă şi toate liniile magnetice de forţă au două capete, care duc de la polul nord la polul sud.

Deoarece telescoapele de monitorizare a flăcărilor erau în general slabe, abia în 1960 astronomul german Horst Künzel şi-a dat seama că un tip special de pată, denumită pată d, era responsabil de majoritatea flăcărilor. În timp ce majoritatea petelor solare au o singură polaritate magnetică, o pată d are două sau mai multe umbre de polaritate opusă în cadrul aceleiaşi penumbre. Îngrămădirea acestor pete la un loc duce la o pantă magnetică abruptă, care depozitează energia şi produce flăcări. Iniţial, a fost foarte dificil să se detecteze aceste schimbări magnetice, deoarece componenta transversală (orizontală) a câmpului se schimbă, iar câmpul orizontal, perpendicular pe linia de vedere, este cel mai dificil de măsurat. Majoritatea magnetografelor sunt construite pentru uz ocazional, dar, întrucât flăcările nu pot fi prevăzute, este necesară observarea continuă. Schimbarea în câmpul orizontal poate fi măsurată cu un magnetograf continuu obişnuit când flacăra se află la marginea Soarelui, când câmpul transversal este îndreptat spre Pământ şi este măsurat cu uşurinţă. Câmpurile magnetice au o stare de energie minimă denumită câmp potenţial, care este neted şi fără pante abrupte. Când câmpul este răsucit sau tăiat de mişcare materială, energia suplimentară este depozitată în curenţii electrici care susţin aceste câmpuri, iar energia este eliberată cataclismic în flăcări. Flăcările impulsive sunt însoţite de explozii spre exterior şi ejecţii de materie; materia poate fi purtată cu câmpul magnetic care erupe sau poate fi ejectată de presiunea mare din flacără. Cea mai mare viteză înregistrată este de 1 500 km/s, dar cea tipică este de 100–300 km/s. Apar astfel mari nori de materie coronară; aceştia formează o fracţiune substanţială din vântul solar.

Întrucât eliberarea principală de energie în flăcări este accelerarea electronilor, imagistica acestui proces arată unde se petrece. Deşi datele sunt puţine, se pare că eliberarea iniţială de energie se petrece deasupra liniei magnetice neutre. Electronii se deplasează pe liniile de câmp şi produc panglici luminoase pe suprafaţă, din care iese materie şi produce sursa de raze X, un nor cu o temperatură de până la 50 000 000 K. Protonii energetici bombardează suprafaţa şi produc mai multe reacţii nucleare importante, care radiază raze gamma atât în linii, cât şi în continuum. Printre cele mai importante linii se află linia de anihilare pozitron-electron la 0,5 MeV, precum şi câteva linii de excitaţie nucleară produse de protonii care au impact asupra nucleelor mai grele. Aceste linii sunt un instrument puternic pentru analiza flăcărilor.

Majoritatea flăcărilor mari apar în doar câteva grupuri mari, superactive de pete solare. Grupurile sunt caracterizate de un ciorchine mare de pete de o singură polaritate magnetică, înconjurate de polaritate opusă. Deşi apariţia flăcărilor poate fi prezisă din prezenţa unor asemenea pete, cercetătorii nu pot prevedea când vor apărea de sub suprafaţă aceste regiuni şi nici nu ştiu ce anume le produce. Cele pe care le vedem formându-se pe disc devin de obicei din ce în ce mai complexe prin erupţiile succesive ale diferitelor bucle de flux. Acest lucru nu este însă întâmplător; bucla de flux este deja complexă dedesubtul suprafeţei.

Efecte asupra Pământului

Pe lângă furnizarea de lumină și căldură, Soarele afectează Pământul prin radiațiile ultraviolet, curentul continuu de vânt solar și furtunile de particule ale marilor flăcări. Radiația aproape ultraviolet de la Soare produce stratul de ozon, care la rândul său apără planeta de astfel de radiații. Celelalte efecte discutate variază enorm. Razele X ușoare (lungime de undă mare) din coroana solară produc acele straturi ale ionosferei care fac posibilă comunicarea radio pe unde scurte. Când activitatea solară crește, emisiile de raze X ușoare din coroană (cu mici variații) și flăcările (impulsive) cresc, producând un strat care reflectă mai bine, dar în cele din urmă crește densitatea ionosferică, până când undele radio sunt absorbite și comunicațiile pe unde scurte sunt împiedicate. Pulsurile de raze X mai grele (lungime de undă mai scurtă) din flăcări ionizează stratul ionosferic cel mai de jos (stratul D), producând dispariția undelor radio. Câmpul magnetic în rotație al Pământului este suficient de puternic pentru a bloca vântul solar, formând magnetosfera, în jurul căreia zboară particule și câmpuri. Pe partea opusă Soarelui, liniile de câmp se întind într-o structură numită magnetică. Atunci când șocul ajunge la vântul solar, se produce o creștere scurtă, bruscă în câmpul Pământului. Când câmpul interplanetar se schimbă în direcție opusă față de câmpul Pământului, sau când nori mari de particule pătrund în el, câmpurile magnetice din coada magnetică se reconectează și se eliberează energie, producând aurora boreală (luminile Nordului). De fiecare dată când o gaură coronară mare este situată spre Pământ, vântul solar este rapid și apare o anomalie geometrică. Acest lucru produce un tipar de 27 de zile de furtuni, vizibil în special la minimul petelor solare. Flăcările mari și alte erupții produc ejecții de masă coronară, nori de particule energetice care formează un curent în cerc în jurul magnetosferei, care produce fluctuații bruște în câmpul Pământului, numite furtuni geomagnetice. Aceste fenomene perturbă comunicațiile radio și creează suprasarcini de voltaj în liniile de transmisie la distanță și în alți conductori lungi.

Probabil cele mai intrigante efecte percepute pe Terra sunt cele asupra climatului Pământului. Minimul Maunder pare bine stabilit, dar există alte câteva efecte clare. Însă majoritatea oamenilor de știință cred că există o legătură importantă, mascată de alte variații.

Deoarece particulele încărcate urmează câmpurile magnetice, radiațiile corpusculare nu sunt observate din toate flăcările mari, ci doar din cele care sunt situate favorabil în emisfera vestică a Soarelui. Rotația solară face liniile de forță din partea vestică a Soarelui (așa cum se vede de pe Pământ) să ducă înapoi la Pământ, ghidând particulele de flacără aici. Aceste particule sunt în cea mai mare parte protoni, deoarece hidrogenul este componenta dominantă a Soarelui. Numeroase particule sunt prinse într-un front de șoc mare care țâșnește din Soare cu 1 000 km/s. Fluxul de particule cu energie scăzută din flăcări este atât de intens că pune în pericol viețile astronauților din afara câmpului magnetic terestru.

Istoricul observațiilor

Existența trăsăturilor Soarelui a fost cunoscută din înregistrările de pete solare observate de astronomii din trecut cu ochiul liber; cu toate acestea, nu s-au făcut studii sistematice asupra unor asemenea trăsături până la inventarea telescopului, la începutul sec. XVII. Omul de știință italian Galileo și matematicianul german Christoph Scheiner au fost printre primii care au făcut observații cu telescopul asupra petelor solare. Desenele lui Scheiner din cartea *Rosa Ursina* sunt de calitate aproape modernă și nu au mai existat îmbunătățiri majore în imagistica solară până în 1905. În anii 1670, astronomul britanic John Flamsteed și astronomul francez Gian Domenico Cassini au calculat distanța până la Soare; folosind datele din observații ale tranzitărilor lui Venus în 1671 și 1769, oamenii de știință au putut să determine mai precis distanța dintre Soare și Pământ – estimările lor au fost foarte apropiate de valorile moderne. Sir Isaac Newton a stabilit rolul Soarelui drept centru de atracție al sistemului planetar cunoscut.

Deși calitatea observațiilor era bună, lipseau observațiile constante. Ciclul petelor solare, un efect imens, a fost descoperit în 1843 de către Samuel Heinrich Schwabe. Astronomul amator german căuta o planetă în interiorul orbitei lui Mercur și a făcut desene atente zilnice pentru a depista trecerea acesteia prin fața Soarelui. În schimb, a descoperit că numărul de pete solare varia într-o perioadă regulată. Astronomul elvețian Rudolf Wolf a confirmat descoperirea lui Schwabe căutând prin consemnări anterioare despre petele solare și a stabilit perioada de 11 ani. Wolf

a mai introdus ceea ce se numește numărul relativ de pete solare Zurich, o valoare egală cu suma petelor plus de zece ori numărul de grupuri, care este folosit până azi. O mare parte din cercetarea desfășurată la acea vreme a fost făcută de amatori bogați, precum Richard Christopher Carrington, din Marea Britanie, care a construit un observator privat și a descoperit rotația diferențială și înclinația spre ecuator a activității în timpul unui ciclu al petelor solare. Tot el a fost primul (împreună cu un alt englez, R. Hodgson) care a observat o flacără solară. Monitorizarea fotografică a început în 1860 și, curând, s-a aplicat și spectroscopia, astfel că elementele prezente și starea lor puteau fi investigate. În prima parte a sec. XIX, Fraunhofer a cartografiat spectrul solar. La sfârșitul sec. XIX, spectroscopia desfășurată în timpul eclipselor a dezvăluit caracterul atmosferei, iar temperatura coronară de milioane de grade a fost stabilită în 1940 de către astrofizicianul german Walter Grotrian.

În 1891, pe când era student în ultimul an la Institutul de Tehnologie Massachusetts în Cambridge, Massachusetts, George Ellery Hale a inventat spectroheliograful, care poate fi folosit pentru a fotografia Soarele în orice lungime de undă. După folosirea instrumentului pe marele refractor Yerkes în Williams Bay, Wisconsin, SUA (pe care l-a construit), Hale a dezvoltat Observatorul Mount Wilson din California și a construit primul telescop solar turn. Înainte de construirea complexului Mount Wilson, toate observatoarele solare erau situate în locuri noroase, iar studiile pe termen lung nu erau posibile. Hale a descoperit câmpurile magnetice ale petelor solare observând separarea liniilor lor spectrale în câteva componente; această separare, cunoscută sub numele de efectul Zeeman, apare în prezența unui câmp magnetic puternic. Studiind petele timp de două cicluri, el a descoperit, împreună cu astronomul american Seth Barnes Nicholson, legea polarităților petelor solare. Ulterior, în 1953, echipa americană de astronomi, tată și fiu, Harold și Horace Babcock, folosind aceleași instrumente, a dezvoltat magnetograful, cu care s-a detectat câmpul polar. În anii 1930, astronomul francez Bernard Lyot a introdus cronograful, care a făcut posibile observațiile spectrale ale coroanei când Soarele nu se află în eclipsă, și filtrul birefringent, care a permis obținerea de imagini monocromatice bidimensionale. Cu filtrul Lyot, cinematografia activității solare a câmpurilor magnetice și a vitezei a devenit realitate. În anii 1960, astronomul american Robert Leighton a modificat spectroheliograful lui Hale pentru a putea măsura atât vitezele, cât și câmpurile magnetice și cu ajutorul lui a descoperit oscilațiile solare.

După 1950, noi observatoare au fost deschise în zone mai puțin noroase. În 1960, astronomii au înțeles că aceste amplasamente nu trebuiau doar să fie mai senine, ci trebuiau să aibă aer stabil. Amplasând observatoarele în apropierea lacurilor și folosind imagistica electronică și telescoape vacuum, astronomii au putut face observații noi, la rezoluție mai mare. În 1969, mișcarea a început cu Observatorul Corporației Aerospațiale (acum denumit Observatorul San Fernando) și Observatorul Big Bear Solar, ambele în California, SUA. Neavând efecte secundare, aceste observatoare au atins un nou nivel de imagini stabile și au fost urmate curând de observatoarele solare din apropierea lacurilor din India și China.

O dimensiune complet nouă a studierii Soarelui a fost inițiată de era spațială. Cu doar câteva excepții, toate liniile spectrale importante din cromosferă și coroană sunt în ultraviolete și, întrucât fotosfera este relativ slabă în ultraviolete, este ușor de deosebit imaginile din stratul superior din radiațiile puternice vizibile ale fotosferei. În plus, imagini din satelit ale particulelor solare pot monitoriza direct undele solare și particulele care nu ajung la sol. Cu toate acestea, sarcina nu este deloc ușoară. Optica în ultraviolete necesită învelișuri și filme speciale (acum dispozitive cuplate la sarcină) pentru observare. Urmăritoare solare speciale au fost necesare pentru a ține imaginea fixă și a trebuit o telemetrie bună pentru fluxul imens de date. Pentru coroană, s-au proiectat cronografe speciale, cu o serie de discuri ascunse în fața unei lentile ultracurate. Pentru razele X, un ritm mare de detectori de fotoni pe unitate de timp a fost necesar pentru a evita problemele cu acumulările de pulsuri. Dezvoltarea instrumentelor de studiu al Soarelui a fost benefică și pentru crearea sateliților care explorează spațiul de dincolo de sistemul solar.

Seria de sateliți de la Observatorul Orbiting Solar SUA (OSO 1–8, lansat între 1962 și 1975) a făcut primele observații de

raze X și raze gamma din flăcările solare. Tot aceștia au fost primii care au observat razele gamma emise din reacțiile nucleare în flăcări și au folosit un cronograf extern ascuns pentru a observa ejecțiile de masă coronară. Un avans imens în rezoluție a venit odată cu Skylab, o stație spațială americană cu personal uman care a folosit echipamente rămase de la proiectul Apollo. Skylab a produs primele imagini la rezoluție mare în linii ultraviolet cât și primele imagini de raze X ale coroanei. Imaginile Skylab au înfățișat găurile coronare pentru prima dată, iar momentul trecerii acestora peste disc a arătat rolul lor ca sursă de curenți de mare viteză de vânt solar și turbulențe geomagnetice.

Următoarea navă spațială importantă a fost *US Solar Maximum Mission* (SMM), lansată în 1980. Dezvoltarea tehnologiei a permis obținerea unor date mult îmbunătățite, în special referitoare le dependența ciclului solar față de constanta solară. Date despre razele X grele au putut fi obținute fără limită. În 1981, sistemul de control al SMM s-a defectat, iar misiunea a fost suspendată până în 1984, când a fost reparată de naveta spațială *Challenger*.

Japonia a lansat doi sateliți de mare succes, *Hinotori* și *Yohkoh*, în 1981 și 1991. *Hinotori* a obținut primele măsurători ale unui nor supertermic (30 000 000–40 000 000 K) produs de flăcări solare, care este sursa izbucnirii de raze X ușoare care însoțește flăcările solare. *Yohkoh* a produs imagini continue ale coroanei în raze X ușoare, a detectat și localizat izbucniri de raze X grele și a produs spectre importante de raze X ușoare.

Există câțiva sateliți care observă activ Soarele. Sateliții SUA *Solar and Heliospheric Observatory* (SOHO) și *Transition Region and Coronal Explorer* (TRACE), lansați în 1995 și, respectiv, 1998, au produs numeroase rezultate importante. SOHO poate observa Soarele continuu, iar printre numeroasele sale descoperiri, a observat că petele solare sunt subțiri și că vântul solar se deplasează spre exterior pe unde în linii de câmp magnetice care vibrează. TRACE este un instrument puternic pentru explorarea interfeței cromosferă–coroană și a descoperit că mare parte din încălzirea coroanei se petrece la bază. Naveta Agenției Spațiale Europene, *Ulysses*, lansată în 1990, este într-o orbită polară în jurul Soarelui și a descoperit că viteza vântului solar nu crește continuu către poli, ci mai degrabă se echilibrează la latitudini mari la 750 km/s.

Sobat

Râu din Africa central-estică. Se varsă în râul Jabal în Sudan, formând Nilul Alb. Este un afluent important al Nilului, cu o lungime de 354 km.

Sobieski, Jan

Vezi Ioan III Sobieski

Sobukwe, Robert (Mangaliso)

(05.12.1924, Graaff-Reinet, Colonia Capului - 27.02.1978, Kimberley, Africa de Sud)

Lider naționalist de culoare din Africa de Sud. A pledat pentru returnarea Africii de Sud băștinașilor (Africa pentru africani), acuzând Congresul Național African de influențe dăunătoare intereselor africanilor. A fondat Congresul Panafrican în 1959, devenind un lider al Mișcării Panafricane. Arestat în 1960, și-a petrecut restul vieții la închisoare sau în arest la domiciliu.

soc

Denumire comună pentru cele 20–30 de specii, în special de arbuști și copaci pitici, care alcătuiesc genul *Sambucus*, din familia *Caprifoliaceae*. Cele mai multe sunt originare din regiuni împădurite temperate sau subtropicale. Socul este important ca arbust de grădină, plantă de pădure, cât și pentru boabele sale, care constituie hrană pentru animalele sălbatice și care sunt folosite la prepararea vinului, a dulcețurilor, a plăcintelor, precum și în tratamentele naturiste. Arbuștii de soc au frunze divizate, penat-compuse și inflorescențe plane, umbeliforme, cu flori mici, albe-gălbui, în formă de farfurioară. Socul american sau socul dulce (*S. canadensis*), din America de Nord, este specia cea mai importantă din punct de vedere horticol.

soc-roșu (*Sambucus racemosa*)

A. J. HUXLEY

socialism

Sistem de organizare socială, în care proprietatea privată și diviziunea veniturilor sunt supuse unui control al societății; de asemenea, mișcări politice care au ca scop principal aplicarea acestui sistem. „Controlul societății“ poate fi interpretat în diferite feluri, astfel că socialismul variază de la cel etatist la cel libertarian, de la cel marxist la cel liberal. Termenul a fost

folosit pentru prima dată pentru a descrie doctrinele lui Charles Fourier, Henry de Saint-Simon și Robert Owen, care au pus accentul pe comunitățile noncoercitive, cu caracter noncompetitiv, stare care contribuie la prosperitatea fizică și spirituală a tuturor membrilor (*vezi* socialism utopic). Karl Marx și Friedrich Engels au privit socialismul ca pe o perioadă de tranziție între capitalism și comunism, considerându-l folositor în mișcările socialiste pentru dezvoltarea socialismului științific. În sec. XX, Uniunea Sovietică a fost principalul model al socialismului strict centralizat, în timp ce Suedia și Danemarca au fost cunoscute pentru socialismul lor noncomunist. *Vezi și* colectivism; comunitarianism; democrație socială.

socialism creștin

Mișcare socială de la mijlocul sec. XIX, a militanților creștini care încercau să combine scopurile fundamentale ale socialismului cu convingerile religioase și etice ale creștinismului, promovând cooperarea în detrimentul competiției, ca mijloc de ajutorare a celor săraci. Termenul a fost inventat în Marea Britanie, în 1848, după eșecul cartismului. Mișcarea și-a găsit adepți în Franța și Germania; grupul german însă, condus de Adolf Stoecker, și-a îmbinat activitățile cu antisemitismul. În SUA, mișcarea s-a stins la începutul sec. XX, dar mai are încă un număr important de adepți în Europa.

socialism de breaslă

Mișcare care a sprijinit controlul muncitorilor asupra ramurilor de activitate, printr-un sistem de bresle naționale, cu organizare internă democratică și monopol de stat. A apărut în Anglia în 1906, odată cu publicarea lucrării lui Arthur J. Penty *Restaurarea sistemului de bresle* (The Restoration of the Gold System) și cu formarea Ligii Naționale a Breslelor în 1915. A atins apogeul prin mișcarea de stânga a delegaților sindicali, din timpul Primului Război Mondial. A continuat să ia amploare și după război, prin alăturarea breslelor de constructori care ridicau locuințe deținute de stat. Ambele formațiuni s-au dizolvat după criza economică din 1921, iar Liga Națională a fost desființată în 1925.

socialism utopic

Ideologie socială și politică de la jumătatea sec. XIX. Adaptată după ideile unor reformatori ca Robert Owen și Charles Fourier, susținătorii acesteia s-au inspirat din ideologiile timpurii ale comunismului și socialismului. Printre ei se numără Louis Blanc, cunoscut pentru teoria „atelierelor sociale“ controlate de muncitori, și John H. Noyes, fondator al comunității Oneida din SUA. Ideologia utopică a mai fost adoptată de grupări religioase ca menoniții, shakerii și mormonii. *Vezi și* ferma Brook.

societate de investiții

Vezi fond mutual

societate de întrajutorare

Organizație de ajutor reciproc, formată din voluntari, pentru a-și proteja membrii împotriva dificultăților financiare provocate de boală, deces sau vârstă. Societățile de ajutor reciproc s-au dezvoltat în Anglia și în Europa între sec. XVII–XVIII și au devenit foarte numeroase în sec. XIX. Descind din societățile funerare ale artizanilor greci și romani și din ghildele Europei medievale. În încercarea de a defini riscul potențial împotriva căruia își protejau membrii și de a stabili câți membri trebuie să contribuie pentru a acoperi cheltuielile legate de riscul respectiv, societățile de întrajutorare foloseau principiul acum fundamental al asigurării.

societate secretă

Tip de organizație secretă legată prin jurământ, dezvoltată pe bază de frăție, disciplină morală și asistență mutuală. Astfel de societăți practică de obicei ritualuri de inițiere, pentru a-i instrui pe noii membri cu privire la regulile grupului (*vezi* rit de trecere). Religiile misterelor la greci și romani își aveau corespondente seculare în cluburile sociale clandestine, dintre care unele serveau ca platforme pentru disidența politică. În V Africii, societățile secrete, cum ar fi Poro (pentru bărbați) și Sande (pentru femei), serveau pentru a converti micile avantaje ale bunăstării și prestigiului în autoritate politică. În unele părți ale Noii Guinee, societățile secrete ale bărbaților au servit ca depozitare a înțelepciunii tribale. Ordinele frățești cum ar fi ale francmasonilor (*vezi* Francmasonerie) pot fi considerate societăți secrete, ca și multe grupări infracționale cum ar fi Mafia și Triadele chinezilor, precum și grupuri care incită la ură, cum ar fi Ku Klux Klan.

Societatea Americană Antisclavie

Ramură activă a mișcării aboliționiste, care a avut ca obiectiv abolirea sclaviei în SUA

(*vezi* aboliționism). Fondată în 1833 de William Lloyd Garrisson și Arthur Tappan, a stimulat înființarea de trupe auxiliare, la nivel de stat și local, care să lupte pentru abolirea sclaviei. În ciuda opoziției violente, în 1840, grupul număra 2 000 de soldați și peste 150 000 de membri, printre care Theodore Weld și Wendell Phillips. Manifestațiile publice cu cel mai puternic impact au inclus mărturii publice ale unor foști sclavi, ca Frederick Douglas și William Wells Brown. În 1839, gruparea s-a divizat în două facțiuni: un grup radical, condus de Garisson, care denunța Constituția ca susținând sclavia, și un grup moderat, condus de Tappan, care a dat naștere Partidului Libertății.

Societatea Prietenilor
cunoscută drept **Quakerii**

Organizație protestantă, apărută în Anglia la mijlocul sec. XVII. Mișcarea a fost inițiată de puritanii englezi denumiți Seekers, care nu recunoșteau existența Bisericii Anglicane și a celorlalte culte protestante. Doctrina era propovăduită de predicatori ambulanți, precum George Fox, care sublinia conceptul de „lumină interioară", adică frica de Dumnezeu, considerată sursa autorității religioase. Adunările quakerilor erau marcate de episoade de liniște, timp în care membrii așteptau să le vină inspirația. După 1650, mișcarea s-a dezvoltat cu repeziciune (când un judecător i-a numit quakers, adică tremurători, „pentru că îi facem să tremure când aud cuvântul Dumnezeu"), însă adepții săi au fost persecutați și închiși, pentru că nu recunoșteau religia oficială și refuzau să plătească taxele bisericești și să facă jurăminte. O parte dintre ei au emigrat în America, dar au fost persecutați în Colonia Golfului Massachusetts; au întemeiat comunități în Rhode Island și în colonia de quakeri din Pennsylvania, susținută financiar de Carol II, în 1681, prin intermediul lui William Penn. Printre indiciile identității quakerilor se numără vestimentația și discursul pline de sobrietate, atitudinea pacifistă și opoziția față de sclavie. Activitățile filantropice sunt importante, în special cele pentru ajutorarea refugiaților și a victimelor foametei; Comitetului American al Societății Prietenilor și Consiliului Britanic al Societății Prietenilor le-a fost decernat Premiul Nobel pentru Pace în 1947.

Societatea Regală (din Londra pentru Promovarea Științelor Naturale)

Cea mai veche societate științifică din Marea Britanie. A fost înființată în 1660, printre primii săi membri numărându-se Robert Hooke, Christopher Wren, Isaac Newton și Edmond Halley. A impulsionat gândirea științifică și dezvoltarea științelor în Anglia, realizările sale fiind renumite pe plan internațional. *Philosophical Transactions,* cel mai vechi periodic științific care apare fără întrerupere, a publicat lucrări încă din 1665. Societatea acordă o serie de premii, cel mai prestigios fiind Medalia Copley. La începutul sec. XXI, societatea număra cca 1 300 de cercetători și 130 de membri străini.

Societății, Insulele ~

Arhipelag, 189 522 loc. (1996), în V Polineziei Franceze. Capitala se află la Papeete, pe insula principală Tahiti. Cuprinde două grupuri insulare, Insulele Vântului și Insulele de sub Vânt. Insulele, de origine vulcanică, au un relief muntos. Pretinse de Marea Britanie în 1767, au fost explorate în 1769 de căpitanul James Cook, într-o expediție științifică a Societății Regale, de unde și numele arhipelagului. Au fost revendicate de Franța în 1768, au dobândit protectoratul francez în 1842, devenind colonie franceză în 1881 și parte din Oceania Franceză în 1903. Principalele produse sunt copra și perlele.

Société Générale

Importantă bancă franceză comercială cu sediul central la Paris. A fost înființată în 1864, pentru a oferi servicii bancare și de investiții, iar în 1946 a fost naționalizată împreună cu alte câteva mari bănci franceze. Cu ramuri și filiale în toată lumea, banca asigură servicii bancare generale, consiliere pentru investiții, garanții pentru emisiuni protejate, schimb valutar și servicii bancare electronice.

sociobiologie

Studiu sistematic al fundamentelor biologice ale comportamentului social. Conceptul a fost popularizat de Edward O. Wilson în *Sociobiologia* (Sociobiology, 1975) și de Richard Dawkins (n. 1941) în *Gena egoistă* (The Selfish Gene, 1976). Sociobiologia încearcă să înțeleagă și să explice comportamentul social al animalelor (și al omului) din punctul de vedere al selecției naturale și al altor procese biologice. De o deosebită importanță este teoria conform căreia transmiterea genelor prin succesul reproducerii constituie principala motivație a organismelor animale în lupta pentru supraviețuire. Animalele se comportă astfel

încât să-și îmbunătățească șansele de transmitere a genelor către generațiile următoare. Datorită sociobiologiei, s-au făcut pași importanți în observarea comportamentului animal (de ex. altruismul la insectele sociale și diferențele dintre sexe la anumite specii). Cu toate acestea, aplicabilitatea sociobiologiei la comportamentul social uman este controversată. *Vezi și* etologie.

sociolingvistică

Studiu al aspectelor sociologice ale limbii. Specialiștii încearcă să izoleze trăsăturile lingvistice utilizate în situații specifice, care marchează diferite relații sociale între participanți și elementele semnificative ale situației. Printre factorii care influențează alegerea sunetelor, a elementelor gramaticale și a vocabularului se pot număra vârsta, sexul, educația, identitatea etnică, ocupația și identificarea cu grupul. *Vezi și* interacționism; lingvistică; pragmatism; semiotică.

sociologie

Știință a societății, a instituțiilor sociale și a relațiilor sociale. În mod specific, studiu sistematic al dezvoltării structurii, interacțiunii și comportamentului colectiv al grupurilor umane organizate. A apărut la sfârșitul sec. XIX, odată cu lucrările unor autori precum Émile Durkheim în Franța, Max Weber și Georg Simmel în Germania și Robert E. Park, Albion Small în Statele Unite. Sociologii actuali folosesc tehnici de observație, interviuri, analize statistice, experimente controlate și alte metode pentru a studia subiecte precum familia, statutul social, clasa socială, birocrația, relațiile etnice, mișcările religioase, devianța, vârsta înaintată și schimbarea socială.

soclu

În arhitectura clasică, porțiune plată a piedestalului unei coloane, situată între bază și cornișă (sau coronament). În arhitectura de mai târziu, reprezintă partea de jos, pictată sau decorată, a unui perete, ridicându-se până la 60–90 cm deasupra podelei, fiind mărginită de un contur ornamental orizontal. Pereții interiori prezentau un astfel de soclu, în special în sec. XVI și XVIII. În tâmplărie, soclul este un șanț dreptunghiular, sculptat de-a lungul grinzii unui bolț de lemn.

Socotra

Insulă yemenită din Oceanul Indian. Amplasată la cca 340 km SE de peninsula Arabia, are cam 3 600 kmp. Relieful este montan, cu o floră ce cuprinde smirna, tămâia și copacul sângele-dragonului. Insula, menționată în diverse legende, a aparținut timp îndelungat sultanilor mahra din SE Yemenului, cu excepția unei perioade scurte de ocupație portugheză (1507–1511). În 1886 a devenit protectorat britanic, iar în 1967 a devenit parte a Yemenului independent. Principalul oraș este Hadibu.

Socrate

(470 î.Hr., Atena - 399 î.Hr., Atena)

Filozof grec ale cărui stil de viață, personalitate și gândire au influențat profund filozofia antică și modernă.

Socrate devenise o figură atât de cunoscută și de controversată în Atena lui natală, încât era adesea subiectul comediilor vremii, precum *Norii* (423) lui Aristofan. Nu a lăsat nimic scris, însă dialogurile sale sunt redate în lucrările câtorva admiratori, cei mai de seamă fiind Platon și Xenofon. Acolo e înfățișat ca un om cu mare putere de pătrundere, cinstit, stăpân pe sine și bun orator. Însemnătatea vieții sale e sporită de tragicul sfârșit: la vârsta de 70 de ani a fost acuzat de impietate și condamnat la moarte prin otrăvire (probabil luând cucută) de un juriu format din cetățenii Atenei. *Apărarea lui Socrate*, scrisă de Platon, se vrea a fi răspunsul dat de Socrate acuzatorilor săi, în cadrul procesului. Pledoaria puternică pentru cunoașterea vieții, precum și condamnarea democrației ateniene îi conferă un loc de seamă în gândirea și cultura occidentală.

Izvoare literare și filozofice

În timpul vieții a fost deseori ironizat în comedii, însă majoritatea pieselor ce-l au ca personaj fie s-au pierdut, fie ne-au parvenit în fragmente, excepție făcând *Norii*. Aici apare ca protagonist, însă Aristofan nu dorea să-i facă un portret echilibrat și precis (de altfel, nu acesta e rostul comediilor), ci se folosește de imaginea lui pentru a reda anumite tendințe ale gânditorilor atenieni din acele vremuri, precum studiul limbii și al naturii, care aduc cu ele (în accepțiunea dramaturgului) amoralitatea și ateismul. Valoarea piesei ca izvor credibil privind viața lui Socrate e pusă și mai mult în discuție de faptul că însuși Socrate o consideră o născocire, în *Apologia*, scrisă de Platon.

La scurt timp după dispariția sa, câțiva dintre apropiații lui hotărăsc să-i păstreze și să-i elogieze amintirea, înfățișându-l în activitatea sa favorită, și anume dialogul.

Interlocutori în aceste dispute sunt oamenii obișnuiți, discipolii devotați, politicienii de seamă și gânditorii de prim rang ai acelor vremuri. Multe dintre „dialogurile socratice", cum le numește Aristotel în *Poetica*, s-au pierdut. Excepție fac doar mici fragmente scrise de Antistene, Eschin, Phaidon sau Euclid, precum și scrierile lui Platon și Xenofon, care s-au păstrat în întregime. Așadar, în ce-l privește pe Socrate, dăm ascultare fie unuia, fie celuilalt, fie amândurora când punctele lor de vedere coincid. Totodată, Platon și Xenofon ne oferă mărturii diferite despre procesul lui Socrate, intitulate însă la fel: *Apologia lui Socrate*. De altminteri, puțini consideră că dialogurile socratice consemnate de Platon și de Xenofon sunt relatări exacte ale spuselor filozofului. Fără îndoială însă, măcar o parte dintre dialoguri surprind esența întrebărilor puse de Socrate și felul în care obișnuia să răspundă întrebărilor primite, conturând astfel o anume direcție filozofică.

Xenofon

Dintre toate scrierile lui Xenofon, cel mai amplu portret al filozofului apare în *Memorabilia*. Primele două capitole din Cartea I sunt de maximă importanță, întrucât prezintă respingerea acuzațiilor aduse lui Socrate și vin în sprijinul *Apologiei*, care urmărește același țel. Portretul făcut lui Socrate în Cărțile III și IV, precum și în *Memorabilia*, pare influențat pe alocuri de dialogurile platoniciene, fapt ce scade din valoarea scrierii. *Banchetul* (inspirat probabil de o scriere similară a lui Platon) ni-l înfățișează pe filozof dialogând cu prietenii la o petrecere. Unii savanți văd în ea o însemnată reconstituire a firii și gândirii socratice. În *Oeconomicus*, dialog socratic despre organizarea gospodăriei și deprinderile necesare agricultorului independent, Xenofon încearcă să dirijeze înțelepciunea socratică spre problema întreținerii unei gospodării. Este puțin probabil ca acesta să fie relatarea unui dialog real.

Platon

Platon, spre deosebire de Xenofon, e prin natură un filozof original și profund. Unii cercetători susțin că toate capacitățile sale îi permiteau să-l înțeleagă mai bine pe Socrate și, prin urmare, îl consideră un izvor mult mai credibil. Alții susțin însă că originalitatea și viziunea filozofică l-au determinat pe Platon să folosească dialogurile pentru a-și promova propriile idei (oricât de mult ar purta ele pecetea socratică) și astfel ar fi o sursă mai puțin demnă de încredere decât Xenofon în ce privește personajul istoric Socrate. Fără a înclina balanța în favoarea nici uneia dintre părți, credem că Platon face dovada gândirii mai profunde, dar și a măiestriei literare. Dialogurile sale par atât de firești și pline de viață în schimbul de replici, încât cititorul e obligat să-și aducă mereu aminte că Platon, asemenea oricărui scriitor, își modelează totuși materialul.

Deși în majoritatea dialogurilor platoniciene Socrate conduce discuția, întâlnim și câteva în care rolul său e mai degrabă secundar (*Parmenide, Sofistul, Omul politic* și *Timaios*, în general considerate a fi lucrări târzii) sau chiar inexistent (*Legile*, de asemenea târzie). De ce îi conferă Platon maestrului său o importanță redusă în unele dialoguri (ignorându-l chiar în *Legile*) și un rol covârșitor în celelalte? Răspunsul imediat ar fi că, prin această organizare, Platon dorea să-și prevină cititorii că dialogurile în care Socrate are întâietate întrupează filozofia maestrului, iar dialogurile în care acesta e pus în plan secund surprind ideile sale proprii.

Există însă motive serioase ce-i determină pe cercetători să pună la îndoială această explicație. În primul rând, e greu de crezut că Platon s-ar fi mulțumit să înregistreze mecanic principiile filozofiei socratice în atâtea scrieri. În al doilea rând, portretul lui Socrate, așa cum rezultă din explicație, e departe de a fi coerent. De pildă, în unele dialoguri în care apare ca protagonist, Socrate susține că nu a găsit un răspuns mulțumitor la întrebări precum „Ce e curajul?" (*Laches*), „Ce înseamnă stăpânirea de sine?" (*Charmides*) sau „Ce e pietatea?" (*Euthyphron*). În altele însă, oferă acestor întrebări răspunsuri bine fundamentate. Bunăoară, în Cărțile II–X din *Republica* formulează un răspuns elaborat la întrebarea „Ce e dreptatea?", urmărind totodată să apere modul în care închipuie societatea ideală, condiția sufletului uman, natura realității sau puterea artei, pentru a aminti doar câteva. A spune că dialogurile platoniciene în care Socrate e protagonist întruchipează filozofia socratică – pe care Platon și-o însușește, fără a contribui însă la ea – înseamnă să sprijinim ideea absurdă că Socrate deopotrivă deține și nu deține răspunsuri la aceste întrebări.

De altminteri, cercetătorii cad de acord asupra faptului că, pentru a avea o imagine corectă a gândirii socratice, trebuie evitate

scrieri precum *Republica, Phaidon, Phaidros* sau *Philebos*, chiar dacă în acestea apare un vorbitor numit Socrate care susține ori se opune anumitor idei filozofice. Totodată trebuie lămurit de ce Platon introduce în multe dintre scrierile sale personajul literar Socrate pentru a expune idei ce n-au nimic în comun cu omul Socrate. În aceste scrieri, Platon dezvoltă idei de inspirație socratică, folosind metode de cercetare împrumutate de la Socrate, pentru a demonstra cât de departe se poate ajunge plecând de la principiile mentorului său. Acesta este și motivul pentru care Socrate primește un rol de frunte, deși dialogurile sale nu se doresc a fi reproduceri istorice.

În consecință, dialogurile în care prezența ideilor socratice se simte cel mai puternic sunt cele în care interlocutorul Socrate caută – aparent fără succes – răspunsuri la întrebări legate de natura virtuților morale sau de alte probleme practice, mai cu seamă în *Laches, Euthyphron* și *Charmides*. Ceea ce nu înseamnă că Platon transcrie cuvânt cu cuvânt discuțiile la care a luat parte, fără a interveni asupra lor. Nu vom ști niciodată și e greu de presupus că în aceste căutări fără sorți de izbândă regăsim cuvintele exacte ale lui Socrate, neschimbate sau neadăugite de Platon. Putem însă afirma, fără să ne înșelăm prea mult, că aici mai mult ca oriunde Platon redă tipicul dialogului socratic, scoțând în evidență ipotezele și metodele folosite de Socrate când îi provoacă pe ceilalți să-și apere credințele etice sau stilul de viață.

Figura lui Socrate, așa cum reiese din aceste dialoguri, apare în deplină armonie cu cea din *Apărarea* lui Platon și vine în completarea ei. În *Apărare*, de pildă, Socrate insistă că nu vrea să discute despre natura lucrurilor („lucrurile din cer și de sub pământ"), așa cum susținea Aristofan. Dimpotrivă, el spune că o singură întrebare îl preocupă în viață: cum ar putea oamenii să devină ființe bune, sau pe cât se poate de bune. Pune aceste întrebări – la care alții nu găsesc răspuns – pentru a-și spori cunoașterea în domeniu. Așa ne apare Socrate în *Laches, Euthyphron, Charmides*, însă nu și în *Phaidon, Phaidros* sau *Republica*. (Mai precis în Cărțile II-X ale *Republicii*, căci Socrate din Cartea I e în multe feluri asemănător cu cel din *Apărare, Laches, Euthyphron* sau *Charmides*.) Astfel că, după lectura *Apărării* și a câtorva dialoguri platoniciene, putem afirma despre personajul istoric Socrate că are o metodologie, un tipar de formulare a întrebărilor și o predilecție pentru probleme morale. Se pricepe să descopere nepotrivirile din credințele interlocutorilor săi și îi dovedește a fi necugetați.

Sintagma „metodă socratică" (numită și maieutică) se folosește astăzi în limbajul comun pentru a defini o strategie educațională în care profesorul supune elevul unei serii de întrebări contradictorii. Însă metoda folosită de Socrate și redată în dialogurile platoniciene urmează un tipar mai precis: Socrate nu-și asumă rolul de educator, ci de om neștiutor, iar întrebările pe care le pune au menirea să demonstreze că interlocutorii săi nu au răspuns la problema principală („Ce e pietatea?", spre exemplu). De regulă, după o serie de întrebări suplimentare, interlocutorul se vede nevoit să-și retragă răspunsul dat la prima întrebare pusă de Socrate, căci nu este în concordanță cu restul răspunsurilor oferite. Cu alte cuvinte, metoda folosită de Socrate arată că răspunsurile interlocutorului nu se împacă între ele, dezvăluind astfel proasta înțelegere a conceptelor puse în discuție. (Întrebat fiind ce înțelege prin pietate, Euthyphron răspunde în dialogul ce-i poartă numele: „ce e pe placul zeilor". Socrate continuă analiza și schimbul se desfășoară în felul următor: Socrate: Pietatea și impietatea sunt potrivnice? Euthyphron: Da. Socrate: Cad zeii de-acord în privința binelui sau a dreptății? Euthyphron: Nu. Socrate: Deci aceleași fapte au trecere în ochii unor zei și sunt disprețuite de alții? Euthyphron: Da. Socrate: Cu alte cuvinte, aceleași fapte sunt deopotrivă cuviincioase și necuviincioase? Euthyphron: Da.) Odată dezmințită însăși premisa asumată, interlocutorului i se dă șansa să-și schimbe răspunsul inițial; altminteri, un alt partener de discuție poate să-i ia locul. Noile răspunsuri la întrebarea principală evită greșelile scoase la iveală în seria anterioară de întrebări contradictorii, doar pentru a lăsa locul altor dificultăți, și astfel „neștiința" lui Socrate se preschimbă într-un fel de înțelepciune, iar interlocutorii săi își dezvăluie într-un final neștiința.

Doar pentru că profesează îndoiala în privința câtorva întrebări ar fi greșit să credem că Socrate aplică principiul „necunoașterii" în toate problemele. Dimpotrivă, are convingeri morale de care nu se îndoiește. Judecătorilor săi le spune: înțelepciunea umană începe prin a ști că nu știi nimic; viața necercetată nu merită trăită;

virtutea morală e singura care contează; în cele din urmă, asupra omului bun nu se poate abate răul (indiferent ce necaz dă peste el, fie sărăcie, boală sau moarte, virtutea sa va rămâne neatinsă). Socrate știe însă prea bine că lasă multe probleme de etică fără rezolvare. Va fi sarcina lui Platon să dea un răspuns valabil acestor întrebări, aplicând metoda socratică unor teme pe care Socrate le neglijase.

Aristotel

Un alt izvor important referitor la personajul istoric Socrate e Aristotel, care ne oferă încă un temei de distincție între filozofia socratică și cea platoniană. În 367 î.Hr., la 30 de ani după moartea lui Socrate, Aristotel (pe atunci în vârstă de 17 ani) vine la Atena pentru a studia la Academia lui Platon. E greu de crezut că în cei 20 de ani petrecuți acolo, Aristotel nu s-ar fi interesat de Socrate, fie întrebându-l pe Platon, fie pe alții care îl cunoscuseră. Putem așadar să presupunem că informațiile istorice despre Socrate, prezente în scrierile sale filozofice, au ca fundament acele discuții. Potrivit lui Aristotel, Socrate punea întrebări, dar nu oferea răspunsuri, neavând cunoștințele necesare; căuta să definească virtutea și era preocupat de chestiuni de morală, lăsând la o parte problemele universului. Interpretate corect, scrierile platoniciene ne înfățișează un portret similar, iar mărturia lui Aristotel constituie un motiv în plus să ne încredem în el.

Viața și personalitatea

Deși cunoaștem prea puțin despre viața și personalitatea filozofului, avem totuși portretul unic și plin de viață ce transpare mai cu seamă din scrierile lui Platon. Știm numele tatălui său, Sofroniscos (probabil pietrar), al mamei, Fenarete, și al soției, Xantipa, și mai știm că a avut trei fii. (În *Theaitetos*, Socrate leagă felul său de-a filozofa de îndeletnicirea mamei sale, care era moașă: fără a le purta el însuși, ajută pe alții să dea naștere ideilor ce de multe ori par moarte înainte să prindă viață.) Nu era deloc chipeș, după idealul de frumusețe grec: avea nas cârn și ochi bulbucați, dând mereu impresia că se holbează. A fost hoplit (infanterist) în armata ateniană și a luptat cu vitejie în câteva bătălii importante. Nu călătorea în alte orașe în urmărirea vreunui țel intelectual, așa cum făceau cei mai mulți dintre gânditorii vremii. Nu căuta funcții înalte, nu participa cu regularitate la întrunirile Ecclesiei (principalul organism de guvernare din Atena), deși avea dreptul s-o facă, fiind bărbat și cetățean, și nu făcea parte dintr-o facțiune politică, dar se achita de îndatoririle cetățenești prin serviciul militar și prin participarea ocazională la Consiliul celor Cinci Sute ce întocmea agenda Ecclesiei.

Socrate nu era de neam ales și nici nu era înstărit, spre deosebire de mulți admiratori ai săi, printre care și politicieni de prim rang. Când regimul democratic a fost răsturnat pentru o scurtă vreme (403 î.Hr.), cu patru ani înainte de procesul său, a refuzat să părăsească orașul, cum de altfel au făcut mulți susținători ai democrației, printre care și prietenul său Chaerephton, care vizitase mai de mult oracolul din Delphi pentru a afla dacă îl întrece cineva pe Socrate în înțelepciune. (Răspunsul a fost că nu.)

Homosexualitatea nu era un fapt neobișnuit pentru Atena acelor vremuri și știm că Socrate era atras de tineri frumoși. Acest aspect e cel mai bine zugrăvit în *Charmides* și în cuvântarea ținută de tânărul și ambițiosul general Alcibiade la sfârșitul *Banchetului*. Desele sale momente de meditație, vitejia în luptă, rezistența la foame și frig, băutul vinului fără a se cufunda vreodată în beție și nemaipomenita stăpânire de sine în fața plăcerilor trupești, toate sunt descrise cu măiestrie în deschiderea și epilogul *Banchetului*.

Personalitatea lui Socrate era într-un anumit fel strâns legată de viziunea sa filozofică. Era admirat pentru felul în care își ținea emoțiile în frâu și pentru aparenta nepăsare cu care înfrunta greutățile vieții. Tot astfel, în plan filozofic, considera că rațiunea, practicată cum se cuvine, poate și trebuie să fie factorul diriguitor în viața omului. În *Apărarea* lui Platon, de pildă, susține că nu se teme de moarte pentru că nu are cunoștință despre ce urmează, iar cei care se tem de moarte își hrănesc spaima cu o cunoaștere fals dobândită. Aceasta deoarece, odată ce trecem o anumită problemă prin filtrul gândirii, sentimentele vor urma făgașul prestabilit. Teama e spulberată de limpezimea minții. Tot astfel, dacă o persoană consideră că trebuie să acționeze într-un anume fel, sentimentele vor urma în chip firesc credințelor sale și astfel va dori să acționeze în acel mod. (Socrate nu crede în ceea ce noi numim „voință slabă", posibilitatea ca cineva să înfăptuiască un lucru, convins fiind că greșește.) Odată ce cunoaște virtutea, e cu neputință ca omul să acționeze imoral. Cine se comportă

astfel conferă un alt sens virtuții. Astfel se poate rezuma teza – pe care Aristotel i-o atribuie lui Socrate – că virtutea ar fi o formă de cunoaștere. Această concepție explică însemnătatea pe care Socrate o dă aflării unui răspuns la întrebările „Ce e curajul?" și „Ce e pietatea?". Răspunsul ne-ar oferi șansa să ne trăim viața cum se cuvine. Faptul că Socrate a reușit să-și stăpânească sentimentele prin puterea cugetului l-a îndemnat să creadă că, asemenea lui, toți oamenii sunt perfectibili.

Dar dacă virtutea în sine e o formă de cunoaștere, virtuțile – curajul, pietatea, dreptatea – constituie oare la rândul lor ramuri distincte ale cunoașterii și astfel e posibil să dobândim cunoștințe despre o singură ramură în dauna celorlalte? Platon ridică această problemă în câteva dintre dialogurile sale, mai cu seamă în *Protagoras*. În Grecia era răspândită ideea – apreciată și în zilele noastre – că o persoană poate avea și calități, și defecte. Socrate se pronunță împotriva acestei idei și afirmă că virtuțile se întrepătrund într-un tot, însă, nefiind în stare să definească virtuțile, nu poate să explice dacă sunt unul și același lucru sau dacă legăturile dintre ele sunt doar parțiale. Una peste alta, el refuză categoric să creadă că un om poate avea o virtute fără a le avea pe toate.

O altă trăsătură marcantă a personalității socratice, care adesea dă bătăi de cap în privința interpretărilor, e *eìroneía* (pentru a folosi termenul grecesc). Deși de aici derivă termenul de „ironie", cele două nu sunt neapărat sinonime. A fi ironic înseamnă a folosi cuvinte cu semnificația opusă sensului lor obișnuit, dar nu pentru a induce în eroare, întrucât vorbitorul se așteaptă și chiar dorește uneori ca ascultătorul să recunoască inversarea. Dimpotrivă, pentru vechii greci, *eìroneía* însemna „disimulare", iar cel care o folosește încearcă să ascundă ceva. Aceasta e acuza adusă lui Socrate de câteva ori în scrierile lui Platon (dar nu și la Xenofon). Bunăoară, în *Apărare*, Socrate afirmă că jurații nu vor accepta motivul din cauza căruia se vede nevoit să filozofeze în continuare în agora, și anume încălcarea poruncii zeului din Delfi. (Ascultătorii săi înțeleg că se referă la Apollo, deși Socrate nu-i pronunță numele. Pe tot cuprinsul discursului își declară supunerea față de zeu sau zeități, fără a numi vreodată pe unul din zeii panteonului grecesc.) Nu-l vor crede, spune el, pentru că îl vor suspecta de *eìroneía*. Socrate recunoaște deci că și-a creat o reputație de prefăcut, făcându-i pe oameni să înțeleagă altfel sensul pe care-l dădea cuvintelor. De asemenea, în Cartea I din *Republica*, Thrasymachos, un interlocutor potrivnic, îl acuză că s-ar fi deprins cu *eìroneía*. Deși Socrate afirmă că nu a găsit un răspuns potrivit la întrebarea „Ce e dreptatea?", Thrasymachos îl suspectează de fățărnicie și că ar ascunde răspunsul corect. În *Banchetul*, Alcibiade îl acuză pe Socrate că „și-a petrecut întreaga viață folosind *eìroneía* și jucându-se cu oamenii" și îl asemuiește unei figurine cioplite, al cărei înveliș ascunde adevăratul conținut. Potrivit lui Alcibiade, Socrate pretinde doar că se îngrijește de oameni și le oferă sprijin, pe când în realitate îi desconsideră și nu le împărtășește din cunoașterea sa.

După cum ni-l înfățișează Platon, ne putem închipui ce ușor alunecau conversațiile cu el într-un impas supărător și, totodată, cât de mare era indignarea resimțită de interlocutor. Într-un fel, Socrate era un interlocutor mascat, fapt ce trezea admirația, dar și suspiciunea ascultătorilor. Cititorii care ajung să-l cunoască din scrierile lui Platon se află oarecum în aceeași situație. Încercările noastre de a-l tălmăci nu sunt atât de precise precum am dori, căci trebuie să stabilim – lucru adesea anevoios – când crede în ceea ce spune și când nu.

Chiar și când se află în fața unor acuzații extrem de grave, Socrate pare să practice *eìroneía*. În deschiderea *Apărării* de pildă, după ce acuzatorii săi își încheie cuvântarea, spune: „ascultându-i, mai că am uitat de mine însumi, atât de convingător au vorbit". Avem de-a face cu obișnuita *eìroneía* socratică? Sau a fost cu adevărat impresionat de discursul acuzatorilor săi? Greu de zis. Socrate însuși recunoaște că suspiciunea cu care-i sunt tratate vorbele zădărnicește încercarea de a-i asigura pe judecători de bunele sale intenții. Se prea poate ca *eìroneía* să-i fi pus în spinare și acuzația de corupere a tineretului. Căci dacă Socrate practica într-adevăr *eìroneía*, iar tinerii săi adepți apreciau și foloseau la rândul lor această unealtă, atunci îi încuraja să devină prefăcuți și deloc demni de încredere, asemenea lui.

Fondul procesului

Procesul din 399 î.Hr. s-a desfășurat la scurt timp după ce Sparta a înfrânt Atena în Războiul peloponesiac (431–404 î.Hr.). La acea vreme, cele două mari cetăți rivalizau atât pe plan militar, cât și în ce

privește forma de guvernământ. În Atena domnea democrația: toți bărbații adulți care erau cetățeni ai Atenei făceau parte din Ecclesia, iar majoritatea funcțiilor erau ocupate prin tragere la sorți (votul era considerat nedemocratic, întrucât conferea unor cetățeni un statut superior). Atenienii se bucurau de o largă libertate și aveau dreptul de a vorbi după bunul plac atâta timp cât respectau legile și nu subminau democrația sau binele public. De cealaltă parte, Sparta era un regim mixt în care puterea era împărțită după niște criterii complicate între elite și cetățeni obișnuiți, exercitând o influență mult mai pronunțată decât Atena asupra educației și vieții de zi cu zi a supușilor săi.

Exista o oarecare simpatie în rândul tinerilor aristocrați înstăriți ai Atenei pentru modul de viață și de guvernare lacedemonian. Acești tineri își petreceau o bună parte din timp în *gymnasium*, se mândreau cu vigoarea lor, duceau un stil de viață voit simplu și își lăsau părul lung, imitând astfel felul de-a fi spartan. (Potrivit lui Platon și Xenofon, Socrate însuși ar fi adoptat un stil de viață similar, fapt ce l-a determinat pe Aristofan să afirme în *Păsările* că tinerii care-și exprimă admirația pentru Sparta „socratizează"). Fără îndoială că înfrângerea și prăbușirea suferită de un oraș atât de înfloritor și de populat precum Atena din partea Spartei mai săracă a sporit atracția pentru sistemul politic și modul de viață lacedemonian. Cetățenii de rând – oameni nevoiți să-și asigure traiul prin muncă – erau mândri de instituțiile democratice și de libertățile primite și nu ignorau faptul că forma lor de guvernământ avea critici și inamici deopotrivă interni și externi. De asemenea, nu făceau distincție între laic și religios, considerând mai degrabă că e de datoria fiecărui cetățean să participe la viața religioasă a cetății, conform legilor instituite de democrație, și se temeau că jignirea unui zeu recunoscut sau încălcarea unei norme religioase ar atrage multe rele asupra orașului.

Scandalul religios și lovitura de stat a oligarhilor

O serie de evenimente din timpul și de după războiul cu Sparta au demonstrat cât rău pot pricinui democrației ateniene acei indivizi care nu respectă obiceiurile religioase ale comunității, nu sunt loiali instituțiilor democratice sau admiră adversarii cetății. Într-o noapte din 415 î.Hr., chiar în ajunul plecării flotei ateniene spre Sicilia, mai multe statui ale zeului Hermes (păzitorul drumeților) au fost desfigurate, probabil de către cei care doreau să împiedice expediția. În timpul investigațiilor, mai mulți oameni, printre care Alcibiade – un mare admirator al lui Socrate, care finanțase și se oferise să conducă expediția siciliană –, au fost acuzați de profanarea unei slujbe religioase și de dezvăluirea misterelor unor străini. O parte dintre ei au fost judecați și executați. Alcibiade, deloc străin de astfel de scandaluri religioase, este chemat din Sicilia pentru a fi supus judecății. Temându-se de puterea dușmanilor și de suspiciunea ce plana asupra sa, hotărăște să fugă în Sparta pentru a evita o moarte sigură. În absența sa, atenienii îl condamnă la moarte (alături de tovarășii săi), iar el sprijină Sparta în lupta împotriva Atenei. În 407 î.Hr. se întoarce în Atena, unde este pe deplin achitat, dar de încrederea cetățenilor, democrați sau nu, n-avea să se mai bucure niciodată. Alcibiade este doar unul dintre nenumărații adepți ai lui Socrate amintiți în dialogurile platoniciene, implicați în scandalurile religioase din 415 î.Hr..

În 411 î.Hr., patru sute de adversari ai democrației ateniene dau o lovitură de stat și instaurează oligarhia, dar sunt înlăturați în decursul aceluiași an și vechiul regim e restaurat. După acest eșec, o parte dintre ei, printre care și unii tovarăși ai lui Socrate, aleg exilul. În 404 î.Hr., la scurt timp după înfrângerea Atenei, Sparta instalează la cârma cetății o comisie de treizeci de cetățeni (numiți ulterior Cei Treizeci de Tirani) care pune bazele unui regim cu mult mai puțin democratic. Critias, liderul facțiunii extremiste, făcuse în trecut parte din cercul lui Socrate. La fel și Charmides. Mulți dintre democrații care părăsiseră Atena când Cei Treizeci au pus mâna pe putere se întorc acum și îi înfrâng pe tirani, restaurând ulterior regimul democratic. (În *Apărarea* lui Platon, Socrate vorbește despre cârmuirea Celor Treizeci și încercarea lor nereușită de-al face părtaș la crimele lor.)

Fragilitatea democrației ateniene

În 399 î.Hr., mai mulți atenieni de frunte, printre care și Socrate, sunt acuzați de impietate, fapt greu de pus pe seama întâmplării. Mai degrabă e vorba de o teamă față de abateri religioase și consecințele politice care ar urma acestor abateri. De două ori se încercase înlăturarea democrației în decursul câtorva ani, iar amintirea scandalurilor religioase din 415 î.Hr. era

încă proaspătă în mintea atenienilor. În urma negocierilor, s-a hotărât amnistierea generală, așa că nimeni, cu excepția Celor Treizeci și a unui număr restrâns de persoane, nu putea fi condamnat pentru nelegiuiri înfăptuite înainte de 403 î.Hr., anul alungării tiranilor. Situația era complet diferită pentru cel care-ar fi comis o crimă după 403 î.Hr. Dacă Socrate își va fi continuat practicile atât de obișnuite pentru el în perioada ulterioară izgonirii Celor Trezeci, atunci nici cei mai înfocați susținători ai amnistierii nu s-ar fi opus aducerii sale în fața judecătorilor. Și odată ajuns acolo, procurorii obișnuiau să aducă în discuție orice ar fi putut să-l pună pe acuzat într-o lumină nefavorabilă. Nu exista o măsură legală sau un judecător numit de curte care să-i împiedice pe acuzatori să amintească de admiratori de genul lui Alcibiade, Critias sau Charmides, nu demult dușmani ai democrației ateniene sau implicați în scandaluri religioase. Legea pe care Socrate ar fi încălcat-o se referea la impietate, dar în sprijinul acestei acuzații a fost învinuit și de coruperea tineretului. Juriul va fi descoperit în asocierea sa cu dușmanii democrației sau cu persoane condamnate sau bănuite de crime religioase un temei pentru a-l considera un om periculos.

Dacă se ține cont de faptul că Anytos, unul dintre cei care au pus la cale judecarea lui Socrate și au vorbit împotriva sa, era un om de frunte în Atena, pare evident că în spatele procesului se află preocuparea pentru viitorul democrației în cetate. Și chiar dacă Anytos sau ceilalți doi acuzatori (Meletos și Lycon) erau străini de asemenea temeri, e greu de crezut că ele n-au răsunat în conștiința celor prezenți la proces. Și ar fi fost cu adevărat dificil pentru judecători să nu țină seama de legăturile lui cu adversarii democrației, când el însuși și-a făcut cunoscute opiniile antidemocratice în discursul de apărare. Democrația ateniană trebuie să fi fost extrem de fragilă în 399 î.Hr. Ulterior, cursul istoriei ne-a demonstrat că instituțiile erau suficient de puternice pentru a mai rezista aproape un secol.

Întrucât nu s-au păstrat mărturii scrise, nu știm cu certitudine dacă acuzatorii au amintit de Alcibiade sau de Critias la proces, iar mențiunile pe care le avem despre cuvântările lor nu sunt lesne de interpretat. E totuși foarte probabil să fi menționat anumite nume. Din *Apărarea* lui Platon aflăm că acuzatorii pretindeau că anumite persoane i-ar fi fost discipoli, învinuire pe care Socrate o respinge nu foarte inspirat, afirmând că nu putea să aibă discipoli atâta vreme cât nu se îndeletnicise niciodată cu dăscălia. Mai mult, în *Memorabilia*, Xenofon scrie că, potrivit „acuzatorului", Alcibiade și Critias erau discipolii lui Socrate. Pentru unii, „acuzatorul" ar fi unul dintre cei trei care au vorbit împotriva lui în 399 î.Hr. Alții însă îl identifică în persoana lui Polycrates, profesor de retorică și autor al unui pamflet ulterior procesului, ale cărui acuze Xenofon le dezminte. Mulți ani mai târziu, în secolul IV î.Hr., oratorul Eschin susține în public că Socrate ar fi fost condamnat pentru că „s-a dovedit a fi profesorul lui Critias, unul dintre Cei Treizeci care ajutaseră la răsturnarea democrației".

Cu toate că legătura lui Socrate cu Critias și Alcibiade a cântărit mult în judecarea și condamnarea sa, în mod cert n-a fost singurul factor și nici măcar cel mai important. Legea pe care ar fi încălcat-o pedepsea impietatea, iar, potrivit lui Platon, fisura în apărarea sa ar fi fost că își petrecuse întreaga viață slujind fără abatere zeul. Vorbind prin *Apărarea* lui Platon, Socrate e convins că acuzele de impietate ce i se aduc trebuie retrase. Nu avem motive să credem că acuzația a fost doar un pretext și că adevăratele motive ale judecării sale erau ideile neortodoxe și legăturile cu tiranii. Fondul politic al procesului său ne ajută să înțelegem de ce n-a fost condamnat cu zece sau douăzeci de ani în urmă, sau oricând de-a lungul vieții sale. Toate datele ne fac să credem că nu și-a schimbat stilul de viață și a rămas același om, atât în 399 î.Hr., cât și în 423 î.Hr., anul *Norilor*. Vreme îndelungată, purtarea sa a fost tolerată, dar tulburările politice din 399 î.Hr. l-au dat pe mâna judecătorilor. Socrate ne mărturisește însă în *Apărare* că presupusa lui deviere religioasă îi neliniștea profund pe acuzatori și jurați deopotrivă. Din această cauză, această presupunere se bucură de toată atenția lui.

Idealul atenian al libertății de exprimare

Faptul că la baza condamnării stau ideile religioase și asocierile politice ne arată cât de ușor se putea renunța la un ideal drag cetățenilor Atenei – idealul discuției sincere și fără oprelişti – atunci când aceștia erau stăpâniți de teamă. Acest ideal, precum și importanța lui pentru atenieni sunt perfect ilustrate de vorbele oratorului Demostene, și anume că în Atena oricine poate lăuda

constituția spartană, pe când în Sparta doar constituția spartană poate fi elogiată. Există oare și dovada altor cazuri, pe lângă procesul lui Socrate, când un atenian e adus în fața judecătorilor pentru ideile periculoase pe care le-ar fi răspândit? După secole bune de la moartea lui Socrate, câțiva scriitori au afirmat că multe alte figuri de marcă ale intelectualității ateniene din acea vreme – printre care și Protagoras, Anaxagora, Damon, Aspasia și Diagora – au fost condamnați sau nevoiți să aleagă calea exilului. Unii cercetători au afirmat că idealul atenian al libertății de exprimare s-ar fi aflat în mare primejdie în ultimele decenii ale sec. V î.Hr. Alții susțin că mărturiile despre perioade de tulburări și persecuție sunt născociri ale unor scriitori care, în încercarea de a se revendica de la filozofii pe care-i admirau, au vrut să pară persecutați de atenieni, asemenea lui Socrate. Putem afirma cu certitudine că procesul lui Socrate e singurul caz de proces intentat unui atenian nu pentru o crimă fățișă în urma căreia ar fi avut direct de suferit una sau mai multe persoane – trădare, corupție sau defăimare –, ci pentru un rău pricinuit prin intermediul răspândirii unor idei.

Potrivit lui Platon, Socrate a fost condamnat cu o foarte mică majoritate: dacă treizeci dintre jurați ar fi votat diferit, ar fi fost achitat. (Prin urmare, a fost condamnat cu o majoritate de 59 de voturi. Potrivit cercetătorilor, juriul ar fi fost constituit din 501 membri, deci 280 au votat pentru și 221, împotrivă.) Putem presupune că o bună parte dintre cei care s-au opus condamnării nu erau câtuși de puțin interesați de modul de viață sau de filozofia lui Socrate, ci pur și simplu prețuiau prea mult libertatea de exprimare de care se bucurau toți atenienii. Pentru ei, acest aspect politic depășea în importanță nelegiuirile pe care le-ar fi făcut Socrate vreodată. Dragostea atenienilor pentru libertatea de exprimare i-a permis lui Socrate să-și amăgească și să-și critice concetățenii de-a lungul întregii vieți, dar, atunci când această pasiune a fost pusă la grea încercare, n-a rezistat.

Apărarea lui Platon

În nici unul dintre dialogurile platoniciene Platon nu apare ca partener de discuție sau ca martor. Totuși, în *Apărare*, Socrate îl recunoaște pe Platon printre prietenii săi din public. Astfel, Platon ne înștiințează că a fost martor la proces și deci se afla într-o poziție ideală pentru a-l relata. Cealaltă mărturie despre proces ne-a lăsat-o Xenofon, contemporan cu Socrate, și diferă mult de prima. Xenofon însuși n-a fost prezent la discursul lui, dar afirmă că redă o parte din cuvântarea lui Socrate pe care ar fi auzit-o de la Hermogene, un alt membru al cercului socratic.

Nu trebuie să ne surprindă deosebirile dintre relatarea lui Platon și cea a lui Xenofon. (Bunăoară, Xenofon stăruie pe neajunsurile bătrâneții, de care Socrate a scăpat fiind condamnat la moarte, pe când Platon abia dacă-i amintește vârsta.) Important e că aceste două *Apărări* se pun de acord în privința mai multor detalii. Amândouă ne spun că acuzațiile împotriva filozofului au fost negarea zeilor în care credea cetatea, introducerea unor divinități noi și coruperea tineretului. De asemenea, amintesc că Meletos și-ar fi sprijinit acuzațiile pe faptul că Socrate se pretindea inspirat de o divinitate, că Socrate ar fi recunoscut influența acestei divinități, precum și vizita prietenului său, Chaerephon, la Delfi, unde oracolul ar fi confirmat poziția privilegiată cu care zeii l-au binecuvântat pe Socrate; că atunci când a fost găsit vinovat, Socrate a refuzat să propună o pedeapsă acceptabilă în ochii judecătorilor, iar după ce a fost condamnat la moarte a luat din nou cuvântul, afirmând că nu se căiește pentru felul cum a trăit și e mulțumit de desfășurarea procesului. Nimic nu ne îndeamnă să credem că Platon i-ar fi împărtășit aceste aspecte lui Xenofon. Faptul că amândoi sunt de-acord în privința lor ne asigură că nu sunt născociri.

Putem vedea însă în *Apărarea* lui Platon o transpunere cuvânt cu cuvânt (sau aproape exactă) a cuvântării ținute de Socrate la proces? Platon ar fi putut lesne să întocmească lungi notițe, să le compare cu relatările altora, îmbunătățind cu timpul această redare, cu scopul de a o apropia cât mai mult de original. Din nefericire, n-avem temeiuri să credem că Platon acorda mare importanță preciziei relatărilor sale. Unii cercetători susțin că Platon urmărea cu totul altceva. În opinia lor, *Apărarea* se aseamănă în multe privințe cu scrierile profesorilor de retorică și ale oratorilor contemporani – în special cu exercițiul de retorică al lui Gorgias, *Apărarea lui Palamade* –, iar prin modul în care-și construiește lucrarea, Platon nu urmărește să redea evenimentele cu precizie, ci mai degrabă să se ia la întrecere

ori să-i parodieze pe oratorii pe care-i disprețuia. Dar și în cazul acesta avem de-a face cu speculații.

Nu este exclus ca unele părți din discursul transpus de Platon să fi fost scrise altcândva ori să fi suferit modificări. Folosindu-și măiestria literară, Platon încearcă să-l apere pe Socrate și modul său de viață, condamnându-i totodată pe cei care i-au sortit moartea. De altfel, par să fi existat mai multe temeiuri pentru scrierea *Apărării*. Fără îndoială că Platon urmărea să-l apere și să-l cinstească pe maestrul său, înfățișând multe argumente din cuvântarea lui. În același timp însă, el a folosit procesul și moartea lui Socrate pentru a condamna Atena, îndemnându-și cititorii să respingă stilul de viață pe care atenienii ar fi dorit să i-l impună filozofului și să aleagă în schimb felul socratic de-a fi. Atena sec. IV î.Hr. nu cunoștea relatarea exactă sau biografia fidelă, așa că Platon avea libertatea să modifice materialul după bunul plac. Pentru că dorea să-și preamărească maestrul, era nevoit să-i facă în *Apărare* un portret apropiat de realitate. Însă nimic nu l-ar fi determinat să redea cuvântarea lui Socrate cât mai precis cu putință.

Nu doar acuratețea *Apărării* ar trebui să-l preocupe pe cititor, ci și în ce măsură este Socrate vinovat de acuzațiile care i se aduc, dacă e în toate privințele un om drept și demn de admirație, dacă stilul său de viață merită a fi urmat (sau, așa cum susține Socrate, e singurul ce trebuie luat în seamă) și dacă politicienii vremii aveau motive serioase pentru a se teme de un asemenea om. Cu siguranță, Platon n-ar fi dorit ca oamenii să fie preocupați exclusiv de acuratețea istorică a evenimentului, în detrimentul dimensiunii filozofice, politice și religioase.

Ura cetățenilor împotriva lui Socrate

Apărarea lui Platon place pentru că înfățișează un om care s-a străduit de-a lungul întregii vieți să-și slujească bine cetatea, dar ale cărui străduințe, în loc să-i aducă cinstea și recunoașterea binemeritate, îl sortesc morții, călăi fiindu-i cei pe care voia să-i servească. Socrate știe prea bine că ura pe care mulți cetățeni i-o poartă l-a adus într-un final în fața judecătorilor. E sărac, n-are simț politic sau influență și nu dă mare atenție familiei sau gospodăriei. Totul pentru a sluji unei cetăți care acum îl copleșește cu acuzații. Ce anume s-a întâmplat?

Socrate și-a dat multă osteneală să găsească un răspuns potrivit. Nu se mulțumește doar să dezmintă acuzațiile, ci explică pe larg de ce i-au fost aduse aceste acuzații false. Multă vreme, crede el, poporul i-a răstălmăcit spusele și astfel a devenit ținta neîncrederii publicului față de un anumit soi de oameni. De asemenea, judecățile neîntemeiate ale „celor dintâi acuzatori“ (așa cum îi numește) își au originile în piesa lui Aristofan (referire la *Norii*), în care personajul Socrate e „purtat încoace și încolo, tot spune că plutește în aer și flecărește îndelung despre niște lucruri pentru care eu nu am nici o pricepere“. Socrate din comedia lui Aristofan e în fruntea unei școli ce se îndeletnicește cu cercetarea tuturor fenomenelor empirice, consideră norii și aerul drept substanțe divine, neagă existența oricărei zeități cu excepția acestora, studiază limbajul și arta polemicii și, cu ajutorul deprinderilor retorice, „transformă cel mai slab argument în cel mai puternic“, pentru a folosi vorbele lui Socrate din *Apărare*. O altă temă centrală în *Norii* e coruperea tineretului: Strepsiade, alături de fiul său Filipide, frecventează școala lui Socrate pentru a învăța cum să scape de datoriile făcute de fiul risipitor. În final, Filipide învață să folosească tehnicile oratorice în propriul avantaj și se mândrește că poate dovedi că e de dreptul fiului să-și bată părinții. Strepsiade îl denunță pe Socrate și dă foc școlii.

Piesa, constată Socrate, a creat impresia că el se preocupă de fenomenele cerești și geografice și că, asemenea sofiștilor care călătoresc dintr-un oraș în altul, îi instruiește pe tineri contra unei sume de bani. Fals, susține Socrate. Ar fi mare lucru să ai cunoștințele pe care sofiștii pretind că le-ar avea, dar el unul n-a discutat niciodată asemenea lucruri, iar judecătorii săi îi sunt martori, întrucât mulți dintre ei l-au auzit vorbind.

Acesta nu e decât începutul explicației lui Socrate, pentru că imediat apar noi întrebări. Ce l-a îndemnat pe Aristofan să scrie astfel? Socrate trebuie să fi fost o figură destul de cunoscută în 423 î.Hr., anul apariției *Norilor*, întrucât Aristofan obișnuia să ia în batjocură doar personaje cunoscute publicului atenian. Mai mult, dacă ceea ce susținea Socrate era adevărat și mulți dintre judecători îl auziseră vorbind și știau că filozoful nu cercetează sau nu învață despre nori, aer sau alte fenomene naturale și nici

nu ia bani, asemenea sofiștilor, de ce nu l-au achitat cu o majoritate covârșitoare?

La aceste întrebări, Socrate răspunde în felul următor. Cu mult înainte ca Aristofan să scrie despre el, se făcuse cunoscut cetățenilor prin faptul că își petrecea zilele încercând să-și ducă la îndeplinire misiunea divină de a-i supune întrebărilor și de a le zdruncina certitudinile în materie de cunoaștere. Socrate le spune judecătorilor că discuțiile purtate cu concetățenii l-au învățat o lecție tristă: nu numai că ei nu știu atât cât pretind a ști, dar se simt ofensați când li se demonstrează acest fapt. În plus, felul în care insistă că gândirea sa reflexivă și tăgăduirea cunoașterii îl fac superior le stârnește ura. Vorbele sale îi încântă doar pe tinerii înstăriți, care au luxul timpului liber. Din dorința de a-l imita, acești tineri folosesc metoda lui asupra celor vârstnici. Socrate admite totuși că a ațâțat într-o oarecare măsură o generație împotriva celeilalte. Astfel s-ar explica, în opinia lui, convingerea unora dintre judecătorii care i-au ascultat cuvântările că el ar corupe tineretul.

În chip subtil, Socrate pune ura ce i-o poartă atenienii pe seama faptului că oamenii își ascund rușinea atunci când nu fac față argumentelor sale imbatabile. Acuze precum corupător de tineri, sofist sau ateu slujesc pentru a masca ura resimțită față de el. Nimeni nu va spune: „Îl urăsc pe Socrate pentru că nu pot să-i răspund la întrebări și mă umilește în fața tinerilor". Oamenii își ascund însă ura și temeiul real al furiei, preferând să-i consolideze reputația de filozof care pune la îndoială religia tradițională și îi învață pe unii șiretlicuri retorice prin care un argument prost poate fi prezentat drept unul bun. Cu atât mai eficientă e această cale de a disimula ura, cu cât parte din ceea ce se spune despre el e adevărat. Platon și Xenofon ne spun că lui Socrate îi plăcea să polemizeze, și în această privință era aidoma sofiștilor. Concepția sa despre pietate, văzută prin prisma atașamentului față de oracolul din Delfi, nu era deloc ortodoxă, și astfel el era aidoma celor care negau existența zeilor.

Socrate crede că ura – al cărei temei oamenii preferă să-l tăinuiască – i-a determinat în mare măsură pe Meletos, Anytos și Lycon să îl denunțe. Tot ura îi împiedică pe mulți membri ai juriului să admită că el a fost mereu mânat de un țel înalt și că a adus un mare serviciu cetății sale. Batjocura lui Aristofan și punerea lui sub acuzație n-ar fi putut vreodată să ducă la proces și la condamnare dacă o bună parte dintre concetățenii săi n-ar fi dorit să scape de el. Socrate va reveni de mai multe ori asupra acestui punct. La un moment dat, el se compară cu un tăun însărcinat de zeu să necăjească un cal mare și leneș. Ce înseamnă asta? Mușcătura tăunelui nu poate fi decât dureroasă, iar calul va dori în chip firesc să-l strivească. După ce judecătorii îl condamnă la moarte, Socrate le spune că au luat această decizie pentru a nu fi nevoiți să-și pună la îndoială modul de viață. Oamenii se împotrivesc introspecției: nu doresc să răspundă la întrebări profunde despre firea lor și îi urăsc pe cei care le atrag atenția că nu fac asta sau că n-o fac cum trebuie. Până la urmă, Socrate crede că majoritatea oamenilor s-ar opune celor care încearcă să trezească o conștiință a moralității în ei. De aceea consideră că procesul său nu e doar rezultatul unor întâmplări nefericite – o neînțelegere cauzată de un cunoscut dramaturg –, ci rezultatul unor forțe psihologice ancorate adânc în firea umană.

Critica democrației

Analiza urii pe care i-o poartă concetățenii e doar parte dintr-o temă mai largă asupra căreia insistă în cuvântarea sa. Atena e o democrație, un oraș în care cei mulți dețin puterea politică, un oraș având probabil viciile celor mulți. Majoritatea oamenilor nu doresc să fie puși la încercare într-o discuție și de aceea vor lua mereu măsuri împotriva celor care-i întărâtă cu întrebări. Dar aceasta nu e singura acuză pe care Socrate o aduce orașului și politicilor sale, ci mărturisește auditoriului său democrat că, în ce-l privește, a făcut bine renunțând la viața politică, întrucât o persoană virtuoasă care luptă pentru dreptate și democrație va fi ucisă. În seria de întrebări contradictorii puse lui Meletos, insistă că doar un număr restrâns de indivizi vor acumula suficientă cunoaștere pentru ameliorarea tinerilor din orice specie, restul fiind sortiți să facă o treabă proastă. El denunță măsurile ilegale luate de Ecclesia și critică tribunalele ateniene pentru ușurința cu care se lasă înduplecate de pledoarii sentimentale. Socrate sugerează că democrația e un sistem corupt prin însăși natura sa. Experiența l-a învățat că majoritatea oamenilor se mulțumesc cu o înțelegere sumară a celor mai presante întrebări legate de firea umană. Când ajung la putere, această lipsă de profunzime duce inevitabil la nedreptate.

Acuzația de impietate

Într-o bună parte a cuvântării încearcă să-și convingă ascultătorii de pioșenia sa, întrucât activitatea filozofică o desfășurase la porunca zeului stăpân la Delfi. În mod curios, e aproape singurul argument bun ce apare în *Apărare*, menit să-i susțină afirmația. Celălalt argument se ivește doar când Meletos, supus metodei, afirmă că Socrate nu crede în existența vreunui zeu, învinuire mult mai gravă și în contradicție cu acuzația oficială ce spunea că Socrate crede în alți zei, nu în cei recunoscuți de cetate. Filozoful probează numaidecât absurditatea acestei acuze. În discursul său, Meletos s-ar fi referit la o divinitate bizară (daimonul) ce-i dădea sfaturi lui Socrate. Probabil că urmărea să demonstreze că Socrate crede în alți zei decât cei recunoscuți de Atena. Dar dacă Meletos admite că Socrate se lasă inspirat de o zeitate, cum poate să-l mai bănuiască de ateism, și deci să fie luat în serios?

Cele două particularități ale religiozității socratice – slujirea unui zeu prin supunerea concetățenilor săi maieuticii și acceptarea sfaturilor unei voci divine – diferă complet de formele tradiționale ale pietății cu care contemporanii lui Socrate erau obișnuiți. Asemenea tuturor grecilor din perioada antică, atenienii își dovedeau venerația față de zei luând parte la sărbători, făcând sacrificii, mergând la sanctuare etc. Considerau că e mai bine să-și arate supunerea în chip tradițional și public, temându-se că, dacă nu și-ar fi cinstit cum trebuie zeii, aceștia s-ar fi răzbunat fără preget chiar și pe cei mai de seamă oameni, pe familiile și pe orașele lor. Socrate din *Apărarea* lui Platon nu amintește să fi participat la aceste ritualuri. Cel din *Apărarea* lui Xenofon însă participă, încă un motiv pentru care Socratele platonic e mai original, mai sfidător și mai degrabă urât și temut de concetățenii săi. E cu neputință de știut dacă omul Socrate a luat vreodată parte la ritualurile tradiționale, dar, dacă ar fi să-i dăm crezare lui Platon, nu era mânat de aceleași temeri ca atenianul de rând. N-are cum să creadă că zeii îi vor pricinui vreun rău, căci se știe un om bun, iar oamenii buni nu pot fi vătămați. De aceea nu se teme de oameni. Chiar dacă judecătorii hotărăsc să-l izgonească ori să-l condamne la moarte, nu va fi afectat, pentru că înțelepciunea și virtutea, așa cum le înțelege el (știința faptului că nu știe nimic și introspecția continuă), îi vor rămâne neatinse. În același timp, e convins că, după ce va muri, zeii nu-i vor trece cu vederea strădaniile, ba chiar îl vor privi cu bunăvoință pe cel care i-a slujit atât de bine, și de aceea nu se vede nevoit să le aducă ofrande în măsura în care menirea ofrandelor e să câștige simpatia ori să abată răzbunarea zeilor.

De fapt, Socrate recunoaște că înțelege pietatea diferit față de concepția tradițională. Ținând în continuare la credința că virtutea e o formă de cunoaștere, el inventează un test intelectual – depășind funcția ritualică – pentru a afla dacă cineva e pios. Poți să practici religia în chip tradițional, dar știi ce e pietatea? Dacă nu, îți recunoști măcar ignoranța și cauți întruna să-ți dezvolți cunoașterea, așa cum dorește zeul? Mai mult, crezi că ești o persoană bună, dar știi din ce sunt compuse virtuțile tale? Dacă nu, și dacă nu-ți trăiești viața încercând să afli, bunătatea ta e o prefăcătorie.

Se pare că atenienii au văzut în concepția socratică despre pietate ceva bizar și amenințător, cu atât mai mult cu cât era însoțită de acceptarea senină și recunoscătoare a semnului divin, luat în derâdere de Meletos – glasul care-i apare încă de copil și-l împiedică mereu de la a face ce vrea, dându-i astfel sfaturi de nădejde. În *Apărarea* lui Xenofon, Socrate descrie daimonul de care se lasă inspirat asemenea fenomenelor cu care concetățenii lui sunt obișnuiți: „Cei care prezic după țipătul păsărilor și vorbele oamenilor își bazează, evident, conjecturile lor pe voci. Să contestăm că tunetul are o voce și că ar fi un augur de cea mai mare importanță?“ Un atenian cu credințe tradiționaliste ar fi descoperit punctul nevralgic în strădania lui Socrate de a asimila vocea divină acelora care profețesc luând aminte la capriciile naturii. Prezicătorii erau numiți și se supuneau normelor cetățenești. Socrate nu fusese desemnat să slujească într-o funcție religioasă și, afirmând că poate intra în directă legătură cu divinul, se sustrăgea de la căile firești prin care cetățenii ajungeau în prezența sacrului. Socrate din *Apărarea* lui Platon nu aseamănă vocea divină unui fenomen ce nu creează o ruptură sau o diferențiere între el și ceilalți. Dimpotrivă, justifică alegerea de a nu se implica în viața politică a cetății mai presus de îndatoririle cetățenești prin inspirația venită de la glasul lui divin și crede că decizia de a se prezenta în fața judecătorilor pentru a dezminți învinuirile ce-i sunt aduse (deși ar fi putut

foarte bine să aleagă exilul) e potrivită întrucât daimonul nu s-a opus. Daimonul socratic e o divinitate cu implicații politice: îl sfătuiește cum să întrețină legături cu concitadinii și cum să se comporte în treburile publice. Prin urmare, nu numai că viziunea lui despre pietate și despre așteptările zeilor nu e ortodoxă, dar și susține că primește sfaturi de la un glas ce nu se sfiește a-i vorbi despre chestiuni publice.

Pericolul reprezentat de Socrate

Așadar, un judecător onest și lipsit de prejudecăți ar fi văzut în Socrate o amenințare la adresa cetății și l-ar fi găsit vinovat de învinuirile ce i se aduc. Într-un fel, negase zeii recunoscuți de oraș, introdusese noi zei și, învățându-i pe tineri despre acestea, îi corupea. Indiferent dacă vorbea de „zeu" sau de „zei", felul în care înțelegea să-i slujească era nemaiîntâlnit și reprezenta un pericol politic. Faptul că susținea că doar pietatea sa era autentică, pe când virtuțile nechibzuite ale concetățenilor erau mincinoase, arată că, la fel ca și în cazul vieții politice, Socrate considera viața religioasă a Atenei nevrednică de un om virtuos.

Dacă s-ar mai putea îndoi cineva că pietatea neconvențională predicată de Socrate l-a pus în conflict cu voința populară, trebuie doar să ne amintim de fragmentul din *Apărarea* lui Platon în care Socrate le spune judecătorilor că mai degrabă și-ar sluji zeul decât pe ei. Gândind că ar putea fi achitat cu condiția să nu mai filozofeze în agora, refuză categoric această presupusă ofertă, convins fiind că menirea sa religioasă de a-i aduce pe atenieni pe calea autocunoașterii nu trebuie pusă niciodată pe un plan secundar. „Cetățeni ai Atenei, îmi sunteți dragi și vă iubesc, însă mă voi supune Zeului mai degrabă decît vouă. Câtă vreme mai am suflare și sunt în putere, nu voi înceta să filozofez." N-ar fi fost nevoie să recunoască atât de explicit că felul în care înțelegea pietatea l-ar fi determinat, în anumite situații, să nesocotească legea cetății. Tot discursul său este marcat de disprețul fățiș față de viața din Atena și de cetățenii ei. Mai mult, se mândrește cu faptul că nu va face eforturi să obțină bunăvoința judecătorilor ori să-și ascundă superioritatea, conștient fiind că ranchiuna i-ar putea determina pe unii să voteze împotriva sa. Alții ar putea apela la mila judecătorilor sau și-ar aduce prietenii și copiii înlăcrimați la proces, dar Socrate nu se coboară la aceste moravuri ce viciază sistemul legal. Aici, ca de altfel în multe cuvântări, află un prilej favorabil pentru a le găsi la rândul său pricini acuzatorilor și concetățenilor (cel puțin celor care au votat împotriva lui) pentru felul în care-și trăiesc viața. De exemplu, după ce e găsit vinovat și îndemnat să-și aleagă propria pedeapsă, le spune judecătorilor că ar trebui să primească mâncare pentru tot restul vieții, căci asta merită, deși în cele din urmă se oferă să plătească o mină de argint (monedă de aur sau de argint, a cărei valoare era egală cu o sută de drahme), adică echivalentul salariului pe o sută de zile, amendă pe care prietenii săi înstăriți din juriu o ridică la 30 de mine. De fapt, procesul îi oferă lui Socrate prilejul să-și judece judecătorii. Însă rolul îi venea ca o mănușă, căci de asta se ocupa zi de zi.

Socrate vs Platon

Putem conchide că Platon era conștient de pericolul politic și religios reprezentat de Socrate. *Apărarea* sa e complexă și captivantă tocmai pentru că nu e gândită ca un panegiric menit să ascundă particularitățile stilului de viață socratic ce au trezit teama și ranchiuna multora dintre concetățenii săi. Firește, Platon lasă să se înțeleagă că e de partea lui Socrate și împotriva Atenei, dar prin această poziție ne dezvăluie de ce Socrate avea deopotrivă dușmani și prieteni. Multiplele fațete ale portretului realizat de Platon îi sporesc veridicitatea și totodată ne fundamentează încrederea în autenticitatea sa ca izvor istoric. Dacă ni l-ar fi înfățișat pe Socrate drept un propagator inofensiv al virtuților morale, am fi găsit cu greu explicația condamnării sale la moarte și, în cele din urmă, a aducerii sale în fața conducătorilor.

Platon nu dezvăluie în *Apărare* că ar avea obiecții față de stilul de viață sau față de filozofia lui Socrate. Structura *Apărării* nu-i permite acest lucru. A hotărât în schimb să-i dea frâu liber lui Socrate, fără a interveni cu propriile-i reflecții despre natura învinuirilor aduse maestrului. În *Republica* însă, ne vorbește prin intermediul principalului interlocutor, „Socrate", despre impactul filozofiei asupra tinerilor necopți. Când tinerii ajung să cunoască dubiul filozofic, îndreptat spre morala tradițională învățată în cadrul familiei și al comunității, și observă că aceste valori consacrate nu rezistă asaltului logic, sunt tentați să respingă cu totul moralitatea tradițională și să devină astfel niște nelegiuiți. De-aici și reputația filozofiei de-a fi o preocupare periculoasă. În consecință,

Socrate din *Republica* sugerează că tinerii n-ar trebui să fie expuși dubiului moral până la o vârstă considerabilă. În realitate, Socrate nu și-a impus această restricție. În *Apărarea* lui Platon, îi place să pună întrebări oricărui atenian, nimeni, în opinia lui, nefiind prea tânăr sau prea în vârstă pentru practicarea introspecției. Recunoaște, în plus, că tinerilor care nu-și pot apăra convingerile le place foarte mult să-și vadă părinții puși în dificultate. Pe când Socrate din *Apărare* consideră că îndoiala filozofică nu trebuie zăgăzuită, Socrate din *Republica* – purtător al crezului platonic – susține că într-o societate ideală această activitate trebuie ținută sub control. În *Legile*, vorbitorul aflat în trecere prin Atena laudă Sparta și Creta pentru că interzic tinerilor să critice legile cetății. Platon cunoștea motivele pentru care Socrate era considerat un om primejdios, dar și faptul că se făcea într-o oarecare măsură vinovat de impietate și de coruperea tineretului. Astfel, admirația pe care i-o purta maestrului său e cu atât mai remarcabilă.

Moștenirea lui Socrate

Gândirea rodnică și stilul provocator al lui Socrate au stârnit un puternic ecou în Elada. Aristippos din Cyrene, unul dintre discipolii săi și întemeietor al școlii cirenaice, a cărei activitate înfloritoare s-a întins pe parcursul unui secol și jumătate, afirma că virtute supremă este plăcerea. (Socrate pare să fi îmbrățișat această idee în *Protagoras*, dar o respinge vehement în *Gorgias* și în alte dialoguri.) Antisthenes din Atena, alt discipol de seamă din sec. IV î.Hr., dezvoltă ideea lui Socrate conform căreia un om bun nu poate fi vătămat. Cu alte cuvinte, virtutea singură e necesară fericirii. Această doctrină joacă un rol central în școala de gândire cinică întemeiată de Diogene din Sinope, care avea să exercite o influență îndelungată asupra filozofiei grecești și romane. Asemenea lui Socrate, Diogene era preocupat în totalitate de etică, își ținea cuvântările în agora și trata cu nepăsare chestiunile materiale, puterea politică sau onorurile tradiționale. Spre deosebire de Socrate însă, cinicii vedeau în toate distincțiile convenționale și în cultura tradițională piedici pentru o viață virtuoasă. Pledau pentru o viață în strânsă legătură cu natura și considerau că animalele și oamenii de odinioară care trăiau în afara societății erau mai aproape de natură decât contemporanii. (Cuvântul cinic derivă din grecescul *Kynós*, însemnând câine. Prin urmare, cinicii trăiau asemenea animalelor.) Plecând de la ideea că doar virtutea e necesară unei vieți fericite, ei își îndreptau atacurile spre căsătorie, familie, distincții naționale, autoritate și realizări culturale. Însă cele mai importante școli antice de gândire influențate de Socrate sunt stoicismul, întemeiat de Zenon din Citium, și scepticismul, multe veacuri dominant în Academia lui Platon, după ce Arcesilaos ajunge la cârma acestei școli în 273 î.Hr. Zenon a fost influențat de Socrate prin intermediul cinicilor, dar stoicii romani, mai cu seamă Epictet, vedeau în filozoful din Atena modelul forței interioare inteligente, căutând să găsească noi justificări pentru ideea că virtutea aduce cu sine fericirea. Doctrina stoică potrivit căreia inteligența divină conduce lumea într-un sens pozitiv se inspiră profund din ideile pe care Xenofon le atribuie lui Socrate în *Memorabilia*.

Asemenea lui Socrate, Arcesilaos n-a scris nimic. Filozofa invitându-i pe alții să expună o teză. Apoi, folosind maieutica socratică, înfățișa contradicția inerentă tezei. Prin practicarea metodei socratice, Arcesilaos și urmașii săi din Academie afirmau cu mândrie că nu se abăteau de la tema centrală din scrierile lui Platon. Dar, la fel ca și cinicii care au împins filozofia lui Socrate pe o cale străină autorului ei, Arcesilaos și scepticii de la Academie s-au folosit de metoda socratică pentru a tăgădui posibilitatea oricărei convingeri și nu doar pentru a nega cunoașterea. Esența gândirii academice în perioada scepticilor spunea că, de vreme ce nu putem separa adevărul de falsitate, trebuie să ne ferim a mai crede ceva. Dimpotrivă, Socrate se rezuma la a spune că nu deține cunoașterea și considera unele idei mai degrabă adevărate decât false.

Deși a influențat profund gândirea greacă și romană, nu toți marii filozofi ai Antichității au văzut în el un model de moralitate sau un gânditor de marcă. Aristotel a preluat căutarea socratică a definițiilor, dar îl critică pentru concepția mult prea reflexivă asupra intelectului uman. Epicureii, rivali ai stoicilor de la Academie, îl tratau cu dispreț.

Odată cu ascensiunea creștinismului în Evul Mediu, influența lui Socrate a devenit neînsemnată. Vreme de multe veacuri el n-a fost decât ca un atenian condamnat la moarte. Renașterea însă a redescoperit scrierile lui Platon, ale stoicilor și ale

scepticilor, iar personalitatea și gândirea lui Socrate a început să joace un rol din ce în ce mai important în filozofia europeană. Între sec. XVI și XIX, precaritatea și excesele democrației ateniene au devenit subiect predilect pentru gânditorii politici. Criticile aduse de Xenofon și Platon democrației, fundamentate pe moartea lui Socrate, au jucat un rol semnificativ. Comparațiile între Socrate și Iisus Hristos au devenit un fapt obișnuit, propagându-se până în sec. XX, deși diferențele dintre cele două figuri sau modul în care au servit asemănările au variat puternic de la o perioadă la alta. În jurul daimonului socratic s-au născut o serie de controverse. Era cu adevărat sfătuit de glasul lui Dumnezeu? Sau era vorba doar de glasul lăuntric, mânat de înțelegerea intuitivă și firească a virtuții, așa cum credea Montaigne? Sau dorea să surpe temelia irațională și convențională a practicii religioase, pentru a da religiei un fundament științific (așa cum credeau deiștii din sec. XVIII)?

În sec. XIX, Socrate a fost văzut ca o figură-cheie în evoluția gândirii europene sau ca un proroc de tip cristic dintr-o sferă mai înaltă. Pentru Hegel, apariția lui Socrate a însemnat trecerea de la morala de tip prereflexiv la cunoașterea de sine care, în chip tragic, n-a izbutit să se pună în acord cu standardele civice universale. Søren Kierkegaard, a cărui disertație cercetează îndeaproape ironia socratică, vedea în Socrate anticiparea păgână a credinței sale conform căreia creștinismul e o doctrină trăită cu așteptări aproape imposibil de satisfăcut. Cu toate acestea, el considera ironia socratică drept o nepăsare profund greșită față de moralitate. Friedrich Nietzsche se luptă în scrierile sale cu raționalismul socratic unidirecțional și cu distrugerea formelor culturale.

Dimpotrivă, în Anglia victoriană, gânditorii utilitarieni l-au idealizat pe filozoful atenian sub chipul unui martir cristic care a pus bazele concepției moderne, raționale și științifice despre lume. John Stuart Mill pune execuțiile legale ale lui Socrate și Iisus pe aceeași treaptă, pentru a arăta ce se întâmplă când mulțimilor li se permite să-i persecute pe cei cu o gândire neortodoxă. Benjamin Jowett, cel mai însemnat traducător al lui Platon din sec. XIX, le spunea studenților săi la Oxford: „cele două biografii care ne interesează profund (deși nu în egală măsură) sunt cea a lui Iisus și cea a lui Socrate". Astfel de comparații se întâlnesc și în sec. XX: existențialistul german Karl Jaspers îl consideră pe Socrate, alături de Buddha, Confucius și Iisus, un individ paradigmatic.

Disputa dintre Socrate și democrația ateniană a modelat gândirea unor filozofi politici precum Leo Strauss, Hannah Arendt sau Karl Popper. Michel Foucault și-a dedicat ultimele scrieri tradiției introspecției și grijii de sine instituite de Socrate. Filozofia analitică, avându-și obârșia în scrierile lui Gottlob Frege, G.E. Moore și Bertrand Russell, la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, folosește ca metodă fundamentală procesul „analizei conceptuale", formă de cercetare nonempirică asemănătoare căutării socratice a definițiilor.

Influența lui Socrate nu dăinuie doar printre filozofi și între zidurile academiilor. El rămâne pentru noi toți o provocare pentru suficiența de sine și un model de integritate.

sodă caustică

Hidroxid de sodiu (NaOH), compus anorganic. Bazele alcaline – soda caustică și potasiul caustic (hidroxid de potasiu) – sunt compuși industriali foarte importanți, folosiți în obținerea săpunului, a sticlei și a altor produse. Au fost extrași cu ușurință încă din cele mai vechi timpuri, prin înmuierea în apă a cenușii obținute din arderea lemnului (leșie). Metodele industriale de producere a sodei caustice s-au dezvoltat în sec. XVIII (procesul Leblanc) și XIX (procesul Solvay sau al sodei calcinate) și au fost înlocuite pe scară largă de electroliză.

Soddy, Frederick

(02.09.1877, Eastbourne, Sussex, Anglia - 22.09.1956, Brighton, Sussex)

Chimist britanic. A lucrat împreună cu Ernest Rutherford la dezvoltarea unei teorii a dezintegrării elementelor radioactive. În 1912 a fost printre primii care au ajuns la concluzia că elementele pot exista în forme (izotopi) cu diferite mase atomice, imperceptibile din punct de vedere chimic. În lucrarea *Știință și viață* (Science and Life, 1920), a subliniat valoarea izotopilor în determinarea vârstei geologice (*vezi* datare cu carbon 14). Pentru cercetările sale în domeniul radioactivității și al izotopilor i-a fost decernat Premiul Nobel în 1921.

sodiu

Element chimic, unul dintre metalele alcaline, cu simbol chimic Na și număr atomic 11. Un metal argintiu-alb, foarte

moale, al șaselea element ca răspândire pe Pământ. Apare, în special, ca halit, niciodată liber. Extrem de reactiv, este folosit ca reactiv chimic și material brut în metalurgie, în schimburile de căldură (în generatoare nucleare și anumite tipuri de motoare) și la lămpile pe bază de vapori de sodiu (*vezi* lampa cu descărcare electrică). Este esențial pentru viață, dar rareori e eficient în diete; consumul în exces cauzează hipertensiunea. Sodiul în compuși (mulți dintre aceștia cu o mare importanță industrială, printre care bicarbonatul de sodiu, soda caustică, nitratul de sodiu – salpetrul de Chile – și clorura de sodiu) are valența 1. Carbonatul de sodiu, una dintre cele mai importante materii chimice de bază, este folosit la fabricarea sticlei, a detergenților și a produselor de curățare. Hipocloritul de sodiu, cunoscut ca decolorant, este și el folosit la decolorarea celulozei și a textilelor, la clorinarea apei și pentru producerea unor medicamente. Sulfatul este folosit în procedeul Kraft și la fabricarea cartonului, a sticlei și a detergenților. Tiosulfatul (hiposulfit sau „hipo") este folosit în arta fotografică.

Sodoma și Gomora

Orașe legendare din Palestina antică. Potrivit Vechiului Testament, Cartea Genezei, cele două orașe au fost trecute prin „foc și pucioasă", din cauza caracterului lor vicios. Locul în care se aflau așezările nu se cunoaște, dar se presupune că undeva sub apele Mării Moarte. Dovezile arheologice demonstrează că zona a fost odinioară fertilă, astfel că l-ar fi putut atrage pe personajul biblic Lot să-și pască turmele aici. Păcatele celor două orașe au inspirat mulți scriitori, printre care Jean Giraudoux și Nikos Kazantzakis.

sodomie

Copulare carnală noncoitală. Este considerată infracțiune în anumite jurisdicții. Unele legi privind sodomia, îndeosebi în țările Orientului Mijlociu și în acele jurisdicții conforme Sharia, dispun pedepse severe care merg până la închisoarea pe viață pentru raporturi homosexuale, chiar dacă acestea au loc între adulți care își dau consimțământul. Alte legi privind sodomia interzic o varietate de alte forme de contact sexual, aplicându-se chiar și cuplurilor căsătorite. Nu există astfel de reglementări în codurile de legi din Danemarca, Franța, Italia, Suedia, Olanda, Elveția și alte țări. Comitetul Wolfenden din Marea Britanie și Institutul de Drept American recomandă abolirea pedepselor penale pentru sodomie, cu excepția cazurilor ce implică violența, copiii sau incitare publică. Această poziție a fost adoptată în Anglia în 1967 și, ulterior, de multe state americane.

sofer *sau* sopher

În iudaism, cărturar între sec. V și II î.Hr., care transcria, edita și interpreta Biblia. Primul a fost Ezra, care, împreună cu discipolii săi, a creat tradiția școlii rabinice, actuală încă. Această activitate s-a născut din necesitatea de a pune în practică aspirațiile idealiste ale Torei și ale tradiției orale în viața de zi cu zi, având ca efect codificarea legii mozaice. Soferii au avut o importanță istorică semnificativă în fixarea canonului Vechiului Testament. Mai târziu, termenul s-a identificat cu profesorul care preda Biblia copiilor sau era calificat pentru a scrie pergamentele Torei.

Sofia *în Antichitate* Serdica

Oraș, 1 096 389 loc. (2001), capitală a Bulgariei. Așezare tracică în sec. VIII î.Hr., s-a dezvoltat mult în perioada ocupației romane. Jefuită de huni în sec. V d.Hr., a fost reconstruită sub Imperiul Bizantin. În 809 d.Hr. a devenit oraș bulgar, dar a revenit din nou Imperiului Bizantin între 1018 și 1185, când s-a format un al doilea Țarat Bulgar. Din 1382 a aparținut turcilor, dar în 1778 a fost eliberat de ruși. În 1879 a devenit capitala bulgară. Reprezintă principalul centru cultural, industrial și de transporturi al țării. Printre instituțiile educative se remarcă Universitatea Sofia (1888), cea mai veche universitate din Bulgaria. Printre monumentele istorice se numără și catedrala Sf. Sofia, datând din sec. VI d.Hr.

Sofia *în rusă* Sofia Alekseevna

(27.09.1657, Moscova, Rusia – 14.07.1704, Moscova)

Regentă a Rusiei (1682–1689), fiică a țarului Aleksei. S-a împotrivit succesiunii la tron a fratelui ei vitreg Petru I cel Mare (1682), provocând o revoltă a gărzii de corp a țarului (*vezi* streliți). A aranjat ca fratele ei, Ivan V, să împartă domnia cu Petru, iar ea a preluat rolul de regentă. Cu ajutorul principalului ei consilier și totodată iubit, Vasili Golițîn, a promovat dezvoltarea industriei și a încheiat tratate de pace cu Polonia (1686) și China (1689). După două campanii militare dezastruoase împotriva tătarilor din Crimeea (1687,

1689), a încercat să-şi recâştige influenţa cu ajutorul streliţilor, care au fost însărcinaţi cu izgonirea lui Petru şi a consilierilor săi. A fost detronată de Petru în 1689 şi forţată să se retragă la o mănăstire.

sofişti

Grup de învăţători, retori şi scriitori itineranţi, cunoscuţi în Grecia la sfârşitul sec. V î.Hr. Mişcarea sofistă s-a născut într-o perioadă în care apăruseră îndoieli cu privire la natura absolută a valorilor cunoscute şi a modului de viaţă tradiţional. Apăruse o opoziţie între natură, pe de o parte, şi datină, tradiţie sau lege, pe de alta, în cadrul căreia obiceiul era privit fie ca un obstacol artificial în calea libertăţii stării naturale, fie ca o piedică benefică şi civilizatorie pusă în calea anarhiei naturale. Ambele păreri erau argumentate de sofişti, însă prima era cel mai des întâlnită. Primul şi cel mai cunoscut sofist a fost Protagoras, urmat de Gorgias din Leontis, Prodicos, Hippias, Antifon, Critias şi Trasymachos. O a doua şcoală sofistică a apărut mult mai târziu, în sec. II d.Hr.

Sofocle

(cca 496 î.Hr., Colonos, în apropiere de Atena, Grecia - 406 î.Hr., Atena)

Alături de Eschil şi de Euripide, Sofocle este unul dintre cei trei mari autori greci de tragedii ai Atenei epocii clasice. Cea mai cunoscută dintre cele 123 de piese ale sale este *Oedip rege* (Oidipous Tyrannos).

Viaţa şi activitatea

Sofocle a fost contemporan cu ceilalţi doi clasici ai tragediei greceşti, fiind mai tânăr decât Eschil şi mai în vârstă decât Euripide. S-a născut la Colonos, un sat de la marginea Atenei. Tatăl său, Sofillus, era un bogat fabricant de armuri, iar Sofocle a primit o educaţie bună. Datorită frumuseţii fizice, calităţilor atletice şi talentului muzical, în 480 î.Hr., la vârsta de 16 ani, a fost ales conducător al tinerilor însărcinaţi cu intonarea peanului (cânt coral în cinstea unui zeu), cu ocazia sărbătoririi marii victorii a grecilor împotriva perşilor, în bătălia navală de la Salamina. Despre implicarea sa în viaţa publică nu se cunosc prea multe, însă datele care ni s-au transmis arată că se bucura de popularitate şi participa activ la viaţa comunităţii, dovedind un talent artistic ieşit din comun. În 442 î.Hr. a fost numit trezorier în comitetul responsabil cu încasarea şi administrarea tributului plătit de aliaţii Atenei în cadrul Ligii de la Delos. În 440 î.Hr. a devenit unul dintre cei zece strategi (comandanţi ai forţelor armate ateniene), alături de Pericle, printre alţii, demnitate pe care o va mai deţine de două ori de-a lungul vieţii. În 413 î.Hr., la vârsta de 83 de ani, Sofocle a fost ales comisar special (proboulos), împreună cu alte nouă personalităţi ateniene, şi investit cu puteri extraordinare pentru a reorganiza Atena după înfrângerea suferită la Siracusa, în Sicilia. Ultima menţiune care îl găseşte pe Sofocle în viaţă datează chiar din anul morţii sale, 406 î.Hr., când a condus un cor în memoria rivalului său decedat, Euripide, înainte de sărbătorile din anul respectiv.

Deşi puţine, aceste informaţii indică faptul că Sofocle era devotat oraşului Atena, cu forma sa de guvernământ, religia şi modelele sale sociale. Sofocle s-a născut într-o familie bogată, a primit o educaţie aleasă, a ieşit în evidenţă datorită farmecului şi graţiei sale, s-a aflat în relaţii bune cu cele mai importante familii ateniene, a fost prieten cu cele mai proeminente personalităţi şi destul de norocos să moară înainte ca Atena să capituleze definitiv în faţa Spartei, în 404 î.Hr. Într-una dintre ultimele sale piese, *Oedip la Colonos* (Oidipous epi Kolônôi), Sofocle vorbeşte cu afecţiune atât despre locul său natal, cât şi despre marele oraş.

În plan literar, Sofocle a repurtat primul succes la sărbătorile dramatice din 468 î.Hr., organizate în cinstea lui Dionysos, învingându-l chiar pe marele Eschil. Succesul său în epocă a fost neegalat, atât ca amploare, cât şi ca durată. În total, Sofocle a scris 123 de piese pentru sărbători. Având în vedere că fiecare autor care intra în competiţie prezenta de obicei patru piese, Sofocle trebuie să fi participat de cca 30 de ori, câştigând de 24 de ori – în comparaţie cu doar 13 succese pentru Eschil şi patru pentru Euripide – şi nu a încheiat niciodată concursul sub locul doi.

Realizări literare

Conform izvoarelor antice, lui Sofocle i se datorează numeroase inovaţii. A introdus un fel de „decoruri scenice pictate" pentru a obţine o anumită atmosferă sau a stabili locul acţiunii. A mărit numărul de membri ai corului, de la 12 la 15. Cea mai importantă noutate adusă de Sofocle este însă introducerea celui de-al treilea actor. Înainte de inovaţia sa, numărul de actori care puteau juca într-o piesă era limitat la doi, deşi acestora li se permitea să se „dubleze" (adică să joace mai multe roluri). Adăugarea celui de-al treilea actor permitea

autorului să crească numărul personajelor și să lărgească spectrul interacțiunilor. Prin această modificare s-a extins aria conflictului dramatic, acțiunea devenea mai fluidă, iar situațiile, mai complexe.

Într-o tragedie tipică de Sofocle, personajele, impresionante prin hotărâre și tărie de caracter, posedă câteva calități sau defecte puternic reliefate, care, combinate cu un anumit set de circumstanțe, îi împing spre o soartă tragică. Sofocle creionează povestea personajelor sale cu atenție, într-un stil simplu, iar efectul dramatic este deosebit. Se creează astfel o situație coerentă, plină de suspans, a cărei desfășurare susținută și inevitabilă a ajuns să sintetizeze forma tragediei antice. Sofocle arată că majorității oamenilor le lipsește înțelepciunea și prezintă adevărul în opoziție cu ignoranța, iluziile și nebunia. Multe piese se desfășoară în jurul unor erori de gândire (judecăți pripite, știri și zvonuri false, optimism fals, nebunie). Personajul principal întreprinde o acțiune ce are la bază o eroare gravă; acest fapt îi afectează pe ceilalți, care reacționează fiecare în felul său, și determină protagonistul să mai facă un pas spre pieire – a sa și a celorlalți. La fel de important, personajele care suferă de pe urma tragicei erori sunt prezente în același timp pe scenă sau aparțin aceleiași generații. Acest tip de tragedie mai complexă a necesitat un al treilea actor. Sofocle a abandonat astfel cadrul larg al trilogiei eschiliene și a comprimat toată acțiunea într-o singură piesă. Începând de la Sofocle, cuvântul „trilogie" a ajuns să desemneze trei tragedii separate, scrise de același autor și prezentate în cadrul aceleiași sărbători.

Limbajul din piesele lui Sofocle este perfect adaptat cerințelor diferitelor momente dramatice; se caracterizează când prin seriozitate ponderată, când prin naturalețe, prin intensitate emoțională sau prin calm, poate fi complex și figurativ sau simplu și direct. Sofocle a fost un maestru al formei și al exprimării, bucurându-se de multă prețuire din partea contemporanilor. Este cunoscut mai ales pentru simpatia și înțelegerea cu care creează personaje vii, puternice; celebre sunt mai ales personajele sale tragice feminine, de exemplu Electra și Antigona. Puțini dramaturgi reușesc să dezvolte subiectul cu atâta forță și siguranță; referințele frecvente la *Oedip rege* din *Poetica* lui Aristotel arată că filozoful considera această piesă o capodoperă din punctul de vedere al structurii, iar de atunci puțini au fost criticii care să-l contrazică. Sofocle este neîntrecut în construirea momentelor de mare tensiune dramatică și în utilizarea ironiei tragice.

S-a afirmat că Sofocle a fost un mare artist și nimic mai mult; nu s-a ocupat nici de probleme religioase, ca Eschil, nici de probleme filozofice, ca Euripide. I-a acceptat pe zeii greci așa cum îi percepea doctrina oficială, mulțumindu-se să prezinte în operele sale oamenii și conflictele lor. Trebuie însă scos în evidență faptul că, pentru Sofocle, „zeii" reprezintă forțele naturale ale universului, cărora ființele umane le sunt supuse fără știința sau fără voia lor. Oamenii trăiesc cea mai mare parte a vieții în ignoranță, deoarece nu există o legătură între ei și aceste forțe și structurile neschimbate, eterne ale realității. Durerea, suferința, momentul tragic îi pot însă aduce pe oameni în contact cu ordinea universală a lucrurilor. Aceste experiențe îl pot face pe om mai uman, îl pot aduce mai aproape de el însuși.

Tragediile

S-au păstrat doar șapte tragedii complete dintre operele lui Sofocle, alături de 400 de versuri ale unei drame satirice, numeroase fragmente ale unor opere acum pierdute și 90 de titluri. Toate cele șapte tragedii sunt lucrări de maturitate, însă doar două dintre ele, *Filoctet* (Philoktêtês) și *Oedip la Colonos*, pot fi datate relativ exact. *Aias* este considerată de obicei cea mai timpurie dintre piesele păstrate. Există unele informații că *Antigona* (Antigónê) s-a pus în scenă pentru prima dată în 442 sau 441 î.Hr. *Filoctet* a fost jucată prima dată în 409, când Sofocle avea 90 de ani, iar despre *Oedip la Colonos* se spune că a fost jucată după moartea dramaturgului de către nepotul său.

Ajax Întreaga acțiune a tragediei *Ajax* (Aias mastigophoros) se construiește în jurul lui Ajax, legendarul erou al războiului troian, a cărui mândrie îl conduce la trădare și în final, în partea a treia a piesei, la pieire prin sinucidere. Aias este profund jignit de decizia conducătorilor greci de a oferi cel mai important premiu pentru vitejie (armura lui Ahile) lui Odiseu. Încearcă să-i asasineze pe Odiseu și pe cei responsabili de această decizie, comandanții greci Agamemnon și Menelau, însă este împiedicat de intervenția zeiței Athena. În fața acestei umilințe, decide să se arunce în propria sabie. Agamemnon și Menelau decid să-i lase corpul neîngropat, ca pedeapsă. Însă înțeleptul Odiseu îi înduplecă să-i

ofere o înmormântare onorabilă. În final, Odiseu este singurul personaj care pare să înțeleagă cu adevărat natura schimbătoare a destinului oamenilor.

Antigona Antigona este fiica lui Oedip, fostul rege al Tebei. Ea este dispusă să riște pedeapsa cu moartea, instituită de noul rege, unchiul ei Creon, împotriva oricui ar încerca să îl îngroape pe fratele ei Polinike. (Polinike tocmai fusese ucis într-un atac împotriva Tebei, iar ca pedeapsă postumă pentru acest atac, Creon interzice înmormântarea corpului său.) Urmându-și instinctele și sentimentele de iubire, loialitate și omenie, Antigona îl sfidează pe Creon și își îngroapă fratele. Creon, convins că rațiunile de stat sunt mai importante decât legăturile de rudenie, refuză să-i comute pedeapsa. În cele din urmă, Creon este convins de profetul Tiresias să o elibereze pe Antigona, însă este prea târziu: Antigona se sinucide în închisoare. Fiul lui Creon, Hemon, se sinucide din dragoste și devotament față de Antigona, iar soția lui Creon, Euridice, își ia viața de durere în fața acestor evenimente tragice. La finalul piesei, Creon rămâne singur, dezolat, cu inima frântă. Prin interpretarea îngustă și nejustificat de rigidă a îndatoririlor sale civice, Creon i-a sfidat pe zei, căci nu a respectat îndatoririle oamenilor față de morți. Piesa arată deci cum obligațiile cetățenești pot intra în conflict cu sentimentele și principiile religios-morale.

Trahinienele Piesa se concentrează în jurul eforturilor Deianeirei de a-l recâștiga pe soțul ei, Herakles. Eroul, plecat pentru a îndeplini una dintre muncile sale, își trimite noua iubită, Iole, să locuiască împreună cu soția sa, în casa lor din Trachis. Filtrul pe care Deianeira îl folosește pentru a-l recâștiga pe Herakles se dovedește otrăvitor, iar ea se sinucide când află de suferința pe care i-a cauzat-o soțului. Astfel, în *Trahinienele* (Trachiniai), lipsa de sensibilitate a lui Herakles (care își trimite amanta să locuiască împreună cu soția) și ignoranța Deianeirei provoacă o tragedie.

Oedip rege Tragedia *Oedip rege* este o capodoperă în ce privește structura, reprezentând, din acest punct de vedere, apogeul tragediei grecești clasice. Personajul principal, Oedip, este regele înțelept, fericit și iubit al Tebei. În afară de faptul că e iute la mânie, nerăbdător și arogant în perioade de criză, pare să fie înzestrat cu cele mai bune calități. Însă Oedip crede că este fiul regelui Polib din Corint și al soției sale. El a devenit rege al Tebei după ce a salvat orașul de Sfinx, răspunzând corect la ghicitoarea acestuia, și a primit astfel mâna reginei văduve, Iocasta. Înainte de se înfățișa în fața Sfinxului, Oedip părăsise Corintul pentru totdeauna, deoarece oracolul de la Delfi îi prezisese că își va ucide tatăl și se va căsători cu mama sa. Pe drumul de la Corint la Teba, Oedip se întâlnește la o răspântie cu un bătrân însoțit de cinci servitori și între ei izbucnește o ceartă. Într-o răbufnire de mânie și de aroganță, Oedip îi omoară pe bătrân și pe patru dintre servitorii săi.

Piesa începe în orașul Teba, bântuit de o molimă cumplită. Cetățenii îl imploră pe Oedip să găsească un leac, iar regele decide să consulte oracolul din Delfi. Răspunsul este că molima va înceta atunci când ucigașul primului soț al Iocastei, fostul rege Laios, va fi descoperit și pedepsit pentru fapta sa. Oedip hotărește să-l găsească pe ucigașul lui Laios, iar o mare parte din piesă se axează pe cercetările sale în această direcție. De-a lungul unor scene încărcate de tensiune rău prevestitoare, investigația se transformă tot mai mult într-o încercare obsesivă de reconstituire a propriului trecut. Oedip începe să aibă o bănuială că bătrânul pe care l-a ucis la acea răspântie nu este altul decât Laios. În cele din urmă, regele află că el însuși fusese părăsit de părinții lui, Laios și Iocasta, și lăsat să moară, deoarece aceștia se temeau de o profeție care spunea că băiatul lor își va ucide tatăl; însă copilul supraviețuise și fusese adoptat de regele Corintului, iar la maturitate împlinise fără să știe profeția oracolului de la Delfi. Oedip află că și-a ucis propriul tată, s-a căsătorit cu propria mamă, iar copiii săi îi sunt în același timp și frați. La aflarea acestor fapte rușinoase, Iocasta se sinucide, iar Oedip, măcinat de sentimentul de vină, își împunge ochii cu ace, orbindu-se. Însingurat și fără vedere, Oedip este acum orb pentru lumea din jur, însă cunoaște în sfârșit groaznicul adevăr al vieții sale.

Electra Ca și piesa *Purtătoarele de prinoase* (Choeforoi), de Eschil, acțiunea tragediei *Electra* (Elektra) urmărește întoarcerea lui Oreste, care plănuiește să-și ucidă mama, Clitemnestra, și pe iubitul ei, Egist, drept răzbunare pentru asasinarea tatălui său, Agamemnon. Personajul principal al acestei tragedii este însă sora lui Oreste, Electra, care participă cu durere în suflet la complotul fratelui ei. Pentru a intra în palat și a-și îndeplini planurile, Oreste răspândește

zvonuri false despre moartea sa. Electra dă crezare acestor știri și încearcă fără succes să o convingă pe sora ei, Crisotemis, să-și ucidă mama. Într-o scenă dramatică, Oreste intră deghizat și îi întinde urna în care ar trebui să se afle cenușa sa. Mișcat de durerea arătată de sora sa, Oreste își dezvăluie adevărata identitate și apoi își ucide mama și pe iubitul ei. Astfel, planurile sale și ale Electrei sunt îndeplinite. De-a lungul piesei, Electra trece prin întreg spectrul sentimentelor umane, de la iubire pasională la ură oarbă, de la amorțeala deznădejdii la bucurie sălbatică. Intențiile autorului în legătură cu această tragedie sunt încă subiect de dezbatere. Din piesă nu reiese foarte clar dacă tema principală este virtutea care triumfă sau dacă Sofocle portretizează o tânără femeie înrăită de ani întregi de ură și de resentimente.

Filoctet În tragedia *Filoctet*, personajul principal este părăsit pe insula Lemnos de către greci, aflați în drum spre Troia, din cauza unei răni dezgustătoare și incurabile la picior. Însă grecii descoperă că nu pot cuceri Troia fără Filoctet și minunatul său arc, ce aparținuse cândva lui Herakles. Sarcina de a-l aduce înapoi pe Filoctet prin orice mijloace i se încredințează iscusitului Odiseu. Acesta știe că Filoctet, fiind mânios, îl va ucide dacă va avea ocazia, astfel că îl trimite pe tânărul și nevinovatul Neoptolem, fiul lui Ahile, pentru a încerca să-l influențeze. Neoptolem este prins astfel între urzelile lui Odiseu și dovezile de integritate ale lui Filoctet, care nu bănuiește nimic și care ar face orice, în afară de a-i ajuta pe grecii care l-au abandonat. În ciuda firii sale sincere, mare parte din piesă Neoptolem respectă instrucțiunile lui Odiseu și îi ascunde lui Filoctet scopul prezenței sale, însă într-un final renunță la atitudinea duplicitară și se împrietenește cu el. Când planul lui Odiseu pare să fi eșuat, lui Filoctet i se înfățișează Herakles, care îl convinge să plece la Troia pentru a învinge și a i se vindeca rana.

Oedip la Colonos În piesa *Oedip la Colonos*, personajul principal este bătrânul Oedip, care a rătăcit mulți ani în exil, lipsit de vedere și alungat de fiii săi și de cetățenii orașului Teba. Doar fiicele sale, Antigona și Ismena, s-au îngrijit de el în acest timp. Oedip ajunge în pădurea sacră de la Colonos, un sat din apropiere de Atena (și localitatea natală a lui Sofocle însuși). Lui Oedip i se garantează protecția de către Tezeu, nobilul rege al Atenei. Tezeu îl apără pe Oedip în fața insistențelor cumnatului acestuia, Creon, iar bătrânul îi promite să ocrotească Teba. Oedip respinge rugămințile stăruitoare ale fiului său Polinike, care dorește să atace Teba și pe care îl blesteamă. La final, Oedip moare în mod misterios, înghițit de pământul din Colonos, și devine o forță binefăcătoare și protectoare a ținutului care i-a oferit ultimul refugiu. Piesa este remarcabilă prin melancolia, frumusețea și forța odelor sale lirice și prin autoritatea spirituală și morală cu care investește figura lui Oedip.

***Copoii* (Ichneutai)** S-au păstrat 400 de versuri ale acestei drame satirice. Acțiunea piesei se bazează pe două povestiri despre primele minuni înfăptuite de zeul Hermes. Copilul Hermes ajunge la maturitate în câteva zile, fură vitele lui Apollo, scapă inversând urmele copitelor și inventează o liră prin fixarea de coarde pe o carapace de țestoasă. Copoii sunt, de fapt, corul de satiri care caută vitele; aceștia sunt uluiți la auzul sunetelor noului instrument inventat de Hermes. Fragmentele păstrate sunt suficiente pentru a oferi o idee despre stilul piesei, o parodie simplă și agreabilă a genului tragic. Se pare că în această piesă corul era principala sursă de amuzament.

Sofonie

(sec. VII î.Hr.)

Unul dintre cei 12 profeți minori ai Vechiului Testament, autorul tradițional al *Cărții lui Sofonie*. (Lucrarea este parte a unei cărți mai ample, *Cei Doisprezece*, în canonul iudaic.) A făcut profeții în timpul domniei lui Iosia, denunțând adorația zeilor străini, ceea ce sugerează că a ținut predici înaintea reformelor instituite de regele Iosia. Tema sa dominantă a fost venirea „zilei lui Dumnezeu", timpul judecății divine pentru păcatele lui Iuda.

softball

Joc asemănător cu baseballul, se desfășoară pe o suprafață mai mică, dar cu o minge mai mare (30,5 cm în circumferință) care este servită de jos. Jocul a devenit popular ca sport de amatori în SUA, odată cu publicarea primelor reguli standard în anii 1920, iar din 1960 s-a răspândit și peste granițe. În colegiile, facultățile și liceele din SUA este un sport feminin. Competiția de softball feminin a fost inclusă în Jocurile Olimpice din 1996.

soft money

(*în engleză*, bani ușori)

În SUA, bani din hârtie, în opoziție cu hard money (*în engleză*, bani grei); donații

neregulate ale statului către partide politice sau candidați. Adepții bancnotelor din sec. XIX și începutul sec. XX au favorizat deficitul guvernamental, prin cheltuieli menite să stimuleze consumul și angajările. Conservatorii fiscali, care aveau încredere în monede, și-au susținut punctul de vedere conform căruia guvernul nu ar trebui să cheltuiască mai mult decât îi permit resursele. La sfârșitul sec. XX, reglementări stricte prevedeau sursa, suma și utilizarea donațiilor pentru anumiți candidați (bani grei), în timp ce contribuțiile pentru promovarea generală a mesajului partidelor politice erau susținute de emisii neregulate (bancnote). În 2002, Congresul SUA a aprobat legislația care interzice contribuțiile în bancnote pentru partide la nivel național și a limitat aceste contribuții către stat sau partide locale.

software

Program care comunică anumite instrucțiuni unui computer. Reprezintă un întreg set de programe, proceduri și modalități, asociate cu sistemul de funcționare al computerului, printre care sistemul de operare. Termenul este opus hardware-ului, care desemnează componentele fizice ale sistemului. Cele două tipuri principale de software sunt softul de sistem, care controlează funcționarea internă a computerului, și softul aplicat, care permite computerului să execute anumite comenzi, ce rezolvă probleme practice. A treia categorie este de soft de rețea, care coordonează comunicarea între computerele conectate într-o rețea. Este creat de programatori în orice limbaj de programare. Informația (codul sursă) trebuie tradusă cu ajutorul unui compilator în limbaj mașină, pe care computerul poate să-l înțeleagă, acționând în conformitate cu acesta.

Soga, familia ~

Familie aristocrată japoneză, importantă în sec. VII d.Hr., care a contribuit la introducerea budismului în Japonia. Soga Umako (m. 626 d.Hr.) a învins clanurile puternice Mononobe și Nakatomi, care sprijineau religia autohtonă shinto, opunându-se budismului; a reușit să-și proclame nepoata împărăteasă, alegându-l pe unul dintre nepoții săi ca regent al acesteia (*vezi* Shotoku Taishi). Generația următoare a îndepărtat alte familii aristocrate prin manevre politice și, după multe intrigi și asasinate, familia Soga a fost zdrobită de un prinț în 645 d.Hr. Cu ajutorul lui Fujiwara Kamatari, fondatorul familiei Fujiwara, acesta a devenit, mai târziu, împăratul Tenji. *Vezi și* perioada Nara.

Sogdiana

Stat antic din Asia Centrală. Își avea centrul în valea fertilă a râului Zeravshan, în actualul Uzbekistan. A devenit o regiune satrapică sub regele Darius I, în sec. VI î.Hr., și a fost cucerită de Alexandru cel Mare în sec. IV î.Hr. Și-a obținut independența față de dinastia Seleucizilor pe la 250 î.Hr., ca parte a regatului Bactriana, și a căzut pradă invaziilor triburilor din N, în sec. II î.Hr. A prosperat până la invaziile mongolilor. Sub dinastia Samanizilor (sec. IX și X d.Hr.) a fost un centru al civilizației islamice. *Vezi și* Buhara.

Sōgi *sau* Iio Sōgi

(1421-1502)

Poet japonez; a fost călugăr zen în Kyoto, iar la 30 de ani a devenit poet renga profesionist (cu vers legat). Este considerat cel mai important maestru al poeziei renga, datorită celor două secvențe, *Trei poeți la Minose* (Minase sangin, 1488) și *Trei poeți la Yuyama* (Yuymata sangin, 1491). În fiecare lucrare, poeți coordonați de Sōgi alternau la compunerea de stanțe (legături) scurte pentru a forma un singur poem cu schimbări de dispoziție și direcție. Cel mai important poet al acelor vremuri, a lăsat peste 90 de lucrări, inclusiv antologii, jurnale, critică poetică și manuale.

Sogne *sau* Sognefijorden

Cel mai lung și adânc fiord din Norvegia. Se întinde pe o distanță de 204 km, cu deschidere la Marea Norvegiei și atinge o adâncime maximă de 1 308 m. Fiordul și ramificațiile sale oferă unele dintre cele mai pitorești priveliști din Norvegia.

soia

Legumă anuală (*Glycine max* sau *G. soja*) din familia leguminoaselor (*vezi* legume), cu semințe comestibile. Planta are o tulpină dreaptă, ramificată, cu flori care variază de la alb la purpuriu, iar păstaia conține de la una la patru semințe. A fost obținută, probabil, dintr-o plantă sălbatică din Asia de V, unde a fost cultivată timp de 5 000 ani. Naturalizată în Statele Unite în 1904, a început să fie cultivată intens și folosită ca hrană pentru animale în anii 1930. Statele Unite sunt în prezent producătorul cel mai important din lume. Din punct de vedere economic, este cea mai importantă legumă tip bob din lume. Asigură proteina necesară

soia (*Glycine max*)

J.C. ALLEN AND SON

pentru milioane de oameni și ingredientele a sute de produse chimice, printre care vopsele, adezivi, substanțe fertilizatoare, spray-uri pentru insecte și fluide ignifuge. Pentru că nu conține amidon, constituie o bună sursă proteică pentru diabetici. Uleiul de soia este transformat în margarină, brânzeturi și cărnuri vegetale. Soia este un substituent al proteinelor superioare din carne, în multe produse alimentare, printre care alimentele pentru sugari. Alte produse alimentare sunt laptele de soia, mugurii de soia, tofu, sosul de soia.

Soiuz

Serie de nave spațiale sovietice lansate începând cu 1967. Inițial a fost proiectată pentru programul sovietic de aselenizare, anulat în 1974. Vasul modular a servit ca mijloc de transport al echipajelor la și de la stațiile spațiale de pe orbita Pământului, în special stațiile Saliut, Mir și Stația Spațială Internațională (ISS). Prima versiune a fost concepută pentru trei persoane, dar ulterior a fost modificată pentru un echipaj de două persoane, pentru a aloca spațiu și echipamentului. *Soiuz T*, lansată în 1979, a fost concepută pentru trei persoane. *Soiuz TM*, o variantă îmbunătățită cu multe sisteme noi, a zburat prima dată în 1987, când a transportat pe *Mir* un al doilea echipaj. *Soiuz TMA* a debutat în 2002, cu zborul către ISS. Designul său ține cont de anumite dispoziții ale NASA pentru „bărcile de salvare" ISS, inclusiv de cele legate de înălțimea și greutatea membrilor echipajului.

Soka-gakkai

Grup laic cu caracter religios și politic, asociat cu secta budistă Nichiren-sho-shu (*vezi* budism Nichiren). În sec. XX, mișcare religioasă cu succes deosebit în Japonia. Își are originile în învățăturile lui Nichiren din sec. XIII. Ca și alte mișcări din budismul Nichiren, consideră sutra Lotus drept carte fundamentală. Înființată în 1930, a atins perioada de maximă extindere în ultimii ani ai sec. XX, atrăgând peste 6 milioane de membri. În 1964 a înființat Komeito (Partidul Guvernamental Curat), care, prin anii 1980, a devenit al treilea ca importanță în Japonia. Se ocupă, totodată, cu activități educaționale și culturale.

Sokolow, Anna

(09.02.1910, Hartford, Connecticut, SUA - 29.03.2000, New York)

Dansatoare, coregrafă și profesoară americană. A studiat cu Martha Graham și a dansat cu trupa acesteia în perioada 1930–1938. În 1934 și-a înființat propriul grup, Danu Unit. În perioada 1939–1949 și-a dedicat în fiecare an o parte din timp activității de profesor și coregraf în Ciudad de México, unde a format primul grup de dans modern din Mexic. De-a lungul carierei sale, a semnat coregrafia a numeroase spectacole cu subiecte sociale.

Sokoto

Oraș, 428 760 loc. (2006), situat în NV Nigeriei. Este amplasat de-a lungul râului Sokoto, pe o rută tradițională a caravanelor ce traversează Sahara la N. A fost capitala Imperiului Fulani. Acum este un important centru comercial pentru agricultură și pielărie. Puncte de pelerinaj sunt moscheile, un palat al sultanului, mormântul lui Usman dan Fodio și alte locuri sfinte. Aici a fost fondată, în 1975, Universitatea Usman dan Fodio.

Sol

În religia romană, nume atribuit la doi zei diferiți ai Soarelui. Sol, în varianta originară, sau Sol indigen, cerea sacrificiu anual și avea altare pe Quirinal și în Circus Maximus. După importarea unor diferite culte solare siriene, Elagabal i-a construit un templu lui Sol Invictus pe Colina Palatină și a încercat să impună slăvirea acestuia drept religie principală la Roma. Aurelian a restabilit mai târziu cultul, ridicându-i un templu lui Sol, în Campus Agrippae. Slăvirea zeului Sol a rămas cultul imperial cel mai important până la ascensiunea creștinismului.

sol

Mediul activ din punct de vedere biologic, poros, care s-a dezvoltat la nivelul superior al scoarței terestre. Servește ca rezervor natural de apă și substanțe nutritive, ca un mediu pentru filtrarea și descompunerea reziduurilor dăunătoare, ca participant în ciclul carbonului și al altor elemente în ecosistemul global. S-a dezvoltat prin dezagregarea și alterarea unor materiale solide precum rocile, sedimentele, argilele glaciare, cenușa vulcanică și materiile organice. Grosul solului constă din particule

minerale silicatice. Conținutul organic al solului constă dintr-o masă biologică descompusă total ori parțial, ca și din humus, o serie de compuși organici derivați din masa biologică descompusă.

sol brun-roșcat

Categorie de soluri care se formează în climatele calde, temperate și umede, în pădurile de foioase sau de amestec de foioase și conifere. Solurile brune-roșcate sunt alcătuite din straturi organice sau mineral-organice superficiale, stratificate deasupra unui strat cu regim de umiditate mic, de culoare brună-gălbuie, care este așezat, la rândul lui, pe un strat iluviar (*vezi* iluviere), de culoare roșiatică. Solurile brune-roșcate se formează, în general, din roci sedimentare bogate în fier. Sunt sărace în elemente nutritive și în humus și au o importanță agricolă scăzută.

Solanaceae, familia ~

Familie de plante alcătuită din cel puțin 2 400 de specii cu flori, din cca 95 de genuri. Se găsesc în lumea întreagă, dar cele mai numeroase se află în America Latină tropicală. Ele sunt importante din punct de vedere economic, fiind utilizate în alimentație și ca plante medicinale. Printre cele mai importante se numără cartoful, pătlăgeaua-vânătă, roșia, ardeiul-de-grădină, tutunul și multe plante ornamentale de exterior, inclusiv petunia. Solanaceele importante din punct de vedere medical conțin alcaloizi cum ar fi nicotina, atropina și scopolamina; ele includ și speciile otrăvitoare precum mătrăguna (*Atropa belladonna*), ciumăfaia (*Datura stramonium*), măselarița și mandragora. Genului *Solanum* îi aparțin aproape jumătate dintre speciile familiei *Solanaceae*. Specia denumită în mod obișnuit zârnă în America de Nord și Anglia este *S. dulcamara*, numită, de asemenea, și zârna-lemnoasă.

Solent

Strâmtoare a Canalului Mânecii. Se întinde pe o distanță de 24 km, între Anglia și Insula Wight, variind în lățime, de la 3 până la 8 km. Este valea scufundată a unui fost râu, cu un curs orientat spre E; este locul în care se desfășoară diferite competiții de iahturi și este renumit pentru desfășurarea de trupe navale din apropiere de Spithead.

Soleri, Paolo

(n. 21.06.1919, Torino, Italia)

Arhitect american de origine italiană. După ce și-a luat doctoratul la Universitatea Politehnică din Torino, a lucrat sub conducerea lui Frank Lloyd Wright în Arizona (1947–1949). Începând cu 1959, a întocmit planurile pentru o serie de centre urbane compacte, cu o extindere verticală în spațiu. Aceste megastructuri au fost create pentru a conserva energia și resursele (parțial prin folosirea energiei solare și renunțarea la automobile în oraș), pentru protecția mediului înconjurător și concentrarea activităților umane în spații total integrate. Soleri a introdus termenul arhologie (de la „arhitectură" și „ecologie") pentru a descrie construcțiile utopice pe care le-a expus în desene de mare frumusețe și imaginație. În 1970 a început construirea unui oraș-prototip numit Arcosanti, gândit pentru 5 000 de locuitori, amplasat între Phoenix și Flagstaff, Arizona. Lucrarea beneficiază de ajutorul unor studenți și voluntari și se află în plină desfășurare.

solfegiu

Vezi solmizație

Solferino, Bătălia de la ~

(24 iunie 1859)

Luptă purtată în Lombardia între Austria și o armată aliată franco-piemonteză. După înfrângerea din Bătălia de la Magenta, armata austriacă s-a retras spre E, unde a întâlnit armatele aliate, comandate de Napoleon III și Victor Emanuel II. Bătălia a avut o desfășurare confuză, până în momentul în care francezii au străpuns linia centrului austriac. Manevre viguroase de întârziere au lăsat armata aliată prea obosită pentru a mai urmări austriecii învinși. 14 000 de austrieci și 15 000 de francezi și piemontezi au fost răniți și uciși. Cheltuielile ridicate cauzate de această bătălie l-au determinat pe Napoleon III să încheie un tratat (Tratatul de la Villafranca), care a contribuit la unificarea Italiei.

Soli

Port maritim antic în Anatolia. A fost localizat în zona central-sudică a Turciei. Întemeiat de coloniștii greci din Rhodos, a fost un oraș-principat din Cilicia. A fost cucerit de Alexandru cel Mare în 333 î.Hr. Distrus în sec. I î.Hr. de Tigranes II al Armeniei, a fost reconstruit de generalul roman Pompei cel Mare. S-au păstrat urmele unui port artificial și ale unei porțiuni dintr-o colonadă lungă.

solicitare

În domeniul fizicii și al ingineriei, număr ce descrie deformarea relativă a materialelor

elastice, plastice și fluide, sub exercitarea unor forțe. Apare pretutindeni în material, întrucât particulele acestuia sunt dislocate din poziția lor obișnuită. Solicitarea normală este cauzată de forțe perpendiculare pe planurile sau secțiunile transversale ale materialului. Solicitarea la forfecare este cauzată de forțe care sunt paralele sau care se situează în planuri sau în secțiuni transversale, precum un tub scurt de metal care este răsucit în jurul axei sale longitudinale. *Vezi și* deformare și curgere.

solid

Una dintre cele trei stări fundamentale ale materiei. Un solid se formează fie dintr-un lichid, fie dintr-un gaz (celelalte două stări ale materiei). Odată cu scăderea energiei atomilor, aceștia capătă structura tridimensională relativ ordonată a solidului. Toate solidele au capacitatea de a suporta sarcini aplicate fie perpendicular (normal), fie paralel cu suprafața. Solidele pot fi cristaline (precum metalele), necristaline (precum plasticul) sau cvasicristaline (precum anumite aliaje metalice), depinzând de gradul de ordonare în aranjamentul atomilor.

Solidaritatea *în poloneză* **Solidarność**

Sindicat muncitoresc polonez. În 1980, o grevă a muncitorilor de la Șantierul Naval Lenin din Gdańsk a fost primul dintr-o serie de proteste în Polonia, obligând guvernul să accepte cererea muncitorilor de a se crea sindicate independente. Solidaritatea a fost înființată cu scopul de a unifica sindicatele regionale, iar Lech Walesa a fost ales președinte. Mișcarea a adus reforme economice și alegeri libere, dar, din cauza unor presiuni din partea Uniunii Sovietice, guvernul polonez a fost silit să o desființeze, în 1981. Aflată în centrul atenției mondiale, organizația a funcționat în ilegalitate până în 1989. La alegerile din 1989, candidații Solidarității au câștigat majoritatea locurilor contestate din Adunarea Generală și au format o coaliție guvernamentală. În anii 1990, rolul sindicatului a scăzut, odată cu apariția unor partide noi în Polonia liberă.

solilocviu

Monolog dramatic prin care se creează iluzia unor serii de reflecții nerostite. Fiind o convenție dramatică în sec. XVI și XVII, a fost folosită cu măiestrie de William Shakespeare, pentru a dezvălui mecanismele gândirii personajelor sale. Pierre Corneille a accentuat lirismul acestui monolog, în timp ce Jean Racine i-a subliniat efectul dramatic. Folosit în exces în piesele Restaurației engleze (1660–1685), a căzut în dizgrație. Respins de dramaturgi precum Henrik Ibsen, a fost rareori folosit în drama naturalistă de la sfârșitul sec. XIX. Mulți dintre dramaturgii sec. XX au evitat folosirea solilocviului, considerându-l artificial. Cu toate acestea, Tennessee Williams și Arthur Miller l-au adoptat, introducând personaje naratoare care alternau momentele de reflecție asupra acțiunii, cu momente de participare efectivă. Dramaturgi contemporani precum John Guare și Brian Friel folosesc solilocviul. Tehnica unor personaje care se confesează auditoriului a fost acceptată într-o cultură obișnuită cu interviul și filmul documentar.

Soliman I
cunoscut ca **Soliman Magnificul**
(nov. 1494/apr. 1495/?/ - 05/06.09.1566, în apropiere de Szigetvár, Ungaria)

Sultan otoman (1520–1566). A devenit sultan al Imperiului Otoman după ce a fost guvernator provincial sub domnia bunicului său, Baiazid II, și a tatălui său, Selim I. A început să conducă campanii împotriva creștinilor ocupând Belgradul (1521) și Rodosul (1522). În 1529 a asediat Viena, dar nu a reușit să o ocupe. Campaniile ulterioare în Ungaria (1541,1543) au divizat țara între zonele dominate de Habsburgi și cele aparținând otomanilor. Prima sa campanie împotriva dinastiei persane a Safavizilor (1534–1535) a dus la capturarea Irakului și a Anatoliei de E; a doua (1548–1549) a adus cuceriri în S Anatoliei, în jurul lacului Van; a treia (1554–1555) a fost nereușită. Forța maritimă, condusă de Barbarossa, controla Marea Mediterană. În timpul domniei, a construit moschei, poduri, apeducte și a adunat în jurul său mari poeți și învățați. Domnia sa este considerată esențială în dezvoltarea civilizației otomane. *Vezi și* Imperiul Otoman.

Soljenițîn, Aleksandr (Isaievici)
(11.12.1918, Kislovodsk, Rusia - 03.08.2008, Troițe-Lîkovo, lângă Moscova)

Istoric și romancier rus. A luptat în Al Doilea Război Mondial, dar a fost arestat în 1945, pentru criticarea lui Iosif Stalin. A petrecut opt ani în închisori și lagăre de muncă forțată și alți trei în exil forțat. *O zi din viața lui Ivan Denisovici* (Odin den' Ivana Denisovicia, 1962), roman bazat pe experiența sa din lagărul de muncă, l-a transformat într-un oponent elocvent al

represiunii statului. A fost nevoit să-și publice mai târziu lucrările în străinătate. Printre acestea se numără *Primul cerc* (V kruge pervom, 1968), *Pavilionul canceroșilor* (Rakovîi korpus, 1968) și *August 1914* (Avgust Cetîrnadțatogo, 1971). În 1970 i-a fost decernat Premiul Nobel. Publicarea primului volum din *Arhipelagul Gulag* (Arhipelag Gulag, 1973), una dintre cele mai importante lucrări ale prozei rusești, i-a atras acuzația de trădare. Izgonit din Uniunea Sovietică în 1974, s-a stabilit în Statele Unite și s-a bucurat de faimă universală până când s-a întors în țară. La sfârșitul anilor 1980, politica de glasnost i-a făcut accesibile operele în Rusia, dar totodată a contribuit la dispariția interesului față de lucrările sale și față de rolul profetic pe care Soljenițîn a pretins că l-ar fi avut în istoria Rusiei. În 1994, Soljenițîn a pus capăt exilului, întorcându-se în țară. Din 1998 până în 2003 a publicat mai multe fragmente autobiografice, iar în 2007 i-a fost decernat Premiul de Stat.

solmizație *sau* solfegiu

Sistem de denumire a notelor muzicale prin silabe. Un posibil inventator ar fi Guido d'Arezzo, care l-a folosit în timp ce pregătea interpreții din corurile bisericești. Denumirile *ut, re, mi, fa, sol, la* provin din primele silabe ale versului unui imn, ale cărui fraze începeau fiecare cu o notă mai înaltă decât cea anterioară. Guido a pretins că metoda sa a facilitat învățarea imnurilor de către cântăreți, astfel încât repertoriul complet al unui calendar religios era învățat în cca doi ani. Silabele sunt folosite încă, deși *ut* este de obicei înlocuit cu *do,* iar *ti* sau *si* au fost adăugate la a șaptea gamă. *Vezi și* shape-note singing.

solniță

Casă de șindrilă a primilor coloniști din New England, cu două etaje în partea din față, un singur etaj în spate și acoperiș cu două pante, mai lung în partea din spate. A apărut datorită tradiției de a amplasa bucătăria într-un șopron din spatele casei; acoperișul era extins peste șopron, dând naștere aspectului caracteristic, mai lung la spate.

Solo

Cel mai lung râu din Java, Indonezia. Izvorăște din muntele vulcanic Lawu și are un curs de 539 km spre N și E, vărsându-se în Marea Java. Este navigabil pentru vasele mici, pe o mare porțiune din cursul superior. Delta mlăștinoasă este folosită pentru piscicultură.

Solomon *în ebraică* Shlomo

(cca sec. X î.Hr.)

Fiu și succesor al lui David, considerat prin tradiție drept cel mai mare rege al Israelului. Și-a menținut dominația prin forță militară și a înființat colonii israelite în afara granițelor regatului său. Vastul său program de construcții și-a găsit împlinirea în faimosul Templu din Ierusalim, capitala Israelului.

Cadrul istoric

Aproape toate informațiile despre Solomon provin din Biblie (mai ales III Regi 1–11 și II Paralipomena 1–9). Cu toate că în Paralipomena apar și informații cu tentă legendară, ea conține totuși foarte multe fapte istorice prozaice și demne de încredere.

Evenimentele petrecute înainte de domnia lui Solomon sunt deopotrivă binecunoscute și pline de culoare. Tatăl său, David, a ajuns rege prin propriile forțe și, în pofida tuturor vicisitudinilor, a fondat dinastia iudaică și a făurit un imperiu ce se întindea de la granițele Egiptului la fluviul Eufrat. Primii și cei mai puternici inamici ai săi au fost filistenii, care controlau Palestina și împiedicau dezvoltarea maritimă a Tirului și Sidonului. Instruirea riguroasă a infanteriei israelite, mai ales a arcașilor, a făcut din aceasta un adversar redutabil pentru filisteni și alți dușmani care foloseau cai și care de luptă. În plus, David l-a convins pe regele Hiram al Tirului că împărtășesc interese comune, formând astfel o alianță terestră și maritimă care a durat până în timpul domniei lui Solomon. În consecință, Solomon a moștenit un imperiu de mărimi considerabile, precum și un aliat fenician de primă importanță pentru operațiuni navale și comerciale.

Mama lui Solomon era Batșeba, inițial soția lui Urie, un general hitit al lui David. Ea se dovedise foarte abilă în intrigile de curte. Se pare că David se senilizase spre sfârșitul domniei și una dintre soții, Haghita, a încercat să pună în aplicare un complot prin care fiul ei Adonia să fie numit succesor al lui David la tronul Israelului. Adonia și-a asigurat ajutorul unor aliați puternici: Ioab, cel mai important general al lui David, preotul Abiatar și alți câțiva notabili de la curtea regală. Numai prin eforturile Batșebei, dublate de influența profetului Natan, Solomon, care era mai

tânăr decât mulți dintre frații săi, a fost uns rege pe când David era încă în viață.

Arhitect de imperiu

Solomon și-a consolidat poziția lichidându-și fără milă adversarii, unul câte unul. Odată ce și-a îndepărtat rivalii, și-a numit prietenii în poziții-cheie din instituțiile militare, guvernamentale și religioase. Într-un imperiu din Orientul Mijlociu antic, aceasta era poate unica măsură prin care se putea institui o guvernare stabilă.

De asemenea, Solomon și-a întărit poziția prin alianțe conjugale. Deși uimitorul său harem – 700 de soții și 300 de concubine evocat în III Regi – este fără îndoială o exagerare a tradiției populare, cifrele îi sugerează totuși statutul de monarh important. Asemenea căsnicii aduceau atât prestigiu, cât și satisfacție, constituind o formă de diplomație. El s-a căsătorit cu surori și fiice de regi din toate colțurile lumii cunoscute, cimentând astfel alianțe militare și de comerț, pentru a putea pune bazele unui vast imperiu comercial. Una dintre soțiile lui Solomon a fost fiica faraonului Egiptului, care a cucerit și incendiat orașul canaanit Gezer și apoi l-a dăruit ginerelui său.

Ca toți făuritorii de imperii, Solomon și-a menținut cuceririle prin putere militară. Pe lângă infanterie, avea la dispoziție o forță impresionantă de cavalerie și care de luptă. În II Paralipomena 2:8 se relatează expedițiile sale militare încununate cu succes în Siria, printre obiectivele sale fiind Palmyra (în Biblie numită Tadmor), înfloritorul oraș comercial situat într-o oază în deșertul dintre Siria și Mesopotamia. Scopul său principal era controlul unei mari rute comerciale terestre. Pentru a-și consolida interesele în regiune, a creat colonii israelite care să se ocupe de problemele militare, administrative și comerciale. Asemenea colonii, care adeseori includeau orașe ce adăposteau provizii și care de luptă, se situau în lunga tradiție de a combina negutătorii și soldații care să protejeze interesele suveranului în regiune. Megiddo, un oraș situat într-o trecătoare din munții Carmel, care unea câmpia de coastă cu valea Esdraelonului (sau Yezreel), este cel mai bine conservat exemplu de oraș construit de Solomon. Vestigiile unor grajduri în care încăpeau 450 de cai, descoperite în Megiddo, arată că estimările din III Regi de 1 400 de care de luptă și 12 000 de cai pentru forțele lui Solomon nu sunt cu mult exagerate (unii cercetători însă pun sub semnul întrebării dacă vestigiile respective erau grajduri sau prăvălii). Rețeaua întinsă de puncte comerciale a format eventual nucleul primei mari diaspore evreiești.

Palestina era destinată să fie un centru important datorită poziționării sale strategice pentru comerț, atât pe uscat, cât și pe mare. Pe uscat, ea leagă Asia de Africa și, împreună cu Egiptul, este unica zonă cu porturi la rutele maritime atlantico-mediteraneene și, de asemenea, la cele dintre Marea Roșie și Oceanul Indian. Solomon a fost cel care a împlinit destinul comercial al Palestinei și l-a dus la apogeu. Imperiul său era unul predominant comercial – le servea lui și monarhilor cu care era în bune relații să sporească schimburile comerciale terestre și maritime. De pildă, Hiram, regele fenician al Tirului, avea nevoie să-și aservească portul Ețion-Gheber, care se afla în golful Aqaba în apropiere de Elat, port cu deschidere la Marea Roșie și deci la Oceanul Indian. Expedițiile naval-comerciale comune finanțate de Hiram și Solomon au navigat practic până la capătul lumii cunoscute atunci.

Un celebru episod al domniei lui Solomon este vizita reginei din Saba. Regatul ei din sudul Arabiei se întindea de-a lungul rutei între Marea Roșie și Oceanul Indian, iar pământurile ei erau bogate în aur, tămâie și smirnă. Solomon avea nevoie de acces la produsele și rutele maritime ale Sabei pentru a-și menține rețeaua comercială. Ea, pe de altă parte, avea nevoie de cooperarea lui Solomon pentru a-și comercializa bunurile în Mediterana prin intermediul porturilor palestiniene. Legenda sugerează o legătură amoroasă între regina din Saba și Solomon, căci el i-ar fi dăruit „tot ce a dorit și a cerut" (III Regi, 10:13), verset interpretat ca incluzând și conceperea unui urmaș.

Templul lui Solomon

Nevoia de fortărețe și de orașe de garnizoană pretutindeni în țara și imperiul său l-a determinat pe Solomon să se angajeze într-un vast program de construcții. Prosperitatea țării a făcut posibil acest lucru. El a fost deosebit de generos cu capitala, Ierusalim, unde a înălțat un zid de apărare a orașului, o construcție numită Milo, palatul regal și faimosul templu. În jurul Ierusalimului (dar nu și în orașul sfânt) a construit multe clădiri, inclusiv temple, pentru grupurile principale de străini aflați în Israel cu preocupări comerciale. Generațiile ulterioare, în timpuri mai

puţin sigure şi prospere, au distrus acele altare din jurul Ierusalimului, dintr-un spirit habotnic care nu se împăca deloc cu perspectiva mai ecumenică a lui Solomon. Templul lui Solomon avea să deţină o importanţă care depăşeşte cu mult ceea ce ar sugera dimensiunile sale, întrucât a devenit singurul loc central de închinăciune pentru iudaism şi creştinismul timpuriu.

Vigoarea programului de construcţii al lui Solomon l-a determinat să ia măsuri despotice. De exemplu, o lună din trei, bărbaţii făceau muncă forţată. În teorie, asemenea munci trebuiau efectuate de canaaniţi, nu de către membrii nobilelor triburi ebraice, care ar fi trebuit să fie administratori, preoţi şi luptători. Dar pentru construcţiile lui Solomon nu exista suficientă forţă de muncă printre canaaniţi, aşa că israeliţii au fost obligaţi să facă munca de jos pentru rege.

Solomon era un conducător energic şi şi-a dat seama că împărţirea tradiţională a poporului în 12 triburi constituia o ameninţare la adresa unităţii regatului pentru că legăturile tribale existente încă nu aduceau nimic bun statului. Prin urmare, a reîmpărţit regatul în 12 districte administrative care deviau în mare parte de la hotarele tribale. Numărul de 12 a fost păstrat deoarece fiecare district trebuia „să susţină palatul“ (adică să-şi asume obligaţii federale) pentru câte una din cele 12 luni ale anului. Fiecare district avea guvernatorul său, numit de rege, şi un dregător superviza activitatea celor 12 guvernatori. Un alt funcţionar important, dar antipatizat, numit de rege, era cel care supraveghea strângerea impozitelor, care luau de obicei forma muncii forţate şi a plăţii în natură.

Înţelepciunea sa legendară

Solomon era faimos ca înţelept. Pe când două prostituate îşi disputau maternitatea aceluiaşi prunc, el a determinat identitatea adevăratei mame observând reacţia fiecăreia dintre cele două femei la perspectiva tăierii copilului în două jumătăţi. Solomon era socotit mai înţelept decât învăţaţii Egiptului şi ai Orientului Mijlociu – chiar mai înţelept decât unii înţelepţi antici. Cartea biblică a Proverbelor conţine colecţii de aforisme şi alte învăţături chibzuite atribuite lui. Solomon a fost renumit şi ca poet, fiind considerat autor a 1 500 de cânturi. *Cântarea Cântărilor* îi este (în mod eronat) atribuită în versetul de deschidere. Reputaţia sa de mare amant, reflectată de dimensiunile haremului, este o temă majoră a respectivului cânt. Tradiţia postbiblică i-a atribuit scrieri mai târzii: cartea apocrifă *Înţelepciunea lui Solomon* pe de o parte, şi *Odele lui Solomon* şi *Psalmii lui Solomon* pe de alta, sunt omagii care i-au fost aduse ca înţelept şi poet.

Declinul regatului

Prestigiul personal şi geniul lui Solomon erau necesare pentru a asigura continuitatea poporului pe care l-a moştenit de la tatăl său şi pe care el însuşi l-a întărit şi mai mult. Se presupune că acumularea de bogăţii în Israel a dus la o creştere a luxului şi că oamenii de rând nu au beneficiat de aceste bogăţii. În plus, şi atitudinea lui Solomon faţă de triburile din nord denota favoritism faţă de tribul lui Iuda din care el provenea. Când fiul său Roboam i-a urmat la tron, triburile din nord au dorit să ştie ce politică va adopta acesta în ce priveşte impozitele puse pe umerii poporului. Roboam, prost sfătuit, a anunţat măsuri chiar mai dure decât cele ale tatălui său; de aceea triburile din nord şi-au declarat secesiunea şi au format regatul Israel, lăsându-i pe descendenţii lui Solomon cu regatul Iuda în sud. Astfel, imperiul lui Solomon a fost distrus irevocabil şi chiar tărâmul său natal a fost împărţit în două regate adeseori ostile.

Solon

(cca 630 î.Hr. - cca 560 î.Hr.)

Poet, reformator şi om de stat atenian, cunoscut ca unul dintre Cei Şapte Înţelepţi ai Greciei. De origine nobilă, a avut o avere moderată. Deşi a deţinut funcţia de arhonte (cca 584 î.Hr.), n-a dobândit deplina putere politică a unui reformator şi legislator decât peste 20 de ani. A pus capăt guvernării aristocratice, permiţând accesul la funcţiile publice tuturor cetăţenilor care acumulaseră o oarecare avere. A eliminat, astfel, orice ascensiune pe linie de sânge. A înlocuit codul lui Dracon, adăugând legi mult mai umane, a eliberat cetăţenii deveniţi sclavi din cauza datoriilor şi le-a redat proprietăţile, a încurajat dezvoltarea meseriilor, a reformat moneda şi instrumentele de măsură. În ciuda multor proteste, populaţia a acceptat schimbările. Se pare că a părăsit Atena timp de zece ani, pentru a călători, iar la întoarcere i-a prevenit pe atenieni cu privire la Pisistrate, ruda sa, care avea să devină tiran.

solstiţiu

Moment al anului în care traiectoria aparentă a Soarelui este cea mai la N sau

mai la S de Ecuator; de asemenea, unul dintre cele două puncte aflate de-a lungul eclipticei prin care trece Soarele în aceste momente. În emisfera nordică, solstițiul de vară are loc pe 21 sau 22 iunie, iar solstițiul de iarnă, pe 21 sau 22 decembrie. În emisfera sudică, anotimpurile sunt inversate. *Vezi și* echinocțiu.

Solti, Sir Georg *născut* György Stern Solti

(21.10.1912, Budapesta, Ungaria - 05.09.1997, Antibes, Franța)

Dirijor britanic de origine maghiară. După debutul la pian, la vârsta de 12 ani, a studiat pianul cu Béla Bartók și compoziția cu Zoltán Kodály. A fost asistentul lui Arturo Toscanini la Salsburg (1936–1937). Când a izbucnit războiul, era în Elveția. S-a întors la pasiunea pentru pian, câștigând în 1942 Competiția Internațională de la Geneva. A venit la München pentru a conduce Opera de Stat bavareză (1945–1952), apoi s-a mutat la Frankfurt (1952–1961). Ca director la Covent Garden (1961–1971), a înregistrat integral, în premieră, ciclul *Nibelungilor* de Richard Wagner (1958–1965), una dintre cele mai celebre înregistrări din toate timpurile. Sub bagheta sa, Orchestra Simfonică din Chicago (1969–1991) s-a bucurat de succese extraordinare.

solubilitate

Grad de dizolvare a unei substanțe într-un solvent, pentru a produce o soluție (de obicei exprimată în grame de substanță dizolvată pe litru de solvent). Solubilitatea unui fluid în altul poate fi completă (de ex. metanol și apă) sau parțială (de ex. ulei și apă). În general, „substanțele asemănătoare dizolvă substanțe asemănătoare" (de ex. hidrocarburile aromatice se dizolvă unele în celelalte, dar niciodată în apă). Unele metode de separare (absorbție, extracție) se bazează pe diferențele de solubilitate, exprimate de coeficientul de distribuție (raportul solubilităților unui material în doi solvenți). În general, solubilitatea unor elemente solide crește odată cu temperatura, iar cea a gazelor descrește odată cu ridicarea temperaturii și crește împreună cu presiunea. Despre o soluție în care nu mai poate fi dizolvată nici o substanță la o anumită temperatură și presiune se spune că este saturată (*vezi* saturație). *Vezi și* Joel Hildebrand.

solutreană, cultura ~

Tehnică a uneltelor din piatră, folosită puțin timp, care a înflorit cu 17 000–21 000 ani în urmă în SV Franței (incluzând localitățile La Solutre și Lougerie-Haute) și zonele învecinate. Tehnica a prezentat interes deosebit datorită lucrăturii foarte fine. Pe lângă ace de gravat, rindele, perforatoare, s-au descoperit lame în formă de lauri sau frunze de salcie și diferite vârfuri de săgeți crestate. Unele instrumente sunt atât de fin lucrate încât nu pot fi considerate unelte, ci articole decorative.

soluție

În chimie, amestec omogen a două sau mai multe substanțe una în cealaltă, în cantități relative, ce pot varia continuu, până la limita solubilității (saturație), dacă există o astfel de limită. Majoritatea soluțiilor sunt lichide, dar sunt posibile și soluții din gaze și solide, de ex. aerul (compus în special din oxigen și azot) sau alama (compusă, în principal, din cupru și zinc; *vezi* aliaj). În soluțiile care includ un solid dizolvat într-un lichid, lichidul este solventul, iar solidul este substanța diluată. Dacă ambele substanțe sunt lichide, cea care este într-o cantitate mai mică se consideră substanță diluată. Dacă punctul de saturație este depășit, soluția dizolvată în exces se separă. Materialele cu legături ionice (de ex. sărurile) și multe altele cu legături covalente (de ex. acizii, bazele, alcoolii) suportă procesul de disociație în ioni atunci când se dizolvă și se numesc electroliți. Soluțiile pot fi buni conductori de electricitate și prezintă alte proprietăți, ce diferă de ale nonelectroliților. Soluțiile sunt implicate în majoritatea reacțiilor chimice, rafinare și purificare, procesare industrială și fenomene biologice.

soluție solidă

Formă solidă a unei soluții lichide. La fel ca în cazul lichidelor, există o tendință de dizolvare între orice două solide coexistente (de ex. fiecare se poate combina cu celălalt). În funcție de asemănările dintre solide, solubilitatea reciprocă a celor două substanțe poate fi de 100% (precum cea dintre aur și argint) sau aproape nulă (precum cea dintre cupru și bismut).

soluție-tampon

Soluție care conține de obicei un acid slab, o bază slabă asemănătoare sau o sare, având o compoziție în care pH-ul este menținut constant între anumite valori. Un exemplu este soluția care conține acid acetic (CH_3COOH) și ionul de acetat (CH_3COO^-). PH-ul depinde de concentrația lor relativă

și poate fi calculat printr-o formulă simplă, care include raportul acestora. Adăugarea unor cantități relativ mici de acid sau de bază va schimba concentrația celor două tipuri, dar raportul lor și, implicit, pH-ul nu vor suferi schimbări majore. Numeroase soluții-tampon sunt folosite pentru valori diferite ale pH-ului; printre acestea sunt incluse și acidul fosforic, acidul citric și acidul boric, fiecare cu sărurile sale corespunzătoare. Lichidele biologice, cum ar fi sângele, lacrimile și lichidul seminal, conțin soluții-tampon naturale și au un nivel al pH-ului necesar funcționării lor normale. *Vezi* legea acțiunii maselor.

soluționarea problemei

Proces pe care îl presupune găsirea unei soluții la o problemă. Multe animale rezolvă, în mod obișnuit, probleme de locomoție, de găsire a hranei și a adăpostului prin metoda aproximărilor succesive. Unele animale superioare, cum ar fi maimuțele și cetaceele, au demonstrat că au o capacitate mai complexă de rezolvare a problemelor, inclusiv prin diferențierea unor stimuli abstracți, prin învățarea unor reguli și prin aplicarea unui limbaj sau a unor operații asemănătoare limbajului. Oamenii folosesc nu numai metoda aproximărilor succesive, ci și aprofundarea bazată pe o înțelegere a principiilor, pe judecata inductivă și deductivă (*vezi* deducție, inducție și logică) și pe gândirea divergentă sau creativă (*vezi* creativitate); capacitățile de rezolvare a problemelor și modalitățile utilizate pot varia considerabil de la individ la individ.

Solvay, procedeul ~ *sau* procedeul amoniacal

Metodă modernă de producere a carbonatului de sodiu (cenușa de sodă) inventată și introdusă în circuitul comercial în Belgia de către Ernest Solvay (1838–1929). Sarea comună (clorura de sodiu) este tratată cu amoniac și, apoi, cu dioxid de carbon, prin procese atent controlate, pentru a forma bicarbonatul de sodiu și clorura de amoniu. Încălzit, bicarbonatul produce carbonat de sodiu, ca produs dorit. Clorura de amoniu este tratată cu oxid de calciu pentru a produce amoniac (pentru refolosire) și clorură de calciu. Procedeul s-a dovedit de o mare valoare comercială. Importante cantități de carbonat de sodiu sunt utilizate în fabricarea sticlei, a detergenților și a substanțelor de curățare. *Vezi și* sodă caustică.

solvent

Substanță, de obicei un lichid, în care se dizolvă alte materiale pentru a forma o soluție. Solvenții polari (de ex. apa) favorizează formarea ionilor, spre deosebire de cei nepolari (de ex. hidrocarburile). Solvenții pot fi predominant acizi, predominant bazici, amfoterici (și acizi, și bazici) sau aprotici (nici acizi, nici bazici). Compușii organici folosiți ca solvenți cuprind compușii aromatici și alte hidrocarburi, alcooli, esteri, eteri, cetone, amine și hidrocarburi clorinate și nitrate. Sunt folosiți în special ca substanțe industriale de curățat, în procedeele extractive, în farmaceutică, la producția cernelii, a vopselelor, a emailurilor și a lacurilor.

Solway Firth

Golf din Marea Irlandei. Situat la granița dintre Anglia de NV și Scoția de SE, pătrunde în continent pe o distanță de 61 km. Reprezintă granița tradițională dintre cele două țări. Zidul lui Hadrian se termină pe malul de S al golfului.

soma

În India vedică, plantă neidentificată, din care se obținea un suc, ofrandă în cadrul sacrificiilor vedice. Tulpinile sale erau zdrobite, iar sucul, filtrat prin lână, era amestecat cu apă și lapte. După ce era oferit ca libație către zeu, restul sucului era consumat de preoți și oficiant. Era foarte apreciat pentru efectele sale secundare, cum ar fi starea de veselie. Se presupune că era halucinogen. Se credea că planta a fost adusă pe pământ din ceruri de către un vultur. Soma era zeul plantelor, vindecător al bolilor și patron al bogățiilor. *Vezi și* religie vedică.

somalez

Popor ce ocupă întreaga Somalie și regiuni din Djibouti, Ethiopia și Kenya. Limba sa este o ramură cușitică din familia limbilor afro-asiatice. Numărând mai mult de șapte milioane, somalezii sunt împărțiți în grupurile de N, S și central. Toți au devenit musulmani încă de la începutul sec. XIV. Sunt în majoritate păstori nomazi care, din cauza competiției acerbe pentru resursele precare, au devenit extrem de individualiști și de aceea sunt implicați deseori în conflicte sângeroase sau războaie cu clanurile sau populațiile vecine. O a doua categorie a somalezilor o reprezintă populația de la oraș și agricultorii din centrele urbane, în special cele amplasate de-a lungul coastei Capului

Africii. Mulți dintre aceștia sunt intermediari comerciali între lumea arabă și populația nomadă din interiorul țării.

Somalia *denumire oficială* **Republica Democratică ~**

Stat în Africa de E. Se află în Capul Africii; se întinde de la ecuator până la Marea Roșie. Suprafața: 637 000 kmp; 8 228 000 loc. (2005), fără a lua în calcul cei cca 400 000 de refugiați în alte țări. Capitala: Mogadishu. Majoritatea populației este nomadă sau seminomadă, somaleză. Limbi oficiale: somaleza și araba. Religia oficială: islam, cu precădere sunnit. Moneda: șilingul somalez. Mare parte a Somaliei este semideșertică. Regiunile centrale și de S au un relief de câmpie, în timp ce în regiunile de N există lanțuri muntoase neregulate. Doar 2% dintre terenuri sunt arabile, dar cu toate acestea mai mult de jumătate sunt folosite pentru pășunat. Somalia are o economie mixtă în dezvoltare, bazată în mare parte pe creșterea vitelor și agricultură. Este una dintre cele mai sărace țări din lume. Arabii musulmani și persanii au înființat, de-a lungul coastelor, între sec. VII și X d.Hr., puncte comerciale. Prin sec. X d.Hr., nomazii somalezi au ocupat zona de uscat de lângă golful Aden, iar S și V au fost populate de diverse grupuri oromo, care se ocupau cu păstoritul. Explorarea europeană a început după ocupația britanică a Adenului din 1839, iar la sfârșitul sec. XIX, Marea Britanie și Italia și-au oferit protectoratul în regiune. În Al Doilea Război Mondial, italienii au invadat Somalia Britanică (1940), dar, un an mai târziu, trupele britanice au reocupat regiunea. Britanicii au administrat zona până în 1950, când Somalia Italiană a devenit teritoriu sub custodia Națiunilor Unite. În 1960 s-a unificat cu fosta Somalie Britanică, cele două regiuni devenind Republica Independentă Somalia. De atunci, țara a suferit diverse conflicte politice și civile, printre care dictaturi militare, războaie civile, dar și secetă și foamete. Începând cu anii 1990, nu există nici un guvern central efectiv. În 1991, un grup separatist a proclamat Republica Somaleză, pe teritoriul fostei Somalii Britanice. Nu a primit recunoaștere internațională, dar a funcționat mai bine decât regiunea Somaliei tradiționale. Forțe ONU de menținere a păcii au intervenit în 1992, pentru a asigura aprovizionarea cu hrană. Luptele au continuat însă, iar forțele de menținere a păcii s-au retras în 1995. Țara a rămas într-o profundă dezordine socială și politică.

Somalia Britanică

Fost protectorat britanic, situat pe țărmul de S al golfului Aden, în E Africii. În Evul Mediu, era un puternic sultanat arab; a fost desființat în sec. XVII. Britanicii și-au exercitat influența asupra coastei sale încă de la începutul sec. XIX, dar controlul oficial a fost obținut abia în 1884, după ce a fost preluat de la egipteni. În Al Doilea Război Mondial a căzut sub dominație italiană. În 1960 s-a unit cu fosta Somalie Italiană, formând Somalia. *Vezi și* Somaliland.

Somalia Italiană

Fostă colonie italiană, din E Africii. Se întindea de la S de capul Asir până la granița cu Kenya, având 461 585 kmp. Italia a preluat controlul asupra regiunii în 1889, zona

fiind inclusă ca stat în Africa Orientală Italiană în 1936. A fost cucerită de britanici în 1941, rămânând sub dominația acestora până în 1950, când a devenit teritoriu controlat de ONU și administrat de italieni. În 1960, teritoriul a fost unificat cu Somalia Britanică, formând un stat independent, numit Republica Somalia.

Somaliland

Nume istoric pentru regiunea din E Africii, situată între ecuator și golful Aden, care cuprinde Somalia, Djibouti și Ethiopia de SE. Suprafața: 777 000 kmp. Regiunea a făcut parte, se pare, din Ținutul Punt, cunoscut de egiptenii antici. Între sec. VII d.Hr. și XII, negustorii musulmani din Arabia și Iran au populat coasta și au format sultanate. Somalezii nomazi, care au ocupat partea nordică a țării între sec. X d.Hr. și XV, au adoptat islamul și au luptat în armatele sultanilor. Treptat, sultanatele au ajuns sub controlul somalez. La sfârșitul sec. XIX, Franța, Italia și Marea Britanie au împărțit regiunea între ele. Din 1960, Somalia Britanică și Somalia Italiană s-au unificat formând Republica Somalia. Teritoriul francez a devenit independent în 1977, ca Republica Djibouti. În 1991, Somalia Britanică și-a declarat independența, sub numele Republica Somaliland; independența nu a fost recunoscută la nivel internațional.

somatotropină

Vezi hormon de creștere

somație

În justiție, notificare scrisă de prezentare la tribunal. În cazurile civile, se anunță un acuzat că trebuie să apară în fața instanței și să se apere într-un timp specificat sau cazul se va judeca în absență. Somația este folosită și în cazuri care implică infracțiuni minore (de ex. contravenții în trafic), pentru a chema pârâții să răspundă la acuzațiile împotriva lor.

Somerset

Comitat administrativ, geografic și istoric, 498 093 loc. (2001), în SV Angliei. Are capitala la Taunton. În regiune s-au găsit rămășițe ale unor sate preistorice, iar romanii au exploatat aici minele de plumb și și-au construit locuințe. Începând cu sec. VII d.Hr., regiunea a făcut parte din regatul Wessex, reprezentând extremitatea de V a acestuia. O mare parte din zona de V este ocupată de Parcul Național Exmoor, lungile fâșii de coastă fiind protejate de lege. Principala ocupație este agricultura, zona fiind renumită pentru cidru. Puncte turistice atractive sunt stațiunile de la canalul Bristol și conacele istorice.

Somerset, Edward Seymour, Primul duce de ~

(1500/1506 - 22.01.1552, Londra, Anglia)

Om politic englez. După ce sora sa, Jane Seymour, s-a căsătorit cu Henric VIII în 1536, Somerset s-a bucurat de diverse favoruri regale. A comandat armatele engleze care au invadat Scoția și au jefuit Edinburgh în 1544. A obținut o victorie decisivă asupra francezilor, la Boulogne, în 1545. După moartea lui Henric (1547), a fost numit protector al Angliei pe perioada în care Eduard VI a fost minor, fiind de facto rege (mai puțin cu numele). În momentul în care scoțienii au respins apelul său la o unificare cu Anglia, a invadat Scoția și a câștigat Bătălia de la Pinkie (1547). A introdus reforme protestante moderate, dar acestea au provocat revolte ale catolicilor în V Angliei. Reformele sale cu privire la pământ au întâmpinat opoziția proprietarilor de feude și a ducelui de Northumberland, care l-a înlăturat în 1549. Închis în 1551, pe baza unei acuzații nefondate de trădare, a fost executat un an mai târziu.

Somerville and Ross

[Somerville, Edith (Anna Oenone), 02.05.1858, Corfu, Grecia - 08.10.1949, Castlehaven, comitatul Cork, Irlanda; Violet Florence Martin, 11.06.1862, Ross House, comitatul Galway, Irlanda - 21.12.1915, comitatul Cork]

Pseudonim comun al lui Edith Anna Oenone Somerville și Violet Florence Martin. Verișoare și scriitoare irlandeze. Somerville și Martin s-au întâlnit în 1886. Trei ani mai târziu, au publicat primul lor roman, *O verișoară irlandeză* (An Irish Cousin), sub numele E.Œ.Somerville și Martin Ross. Au scris împreună 14 cărți, printre care o colecție de nuvele, *Experiențele unui magistrat irlandez* (Some Experiences of an Irish R.M., 1899), cea mai populară lucrare a lor. Operele lor au portretizat societatea irlandeză din sec. XIX într-o manieră spirituală și glumeață. După moartea lui Martin, Somerville a continuat să scrie, folosind pseudonimul comun.

Someș *în Antichitate* Samus

Râu în NV României, afluent al Tisei pe teritoriul Ungariei, cu o lungime de 435 km (dintre care 376 km pe teritoriul

României) și un bazin hidrografic de 15 015 kmp (dintre care 14 464 kmp pe teritoriul României). S-a format prin unirea, în amonte de municipiul Dej, a râului Someșu Mare (118 km), ce izvorăște din Munții Rodnei, cu râul Someșu Mic (178 km), ce izvorăște din Munții Apuseni. Are un curs foarte sinuos, ce străbate la început o parte din Podișul Transilvaniei, apoi Dealurile și Câmpia de Vest. Cel mai important oraș de pe cursul său este Satu Mare. Are un debit mediu multianual de cca 120 mc/sec.

Someșan, Podișul ~

Unitate geografică în NV României, subunitate a Podișului Transilvaniei. Alcătuire petrografică variată (gresii, argile, marne, calcare), relief complex (structural, petrografic). Bine populat. Este bogat în zăcăminte de cărbune brun, sare și ape minerale.

Someșului, Câmpia ~

Subunitate a Câmpiei de Vest, situată în extremitatea de NV a României, de o parte și de alta a cursului inferior al râului Someș. Excesul de umiditate a impus executarea unor importante lucrări de hidroameliorare – desecări, drenaje, sisteme de canale etc. Este o importantă zonă de culturi agricole.

Somme

Râu din N Franței. Izvorăște în apropiere de St. Quentin și are un curs de 245 km, orientat spre V până la Canalul Mânecii. Canalele de pe valea superioară îl conectează la cursurile navigabile care leagă Parisul și Flandra. Bazinul superior a fost locul în care s-au desfășurat lupte grele în Primul Război Mondial, în special Bătălia de pe Somme (1916).

Somme, Bătălia de pe ~

(1 iulie–13 noiembrie 1916)

Ofensivă aliată din Primul Război Mondial. Forțele britanice și franceze au lansat un atac frontal împotriva armatei germane fortificate în tranșee, la N de râul Somme din Franța. Bombardamentul artileriei, care a durat o săptămână, a fost urmat de asaltul infanteriei britanice asupra pozițiilor germane încă nestrăpunse. S-au înregistrat cca 60 000 de victime în rândul britanicilor (dintre care 20 000 de morți) în prima zi a atacului. Ofensiva a degenerat treptat într-un război de uzură, îngreunat de ploile torențiale din octombrie, care au transformat câmpul de luptă într-o mlaștină de netrecut. Când ideea de a ataca a fost abandonată, Aliații avansaseră cu doar 8 km. În această înfruntare au pierit 650 000 de germani, 420 000 britanici și 195 000 francezi. Bătălia a devenit o metaforă pentru omorul inutil și nediscriminat.

somn

Stare naturală periodică a conștiinței, în care corpul se odihnește. Oamenii dorm de obicei în timpul nopții, în timp ce speciile nocturne dorm în timpul zilei. Media somnului uman necesar este de cca 7,5 ore. Somnul se împarte în două tipuri principale: REM (Rapid Eye Movement – Mișcare rapidă a ochilor) și NREM (Non-REM). Aceste stări se repetă ciclic, în timpul somnului. Somnul REM se caracterizează printr-o activitate nervoasă intensă a lobului frontal și mijlociu din creier, care se manifestă printr-o activitate musculară redusă și prin vise (*vezi* vis), mișcări rapide ale ochilor și congestia vasculară a organelor sexuale. Somnul NREM este divizat în patru stadii, ultimul fiind și cel mai profund, odihnitor, liniștit, considerat de obicei a fi somnul sănătos. *Vezi și* insomnie; narcolepsie.

somn

Denumire populară pentru cele 2 500 de specii de pești de apă dulce, fără solzi (ordinul *Siluriformes*). Înrudit cu crapul, are mustăți cărnoase. Toate speciile au cel puțin o pereche de mustăți pe maxilarul superior, dar unele au o pereche pe bot și perechi suplimentare pe bărbie. Multe specii au spini, care sunt asociați cu glande veninoase. Răspândit pretutindeni în lume, somnul trăiește scufundat la mari adâncimi și se hrănește aproape cu orice fel de plante sau substanțe animale. Speciile au lungimi între 4 cm și 4,5 m și pot cântări până la 300 kg. Multe specii mici sunt specii obișnuite de acvariu; speciile mari sunt folosite în alimentație.

somn-călător

Specie de somn (*Clarias battrachus*) care trăiește în Asia și Africa. Poate parcurge distanțe mari pe uscat. Își folosește spinii înotătoarelor pectorale ca ancore, în timp ce musculatura corpului său produce mișcări șerpuitoare. Structuri respiratorii arborescente se prelungesc deasupra camerelor branhiale, permițându-i să respire. În S statului Florida, SUA, unde a fost adoptat nu de mult, reprezintă o reală amenințare pentru fauna locală.

somn-pitic

Denumire comună pentru speciile de somn nord-americane, de apă dulce din genul *Ictalurus*, apreciate pentru carnea lor și în pescuitul sportiv. Somnii-pitici sunt înrudiți cu somnul american (*I. punctatus*) și cu alte specii mari din America de Nord, însă înotătoarea lor caudală este mai mult pătrată decât în formă de furcă; au o lungime maximă de 30 cm. Somnul-pitic-negru (*I. melas*) se găsește în valea fluviului Mississippi, somnii pitici-galbeni și cafenii (*I. natalis* și *I. nebulosus*) se găsesc la E de Munții Stâncoși, iar somnul-pitic-plat (*I. platycephalus*) se găsește în râurile de coastă dintre Carolina de Nord și Florida. Numele este folosit uneori și pentru peștii din familia *Cottidae*.

somon

Denumire atribuită, inițial, speciei (*Salmo salar*) somonul-de-Atlantic, iar astăzi mai este atribuită celor șase specii de somon-de-Pacific (din genul *Oncorhynchus*, familia *Salmonidae*): somonul-câine, regal, somonul-roz și somonul-roșu; coho (argintiu) și somonul-cireașă (*O. masu*) din Japonia. Somonul adult trăiește în mare, apoi migrează, urcând împotriva curenților și trecând peste cascade înalte, până la fluviul din care a plecat, pentru a depune icre. Somonul-de-Pacific moare la scurt timp după depunerea icrelor; mulți somoni-de-Atlantic trăiesc și după aceea, depunând din nou icre. *Vezi și* păstrăv.

somon-argintiu

Vezi coho

somon-câine *sau* somon-de-Pacific

Pește din Pacificul de N, ușor pătat (*Oncorhynchus keta*), din familia somonului. Trăiește pe o arie destul de întinsă, începând cu apele râurilor Mackenzie și Lena din S regiunii arctice și până în S Japoniei și râul Rogue. Cântărește cca 4,5–5,5 kg. Toamna, în sezonul de reproducere, înoată peste 3 200 km pe râul Yukon.

somon-chinook *sau* somon-regal

Pește (*Oncorhynchus tshawytscha*) foarte apreciat, din familia somonului, care trăiește în N Oceanului Pacific. Cântărește în medie cca 10 kg, dar există și exemplare de 22–36 kg. Somonul-chinook este argintiu, cu pete rotunde negre și poate fi găsit începând cu fluviul Amur, în N, de-a lungul Mării Bering, până în China și în râul Sacramento în America de N. În ocean ajung până în Sudul îndepărtat. În timpul primăverii, adulții înoată peste 3 200 km în sus pe râul Yukon, depun icrele, apoi mor. Puietul pătrunde în mare la vârste cuprinse între unu și trei ani. Au fost aclimatizați și în lacul Michigan, creând astfel un nou tip de pescuit sportiv, după ce păstrăvii-de-lac au dispărut practic din pricina ciclostomilor marini la mijlocul sec. XX.

somon-de-Atlantic

Specie oceanică de salmonid (*Salmo salar*), foarte căutată pentru pescuitul sportiv. Cântărește cca 5,5 kg și se recunoaște după petele rotunte sau în formă de cruce de pe suprafața corpului. Întâlnit în apropierea ambelor maluri ale Atlanticului, urcă toamna pe cursul râurilor, pentru a-și depune icrele. Puietul ajunge în apele oceanului abia după doi ani și la maturitate după patru ani. Adulții se întorc în ocean, iar după 1–2 ani se înmulțesc din nou. Printre subspeciile de apă dulce foarte apreciate în pescuitul sportiv sunt ouananiche, întâlnit în râuri, și sebago sau somonul-de-lac. Somonul-de-Atlantic a fost aclimatizat cu succes și în Marile Lacuri din SUA.

somon-regal

Vezi somon-chinook

somon-roșu

Pește comestibil (*Oncorhynchus nerka*) din Pacificul de N, care constituie cca 20% din pescuitul comercial de somon în Pacific. Cântărește cca 3 kg și nu are semne distinctive pe corp. Este răspândit de la N Mării Bering până în Japonia și din Alaska până în California. Poate migra mai mult de 1 600 km în amonte, pentru a-și depune icrele în lacuri sau afluenți. Puii rămân în apele dulci între unu și cinci ani. Kokanee este o subspecie de apă dulce de dimensiuni reduse, care nu migrează.

somon-roșu-de-Pacific (*Oncorhynchus nerka*) în perioada de depunere a icrelor

JEFF FOOTT–BRUCE COLEMAN INC.

somon-roz

Pește de consum (*Oncorhynchus gorbuscha*, din familia *Salmonidae*). Trăiește în Pacificul de N și reprezintă jumătate din cantitatea de somon pescuit în Pacific. Cântărește în jur de 2 kg și are pete mari, neregulate. Somonul-roz își depune icrele în timpul refluxului. Puietul intră în mare imediat după ecloziune.

Somoza, familia ~

Familie care a deținut controlul politic în Nicaragua peste 40 de ani. Fondatorul dinastiei, Anastasio Somoza Garcia (1896–1956), a devenit șeful armatei din Nicaragua în 1933 și, după ce l-a înlăturat pe președintele ales în 1936, a preluat conducerea țării, până în momentul asasinării sale. S-a dovedit a fi un conducător ferm. A fost succedat de fiul său mai mare, Luis Somoza de Bayle (1922–1967), iar mai târziu de fiul său mai mic, Anastasio Somoza de Bayle (1925–1980), a cărui guvernare brutală și coruptă (1963–1979) a dus la înlăturarea sa de către sandiniști. Somoza a prădat țara înainte de a fugi în Miami. A fost asasinat în Paraguay.

sonar

Tehnică folosită pentru detectarea obiectelor din apă, a distanței și direcției, prin urmărirea ecourilor acustice. Numele derivă de la denumirea englezească *Sound navigation ranging*. Undele sonore emise sau reflectate de un obiect sunt detectate cu ajutorul aparatului sonar și analizate, în vederea prelucrării informației. Într-un sonar activ, unda sonoră generată se răspândește în exterior, fiind reflectată înapoi de obiectul țintă. Sistemele pasive urmăresc receptarea senzorilor care selectează sunetul produs de țintă (de ex. un submarin sau o torpilă). Al treilea tip de sonar, folosit în sistemele de comunicații, necesită un emițător și un receptor la ambele capete. A fost folosit pentru prima dată în 1916, pentru a detecta submarinele. Printre utilizările moderne civile se numără detectarea peștilor, sondarea adâncimilor, cartarea fundului oceanelor, navigația Doppler (*vezi* efectul Doppler) și cercetările pentru găsirea navelor naufragiate sau a altor obiecte din ocean.

sonată

Formă muzicală pentru unul sau mai multe instrumente, de obicei alcătuită din trei sau patru părți. Numele, care înseamnă în italiană „sunată (la un instrument)", indica la început muzica instrumentală și a fost folosit, până la sfârșitul sec. XVII, pentru o varietate mare de genuri. În anii 1650, se cunoșteau două tipuri de sonate integrale, *sonata da chiesa* (sonata bisericească) și *sonata da camera* (sonata de cameră). Prima era, în general, alcătuită din patru părți, două dintre ele fiind mai lente. Cea de-a doua cuprindea, de obicei, o suită de dansuri. Așa-numita sonată solo (pentru un singur instrument, de obicei vioara și continuo) și sonata trio (pentru două instrumente și continuo) au devenit formele standard. În anii 1740, sonatele pentru claviatură au început să fie cunoscute; Carl Philipp Emanuel Bach a consacrat sonata pentru claviatură cu trei părți, formă care s-a păstrat în tot clasicismul. Sonatele duo, în aceeași formulă, de obicei pentru vioară și claviatură, au devenit extrem de populare. Acestea au rămas, până în prezent, tipurile standard. De la Bach, prima parte era, în general, scrisă în allegro și în forma sonatei. Cea de-a doua era, de obicei, lentă, iar ultima putea fi un menuet, rondo sau temă și variațiuni. În sonata alcătuită din patru părți, cea de-a treia este, de obicei, un menuet sau scherzo. Din acest punct de vedere, sonata se aseamănă cu genuri precum simfonia și cvartetul de coarde.

Sonde *sau* Sunda

Arhipelag, extinzându-se de la peninsula Malacca până la Moluce. Insulele formează majoritatea teritoriului Indoneziei. Numai partea nordică și de NV din Borneo nu se află sub controlul politic indonezian. Arhipelagul cuprinde Sondele Mari (Sumatra, Java, Borneo, Sulawesi și insulele mici adiacente) și insulele Sondele Mici (Bali, Lombok, Sumbawa, Sumba și Flores, Timor, Alor și insulele mai mici adiacente). Majoritatea insulelor fac parte dintr-un arc insular instabil din punct de vedere geologic și activ vulcanic. Culturile și limbile malaeze predomină în acele zone.

Sonderbund
în germană **Liga Separatistă**

Uniune formată de șapte cantoane catolice elvețiene în 1845. După ce cantoanele protestante au încercat să împiedice preluarea educației religioase de iezuiți în Lucerna, cantoanele catolice au format această ligă, ceea ce a declanșat revolta cantoanelor liberale. În 1847, o majoritate reformistă din Dieta elvețiană a votat dizolvarea ligii și excluderea iezuiților. În noiembrie 1847, liga s-a revoltat, dar armatele sale au fost învinse cu ușurință. Noua constituție elvețiană, adoptată în 1848, a întărit guvernarea centralizată.

Sondheim, Stephen (Joshua)
(n. 22.03.1930, New York, SUA)

Compozitor și textier american. A studiat pianul și orga, iar la vârsta de 15 ani a scris primul musical, coordonat de Oscar Hammerstein, un prieten de familie. După

ce a studiat cu Milton Babbitt, a debutat pe Broadway în calitate de textier pentru *Poveste din Cartierul de Vest* (West Side Story, 1957) și, mai târziu, *Viață de țigan* (Gypsy, 1959). A scris muzica și versurile pentru *Un lucru ciudat s-a întâmplat în drum spre forum* (A Funny Thing Happened in the Way to the Forum, 1962, Premiul Tony), *Companie* (Company, 1970, Premiul Tony), *Nebunii* (Follies, 1971), *Puțină muzică de noapte* (A Little Night Music, 1973, Premiul Tony), *Sweeney Todd* (1979, Premiul Tony), *Duminica în parc cu George* (Sunday in the Park with George, 1984, Premiul Pulitzer) și *În pădure* (Into the Woods, 1987). Operele sale sunt cunoscute pentru subiectele intelectuale, complexitatea muzicii și frecventele accente sumbre. A primit Diploma de Onoare a Centrului Kennedy (1993) și Medalia Națională pentru Arte (1997).

sonet

Specie lirică fixă cu 14 versuri care, de obicei, au cinci picioare metrice iambice și rimează în funcție de o structură predeterminată. Printre formele poetice ale literaturii occidentale, sonetul este unic datorită faptului că a exercitat o fascinație de aproape cinci secole asupra marilor poeți. Se pare că a apărut în sec. XIII, în cadrul școlii siciliene a poeților de curte. În sec. XIV, Petrarca a stabilit forma standard a sonetului. Sonetul italian (modelul lui Petrarca) se caracterizează printr-o octavă (strofă cu opt versuri) cu structura rimei *abbaabba,* care afirmă o problemă, pune o întrebare sau exprimă o tensiune emoțională, urmată de un sextet (strofă cu șase versuri) care rezolvă problema, răspunde la întrebare sau elucidează tensiunea emoțională. Adaptând sonetul italian, poeții elisabetani au dezvoltat treptat o altă formă importantă a sonetului, sonetul shakespearian sau englez. Acesta este alcătuit din trei catrene, cu o schemă ritmică individuală, care se finalizează cu un cuplet rimat.

Song, dinastia ~ *sau* dinastia Sung

(960–1279)

Dinastie chineză care a unificat întreaga țară până în 1127 și partea sudică până în 1279, timp în care China de N a fost controlată de triburile juchen. Pe perioada dinastiei, a înflorit comerțul, s-a extins folosirea bancnotei, iar populația a crescut la peste un milion de locuitori. Wang Anshi a micșorat taxele și a oferit soluții pentru statul centralizat, rezolvând unele dintre problemele Chinei. Tipăriturile au stimulat dezvoltarea literaturii și conturarea elitei. Academiile private și școlile de stat au supus candidații la sistemul chinez de examinare. În sec. XII, Xunzi a sistematizat neoconfucianismul. Perioada Zong a fost favorabilă cărturarilor, s-au scris tratate revoluționare despre arhitectură și botanică, precum și faimoasa istorie *Oglindă comprehensivă pentru ajutorul guvernanților* (Zizhi tongjian) semnată de Sima Guang. Pictura peisagistă a atins apogeul în timpul primei perioade a dinastiei Song, care a rămas celebră și pentru arhitectura sa.

Song Hong

Vezi Fluviul Roșu

Song Huizong

Vezi Huizong

songhai

Grup etnolingvistic care trăiește pe suprafața marelui nod al fluviului Niger, în Mali, pe locul vechiului Imperiu Songhai. Cei cca 700 000 de localnici vorbesc o limbă nilo-sahariană. Se pare că societatea songhai a avut o structură complexă, incluzând nobili, oameni liberi, artiști, barzi, cronicari și sclavi. Cultivau cereale în sezonul ploios (iunie–noiembrie) și se ocupau cu creșterea vitelor și cu pescuitul. Populația a cunoscut o perioadă de prosperitate datorită caravanelor comerciale. Majoritatea tinerilor părăsesc locurile natale, emigrând în zona de coastă, în special în Ghana.

Songhai, Imperiul ~

Vechi stat musulman din Africa de V. Situat la mijlocul fluviului Niger, acum zona centrală a statului Mali, s-a extins spre coasta Atlanticului și în Nigeria. Ocupat de populația songhai (cca 800 d.Hr.), a cunoscut o puternică dezvoltare în sec. XVI; în 1591 a fost cucerit de marocani. Orașele importante erau Gao și Timbuktu.

Songhua Jiang *sau* Sungari *în chineză* Songhua Jiang Ling-hua Chiang

Râu în NE Chinei. Izvorăște în Munții Changbai și se întâlnește cu afluentul principal – râul Nen – înainte de a se vărsa în fluviul Amur, la 1 927 km depărtare. Este cel mai important afluent al fluviului Amur, navigabil în cea mai mare parte. Traversează șesuri fertile.

Songjiang *sau* Sungchiang

Oraș, 490 300 loc. (1998), unitate administrativă din Shanghai, E Chinei. A fost o zonă administrativă importantă în

timpul dinastiilor Ming și Qing. Inițial centru de seamă al cultivării orezului, în jurul sec. XVIII a dobândit o reputație internațională, datorită producției de textile din bumbac. În timpul revoltei Taiping (1850–1864), orașul a fost grav afectat de luptele de apărare a orașului Shanghai. Aici se află mormântul aventurierului american Frederick T. Ward care a comandat trupele occidentale în timpul revoltei. În sec. XIX, dezvoltarea economică impresionantă a regiunii a transformat orașul într-un centru comercial, cu toate că a rămas sub dominația Shanghai. Câteva ramuri industriale sunt aici bine reprezentate. Prezintă interes turistic pentru rezidenții din Shanghai.

Sonni Ali
(m. 1492)

Monarh din Africa de V, care a inițiat expansiunea Imperiului Songhai. Principala sa cucerire a fost orașul Timbuktu (1468), important centru al Imperiului Mali, aflat în declin. După ce, timp de șapte ani, orașul Jenné (acum Djenné) s-a aflat sub asediu, în 1473 a fost cucerit. Sonni Ali și-a petrecut o mare parte a domniei încercând să respingă atacurile asupra imperiului din partea grupărilor dendi, fulani, mossi și tuaregă. Se cunosc puține date despre felul în care a domnit, dar cronicile arabe îl menționează ca pe un tiran crud și capricios.

Sonora
Stat în NV Mexicului, la granița cu Statele Unite și golful California. Suprafața: 184 934 kmp; 2 216 969 loc. (2000). Centrul administrativ: Hermosillo. Explorat de spanioli pe la 1530, a devenit un important centru comercial și minier (cupru, argint). A devenit stat în 1830, dar triburile indiene yaqui nu au fost învinse până în sec. XX. Pământul este arid și semiarid, dar, cu ajutorul irigațiilor, se cresc legume, cereale, bumbac, tutun și porumb.

Sonora, deșertul ~
Regiune aridă în America de Nord (partea de V). Acoperă 310 000 kmp în SV Arizonei, SE Californiei, V statului Sonora din Mexic și N Californiei Baja. Deșerturile Colorado și Yuma sunt subdiviziuni ale sale. Datorită irigațiilor, multe zone au devenit fertile, remarcându-se Coachella Valley și Imperial Valley. Iernile calde atrag turiștii în stațiunile din zonă, printre care Palm Springs, Tucson și Phoenix. În zonă există și rezervații indiene (*vezi* Papago și Pima).

Sontag, Susan
născută **Susan Rosenblatt**
(16.01.1933, New York, SUA - 28.12.2004, New York)

Scriitoare americană. A studiat la Universitățile Chicago și Harvard, iar apoi a predat filozofia în diferite instituții. La începutul anilor 1960, a publicat în periodice precum *New York Review of Books, Commentary* și *Partisan Review*. Eseurile sale, influențate de scrierile franceze, cuprindeau abordări filozofice ale unor aspecte din cultura modernă, rareori luate în considerare la acea vreme, cum ar fi filmele, muzica ușoară și sensibilitatea „camp". Printre colecțiile sale de eseuri se numără unele foarte influente: *Împotriva interpretării și alte eseuri* (Against Interpretation and Other Esseys, 1966) și *Stiluri ale voinței radicale* (Styls of Radical Will, 1969). Dintre lucrările sale critice de mai târziu: *Despre fotografie* (On Photography, 1977), *Boala ca metaforă* (Illness as Metaphor, 1977) și *SIDA și metaforele ei* (AIDS and Its Metaphors, 1988). A scris și scenarii sau romane, printre care *Iubitul vulcanic* (The Volcano Lover, 1992).

Sony, Corporația ~
Importantă firmă japoneză, producătoare de aparatură electronică casnică. Înființată în 1946 de Ibuka Masaru și Akio Morita, drept Corporația Tokyo Telecommunications Engineering, a primit numele actual în 1958. A început prin a fabrica voltmetre, generatoare de sunet și alte dispozitive similare. Primul articol de consum important a fost un casetofon cu dispozitiv de înregistrare, apărut în 1950. De atunci a început să promoveze tehnologie nouă pentru produsele de consum, extinzându-și piața de desfacere în întreaga lume. Printre produsele de pionierat s-au numărat primul radiotranzistor de buzunar (1957), videorecorderul color (1969) și radioul portabil de tip walkman. În 1994, Sony a lansat consola PlayStation pentru jocuri video. Diviziile sale de entertainment includ Columbia Tristar (filme artistice) și mărcile de înregistrări Epic și Columbia.

Soong, familia ~
Familie chineză influentă în sec. XX. Charley Soong (1866–1918) s-a pregătit în Statele Unite pentru a deveni misionar. În China, s-a îmbogățit ca editor, publicând la început Biblia, iar apoi a devenit susținătorul lui Sun Yat-sen, finanțând Partidul Naționalist. Prima sa fiică s-a căsătorit

cu un om de afaceri care, de asemenea, a finanțat naționaliștii. Cea de-a doua fiică, Soong Ch'ing Ling (Song King Ling), s-a căsătorit cu Sun Yat-sen. Cea de-a treia fiică, Soong Mei-Ling, a devenit a doua soție a lui Jiang Jieshi. Unul dintre fiii săi, T.V. Soong, a înființat Banca Centrală a Chinei și a fost ministru al finanțelor în timpul guvernării naționaliștilor din anii 1920 și ministru al afacerilor externe în anii 1930. În 1949, comuniștii au divizat familia: Ch'ing Ling, care denunțase mai devreme naționaliștii pentru trădarea idealurilor lui Sun Yat-sen, a rămas pe continent și a fost numită președinte de onoare al Republicii Populare cu puțin înaintea morții. Mei-Ling l-a însoțit pe Jiang Jieshi în Taiwan și a făcut publică cauza acestuia în V. Sub numele doamna Chiang (de la cel al soțului său, cunoscut și ca Chiang Kai-Shek), ea a devenit extrem de populară în Statele Unite ale Americii. T.V. Soong, având cândva reputația de cel mai bogat om din lume, s-a stabilit în Statele Unite ale Americii.

sopher

Vezi sofer

soprană

Cel mai înalt registru vocal, variind cam de la do central până la al doilea la de sus. Sopranele sunt de obicei femei, mai rar bărbați. În trecut, soprane erau bărbați castrați (*vezi* castrato). Vocile sopranelor sunt clasificate în dramatice (bogate și puternice), lirice (mai ușoare) și de coloratură (înalte și foarte versatile). Mezzosoprana are un registru de cca trei ori mai scăzut.

Sopwith, Thomas (Octave Murdoch) *ulterior* Sir Thomas

(18.01.1888, Londra, Anglia –
27.01.1989, Compton Manor, în apropiere de Winchester, Hampshire)

Proiectant de aparate de zbor britanic. A învățat singur să zboare în 1910 și a fost premiat pentru cel mai lung zbor până pe continentul european. În 1912 și-a înființat propria companie de aparate de zbor care, în Primul Război Mondial, a construit avioane precum Camel, Pup și Triplane. Firma sa a produs aparatul de luptă Hurricane și bombardierul Lancaster în Al Doilea Război Mondial. Mai târziu a construit Harrier, un avion de luptă cu reacție, cu decolare verticală. Din 1935 până în 1963, a fost președintele Grupului Hawker Siddeley, urmaș al primei sale companii.

Soranus din Efes

(activ în sec. II î.Hr., Alexandria și Roma)

Pediatru, ginecolog și obstetrician grec. Un observator atent și un practicant deosebit de competent al timpurilor sale, a scris lucrări care au influențat opinia medicală timp de 1 500 de ani. Remarcabila sa lucrare *Despre moșit și bolile femeiești* (Gynaekeia) descrie metode contraceptive, tehnici de obstetrică noi în sec. XV. În aceeași lucrare este descris și ceea ce astăzi e cunoscut drept rahitism. Tratamentele sugerate de el pentru bolile nervoase se aseamănă cu tratamente ale psihoterapiei moderne. Tot el a scris prima biografie cunoscută a lui Hipocrat.

Sorbul, Mihail

(16.10.1885, Botoșani, România –
20.12.1966, București)

Scriitor român. A cultivat drama istorică – *Letopiseți* (1914) –, dar capodopera sa rămâne comedia tragică *Patima roșie* (1916), o dramă pasională cu elemente de umor, surprinzând o lume aflată în criză. Este socotit un precursor al teatrului românesc modern. Alte scrieri: *Dezertorul* (1919), *Prăpastia* (1921), *A doua tinerețe* (1922), *O iubești?* (1933), *Mângâierile panterei* (1935).

Sorby, Henry Clifton

(10.05.1826, Woodbourne,
în apropiere de Sheffield, Yorkshire, Anglia –
09.03.1908, Sheffield)

Om de știință autodidact britanic. Convins de valoarea microscopului în geologie, a realizat secțiuni subțiri de rocă de cca 0,025 mm grosime, pentru a le supune studiului la microscop (1849). A introdus un nou tip de microscop spectromatic, pentru analizarea luminii pigmenților organici (1865). Cercetările sale asupra meteoriților au inițiat studiul fierului și al oțelului, iar cercetările sale ulterioare au privit originea rocilor din strate, probleme de meteorologie și biologie marină. A publicat lucrări despre geografia fizică a erelor geologice, dislocarea și formarea rocilor și apariția teraselor râurilor. Este considerat părintele petrografiei microscopice și al metalografiei.

Sorel, Georges (-Eugène)

(02.11.1847, Cherbourg, Franța –
30.08.1922, Boulogne-sur-Seine)

Revoluționar și scriitor francez. A studiat ingineria civilă, iar la 40 de ani a devenit interesat de problemele sociale. A descoperit marxismul în 1893, dar a rămas

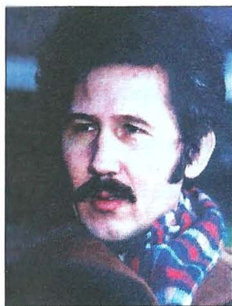

dezamăgit de felul în care cei de stânga au exploatat cazul Alfred Dreyfus. Până în 1902 a devenit un suporter entuziast al sindicalismului revoluționar. Gândirea sa era caracterizată de o ură morală îndreptată împotriva decăderii sociale și a renunțării. Considera că natura umană nu este bună din naștere; prin urmare, a concluzionat că o societate satisfăcătoare nu putea să apară prin evoluție, ci prin acțiune revoluționară. După 1909, dezamăgit și de sindicalism și în ciuda unei anumite ezitări, a susținut mișcarea monarhică franceză, care încerca să restabilească ordinea omogenă și tradițional-morală. După Revoluția Rusă din 1917, a sperat ca bolșevicii să ajute la regenerarea morală a societății. Cea mai importantă lucrare a sa, *Reflecții asupra violenței* (Réflections sur la violence, 1908), dezvoltă conceptul de violență ca negare revoluționară a ordinii sociale existente. Ideile lui Sorel au fost însușite (și denaturate) de Benito Mussolini, care le-a folosit în sprijinul fascismului.

Sorescu, Marin

(19.02.1936, Bulzești, Dolj, România - 06.12.1996, București)

Scriitor român. Poet, prozator, dramaturg și eseist, cu o activitate prodigioasă întinsă pe aproape patru decenii. Marin Sorescu este una dintre cele mai pregnante personalități din literatura română contemporană. A debutat ca poet (*Singur printre poeți*, 1964; *Moartea ceasului*, 1966; *Tușiți*, 1970), cu o lirică marcată de originalitate, în care exploatează cu naturalețe pitorescul limbajului oltenesc sau se aventurează într-o „parodie-amabilă-a-literaturii" (*Poeme*, 1965; *Descântătoarea*, 1976). De aceeași impresionantă audiență se bucură piesele sale de teatru, fie cele cu caracter parabolic (*Iona*, 1968; *Paracliserul*, 1970; *Matca*, 1976), fie cele de inspirație istorică, construite de asemenea în jurul unui simbol-parabolă (*Răceala; A treia țeapă* 1978), dar nu lipsite de o vagă tendință spre absurd și parodic-grotesc. Aproape clasicizat ca poet și dramaturg, în 1977, scriitorul a debutat ca prozator cu *Trei dinți din față*, roman social de tip comportamentist, dominat de anecdotică, scris în bine-cunoscuta-i notă ironico-umoristică. I-a urmat în 1982 *Viziunea vizuinii*, subintitulat „roman într-o doară", o fabulă – cu personaje animaliere – despre moravuri sociale contemporane, păcătuind prin diluție, în ciuda ludicului permanent și a fanteziei lingvistice și a vervei de stil. O scriitură deloc canonică este și eseistica din volumele *Teoria sferelor de influență* (1969); *Starea de destin* (1976) și din *Ușor cu pianul pe scări* (1958), expresie a unei percepții critice aplicate literaturii românești și străine. Membru al Academiei Române (1991). În perioada 1993–1995 a fost ministru al culturii.

Marin Sorescu

sorg

Plantă cereală din familia *Poaceae* (sau *Gramineae*), originară probabil din Africa, cu semințe comestibile. Toate tipurile sunt cultivate în special pentru boabe și aparțin speciilor *Sorghum vulgare*, care includ o varietate de sorg granulat și unul ierbos (crescut pentru fân și nutreț), și planta numită mătură (folosit în confecționarea măturilor și a periilor). Iarba, puternică, are o înălțime maximă de 0,5–2,5 m. Semințele sunt mult mai mici decât ale grâului. Cu toate că este bogat în hidrocarbonați, sorgul are calități alimentare mai scăzute decât porumbul. Rezistent la secetă și căldură, este una dintre principalele cereale din Africa. Se cultivă, de asemenea, în Statele Unite, India, Pakistan, în N și NE Chinei. Producții substanțiale se înregistrează în Iran, peninsula Arabia, Argentina, Australia și în S Europei. Sorgul este bază pentru diferite mâncăruri: terci, lipii și prăjituri.

sorit

În filozofie, înlănțuire de silogisme succesive de figura întâi, legate în așa fel încât fie concluzia unui silogism devine premisa minoră a celui următor, fie concluzia sa devine premisa majoră a celui următor. Dacă concluziile tuturor silogismelor succesive, cu excepția ultimului, sunt suprimate și se păstrează doar premisele care rămân și concluzia finală, argumentul care rezultă este o deducție validă din premisele enunțate. De exemplu, unii entuziaști demonstrează o slabă judecată; toți cei care demonstrează o slabă judecată greșesc frecvent; nici o persoană care greșește frecvent nu merită încredere; prin urmare, unii entuziaști nu merită încredere. În general, putem avea $n+1$ premise a căror analiză ne duce la un lanț de n silogisme succesive.

Sorokin, P(itirim) A(leksandrovici)

(21.01.1889, Turya, Rusia – 10.02.1968, Winchester, Massachusetts, SUA)

Sociolog american de origine rusă. A fost primul profesor de sociologie de la Universitatea Petrograd, în 1919, dar a fost exilat în 1922, sub acuzația de antibolșevism. A emigrat în Statele Unite, unde a înființat departamentul de sociologie al Universității Harvard. Distinge două tipuri de societăți: senzorială (empirică, bază a științelor naturale) și ideatică (mistică, antiintelectuală, dependentă de autoritate). Era de părere că studiul științific al iubirii altruiste este necesar pentru a preveni haosul mondial.

sororat

Vezi levirat și sororat

Soros, George

(n. 12.08.1930, Budapesta, Ungaria)

Finanțist american de origine maghiară. A părăsit Ungaria în 1944 și s-a stabilit la Londra în 1947, unde și-a perfecționat studiile și s-a angajat la o bancă comercială. S-a mutat la New York în 1956, unde a lucrat la început ca analist al garanțiilor europene. În 1979, investițiile sale îndrăznețe și speculațiile de bursă i-au adus profituri mari. A folosit o parte din bani la înființarea Fundațiilor Soros, care au ca principal scop crearea unei societăți deschise în țări ale Europei de E și în Rusia. Alte programe Soros au ca țintă promovarea dezbaterilor publice cu privire la subiecte controversate. În 1992, când Marea Britanie a devalorizat lira sterlină, averea sa a sporit cu cca 1 miliard de dolari, dar în 1998 a suferit pierderi mari, din cauza speculațiilor la bursă din Rusia.

Soseki

Vezi Natsume Soseki

Sotheby's

Firmă de licitație a obiectelor de artă. Înființată la Londra de librarul Samuel Baker, în 1744; după moartea acestuia, a fost condusă de nepotul său, John Sotheby, și de succesorii săi, până în 1861. În sec. XIX și la începutul sec. XX, firma s-a concentrat pe cărți, manuscrise și tipărituri. După Primul Război Mondial, a devenit cunoscută pentru picturile din sec. XIX și XX, în special impresioniste. După Al Doilea Război Mondial, și-a stabilit sediul la New York, iar în 1964 a achiziționat Galeriile Parke-Bernet, prima casă de licitații de artă din Statele Unite. În 1983, o mare parte a acțiunilor firmei au fost achiziționate de A. Alfred Taubman, care a redenumit-o: Sotheby's Holdings Inc. În 2002, Taubman a fost condamnat pentru stabilirea prețurilor, împreună cu firma rivală Christie's; a primit un an de închisoare și o amendă de 7,5 milioane de dolari.

sotho

Vorbitori de limbă bantu (în număr de zece milioane) locuind în pajiștile înalte din S Africii și ocupând teritorii importante din Africa de Sud, Botswana și Lesotho. Se disting din punct de vedere cultural și istoric de populația nguni. Cele mai importante grupuri sotho sunt pedi și lovedu în N, tswana în V și basuto din Lesotho. Se ocupă în special cu creșterea animalelor și cu agricultura. Activitatea misionară creștină și urbanizarea au avut drept rezultat colapsul unor structuri culturale tradiționale.

Soto, Hernando de

(1496/1497, Jerez de los Caballeros, Badajoz, Spania – 21.05.1542, în apropiere de fluviul Mississippi)

Explorator și conchistador spaniol. În 1514 s-a alăturat expediției lui Pedro Arias Dávila (1440–1531) în Indiile de Vest și Panama. La scurt timp, s-a remarcat ca explorator și comerciant. În 1520 a reușit să-și adune o mică avere în urma comerțului cu sclavi în Nicaragua și istmul Panama. În 1532 l-a însoțit pe Francisco Pizarro într-o expediție de cucerire a statului Perú. Patru ani mai târziu, a revenit în Spania, cu o avere semnificativă. Însărcinat de coroana spaniolă să cucerească actuala Florida, a plecat în 1538 în fruntea a zece nave și 700 de oameni. În timpul expediției respective, a explorat o mare parte a regiunii ce avea să devină SE SUA și a descoperit fluviul Mississippi. A murit din cauza febrei, în Louisiana, și a fost înmormântat în fluviul Mississippi.

soul

Stil de muzică ușoară americană, cântat la început de muzicienii negri, având rădăcini în muzica religioasă (gospel) și în rhythm-and-blues. Termenul a fost folosit prima dată în anii 1960, pentru a descrie o combinație între stilurile rhythm, blues, gospel, jazz și rock, care se caracteriza prin intensitatea emoțiilor și caracterul neprelucrat. La început, muzica soul era cântată mai ales în Sud, dar numeroși cântăreți tineri au migrat în orașele din Nord. Apariția Motown în Detroit și Stax-Volt în

Memphis a avut o contribuție importantă la promovarea stilului. Printre cei mai cunoscuți reprezentanți ai acestui stil se numără James Brown, Ray Charles, Sam Cooke și Aretha Franklin.

Souphanouvong

(13.07.1909, Luang Prabang, Laos – 09.01.1995, Laos)

Lider al mișcării revoluționare Pathet Lao și președinte al Laosului (1975–1986). Frate vitreg cu Souvanna Phouma, a studiat ingineria civilă și a construit poduri și drumuri în Vietnam (1938–1945). S-a împotrivit reinstalării conducerii coloniale franceze în Laos după Al Doilea Război Mondial și a rupt legăturile cu guvernul din exil al Laosului Liber, pentru a se alia cu Viet Minh. A înființat mișcarea de orientare comunistă Pathet Lao, care a venit la putere în 1974–1975.

Souris

Râu în Saskatchewan și Manitoba, Canada, și Dakota de Nord, SUA. Izvorăște în partea de S din Saskatchewan, apoi curge spre S, spre Dakota de Nord, de unde se întoarce spre N pentru a reintra în Canada. Se varsă în râul Assiniboine în Manitoba, după un curs de 966 km. În Dakota de Nord se mai numește Râul Șoarece (Mouse).

Sousa, John Philip

(06.11.1854, Washington, districtul Columbia, SUA – 06.03.1932, Reading, Pennsylvania)

Dirijor și compozitor american, supranumit și Regele marșului. Fiu al unui imigrant portughez și al unei imigrante germane, a crescut în Washington DC, învățând să cânte la vioară și la alte instrumente. S-a înrolat în Marină în 1868 și, din 1880 până în 1892, a condus orchestra Marinei, transformând-o într-un ansamblu de valoare. În 1892 și-a înființat propria formație, alături de care a făcut turnee internaționale, care s-au bucurat de succes. A compus 136 de marșuri militare, printre care *Semper Fidelis* (marșul oficial al Marinei), *The Washington Post*, *The Liberty Bell* și *The Stars and Stripes Forever*. A scris și operete de succes, cum ar fi *El Capitan* (1896). În anii 1890 a perfecționat sousafonul.

Souter, David H(ackett)

(n. 17.09.1939, Melrose, Massachusetts, SUA)

Jurist american. A absolvit dreptul la Harvard și a lucrat la biroul avocatului general al statului. A fost promovat ca avocat general în 1976, apoi la Curtea Superioară, în 1978, și la Curtea Supremă, în 1983. În 1990 a fost numit de președintele George Bush la Curtea de Apel a Statelor Unite și, mai târziu, în același an, la Curtea Supremă a Statelor Unite. Considerat un conservator la început, s-a dovedit treptat un liberal moderat, mai ales în problemele referitoare la drepturile civile.

Southampton

Insulă în regiunea Keewatin, Nunavut, Canada. Situată la intrarea în golful Hudson, este aproape triunghiulară și are 41 214 kmp. În NE are coaste stâncoase (300 m), care coboară treptat până în zonele de șes din S. În apele de coastă se pescuiește păstrăvul arctic.

Southampton

Oraș, 217 478 loc. (2000), comitat istoric în Hampshire, Anglia. Ocupat mai întâi de romani, a primit carta regală pe la 1155 de la regele Henric II. În Evul Mediu, localizarea sa pe Canalul Mânecii l-a ajutat să devină un important port britanic. A decăzut în sec. XVII și XVIII, dar a renăscut în sec. XIX, odată cu construcția drumurilor. Acum este al doilea port ca importanță al Angliei. Printre clădirile istorice se numără biserica Sf. Mihail din sec. XI și palatul regelui John din sec. XII, una dintre cele mai vechi clădiri civile din Marea Britanie.

Southampton, Henry Wriothesley, Al treilea conte de ~

(06.10.1573, Cowdray, Sussex, Anglia – 10.11.1624, Bergen op Zoom, Olanda)

Nobil englez, protector al lui William Shakespeare. Nepot al Primului Conte de Southampton, a devenit favoritul reginei Elisabeta I. A fost un mecena al scriitorilor, printre care și al lui Thomas Nashe. Shakespeare i-a dedicat două lungi poeme (1593, 1594); a fost identificat adesea cu tânărul nobil căruia îi sunt adresate cele mai multe dintre sonetele shakespeariene. L-a însoțit pe cel de-al doilea conte de Essex în expedițiile din Cadiz și Azore (1596, 1597). Pentru că a sprijinit rebeliunea lui Essex (1601), a fost închis în perioada 1601–1603. După ascensiunea lui Iacob I la tron, și-a redobândit poziția. A devenit consilier al Coroanei în 1619, dar a pierdut din favoruri pentru că s-a opus primului duce de Buckingham. Împreună cu fiul său, s-a oferit voluntar pentru a lupta pentru Provinciile Unite împotriva Spaniei, însă, la scurt timp după debarcarea în Olanda, amândoi au murit din cauza febrei.

Southampton, Thomas Wriothesley, Primul conte de ~
(21.12.1505, Londra, Anglia – 30.07.1550, Londra)

Om politic englez. Şi-a urmat tatăl în serviciul regal, devenind secretarul general al lui Thomas Cromwell (1533), apoi a fost secretarul de stat al lui Henric VIII (1540). A devenit unul dintre consilierii principali ai regelui şi a fost numit lord cancelar al Angliei (1544–1547). După moartea lui Henric, a fost numit conte de Southampton (1547) de ducele de Somerset, dar apoi a fost înlocuit. A sprijinit răsturnarea lui Somerset în 1549, dar a fost exclus din Consiliul de Coroană în 1550.

South Bend

Oraş, 107 789 loc. (2000), în N statului Indiana, SUA. Este situat pe râul Sf. Joseph. În 1820, francezii au înfiinţat în zonă un centru pentru comercializarea blănurilor, care a devenit mai târziu colonie europeană. Economia puternic industrializată îşi are originile în primele companii, înfiinţate aici în sec. XIX. Printre acestea se numără Studebaker Brother Manufacturing Co. şi Singer Co. Centrul oraşului a fost desemnat Michiana, deoarece reprezintă un nucleu financiar şi comercial pentru S Michiganului şi N Indianei. În apropiere se află Universitatea Notre Dame.

Southend-on-Sea

Oraş şi unitate administrativă, 160 246 loc. (2001), comitat geografic şi istoric din Essex, în SE Angliei. Este aşezat pe estuarul Tamisei şi la Marea Nordică. Este staţiunea litorală cea mai apropiată de Londra, atrăgând milioane de vizitatori şi determinând mulţi navetişti să se stabilească în zonă. Este cunoscută pentru cheiurile sale de 2,2 km lungime, dar şi pentru plaje şi grădini. Iahtingul este foarte popular în zonă. O mănăstire din sec. XII găzduieşte un muzeu.

Southey, Robert
(12.08.1774, Bristol, Gloucestershire, Anglia – 21.03.1843, Keswick, Cumberland)

Poet şi prozator englez. În tinereţe, a fost un adept entuziast al idealurilor Revoluţiei Franceze, ca şi Samuel Taylor Coleridge, cu care s-a împrietenit din 1794. În timp, a devenit însă, ca şi Coleridge, mult mai conservator. Prin 1799 a început să scrie, dar mai târziu a fost obligat să lucreze din greu pentru a întreţine şi familia lui Coleridge. În 1813, a fost numit poet laureat. Poezia sa este puţin citită în zilele noastre, dar stilul impus în proză este grandios prin uşurinţă şi claritate, mai ales în opere ca *Viaţa lui Nelson* (Life of Nelson, 1813), *Viaţa lui Wesley* (Life of Wesley, 1820) şi în colecţia fantastică *Doctorul* (The Doctor, 1834–1847).

South Island (Insula de Sud)

Insulă, 1 022 316 loc. (2006), cea mai mare dintre cele două insule principale ale Noii Zeelande. Este separată de North Island (Insula de Nord) prin strâmtoarea Cook. Suprafaţa: 151 215 kmp. Munţii, între care Alpii Sudici, ocupă cca trei pătrimi din ea. Oraşele importante sunt Christchurch şi Dunedin. Parcul Naţional Fiordland (*în engleză*, ţara fiordurilor) din SV include multe fiorduri de coastă şi lacuri de înălţime.

South Sea, balonul de săpun ~
(1720)

Manie a speculaţiilor, care a cauzat ruina financiară a multor investitori britanici. Parlamentul a acceptat propunerea companiei South Sea de preluare a datoriei publice britanice, ceea ce a avut drept rezultat o creştere imediată a valorii acţiunii acesteia. După ce preţurile s-au ridicat de la $128^1/_2$ la peste o mie în nouă luni, farsa acţiunii supraevaluate a fost deconspirată, iar preţul pe acţiune a scăzut până la 124, atrăgând şi devalorizarea altor acţiuni şi ruinând mulţi investitori. O investigaţie a Camerei Comunelor a descoperit o înţelegere secretă încheiată de mai multe ministere.

South, Universitatea ~
cunoscută ca **Sewanee**

Universitate privată în Sewanee, Tennessee, SUA, fondată în 1857. Deşi afiliată Bisericii Episcopale, programul său educaţional este independent. Are un colegiu de arte şi ştiinţe şi o şcoală de teologie, care oferă cursuri de masterat şi doctorat. Revista literară, *The Sewanee Review*, a fost înfiinţată în 1892. Numărul actual al studenţilor se ridică la cca 1 300.

South Yorkshire

Comitat metropolitan, 217 478 loc. (2001), în N Angliei centrale. Şi-a pierdut funcţiile administrative în 1986, în prezent fiind un comitat geografic şi formal; centrul administrativ era Barnsley. Se întinde de la ţinuturile mlăştinoase Pennini din V până la mlaştinile joase din E. Romanii au construit drumuri şi forturi, iar locuitorii

scandinavi și anglo-saxoni au defrișat pădurile. În sec. XIX, a sporit importanța industrială a zonei, iar valea Don a devenit centrul prelucrării fierului și oțelului, extinzându-se la E de Sheffield. În prezent, ținutul este unul dintre cele mai importante câmpuri miniere ale Angliei. Industriile se ocupă cu prelucrarea fierului, oțelului și confecționarea tacâmurilor.

Soutine, Chaim

(1893/1894?, Smilovici, în apropiere de Minsk, Imperiul Rus – 09.08.1943, Paris, Franța)

Pictor francez de origine rusă. După ce a studiat artele la Vilnius, în 1913 a plecat la Paris pentru a studia la Școala de Arte Frumoase. Un negustor de artă l-a ajutat să picteze trei ani în S Franței, timp în care și-a maturizat stilul. Tușa sa, stimulată de expresionism, trădează un penel agitat, cu straturi groase de vopsea, ritmuri compoziționale convulsive și un conținut psihologic deranjant. Cele mai cunoscute lucrări ale sale sunt studiile de bucătari și băieți de cor, seriile cu băieți de casă și picturile cu păsări și carcase de carne de vită atârnate, care transmit într-o manieră vivace culoarea și luminozitatea putrefacției.

Souvanna Phouma

(07.10.1901, Luang Prabang, Laos – 10.01.1984, Vientiane)

Premier al Laosului (1951–1954, 1960–1962, 1974–1975). Nepot al regelui Sisavangvong de Laos, nu a susținut decizia unchiului său de a accepta revenirea guvernării franceze la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial. Împreună cu fratele vitreg, Souphanouvong, s-a alăturat mișcării de eliberare a Laosului și a ales exilul atunci când francezii au reocupat țara. În 1949, când francezii au acceptat autoritatea statului Laos, s-a întors în țară, iar în 1951 și-a început primul mandat de premier. Războiul civil a izbucnit între mișcarea comunistă Pathet Lao și membrii de dreapta ai guvernului. A fost premier, cu scurte pauze, în acea perioadă. A încercat să mențină neutralitatea țării în timpul Războiului din Vietnam, dar a fost nevoit să accepte ajutorul militar al Statelor Unite. Statul s-a redresat economic după retragerea Statelor Unite din Vietnam. Souvanna a rămas consilier guvernamental până la moarte.

soviet

Consiliu care reprezintă gruparea fundamentală a guvernului în Uniunea Sovietică. Primul soviet a fost format în Sankt Petersburg, în timpul Revoluției Ruse din 1905, pentru a coordona activitățile revoluționare, dar a fost desființat. Cu puțin timp înainte de abdicarea lui Nicolae II, liderii socialiști au format un al doilea soviet, cu câte un deputat pentru fiecare o mie de muncitori și pentru fiecare companie militară. După Revoluția Rusă din 1917, bolșevicii au câștigat treptat o poziție dominantă în soviete în întreaga Rusie. În 1918, o nouă constituție a stabilit că sovietele erau grupările formale ale guvernului local și regional. Constituția din 1936 a creat un Soviet Suprem bicameral, ales imediat, dar singurul candidat al unui district era ales de Partidul Comunist al URSS.

Soweto

Aglomerare urbană, 896 995 loc. (2001), din NE Republicii Africa de Sud. Se unește cu Johannesburg la SV, iar numele său este un acronim derivat din denumirea South-Western Townships (orașe sud-vestice). Inițial, a fost desemnat de guvernul alb sud-african ca reședință pentru negri. Orașul este constituit din mahalale înființate, odată cu sosirea muncitorilor negri din zonele rurale, în special în perioada dintre cele două războaie mondiale. Este o zonă foarte puțin dezvoltată industrial, iar majoritatea locuitorilor fac naveta în Johannesburg unde își au locurile de muncă. Este cel mai mare complex urban al populației de culoare din țară; locuitorii orașului au participat la protestele care au pus capăt apartheidului în 1991.

Soyinka, Wole *nume întreg* Akinwande Oluwole Soyinka

(n. 13.07.1934, Abeokuta, Nigeria)

Dramaturg nigerian. După ce a studiat la Leeds (Anglia), s-a întors în Nigeria, unde a editat jurnale literare, a predat literatură și teatru la nivel universitar și a înființat două companii teatrale. Piesele sale, scrise în engleză și inspirate din tradițiile populare din Africa de V, au ca subiect central tensiunile dintre tradiție și progres. Simbolismul, tehnica flashbackului și intriga ingenioasă contribuie la o structură dramatică bogată. Piesele sale sobre dezvăluie dezamăgirea față

VERNON L. SMITH

Wole Soyinka

de conducerile africane autoritare și față de societatea nigeriană ca întreg. Printre operele sale se numără *Dansul pădurilor* (A Dance of the Forests, 1960), *Leul și giuvaierul* (The Lion and the Jewel, 1963), *Moartea și călărețul regelui* (Death and the King's Horseman, 1975) și *De la Zia, cu dragoste* (From Zia, with Love, 1992). A scris câteva volume de poezii, iar cel mai cunoscut roman este *Interpreții* (The Interpreters, 1965). Un susținător fervent al democrației nigeriene, a fost în repetate rânduri închis și exilat. În 1986 a devenit primul african de culoare căruia i s-a decernat Premiul Nobel pentru literatură.

Spaak, Paul-Henri

(25.01.1899, Schaerbeek, în apropiere de Bruxelles, Belgia - 31.07.1972, Bruxelles)

Om de stat belgian. A practicat dreptul (1921–1931), iar în 1932 a devenit membru socialist al Camerei Deputaților. În cea mai mare perioadă dintre anii 1936 și 1966, a fost ministru de externe al Belgiei și de două ori premier (1938–1939, 1947–1950). Susținător al cooperării europene, a contribuit la formarea Uniunii Economice Benelux (1944) și la schițarea statutului Națiunilor Unite. În 1946 a fost primul președinte al Adunării Generale a Națiunilor Unite. A semnat Tratatul de la Bruxelles, a contribuit la formarea NATO și a fost secretar general al NATO între 1957–1961. A contribuit la constituirea Comunității Economice Europene și a Comunității Europene pentru Energie Atomică.

Spaatz, Carl (Andrews)

cunoscut drept Tooey Spaatz

(28.06.1891, Boyertown, Pennsylvania, SUA - 14.07.1974, Washington DC)

Ofițer al forțelor aeriene americane. A fost pilot de luptă în Primul Război Mondial. În Al Doilea Război Mondial, a comandat forțele aeriene strategice ale Statelor Unite în Europa (1944), direcționând bombardarea strategică a Germaniei. În 1945, deși el s-a opus utilizării bombelor atomice, a coordonat ultimul bombardament asupra Japoniei, conform ordinelor primite de la președintele Harry Truman. În 1947 a devenit primul șef de stat-major al Forțelor Aeriene Independente.

Spacu, Gheorghe

(05.12.1883, Iași, România - 23.07.1955, București)

Chimist român, profesor universitar la Cluj și București, membru al Academiei Române. Specialist în domeniile chimiei anorganice și analitice; a elaborat o metodă analitică pentru determinarea cuprului, a zincului, a mercurului și a cobaltului. Membru al mai multor academii științifice străine. Scrieri: *Noi metode pentru separarea cuprului de molibden și dozarea acestor două elemente, O nouă metodă gravimetrică precisă și rapidă pentru dozarea bismutului.*

Spagnuolo, Pietro

Vezi Pedro Berruguete

Spahn, Warren (Edward)

(23.04.1921, Buffalo, New York, SUA - 24.11.2003, Broken Arrow, Oklahoma)

Jucător (aruncător) de baseball. Aproape toată cariera a jucat la Boston (mai târziu Milwaukee) Braves (1942, 1946–1964). A câștigat peste 20 de meciuri în fiecare din cele 13 sezoane, marcând astfel un record. Totalul său de 363 de victorii a reprezentat un record, cu atât mai mult cu cât Spahn a fost stângaci. A intrat în Baseball Hall of Fame, în 1973.

Spalatin, Georg *născut* Georg Burkhardt

(17.01.1484, Spalt, Bavaria - 16.01.1545, Altenburg, Saxonia)

Umanist german. A studiat la Universitatea din Erfurt și s-a alăturat unui grup de savanți umaniști în 1505. Hirotonisit preot în 1508, a fost profesorul particular al moștenitorului lui Frederic cel Înțelept, elector al Saxoniei. În 1511 a devenit unul dintre apropiații lui Martin Luther la Wittenberg, iar după 1512, ca bibliotecar la curtea lui Frederic, l-a îndemnat pe elector să-l apere pe Luther în timpul controversei asupra indulgențelor. A susținut Reforma în cadrul dietei de la Worms (1521) și sub următorii doi electori ai Saxoniei. În 1530 l-a ajutat pe Philipp Melanchthon la redactarea textului Confesiunii de la Augsburg. A contribuit și la formarea Ligii de la Schmalkad, în 1531. A scris numeroase lucrări de factură istorică, incluzând *Analele Reformei* (Annales Reformationis, 1718).

Spalding, A(lbert) G(oodwill)

(02.09.1850, Byron, Illinois, SUA - 09.09.1915, Point Loma, California)

Jucător american de baseball, director și fabricant de articole sportive. A jucat la Boston Red Stockings, iar apoi la Chicago White Stockings, unde a fost și președinte în perioada 1882–1891. În 1876, împreună cu fratele său, a fondat în Chicopee, Massachusetts, firma care, sub numele

A.G. Spalding & Bros., a devenit una dintre cele mai reprezentative companii producătoare de articole sportive din America. A fondat ghidul anual *Ghidul oficial de baseball Spalding* (Spalding's Official Baseball Guide) și a scris o istorie intitulată *Sportul național al Americii* (America's National Game, 1911). A fost ales membru al Baseball Hall of Fame (Galeria jucătorilor faimoși de baseball) în 1939.

spalier

Copac sau alt tip de plantă direcționat astfel încât să crească pe un suport (cum ar fi zăbrele sau un zid). Termenul este folosit pentru a desemna atât suportul respectiv, cât și metoda sau tehnica în sine. Metoda s-a dezvoltat în Europa, pentru a crește producția arborilor fructiferi în medii nepotrivite; la început se foloseau ziduri, pentru a obține mai multă căldură, dar și un suport. Spalierele decorative sau cele care economisesc spațiu folosesc cadre de metal, sârmă sau lemn, pentru a crea forme ornamentale pentru tufișuri, sau zăbrele, ziduri sau garduri, pentru a conduce creșterea copacilor. Plantele mereu verzi, precum moșmonul-japonez, piracanta comună, magnolia-dulce, tisa, dar și mărul și părul pitici sunt foarte potrivite.

spanac

Plantă anuală cu frunze robuste (*Spinacia oleracea*) din familia *Chenopodiacaea*, folosită ca legumă. Frunzele comestibile, de formă relativ triunghiulară, fie netede, fie gofrate, cresc aranjate într-o rozetă, din centrul căreia crește tija cu semințe. Pentru o dezvoltare rapidă și o producție cât mai mare de frunze, spanacul are nevoie de vreme răcoroasă și de un sol bogat, afânat, calcaros; dacă însămânțarea se face din două în două săptămâni, de la începutul primăverii până la sfârșitul verii, se obține o recoltă continuă. O legumă nutritivă, spanacul este bogat în fier și în vitaminele A și C.

Spania *denumire oficială* Regatul Spaniei

Stat din SV Europei. Una dintre cele mai mari țări din Europa, este localizată în Peninsula Iberică și include insulele Baleare și Canare. Suprafața: 506 030 kmp; 44 079 000 loc. (2005). Capitala: Madrid. Etnia majoritară o reprezintă spaniolii, dar există și populații de basci, catalani, galicieni, aragonezi și romi (țigani sau gitani). Limbile vorbite sunt spaniola castiliană (oficială), catalana, galiciana și basca. Religiile: creștinism (cu precădere romano-catolic). Moneda de circulație: euro. Cel mai întins platou central este înconjurat de valea fluviului Ebru, regiunea muntoasă Catalonia, regiunea mediteraneeană de coastă a Valenciei, valea râului Guadalquivir și regiunea muntoasă care începe de la Pirinei și se întinde până la coasta Atlanticului. Are o economie de piață dezvoltată, bazată pe prestări de servicii, industrie ușoară și grea, agricultură. Resursele minerale includ minereuri de fier, mercur și cărbune. Produsele agricole includ cerealele și animalele. Spania este unul dintre cei mai importanți producători de vin și ulei de măsline. Turismul este, de asemenea, bine dezvoltat, în special de-a lungul Coastei del Sol, din S. Țara este o monarhie constituțională cu două camere legislative. Șeful statului este regele, iar al guvernului, prim-ministrul. Relicve ale populațiilor din Epoca Pietrei, de acum 35 000 ani, au fost găsite pe întreg teritoriul Spaniei. Populațiile celtice au ajuns aici în sec. IX î.Hr., urmate de romani, care au dominat Spania cam din 200 î.Hr. până la invazia vizigotă de la începutul sec. V d.Hr. La începutul sec. VIII d.Hr., majoritatea teritoriilor peninsulei au fost ocupate de musulmanii (mauri) din Africa de N și au rămas sub controlul acestora până când au fost recucerite treptat de regatele creștine ale Castiliei, Aragonului și Portugaliei. Spania s-a reunificat în 1479 în urma mariajului dintre Ferdinand V (de Aragon) și Isabela I (de Castilia). Ultimul regat musulman, Granada, a fost recucerit în 1492, moment din care Spania a instaurat imperiul colonial din Americi. În 1516, tronul a fost preluat de Habsburgi, a căror domnie s-a sfârșit în 1700, când Filip V a devenit primul rege Bourbon al Spaniei. Ascendența sa a provocat Războiul pentru Succesiunea la Tronul Spaniei, care a dus la pierderea a numeroase posesiuni europene și a aprins scânteia revoluției în cele mai multe colonii ale Americii spaniole. Spania a pierdut restul coloniilor de peste ocean în favoarea Statelor Unite, în Războiul hispano-american (1898) (*vezi* Cuba, Guam, Filipine, Puerto Rico). Spania a devenit republică în 1931. Războiul Civil Spaniol (1936–1939) s-a încheiat cu victoria naționaliștilor, sub conducerea generalului Francisco Franco, care a domnit ca dictator până la moartea sa, în 1975. Succesorul său la șefia statului, Juan Carlos I, a reinstaurat monarhia. Noua Constituție din

1978 a instaurat monarhia constituțională. Spania a fost primită în NATO în 1982 și în Comunitatea Europeană în 1986. În 1992, împlinirea a 500 de ani de la prima călătorie a lui Cristofor Columb din Spania în America a fost marcată printr-un târg de proporții în Sevilla și prin organizarea Jocurilor Olimpice la Barcelona. La sfârșitul sec. XX și începutul sec. XXI, separatiștii basci au continuat să facă recurs de violență făcând presiuni pentru obținerea independenței, dar militanții islamici au fost responsabili pentru atentatele cu bombă de la 11 martie 2004, care au ucis în Madrid mai mult de 200 de persoane – cel mai grav incident din Europa de la Al Doilea Război Mondial încoace.

spaniel

Nume dat mai multor rase de câini folosiți la vânătoare. Sunt originari din Spania, dar cele mai moderne rase au fost create în Marea Britanie. În funcție de rasă, au între 36 și 51 cm lungime și între 10 și 25 kg. Rasele mai mari se numesc copoi, cele mai mici cocker. Dintre acestea fac parte cockerul-spaniel, un câine cu cap rotund și cu urechi lungi, lăsate; copoiul-spaniel englez și galez; spanielul-înotător-american, un câine brun-închis, cu părul creț; spanielul-breton, un câine francez cu coada scurtă și singurul care indică vânatul oprindu-se în fața lui; clumber-spaniel, un câine cu corp lung și picioare scurte; spanielul-înotător-irlandez, un câine de aport; spanielul-japonez; spanielul-englez-de-buzunar.

Spaniol, Războiul Civil ~ (1936–1939)

Revoltă militară împotriva guvernului Spaniei. După alegerile din 1936, în urma cărora s-a format un guvern al Frontului Popular, susținut în principal de partidele de stânga, în orașele-garnizoană din întreaga Spanie a fost declanșată o rebeliune militară. Mișcarea a fost condusă de rebelii naționaliști și susținută de elementele conservatoare ale clerului, militarilor și proprietarilor de terenuri, precum și de falangele fasciste. Guvernul republican la putere, condus de premierii socialiști Francisco Largo Caballero și Juan Negrín (1894–1956) și de președintele liberal Manuel Azana y Diaz, a fost susținut de muncitori și de o bună parte a clasei de mijloc, dar și de militanți anarhiști sau de comuniști. Forțele guvernamentale au reprimat revolta în majoritatea regiunilor, cu excepția celor din Spania de NV și SV, unde naționaliștii dețineau controlul și îl numiseră pe Francisco Franco în fruntea statului. Ambele taberele și-au suprimat opozanții și au executat sau asasinat peste 50 000 de presupuși inamici. Cerând ajutor din afară, naționaliștii au primit trupe, tancuri și avioane din partea Germaniei naziste și a Italiei, care au folosit Spania ca pe un teren de testare a noilor tactici de luptă ale blindatelor și aviației. Republicanilor (numiți și loialiști) li s-a trimis material de război mai ales din partea Uniunii Sovietice, alăturându-li-se și voluntari din Brigăzile Internaționale. Cele două părți au dus un război de uzură crâncen și sângeros. Tabăra naționaliștilor a cucerit treptat teritorii și, în aprilie 1938, a reușit să secționeze în două Spania, de la E la V, determinând retragerea în Franța a 250 000 de luptători republicani.

În martie 1939 restul forțelor republicane s-au predat, iar Madridul, slăbit de luptele dintre comuniști și noncomuniști, a căzut în mâinile naționaliștilor, la 28 martie. Aproximativ 500 000 de persoane au murit. Această tristă experiență și-a lăsat amprenta asupra spaniolilor. Sfârșitul războiului a dus la instaurarea unei dictaturi ce a durat aproape până la moartea lui Franco, în 1975.

spaniolă, armada ~

Vezi Invincibila Armada

spaniolă, limba ~

Limbă romanică vorbită în Spania și într-o mare parte din Lumea Nouă. Are mai mult de 332 de milioane de vorbitori, dintre care peste 23 de milioane în SUA. Cele mai vechi materiale scrise datează din sec. X, iar primele lucrări literare de prin 1150. Dialectul castilian, aflat la originea spaniolei oficiale moderne, s-a format în cursul sec. IX d.Hr. în partea central-nordică a Spaniei (Castilia Veche) și s-a răspândit în centrul Spaniei (Castilia Nouă) prin sec. XI. Spre sfârșitul sec. XV, regatele Castiliei, Leónului și Aragonului s-au unit, iar castiliana a devenit limba oficială în întreaga Spanie, în timp ce catalana și galiciana (de fapt, un dialect al limbii portugheze) au rămas dialecte regionale, iar aragoneza și leoneza și-au restrâns aria de folosință. Dialectele regionale latino-americane sunt derivate din castiliană, între ele existând diferențe fonetice.

Spanish Main

Coasta de N a Americii de Sud. Termenul se referă la zona aflată odinioară sub control spaniol, care se întindea de la istmul Panama până la delta fluviului Orinoco, dar și la Marea Caraibilor și la apele adiacente, mai ales cu trimitere la perioada în care existau pirați în regiune.

sparanghel

Plantă din genul *Asparagus* (familia *Liliaceae*), cuprinzând cca 300 de specii răspândite din Siberia până în S Africii. Specia cea mai cunoscută și cea mai importantă este sparanghelul de grădină (*A. officinalis*), cultivat ca legumă pentru tulpinile lui suculente primăvara. Unele specii africane sunt cultivate ca plante ornamentale. Speciile otrăvitoare, admirate pentru frunzele lor delicate, sunt *A. plumosus* (feriga asparagus, în formă de pană, feriga florarului – o pseudoferigă), *A. sprengeri* și *A. asparagoides*.

Spark, Muriel (Sarah)
născută **Muriel Spark Camberg**

(01.02.1918, Edinburgh, Scoția – 13.04.2006, Florența, Italia)

Scriitoare britanică. A trăit o perioadă în Africa Centrală, revenind în Marea Britanie în Al Doilea Război Mondial. Până în 1957 a publicat numai poezie și critică, inclusiv studii despre Mary Shelley și surorile Brontë. În lucrările sale de ficțiune folosește satira și exprimările cu tâlc în prezentarea unor teme serioase, adesea problema binelui și a răului. *Memento Mori* (1959) este romanul său cel mai bine apreciat; cel mai cunoscut este *Domnișoara Brodie în floarea vârstei* (The Prime of Miss Jean Brodie, 1961; ecranizat, 1969). Dintre romanele ulterioare, adesea scrise pe un ton mai sumbru, fac parte *Stareța din Crewe* (The Abbess of Crewe, 1974), *Strigăt îndepărtat din Kensington* (A Far Cry from Kensington, 1988) și *Realitate și vis* (Reality and Dreams, 1996).

Sparta *sau* Lacedemona

Oraș-stat în Grecia antică, în Laconia, principalul oraș din Pelopones. La origine dorian, a fost fondat în sec. IX î.Hr. și a dezvoltat un tip de societate strict militaristă. În sec. VIII–V î.Hr., a supus ținutul învecinat al Meseniei. După sec. V î.Hr., clasa conducătoare din Sparta s-a dedicat războiului, antrenând cea mai puternică armată din Grecia. După o luptă lungă cu Atena, cunoscută sub numele de Războiul peloponesiac, (460–404 î.Hr.) a obținut hegemonia asupra întregii Grecii. În Bătălia de la Leuctra, din 371 î.Hr., Teba a pus capăt puterii deținute de Sparta. Aceasta și-a pierdut independența în cca 192 î.Hr., când a fost înfrântă și forțată să se alăture Ligii Aheene. A devenit parte a provinciei romane Aheea în 146 î.Hr. Vizigoții au cucerit și au distrus orașul în 396 d.Hr. S-au păstrat ruinele acropolei, agora, teatrul și temple.

spartachiști *sau* Liga Spartacus

Grup revoluționar socialist, activ în Germania (1914–1918). A apărut ca o ramură a Partidului Social Democrat și a fost fondat oficial în 1916, de Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg etc., care s-au opus violent rolului Germaniei în Primul Război Mondial și au cerut o revoluție socialistă. Grupul a încurajat demonstrațiile din decembrie 1918, care în ianuarie 1919 au condus la revolta spartachiștilor. Mișcarea a eșuat, iar conducătorii au fost uciși de membrii

organizației Freikorps. Liga s-a transformat apoi în Partidul Comunist din Germania.

Spartacus

(m. 71 î.Hr.)

Conducător în revolta gladiatorilor împotriva Romei (73–71 î.Hr.). De origine tracă, a servit în armata romană. A devenit tâlhar și, după ce a fost prins, a fost vândut ca sclav. A scăpat dintr-o școală pentru gladiatori, unde pusese la cale o revoltă. Împreună cu alți gladiatori, și-a stabilit tabăra pe Muntele Vezuviu, unde li s-au alăturat și alți sclavi fugiți, dar și unii țărani. Având de partea sa 90 000 de luptători, a cucerit cea mai mare parte din S Italiei, înfrângând doi consuli (72 î.Hr.). Și-a condus armata spre N, către Gallia Cisalpină, unde spera că oamenii săi își vor putea recăpăta libertatea, dar oștirea sa a preferat să continue lupta. Întorcându-se în S, a încercat să invadeze Sicilia, dar nu a reușit. Legiunile lui Marcus Licinius Crassus au ajuns din urmă armata de sclavi în Lucania și au înfrânt-o; Spartacus a căzut în luptă. Armata lui Pompei a prins și ucis mulți dintre sclavii care s-au retras în N, iar Crassus a crucificat 6 000 de prizonieri pe Via Appia.

Spasski, Boris (Vasilievici)

(n. 30.01.1937, Leningrad, URSS)

Maestru sovietic de șah. A obținut titlul de mare maestru internațional în 1955. După o perioadă în care preocuparea sa pentru șah a cunoscut întreruperi, l-a înfrânt pe Tigran Petrosian, obținând titlul de campion mondial în 1969. În 1972 a pierdut acest titlu în favoarea lui Bobby Fischer.

spațiu metric

În matematică, mulțime de obiecte ce presupun conceptul de distanță. Ele pot fi puncte în spațiu, cu distanța dintre ele dată de o formulă de distanță, de ex., (1) distanța de la punctul A la punctul B este zero, dacă și numai dacă A și B sunt identice; (2) distanța de la A la B este aceeași ca de la B la A și (3) suma dintre distanța de la A la B și distanța de la B la C este mai mare decât sau egală cu distanța de la A la C (inegalitatea triunghiulară). Spațiile euclidiene bi- și tridimensionale sunt spații metrice, la fel ca spațiile prehilbertiene, spațiile vectoriale și anumite spații topologice (*vezi* topologie).

spațiu produs intern

În matematică, spațiu vectorial sau un spațiu de funcții în care este definită operația de combinare a doi vectori sau a două funcții (al căror rezultat se numește produs intern), cu anumite proprietăți. Aceste spații reprezintă un instrument esențial în analiza funcțională și în teoria vectorilor, permițând în special analiza claselor de funcții și mai puțin pe cea a funcțiilor individuale. În analiza matematică, un spațiu produs intern de mare importanță este spațiul Hilbert, o generalizare a spațiului obișnuit cu un număr infinit de dimensiuni. Un punct din spațiul Hilbert poate fi reprezentat ca o secvență infinită de coordonate sau ca un vector cu un număr infinit de componente. Produsul intern a doi astfel de vectori este reprezentat de suma produselor coordonatelor corespondente. Când un produs intern de acest tip este egal cu zero, vectorii sunt ortogonali (*vezi* ortogonalitate). Spațiile Hilbert sunt foarte importante în fizica matematică. *Vezi și* David Hilbert.

spațiu-timp

Entitate singulară care pune în relație spațiul și timpul într-o structură cu patru dimensiuni, postulată de Albert Einstein prin teoria relativității. În universul newtonian, se presupunea că nu există o legătură între spațiu și timp. Spațiul era gândit ca și cum ar fi fost o dispunere plată, tridimensională a locațiilor tuturor punctelor posibile, care puteau fi exprimate prin coordonatele carteziene; timpul era văzut ca o descriere completă a unui concept unidimensional. Einstein a arătat că o descriere completă a mișcării relative necesită ecuații care includ atât timpul, cât și cele trei dimensiuni spațiale. El a arătat, totodată, că spațiu-timpul este o curbă, ceea ce i-a permis să ia în considerare gravitația în teoria generală a relativității.

spațiu vectorial

În matematică, mulțime de obiecte numite vectori, împreună cu un câmp de obiecte (*vezi* teoria câmpului), cunoscute ca scalari, care au anumite proprietăți: 1) mulțimea vectorilor se închide prin adunare; 2) înmulțirea unui vector cu un scalar conduce la un vector din mulțime; 3) legea asociativității este valabilă pentru adunarea vectorilor, $u + (v + w) = (u + v) + w$; 4) legea comutativității este valabilă pentru adunarea vectorilor, $u + v = v + u$; 5) există un vector 0 astfel încât $v + 0 = v$; 6) fiecare vector are un invers (*vezi* funcția inversă), $v + (-v) = 0$; 7) legea distributivității este valabilă pentru înmulțirea cu scalari;

$n (u + v) = nu + nv$; 8) legea distributivității este valabilă și pentru înmulțirea cu vectori în raport cu adunarea scalarilor, $(m + u) v = mv + nv$; 9) legea asociativității este valabilă pentru înmulțirea scalarilor cu un vector, $(mn) v = m (nv)$; 10) există o unitate vectorială 1 astfel încât $1v = v$. Mulțimea tuturor polinoamelor cu o singură variabilă și coeficienți reali este un exemplu de spațiu vectorial.

spălarea creierului

Efort sistematic de distrugere a credințelor și apartenențelor unui individ și încercarea de a le substitui cu o ideologie și o putere nouă. Metoda a fost folosită de cultele religioase, precum și de grupările radicale politice. Tehnicile de spălare a creierului implică, printre altele, izolarea de foștii apropiați sau de sursele de informare, un regim de viață riguros care implică ascultare și supunere absolută, presiuni sociale puternice și diverse recompense pentru cooperare; pedepse psihice și fizice în cazul necooperării, inclusiv ostracizarea și critica socială, privarea de hrană, somn și contacte sociale, dependență și tortură; repetarea constantă a acestor proceduri. Efectele spălării creierului pot fi combătute uneori prin deprogramare, ce combină confruntarea cu psihoterapia intensivă.

spărtură

În mineralogie, apariție a unei suprafețe de ruptură pe altă direcție decât în lungul planelor de clivaj. Există câteva tipuri de spărturi: concoidală (concavitățile curbate sunt asemănătoare scoicilor, ca în cazul sticlei), regulată (aspră, suprafețe relativ plane); neregulată (suprafețe neregulate și aspre, tipul cel mai des întâlnit); așchioasă (așchii și fibre parțial separate).

spânz

Denumire comună pentru două clase de plante erbacee otrăvitoare, *Helleborus* (familia *Ranunculacea*) și *Veratrum* (familia *Liliaceae*). Unele sunt cultivate ca plante ornamentale. Genul *Helleborus* este alcătuit din aproape 20 de specii de plante perene, din Eurasia; cele mai multe nu au aproape deloc tulpină, ci doar rădăcini groase și frunze separate, cu pețiolul lung și flori impresionante. Familia *Veratrum* cuprinde cca 45 de specii, mai degrabă pseudospânzi (strigoaie), care se găsesc din abundență în zonele umede din emisfera nordică. Au frunze simple și mănunchiuri de flori mici.

G.E. HYDE–AGENȚIA FOTOGRAFICĂ DE ISTORIE NATURALĂ/EB INC.

spânz-verde (steregoaie) (*Helleborus viridis*)

Spearman, Charles E(dward)

(10.09.1863, Londra, Anglia – 17.09.1945, Londra)

Psiholog britanic. Cunoscut pentru studiile sale privitoare la capacitățile umane mentale, în special inteligența, și îndeosebi pentru tehnica sa statistică (analiză factorială) de examinare a diferențelor dintre indivizi, folosită în testări psihologice și pentru identificarea cauzelor care se află la baza acestor diferențe. Printre lucrările sale se numără *Capacitățile omului* (Abilities of Man, 1927), *Mintea creativă* (Creative Mind, 1931) și *Capacitățile umane* (Human Abilities, 1950).

speciație

Formare a unor specii noi, distincte, fenomen prin care o linie de evoluție unică se separă în două sau mai multe linii independente genetic. Fiind unul dintre procesele fundamentale ale evoluției, speciația se poate produce în diverse moduri. Cercetătorii au descoperit speciația studiind diferitele fosile, analizând modificările secvențiale în structura și forma organismelor. Studii genetice actuale arată că modificările nu însoțesc întotdeauna procesul de speciație, multe grupuri aparent identice fiind de fapt izolate din punctul de vedere al reproducerii (însemnând că nu pot produce mai departe urmași viabili prin încrucișări). Poliploidia (*vezi* ploidie) este o cale prin care noi specii sunt create în doar două sau trei generații.

specie

Subdiviziune în cadrul clasificării biologice, alcătuită din organisme înrudite care au caracteristici comune și se pot încrucișa între ele. Organismele sunt grupate în specii pe baza asemănărilor fizice, dar cel mai important criteriu este acela al capacitații de a se încrucișa cu succes. Pentru a face parte din aceeași specie, indivizii trebuie să se poată împerechea între ei și să dea naștere unor urmași viabili. Deoarece modificările genetice apar la indivizi care apoi le transmit numai în interiorul speciei, evoluția este un proces care are loc la nivelul speciei (*vezi* speciație). Sistemul internațional al nomenclaturii binare atribuie noilor specii denumiri formate din doi termeni.

specii pe cale de dispariţie

Specie de plante sau de animale ameninţată cu dispariţia. Organizaţiile naţionale şi internaţionale lucrează pentru a alcătui liste cu speciile aflate pe cale de dispariţie, pentru a proteja şi păstra habitatele naturale şi pentru a promova programe de salvare şi răspândire a acestor specii. Comisia pentru Supravieţuirea Speciilor, din cadrul Uniunii Internaţionale pentru Conservarea Naturii şi a Resurselor Naturale (International Union for Conservation of Nature and of Nature Resources, IUCN), publică on-line informaţii despre speciile aflate pe cale de dispariţie din întreaga lume, în aşa-numita *Listă roşie a speciilor aflate în pericol* (Red List of Threatened Species); de asemenea, editează şi cărţi despre speciile de animale şi plante. În SUA există un serviciu responsabil cu conservarea vieţuitoarelor sălbatice, inclusiv a speciilor aflate pe cale de dispariţie şi a habitatelor acestora. În prezent, lista conţine 1 200 de specii de plante şi animale pe cale de dispariţie sau în pericol, iar 200 de programe de salvare a acestora sunt în curs de desfăşurare.

spectacol burlesc

Spectacol de divertisment, constituit din scheciuri bufe, umor grosolan, numere de cor şi dansuri solo. Introdus în SUA de o companie de coriste din Anglia, în 1868, s-a dezvoltat ca o versiune a spectacolelor minstrel show, fiind împărţit în trei părţi: (1) o serie de cântece umoristice vulgare, scheciuri bufe şi monologuri comice; (2) potpuriul sau un amestec de numere de varietăţi (de ex. acrobaţi, magicieni, cântăreţi); (3) numere de cor şi, uneori, o parodie sau o burlescă, despre subiecte politice sau piese de teatru în vogă. Spectacolul se încheia cu un dans exotic sau cu un meci de box. La începutul sec. XX, artişti ca Fanny Brice, A. Jolson şi W.C. Fields au debutat în spectacole burleşti. Adăugarea numerelor de striptease în anii 1920 a transformat-o în vedetă pe Gypsy Rose Lee, însă cenzura şi concurenţa exercitată de apariţia filmelor au dus destul de repede la declinul spectacolelor burleşti.

spectacol de revistă *sau* varieteu

Producţie teatrală care constă dintr-o serie de numere, fără prea mare legătură între ele, adesea satirice (scheciuri, cântece şi dansuri). Genul îşi are originea în bâlciul stradal din Franţa medievală, dar teatrul de revistă modern datează de la începutul sec. XIX, pornind de la Folies Marigny din Paris şi, mai târziu, Folies Bergère. Teatrul de revistă englezesc a evoluat în două forme: pe de o parte, spectacolele cu etalări de costume prezentate de Court Theatre în anii 1890 şi, pe de alta, reprezentaţiile montate la André Charlot Revues din anii 1920 şi la hipodromul din Londra, care puneau accentul pe actualitatea subiectelor abordate şi pe replica spirituală. În Statele Unite, Ziegfeld Follies au început în 1907 şi aveau de obicei în centru o personalitate celebră. Spectacolele de revistă s-au jucat cu regularitate pe scenele din Broadway şi West End, până când concurenţa cinematografiei şi a televiziunii a redus genul la mici cluburi de noapte şi la teatrul de improvizaţie.

Spectacolul Vestului Sălbatic

Vezi Wild West Show

Spectator, The ~

Ziar publicat în Londra, de Richard Steele şi Joseph Addison, din 1 martie 1711 până în 6 decembrie 1712, Addison reluându-i apariţia în 1714 (pentru 80 de numere). A succedat ziarului *The Tatler*, lansat de Steele în 1709. Propunându-şi „să însufleţească moralitatea prin spirit şi să tempereze spiritul prin moralitate", *The Spectator* prezenta un club imaginar ai cărui membri exprimau ideile scriitorilor despre societate. A transformat discuţiile serioase despre cultură şi politică într-un mod de petrecere a timpului liber, a creat tipare noi şi a lansat moda periodicelor în sec. XVIII; a contribuit la formarea unui public receptiv la scrierile romancierilor.

spectrometrie de masă *sau* spectroscopie de masă

Tehnică analitică, prin care substanţele chimice sunt identificate, prin aranjarea ionilor gazoşi în funcţie de masă, folosind câmpuri electrice şi magnetice. Un spectrometru de masă foloseşte mijloace electrice pentru a detecta ionii clasificaţi, iar un spectrograf de masă foloseşte mijloace fotografice sau nonelectrice; ambele dispozitive se numesc spectroscop de masă. Procesul este folosit pentru a măsura masele relative ale diferiţilor izotopi, pentru a analiza produşii unei separări prin cromatografia lichidă sau gazoasă, pentru a testa integritatea vidului din echipamentul pentru vid excesiv şi pentru a măsura vârsta geologică a mineralelor.

spectrofotometrie

Ramură a spectroscopiei care se ocupă cu măsurarea energiei radiante transmise sau

reflectate de un corp, ca o funcție de lungimea de undă. Rezultatele măsurătorii se raportează, de obicei, la cele obținute prin transmisia sau reflexia într-un sistem standard. În chimie și fizică, diferitele tipuri de spectrofotometre acoperă un domeniu larg de spectre electromagnetice: ultraviolet (UV), lumina vizibilă, infraroșu (IR) sau microunde. Spectrofotometria în UV este folosită în special pentru detectarea și determinarea cantitativă a substanțelor incolore dintr-o soluție. Spectrofotometria în IR este folosită mai ales pentru a studia structura moleculară a compușilor organici complecși. În astronomie și astrofizică, studiile spectrofotometrice includ și razele X și razele gamma ale spectrului. *Vezi și* colorimetrie.

spectrometru

Aparat pentru detectarea și analizarea lungimilor de undă ale radiației electromagnetice, folosit în mod obișnuit în spectroscopia moleculară; în sens mai larg, orice aparat în care o emisie (de radiație electromagnetică sau de particule) se răspândește conform unor anumite proprietăți (precum energia sau masa) într-un spectru, măsurătorile fiind făcute în anumite puncte sau zone de-a lungul spectrului. Spectrometrul folosit în analiza tradițională de laborator conține o sursă de radiație, o probă și un dispozitiv de detecție și analiză. Spectrometrele de emisie excită moleculele unei probe aducându-le la o stare mai înaltă de energie și analizează radiația emisă atunci când acestea revin la starea inițială. În spectrometrele de absorbție este trecută prin probă o radiație de o lungime de undă cunoscută, iar prin varierea lungimii de undă se obține ca răspuns un spectru; sistemul de detecție arată în ce măsură a fost absorbită fiecare lungime de undă. Spectrometrele cu transformare Fourier se aseamănă cu cele de absorbție, dar folosesc o bandă mai largă de radiații; un computer analizează semnalul la ieșire pentru a obține spectrul de absorbție. Diversele tipuri de aparate permit studierea unor probe dintre cele mai diverse, pe un interval larg de frecvențe, la temperaturi sau presiuni diferite, în interiorul unui câmp magnetic sau electric. Spectrometrele de masă (*vezi* spectrometrie de masă) separă componentele atomice sau moleculare dintr-o probă conform maselor acestuia și apoi detectează componentele sortate.

spectroscopie

Ramură a analizei destinată identificării elementelor și compușilor și determinării structurii atomice sau moleculare prin măsurarea radiației de energie absorbită ori emisă de o substanță la lungimi de undă caracteristice ale spectrului electromagnetic (incluzând radiații gamma, X, ultraviolete, ale luminii vizibile, infraroșii, microunde și radiații de frecvență radio) obținut prin excitarea de către o sursă exterioară de energie. Instrumentele folosite sunt spectroscoape (pentru observarea vizuală directă) sau spectrografe (pentru înregistrarea spectrelor). Experimentele necesită o sursă de lumină, o prismă pentru obținerea spectrului, detectori (vizual, fotoelectric, radiometric sau fotografic) pentru observarea sau înregistrarea detaliilor sale, dispozitive pentru măsurarea lungimilor de undă și ale intensității și pentru interpretarea cantităților măsurate în scopul identificării substanțelor chimice sau al stabilirii structurii atomice și moleculare. Heliul, cesiul și rubidiul au fost descoperite la mijlocul sec. XIX prin analize spectroscopice ale spectrului luminii solare. Între tehnicile speciale sunt incluse spectroscopia Raman (*vezi* Chandrasekhara Venkata Raman), cea de rezonanță magnetică nucleară (RMN), cea de rezonanță nucleară cu cvadrupol, spectroscopia de microunde și raze gamma și de rezonanță electronică de spin (RES). Spectroscopia cuprinde acum și studiul particulelor (de ex. electroni, ioni) care au fost sortate sau diferențiate într-un fel sau altul într-un spectru ca funcție a anumitor proprietăți (precum energia sau masa). *Vezi și* spectrometrie de masă; spectrometru; spectrofotometrie.

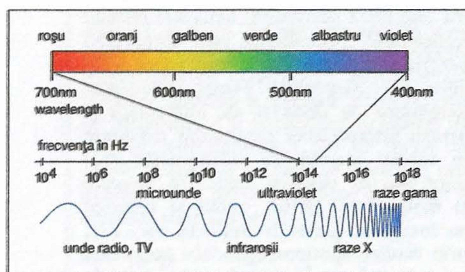
spectru

Ordonare în funcție de lungimea de undă (sau frecvență) a radiațiilor electromagnetice. Spectrul vizibil, „spectrul curcubeului", este porțiunea din spectrul electromagnetic percepută de ochiul omului ca lumină. Unele surse emit numai anumite lungimi de undă și produc un spectru de emisie în care linii luminoase alternează cu spații întunecate. Acest tip de spectre de linii sunt caracteristice pentru elementele care emit radiații. Un spectru de bandă constă în grupări de lungimi de undă atât de apropiate, încât liniile par că formează o bandă continuă. Atomii și moleculele absorb unele lungimi de undă, eliminându-le

astfel dintr-un spectru complet; spectrul de absorbție rezultat prezintă, la aceste lungimi de undă, linii sau benzi întunecate.

spectru electromagnetic

Totalitate a frecvențelor și a lungimilor de undă ale radiațiilor electromagnetice. Spectrul este dispus de la unde lungi (frecvență joasă) la unde scurte (frecvență înaltă); cuprinde, în ordinea creșterii frecvenței (sau a descreșterii lungimii de undă): unde radio lungi până la ultrascurte, microunde, radiații infraroșii, lumină vizibilă, radiații ultraviolet, raze X și raze gamma. În vid, toate undele spectrului electromagnetic circulă la aceeași viteză: 299 792 458 m/s.

Spectru electromagnetic. Spectrul undelor electromagnetice se întinde de la undele radio de joasă frecvență la razele gamma de înaltă frecvență. Numai o mică porțiune din spectru este vizibilă ochiului uman, ea reprezentând lungimi de undă de oca 400–700 nanometri.

Speer, Albert

(19.03.1905, Mannheim, Baden, Germania – 01.09.1981, Londra, Anglia)

Funcționar superior de stat în Germania nazistă. A devenit arhitect în 1927 și membru activ al Partidului Național-Socialist în 1931. Eficiența și talentul său l-au impresionat pe Adolf Hitler, motiv pentru care a devenit arhitect-șef al celui de Al Treilea Reich, în 1933. A creat și proiectat locurile de defilare și drapelele la mitingurile prilejuite de congresele partidului, inclusiv la cel din 1934, de la Nürnberg (*vezi* Paradele de la Nürnberg), filmat de Leni Riefenstahl. În 1942 a devenit ministru pentru armament și producție de război, ocazie cu care a extins sistemul de recrutare și de muncă forțată care a menținut productivitatea Germaniei în timp de război. Speer și-a recunoscut vina în Procesele de la Nürnberg și a făcut 20 de ani de închisoare. Printre lucrările sale se numără *În interiorul celui de-Al Treilea Reich* (Erinnerungen, 1969) și *Spandau* (Spandauer Tagebücher, 1975).

Speke, John Hanning

(03.05.1827, Bideford, Devon, Anglia – 15.09.1864, Corsham, Wiltshire)

Explorator britanic, primul european care a ajuns la lacul Victoria. A participat la expediția lui Richard Burton, iar în 1858 Speke și Burton au fost primii europeni care au ajuns la lacul Tanganyika. La înapoiere, l-a părăsit pe Burton și a pornit-o singur spre N. În iulie 1858 a ajuns la marele lac, pe care l-a numit lacul Victoria, în onoarea reginei. Nu a fost crezut când a afirmat că aici s-ar găsi izvorul Nilului, dar la o a doua expediție (1860–1863) a descoperit ieșirea Nilului din lac. Și acest lucru a fost pus sub semnul îndoielii. Speke a fost omorât cu propria armă, chiar în ziua în care urma să se întâlnească cu Burton în cadrul unei dezbateri publice.

Spelling, Aaron

(22.04.1923, Dallas, Texas, SUA – 23.06.2006, Los Angeles, California)

Producător american de televiziune. A scris scenarii pentru televiziune în anii 1950, apoi a produs serialul polițist *Legea lui Burke* (Burke's Law, 1963–1966) și drama polițistă *Detașamentul Mod* (Mod Squad, 1968–1973). După 1972, alături de Leonard Goldberg, a fost coproducător al serialelor *Îngerii lui Charlie* (Charie's Angels, 1976–1981) și *Familia* (Family, 1976–1980). Expert în crearea unor filme îndepărtate de realitate și axate pe sex, povești de dragoste și intrigi greu plauzibile, a produs mai târziu seriale de succes ca *Barca dragostei* (The Love Boat 1977–1986), *Insula de vis* (Fantasy Island, 1978–1984), *Dinastia* (Dynasty, 1981–1989), *Beverly Hills 90210* (1990–2000) și *Melrose Place* (1992–1999).

Spelman, Colegiul ~

Colegiu privat în Atlanta, SUA, la început dedicat studiilor umaniste, pentru femei de culoare. Istoria sa este cunoscută din 1881, când două femei din Boston au început să predea cursuri pentru unsprezece femei de culoare, majoritatea foste sclave, în subsolul unei biserici din Atlanta. Donațiile primite din partea lui John D. Rockefeller, începând din 1884, au permis dezvoltarea școlii; instituția a primit numele soacrei lui Rockefeller. Spelman oferă licențe în peste 20 de domenii de studiu universitar. Este una dintre cele șase instituții afro-americane din regiunea Atlantei care au în comun studenți, facultăți, oferă diferite facilități și programe școlare. Printre absolvenții Spelman se numără avocata și activista

pentru drepturile copilului Marian Wright Edelman și scriitoarea Alice Walker.

Spence, A. Michael
(n. 1943, Montclair, New Jersey, SUA)

Economist american. A studiat la Yale (licențiat în 1966), Oxford (diplomă de licență și masterat, 1968) și la Harvard (doctor în filozofie, 1972). A predat la Harvard și Stanford, fiind decanul școlii de business a celei din urmă, între 1990 și 1999. A dat o nouă formă teoriei informației simetrice a pieței. Cercetările sale au demonstrat că în anumite situații cei care sunt mai bine informați își pot îmbunătăți afacerea transmițând informații celor care știu mai puțin; de ex., comercianții de autoturisme pot contribui la sporirea calității mașinilor prin acordarea garanțiilor. Pentru munca sa în domeniul „semnalelor pieței", lui Spence i-a fost decernat, în 2001, alături de George A. Akerlof și Joseph E. Stiglitz, Premiul Nobel pentru economie.

Spencer, Christopher M(iner)
(1833, Manchester, Connecticut, SUA – 1922, /?/)

Inventator și manufacturier american. În 1860 a brevetat o carabină cu repetiție, ale cărei șapte cartușe puteau fi trase în 18 secunde. Aceasta a fost repede adoptată de Guvernul SUA pentru uzul cavaleriei, iar Spencer și-a construit propria fabrică, în care, în timpul Războiului Civil American, s-au produs 200 000 de puști și carabine Spencer. A brevetat și o armă care se încărca pe la chiulasă și o pușcă cu încărcător. Ulterior, a avut o contribuție importantă la tehnologia forjării în matriță. Strungurile sale ingenioase, pentru producerea șuruburilor, au asigurat succesul fabricii lui, Hartford Machine Screw Co. (înființată în 1876).

Spencer, Herbert
(27.04.1820, Derby, Derbyshire, Anglia – 08.12.1903, Brighton, Sussex)

Sociolog și filozof britanic, adept al teoriei darwinismului social. În opera sa principală, *Sistem de filozofie sintetică* (System of Synthetic Philosophy, 9 vol., 1855–1896), el susținea că domeniul fizic, cel organic și cel social se află într-o strânsă legătură și se dezvoltă după aceleași principii evolutive, schemă sugerată de evoluția speciilor biologice. A conceput teoria unei evoluții a societății omenești, datorată diviziunii muncii, de la hoardele nediferențiate până la civilizațiile avansate. Evoluția socioculturală a dus, în cuvintele lui Spencer, la „supraviețuirea celor mai puternici". Sistemul pieței libere, lipsit de interferența guvernelor, i-a scos din competiție pe cei slabi și pe cei care nu s-au putut adapta. Controversata filozofie *laissez-faire* a lui Spencer a fost lăudată de William Graham Sumner, și combătută de sociologi precum Lester French Word. Admirat, dar și hulit, Spencer a fost unul dintre cei mai controversați gânditori din epoca victoriană.

Spender, Sir Stephen (Harold)
(28.02.1909, Londra, Anglia – 16.07.1995, Londra)

Poet și critic englez. În timpul studenției la Oxford, i-a cunoscut pe poeții W.H. Auden și C. Day-Lewis. În anii 1930, cu toții au avut o activitate politică de stânga, reflectată și în scrierile lor. Poemele sale, exprimând o personalitate autocritică, plină de compasiune, apar în volume începând cu *Poeme* (Poems, 1933) și sfârșind cu *Delfini* (Dolphins, 1994). A fost mai bine cunoscut prin critica sa perceptivă, ca în *Elementul distructiv* (Destructive Element, 1935), *Conceperea unui poem* (The Making of a Poem, 1955) și *Strădania modernismului* (The Struggle of the Modern, 1963) și pentru colaborarea la influenta revistă *Encounter* (1953–1967). A scris și scurte nuvele, eseuri și o autobiografie.

Spengler, Oswald
(29.05.1880, Blankenburg, Germania – 08.05.1936, München)

Filozof german. A fost profesor înainte de a se dedica scrisului. A rămas cunoscut pentru influentul său studiu de filozofie a istoriei, *Declinul Occidentului* (Der Untergang des Abendlandes, 2 vol., 1918–1922). Potrivit lui Spengler, civilizațiile trec printr-un ciclu de viață, înflorind și decăzând asemenea organismelor. În Occident, cultura a depășit în mod ireversibil faza ei creatoare, îndreptându-se spre extincție. Deși au fost aclamate de un public dezamăgit după Primul Război Mondial, lucrările sale au fost criticate atât de cărturarii de profesie, cât și de Partidul Național-Socialist, în ciuda anumitor afinități cu dogma acestuia.

FOTOTECA GERMANĂ, DRESDA

Oswald Spengler, desen de K. Grossmann, 1920; colecție privată

Spenser, Edmund

(1552/1553, Londra, Anglia – 13.01.1599, Londra)

Poet englez. Se cunosc puține lucruri despre viața sa înainte de intrarea la Universitatea Cambridge. Prima sa lucrare importantă publicată, *Calendarul păstorului* (The Shepheardes Calender, 1579), poate fi considerată drept prima operă a Renașterii literare engleze. În 1580 se afla în serviciul contelui de Leicester și făcea parte din cercul literar condus de Sir Philip Sidney. În 1580 a devenit secretarul lordului deputat al Irlandei, funcție pe care a deținut-o o bună parte a vieții; în 1588 sau 1589 a preluat o întinsă proprietate la Kilcolman, lângă Cork. În 1590 a publicat prima parte dintr-un lung poem alegoric, *Crăiasa zânelor* (The Faerie Queene, prima ediție in-folio 1609), o imaginară răzbunătoare a protestantismului și puritanismului și o glorificare a Angliei și a reginei Elisabeta I. Poem central al perioadei elisabetane și unul dintre cele mai importante poeme ale limbii engleze, a fost compus în modelul inovator al strofelor de nouă versuri, „strofa spenseriană", care a fost mai târziu folosită de mulți poeți. Dintre cele 12 volume pe care intenționa să le cuprindă în poem, a reușit să scrie doar puțin peste jumătate. Printre operele sale se numără și *Amoretti* (1595), o culegere de sonete, și *Epithalamion* (1595), o odă căsătoriei. În timpul răzmeriței irlandeze din 1598, Kilcolman a ars; Spenser a murit la scurt timp după aceasta, aflat probabil într-o stare de disperare.

Speranski, Mihail (Mihailovici), Conte ~

(12.01.1772, Cherkutini, Rusia – 23.02.1839, Sankt Petersburg)

Om politic rus. După ce a predat la Seminarul din Sankt Petersburg, a intrat în serviciul guvernului. A fost asistentul țarului Aleksandru I (1807–1812), dar reformele sale financiare și administrative au stârnit nemulțumirea nobilimii, ducând la exilarea sa (1812–1816). A revenit în serviciul guvernamental în funcția de guvernator general al Siberiei (1819–1821). Membru al Consiliului de Stat din 1821, sub Nicolae I, a alcătuit primul set complet de legi ale Rusiei (1830). În 1839 i s-a acordat titlul de conte.

sperjur

În drept, act sau infracțiune conștientă, care constă în depunerea unei declarații false sub jurământ, în cazul în care această declarație constituie o probă în soluționarea anchetei. Persoana care comite o asemenea infracțiune, obstrucționând astfel desfășurarea unui proces, poate fi aspru sancționată de instanța de judecată. O persoană care dă o declarație falsă, dar o rectifică mai târziu, nu este acuzată de sperjur.

spermatofită

Vezi plantă cu semințe

spermatozoid

Celulă reproducătoare masculină. La mamifere, spermatozoizii sunt produși în testicule, de unde se deplasează prin organele aparatului genital masculin. În procesul fecundației, un singur spermatozoid dintre cei cca 300 de milioane eliberați la ejaculare pătrunde în ovul (*vezi* ovar), rezultând embrionul. La pubertate, celulele nemature (spermatogonii) încep un proces de maturizare (spermatogeneza). Un spermatozoid uman matur este alcătuit dintr-un cap alungit, de 4–5 pe 2–3 microni, cu o proeminență anterioară (acrozom) care conține unele substanțe chimice care îl ajută să pătrundă în ovul. În esență, este o celulă nucleu, cu 23 de cromozomi (între care cromozomul X sau Y, care determină sexul copilului). Deplasarea către ovul este asigurată de un flagel. Spermatozoidul poate trăi în căile genitale feminine două sau trei zile după actul sexual. Spermatozoizii pot fi congelați și păstrați pentru inseminare artificială.

Sperry, Elmer (Ambrose)

(12.10.1860, Cortland, New York, SUA – 16.06.1930, Brooklyn, New York)

Inventator și industriaș american. La 20 de ani și-a deschis în Chicago propria fabrică de dinamuri și lămpi cu arc electric. A proiectat o locomotivă electrică industrială și dispozitivul de transmisie al motorului pentru tramvaie, iar mai târziu a produs automobile electrice care erau alimentate de la tipul de baterie pe care îl brevetase. A inventat procedee pentru recuperarea staniului, obținerea albului de plumb și pentru fabricarea firelor fuzibile pentru siguranțe. Cele mai importante invenții ale sale au pornit de la giroscop (considerat până atunci o jucărie), care, după ce este potrivit, arată mereu spre N. Busola sa giroscopică a fost instalată inițial pe nava de luptă *Delaware*, în 1911. A extins folosirea principiului giroscopului în dirijarea torpilelor, la crearea pilotului automat pentru orientarea direcției navelor, pentru

stabilizarea zborului avioanelor și, în final, pentru stabilizatorul navelor. A pus bazele a opt companii industriale și a obținut peste 400 de brevete de invenție.

Sperry, Roger
(20.08.1913, Hartford, Connecticut, SUA – 17.04.1994, Pasadena, California)

Neurobiolog american. A obținut titlul de doctor în zoologie la Universitatea din Chicago. A studiat specializarea funcțională a cortexului emisferelor cerebrale prin studiul asupra animalelor și, apoi, asupra oamenilor cu epilepsie în al căror creier fusese distrus corpul calos. Cercetările sale au arătat că partea stângă a creierului este dominantă în operațiile de analiză și de vorbire, iar dreapta în cele de orientare spațială, muzică și din alte domenii. Metodele puse la punct de el au stat la baza unor explorări funcționale mult mai specializate. I-a fost decernat în 1981 Premiul Nobel, împreună cu David Hubel și Torsten Wiesel.

Spey
Râu în NE Scoției. Izvorăște din pădurea Corrieyairack și curge pe o lungime de 172 km spre NE, traversând Highlands și vărsându-se în Marea Nordului. Este cunoscut pentru pescuitul de somon, iar de-a lungul văii sale se află numeroase distilerii de whisky de cea mai bună calitate.

Spiegel, Der ~
(în germană, Oglinda)

Revistă săptămânală ilustrată, una dintre cele mai importante publicații din Germania, cu o mare circulație în Europa. Fondată în 1946 ca *Diese Woche* (Săptămâna aceasta) și editată la Hamburg din 1947, este respectată atât pentru știrile și analizele prezentate, cât și pentru stilul concis al articolelor. Este renumită în primul rând pentru expunerea agresivă a incompetenței și scandalurilor din guvern și pentru fotografiile publicate. Ca format, se aseamănă cu *Time* și cu *Newsweek*, dar este, în general, mult mai consistentă.

Spielberg, Steven
(n. 18.12.1947, Cincinnati, Ohio, SUA)

Regizor și producător de film american. A atras atenția celor de la Universal Pictures cu un film pe care îl făcuse ca proaspăt absolvent al universității California State College, Long Beach (1970). Ca regizor al filmelor de televiziune pentru Universal Pictures, a realizat filmul de suspans *Duel pe autostradă* (Duel, 1971), iar în 1974 a regizat filmul artistic *Sugarland Express*. Thrillerul *Fălci* (Jaws, 1975), despre atacurile unui rechin, a devenit unul dintre filmele cu cele mai mari încasări din toate timpurile. A continuat să regizeze filme de mare succes precum *Întâlnire de gradul trei* (Close Encounters of the Third Kind, 1977), *Căutătorii Arcei pierdute* (Raiders of the Lost Ark, 1981) și *E.T. – Extraterestrul* (E.T. – the Extraterrestrial, 1982). A primit Oscaruri pentru regia filmelor *Lista lui Schindler* (Schindler's List, 1993), povestea unui grup de evrei polonezi care au evitat lagărele de exterminare naziste grație acțiunilor eroice ale unui industriaș german, și *Salvați soldatul Ryan* (Saving Private Ryan, 1998), despre soldații americani în zilele ce au urmat debarcării în Normandia din 1944. Alte filme ale sale sunt *Culoarea purpurie* (The Color Purple, 1985), *Imperiul Soarelui* (Empire of the Sun, 1987), *Jurassic Parc* (Jurassic Park, 1993), *Inteligență artificială* (A.I. – Artificial Intelligence, 2001), *Raport special* (Minority Report, 2002). În 1994 a devenit fondator al companiei producătoare de film, animație și televiziune Dream Works SKG.

Spillane, Mickey *născut* Frank Morrison
(09.03.1918, Brooklyn, New York, SUA – 17.07.2003, Mussells Inlet, Carolina de Sud)

Scriitor american de romane polițiste. În primul său roman, *Juriul* (The Jury, 1947), a creat personajul detectivului Mike Hammer, care a apărut mai târziu în mai multe romane, de la *Pistolul meu este rapid* (My Gun Is Quick, 1950) până la *Aleea întunecată* (Black Alley, 1996). Alte romane ale sale, caracterizate prin violență și caracter licențios sexual, sunt *Adâncul* (The Deep, 1961) și *Ziua Armelor* (Day of the Guns, 1964) care începe o serie de romane axate pe figura agentului internațional Tiger Mann. Spillane a pretins că scrie doar pentru câștigul bănesc și a insultat gusturile literare prin elementele recurente de sadism care au deranjat pe anumiți cititori, dar forța captivantă a narațiunilor sale și a personajelor sale centrale i-a adus succesul popular.

spin
Momentul cinetic (unghiular) asociat unei particule subatomice sau unui nucleu. Se măsoară în multipli de $\hbar$ (h barat), egal cu constanta lui Planck împărțită la 2π. Electronii, neutronii și protonii au spinul ½, în timp ce pionii și nucleele de heliu au

spinul zero. Spinul unui nucleu complex este suma vectorială a momentelor cinetice orbitale și a spinilor intrinseci ai nucleonilor constituenți. Pentru nucleele cu număr de masă par, multiplul este un număr întreg; pentru cele cu număr de masă impar, este semiîntreg. *Vezi și* statistica Bose-Einstein; statistica Fermi-Dirac.

spinel

Mineral compus din oxid de aluminiu și magneziu ($MgAl_2O_4$). Numit și spinel de magneziu. Din cauza diverselor impurități, culoarea variază de la roșu-sângeriu la albastru, verde, maro sau incolor. Spinelul se găsește în rocile magmatice bazice, în pegmatite granitice și în depozite calcaroase metamorfozate termic, adesea în asociere cu corindonul. Spinelul sintetic a fost obținut la începutul sec. XX, cu scopul de a imita pietrele prețioase. Denumirea de spinel poate fi atribuită într-un sens mai larg oricărui mineral care conține oxizi de magneziu, fier, zinc sau mangan, în combinație cu aluminiu, crom sau fier.

Spinoza, Benedict de

în ebraică **Baruch** *în latină* **Benedictus**
în portugheză **Bento de Espinosa**
(24.11.1632, Amsterdam, Olanda – 21.02.1677, Haga)

Filozof evreu olandez, unul dintre reprezentanții principali ai raționalismului de sec. XVII și una dintre figurile precursoare ale Iluminismului.

Începuturile

Părinții lui Spinoza s-au numărat printre numeroșii evrei portughezi siliți să se convertească la creștinism, dar care au continuat să practice în secret iudaismul (vezi marranos). Arestați, torturați și condamnați de Inchiziție în Portugalia, ei au fugit la Amsterdam, unde tatăl lui Spinoza, Michael, a devenit un negustor important și ulterior unul dintre conducătorii sinagogii locale. Mama, Hannah, a murit în 1638, cu puțin timp înainte ca fiul să împlinească șase ani.

Comunitatea evreiască din Amsterdam era unică la acea vreme. Includea inițial oameni care trăiseră în Spania, Portugalia, Franța sau Italia printre creștini și care fugiseră la Amsterdam pentru a scăpa de persecuții și a-și putea practica religia strămoșească fără restricții. Era tolerată de autoritățile olandeze, cu condiția să nu provoace scandal și să nu permită membrilor ei să încalce legea.

Comunitatea a înființat numeroase instituții sociale și de educație, inclusiv o școală pentru băieți (fondată în 1638) în care se predau Talmudul și Tora. Mulți dintre profesorii de aici urmaseră școli romano-catolice înainte de a sosi în Amsterdam și îi învățau pe elevi ceea ce învățaseră ei înșiși, adăugând diferite teme evreiești, deși nu se știe sigur cât de mult iudaism tradițional era inclus în programa școlară. Ca elev al acestei școli, tânărul Baruch Spinoza a învățat probabil ebraica și a studiat ceva filozofie evreiască, inclusiv pe cea a lui Moise Maimonide.

La vârsta de 18 sau 19 ani, Spinoza și fratele său au pornit o afacere, vânzând fructe tropicale. În ghereta sa de pe principalul canal din Amsterdam, Spinoza a cunoscut alți tineri negustori de diferite formații religioase, dintre care unii i-au devenit prieteni de o viață.

Există unele dovezi că Spinoza a început să atragă atenția ca potențial eretic pe când abia trecuse de 20 de ani. El și alți doi tineri au început să predea la o școală de sâmbătă și curând toți trei au fost acuzați de a fi predat învățături necorespunzătoare, deși în cazul lui Spinoza nu ne-au parvenit documentele anchetei. Ceilalți doi au fost acuzați că sădesc în mintea învățăceilor îndoieli cu privire la acuratețea istorică a Bibliei și gândul că s-ar putea să existe alte relatări ale istoriei omenirii care să se dovedească cel puțin la fel de adevărate.

În 1655 a apărut la Amsterdam o carte numită *Oamenii de dinainte de Adam* (Prae-Adamitae), scrisă de francezul Isaac La Peyrère. Autorul punea la îndoială corectitudinea relatărilor biblice și susținea că răspândirea oamenilor în toate colțurile globului însemna că trebuie să fi existat oameni și înainte de Adam și Eva. El conchidea că Biblia este istoria evreilor, nu a umanității. Deși nu se știe dacă Spinoza l-a întâlnit în această perioadă pe La Peyrère, unul dintre profesorii lui, Menasseh ben Israel, îl cunoștea pe francez și chiar l-a provocat la o dezbatere în 1655. (Menasseh a scris, de asemenea, o refutație a lucrării lui Isaac La Peyrère, care n-a fost publicată niciodată.) *Prae-Adamitae* a fost curând condamnată în Olanda și în alte părți și a ajuns să fie considerată una dintre cele mai periculoase cărți eretice. Spinoza deținea un exemplar al lucrării și multe dintre ideile lui La Peyrère apar ulterior în scrierile sale.

Excomunicarea

E posibil ca preluarea ereziilor lui La Peyrère să fi reprezentat începutul conflictului lui Spinoza cu sinagoga din Amsterdam. În vara lui 1656, el a fost excomunicat oficial. Asupra lui au fost aruncate o serie de blesteme cumplite, iar membrilor sinagogii li s-a interzis să întrețină orice fel de relații cu el, să citească orice scriere a lui și să asculte orice ar fi avut de spus. Proclamația de excomunicare, numită *herem* (*în ebraică*, anatemă) este un atac virulent, sugerând că Spinoza era foarte urât și disprețuit. Către sfârșitul sec. XX s-a descoperit că heremul pronunțat împotriva lui Spinoza a folosit o formulă care fusese dată comunității evreiești din Amsterdam de către comunitatea evreiască din Veneția în 1617 și care era menită exclusiv ereticilor.

În ciuda severității excomunicării, ea a fost, se pare, pusă în practică, dar cu o anume rezervă. După spusele ulterioare ale lui Spinoza, comunitatea s-a oferit s-o abroge și chiar să-i plătească o pensie dacă el ar fi fost de acord să frecventeze slujbele din perioada Anului Nou evreiesc și să păstreze tăcerea cât timp se afla acolo. Se pare că Spinoza a refuzat. La ceva timp după excomunicare și-a schimbat prenumele, din ebraicul Baruch în latinescul Benedictus, cu același sens de „binecuvântat". În ciuda faptului că, formal, era exclus din comunitatea evreiască, el pare să fi păstrat contactul cu anumiți membri ai acesteia, participând chiar la un grup evreiesc de discuții teologice la sfârșitul anilor 1650.

Motivele excomunicării lui Spinoza sunt încă dezbătute de specialiști. Mulți au încercat să găsească motivul în ideile sale religioase. Dar majoritatea au neglijat de obicei că, de fapt, comunitatea evreiască din Amsterdam era foarte deschisă și că liderii ei sociali și politici (așa-numiții parnassim) erau oameni de afaceri, nu rabini. Deși sinagoga din Amsterdam a excomunicat peste 280 de persoane în primul ei secol de existență, majoritatea cazurilor erau motivate de încălcarea regulilor (de exemplu, la plata celor cuvenite sau la îndeplinirea contractelor de căsătorie) și doar câteva implicau erezii. Mai mult, deși rabinii puteau recomanda excomunicarea, numai parnassim o puteau pune în practică. În cazul lui Spinoza este plauzibil să presupunem că parnassim ar fi fost foarte reticenți să-l excomunice din motive ideologice pe fiul unui parnas decedat de curând (Michael Spinoza murise în 1654).

Expertul american Steven Nadler a susținut că excomunicarea lui Spinoza a fost urmarea faptului că el a negat nemurirea sufletului. Dar Spinoza nu a scris nimic pe această temă și nu a discutat direct subiectul în filozofia sa ulterioară. Doar prin implicație devine clar că el nu credea în nemurirea individuală. Alți specialiști au încercat să dea vina pe aderența lui Spinoza la filozofia lui René Descartes, dar nu e deloc clar dacă Spinoza îl citise măcar pe Descartes la această vreme; în orice caz, e puțin probabil că parnassim ar fi fost foarte deranjați de părerea pe care un tânăr o avea despre cartezianism. O altă posibilitate este ca Spinoza să fi fost excomunicat din cauza ideilor sale despre interpretarea Bibliei și adevărul afirmațiilor biblice.

Până la urmă însă, excomunicarea s-ar putea să fi avut legătură mai degrabă cu modul cum își prezentase Spinoza convingerile, nu cu conținutul lor. Așa cum ne sugerează anumite pasaje violente din *Tratatul de teologie politică* (Tractatus theologico-politicus, publicat anonim în 1670), e posibil ca Spinoza să fi fost agresiv și respingător în critica lui la adresa religiei oficiale și insensibil la suferințele prin care trecuseră *marranos* mai bătrâni ai comunității.

Cu toate că heremul interzicea evreilor să citească scrierile lui Spinoza, nu există nici o dovadă că el scrisese altceva decât documente comerciale până la acea dată. Ca atare, mulți specialiști au postulat existența unor cărți eretice care s-au pierdut. E mai probabil însă că, la vremea aceasta, Spinoza încă își elabora doctrinele. Un indiciu în acest sens ne oferă o relatare a unui căpitan spaniol despre un grup de discuții teologice frecventat de Spinoza în Amsterdam. El notează că Spinoza și un alt excomunicat, Juan de Prad, susțineau că Dumnezeu există, dar numai „din punct de vedere filozofic". Această afirmație conține sâmburii teoriei pe care Spinoza avea s-o dezvolte în curând.

Asocierea cu colegienii și quakerii

Până în 1656, Spinoza făcuse cunoștință cu o serie de colegieni, membri ai unui grup religios din Amsterdam care se împotriveau oricărui crez sau practică formală religioasă. Unii specialiști cred că a locuit cu colegienii după ce a părăsit comunitatea evreiască. Altora li se pare mai probabil că a stat cu Franciscus van den Enden, un adept al radicalismului politic și fost iezuit, și că

a predat cursuri la școala pe care van den Enden o înființase în Amsterdam.

La câteva luni după excomunicare, Spinoza i-a fost prezentat conducătorului unei misiuni prozelitiste a quakerilor în Amsterdam. Quakerii, deși nu la fel de radicali precum colegienii, respingeau și ei practicile și ceremoniile religioase tradiționale. Există motive să credem că, pentru o vreme, Spinoza s-a implicat într-un proiect de traducere a uneia sau mai multor broșuri ale quakerilor în ebraică. Trebuie să fi fost ajutat în această întreprindere de Samuel Fisher, un membru al misiunii quakerilor care studiase ebraica la Universitatea Oxford.

Se pare că Fisher împărtășea scepticismul lui Spinoza referitor la corectitudinea istorică a Bibliei. În 1660, el a publicat în engleză o carte de mai bine de 700 de pagini, *Rusticus ad Academicos; sau țăranul care-i corectează pe universitar și pe cleric* (Rusticus ad Academicos; or, The Country Correcting the University and Clergy) în care menționează aproape fiecare notă critică la adresa Bibliei pe care Spinoza avea s-o înscrie mai târziu în *Tratatul de teologie politică*.

În 1661, Spinoza a primit vizita unui fost colegian, Pieter Balling, care făcea parte dintr-un grup filozofic din Amsterdam foarte interesat de ideile lui Spinoza. La scurt timp după vizita sa, Balling a publicat o broșură, *Lumina de la lumânare* (Het licht op den kandelar), care încerca să justifice credințele quakerismului. Lucrarea, devenită ulterior o piesă de referință a teologiei quakeriene, conține o bună parte din terminologia folosită ulterior de Spinoza, ceea ce sugerează că Spinoza l-a ajutat pe Balling să redacteze această formulare esențială a doctrinei quakeriene.

Rijnsburg și Haga

În 1661, Spinoza s-a mutat din Amsterdam în orașul Rijnsburg, de pe coastă. Majoritatea relatărilor tradiționale ale vieții lui presupun că se săturase de izolarea de comunitatea evreiască din Amsterdam sau că își dorea un loc liniștit în care să-și elaboreze opera filozofică. Spinoza însuși povestește că a plecat din Amsterdam întrucât cineva încercase să-l ucidă cu un cuțit pe când ieșea dintr-un teatru. (El a păstrat haina pe care o purta atunci, sfâșiată de cuțit, pentru tot restul vieții.) În Rijnsburg, Spinoza a locuit singur într-o căsuță modestă, dar confortabilă, unde a lucrat la operele filozofice și s-a întreținut din șlefuirea de lentile.

La scurt timp după mutarea la Rijnsburg, Spinoza a fost vizitat de Henry Oldenburg, ulterior secretar al Societății Regale. Acesta auzise probabil de Spinoza de la Peter Serrarius, un negustor milenarist din Amsterdam care se ocupa de relațiile lui Spinoza cu lumea exterioară. Oldenburg l-a pus apoi pe Spinoza în legătură cu eminentul om de știință și teolog britanic Robert Boyle. Oldenburg, care pare să-l fi considerat pe Spinoza un suflet pereche, a fost nerăbdător să promoveze ideile acestuia printre protestanții radicali cu care avea relații în Anglia. Cei doi au corespondat până la moartea filozofului.

În 1661, Spinoza a început să scrie *Tratatul despre îndreptarea intelectului* (Tractatus de intellectus emendatione), o prezentare a teoriei sale a cunoașterii, pe care l-a lăsat neterminat. Cam în 1662 a încheiat singura sa lucrare în olandeză, *Tratatul scurt despre Dumnezeu, despre om și despre fericirea lui* (Korte verhandeling van God, de mensch en deszelfs welstand), o trecere în revistă a filozofiei sale generale. În același timp, după cum se vede din corespondență, lucra și la *Etică*.

În 1663, Spinoza a publicat *Principiile filozofiei lui René Descartes* (Renati des Cartes Principiorum Philosophiae), singura lucrare publicată antum cu numele său. Expunere a *Principiilor filozofiei* (Principia Philosophiae, 1644) de Descartes, cartea dovedește o înțelegere profundă a sistemului de gândire al filozofului francez. Deși Spinoza accepta în general fizica lui Descartes, el respingea metafizica carteziană, obiectând împotriva a trei principii: transcendența lui Dumnezeu, conceperea minții ca „substanță mintală" total distinctă de materie (*vezi* dualismul minte-corp) și atribuirea de liber arbitru atât lui Dumnezeu, cât și oamenilor. În opinia lui Spinoza, combinarea acestor doctrine făcea lumea neinteligibilă. Era imposibil să explici relația dintre Dumnezeu și lume sau interacțiunea cauzală dintre minte și corp ori să explici evenimentele provocate de liberul arbitru. Spinoza arată, de asemenea, că definiția pe care Descartes o dă substanței, și pe care Spinoza o acceptă, implica faptul că nu poate exista mai mult de o singură substanță în lume. Monismul lui Spinoza este deci o concluzie logică a cartezianismului.

La mijlocul anilor 1660, Spinoza s-a mutat la periferia orașului Haga, unde și-a petrecut tot restul vieții. Și-a format un cerc larg de cunoștințe printre intelectuali, începând cu un grup filozofico-spiritual din Amsterdam care ducea discuții cu el prin corespondență și uneori prin reprezentanți. Recunoscut ca o figură intelectuală de primă mărime, mai ales după publicarea *Tratatului de teologie politică* în 1670, Spinoza a ajuns în cercurile profesorilor, ale diplomaților și ale unor scriitori de renume.

Tratatul de teologie politică

Publicarea în 1670 a *Tratatului de teologie politică* l-a făcut celebru. Deși numele nu-i apărea pe copertă, el a fost repede recunoscut ca autor al lucrării. Tratatul a fost una dintre puținele cărți interzise oficial în Olanda în această perioadă, deși putea fi procurat cu ușurință. A devenit curând subiectul unor dezbateri aprinse în toată Europa.

Tratatul combină critici aduse Bibliei, elemente de filozofie politică și filozofia religiei cu embrionii metafizicii lui Spinoza. Primele capitole pot fi înțelese ca o încununare a scepticismului mai vechi al lui Spinoza în privința Bibliei. Ideile conform cărora Biblia nu este exactă în relatări, este plină de incongruențe, iar o parte din conținutul său poate fi explicat prin studiul științific al limbii, istoriei și credințelor unor vremuri apuse datează probabil din perioada dinainte de excomunicare. Mai ales primele șapte capitole conțin multe idei împrumutate din cartea lui La Peyrère, *Prae-Adamitae*, și din Cartea III a *Leviatanului*, operă a filozofului (și ateistului) englez Thomas Hobbes.

Spinoza neagă faptul că profeții evrei aveau mai multă cunoaștere decât muritorii obișnuiți sau că istoria evreilor este mai deosebită decât a oricărui alt popor. El susține că mare parte din conținutul Bibliei este determinat de trăsăturile specifice ale istoriei evreilor din vremurile exodului încoace. Ritualurile anume pe care le descrie erau relevante în contextul vieții vechilor evrei, dar nu mai aveau sens în epoca modernă; ca atare, ceremonialul vechilor evrei putea fi ignorat. Deși mare parte din discuție se referă la iudaism și la Biblia evreiască (Vechiul Testament), Spinoza notează pe scurt că și ceremonialul creștin este determinat istoric și, prin urmare, nu mai e obligatoriu pentru credinciosul modern. El citează în favoarea concluziei sale faptul că creștinii olandezi din Japonia erau dispuși să renunțe la toate accesoriile și practicile lor religioase în timpul vizitelor comerciale în această țară.

O latură mai radicală a ideilor lui Spinoza se manifestă în modul cum discută legea divină și Scripturile. În opinia lui, legea divină este necesară și eternă; nu poate fi schimbată de nici o acțiune umană sau divină. Așadar, miracolele, care prin definiție sunt violări ale legilor naturii create divin, sunt imposibile. Așa-numitele miracole trebuie să aibă o explicație rațională, științifică, și toți cei care cred în realitatea miracolelor sunt pur și simplu ignoranți. Evoluția științei va ajunge să explice toate așa-zisele miracole odată ce vor fi descoperite toate legile naturii.

Spinoza își îndreaptă apoi atenția către studiile biblice, afirmând că Biblia ar trebui studiată în același fel în care ar trebui studiată natura, în termeni de evoluție lingvistică și context istoric. Folosind o abordare naturalistă a limbii, el susține că Scripturile erau pur și simplu o colecție de scrieri evreiești compuse de diferite persoane în diferite momente și locuri. Examinarea pasajelor contradictorii ne arată că trebuie să fi existat mai mulți autori, nu doar Moise și profeții. Deuteronomul, de pildă, trebuie să fi avut mai mult de un autor, din moment ce presupusul lui autor, Moise, își descrie propria moarte. Chiar dacă scripturile oferă o imagine interesantă a vieții evreilor în vremurile antice, ele nu au nici o dimensiune supraumană.

Spinoza îi ridiculizează pe cei care reinterpretează Scriptura pentru a vedea în ea un mesaj rațional – așa cum făcuse Moise Maimonide –, ca și pe cei care îi acceptă caracterul irațional din credință. El susține că ar trebui să renunțăm la ideea că scripturile sunt un document divin și să le acceptăm pur și simplu ca pe unul istoric.

Această linie de gândire îl face pe Spinoza să susțină că mesajul Scripturilor nu se găsește în nici o colecție de papirusuri antice, ci mai degrabă în spiritul care le animă. El reduce acest mesaj la un set de propoziții simple pe care orice ființă rațională le poate găsi adevărate: că Dumnezeu există, că Dumnezeu este cauza a orice și că omul ar trebui să se poarte cu alții așa cum ar vrea să fie tratat de ei.

Abordarea științifică a Scripturii are implicații pentru concepția spinozistă despre originile societăților politice în istoria omenirii. În opinia filozofului, ele iau naștere nu datorită unor forțe supranaturale, ci

ca răspuns la nevoile și valorile umane. Spinoza accepta ideea lui Hobbes despre justificarea autorității politice: oamenii își cedează puterea unui suveran pentru a se apăra de violența și haosul care însoțesc o stare naturală. Într-o societate astfel constituită, religia poate juca un rol semnificativ în promovarea obedienței populației față de suveran. Spinoza propune o toleranță sporită față de diferitele religii, cât timp ele îi pot face pe oameni ascultători și cât timp se subordonează statului.

El susține că obligația de a-l asculta pe suveran este absolută; oamenii nu au nici un drept de revoltă în nici o împrejurare, indiferent cât de proastă ar fi domnia suveranului. Din acest punct de vedere, ideile sale sunt mai autoritariste decât ale lui Hobbes, care credea că oamenii ar fi îndreptățiți să se revolte împotriva suveranului dacă se tem pentru viețile lor sau dacă simt că situația lor nu s-a îmbunătățit față de starea naturală.

La sfârșitul *Tratatului*, Spinoza susține libertatea completă de gândire și de exprimare, afirmând că nimeni nu poate fi silit să aibă o anumită părere în locul alteia și că oamenilor trebuie să li se permită să-și dezvolte propriile păreri. Oamenii trebuie să aibă voie să spună și să publice orice doresc, atâta timp cât aceasta nu impietează asupra statului. Spinoza încheia lucrarea cu declarația că aceasta este ceea ce crede el și că, dacă statul crede altfel, el va fi bucuros să-și schimbe textul – ceea ce, desigur, n-a făcut niciodată.

Perioada *Eticii*

În 1673, Spinoza a fost invitat la Utrecht pentru a-l cunoaște pe Ludovic II, prinț de Condé, ale cărui armate ocupaseră mare parte din Olanda din 1672. Aici s-a întâlnit și cu poetul francez Saint Évremonde. Când s-a întors la Haga cu daruri de la prinț, a fost imediat acuzat de a fi acționat mână în mână cu dușmanii țării. Cu un an înainte, conducătorii politici olandezi, Johan de Witt și fratele său Cornelius, acuzați de conspirație împotriva tânărului prinț de Orania, Wilhelm III, fuseseră sfâșiați de o mulțime furioasă. Se pare că Spinoza, îngrijorat de siguranța lui, a vrut să plece din Olanda, luând în considerație o invitație de la Ludovic II de a se muta la Paris și un post de profesor oferit de Universitatea din Heidelburg. În cele din urmă, a decis să nu se mute la Paris, pentru că se temea că Ludovic nu avea suficientă putere ca să-l protejeze de bigoții din Franța, și a refuzat oferta de la Heidelburg pentru că nu credea că va avea libertatea completă de a preda așa cum își dorea. S-ar putea ca faimoasa lui scrisoare către autoritățile de la Heidelburg, care conține o apărare impresionantă a libertății academice, să fi fost compusă după ce oferta a fost retrasă. În orice caz, Spinoza pare să se fi împăcat până la urmă cu gândul rămânerii în Olanda pentru tot restul vieții.

Și-a reluat lucrul la capodopera sa, *Etica* (Ethica), încheind în 1675 o versiune în cinci părți. I-a amânat însă publicarea după ce i s-a sugerat că volumul ar putea provoca o controversă chiar și mai feroce decât *Tratatul de teologie politică*. Cartea a fost publicată, în sfârșit, împreună cu *Tratatul de îndreptare a intelectului* și o lucrare neterminată despre politică, *Tractatus politicus* (Tratatul politic), la inițiativa câtorva dintre prietenii colegieni la câteva luni după moartea lui, în 1677.

Cea mai mare parte a *Eticii* este scrisă ca o demonstrație geometrică în stilul *Elementelor* lui Euclid, deși sursa ei mai directă de inspirație pare să fi fost *Elemente de teologie* (Institutio theologica) a lui Proclos, o prezentare axiomatică a metafizicii neoplatoniciene, scrisă în sec. V d.Hr. Spinoza credea, se pare, că o prezentare geometrică a ideilor va fi mai limpede decât stilul narativ convențional al operelor sale anterioare. Ca urmare, el începe cu un set de definiții ale termenilor esențiali și cu o serie de „axiome" evidente și continuă prin a deriva din ele un număr de „teoreme" sau propoziții. Secțiunea de început a cărții nu conține nici un fel de material introductiv sau explicativ care să-l ajute pe cititor, probabil pentru că Spinoza nu l-a considerat inițial necesar. Spre mijlocul Părții I însă, el adaugă diferite note și observații, pentru a se asigura că lectorul înțelege semnificația diferitelor concluzii la care ajunge. La sfârșitul Părții I, Spinoza adaugă, de asemenea, eseuri și introduceri polemice în diferite subiecte. Forma lucrării per total este așadar un amestec de elemente axiomatice și narațiune filozofică.

Etica are la bază trei surse evreiești, care îi erau probabil cunoscute lui Spinoza încă din tinerețe. Prima este *Dialogurile despre dragoste* de Leon Evreul (cunoscut și ca Iuda Abrabanel), scrisă la începutul sec. XVI. Spinoza avea un exemplar în spaniolă al acestei lucrări în biblioteca sa. Ea este sursa câtorva expresii-cheie pe care filozoful le-a folosit la finalul Părții V

pentru a descrie încununarea activității intelectuale a omului – anume, vederea lumii „sub aspectul veșniciei" și propunerea ca scop ultim a „iubirii intelectuale față de Dumnezeu". A folosit, de asemenea, cel puțin o teorie a filozofului evreu spaniol de sec. XV Hasdai bin Avraam Crescas, a cărui critică la adresa lui Aristotel fusese tipărită la mijlocul sec. XVI în ebraică. În fine, Spinoza pare să fi avut acces la *Poarta raiului* de Avraam Cohen de Herrera, cel mai sofisticat din punct de vedere filozofic cabalist din secolul XVII. Discipol al lui Isaac bin Solomon Luria și membru timpuriu al congregației din Amsterdam, Herrera avea cunoștințe vaste de filozofie antică, islamică, evreiască și creștină, ca și de gândire cabalistică. *Poarta raiului*, lucrarea sa principală, a circulat în Amsterdam în spaniolă și a apărut într-o formă prescurtată în ebraică în 1655.

Spinoza începe prin a da definițiile a opt termeni: cauza de sine, finit în genul său, substanță, atribut, mod, Dumnezeu, liber și eternitate. Aceste definiții sunt urmate de o serie de axiome, dintre care una garantează, în opinia autorului, că rezultatele demonstrațiilor sale logice despre realitate vor fi adevărate. Spinoza stabilește repede faptul că substanța trebuie să existe, să fie cauză de sine (primă) și infinită. De aici el demonstrează că nu pot exista două substanțe cu aceleași atribute, pentru că fiecare ar limita-o pe cealaltă. Astfel ia naștere grandioasa concluzie din propoziția 11: „Dumnezeu sau substanța alcătuită din atribute, fiecare exprimând o existență infinită și eternă, există cu necesitate". Din definiția lui Dumnezeu ca substanță cu atribute infinite și din alte propoziții despre substanță urmează că „în afara lui Dumnezeu, nici nu poate să existe, nici nu poate fi concepută o altă substanță" (Propoziția 14) și că „tot ce există se găsește în Dumnezeu și nimic nu poate să existe ori să fie conceput fără Dumnezeu" (Propoziția 15). Acesta este nucleul panteismului lui Spinoza: Dumnezeu este peste tot și tot ce există este o modificare a lui Dumnezeu. Dumnezeu este cunoscut de către ființele umane doar prin două dintre atributele sale – intelectul (substanța cugetătoare) și întinderea (calitatea de a avea dimensiuni spațiale) –, deși numărul atributelor lui este infinit. Ulterior, în Partea I, Spinoza stabilește că tot ceea ce există decurge în mod necesar din natura lui Dumnezeu și că în natură nu pot exista contingențe. Partea I se încheie cu un fragment polemic anexat, despre greșita înțelegere a lumii de către oamenii religioși și superstițioși care cred că Dumnezeu poate schimba cursul evenimentelor și că acest curs reflectă uneori o judecată divină asupra comportamentului uman.

Partea II investighează cele două atribute cu ajutorul cărora ființele umane înțeleg lumea, intelectul și materia. Cea de a doua formă de înțelegere aparține științelor naturii, cea dintâi, logicii și psihologiei. Pentru Spinoza nu există nici o dificultate, așa cum se întâmplă în cazul lui Descartes, de a explica interacțiunea dintre minte și corp. Cele două nu sunt entități distincte care interacționează una cu alta cauzal, ci doar aspecte diferite ale acelorași întâmplări. Spinoza acceptă fizica mecanicistă a lui Descartes drept modul corect de a înțelege lumea în termeni de corporalitate. Entitățile individuale fizice sau mintale sunt „moduri" ale substanței: entitățile fizice sunt moduri ale substanței înțelese în termeni de corporalitate; cele mintale, moduri ale substanței înțelese în termeni de intelect. Pentru că Dumnezeu este singura substanță, toate entitățile fizice și mintale sunt moduri ale sale. Dar, în timp ce modurile sunt natură naturată (create de natură) și efemere, Dumnezeu, sau substanța, este natura naturantă (creatoare de natură) și eternă.

Modurile fizice care sunt biologice au o trăsătură care merge dincolo de corporalitate, anume năzuința prin care tind să-și mențină existența. Inconștient, modurile biologice sunt, de asemenea, împinse de emoții precum frica sau plăcerea să acționeze în anumite feluri. Ființele omenești, ca moduri biologice, sunt într-o stare de sclavie atâta timp cât acționează exclusiv împinse de emoții. În Partea V a *Eticii*, „Despre libertatea omului", Spinoza explică faptul că libertatea se poate obține prin acceptarea rațională a lucrurilor și întâmplărilor asupra cărora nu avem nici un control și prin sporirea cunoștințelor și cultivarea intelectului. Cea mai înaltă formă de cunoaștere constă într-o intuire intelectuală a lucrurilor în existența lor ca moduri și atribute ale substanței eterne, sau Dumnezeu; asta înseamnă să vezi lumea sub aspectul veșniciei. Acest gen de cunoaștere duce la o înțelegere mai profundă a lui Dumnezeu, care este toate lucrurile, și în ultimă instanță la o iubire intelectuală față de Dumnezeu, o formă de binecuvântare care echivalează cu un fel de experiență mistico-rațională.

Ultimii ani și influența postumă

La scurt timp după încheierea Eticii, Spinoza a fost vizitat de mai mulți oameni importanți, printre care Ehrenfried Walter von Tschirnhaus (în 1675), om de știință și filozof, și Gottfried Wilhelm Leibniz (în 1676), care era, ca și Spinoza, unul dintre principalii raționaliști ai timpului. Leibniz, care auzise de Spinoza ca despre o autoritate în domeniul opticii, îi trimisese un tratat de optică și primise înapoi un exemplar al *Tratatului de teologie politică*, lucrare care îi stârnise un interes deosebit. Conform relatării lui Leibniz însuși, „conversa cu el adesea și îndelungat". Spinoza însă se afla deja într-o stare avansată de epuizare, agravată de inhalarea de praf de sticlă de la șlefuirea lentilelor. A murit în 1677, fără să lase vreun moștenitor, iar puținele sale bunuri au fost vândute la licitație. Printre ele se numărau cam 160 de cărți, al căror catalog s-a păstrat.

Spinoza are asigurat un loc de cinste în istoria intelectuală a Occidentului. Pentru că sistemul său filozofic a fost complet detașat de orice perspectivă religioasă sau istorică anume și pentru că s-a opus cu îndârjire oricărei forme de supranaturalism, el a fost aproape universal greșit înțeles (și denunțat) ca ateist timp de aproape un secol după moarte. Tonul l-a dat filozoful francez Pierre Bayle, al cărui *Dicționar istoric și critic* (Dictionnaire historique et critique, 1697) afirma că Spinoza a fost primul filozof care a transformat ateismul într-un sistem filozofic. O evaluare mult mai corectă i-a dat, la sfârșitul secolului XVIII, poetul german Novalis, care afirma că Spinoza a fost „un om intoxicat de Dumnezeu". Caracterul intens religios – dar total rațional și adogmatic – al gândirii lui Spinoza a fost de atunci încoace apreciat și admirat de filozofi și de poeți deopotrivă.

spionaj

Activitate prin care se obțin informații de ordin militar, politic, economic sau alte tipuri de informații secrete, prin intermediul spionilor, al agenților secreți sau al mijloacelor ilegale de supraveghere. În anumite cazuri, se diferențiază de categoria mai largă a obținerii de informații prin modul de lucru agresiv și metodele ilegale. Contraspionajul urmărește detectarea și împiedicarea spionajului părții adverse.

spionaj industrial

Obținere de secrete comerciale de la concurenții în afaceri. Spionajul industrial este o reacție la eforturile multor companii de a păstra secrete proiectele, formulele, procedurile de fabricare, rezultatele cercetărilor și planurile lor de viitor. Secretele comerciale pot ajunge pe piață prin intermediul unor angajați neloiali sau prin diverse alte mijloace. Sancțiunile împotriva celor găsiți vinovați variază de la simpla interdicție de a mai folosi informațiile secrete până la plata unor despăgubiri substanțiale. *Vezi și* brevet de invenție.

spiril

Bacteriile în formă de spirală, care formează genul *Spirillum*; sunt acvatice, cu excepția unei specii care produce un anume tip de febră, la om. Termenul este folosit, în general, pentru toate speciile de bacterii de formă spiralată (*vezi* spirochet). Sunt gram-negative și se deplasează cu ajutorul unor mănunchiuri de flageli dispuși la ambele capete.

spiritualism

Credința că sufletele morților pot intra în contact cu cei vii, de obicei printr-un medium sau în timpul unor stări mentale anormale, cum sunt transele. La baza spiritualismului stă convingerea că spiritul este esența vieții și își continuă viața după moartea corpului. Un medium este o persoană sensibilă la vibrațiile din lumea spirituală, care poate susține întruniri, cunoscute sub numele de ședințe de spiritism, pentru a recepționa mesaje de la spirite. Un „inductor" este un spirit care transmite mesaje mediumului, care la rândul său le comunică oamenilor de pe pământ. Spiritele se pot manifesta prin ciocănituri repetate sau ridicarea în aer a unor obiecte. Unii spiritiști susțin că au puteri vindecătoare paranormale. Studiul științific asupra fenomenelor spiritualiste a constituit principala preocupare a Societății pentru Cercetări Metapsihice, fondată în Marea Britanie în 1882. *Vezi și* teozofie.

spirochet

Bacterie în formă de spirală, din ordinul *Spirochaetales*. Unii sunt agenți patogeni foarte periculoși pentru om, producând boli ca sifilisul, framboesia și febra recurentă. Spirochetii sunt bacterii gram-negative, mobile, unice prin faptul că flagelii lor, care pot fi în

ASM/SCIENCE SOURCE

Micrografie electronică a spirochetului *Treponema pallidum* atașat de membranele celulelor testiculare

număr de doi sau chiar de peste două sute, sunt dispuşi în interiorul celulei. Majoritatea spirocheţilor trăiesc în mediu lichid (de ex. mâl şi apă, sânge şi limfă). Unele specii sunt purtate de păduchi şi căpuşe care le transmit omului prin înţepătură.

spirulină

Cianobacterie din genul *Spirulina*. Este o sursă de hrană tradiţională în unele părţi ale Africii şi Mexicului, foarte bogată în vitamine, minerale şi proteine şi una dintre sursele neanimale de vitamină B_{12}. În prezent îi este acordată o atenţie specială, datorită posibilelor proprietăţi antivirale, anticancerigene, antibacteriene şi antiparazitare. Este folosită în afecţiuni de tipul alergii, ulcere, anemii, intoxicaţii cu metale grele, boli de iradiere. Se foloseşte şi în curele de slăbire.

spital

Instituţie medicală în care sunt internaţi şi trataţi oamenii bolnavi sau accidentaţi şi unde se studiază bolile. Pacienţii în ambulatoriu pot părăsi spitalul după tratament, pot reveni pentru îngrijiri în caz de urgenţă sau pot fi trimişi pentru alte servicii în cabinetele particulare ale medicilor. Spitalele pot fi publice (proprietatea statului) sau private (axate pe profit sau nonprofit). În majoritatea ţărilor, cu excepţia SUA, cele mai multe spitale sunt publice. De asemenea, pot fi generale, care se ocupă de toate tipurile de servicii, sau speciale (de ex. spitale de copii, ospicii), care îşi limitează serviciile la un singur tip de pacienţi sau de boli. Spitalele generale au de obicei departamente specializate, iar spitalele speciale tind să se afilieze spitalelor generale.

Spitfire *sau* Supermarine Spitfire

Avion de luptă britanic din Al Doilea Război Mondial. Un monoplan cu aripă joasă a zburat pentru prima oară în 1936, iar în 1938 a fost adoptat de RAF. La acea vreme unul dintre cele mai rapide avioane de luptă cu un singur loc, a fost folosit în timpul Bătăliei pentru Anglia. Modelele ulterioare au putut fi folosite ca bombardiere de luptă şi ca avioane de recunoaştere. Versiunea din 1938 avea viteza maximă de 580 km/h şi era echipată cu opt mitraliere de 7,7 mm. Spitfire XIV, unul dintre ultimele modele din timpul războiului, avea plafonul de zbor de 12 200 m şi o viteză maximă de 710 km/h. RAF a retras din folosinţă ultimele avioane Spitfire în 1954.

Spitsbergen

Principala insulă din arhipelagul Svalbard, Norvegia. Se află la 580 km N de partea continentală a Norvegiei, în Oceanul Arctic. A fost cunoscută anterior sub denumirea Spitsbergen de Vest. Relieful este montan, iar cea mai mare parte a insulei este acoperită cu gheţari. Deţine numeroase zăcăminte de cărbuni.

Spitteler, Carl

(24.04.1845, Liestal, Elveţia – 29.12.1924, Lucerna)

Poet elveţian. A fost institutor în Rusia şi Finlanda înainte de a scrie prima sa capodoperă, epopeea mitologică *Prometeu şi Epimeteu* (Prometheus und Epimetheus, 1881). Cea de-a doua operă majoră a fost lucrarea epică *Primăvara olimpică* (Olympischer Frühling, 1900–1905), caracterizată prin inventivitate îndrăzneaţă şi putere expresivă. Ulterior a scris *Prometeu răbdătorul* (Prometheus der Dulder, 1924). Deşi celebru pentru versurile sale pesimiste, dar pline de eroism, a scris şi poeme lirice, povestiri, romane şi eseuri. I-a fost decernat Premiul Nobel în 1919.

Spitz

Denumire dată numeroaselor rase de câini nordici, între care chow-chow, pomeranian şi samoyed, caracterizat prin blană lungă şi deasă, urechi ridicate şi ascuţite, coadă răsucită pe spate. În SUA numele este atribuit oricărui câine mic, alb cu păr lung; este de asemenea folosit pentru câinele american eschimos. Printre rasele europene se numără spitz finlandez, de culoare deschisă, maro-roşcat, şi spitz lapon, cu blana albă, maro sau negricioasă.

Spitz, Mark (Andrew)

(n. 10.02.1950, Mondesto, California, SUA)

Înotător american. În timpul colegiului, a înotat pentru echipa Universităţii Indiana. La Jocurile Olimpice din 1968 a obţinut două medalii de aur la întrecerile de ştafetă. La Jocurile Olimpice din 1972 a câştigat patru medalii de aur la probe individuale (toate recorduri mondiale) şi trei medalii de aur în probe de echipă (un record mondial). Performanţa sa de a câştiga şapte medalii de aur la aceeaşi ediţie a Jocurilor Olimpice a fost depăşită doar în 2008, la Jocurile Olimpice de la Beijing, de înotătorul Michael Phelps, care a câştigat opt medalii de aur.

splină

Organ limfatic situat în partea stângă a abdomenului, în spatele stomacului, principalul element de filtrare al sângelui și rezervorul globulelor roșii ale sângelui (eritrocite) și al plachetelor sangvine. Este unul dintre cele patru sedii ale celulelor reticuloendoteliale (*vezi* sistem reticuloendotelial). Este alcătuită din două tipuri de țesut: pulpa roșie și pulpa albă. Pulpa albă este țesutul limfoid în care se află centrii de producție a limfocitelor. Pulpa roșie este o rețea de canale pline cu sânge, unde are loc cea mai mare parte a filtrării, și principalul loc în care sunt distruse eritrocitele deteriorate, iar hemoglobina lor este recirculată. Amândouă conțin celule (*vezi* leucocite) care îndepărtează corpii străini și inițiază procesul de producere a anticorpilor. Splina se mărește în cazul unor infecții. Ruptura produsă în urma unui accident major poate necesita îndepărtarea chirurgicală a splinei, pacientul rămânând după aceea mult mai sensibil la diferite infecții.

splinuță

Denumire comună pentru cele cca o sută de specii de plante erbacee perene care alcătuiesc genul *Solidago*, din familia *Compositae*. Majoritatea sunt răspândite în America de Nord, dar unele cresc în Europa și în Asia. Au frunze dințate și inflorescențe galbene, grupate, compuse atât din flori asimetrice, cât și din flori dispuse în raze. Plante specifice Americii de Nord, sunt răspândite aproape pretutindeni – în păduri, în mlaștini, la munte, pe câmpii și de-a lungul șoselelor. Apar mai ales toamna, din zona Marilor Câmpii spre E, până la Atlantic. Spre deosebire de rugină, care înflorește în aceeași perioadă, nu provoacă febra fânului.

Split *în Antichitate* Spalatum

Port la mare, 188 694 loc. (2001), situat în Dalmația, Croația. În 78 î.Hr., romanii au înființat în apropiere colonia de la Salonae, iar împăratul Dioclețian a trăit în Split până la moartea sa, în 313 d.Hr. După ce, în 615 d.Hr., avarii au devastat orașul, locuitorii au construit un nou oraș în interiorul fostului spațiu de 3 ha al palatului lui Dioclețian, oraș care a fost continuu locuit de atunci încolo. În sec. IX, a ajuns sub stăpânire bizantină. În 1420 a trecut sub dominație venețiană. În sec. XVIII și XIX a fost sub stăpânire austriacă. Din 1918 a făcut parte din Iugoslavia, iar în 1992 a devenit parte a Croației independente. Înzestrările portuare au fost distruse în Al Doilea Război Mondial, dar orașul vechi a suferit puține pagube. Este centru comercial, educațional și turistic. Laolaltă cu reședințele istorice regale, fortificațiile și bisericile din oraș, palatul a fost desemnat parte a Patrimoniului Mondial UNESCO în 1979.

Spock, Benjamin (McLane)

(02.05.1903, New Haven, Connecticut, SUA – 15.03.1998, La Jolla, California)

Medic pediatru american. Și-a luat doctoratul în medicină la Universitatea Columbia, iar mai târziu a practicat pediatria și a predat cursuri de psihiatrie și de creștere a copilului. Lucrarea *Carte practică de îngrijire a copilului* (Common Sense Book of Baby and Child Care, 1946; a șaptea ediție în 1998, titlu: *Metoda doctorului Spock de îngrijire a nou-născutului și a copilului* – Dr. Spock's Baby and Child Care), în care recomanda părinților flexibilitate și bun-simț în educația copiilor și descuraja pedeapsa corporală, a influențat multe generații de părinți; cartea s-a vândut în peste 50 de milioane de exemplare, tradusă în 39 de limbi, fiind revizuită continuu și actualizată pentru a răspunde la noile probleme sociale și medicale. În 1967, Spook a renunțat la practicarea medicinei și s-a dedicat mișcării împotriva Războiului din Vietnam. În ultima parte a vieții, pledoaria sa pentru o dietă vegetariană (*vezi* vegetarianism) a copiilor a stârnit mari controverse.

Spohr, Louis *născut* Ludwig Spohr

(05.04.1784, Braunschweig, Braunschweig – 22.10.1859, Kassel, Hesse, Germania)

Compozitor și violonist german. Din 1822 a devenit capelmaistru în Kassel, unde și-a petrecut restul vieții, dirijând în final întreaga activitate muzicală din oraș. Compozitor prolific, a scris 15 concerte pentru vioară, patru pentru clarinet, multe opere (între care *Jessonda,* 1923), nouă simfonii – între care *Sfințirea sunetelor* (Die Weihe der Töne, 1832) – și muzică de cameră. S-a bucurat de o mare faimă ca interpret și compozitor în sec. XIX, însă apoi a căzut în uitare.

Spokane

Oraș, 195 629 loc. (2000), în E statului Washington, SUA. Situat lângă cascada de pe râul Spokane, a fost ridicat pe locul unui post în care se făcea comerț cu băștinașii, înființat în 1810. A fost integrat

statului în 1881, după crearea căii ferate Northern Pacific. În 1889, un incendiu a distrus mare parte din oraș, dar localitatea a fost repede reconstruită și s-a dezvoltat devenind un centru comercial și naval al întregii regiuni. Terminarea lucrărilor proiectului marelui baraj Grand Coulee (1941) a asigurat dezvoltarea sa industrială. Este sediul Universității Gonzaga (1887) și calea de acces către stațiunile din Mount Spokane și unele păduri naționale.

spondiloză cervicală

Leziune degenerativă a vertebrelor gâtului. Compresia măduvei spinării și a nervilor cervicali, prin îngustarea spațiilor dintre vertebre, produce dureri și înțepeniri ale gâtului și ale brațelor, blocarea mișcărilor capului, dureri de cap, paralizii spastice și slăbiciuni ale brațelor și picioarelor. Spondiloza cervicală poate fi considerată o boală neurologică, fără a fi însoțită de artrită. Se tratează cu odihnă, exerciții de contracție și, eventual, guler cervical. Uneori este necesară îndepărtarea discurilor cu hernie sau fuzionarea vertebrelor.

spor

Celulă reproducătoare capabilă să dea naștere unui nou individ fără a se uni cu altă celulă reproducătoare. Prin această caracteristică, sporii diferă de gameți, care trebuie să formeze perechi pentru a crea un nou individ. Sporii sunt agenții reproducerii asexuate, iar gameții, ai reproducerii sexuate. Sporii sunt produși de bacterii, ciuperci și plante verzi. Sporii ajută bacteriile să supraviețuiască în perioadele cu condiții nevaforabile de mediu, reprezentând un stadiu de latență sau de adormire în cadrul ciclului lor vital. Mulți spori bacterieni sunt foarte rezistenți și pot germina chiar și după mulți ani de latență. Sporii ciupercilor au o funcție apropiată de cea a semințelor plantelor; ei germinează și se transformă în indivizi noi, în condiții potrivite de umezeală, temperatură și hrană. În cazul plantelor verzi (acestea au toate un ciclu de viață caracterizat prin alternanța generațiilor), sporii sunt agenții reproducători ai generației asexuate (sporofit) din care se formează generația sexuată (gametofit).

sporofit

Faza asexuată din alternanța generațiilor la numeroase specii de plante și alge, sau un individ care reprezintă această fază. Cealaltă fază, sexuată, este gametofitul. În faza de sporofit, organismul unei plante diploide (*vezi* ploidie) crește și apoi produce spori, prin meioză. Acești spori se divid prin mitoză, producând gametofiții haploizi, care pot continua reproducerea pe cale sexuată.

sporturi extreme

Evenimente sportive, caracterizate fie printr-o viteză mare, fie prin riscuri ridicate. Printre sporturile organizate se numără patinajul agresiv, wakeboardingul și street luge, skateboardingul și ciclismul freestyle (în care figuri speciale precum saltul pe spate sunt performate pe bicicletă). Multe dintre sporturi – snowboarding, skateboarding ori ciclismul freestyle – se desfășoară pe rampe și înclinații ori în half-pipe (jumătate de țeavă), unele cu pereți înalți de 15 m, ceea ce le permite sportivilor să ajungă la înălțimea necesară rotirii pe bicicletă, spre exemplu. Multe au fost popularizate de campionatele de jocuri X, competiții sponsorizate de rețeaua de televiziune prin cablu ESIN. Jocurile Olimpice din 1998 și 2002 au inclus concursuri de snowboarding extrem în half-pipe, unde boarderii practică sărituri, rotații și manevre în aer.

sporturi și jocuri

Activități recreative sau competiționale, care necesită calități fizice, perspicacitate și adesea noroc (mai ales în cazul jocurilor de noroc). Jocul este o parte integrantă din natura umană. De-a lungul istoriei, oamenii au inventat activități sportive și jocuri, ca mijloace de socializare, de afișare a îndemânării și dibăciei, ca stimulente emoționale și pentru distracție. Este posibil ca primele jocuri să fi fost legate de activitatea de vânătoare sau de cules. În vremurile moderne, odată cu apariția profesiilor sportive, jocurile continuă să servească drept supape emoționale și fizice, mijloace de distracție, de diversificare a activității zilnice, dar având totodată și un rol economic important.

spovedanie

În tradiția iudeo-creștină, recunoaștere a păcatelor, în public sau în particular, considerată necesară pentru a primi iertarea divină. În Epoca Templului, Yom Kippur prevedea o formă colectivă de mărturisire a păcatelor, iar tradiția a continuat în iudaism, prin rugăciune, post și mărturisiri. Biserica creștină timpurie a adoptat stilul spovedaniei practicat de Ioan Botezătorul înainte de botez, dar la scurt timp a

introdus spovedania și canonul, pentru iertarea păcatelor comise după botez. Al patrulea Conciliu de la Laterano (1215) a instituit necesitatea spovedaniei o dată pe an. Biserica Romano-Catolică și Bisericile Ortodoxe Răsăritene consideră spovedania o taină, spre deosebire de majoritatea Bisericilor Protestante.

Spratly, insulele ~

Grup de mai multe insule și recife din partea central-sudică a Mării Chinei de Sud. Se află la jumătatea distanței între Vietnam și Filipine și este revendicat de Vietnam, China, Taiwan, Brunei și de Filipine. Dintre cele 12 insule principale, cea mai mare, Itu Aba, are 36 ha. Nu există locuitori permanenți; aici trăiesc țestoase și păsări de mare. După Al Doilea Război Mondial, China și-a instalat o garnizoană pe Itu Aba, menținută de guvernul chinez din Taiwan. Toți ceilalți pretendenți au mici forțe armate pe mai multe insule.

Sprâncenele Roșii

Bandă de țărani chinezi înființată ca reacție la războiul civil și la starea de frământare socială survenite după inundațiile și foametea provocate de modificările cu efecte dezastruoase ale fluviului Huang He (Fluviul Galben), în perioada 2–11 d.Hr. Membrii grupării își pictau fețele pentru a arăta ca demonii, iar șeful bandei comunica printr-un mediu. În 23 d.Hr., forțele Sprâncenelor Roșii l-au izgonit de pe tron pe Wang Mang, prințul uzurpator a cărui domnie a întrerupt dinastia Han.

Spree

Râu în NE Germaniei. Izvorăște în munții Lusatian, lângă granița cu Republica Cehă, curge către N, trecând prin Berlin, unde se unește cu râul Havel, după 403 km. Între Cottbus și Lübben se ramifică într-o rețea de canale care formează o regiune mlăștinoasă împădurită, cunoscută ca pădurea Spree. Mare parte din această regiune este cultivată. Este o zonă foarte vizitată de turiști.

Springfield

Oraș, 111 454 loc. (2000), centrul administrativ al statului Illinois, SUA. Este așezat pe râul Sangamon, în partea centrală a statului. Prima casă a fost ridicată în 1818, de un colonist; în 1837, în mare parte prin eforturile lui Abraham Lincoln și ale altor membri ai legislaturii Illinois, capitala statului a fost transferată aici. Lincoln a trăit în Springfield până în 1861, când a devenit președinte; aici a și fost înmormântat. Centru educațional și administrativ, este și un centru comercial agricol.

Springfield

Oraș, 151 580 loc. (2000), în SV statului Missouri, SUA. Întemeiat în 1829, a avut o expansiune lentă până în perioada marii migrații spre V. Forțele confederate l-au ocupat pentru scurt timp, în timpul Războiului Civil American, iar în anii 1860 aici a trăit Wild Bill Hickok. Instituțiile sale de învățământ susțin dezvoltarea economiei locale bazate pe agricultură. În oraș se află sediul internațional al Bisericii Penticostale Oastea Domnului.

Springfield

Oraș, 152 082 loc. (2000), situat în SV statului Massachusetts, SUA, pe râul Connecticut. Întemeiat în 1636, a fost încorporat statului în 1641. Incendiat în timpul Războiului regelui Philip (1675), a fost sediul unui arsenal în timpul Revoluției Americane, care a devenit ținta rebeliunii lui Shay în 1786. În timpul Războiului Civil American, arsenalul SUA (*vezi* Arsenalul din Springfield) a fabricat pentru prima dată muschetele Springfield. Este sediul câtorva colegii și al Galeriei marilor jucători de baschet. Loc de naștere al lui Theodor Geisel (Dr. Seuss).

Springfield, Arsenalul din ~

Fabrică de armament înființată în 1794 în Springfield, Massachusetts, de Congresul SUA. S-a dezvoltat dintr-un arsenal înființat în 1777 de guvernul revoluționar, locul fiind ales și pentru că era inaccesibil forțelor britanice. Arsenalul a pus bazele tehnicilor de producție în masă și a produs arme începând cu muschetele cu țeavă neghintuită și ajungând la faimoasa pușcă Springfield și la pușca M1 din Al Doilea Război Mondial, concepută de John Garand. Arsenalul a fost închis în 1968, devenind un loc reprezentativ al istoriei naționale. *Vezi și* Thomas Blanchard.

Springfield, pușca ~

Pușcă standard de infanterie a armatei SUA dintre 1873 și 1936, care și-a primit numele după Arsenalul din Springfield. Cel mai faimos a fost, inițial, modelul Springfield 1903, o adaptare după Mauserul german. După câteva modificări pentru adaptarea la muniția model 1906, a intrat în istorie ca Springfield .30-06,

arma cu cea mai mare precizie din toate timpurile. Principala armă a infanteriei SUA până în 1936, a fost înlocuită în Al Doilea Război Mondial cu pușca Garand (M1), proiectată tot la Arsenalul Springfield. După ce Springfield .30-06 a fost retrasă, a fost mult modificată într-o armă de tir care este încă apreciată pentru precizia sa. *Vezi și* M 16.

Springsteen, Bruce (Frederick Joseph)
(n. 23.09.1949, Freehold, New Jersey, SUA)

Cântăreț și compozitor american. A cântat la chitară în câteva formații, în barurile din Jersey Shore. La începutul anilor 1970, a înființat E Street Band. Uriașul succes obținut de al treilea album al său, *Born to Run* (1975), l-a plasat pe The Boss (supranumele lui) pe copertele revistelor *Time* și *Newsweek*. Un și mai mare succes a obținut cu *Born in the USA* (1984). Versurile sensibile ale lui Springsteen, dând glas adesea simpatiilor sale pentru muncitori, precum și concertele sale maraton i-au adus un public fidel. A abordat preocupările americanilor privind atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001 în *The Rising* (2002).

sprung (săltat)

Ritm poetic menit să se apropie de ritmul vorbirii normale. Se caracterizează prin alăturarea frecventă a unor silabe unice accentuate și prin picioare metrice cu număr variabil de silabe, a căror succesiune este întreruptă de silabe neaccentuate, care nu se numără în scandare. Deoarece silabele accentuate se succedă adesea, se spune despre ritm că este „sprung" (săltat). Sistemul prozodic a fost creat de Gerard Manley Hopkins, care l-a remarcat în câteva poeme engleze timpurii, cum ar fi *Piers Plowman* al lui William Langland, și în ritmul unor cântece de leagăn, ca *Ding, dong, bell/Pussy's in the well.*

spumă-de-mare

Agregat de sepiolit, silicat de magneziu hidratat fibros, opac, de culoare albă, cenușie sau crem. Spuma de mare este un produs de alterare a serpentinei. Are o consistență moale în momentul colectării, însă la uscare se întărește. Este ușor prelucrabilă, fiind folosită la crearea bijuteriilor sau a pipelor pentru tutun. Cel mai important zăcământ este în câmpia Eskișehir, Turcia, unde se găsește sub formă de noduli neregulați, în aluviuni; este, de asemenea, întâlnită în Franța, Grecia, Republica Cehă, SUA, precum și în alte regiuni.

Sputnik

Serie de nave spațiale orbitând Pământul, prin a căror lansare Uniunea Sovietică a inaugurat era spațială. *Sputnik 1*, primul satelit artificial (octombrie 1957), a rămas pe orbită până la începului lui 1958, când a căzut și a ars în atmosfera terestră. *Sputnik 2* avea la bord o cățelușă, Laika, prima ființă lansată pe orbita circumterestră; *Sputnik 2* nu a fost proiectat cu sisteme de întreținere a vieții, așa că Laika nu a supraviețuit zborului. Alte opt misiuni cu sateliți similari au desfășurat experimente pe diferite animale, pentru a testa sistemele de întreținere a vieții și procedeele de reintrare în atmosferă, și pentru a furniza date din spațiu, despre temperaturi, presiuni, particule, radiații și câmpuri magnetice.

Spyri, Johanna
născută **Johanna Heusser**
(12.06.1829, Hirzel, Elveția - 07.07.1901, Zürich)

Scriitoare elvețiană. Trăind în Zürich împreună cu soțul ei, Spyri a scris cărți (multe dintre ele traduse în numeroase limbi) în care își exprimă dragostea de țară, sentimentele pentru natură, o modestă pietate și o înțelepciune plină de voioșie. Este cel mai bine cunoscută pentru popularul ei roman *Heidi* (1880–1881), o lucrare clasică a literaturii pentru copii, despre o fetiță orfană trimisă să trăiască alături de bunici în munții Elveției.

SQL *denumire completă*
Structured Query Language
(limbaj de integrare structurat)

Limbaj de programare pe calculator folosit pentru regăsirea înregistrărilor sau a unor porțiuni ale lor, dintr-o bază de date, și efectuarea diferitelor calcule înainte de afișarea rezultatelor. SQL este potrivit mai ales pentru căutarea în baze de date relaționale. Are o sintaxă formală puternică și este capabil să utilizeze operatori logici. Structura sa, prin forma unei propoziții, se aseamănă limbajului natural, exceptând faptul că are o sintaxă limitată și fixă.

Squanto
(m. nov. 1622, Chatham Harbor, colonia Plymouth)

Indian pawtuxet, călăuză și interpret. A învățat limba engleză după ce a reușit să scape de a fi vândut ca sclav și s-a angajat la Newfoundland Co. La colonia din Plymouth a devenit emisarul indian al guvernatorului William Bradford; a servit și ca interpret pentru Edward Winslow, reprezentantul părinților pelerini, în timpul

negocierilor sale cu Massasoit, căpetenia indienilor wampanoag.

square deal

Termen (*în engleză*, înțelegere cinstită) folosit de președintele Theodore Roosevelt pentru a descrie modul său de abordare a problemelor sociale și individuale. A fost folosit prima dată după greva din 1902 din industria carboniferă, pentru a descrie coexistența pașnică dintre marii oameni de afaceri și sindicatele muncitorești. Conceptul a devenit parte a platformei Partidului Republican Progresist, al cărui candidat a devenit Roosevelt în 1912.

squash

Joc individual sau de două persoane, care se joacă într-o curte împrejmuită cu patru pereți, cu o rachetă lungă și o minge de cauciuc care este aruncată în perete (atâta timp cât lovește peretele din față). Este un succesor al jocului rackets și își are probabil originea pe la jumătatea sec. XIX, la Școala Harrow, în Anglia. Jocul internațional standard folosește o minge relativ moale, lentă; un alt gen de squash se joacă în SUA, pe un teren mai îngust, cu o minge mai tare și mai rapidă. Obiectivul jocului este de a lovi mingea ricoșată din peretele din față, astfel încât adversarul să fie împiedicat să ajungă la ea și să o respingă.

Squaw

Vale în E Californiei, SUA, în Sierra Nevada, pe versantul de E al lui Squaw Peak, la NV de lacul Tahoe. Regiune renumită pentru sporturile de iarnă, are dotări pentru patinaj pe gheață, telescaune și pârtii de schi; a fost locul de organizare a Jocurilor Olimpice de Iarnă în 1960.

Squibb, E(dward) R(obinson)

(04.07.1819, Wilmington, Delaware, SUA - 25.10.1900, Brooklyn, New York)

Fabricant american de produse farmaceutice. A absolvit Facultatea de Medicină, iar apoi a lucrat pe navele marinei americane. Nemulțumit de slaba calitate a medicamentelor cu care era dotată marina, s-a hotărât să producă el însuși medicamente. Lucrând la spitalul naval din Brooklyn (din 1851), a elaborat o metodă proprie de obținere a eterului pentru anestezii și a descoperit procedee de obținere a cloroformului, a unor extracte lichide și a sărurilor de bismut. În 1858 a pus bazele propriului laborator, în Brooklyn; în timpul Războiului Civil American, armata unioniștilor a folosit mult medicamentele sale, iar în 1883 producția de medicamente ajunsese la 324 de sortimente, vândute în întreaga lume. Fiind un quaker idealist, a refuzat să-și breveteze produsele. A militat pentru puritatea producției de medicamente; a murit înainte de apariția Legii pentru puritatea hranei și a medicamentelor din 1904, lege care a fost rodul eforturilor sale.

Sraosha

În zoroastrism și parsiism, zeitate-mesager al lui Ahura Mazda și întruchipare a cuvântului divin. Are funcția de mijlocitor între om și divinitate. Zoroastriștii cred că nici un ritual nu este valabil fără prezența sa. Este înfățișat sub forma unui tânăr puternic și desăvârșit, care trăiește în ceruri, într-o casă cu o mie de coloane. Alungă demonii care hărțuiesc oamenii, în fiecare noapte, și îndrumă sufletele morților prin chinurile judecății, la trei zile după moarte. La sfârșitul timpurilor, va fi instrumentul exterminării răului.

Sravasti

Vechi oraș din NE statului Uttar Pradesh, din N Indiei. În perioada budistă (sec. VI î.Hr.–sec. VI d.Hr.) a fost capitala statului Kosala și un centru comercial prosper. A fost asociat cu viața lui Buddha și cu figuri importante ale istoriei budismului. Printre ruinele sale se numără și cele ale unei mănăstiri.

Sri Lanka *denumire oficială* Republica Democratică Socialistă Sri Lanka *anterior* Ceylon

Stat insular, situat în Oceanul Indian, dincolo de coasta sud-estică a Indiei. Suprafața: 65 610 kmp; 20 743 000 loc. (2005). Capitale: Colombo (administrativă), Sri Jayawardenapura Kotte (legislativă și judecătorească). Aproximativ 75% din populație o reprezintă singhalezii; alte grupuri etnice sunt tamilii și musulmanii. Limbi: singhaleza și tamila (amândouă oficiale); foarte vorbită este și engleza. Religii: budism, hinduism, islam, creștinism. Monedă: rupia singhaleză. Relieful este mai înalt în partea centrală și central-sudică, cu defilee și văi adânci formate de râuri. Ținuturile înconjurătoare mai joase sunt coline și câmpii fertile. Are o economie mixtă în curs de dezvoltare, bazată mai ales pe agricultură, servicii și industrie ușoară. Exportă ceai, cauciuc natural și

nuci de cocos. Insula este faimoasă în întreaga lume pentru pietrele prețioase, printre care safire, rubine și topaze. Este în fruntea producției mondiale de grafit de calitate superioară. Este o republică cu parlament unicameral; șeful statului și al guvernului este președintele, asistat de prim-ministru. Populația singhaleză din Sri Lanka s-a format probabil din amestecul localnicilor cu indo-arienii veniți din India în jurul sec. V î.Hr. Începând cu primele secole ale mileniului I și până prin 1200 au imigrat tamilii din India dravidiană. Budismul a fost introdus în sec. III î.Hr. Odată cu răspândirea budismului, regatul singhalez și-a extins dominația asupra Ceylonului, însă puterea a fost pierdută în fața invadatorilor veniți din S Indiei în sec. X d.Hr. În perioada 1200–1505, singhalezii și-au exercitat dominația asupra părții de SE a Ceylonului, în timp ce în partea de N o dinastie din S Indiei a preluat puterea și a întemeiat Regatul Tamil, în sec. XIV. În sec. XIII–XV, au avut loc invazii străine din India, China și Malaysia. În 1505 au sosit portughezii, iar pe la 1619 aceștia dețineau controlul asupra celei mai mari părți a insulei. Singhalezii s-au folosit de olandezi pentru a-i alunga pe portughezi, dar în final au ajuns sub dominația Companiei Olandeze a Indiilor de Est, care a abandonat teritoriul în fața englezilor în 1796. În 1802, Ceylon a devenit colonie a Coroanei, iar în 1948 și-a dobândit independența. A devenit Republica Sri Lanka în 1972, iar în 1978 și-a schimbat denumirea în Republica Democratică Socialistă Sri Lanka. Luptele civile dintre grupările tamile și singhalezi au bulversat țara în ultimii ani, când tamilii au cerut formarea unui stat autonom, în N țării. În 2004, Sri Lanka a fost lovită de un tsunami care a distrus o bună parte din coastă și a ucis zeci de mii de persoane.

Srinagar

Oraș, 894 940 loc. (2001), reședința de vară a statului Jammu și Kashmir, în NV Indiei. Este așezat pe malurile râului Jhelum, în valea Kashmirului. Fiind o regiune cu lacuri limpezi și munți înalți, are de mult o economie dezvoltată, bazată pe turism. Râul este traversat de șapte poduri de lemn, iar gondolele străbat canalele și cursurile adiacente de apă. Grădinile suspendate din lacul Dal sunt o atracție faimoasă.

Srivijaya, Imperiul ~

(perioada de înflorire: sec. VII–XIII)

Regat comercial și maritim, în Arhipelagul Malaysian. A luat naștere în Sumatra și a ajuns să dețină repede controlul asupra strâmtorii Malacca. Puterea sa s-a bazat pe dominarea comerțului maritim internațional; a avut relații cu alte state insulare, precum și cu China și India. A fost și un centru al budismului mahayana și un loc de popas pentru pelerinii chinezi în drumul lor spre India. A fost înfrânt de forțele dinastiei Cola în 1025, după care a pierdut treptat puterea.

SS *denumire completă* Schutzstaffel

(*în germană*, Eșalon de protecție)

Corp paramilitar al Partidului Național-Socialist. Înființat în 1925 de Adolf Hitler, ca un corp de gardă personală, a fost condus din 1929 de Heinrich Himmler, care l-a dezvoltat de la mai puțin de 300 până

la 250 000 de membri. Purtând uniforme negre și insigne speciale (două S-uri runice de forma unor fulgere, insigne cu cap de mort și pumnale de argint), membrii SS se considerau superiori celor din SA, pe care i-au eliminat, la ordinul lui Hitler, în 1934. Organizația era împărțită în Allgemeine-SS, cu rolul unei poliții și incluzând Gestapo, și unități militare numite Waffen-SS, din care făceau parte gardienii lagărelor de concentrare și 39 de regimente care au servit ca trupe de luptă de elită în Al Doilea Război Mondial. Membrii SS erau educați conform doctrinei urii rasiale și a totalei obediențe față de Hitler. Ei au comis execuții în masă ale oponenților politici, romilor (țiganilor), evreilor, comuniștilor, partizanilor și ale prizonierilor ruși. În 1946, SS a fost declarat organizație criminală în cadrul Proceselor de la Nürnberg.

St. Denis, Ruth

(20.01.1877, Newark, New Jersey, SUA - 21.07.1968, Los Angeles, California)

Inovatoare a dansului modern și profesoară. A fost dansatoare în vodeviluri, apoi și-a perfecționat un stil personal de dans dramatic, bazat pe mișcări preluate din dansul din Asia. Între 1906 și 1909, a făcut un tur al Europei, bucurându-se de succes deplin. În 1915, împreună cu soțul ei, Ted Shawn, a înființat o trupă și școală de dans, în care a prezentat un nou stil coregrafic al abstractului, „vizualizarea muzicii". Trupa a făcut numeroase turnee până în 1931, când St. Denis și Shawn s-au despărțit. Interesul ei în folosirea dansului în religie a determinat-o să înființeze Societatea Artelor Spirituale (The Society of Spiritual Arts). A continuat să danseze, să predea și să țină conferințe până în anii 1960.

stabilirea prețurilor pe bază de cost marginal

În economie, practică de a stabili prețul unui produs în conformitate cu costul adițional (marginal) al producerii unei alte unități. Producătorul va pretinde o sumă egală cu costul resurselor economice adiționale de producție. Această politică este folosită pentru a menține un preț de vânzare mic sau pentru a menține o afacere în stare de funcționare pe durata unei perioade slabe de vânzări. Deoarece costurile fixe, precum chiria sau întreținerea clădirii, trebuie plătite indiferent dacă o companie produce sau nu, o firmă care întâmpină dificultăți temporare poate continua producția și să vândă produsul cu preț marginal, deoarece pierderile nu vor fi mai mari decât în situația în care producția ar fi oprită.

stabilitate

În matematică, condiție în care o ușoară tulburare a unui sistem nu are efect perturbator. Soluția unei ecuații diferențiale este considerată stabilă dacă o soluție ușor diferită, apropiată de ea când $x = 0$, rămâne apropiată și pentru valori apropiate ale lui x. Stabilitatea soluțiilor este importantă în aplicațiile fizice, deoarece în modelele matematice se produc inevitabil deviații, în urma unor erori de măsurare. O soluție stabilă va putea fi folosită în ciuda acestor deviații.

stabilizator economic

Fiecare dintre instituțiile și practicile unei economii care servește la reducerea fluctuațiilor în cadrul ciclului de afaceri, prin crearea unor efecte compensatoare asupra venitului disponibil pentru cheltuieli (venit disponibil). Taxa progresivă pe venit, compensarea șomajului și indemnizațiile agricole contribuie în totalitate la stabilizarea cantității venitului disponibil, așa cum se întâmplă și în cazul economiilor unei familii sau ale unei asociații.

stadion

Spațiu larg, împrejmuit, folosit pentru evenimente sportive și dotat cu rânduri de scaune pentru numeroși spectatori. Denumirea provine de la o unitate de măsură greacă, stadiul (185 m), echivalentă cu lungimea unei curse de alergări la vechile Jocuri Olimpice. Formele stadioanelor sunt diferite, în funcție de destinația lor: unele sunt dreptunghiulare cu colțurile rotunjite, iar altele sunt eliptice sau în formă de U. Ca model de structură ovală alungită, stadionul a jucat un rol important în tehnologia construcțiilor sec. XX. Construirea stadioanelor mari a fost mult ușurată de folosirea betonului armat, a oțelului, a structurilor membranate care au făcut posibilă apariția unor proiecte noi, îndrăznețe. Astrodromul de la Houston a fost primul stadion important, acoperit în întregime. Folosirea cablurilor a contribuit semnificativ la realizarea mai rapidă a construcțiilor, la ușurarea greutății acoperișului și la ieftinirea lucrărilor de acoperire. Giganticul metrodom Hubert H. Humphrey din Minneapolis, SUA (deschis în 1982) a fost construit prin folosirea unui sistem cu cabluri.

Staël, Germaine de *născută* **baroana (baroneasa) Anne-Louise-Germaine Necker de Staël-Holstein**
cunoscută ca **Madame de Staël**
(22.04.1766, Paris, Franța - 14.07.1817, Paris)

Scriitoare franceză de origine elvețiană, propagandist politic și gazdă a unui salon literar. Și-a câștigat rapid reputația unei persoane cu o vie inteligență. A devenit cunoscută prin *Scrisori despre lucrările și caracterul lui J.-J. Rousseau* (Lettres sur les ouvrages et le caractère de J.-J. Rousseau, 1788). Perioada cea mai strălucită a carierei a început în 1794, când a revenit la Paris după regimul Terorii; salonul său, cunoscut pentru personajele literare și culturale care îl frecventau, a înflorit, iar ea a publicat eseuri literare și politice, remarcabil fiind *Un tratat despre influența pasiunilor asupra fericirii indivizilor și națiunilor* (De l'influence des passions sur le bonheur des individus et des nations, 1796), un important document al romantismului european. În 1803, Napoleon, pe care îl deranja opoziția ei, i-a interzis șederea în Paris, iar ea și-a stabilit reședința la Coppet, în Elveția. Probabil cea mai importantă lucrare a sa este *Germania* (De l'Allemagne, 1810), un studiu serios asupra manierelor, literaturii și artei, filozofiei și moralei, precum și a religiei germane. A scris și romane, piese de teatru, eseuri morale, lucrări de istorie și memorii.

Germaine de Staël, portret de Jean-Baptiste Isabey, 1810; Muzeul Luvru, Paris

GIRAUDON/ART RESOURCE, NEW YORK

Stafford

Municipiu, 120 653 loc. (2001), reședință a comitatului Staffordshire, în partea central-vestică a Angliei. Fondat de fiica lui Alfred cel Mare, orașul a avut monetărie proprie din timpul domniei lui Aethelstan până în perioada lui Henric II. În 1206 a primit carta regală, iar apoi a cunoscut o dezvoltare ca oraș-târg. În 1643, în timpul Războiului Civil Englez, partizanii Parlamentului i-au distrus zidurile care datau din sec. XI, precum și castelul. Este situat pe șoseaua și calea ferată Londra-Birmingham-Manchester; sunt dezvoltate industria electrotehnică și de prelucrări mecanice. Aici s-a născut Izaak Walton, al cărui Swan Hotel a fost asociat cu Charles Dickens. Municipiul Stafford include o mare zonă agricolă rurală și orașele Stone și Stafford.

Staffordshire

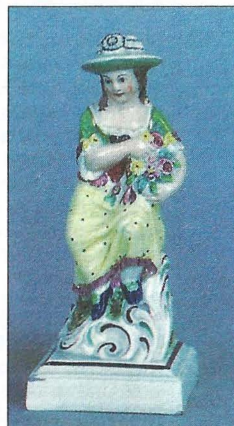
Comitat, 806 737 loc. (2001), situat în centrul Angliei. Reședința: Stafford. Ținuturile sale mlăștinoase din N formează extremitatea de S a Munților Pennini, iar în interior se află regiunea carboniferă cunoscută sub numele The Potteries. Au fost găsite urme ale unor așezări din Neolitic, Epoca Bronzului și Epoca Fierului. Romanii au construit aici drumuri; în sec. VII–IX d.Hr., a fost centrul regatului Mercia. Danezii l-au devastat la sfârșitul sec. IX d.Hr. Exploatările de cărbune și fier datează din sec. XIII. Industria sa ceramică a devenit faimoasă în sec. XVIII, odată cu inovațiile lui Josiah Wedgwood.

Staffordshire-terrier

Vezi pitbull-terrier

Staffordshire, statuetă de ~

Tip de figurină din ceramică, confecționată în Staffordshire, Anglia, începând cu cca 1740. Erau reprezentați cântăreți, animale, păstori, zeități clasice, figuri alegorice, personaje din lumea teatrului și a politicii sau chiar criminali. Printre artiștii ceramiști din Staffordshire se numără membrii familiei Wood.

Statuetă din ceramică glazurată plombiferă de Staffordshire, cca 1780; Muzeul Victoria și Albert, Londra

MUZEUL VICTORIA ȘI ALBERT, LONDRA; FOTO EB INC.

stafilococ

Tip de bacterii sferice care alcătuiesc genul *Staphylococus*. Cele mai cunoscute specii se află în număr mare pe membranele mucoaselor și pe pielea oamenilor sau a animalelor cu sânge cald. Celulele se grupează într-un mod caracteristic, formând mănunchiuri de forma unor ciorchini. Stafilococii sunt gram-pozitivi, imobili și viețuiesc în absența oxigenului. Importantă pentru om este specia *S. aureus*, un agent important al infectării rănilor, al furunculelor și al altor infecții ale pielii, care reprezintă și una dintre cele mai comune cauze ale toxiinfecției alimentare. Provoacă, de asemenea, inflamații ale uterului la

animalele domestice și infecții ale sânului, la femei. Fiind cea mai răspândită cauză a bolilor infecțioase care necesită spitalizare (mai mult de 15% dintre acestea), infecțiile stafilococice se tratează deseori greu, ca urmare a rezistenței crescute la antibiotice.

Stagg, Amos Alonzo

(16.08.1862, West Orange, New Jersey, SUA – 17.03.1965, Stockton, California)

Antrenor de fotbal american la nivel de colegii. A activat, întreaga sa carieră, pentru Yale și a fost ales în prima echipă a Americii în 1889. În cariera de 41 de ani de la Universitatea Chicago a introdus numeroase inovații în joc. A fost antrenor la încă trei colegii, iar în 1960 s-a retras. Cei 71 de ani de activitate reprezintă cea mai lungă carieră de antrenor din istoria sportului. A murit la vârsta de 102 ani.

Stahl, Henriette-Yvonne

(1900, Saint Avold, Franța – 25.05.1984, București, România)

Scriitoare română. A debutat în *Viața românească*, în 1924, cu romanul *Voica*. În romanele *Mătușa Matilda* (1928), *Steaua robilor* (1933), *Între zi și noapte* (1942), *Marea bucurie* (1947) și *Fratele meu, omul* (1965), scriitoarea explorează complexitatea umană într-un stil naturalist. A realizat și numeroase traduceri.

Stahl, Franklin W(illiam)

(n. 08.10.1929, Boston, Massachusetts)

Genetician american. A studiat la Harvard și la Universitatea din Rochester și a profesat mai ales la Universitatea din Oregon. Împreună cu Matthew Stanley Meselson a descoperit și a descris (1958) modul de replicare a ADN-ului. Ei au observat că elicea dublă se desface în două lanțuri și că fiecare dintre acestea dirijează construcția unui nou lanț, identic cu fosta sa pereche.

Staked Plain

Vezi Llano Estacado

stalactită și stalagmită

Forme alungite, rezultate prin depunerea diverselor minerale din apa care picură încet. O stalactită atârnă ca un țurțure de tavanul sau pe peretele unei peșteri, iar stalagmita se înalță de pe podeaua peșterii. Cele două nu sunt neapărat pereche; în cazul în care sunt, alungirea uneia sau a amândurora poate duce până la urmă la formarea unei coloane. Mineralul predominant în asemenea depozite este calcitul (carbonat de calciu), iar cele mai mari formațiuni se află în peșterile din calcare sau dolomite.

Stalin, Iosif

născut **Iosif Vissarionovici Djugașvili**

(21.12.1879, Gori, Georgia, Imperiul Rus – 05.03.1953, Moscova, URSS)

Politician și dictator sovietic. Fiu al unui cârpaci, a urmat cursurile unui seminar, dar a fost exmatriculat în 1899, pentru activitate revoluționară. S-a alăturat unui grup revoluționar ilegal, iar apoi, în 1903, fracțiunii bolșevice a Partidului Social-Democrat Muncitoresc Rus. Discipol al lui Vladimir Ilici Lenin, a avut funcții nesemnificative în partid, fiind numit în primul Comitet Central Bolșevic (1912). A rămas activ în spatele scenei politice și în exil (1913–1917) până când Revoluția Rusă din 1917 i-a adus pe bolșevici la putere. Luându-și numele Stalin (*în rusă, stal*, oțel) a îndeplinit funcția de comisar pentru naționalități și pentru controlul de stat în guvernul bolșevic (1917–1923). A devenit secretar general al Comitetului Central al partidului din 1922, post care mai târziu a constituit baza puterii sale dictatoriale; a fost membru al Biroului Politic. După moartea lui Lenin (1924), a preluat controlul asupra politicii sovietice, câștigând poziție înaintea rivalilor săi, între care Lev Troțki, Grigori I. Zinoviev, Lev Kamenev, Nikolai I. Buharin și Aleksei Rîkov. În 1928 a inaugurat planurile cincinale, care au schimbat radical economia sovietică și structurile sociale și au avut ca urmare moartea multor milioane de oameni. În anii 1930 a reușit să-i înlăture pe cei care-i amenințau puterea, prin procese de epurare, prin execuții secrete și persecuții pe scară largă. În Al Doilea Război Mondial a semnat Pactul de neagresiune germano-sovietic (1939), a atacat Finlanda (*vezi* Războiul de Iarnă) și a anexat teritorii din Europa de E, pentru a-și întări frontierele vestice. Când Germania a invadat Rusia (1941), Stalin a preluat controlul operațiunilor militare. URSS s-a aliat cu Marea Britanie și cu SUA; în conferințele de la Teheran, Ialta și Potsdam, Stalin și-a dovedit abilitățile de negociator. După război, a consolidat puterea sovietică în Europa de E și a transformat Uniunea Sovietică într-o putere militară mondială. A continuat seria măsurilor politice represive pentru a controla disidența internă, devenind tot mai accentuat paranoic. A murit tocmai când pregătea o altă epurare, după așa-numitul

complot al doctorilor. Remarcabil pentru faptul că a sporit puterea sovietică în fața întregii lumi, însă cu un preț teribil pentru propriul popor, a lăsat în urma sa, ca moștenire, represiune și teamă, dar și o putere industrială și militară. În 1956, Stalin și cultul personalității sale au fost denunțate de Nikita Hrușciov.

Stalinabad
Vezi Dușanbe

Stalingrad
Vezi Volgograd

Stalingrad, Bătălia de la ~
(1942-1943)

Asalt eșuat al Germaniei asupra orașului sovietic Stalingrad, în Al Doilea Război Mondial. Forțele germane au invadat Uniunea Sovietică în 1941 și au avansat către suburbiile Stalingradului (acum Volgograd) în vara lui 1942. Întâmpinând rezistența hotărâtă a Armatei Roșii, conduse de Vasili Ciuikov, au ajuns în centrul orașului după desfășurarea unor bătălii de stradă crâncene. În noiembrie, sovieticii au contraatacat și i-au încercuit pe germanii conduși de Friedrich Paulus, care a capitulat, în februarie 1943, alături de trupele sale formate din 91 000 de oameni. Forțele Axei (germani, români, italieni și unguri) au pierdut în lupte 800 000 de oameni; forțele sovietice au pierdut peste un milion. Bătălia a marcat cea mai avansată înaintare a Germaniei pe teritoriul Uniunii Sovietice.

stalinism
Metodă de conducere sau linie politică a lui Iosif Stalin în Uniunea Sovietică și a imitatorilor săi din alte regiuni ale blocului sovietic. După preluarea puterii, Stalin nu a acceptat existența unor păreri politice opuse în partid, asumându-și rolul de unic și infailibil interpret al politicii partidului. El a amânat lupta pentru revoluția proletară mondială, axându-se pe ideea „socialismului într-o singură țară". A decretat colectivizarea în masă a agriculturii ruse și a lansat un program de industrializare rapidă, care, deși eficient în linii mari, a dus la moartea multor milioane de oameni. Epurările din anii 1930 (*vezi* procese de epurare) au dus la moartea altor milioane, iar oponenții au fost catalogați drept trădători și executați sau trimiși în Gulag. După moartea lui Stalin, Nikita Hrușciov a repudiat stalinismul (1956) ca o aberație. *Vezi și* leninism; troțkism.

Stalino
Vezi Donețk

Stallone, (Michael) Sylvester
(n. 06.07.1946, New York)

Actor american de film. Prima oară a apărut în filme în 1970, în *Stăpânii din Flatbush* (The Lords of Flatbush, 1974) și *Capone* (1975). A scris scenariul și a interpretat rolul principal în filmul de mare succes *Rocky* (1976), câștigându-și rapid faima în rolul unui boxer din Philadelphia care devine campion. A participat la scrierea scenariului și a jucat în alte patru ecranizări care continuau filmul (1979, 1982, 1985, 1990) și într-o serie de filme de acțiune începând cu *Glasul sângelui* (First Blood, 1982), întruchipând personajul Rambo. Alte filme ale sale sunt *Alpinistul* (Cliffhanger, 1993) și *Cop Land* (1997).

Stamboliiski, Aleksandăr
(01.03.1879, Slavovitsa, Bulgaria - 14.06.1923, în apropiere de Slavovitsa)

Om politic și prim-ministru (1919–1923) bulgar. Redactor-șef al ziarului Ligii Agrare, a intrat în Adunarea Națională în 1908, ca președinte al partidului Uniunea Agrară (partid țărănesc). A fost un oponent al regelui progerman Ferdinand și a susținut Forțele Aliate în Primul Război Mondial, motiv pentru care a fost închis (1915–1918). A condus insurecția din 1918, care l-a silit pe Ferdinand să abdice, și a fost ales premier al noii Republici Bulgare în 1919. Favorizând o politică agrară, a redistribuit pământ țăranilor și a reformat sistemul judiciar. Linia sa pacifistă și susținerea forțelor milițiilor au dus la înstrăinarea armatei; a fost răsturnat de la putere printr-o lovitură militară, apoi fiind executat.

Stamford
Oraș, 117 083 loc. (2000), situat în SV statului Connecticut, SUA. Este amplasat la gura de vărsare a râului Rippowam, pe istmul Long Island. Întemeiat în 1641, a găzduit o comunitate de fermieri până la introducerea căii ferate, în anii 1840. A fost o suburbie de locuințe a orașului New York până la începutul anilor 1970, când aici și-au mutat sediile principale câteva corporații importante, revitalizând viața economică a orașului. Centrul său a fost demolat, aici fiind ridicate clădiri moderne, zgârie-nori; astăzi aici se află una dintre cele mai mari concentrații de sedii ale corporațiilor din SUA.

staminǎ

Organ reproducător bărbătesc al unei flori. Staminele pot produce polen în structurile terminale de forma unor săculeți, numite antere. Numărul staminelor este, de obicei, același cu al petalelor. Staminele sunt formate, în general, dintr-un filament subțire, cu antere la capăt. Unele stamine seamănă cu frunzele, având anterele pe margini. Deseori la baza staminelor se află mici celule secretoare, numite nectarii, o bună sursă de hrană pentru insectele și păsările polenizatoare. *Vezi și* polenizare; pistil.

Stamitz, Johann (Wenzel Anton)

(19.06.1717, Deutschbrod, Boemia – 27.03.1757, Mannheim, Palatinat, azi Germania)

Compozitor și violonist german născut în Boemia. În 1741 a sosit la curtea electorului din Mannheim, devenind repede dirijorul orchestrei acesteia, pe care a transformat-o în cea mai bună din Europa. A scris cca 75 de simfonii, prin care a contribuit la stabilirea structurii clasice în patru părți, și a introdus în Germania crescendoul orchestral din muzica italiană. Împreună cu studenții lui (printre care și fiii săi) a alcătuit grupul cunoscut sub numele Școala de la Mannheim. Fiul său, Carl (1745–1801), și el compozitor și violonist, a fost interpret în Mannheim, a întreprins multe turnee solo și a scris peste 50 de simfonii.

Stan și Bran *sau* **Stan Laurel și Oliver Hardy** *născuți* **Arthur Stanley Jefferson; Oliver Norvell Hardy Jr.**

(16.06.1890, Lancashire, Anglia – 23.02.1965, Santa Monica, California, SUA; 18.01.1892, Harlem, Georgia, SUA – 07.08.1957, North Hollywood, California)

Actori de comedie americani. Stan Laurel a jucat prin circuri și vodeviluri, înainte de a se stabili în SUA (1910), unde a început să joace în filme mute. Oliver Hardy, fiu al unui avocat din Georgia, a deținut o casă de filme și a jucat începând cu 1913 în filme mute de comedie. Au ajuns în 1926 la studioul lui Hal Roach și au început să joace împreună în primele scurtmetraje, ca *Îmbrăcându-l pe Phillip* (Putting Pants on Phillip, 1927). Au realizat peste o sută de comedii, precum *Lasă-i să râdă* (Leave'em Laughing, 1928), *Cutia muzicală* (The Music Box, 1932), *Fiii deșertului* (Sons of the Desert, 1933) și *Departe în Vest* (Away Out West On, 1937), fiind considerați primul mare cuplu de comedie de la Hollywood. Stan cel slăbănog juca rolul frustratului neîndemânatic și nevinovat, în fața unui Bran gras și impunător, transformând situații simple, cotidiene, în complicații de o dezastruoasă stupiditate.

Stanca, Radu

(05.03.1920, Sebeș, Alba, România – 26.12.1962, Cluj-Napoca)

Scriitor român, membru al cercului literar de la Sibiu. A cultivat o lirică baladescă, cu elemente fantastice și alegorice, neoromantice prin tematică: *Versuri* (1966). În teatru s-a remarcat prin comedii tragice, o capodoperă a genului fiind piesa *Dona Juana* (1947).

Stancu, Zaharia

(05.10.1902, Salcia, Teleorman, România – 05.12.1974, București)

Scriitor român, autor al unei opere de dimensiuni impresionante, s-a impus mai ales ca prozator, prin romanul *Desculț* (1948), despre care s-a spus că a înconjurat pământul în sandale de aur datorită traducerii în cele mai surprinzătoare limbi și idiomuri – peste 130 – și în cele mai îndepărtate țări. *Desculț* este o frescă a societății românești din prima jumătate a sec. XX, în care acțiunile personajului principal, Darie, un alter ego al autorului, devin pretexte pentru pătrunderea în medii variate și pentru abordarea unor evenimente istorice cruciale. Dar noutatea absolută este cea stilistică: propoziții simple, eliptice, absența figurilor de stil, transcrierea nudă a faptelor, notații scurte, sacadate, recurențe frazeologice, discontinuități. O succesiune de întâmplări și evenimente aparent fără legătură între ele, înregistrate și judecate dintr-o dublă perspectivă: a copilului și a adultului. Destul de dificil la lectură din cauza acestei structuri, elementele de oralitate și o anumită spontaneitate a exprimării îl salvează într-o oarecare măsură, dar nu îi pot anula „tendința", chiar tezismul deliberat, în acord cu imperativele politico-ideologice ale momentului. Alte romane, unele desprinse din osatura romanului *Desculț*, sunt *Dulăii* (1952), *Rădăcinile sunt amare* (I–IV, 1958–1959), *Jocul cu moartea* (1962), *Pădurea nebună* (1963), *Ce mult te-am iubit* (1968), *Șatra* (1968). A fost prodigios și ca poet, lirica sa, caracterizată prin simplitate și concizie formală, relevând un vitalism

Zaharia Stancu

frust, abia stăpânit, atât în versurile erotice, cât și în cele de inspirație socială (*Albe*, 1937; *Cântec șoptit*, 1970). O vână puternică i-a susținut și activitatea gazetărească propriu-zisă, ca reporter și cronicar cu un condei redutabil, incisiv, fie ca editor ori conducător de publicații. A cunoscut cele mai înalte onoruri politice și profesionale ale timpului: director al Teatrului Național, președinte al Uniunii Scriitorilor, deputat, membru al Academiei Române.

standard de viață

Nivel de confort material la care aspiră sau care poate fi atins de o persoană sau un grup. Cuprinde nu numai bunurile cumpărate și serviciile de folosință personală, ci și serviciile publice și guvernamentale. Un standard de viață al unui grup, cum este cel al unei țări, poate fi analizat din punctul de vedere al valorilor sale constitutive. Dacă valoarea sa medie crește în timp, dar bogații devin mai bogați, iar săracii mai săraci, grupul nu poate fi considerat înstărit, din punct de vedere colectiv. Pot fi folosiți pentru apreciere diferiți indicatori cantitativi, între care speranța de viață, accesul la o alimentație nutritivă și la surse de apă potabilă curentă și asistența medicală.

Standard Oil Co. and Trust

Companie și corporație americană care aproape că a deținut monopolul industriei petroliere a SUA din 1870 până în 1911. Compania a luat ființă în 1863, când John D. Rockefeller a anexat o firmă de rafinare din Cleveland, care, împreună cu alte dotări, în 1870 a format Standard Oil Co. În 1880, prin eliminarea competitorilor, prin fuziuni și folosirea unor rabaturi favorabile pentru transportul pe calea ferată, controla rafinarea a 90–95% din întreaga producție petrolieră a SUA. În 1882, Standard Oil și companiile de petrol afiliate au format Standard Oil Trust, care a înglobat în final cca 40 de corporații. În 1892, Curtea Supremă a statului Ohio a hotărât dizolvarea trustului, dar acesta a continuat să funcționeze, cu sediul central la New York și, ulterior, New Jersey. Practicile sale monopoliste au fost expuse în *Istoria companiei Standard Oil* (History of the Standard Oil Company, 1904) de Ida Tarbell. După un proces de lungă durată intentat de guvernul SUA (*vezi* lege antitrust), în 1911 imperiul Standard Oil a fost dezmembrat. Chiar dacă opt companii păstraseră denumirea „Standard Oil" după 1911, până la finele sec. XX, numele dispăruse aproape în totalitate. Totuși foste divizii Standard Oil continuau să domine afacerile petroliere americane. În 1931, Standard Oil Company din New York a fuzionat cu Vacuum Oil Company (altă companie a trustului) pentru a forma Socony-Vacuum, care în 1966 a devenit Mobil Oil Corp. Standard Oil Indiana a absorbit Standard Oil Nebraska în 1939 și Standard Oil Kansas în 1948 și a fost redenumită în 1985, devenind Amoco Corp. Standard Oil California a achiziționat Standard Oil Kentucky în 1961 și a fost redenumită în 1984 – Chevron Corp. Standard Oil Company (New Jersey) și-a schimbat numele în Exxon Corp., în 1972. În 1987 British Petroleum Company Plc (BP) a definitivat achiziționarea Standard Oil Company (Ohio). O întărire ulterioară a avut loc în 1998, când BP a fuzionat cu Amoco, și în 2002, când Exxon a fuzionat cu Mobil.

standardbred

Rasă de cai creată în SUA, în special pentru cursele de trap. Strămoșul său este un cal pursânge englez, importat în 1788; urmașii săi au fost încrucișați cu alte rase, mai ales Morgan, obținându-se trăpași rapizi și buiestrași. Înălțimea rasei este de 152–163 cm, iar greutatea 410–450 kg. Culorile sunt diferite, dar cei mai mulți cai sunt roibi. Standard se referă la o cerință impusă în 1871, conform căreia, pentru a fi înregistrat, un cal trebuie să îndeplinească unele condiții standard de viteză (de ex. să alerge o milă, la trap, în 2,5 minute).

standardizare

În industrie, creare și punere în aplicare a unor standarde care facilitează fabricarea unui număr mare de piese de schimb. Standardizarea se poate referi la standarde tehnologice, cum ar fi proprietățile materialelor, dimensiuni și toleranțe sau tehnici de proiectare; sau la standarde de producție, care stabilesc detaliile caracteristice produselor fabricate și sunt înglobate în formule, descrieri, desene sau modele. Adoptarea standardelor permite firmelor să colaboreze mai ușor cu furnizorii. Standardele sunt folosite în cadrul activităților industriale și pentru a preveni apariția unor neînțelegeri și multiplicarea eforturilor. Departamentele guvernamentale, asociațiile profesionale și cele tehnice contribuie la elaborarea standardelor în interiorul ramurilor de producție; ele sunt coordonate și susținute de organizații ca Institutul Național American pentru Standarde (ANSI) și Organizația Internațională de Standardizare (ISO).

Standish, Miles
(1584?, Lancasshire, Anglia – 03.10.1656, Duxbury, Massachusetts)

Colonist englez stabilit în America. A luptat în Țările de Jos, unde i-a întâlnit pe părinții pelerini, împreună cu care a navigat în America de Nord la bordul vasului *Mayflower* (1620). Conducător militar al coloniei din Plymouth, a condus câteva expediții împotriva triburilor indiene ostile. A fost guvernator-adjunct al coloniei și trezorier (1644–1649). Nu există nici o dovadă că l-ar fi îndemnat pe John Alden să o ceară pe Priscilla Mullins în căsătorie în numele său, așa cum apare în poemul mitologizant al lui Henry W. Longfellow, *Miles Standish face curte* (The Courtship of Miles Standish, 1858).

Stanford, (Amasa) Leland
(09.03.1824, Watervliet, New York, SUA – 21.06.1893, Palo Alto, California)

Antreprenor american, constructor al primei căi ferate transcontinentale. A practicat dreptul în Wisconsin, apoi s-a stabilit în Sacramento, California, unde a pornit o afacere de vânzări cu amănuntul în industria minieră și a intrat în politica locală. A fost guvernator al Californiei (1861–1863). A făcut mari eforturi pentru a pune în aplicare planul de construcție al căii ferate transcontinentale, iar la înființarea companiei Central Pacific Railroad, în 1861, a devenit președinte (1861–1893). În timpul conducerii sale, calea ferată s-a extins către E, unindu-se cu cea aparținând companiei Union Pacific la Promontory, Utah (1869). A jucat în continuare un rol major în dezvoltarea căii ferate din California și din SV SUA. Din 1885 până în 1893 a făcut parte din Senatul SUA. Împreună cu soția sa, Jane, în 1885 a înființat Universitatea Stanford.

Stanford, Universitatea ~

Universitate particulară în Stanford, California, SUA, lângă Palo Alto. A fost înființată, în 1885, de Leland Stanford și soția acestuia, Jane. Campusul se află pe locul fostei ferme a lui Stanford. Clădirile, proiectate de Frederick Law Olmsted, imită arhitectura vechii misiuni. Universitatea, considerată una dintre cele mai bune din SUA, are facultăți de drept, medicină, pedagogie, inginerie, studii economice, științele pământului, științe umaniste și științele naturii. Dintre institutele de cercetare fac parte Institutul de Cercetări Alimentare, Institutul Hoover pentru Război, Revoluție și Pace, Centrul Acceleratorului Liniar Stanford (SLAC) și Stațiunea de Cercetări Marine Hopkins. Bibliotecile universității dețin peste șase milioane de volume. Numărul studenților este de cca 14 000.

Stanhope, Charles Stanhope, Al treilea duce ~
(03.08.1753, Londra, Anglia – 15.12.1816, Chevening, Kent)

Om politic și inventator englez. Membru în Camera Comunelor (1780–1786), a fost cunoscut ca Lord Mahon până când a moștenit titlul tatălui său. A devenit apoi președinte al Societății Revoluționare și a acționat în favoarea reformei parlamentare. A simpatizat cu republicanii francezi și s-a opus războiului Marii Britanii cu Franța revoluționară. A fost și om de știință, experimentator, a inventat mașini de calcul, o presă pentru tipărit și o lentilă de microscop care îi poartă numele, o mașină pentru stereotipie și o trăsură cu aburi.

Stanhope, James Stanhope, Primul duce ~
(1673, Paris, Franța – 05.02.1721, Londra, Anglia)

Militar și om de stat englez. Și-a început cariera militară în 1691 și a devenit comandantul armatei engleze din Spania în 1708, în timpul Războiului pentru Succesiunea la tronul Spaniei. A fost înfrânt și capturat de francezi (1710), iar apoi s-a întors în Anglia (1712), reocupându-și funcția în Camera Comunelor (1701–1721). A fost secretar de stat în guvernul whig și a negociat Cvadrupla Alianță împotriva Spaniei (1718). A fost prim lord al tezaurului, în perioada 1717–1718, dar perioada ministeriatului său a fost discreditată de scandalul balonul de săpun South Sea.

Stanislav I *născut* **Stanislav Leszczyński**
(20.10.1677, Lvov, Polonia – 23.02.1766, Lunéville, Franța)

Rege al Poloniei (1704–1709, 1733). Fiu al unui nobil polonez, a devenit rege când Carol XII al Suediei a invadat Polonia (1702) și l-a detronat pe regele August II (1704). Când Suedia a fost înfrântă de ruși în 1709, August și-a redobândit tronul, iar Stanislav s-a stabilit în Franța, unde fiica sa Maria s-a măritat cu Ludovic XV. După moartea lui August (1733), Stanislav a fost ales rege al Poloniei, dar Rusia a invadat țara pentru a împiedica o eventuală alianță cu Franța, pornind Războiul pentru Succesiunea la tronul Poloniei. Din nou

detronat, Stanislav a primit provinciile Lorena și Bar, în care a promovat dezvoltarea economică, iar curtea sa din Lunéville a devenit centru de cultură.

Stanislavski, Konstantin (Sergheevici)
născut **Konstantin Sergheevici Alekseev**
(17.01.1863, Moscova, Rusia - 07.08.1938, Moscova)

Regizor și actor rus. De la vârsta de 14 ani a făcut parte din trupa de teatru de amatori a familiei sale, iar în 1888 a fost unul dintre fondatorii Societății de Artă și Literatură, cu compania ei teatrală stabilă. A primit aprecieri pentru prima sa producție independentă, *Roadele iluminării* (Plodî prosveșcenia). În 1898, împreună cu Vladimir Nemirovici-Dancenko (1858–1943) a înființat Teatrul de Artă din Moscova; a repus în scenă *Pescărușul* (Ceaika) lui Anton Cehov, care s-a bucurat de un succes enorm, și a continuat să regizeze sau să joace în multe piese ruse de teatru, între care *Unchiul Vania* (Diadia Vania, 1899) și *Livada cu vișini* (Vișniovîi sad, 1904) de Cehov. Și-a instruit actorii pentru a se identifica profund cu personajele interpretate, tehnică devenită cunoscută ca Metoda Stanislavski. Compania sa teatrală a făcut turnee în Europa și SUA (1922–1924), unde metoda sa a influențat evoluția ulterioară din Group Theatre și Actors Studio.

Stanislavski, metoda ~

Sistem de pregătire dramatică, având o influență marcată în modul de pregătire al actorilor, creat de Konstantin Stanislavski. Metoda cere actorului să-și folosească memoria emoțională (amintirea unor trăiri și emoții) pentru identificarea cu motivația interioară a personajului. Tehnica a fost creată ca o reacție la stilul artistic histrionic din sec. XIX. Cunoscuți interpreți americani au început să folosească metoda în anii 1920; printre aceștia s-au numărat Lee Strasberg, Marlon Brando, Dustin Hoffman și Eli Wallach.

Stanislaw II August Poniatowski
născut **Stanislaw Poniatowski**
(17.01.1732, Wolczyn, Polonia - 12.02.1798, Sankt Petersburg, Rusia)

Rege al Poloniei (1764–1795). Fiu al unui nobil polonez, a fost trimis în 1757 în Rusia, pentru a sprijini interesele Poloniei, și a devenit amantul viitoarei împărătese Ecaterina II. În 1764, Ecaterina a folosit trupele ruse și influența sa pentru a asigura alegerea lui Stanislav ca rege al Poloniei. Acesta a încercat să introducă reforme administrative, dar s-a lovit de opoziția nobililor polonezi și a Ecaterinei, astfel că și-a continuat stăpânirea ca pion al Rusiei. A încercat să introducă o nouă Constituție, dar nu a putut împiedica împărțirea Poloniei (1772, 1793, 1795), iar apoi a abdicat.

staniu

Element chimic metalic, cu simbol Sn și număr atomic 50. Este un metal cu duritate mică, de culoare albă-argintie cu tentă albăstruie, utilizat încă din Antichitate pentru fabricarea bronzului, aliajul acestuia cu cuprul. Este întâlnit mai ales ca oxid. Deoarece este netoxic, ductil, maleabil și ușor de prelucrat, este utilizat la placarea cutiilor din oțel (numite cutii de cositor), pentru conservarea mâncării și la placarea sau acoperirea altor obiecte. Staniul pur este prea slab pentru a fi utilizat de unul singur, dar formează multe aliaje, printre care aliajul de lipit, cositorul, bronzul și aliajele turnate la temperaturi mici. Are valența 2 sau 4 în compuși, printre care clorura de staniu (utilizată la galvanizarea staniului și la fabricarea polimerilor și a coloranților), oxidul de staniu (utilizat la fabricarea sărurilor de staniu pentru reactorii chimici și pentru cositorire), fluorura de staniu (utilizată la fabricarea pastei de dinți), clorura stanică (stabilizator pentru parfumuri și sursă pentru alte săruri de staniu) și oxidul stanic (catalizator și pudră de polizat pentru oțel). Legăturile staniului cu carbonul dau naștere la compuși organotini, utilizați pentru stabilizarea clorurii de polivinil și la biocide și fungicide.

Stanley, Cupa ~

Trofeu decernat anual echipei câștigătoare a campionatului Ligii Naționale de Hochei a Americii de Nord. Numită după cel care a donat-o, guvernatorul general al Canadei, Frederick Arthur Stanley, Lord Stanley din Preston (1841–1908), Cupa Stanley a fost decernată pentru prima dată în sezonul 1893–1894. Este cel mai vechi trofeu care poate fi primit în America de Nord de sportivii profesioniști.

Stanley, Francis Edgar *și* **Freelan O.**
(01.06.1849, Kingfield, Maine, SUA - 31.07.1918, Ipswich, Massachusetts; 01.06.1849, Kingfield, Maine, SUA - 02.10.1940, Boston, Massachusetts)

Inventatori americani ai automobilului cu aburi. Cei doi frați gemeni au inventat în 1883 un procedeu fotografic uscat și au făcut mai multe experimente cu motoare

cu aburi. În 1897 au construit un automobil cu aburi, iar în 1902 au înființat o companie pentru producerea mașinilor tip Stanley Steamers. În 1906 au stabilit un record: 28,2 secunde pe distanța de o milă. S-au retras din activitate în 1917; compania lor a continuat să producă automobile până în 1924, când a intrat în declin din cauză că mașinile cu benzină erau mai ușor de pornit și de folosit, iar cele cu aburi deveniseră mai puțin populare.

Stanley, frații ~

Duet american format din Ralph (Edmund) Stanley (n. 25.02.1927, Stratton, Virginia, SUA) la banjo și Carter (Glen) Stanley (27.08.1925, McClure, Virginia – 01.12.1966, Bristol, Virginia) la chitară. Crescuți în Shenandoah Valley, Virginia, frații au devenit faimoși interpretând cântece religioase tradiționale în stilul bluegrass al zonei Munților Apalași, caracterizate prin armonii înalte și puternic influențate de Bill Monroe. Cu formația lor, Clinch Mountain Boys, au avut numeroase înregistrări de succes. După moartea lui Carter într-un accident de automobil, Ralph a reorganizat trupa. A înregistrat peste 150 de albume.

Stanley, Sir Henry Morton
născut John Rowlands

(28.01.1841, Denbigh, Denbighshire, Țara Galilor - 10.05.1904, Londra, Anglia)

Explorator englez din Africa Centrală. Copil nelegitim, a crescut ani buni într-un azil englez; a ajuns în SUA ca băiat de serviciu pe un vapor, în 1859. În 1867 a devenit jurnalist pentru *New York Herald*, iar apoi s-a îmbarcat (1871) într-o călătorie pentru căutarea lui David Livingstone, despre care se știau foarte puține lucruri de la plecarea sa în Africa, din 1866. Când l-a găsit, la Ujiji, pe lacul Tanganyika, a rostit faimoasele cuvinte: „Doctorul Livingstone, presupun?". A explorat apoi Africa Centrală lungi perioade, între 1874–1884, de multe ori în serviciul lui Leopold II al Belgiei, facilitându-i acestuia drumul către crearea Statului Liber Congo. Ultima sa expediție (1888) a fost pentru eliberarea lui Mehmet Emin Pașa, care fusese înlăturat de revolta mahdiștilor din Sudan; i-a escortat pe Emin și pe cei 1 500 de însoțitori ai săi pe coasta de E. Cele mai cunoscute cărți ale sale sunt *Călătorie prin continentul întunecat* (Through the Dark Continent, 1878) și *Prin întunecata Africă* (In Darkest Africa, 1890).

Sir Henry Morton Stanley, portret de Sir Hubert von Herkomer; Muzeul Orașului & Galeria de Artă, Bristol, Gloucestershire, Anglia

MUZEUL ORAȘULUI & GALERIA DE ARTĂ, BRISTOL, ANGLIA

Stanley, Wendell Meredith

(16.08.1904, Ridgeville, Indiana, SUA - 15.06.1971, Salamanca, Spania)

Biochimist american. A fost profesor la Universitatea California din Berkeley, din 1948 până la moarte. Este cunoscut pentru opera sa în purificarea și cristalizarea virusurilor, în vederea demonstrării caracterului molecular al structurii lor. A cristalizat virusul mozaic al tutunului și a elaborat lucrări importante despre virusul gripei, pentru care a preparat un vaccin. În 1946 i-a fost decernat Premiul Nobel, alături de John Howard Northrop și James Sumner.

Stanleyville

Vezi Kisangani

Stanovoi

Lanț muntos, în Asia, în E Rusiei. Este parte a cumpenei de ape dintre oceanele Pacific și Arctic. În general, munții nu sunt înalți, dar în partea de E ajung la 2 520 m. Conțin zăcăminte de aur, cărbune și mică.

Stanton, Edwin M(cMasters)

(19.12.1814, Steubenville, Ohio, SUA - 24.12.1869, Washington DC)

Secretar de război al SUA (1862–1868). Avocat și aboliționist, a fost numit ministru al justiției în 1861 și secretar de război în 1862. A administrat cu abilitate efortul unioniștilor în Războiul Civil American, iar mai târziu a ajutat la conducerea anchetei asupra asasinării lui Abraham Lincoln. Conflictul cu președintele Andrew Johnson asupra politicii de reconstrucție și alianța sa cu republicanii radicali au dus la demiterea sa de către conducătorul țării, printr-o încălcare intenționată a Legii funcționarilor publici. Stanton a refuzat să părăsească funcția, dar, după ce Johnson a fost achitat în procesul care-i fusese intentat, a demisionat.

Stanton, Elizabeth Cady
născută Elizabeth Cady

(12.11.1815, Johnstown, New York, SUA - 26.10.1902, New York)

Reformatoare socială și conducătoare a mișcării de obținere a dreptului femeilor

la vot în SUA. În 1840 s-a măritat cu aboliționistul Henry B. Stanton și a început să militeze pentru votarea unei legi în New York care să asigure femeilor căsătorite drepturi de proprietate. Împreună cu Lucretia Mott, a organizat Convenția de la Seneca Falls. În 1850, și-a unit forțele cu Susan B. Anthony în Mișcarea pentru Dreptul de Vot al Femeilor, iar mai târziu a participat la redactarea ziarului *The Revolution*, 1868–1870, care susținea drepturile femeilor. În 1869 a devenit președinte fondator al Asociației Naționale pentru Dreptul de Vot al Femeilor.

Stanwyck, Barbara *născută* Ruby Stevens
(16.07.1907, Brooklyn, New York, SUA - 20.01.1990, Santa Monica, California)

Actriță americană de film. Și-a făcut debutul pe ecran în 1927, continuând să apară în peste 80 de filme, interpretând roluri de femei cu voință puternică, independente. Printre filmele ei se numără *Stella Dallas* (1937), *Union Pacific* (1939), *Bulgărele de foc* (Ball of Fire, 1942), *Despăgubire dublă* (Double Indemnity 1944), *Scuze, număr greșit* (Sorry, Wrong Number, 1948) și *Suita executivă* (Executive Suite, 1954). Ulterior, a jucat și în serialul de televiziune *Valea cea mare* (The Big Valley, 1965–1969) și a apărut în popularul miniserial *Pasărea-spin* (The Thorn Bird, 1983). A avut parte de multe nominalizări la Oscar, dar nu a câștigat nici un premiu până la cel onorific din 1981.

stare
În termodinamică, cantitate de materie uniformă din punct de vedere fizic și chimic, care poate fi separată mecanic de un amestec neomogen. Poate fi formată dintr-o singură substanță sau dintr-un amestec de mai multe substanțe. Cele trei stări de bază ale materiei sunt: solidă, lichidă și gazoasă. Alte exemple de stări a căror existență a fost susținută de oamenii de știință din domeniu sunt cristalină (*vezi* cristal), coloidală (*vezi* coloid), sticloasă, amorfă și plasma. Diferitele stări ale unei substanțe pure sunt legate una de cealaltă din punctul de vedere al temperaturii și presiunii. De ex., dacă temperatura unei substanțe solide este îndeajuns de ridicată sau dacă presiunea este îndeajuns de scăzută, aceasta va deveni lichidă.

stare decisis
(*în latină*, respectă ce este deja hotărât)

În dreptul comun, doctrină conform căreia instanțele judecătorești aderă la un precedent juridic pentru a avea siguranță, consecvență și stabilitate în administrarea justiției. Deoarece nici o decizie judecătorească nu poate fi universal aplicabilă, judecătorii trebuie să hotărască de multe ori dacă o decizie anterioară este aplicabilă într-un caz particular, chiar dacă faptele și datele par extrem de similare. O aplicare strictă a *stare decisis* poate duce la rigiditate și pedanterie legală, în timp ce prea multă flexibilitate poate duce la nesiguranță.

stare metastabilă
Stare de excitație (*vezi* excitare) a unui atom, nucleu sau a unui alt sistem, care are o viață mai lungă decât stările excitate normale, dar mai scurtă decât starea normală. Poate fi considerată o capcană energetică temporară sau un stadiu intermediar cvasistabil al unui sistem care pierde cantități mici de energie. Reacțiile fotochimice ale mercurului rezultă din starea metastabilă a atomilor de mercur, iar radiațiile atomilor metastabili de oxigen dau culoarea verde a aurorelor boreală și australă.

Starea a treia *în franceză* Tiers état
În istoria franceză, una dintre cele trei clase sociale (alături de nobilime și cler) din Stările Generale înainte de Revoluția Franceză. A fost un ordin lipsit de privilegii, care reprezenta marea majoritate a poporului. Transformarea sa, după Jurământul de la Jeu de paume, în Adunare Națională, în 1879, a marcat începutul revoluției.

Starhemberg, Ernst Rüdiger, Prinț von ~
(10.05.1899, Eferding, Austria - 15.03.1956, Schruns)

Om politic austriac. În 1930 a devenit conducător al Heimwehrului fascist austriac, o forță defensivă paramilitară, iar în 1932 l-a ajutat pe Engelbert Dollfuss să formeze coaliția de dreapta numită Frontul Patriotic. Numit vicecancelar în 1934, a căutat să mențină independența statului fascist austriac față de naziștii germani. Diferendele cu cancelarul Kurt von Schuschnigg au dus la expulzarea lui Starhemberg din guvern. După *Anschluss* (1938) a fugit din Austria. După o scurtă perioadă de la începutul celui de Al Doilea Război Mondial, când a activat în forțele aeriene britanice și franceze, a trăit în Argentina (1942–1955), înainte de a se întoarce în Austria.

Stark, John

(28.08.1728, Londondery, New Hampshire, SUA - 08.05.1822, Manchester, New Hampshire)

Ofițer american în timpul Revoluției Americane. A participat la Războiul francez și indian, alături de trupele de asalt ale lui Robert Rogers (1754–1759). A luptat în Bătălia de la Bunker Hill și în New Jersey. A comandat milițiile care i-au înfrânt pe britanici în Bătălia de la Bennington, Vermont. Avansat la grad de general de brigadă al Armatei Continentale, a contribuit la înfrângerea britanicilor în Bătălia de la Saratoga, iar mai târziu a servit în Rhode Island. În 1780 a fost membru al Curții Marțiale și l-a condamnat pe John André, care spionase în favoarea britanicilor. În 1783 a devenit general-maior.

Starling, Ernest Henry

(17.04.1866, Londra, Anglia - 02.05.1927, Kingston Harbour, Jamaica)

Fiziolog britanic. Studiile sale asupra secreției limfei au clarificat rolul diferenței de presiune în schimbul de fluide între vase și țesuturi. Starling și William Bayliss au demonstrat cum controlează impulsurile nervoase peristaltismul și au creat termenul hormon. De asemenea, Starling a descoperit că apa și substanțele chimice utile filtrate de rinichi sunt reabsorbite în partea terminală a nefronilor. Lucrarea sa *Principiile fiziologiei umane* (Principles of Human Physiology, 1912), continuu revizuită, a rămas un text internațional de referință.

Starr, Belle *născută* Myra Belle Shirley

(05.02.1848, districtul Washington, Maryland, SUA - 03.02.1889, în apropiere de Briartown, Oklahoma)

Proscrisă americană. Din 1863 a trăit la o fermă, în apropiere de Dallas. A avut un copil cu proscrisul Cole Younger (1844–1916) și un altul cu Jim Reed, împreună cu care, în 1869, fura cirezi de vite și cai în Texas. Se prezenta drept „regina banditților", se îmbrăca în veșminte din piele de căprioară sau din catifea cu pene și purta mocasini. În 1880 a devenit soția legitimă a lui Sam Starr, iar ferma lor din Oklahoma s-a transformat în ascunzătoare pentru persoanele certate cu legea. Sam a fost ucis într-un schimb de focuri în 1886, Belle fiind împușcată puțin mai târziu, în apropierea fermei sale.

Stars and Stripes, The ~

Ziar pentru personalul din armata americană. A apărut mai întâi în timpul Războiului Civil American în ediții disparate, iar la sfârșitul Primului Război Mondial și-a reluat apariția, ca săptămânal, pentru trupele din Europa. A apărut din nou în 1942, mai întâi ca săptămânal, apoi cotidian. A existat apoi și o ediție europeană, iar după 1945 o ediție pentru zona Pacificului. A publicat lucrările multor scriitori de seamă, editori, caricaturiști și fotografi remarcabili. Ca publicație autorizată, neoficială, a Departamentului Apărării, este relativ liberă de cenzură și control militar.

START
/Strategic Arms Reduction Talks/

(Tratative pentru reducerea armelor strategice)

Negocieri între SUA și URSS, având scopul reducerii arsenalelor nucleare și a capacităților de producție de armament ale celor două țări. Două rânduri de negocieri (1982–1983 și 1985–1991) au dus la încheierea unui acord semnat de George Bush și Mihail Gorbaciov, prin care URSS se angaja să reducă numărul armelor nucleare de la 11 000 la 8 000, iar SUA, de la 12 000 la 10 000. După colapsul Uniunii Sovietice (1991), un acord suplimentar (1992) a obligat Ucraina, Belarus și Kazahstan fie să distrugă armele nucleare la sol, fie să le transfere Rusiei. În prezent, suportul SUA pentru producerea sistemelor de apărare antirachetă amenință cu apariția unor noi complicații în regimul de control al armelor. *Vezi și* SALT.

Stasi *denumire oficială* Staatssicherheit

(Siguranța Statului)

Poliție secretă din Germania de Est (1950–1990), înființată, cu ajutorul sovieticilor, de comuniștii germani, în teritoriile germane ocupate de sovietici după Al Doilea Război Mondial. S-a ocupat atât cu supravegherea politică a populației, cât și cu spionajul. În perioada de maximă amploare a avut 85 000 de ofițeri angajați permanent. Folosind sute de mii de informatori, urmărea activitatea unei treimi din populația țării. Dincolo de granițe, atenția sa era îndreptată cu precădere asupra Germaniei de Vest (ale cărei cercuri conducătoare și militare, precum și servicii secrete le-a penetrat cu succes) și a aliaților acesteia din NATO. După reunificarea Germaniei, a fost desființată. În 1991, noul guvern al Germaniei reunificate a promulgat legea accesului la dosare, grație căreia cetățenii est-germani își puteau vedea dosarele Stasi. Până la începutul

sec. XXI, mai mult de 1,5 milioane de persoane făcuseră acest lucru.

stat

Organizare politică a societății sau, într-o accepțiune mai restrânsă, instituțiile guvernamentale. Statul se distinge de alte grupuri sociale prin scopul său (stabilirea ordinii și securității), metodele sale (legile și urmărirea aplicării lor), teritoriul său (aria de jurisdicție) și suveranitatea sa. În unele țări (de ex. SUA) termenul se referă și la unități fără suveranitate politică, supuse autorității unui stat mai mare sau unei uniuni federale.

stat asistențial

Tip de guvernare în care statul deține cel mai important rol în protejarea și promovarea bunăstării economice și sociale a cetățenilor săi. Acest concept este bazat pe principiile egalității, oportunității, distribuției echitabile a bogățiilor și pe principiul responsabilității publice pentru cei cărora le lipsesc mijloacele minime pentru a avea o viață decentă. Acest termen poate fi aplicat unei varietăți de forme de organizare economică și socială. O trăsătură de bază a protecției sociale oferită de stat este asigurarea socială, menită să asigure beneficii în momente de necesitate maximă (de ex. bătrânețe, boală, șomaj). Protecția socială oferită de stat cuprinde de asemenea educația publică, asistența medicală și oferirea de locuințe. Astfel de facilități sunt mai puțin practicate în SUA decât în Europa Occidentală, unde asistența medicală și educația universitară sunt oferite de stat. În țările socialiste, protecția socială a statului cuprinde oferirea de locuri de muncă și controlul prețurilor. Majoritatea statelor au instituit cel puțin câteva dintre măsurile asociate cu protecția socială oferită de stat. Marea Britanie a adoptat sistemul asigurărilor sociale în 1948, iar în SUA, programele sociale precum New Deal și Fair-Deal erau bazate pe principiile protecției sociale oferite de stat. Țările scandinave oferă ajutor financiar cetățenilor, indiferent de vârstă.

stat-major

Grup de ofițeri militari care îl asistă pe comandantul unei divizii sau al unei unități mai mari, ajutându-l să ia decizii și să le comunice celor în drept, sau să transmită ordinele acestuia și să supravegheze executarea lor. Funcționează separat de personalul alcătuit din specialiști în domeniul tehnic (de ex. medici militari, ofițeri de poliție, ofițeri de comunicații și responsabili cu aprovizionarea). În forma modernă, a apărut în armata prusacă, la începutul sec. XIX. După 1870 a pătruns și în alte țări europene. Armata SUA și-a înființat propriul stat-major în 1903.

state cruciate

Foste teritorii de pe coasta Palestinei, acaparate de armata creștină, în timpul primei cruciade. Statele au fost întemeiate sub denumirile regatul Ierusalimului (1099–1187), principatul Antiohiei (1098–1268), districtul Edessa (1098–1144) și districtul Tripoli (1109–1289). Amenințările la adresa statelor l-au determinat pe papă să ordone și următoarele cruciade.

Statele Papale *în italiană* Stati Pontifici

Teritorii din centrul Italiei, asupra cărora papa a deținut suveranitatea în perioada 756 d.Hr.–1870. Dimensiunile privind puterea papală și teritoriul asupra căruia s-a exercitat aceasta au variat de-a lungul secolelor. Încă din sec. IV d.Hr. papii achiziționaseră proprietăți considerabile în jurul Romei (Patrimoniul Sf. Petru). Din sec. V d.Hr., odată cu dezmembrarea autorității imperiale romane în V, influența papei în Italia centrală a sporit, pe măsură ce popoarele din zonă se bazau pe ei pentru protecție împotriva invaziilor barbare. Atunci când longobarzii amenințau să cucerească întreaga peninsulă, în anii 750 d.Hr., papa Ștefan II (sau III) a făcut apel la ajutorul conducătorului franc Pepin III (cel Scurt). Prin intervenția sa, Pepin a redat regiunile din centrul Italiei scaunului papal, ignorând revendicarea Imperiului Bizantin (Roman de Răsărit) la suveranitate. Această donație a lui Pepin a pus bazele pretențiilor papale la putere temporală. Prin achiziționarea ducatului Benevento în 1077, papalitatea și-a lărgit proprietatea, iar papii Innocențiu III și Iuliu II au extins în continuare domeniul papal. Apariția comunelor și conducerea acestora de către familiile locale au slăbit autoritatea papală în interiorul orașelor, iar până în sec. XVI teritoriul papal a fost unul dintre numeroasele mici state italiene. Acestea au fost un obstacol în calea unirii italiene până în 1870, când Roma a fost cucerită de forțele italiene și a devenit capitala Italiei. În 1929, Tratatul de la Laterano a stabilit relația dintre papă și statul italian și a înființat un oraș-stat independent (*vezi* Vatican).

Statele Unite *denumire oficială* **Statele Unite ale Americii (SUA)**
Stat federal, situat în America de Nord. Este format din 48 de state învecinate care ocupă partea de mijloc a continentului, Alaska, NV extrem al Americii de Nord și statul insular Hawaii din mijlocul Oceanului Pacific. Suprafața (inclusiv partea Marilor Lacuri care aparține SUA): 9 518 287 kmp; 296 748 000 loc. (2005). Capitala: Washington DC. Populația include persoane de origine europeană și medio-orientală, afro-americani, hispanici, asiatici, insulari din Pacific, amerindieni și nativi din Alaska. Religii: creștinism (protestantism, romano-catolicism, ortodoxism și altele), de asemenea, iudaism, islam, budism, hinduism. Moneda curentă: dolarul american. Relieful cuprinde munți, câmpii, podișuri și deșerturi. Printre șirurile muntoase se numără Munții Apalași, Munții Ozark, Munții Stâncoși, Cascade și Sierra Nevada. Cel mai jos punct este Death Valley (Valea Morții), în California, iar cel mai înalt este vârful McKinley din Alaska; în zona continentală, cel mai înalt este vârful Whitney, California. Principalele cursuri de apă sunt sistemul fluviilor Mississippi, Colorado, Columbia și Rio Grande. Cele mai mari lacuri sunt Marile Lacuri, Marele Lac Sărat, lacul Iliamna și Okeechobee. SUA este unul dintre cei mai mari producători de aramă, argint, zinc, aur, cărbune, petrol și gaze naturale din lume; este principalul exportator de alimente. Sunt dezvoltate industria metalurgică și industria oțelului, chimică, electronică și textilă. Alte activități economice importante sunt turismul, industria produselor lactate, creșterea animalelor, pescuitul și industria cherestelei. Este o republică cu două camere legislative; șeful statului și al guvernului este președintele. La început, teritoriul a fost locuit, timp de câteva mii de ani, de numeroase populații de amerindieni, venite probabil din Asia. Explorările și colonizările europene din sec. XVI au dus la deplasarea acestor populații. Prima colonie europeană, spaniolă, a fost fondată la St. Augustine, Florida, în 1565; apoi, britanicii au fondat colonii la Jamestown, Virginia (1607); Plymouth, Massachusetts (1620); Maryland (1634) și Pennsylvania (1681). Aceștia au luat New York, New Jersey și Delaware de la olandezi în 1664, la un an după ce nobilii englezi începuseră să colonizeze Carolinele. Înfrângerea francezilor de către englezi, în 1763 (*vezi* Războiul francez și indian) a asigurat Marii Britanii controlul politic asupra celor 13 colonii franceze. Tulburările politice cauzate de modul de guvernare britanic au culminat cu Revoluția Americană (1775–1783) și cu Declarația de Independență (1776). SUA s-au organizat întâi conform Articolelor Confederației (1781), iar apoi conform Constituției (1787) ca republică federală. Și-au extins granițele spre V până la Mississippi, însă fără să cuprindă Florida spaniolă. Pământul cumpărat prin Achiziția Louisiana aproape că a dublat teritoriul SUA (1803). S-au luptat cu Marea Britanie în Războiul din 1812 și au primit Florida de la Spania în 1819. În 1830 a fost legalizată mutarea populațiilor amerindiene în teritoriile de la V de Mississippi. Colonizarea Vestului Îndepărtat a cunoscut apogeul la jumătatea sec. XIX, mai ales după 1848, când au fost descoperite depozitele de aur din California (*vezi* goana după aur). Victoria în Războiul Mexican (1846–1848) a adus în posesia SUA teritoriul a încă șapte state (printre care California și Texas). Granița de NV a fost stabilită prin Tratatul cu Marea Britanie din 1846. Au cumpărat S Arizonei prin Tranzacția Gadsden (1853). Au cunoscut o perioadă de dezbinare în timpul conflictului dintre Sud, cu o economie bazată pe plantațiile lucrate de sclavi, și Nord, cu economie liberă industrială și agricolă; conflictul a culminat cu Războiul Civil American și abolirea sclaviei conform celui de-al 13-lea Amendament. După Reconstrucție (1865–1877), SUA au trecut printr-o perioadă de dezvoltare rapidă, de urbanizare, de dezvoltare industrială și de imigrații europene. În 1877 au autorizat alocarea terenurilor din rezervațiile pentru indieni unor membri ai triburilor, ceea ce a dus la pierderea unei mari părți din acest teren în favoarea albilor. Până la sfârșitul sec. XIX, SUA își dezvoltaseră comerțul internațional și achiziționaseră teritoriile din afara continentului, printre care Alaska, insula Midway, Insulele Hawaii, insula Wake, Samoa Americană și zona Canalului Panama. Au luat parte la Primul Război Mondial între 1917 și 1918. În 1920 li s-a acordat drept de vot femeilor, iar în 1924, cetățenie americană indienilor. Căderea pieții de acțiuni din 1929 a dus la Marea Depresiune. S-au angajat în Al Doilea Război Mondial după bombardamentul japonez de la Pearl Harbor (7 decembrie 1941). Lansarea de SUA a unei bombe atomice la Hiroshima, Japonia

Președinți și vicepreședinți ai SUA

Președinte	Mandat	Vicepreședinte	Mandat
George Washington	1789-1797	John Adams	1789-1797
John Adams	1797-1801	Thomas Jefferson	1797-1801
Thomas Jefferson	1801-1809	Aaron Burr	1801-1805
		George Clinton	1805-1809
James Madison	1809-1817	George Clinton	1809-1812*
		Elbridge Gerry	1813-1814*
James Monroe	1817-1825	Daniel D. Tompkins	1817-1825
John Quincy Adams	1825-1829	John C. Calhoun	1825-1829
Andrew Jackson	1829-1837	John C. Calhoun	1829-1832**
		Martin Van Buren	1833-1837
Martin Van Buren	1837-1841	Richard M. Johnson	1837-1841
William Henry Harrison	1841*	John Tyler	1841
John Tyler	1841-1845		
James K. Polk	1845-1849	George Mifflin Dallas	1845-1849
Zachary Taylor	1849-1850*	Millard Fillmore	1849-1850
Millard Fillmore	1850-1853		
Franklin Pierce	1853-1857	William Rufus de Vane King	1853*
James Buchanan	1857-1861	John C. Breckinridge	1857-1861
Abraham Lincoln	1861-1865*	Hannibal Hamlin	1861-1865
		Andrew Johnson	1865
Andrew Johnson	1865-1869		
Ulysses S. Grant	1869-1877	Schuyler Colfax	1869-1873
		Henry Wilson	1873-1875*
Rutherford B. Hayes	1877-1881	William A. Wheeler	1877-1881
James A. Garfield	1881*	Chester A. Arthur	1881
Chester A. Arthur	1881-1885		
Grover Cleveland	1885-1889	Thomas A. Hendricks	1885*
Benjamin Harrison	1889-1893	Levi Parsons Morton	1889-1893
Grover Cleveland	1893-1897	Adlai E. Stevenson	1893-1897
William McKinley	1897-1901*	Garret A. Hobart	1897-1899*
		Theodore Roosevelt	1901
Theodore Roosevelt	1901-1909	Charles Warren Fairbanks	1905-1909
William Howard Taft	1909-1913	James Schoolcraft Sherman	1909-1912*
Woodrow Wilson	1913-1921	Thomas R. Marshall	1913-1921
Warren G. Harding	1921-1923*	Calvin Coolidge	1921-1923
Calvin Coolidge	1923-1929	Charles G. Dawes	1925-1929
Herbert Hoover	1929-1933	Charles Curtis	1929-1933
Franklin D. Roosevelt	1933-1945*	John Nance Garner	1933-1941
		Henry A. Wallace	1941-1945
		Harry S. Truman	1945
Harry S. Truman	1945-1953	Alben W. Berkley	1949-1953
Dwight D. Eisenhower	1953-1961	Richard M. Nixon	1953-1961
John F. Kennedy	1961-1963*	Lyndon B. Johnson	1961-1963
Lyndon B. Johnson	1963-1969	Hubert H. Humphrey	1965-1969
Richard M. Nixon	1969-1974**	Spiro T. Agnew	1969-1973**
		Gerald R. Ford	1973-1974
Gerald R. Ford	1974-1977	Nelson A. Rockefeller	1974-1977
Jimmy Carter	1977-1981	Walter F. Mondale	1977-1981
Ronald Reagan	1981-1989	George Bush	1981-1989
George Bush	1989-1993	Dan Quayle	1 989-1993
William J. Clinton	1993-2001	Albert Gore	1993-2001
George W. Bush	2001-2009	Richard B. Cheney	2001-2009
Barack Obama	2009-	Joseph Robinette Biden, Jr.	2009-

* Mort în timpul mandatului; ** Demisionat din funcție

(6 august 1945) și a unei a doua la Nagasaki, Japonia (9 august 1945), a contribuit la terminarea războiului și au făcut din SUA liderul lumii occidentale, implicat în reconstrucția Europei și a Japoniei și aflat într-o rivalitate cu Uniunea Sovietică, cunoscută sub denumirea Războiul Rece. Au participat la Războiul din Coreea în 1950–1953. În 1952 au acordat statut de stat federal autonom pentru Puerto Rico. În 1954, discriminarea rasială din școli a fost declarată neconstituțională. Alaska și Hawaii au fost declarate state în 1959. În 1964, Congresul a aprobat Declarația Drepturilor Civile din 1964 și a autorizat intrarea în Războiul din Vietnam. Mijlocul și sfârșitul anilor 1960 au fost marcate de mari tulburări civile, cum ar fi mișcările rasiale și antirăzboinice. SUA au realizat prima aselenizare umană în 1969. Toate trupele SUA au fost retrase din Vietnam în 1973. Odată cu disoluția Uniunii Sovietice în 1991, SUA și-au asumat statutul de unică superputere mondială. SUA au condus o coaliție armată împotriva Irakului în Războiul din Golf (1991). Administrația Canalului Panama a fost cedată statului Panama în 1999. După atacurile de la 11 septembrie 2001, care au distrus World Trade Center și o parte din Pentagon, SUA au atacat guvernul taliban din Afghanistan din cauză că l-a adăpostit și a refuzat să-l extrădeze pe cel despre care se spune că este creierul terorismului, Ossama bin Laden. În 2003, SUA, cu sprijin britanic, au atacat Irakul, răsturnând guvernul lui Saddam Hussein (*vezi* Al doilea război din Golf).

Staten Island

Insulă, 443 728 loc. (2000), în portul New York, circumscripție administrativă a orașului New York. Are o suprafață de cca 155 kmp și este legată de Brooklyn prin podul Verrazano-Narrows, iar de New Jersey prin câteva poduri; este accesibilă din Manhattan prin liniile de feribot ale Staten Island Ferry. Olandezii au încercat să colonizeze insula în 1630, dar planurile le-au fost dejucate de locuitorii indieni delaware până în 1661, când Compania Olandeză a Indiilor de Vest a cedat insula francezilor și au apărut așezări ale coloniștilor. După ce, în 1664, Noua Olandă a fost cucerită de Anglia, fermierii englezi și galezi și-au construit case și ferme pe insulă. A devenit un cartier al orașului New York în 1898, cu numele Richmond; în 1975, denumirea oficială a devenit Staten Island. În general cartier de locuințe, are și unele unități industriale, între care șantiere navale, imprimerii, instalații de rafinare și depozitare a produselor petroliere. Este sediul Colegiului Wagner (1883, transferat din Rochester în 1918).

statistică

Ramură a matematicii care se ocupă de culegerea de date, analizarea și obținerea unor deducții pe baza acestora. Asociată inițial datelor guvernamentale (ex. datele recensămintelor), statistica are în prezent aplicații în toate ramurile științei. Instrumentele statistice asigură nu numai înregistrarea unor date din trecut cu ajutorul indicatorilor de tipul mediei și deviației standard (*vezi*

STATELE UNITE ALE AMERICII

medie, mediană, mod), ci și elaborarea de predicții asupra unor evenimente viitoare, folosind funcțiile de distribuție de frecvență. Statistica oferă căi de a conduce eficient experimente, eliminând metoda laborioasă a încercării și erorii. Testele dublu-orb pentru sondajele de la alegeri, testele de inteligență și de aptitudini, experimentele din medicină, biologie și industrie beneficiază de folosirea metodelor și teoriilor statistice.

Rezultatele obținute servesc la anticiparea unor performanțe viitoare, deși gradul de încredere este variabil. *Vezi și* estimare; testarea ipotezelor; metoda celor mai mici pătrate; teoria probabilității; regresie.

statoreactor
Motor cu reacție, care aspiră aer și care nu operează cu nici o parte componentă mare în mișcare. Se bazează pe înaintarea avionului pentru a trage aer și pe un culoar

cu formă specială pentru a comprima aerul pentru combustie. După ce combustibilul pulverizat în motor este aprins, combustia se menține de la sine. Ca și la alte motoare cu reacție, forța de înaintare este combinată, ca reacție, cu forța de împingere înapoi a gazelor de evacuare. Statoreactoarele funcționează cel mai bine la viteze de Mach 2 (de două ori viteza sunetului) și mai mari. *Vezi și* turbojet.

Statul Liber Irlandez

Vezi Irlanda

statut de limitare

Act legislativ care limitează intervalul în care pot fi deschise acțiuni juridice, la o perioadă fixă, ulterioară evenimentelor care au determinat acțiunea respectivă. Astfel de statute există pentru a proteja persoanele împotriva cărora se face plângere după ce dovezile s-au pierdut, amintirile nu mai sunt proaspete sau martorii au dispărut. Perioadele pentru diferite acțiuni, în diferite jurisdicții, diferă considerabil.

statut social

Grad relativ, deținut de un individ, cu drepturile și obligațiile inerente și stilul de viață specific, într-o societate ierarhică, bazată pe onoare și prestigiu. Este deseori acordat pe criterii de sex, vârstă, relații de familie și naștere, plasând individul într-un grup social specific, fără legătură cu abilitățile sau realizările sale. Statutul obținut se bazează pe educație, profesie, căsătorie și pe alți factori care implică un efort personal. Grupurile de statut diferă de clasele sociale, deoarece se bazează pe criterii de onoare și prestigiu mai mult decât pe poziția economică. Statutul relativ este un determinant principal al comportamentului indivizilor unul față de celălalt, iar competiția pentru obținerea statutului pare a fi o motivație umană primară.

Stația Spațială Internațională (SSI)

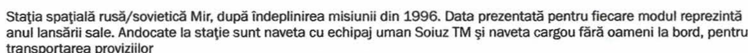
Stație spațială construită pe orbita Pământului de SUA și Rusia, cu sprijinul și logistica unui consorțiu internațional. Proiectul, conceput inițial doar de americani, a suferit numeroase amânări, din cauza problemelor de finanțare și tehnice. Numit la început Freedom (Libertatea), proiectul a fost reactualizat în anii 1990, pentru a reduce costurile și pentru a mări implicarea internațională, moment în care i s-a dat și un alt nume. Construcția pe orbită a început la sfârșitul anului 1998, odată cu lansarea modulului rusesc de control *Zaria* și a nodului de conectare *Unity*, fabricat de americani. Cele două au fost unite în spațiu de astronauți de pe o navetă spațială. La mijlocul lui 2000, au fost adăugate modulul *Zvezda*, un habitat și un centru de comandă, iar spre sfârșitul anului, pe SSI a sosit prima echipă de astronauți, compusă din doi ruși și un american. Ulterior, au fost adăugate și alte elemente, cu scopul general de a asambla un complex de laboratoare și habitate unite printr-o axă care să susțină patru mari panouri solare. În construcția stației au fost implicate, în cele din urmă, 16 state, printre care Canada, Japonia, Brazilia și 11 state membre ale Agenției Spațiale Europene. Majoritatea studiilor de la bordul SSI s-au axat pe științele care se ocupă cu studiul vieții și pe cercetările din domeniul științei materialelor într-un mediu lipsit de gravitație și au avut drept scop realizarea unei baze de cercetare umană pe orbită, care să funcționeze cel puțin în primul sfert al sec. XXI. (Vezi planșa de la pagina următoare.)

stație spațială

Structură artificială, cu echipaj uman, proiectată pentru a se roti pe o orbită fixă, ca bază pe termen lung pentru observații astronomice, studiul resurselor Pământului, recunoașteri ale mediului sau militare și investigații ale sistemelor materiale și biologice, în condiții de lipsă a gravitației. Din 2001, nouă stații spațiale au fost plasate pe orbitele joase ale Pământului, fiind locuite în diferite intervale de timp. Uniunea Sovietică a lansat în 1971 prima stație spațială orbitală din lume, *Saliut 1*, destinată studiilor științifice. Din 1974 până în 1982, alte cinci stații *Saliut*, cu echipaje la bord – două trimise în spațiu pentru recunoaștere militară – au fost plasate cu succes pe orbită. În 1986, Uniunea Sovietică a lansat un modul central al stației *Mir*, o stație științifică lărgită cu încă cinci module în deceniul următor. Statele Unite au lansat pe orbită prima lor stație spațială în 1973; numită *Skylab*, era dotată cu un observator solar și un laborator medical. În 1998, Statele Unite și Rusia au început construcția pe orbită a Stației Spațiale Internaționale (SSI), a unui complex de laboratoare, prevăzut cu habitaclu, care a necesitat contribuția a cel puțin 16 țări. În 2000, SSI a primit primul echipaj permanent.

stațiune balneară

Izvor sau stațiune cu ape termale sau minerale, destinate consumului și îmbăierii.

Stația spațială rusă/sovietică Mir, după îndeplinirea misiunii din 1996. Data prezentată pentru fiecare modul reprezintă anul lansării sale. Andocate la stație sunt naveta cu echipaj uman Soiuz TM și naveta cargou fără oameni la bord, pentru transportarea proviziilor

ENCYCLOPÆDIA BRITANNICA, INC.

Cuvântul „spa" (termenul englezesc) derivă de la un oraș belgian, ale cărui izvoare aveau cunoscute calități curative. Izvoarele minerale conțin, de obicei, diverse săruri, minerale și gaze. Multe sunt carbonatate natural. Majoritatea izvoarelor termale (*vezi* izvoare calde) conțin minerale. Băile cu apă caldă sunt relaxante (*vezi* hidroterapie), iar conținutul bogat în săruri sau sulf ajută la vindecarea sau ameliorarea unor boli ale pielii. Despre consumul de apă minerală se crede că ușurează digestia, iar apele cu anumite minerale sunt folosite în tratarea unor afecțiuni.

Staubach, Roger (Thomas)

(n. 05.02.1942, Cincinnati, Ohio, SUA)

Jucător de fotbal american. A stabilit un record important jucând pentru echipa Academiei Navale a SUA (1962–1965), de unde a fost selecționat în echipa Americii, și a câștigat Trofeul Heisman (1963). Și-a desfășurat cariera ca fundaș la Dallas Cowboys (1969–1979), echipă pe care a ajutat-o să devină campioană, conducând-o în play-off în fiecare an, cu o excepție (1974), precum și la patru jocuri în Super Bowl (câștigată: 1972, 1978; pierdută: 1976, 1979).

Staupers, Mabel (Keaton)
născută **Mabel Doyle**

(27.02.1890, Barbados, Indiile de Vest – 29.11.1989, Washington, SUA)

Infirmieră americană și persoană cu rol de conducere. A participat alături de doi medici la înființarea primului spital din Harlem pentru tratarea persoanelor de

culoare din SUA, bolnave de tuberculoză (1920). Ca secretar executiv al Asociației Naționale a Infirmierelor de Culoare cu Diplomă (NACGN), a participat la campania de integrare în Corpul de Asistente Medicale al Forțelor Navale; extraordinara susținere publică a condus la totala integrare în 1945, iar în 1948 NACGN a fost inclusă în Organizația Americană a Infirmierelor.

staurolit

Silicat format prin metamorfism regional în roci de tipul micașisturilor și gnaisurilor, în care este de obicei asociat cu alte minerale. Staurolitul este un mineral casant, dur, cu luciu mat. Cristalele sale au, de obicei, culoare brună-închis și deseori sunt maclate în formă de cruce (li se spune și „crucile zânelor"), formă care permite confecționarea a diferite ornamentații. Staurolitul se găsește mai ales în Canada, Brazilia, Franța, Elveția și SUA (Carolina de Nord, Virginia și Georgia).

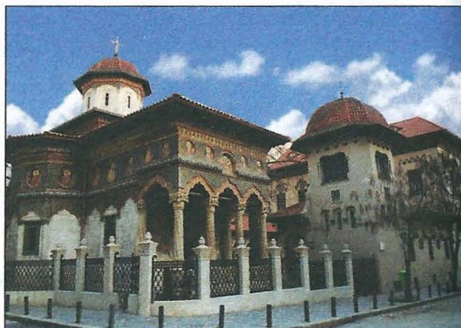
Stavisky, afacerea ~

(1934)

Scandal financiar și politic francez. Când obligațiunile vândute cetățenilor din rândul clasei muncitoare de o organizație de credit condusă de escrocul Serge A. Stavisky, născut în Rusia (1886–1934), s-au dovedit a fi fără valoare, Stavisky a fugit la Chamonix și, chipurile, s-ar fi sinucis. Membrii partidelor de dreapta au crezut că fusese omorât pentru a se acoperi complicitatea cu unii funcționari corupți din guvern. Demonstrațiile antiguvernamentale organizate de grupări antirepublicane, între care Acțiunea Franceză și Crucea de Foc, au culminat în 6 februarie 1934, cu o revoltă care s-a soldat cu 15 morți. Doi prim-miniștri succesivi au fost forțați să demisioneze; pentru a restabili încrederea, s-a format o coaliție de centru.

Stavropoleos, biserica și mănăstirea ~

Locaș de cult ortodox din București, România. Construcția hanului și a bisericii Stavropoleos se leagă de numele călugărului grec Ioanichie; inițial, acesta a ridicat un han, construind ulterior mănăstirea și susținând-o material din veniturile aduse de han. Azi, din complexul inițial nu se mai păstrează decât biserica. Construcțiile anexe, în care se află acum muzeul și chiliile călugărițelor, sunt rezultatul operei de restaurare după planurile arhitectului Ion Mincu, la sfârșitul sec. XIX. Deși de

Biserica Stavropoleos

proporții modeste, biserica impresionează prin monumentalitatea coloanelor pridvorului, având capiteluri cu frunze de acant, prin pereții de brâu sculptat, prin ocnițele zugrăvite și arabescurile desenate până sub streașină, prin ferestruici încadrate cu modele sculpturale. Ansamblul este o expresie a stilului arhitectural brâncovenesc, dar denotă și o influență orientală, în dantelăriile din piatră care acoperă balustrada pridvorului. După 1991, biserica și-a recăpătat statutul de mănăstire de călugărițe. Corul bisericii este recunoscut prin faptul că reînvie în timpul slujbelor tradiția muzicii liturgice vechi românești de tradiție bizantină, cântată pe un singur glas și însoțită de un ison (un sunet prelungit, de acompaniament).

stăncuță

Pasăre neagră (*Corvus monedula*) din familia *Corvidae*, cu ceafa cenușie și cu ochii ca niște perle. Atinge o lungime de cca 33 cm și trăiește în colonii, printre ramurile copacilor, pe piscuri sau pe clădirile mai înalte; stolurile zboară în formație. Scoate sunete ascuțite. Specia este răspândită din arhipelagul britanic până în Asia. *Vezi și* cioară.

Stănescu, Nichita
născut **Hristea Nichita Stănescu**

(31.03.1933, Ploiești, Prahova, România – 13.12.1983, București)

Scriitor român. Aproape o legendă a literaturii române contemporane atât în timpul vieții, cât și după moartea lui prematură, este poetul absolut al generației '60. A debutat (*Sensul iubirii*, 1960) și s-a afirmat în atmosfera de relativă deschidere ideologică a deceniului al șaptelea din sec. XX, lirica sa evoluând de la diafanul exuberanței juvenile către un limbaj ludic,

conceptual și dematerializat. Poezia apare ca o stare a ființei, un spațiu între viață și moarte, o invenție permanentă și o trăire vizionară, materializate în tema originală a *necuvintelor*. Ea se propune ca un univers autonom, transfigurat într-un limbaj novator, cu simboluri și metafore livrești, cu invenții lexicale surprinzătoare, accentuat insolit, respirând în același timp firesc și naturalețe (*O viziune a sentimentelor*, 1964; *11 elegii*; 1966; *În dulcele stil clasic*, 1970; *Noduri și semne*, 1982). Eseurile pe teme literar-filozofice cultivă paradoxul, pun în valoare tensiunile ideatice și obsesiile autorului, făcând corp comun cu poezia (*Cartea de recitire*, 1972; *Respirări*, 1982), într-o libertate similară a invenției verbale și într-o lectură foarte personală a operei unor scriitori români.

Stăniloae, Dumitru

(16.11.1903, Vlădeni, Brașov, România - 05.10.1993, București)

Preot, profesor universitar și teolog român. Considerat unul dintre teologii importanți ai sec. XX, a transformat aproape de unul singur teologia ortodoxă română, dându-i o orientare total diferită față de perioada interbelică. Și-a făcut studiile în Brașov (1914–1922), iar pe cele superioare la Facultatea de Litere din București (un an) și la Facultatea de Teologie din Cernăuți (1923–1927), unde a obținut și doctoratul (1928). Trimis pentru studii de specializare în dogmatică și istorie bisericească la facultăți de teologie din Atena (1927–1928), München și Berlin (1928–1929), cu călătorii de studii și documentare la Paris și Belgrad. Reîntors de la studii, a fost numit profesor suplinitor (1929) și apoi titular (1935) la Academia Teologică Andreiană din Sibiu, unde a funcționat până în 1946. A fost rector al acestei instituții (1936–1946), precum și al Institutului Teologic din București (1947–1958, 1965–1973). După o perioadă de detenție în închisorile comuniste (1958–1963), s-a afirmat ca unul dintre cei mai de seamă doctrinari ai ortodoxiei și ca traducător în limba română al celei mai complete culegeri din literatura patristică (*Filocalia*, 12 vol., 1946–1993). Membru al Academiei Române (1992). Alte scrieri: *Viața și învățătura Sf. Grigorie Palama* (1940), *Iisus Hristos sau restaurarea omului* (1943), *Teologia dogmatică și simbolică. Manual pentru institutele teologice* (2 vol.,1958), *Teologia dogmatică ortodoxă pentru institutele teologice*, (3 vol., 1978), *Studii de teologie dogmatică ortodoxă* (1991), *Reflexii despre spiritualitatea poporului român* (1992), *Iisus Hristos lumina lumii* (1993).

stăpânul animalelor

În tradițiile triburilor de vânători, ființă supranaturală, considerată protector al animalelor vânate. În unele tradiții, acesta este stăpânul pădurii și protectorul tuturor speciilor, iar în altele el protejează o singură specie (de obicei un animal valoros, de mari dimensiuni) și are atât trăsături umane, cât și animaliere. Acesta impune vânătorilor tratarea cu respect a animalelor ucise. Dacă această condiție nu este îndeplinită, poate împiedica vânătoarea, până când i se câștigă bunăvoința prin intermediul unui ceremonial sau al unui șaman.

Stările Generale

în franceză **États-Généraux**

În Franța prerevoluționară, adunare reprezentativă a celor trei stări sau puteri din stat: clerul, nobilimea (ambele minorități privilegiate), precum și starea a treia, care reprezenta majoritatea poporului. Convocate de obicei de monarhi în situații de criză, Stările Generale s-au întrunit la intervale neregulate, începând cu sec. XIV; eficiența lor era limitată, din cauză că monarhia discuta de obicei numai cu reprezentanții lor dintr-o anumită regiune. Ultima întrunire a Stărilor Generale a avut loc la începutul Revoluției Franceze, în 1789, când membrii celei de-a treia stări au fondat Adunarea Națională.

stâlp

Element de construcție, relativ izolat, asemănător unei coloane sau unui pilon. Poate fi construit dintr-un singur bloc de piatră sau bucată de lemn, ori alcătuit din mai multe structuri, cum ar fi din cărămizi. De obicei, scopul stâlpilor este să stabilizeze sau să susțină greutatea. Există și stâlpi cu rol în comemorarea unui anumit eveniment sau a unei anumite persoane.

stâlp bisj

Bucată de lemn cioplit, folosit în ritualurile religioase din insulele Pacificului de S. Stâlpii, de 4–8 m înălțime, seamănă cu extremitatea superioară a unei canoe, cu o proră anormal de mare. Pe stâlpi sunt sculptate figuri reprezentând strămoșii decedați, așezați unul deasupra celuilalt; se termină cu un ieșind plat, ajurat. Stâlpii sunt construiți pentru a găzdui sufletele morților, ținându-le departe de sat, și

pentru a transmite puteri magice. *Vezi și* stâlp totemic.

stâlp de arminden

Stâlp de lemn, înalt, împodobit cu ghirlande de flori și verdeață, deseori decorat de dansatori cu panglici cusute cu modele complicate, în timpul unui dans folcloric ceremonial. Obiceiul provine, probabil, din vechiurile ritualuri de fertilitate, care implicau dansul în jurul unui copac, primăvara. În numeroase țări europene, în special în Anglia, stâlpul este ridicat la sărbătoarea de 1 Mai. Dansuri similare, cu panglici, puteau fi întâlnite în India și în America Latină precolumbiană.

stâlp totemic

Stâlp vertical sculptat și pictat, realizat de multe populații de amerindieni de pe Coasta de NV a Americii de Nord. Stâlpii expun imagini mitologice, de obicei spirite de animale, semnificând asocierea cu strămoșii. Unii stâlpi relatează o legendă de familie, sub formă de pictograme. Stâlpii sunt ridicați pentru a identifica proprietarul unei case sau altă proprietate, întâmpină vizitatorii, indică o arcadă sau trecerea, marchează un cimitir și chiar ridiculizează persoane care au ratat ceva într-un fel sau altul. *Vezi și* simbol; totemism.

stâlpii islamului

Cele cinci îndatoriri obligatorii pentru fiecare musulman. Prima este mărturisirea de credință în Dumnezeul unic, și în Mahomed, ca profetul acestuia. Celelalte sunt: rugăciunea de cinci ori pe zi, miluirea săracilor, postul în luna Ramadanului și hagialâcul sau pelerinajul la Mecca.

stânga

În politică, porțiune a spectrului politic asociată în general cu egalitarismul și cu controlul popular sau statal al principalelor instituții ale vieții politice și economice. Termenul își are originea din felul în care erau aranjați revoluționarii francezi în parlamentul de la sfârșitul sec. XVIII, unde reprezentanții socialiști ocupau partea din stânga ofițerului de prezidiu. Cei de stânga tind să fie ostili intereselor elitelor tradiționale, incluzându-i pe cei bogați și pe membrii aristocrației, și să favorizeze interesele clasei muncitoare (*vezi* proletariat). Tind să privească bunăstarea socială ca fiind cel mai important obiectiv al guvernării. Socialismul este ideologia de stânga standard; comunismul este o ideologie de stânga mai radicală.

stârc

Denumire comună pentru cele cca 60 de specii de păsări acvatice cu picioare lungi aparținând aceleiași familii ca și egreta și bâtlanul (*Ardeidae*). Sunt răspândiți în toată lumea, dar mai ales la tropice. Se plimbă prin ochiuri de apă, stufărișuri și mlaștini, în căutare de broaște, pești și alte animale acvatice. Își fac cuib din vreascuri, în tufișurile sau copacii din apropierea apei. În repaus și în zbor țin gâtul îndoit în formă de *S* și zboară cu picioarele atârnând. Au aripi largi și un cioc lung, drept și ascuțit. Se împart în stârci obișnuiți (printre care marele-bâtlan-albastru din America de Nord, cu lungimea de 130 cm), stârci-de-noapte și stârci-tigru.

stea

Corp ceresc masiv, gazos, care luminează prin iradierea energiei generate în interior. Calea Lactee conține sute de miliarde de stele; doar o mică parte dintre ele sunt vizibile cu ochiul liber. Cea mai apropiată stea este la cca 4,2 ani-lumină de Soare; cele mai îndepărtate se află în galaxiile situate la miliarde de ani-lumină. Stelele unice, cum este Soarele, reprezintă o minoritate; cele mai multe stele sunt în perechi sau formează sisteme multiple ori roiuri (*vezi* stea dublă, roi globular, roi deschis). Constelațiile nu sunt formate din asemenea grupări, ci din stele care se află în aceeași direcție atunci când sunt privite de pe Pământ. Stelele diferă mult în luminozitate (magnitudine), culoare, temperatură, masă, dimensiune, compoziție chimică și vârstă. Hidrogenul este, în majoritatea cazurilor, elementul predominant. Stelele se clasifică după spectrele lor (*vezi* spectru), de la albastru-alb la roșu, în O, B, A, F, G, K sau M; Soarele este o stea de tip G. Se pot face generalizări asupra naturii și evoluției stelelor din corelațiile între anumite proprietăți și din rezultatele statistice (*vezi* diagrama Hertzsprung-Russell). O stea se formează atunci când o porțiune a unui nor interstelar dens de hidrogen și praf colapsează din cauza propriei gravitații. Pe măsură ce norul se condensează, densitatea și temperatura sa internă cresc până când devine suficient de fierbinte pentru a iniția fuziunea nucleară a miezului său (dacă nu, devine o pitică brună). După ce hidrogenul din miez este epuizat, acesta se contractă și se încălzește, în timp ce straturile exterioare ale stelei se dilată semnificativ și se răcesc, steaua transformându-se într-o gigantă roșie. Ultimele

faze ale unei stele, când nu mai produce destulă energie pentru a compensa propria gravitație, depind în mare măsură de masa ei și dacă este sau nu o componentă a unui sistem dublu (*vezi* gaură neagră, stea neutronică, novă, pulsar, supernovă, stea pitică albă). *Vezi* și cefeidă variabilă; pitică; stea variabilă de eclipsă; stea gigantă; stea supergigantă; stea T Tauri; stea variabilă; populații I și II.

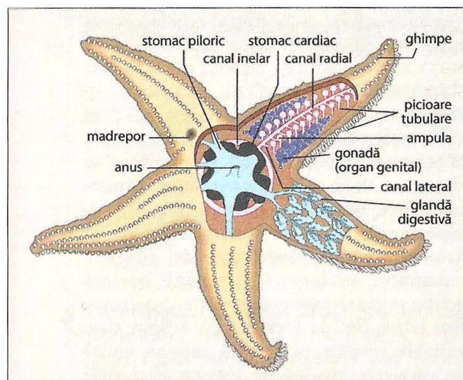
stea căzătoare

Vezi meteorit

stea-de-mare

Denumire comună dată unui număr de 1 800 de specii de echinoderme (clasa *Asteroidea*), care au brațe regenerabile așezate în jurul unui disc de formă nedefinită și care populează toate oceanele. Speciile au dimensiuni între 1 și 65 cm, dar cele mai multe au 20–30 cm. Brațele lor, de obicei în număr de cinci, sunt goale și acoperite, ca și discul, cu mici spini și cleștișori. Pe partea inferioară se află piciorușele ambulacrare, uneori cu ventuze la capete, pe care steaua-de-mare le folosește pentru a se deplasa pe fundul apei și pentru a se agăța de suprafețele înclinate. Unele specii adună particule organice în gura aflată pe partea inferioară a discului. Altele fie își scot stomacul în exterior, în jurul prăzii, pentru digestia externă, fie înghit prada cu totul.

Principalele părți din care este alcătuit corpul unei stele-de-mare. Apa pentru sistemul vascular apos pătrunde prin placa madreporică, trecând într-un canal inelar și în canalele radiale (ambulacrare) și laterale, de unde pătrunde în niște tubușoare (mici proiecții tubulare) prevăzute cu ventuze (piciorușe ambulacrare), care sunt în legătură cu bulbul muscular (ampula, structură de tip săculeț) în partea superioară. Contracția piciorușelor ambulacrare forțează pătrunderea apei în ampule, realizând aspirația, care permite ventuzelor de la extremitățile piciorușelor să se prindă de o suprafață. Când se contractă bulbul muscular, apa este împinsă în picioruşe, întinzându-le și dând drumul aspirației. Aceste acțiuni coordonate permit mișcarea, fixarea și capturarea prăzii. La numeroase stele-de-mare, stomacul cardiac este răsucit prin gură pe sub suprafața corpului pentru a înfășura prada, iar digestia poate începe în afara corpului înainte ca stomacul să fie retras.

stea-de-mare-cu-coroană-de-spini

Stea-de-mare roșiatică, de 45 cm lățime, cu numeroși spini (*Acanthaster planci*) și 12–19 brațe. Se hrănește cu polipii coralilor. Din 1963, populația sa din Marea Barieră de Corali a Australiei s-a dezvoltat vertiginos. Existând temerea distrugerii recifelor de corali și a insulelor, s-au depus eforturi intense pentru stoparea ei. De atunci s-au mai înregistrat și alte explozii numerice în Pacificul de Sud. Cauza lor este necunoscută, dar printre explicațiile propuse se numără decimarea de către colecționarii de scoici a celui mai important prădător de stele-de-mare, tritonul-de-Pacific (o specie de melc marin). Printre ceilalți factori care ar fi putut influența acest fenomen se află scurgerea solului bogat în nutrienți în apele recifului ca rezultat al dezvoltării țărmului. Fluctuațiile de populație ar putea fi și ele o caracteristică a ecologiei naturale a stelelor-de-mare, iar influența omului ar putea deteriora aceste cicluri.

stea-de-mare-cu-coroană-de-spini

stea dublă

Pereche de stele de pe orbită, din jurul unui centru gravitațional comun. Dimensiunile, luminozitatea și distanța dintre ele diferă foarte mult. Probabil că jumătate dintre stelele din Calea Lactee sunt duble ori sunt membre ale unor sisteme multiple mai complexe. Unele dintre ele, care sunt duble, formează o clasă de stele variabile (*vezi* stea variabilă de eclipsă). Stelele pot fi identificate ca duble în diferite feluri – prin telescop, prin observație spectroscopică, prin schimbări în strălucirea vizibilă (când steaua mată își eclipsează perechea) sau prin schimbări în mișcarea stelei vizibile (grație atracției gravitaționale a omologului invizibil).

stea gigantă

Stea cu o rază relativ mare, în comparație cu masa și temperatura sa; are o zonă de iradiere mare, și de aceea gigantele sunt stele luminoase. Printre subclasele lor se numără stelele supergigante, gigantele roșii (cu temperaturi scăzute, dar foarte luminoase) și subgigantele (cu raza

și luminozitatea puțin mai reduse). Unele gigante sunt de sute de mii de ori mai strălucitoare decât Soarele. Unele gigante și supergigante au mase de 10–30 de ori mai mari decât cea a Soarelui și volume de milioane de ori mai mari, fiind astfel stele cu densitate mică.

stea neutronică

Stea dintr-o clasă de stele extrem de dense, compacte, despre care se crede că ar fi compuse din neutroni, cu o atmosferă subțire alcătuită din atomi de fier, electroni și protoni. Deși în mod obișnuit au cca 20 km diametru, au o masă dublă decât a Soarelui și, în consecință, densități extrem de mari (aproape de o sută de trilioane de ori mai mare decât a apei). Stelele neutronice au câmpuri magnetice foarte puternice. O suprafață solidă le diferențiază de găurile negre. Sub această suprafață, presiunea este mult prea mare pentru a exista atomi liberi; protonii și electronii sunt compactați în neutroni. Descoperirea pulsarilor, în 1967, a adus prima dovadă a existenței stelelor neutronice, prezise la începutul anilor 1930 și considerate de majoritatea cercetătorilor a fi formate în urma exploziilor supernovelor. *Vezi și* steaua pitică albă.

stea pitică

Stea de luminozitate, masă și dimensiuni medii sau reduse, inclusiv stelele pitice albe și stelele pitice roșii. Dintre pitice fac parte majoritatea stelelor din seria principală (*vezi* diagrama Hertzsprung-Russell), inclusiv Soarele. Culoarea lor poate varia de la albastru la roșu, în funcție de temperaturi, care variază între 10 000°C și câteva mii de grade.

stea pitică albă

Stea din familia stelelor mici, îndepărtate și care reprezintă punctul final al evoluției stelelor care au o masă insuficientă pentru a deveni stele neutronice sau găuri negre. Sunt numite astfel datorită culorii albe a primelor stele descoperite; în prezent se pot întâlni într-o largă varietate de culori, în funcție de temperatura lor. Sunt foarte dense, conținând masa Soarelui în volumul Pământului. Stelele pitice albe și-au consumat întregul combustibil și nu pot produce căldură prin fuziune nucleară pentru a contracara propria gravitație, care comprimă electronii și nucleele din atomii lor, împiedicând astfel o posibilă contracție gravitațională. Când o astfel de stea își termină rezervele de energie (după mai multe miliarde de ani), încetează să mai strălucească și se răcește, devenind rămășițe stelare inerte numite câteodată stele pitice negre. Se apreciază că stelele pitice albe au o limită superioară de masă, numită limita Chandrasekar (*vezi* Subrahmanyan Chandrasekar), de cca 1,4 ori mai mare decât masa Soarelui. Stelele pe cale de extincție, care sunt mai masive, au parte de o explozie de supernovă. Ca membre ale grupului stelelor binare, stelele pitice albe joacă un rol esențial în exploziile novelor.

stea supergigantă

Stea cu o luminozitate naturală foarte mare și dimensiuni uriașe, de obicei mai strălucitoare cu câteva magnitudini și mai mare de câteva ori decât o stea gigantă. Ca și alte categorii de stele, supergigantele se diferențiază, în practică, prin examinarea anumitor caracteristici ale spectrului lor (*vezi* spectroscopie). O supergigantă poate avea un diametru de câteva ori mai mare și o luminozitate de aproape un milion de ori mai mare decât ale Soarelui. Supergigantele au, probabil, o existență de numai câteva milioane de ani, ceea ce reprezintă extrem de puțin pentru o stea.

stea T Tauri

Membră a unei clase de stele foarte recent apărută, cu mase mai mici decât dublul masei solare. Caracterizate de schimbări imprevizibile ale strălucirii, stelele T Tauri reprezintă un stadiu timpuriu din evoluția stelară; s-au format recent, prin condensarea datorată forței gravitaționale a gazului și prafului interstelar. Aceste stele tinere, care acum se contractă mai încet, sunt relativ instabile și vor rămâne așa până când temperatura lor interioară va crește atât de mult încât să suporte fuziunea nucleară, pentru a genera energie. Au fost observate peste 500 de stele T Tauri.

stea variabilă

Stea a cărei strălucire variază vizibil în intensitate. Variabilele pulsatorii se extind și se contractă în cicluri, modificându-și ritmic strălucirea și intensitatea. Printre variabilele explozive se numără novele și supernovele, a căror strălucire rapidă se datorează izbucnirilor bruște de energie a radiațiilor; strălucirea puternică durează relativ puțin și este urmată de o diminuare mai lentă. Stelele variabile de eclipsă sunt variabile numai pentru că lumina emisă de una este blocată de lumina altei stele

și astfel nu mai poate ajunge pe Pământ. Proxima Centauri, din Alpha Centauri, steaua cea mai apropiată de Soare, este o stea variabilă. *Vezi și* stea dublă, cefeidă variabilă, stea cu sclipiri, pulsar, stea T Tauri.

stea variabilă de eclipsă *sau* stea dublă de eclipsă

Stea dublă aflată pe o orbită al cărei plan trece prin cel al Pământului sau prin imediata vecinătate a acestuia. Un observator aflat pe Pământ vede o stea care trece periodic prin fața celeilalte și îi micșorează suprafața luminoasă printr-o eclipsă. Steaua Algol, din constelația Perseu, a fost prima stea recunoscută ca atare (1782); în prezent, se cunosc mii de astfel de stele. Prin compararea duratei eclipsei cu perioada orbitei, astronomii pot calcula mărimile stelelor. *Vezi și* stea variabilă.

Stead, Christina (Ellen)

(17.07.1902, Rockdale, Sydney, Australia - 31.03.1983, Sydney)

Romancieră australiană. A călătorit mult și a locuit la Londra, Paris și în SUA, unde la începutul anilor 1940 a lucrat ca scenarist pentru MGM. A revenit în Australia în 1974. Prima sa lucrare publicată a fost o colecție de povestiri scurte, *Povești din Salzburg* (The Salzburg Tales, 1934). A rămas cunoscută mai ales prin romanul său faimos *Bărbatul care iubea copiii* (The Man Who Loved Children, 1940), povestea unei familii dezmembrate.

steag

Combinație de simboluri transpuse pe o bucată de pânză, ce servește ca mijloc de comunicare socială, mai ales din punct de vedere politic. Are de obicei formă dreptunghiulară și în vechime era legat de capătul unui catarg sau a unui vârf de lance. Steagurile par a fi la fel de vechi precum societatea umană civilizată, dar nu se cunoaște cu precizie originea lor. Se crede că primii care au făcut steaguri de pânză ar fi chinezii. Ele au fost introduse apoi în Europa de cruciați. Majoritatea drapelelor naționale în uz astăzi au fost concepute în sec. XIX–XX.

Steaua Câinelui

Vezi Sirius

steaua-Crăciunului

Plantă cu flori frecvent întâlnită (*Euphorbia pulcherrima*), cea mai cunoscută din familia *Euphorbiaceae*. Originară din Mexic și America Centrală, crește în defileurile umede, împădurite și pe dealurile stâncoase. Aparentele petale sunt, de fapt, bractee colorate, asemănătoare frunzelor, care înconjoară un mănunchi central de flori mici și galbene. Diversele specii cultivate de om pot avea bractee albe, roz, pestrițe sau dungate. Cele cu bractee în nuanțe de roșu-aprins sunt cele mai căutate în timpul Crăciunului. Latexul din tulpină și frunze poate provoca iritații persoanelor sau animalelor sensibile, dar teoria conform căreia steaua-Crăciunului ar conține o otravă fatală este o exagerare.

steaua-Crăciunului, Poinsettia sau crăciuniță (*Euphorbia pulcherrima*)

GRANT HEILMAN-EB INC.

Steaua Dunării

Cotidian politic, literar și comercial editat la Iași (cu unele întreruperi), în 1855–1856 și 1858–1860, în care se milita pentru unirea Principatelor. Ziarul a fost fondat de M. Kogălniceanu și condus ulterior de V. Alexandrescu-Urechia, N. Mălinescu și I. Codrescu. În 1856-1858, cu titlul *L'Étoile du Danube*, la Iași și la Bruxelles, a fost publicată și o ediție în limba franceză. Sub același titlu apare un ziar coordonat tot de M. Kogălniceanu în 1897–1899 și 1907.

Steaua Nordului

Vezi Polaris

Stebbins, G(eorge) Ledyard

(06.01.1906, Lawrence, New York, SUA - 19.01.2000, Davis, California)

Botanist american. Și-a luat doctoratul la Universitatea Harvard, iar mai târziu a predat în cadrul Universității California. Prin lucrarea *Schimbare și evoluție în lumea plantelor* (Variation and Evolution in Plants, 1950) a devenit primul biolog care a aplicat teoria modernă a evoluției – o teorie care explică procesele de bază ale mutațiilor și recombinărilor genetice, selecției naturale, schimbării structurii și numărului cromozomilor și izolării reproductive – la organismele superioare. Lucrând în domeniul plantelor poliploide (noi specii care au luat naștere printr-o dublare spontană a numărului de cromozomi ai unei specii existente), a folosit o metodă artificială de a dubla numărul de cromozomi ai unei plante, pentru a obține poliploizi artificiali pornind de la specii

de ierburi naturale. A devenit astfel prima persoană care a obținut pe cale sintetică o specie de plantă ce poate supraviețui în condiții naturale.

Stedinger, cruciada ~
(1229-1234)

Cruciadă împotriva grupului Stedinger, un grup de țărani considerați eretici de către arhiepiscopul din Bremen, care și-a asigurat suportul papal. De fapt, acuzația de erezie era neîntemeiată, iar „cruciada" a fost un atac condus de fratele arhiepiscopului și de alți nobili din regiune. În 1234, papa Grigore IX a fost convins să cheme oamenii la o cruciadă cu privilegii integrale.

Steele, Richard *ulterior* Sir Richard
(1672, Dublin, Irlanda - 01.09.1729, Carmathen, Carmathenshire, Țara Galilor)

Jurnalist, autor de piese de teatru, eseist și om politic englez. În timpul școlii, a început o prietenie de lungă durată cu Joseph Addison și, înainte de a se apuca de scris, a încercat o carieră militară. A lansat și a fost principalul autor (sub numele Isaac Bickerstaff) al periodicului de eseuri *The Tutler* (aprilie 1709–ianuarie 1711), în care a creat combinația de elemente distractive și instrucție în maniere și etică, metodă pe care Addison o va îmbunătăți în *The Spectator*. Stilul său atrăgător, familiar, a fost un contrast perfect pentru proza erudită, mai cumpătată a lui Addison. A avut multe alte încercări în lumea jurnalismului, unele politic partizane, și a deținut câteva funcții guvernamentale. În 1714 a devenit directorul teatrului Drury Lane, unde a pus în scenă *Amanții conștienți* (The Conscious Lovers, 1723), una dintre cele mai populare piese de teatru ale secolului și poate cel mai bun exemplu de comedie sentimentală engleză.

Steen, Jan (Havickszoon)
(1626, Leiden, Țările de Jos - 03.02.1679, Leiden)

Pictor olandez. Fiu al unui berar, s-a înscris în 1646 la Universitatea din Leiden și a devenit membru fondator al societății pictorilor din aceeași localitate. Unul dintre cei mai mari pictori olandezi, renumit și pentru umorul său sau pentru abilitatea de a surprinde expresii subtile ale feței, mai ales ale copiilor. În lucrările sale, care în ultimii ani ai vieții au devenit mai ample, cu subiecte mult mai individualizate, apăreau adesea scene cu cărți de joc sau popice, ori petreceri din hanuri și taverne. Picturile sale reflectă o mare îndemânare artistică, în special coloristică. Ultimele lucrări, anticipând stilul rococo, au câștigat în eleganță, devenind ceva mai lipsite de vigoare.

Steffens, (Joseph) Lincoln
(06.04.1866, San Francisco, California, SUA - 09.08.1936, Carmel, California)

Jurnalist și reformator american. A publicat în ziarele din New York (1892–1901) și a fost redactor-șef al *McClure's Magazine* (1901–1906), unde și-a început faimoasa serie de articole demascatoare - publicate ulterior sub titlul *Rușinea orașelor* (The Shame of Cities, 1904) - în care prezenta corupția în politică și în marile afaceri. A ținut multe conferințe, trezind interesul public pentru căutarea de soluții și luarea de atitudine. Mai târziu a susținut mișcările revoluționare din Mexic și Rusia; a trăit în Europa în 1917–1927. Succesul repurtat cu *Autobiografie* (Autobiography, 1931) a determinat revenirea sa în lumea literară.

Stegner, Wallace (Earle)
(18.02.1909, Lake Mills, Iowa, SUA - 13.04.1993, Santa Fe, New Mexico)

Scriitor american. A studiat la Universitatea Iowa, iar mai târziu a ținut cursuri la câteva universități, între care și Stanford. *Marele munte stâncos Candy* (The Big Rock Candy Mountain, 1943), un roman despre călătoria unei familii spre V, în căutarea norocului, a fost primul lui succes, la critică și la public. Alte romane ale sale: *Steaua strălucitoare* (A Shooting Star, 1961), *Colțul pentru repaus* (Angle of Repose, 1971, Premiul Pulitzer) și *Pasărea martor* (The Spectator Bird, 1976, Premiul Național al Cărții). Dintre scrierile sale nebeletristice fac parte două lucrări de istorie a așezărilor din Utah, *Ținutul Mormonilor* (Mormon Country, 1942) și *Adunarea Sionului* (The Gathering of Zion, 1964), precum și o biografie a lui John Wesley Powell, *Dincolo de meridianul 100* (Beyond the Hundredth Meridian, 1954).

Stegosaurus

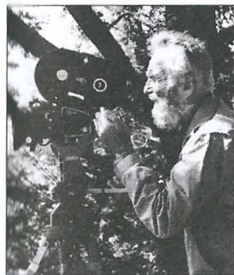
Gen de dinozaur cu plăci, din care face parte și *Stegosaurus*, din Jurasicul superior (cu 144–159 m.a.u.). Stegozaurii erau patrupede erbivore, cu o lungime maximă de 9 m. Craniul și creierul erau foarte mici. Aveau membre anterioare mult mai scurte decât cele posterioare, spinare arcuită, labe scurte și late. Stegozaurii aveau de-a lungul spatelui și al cozii două rânduri de plăci mari, triunghiulare, osoase, acoperite cu

un material cornos, care ar fi putut fi un sistem de reglare a temperaturii corpului. Două sau trei perechi de spini lungi și ascuțiți și osoși pe capătul cozii erau, probabil, arme de apărare.

Steichen, Edward (Jean) *născut* Édouard Jean Steichen

(27.03.1879, Luxemburg - 25.03.1973, West Redding, Connecticut, SUA)

Fotograf american. Familia sa a emigrat în SUA în 1881. Studiile de pictură i-au influențat primele fotografii. Folosea frecvent diferite substanțe chimice pentru a obține fotografii care să semene cu gravurile în tehnica mezzotinto sau cu acuarelele. În 1902 i s-a alăturat lui Alfred Stieglitz, împreună cu care a format Photo-Secession, un grup dedicat promovării fotografiei ca formă de artă. Stilul său a evoluat de la impresionismul pictural la realism după Primul Război Mondial. Portretele de artiști și celebrități realizate în anii 1920 și 1930 sunt evocări remarcabile ale unor personaje. În 1955 a organizat expoziția *Family of Man,* cu 503 fotografii (selectate dintre peste două milioane), care a putut fi văzută de peste nouă milioane de oameni din întreaga lume.

Edward Steichen, 1960

IOANNA T. STEICHEN

Stein, (Heinrich Friedrich) Karl, Reichsfreiherr (Baron imperial) vom und zum ~

(26.10.1757, Nassau an der Lahn, Nassau - 29.06.1831, Schloss Cappenberg, Westphalia)

Om de stat prusac. Născut în sânul nobilimii imperiale, a intrat în administrația civilă în 1780. Ca ministru al economiei (1804–1807) și șef al guvernului (1807–1808) lui Frederic Wilhelm III, a introdus reforme ample în conducere, taxe și în serviciul administrativ, modernizând guvernul Prusiei. A abolit iobăgia, a reformat legile asupra proprietății pământului și a sprijinit reorganizarea armatei. Anticipând războiul cu Franța, a fost obligat să demisioneze sub presiunile lui Napoleon (1808) și a fugit în Austria. Ca sfătuitor al țarului Aleksandru I (1812–1815), a negociat Tratatul ruso-prusac de la Kalisz (1813), care a format ultima coaliție europeană împotriva lui Napoleon.

Stein, Gertrude

(03.02.1874, Allegheny, Pennsylvania, SUA - 27.07.1946, Neuilly-sur-Seine, Franța)

Scriitoare avangardistă americană. Născută într-o familie înstărită, a studiat la Radcliffe College; apoi s-a stabilit la Paris, unde, după 1909, a trăit alături de Alice B. Toklas (1877–1967). Casa lor era un salon deschis unor artiști de renume, ca Pablo Picasso, Henri Matisse, Georges Braque, Sherwood Anderson și Ernest Hemingway. Făcând parte dintre primii susținători ai cubismului, a încercat să-și aplice teoriile în lucrări, printre care volumul de poezie *Flori gingașe* (Tender Buttons, 1914). Proza sa este caracterizată de un stil unic, cu repetiții și fragmentări, cum este uriașul roman *Formarea americanilor* (Making of Americans, scris în 1906–1911, publicat în 1928). Singurul său roman prin care a stabilit un contact cu un public larg a fost *Autobiografia lui Alice B. Toklas* (The Autobiography of Alice B. Toklas, 1933), care este, de fapt, propria autobiografie. Alte lucrări: *Patru sfinți în trei acte* (Four Saints in Three Acts, 1934) și *Mama noastră, a tuturor* (The Mother of Us All, 1947), librete de operă orchestrate de Virgil Thomson.

Gertrude Stein, pictură în ulei de Pablo Picasso, cca 1906; Muzeul Metropolitan de Artă, New York

MUZEUL METROPOLITAN DE ARTĂ, NEW YORK, MOȘTENIREA GERTRUDE STEIN

Stein-Leventhal, sindromul ~

Vezi sindromul ovarului polichistic

Steinbeck, John (Ernst)

(27.02.1902, Salinas, California, SUA - 20.12.1968, New York)

Romancier american. A frecventat cu intermitențe cursurile Universității Stanford și a lucrat ca muncitor necalificat înainte de avea un succes deosebit datorită cărților sale. Și-a petrecut mare parte din viață în Monterey Country, California. Renumele său se sprijină, în cea mai mare parte, pe romanele naturaliste care oglindesc viața muncitorilor, lucrări scrise în anii 1930. Printre acestea se numără *Tortilla Flat* (1935; ecranizat în 1942), *Bătălie îndoielnică* (In Dubious Battle, 1936), *Oameni și șoareci* (Of Mice and Men, 1937; ecranizat în 1939), precum și marele succes *Fructele mâniei* (The Grapes of Wrath, 1939, Premiul

John Steinbeck

Pulitzer; ecranizat în 1940), care a stârnit larga simpatie pentru viața grea a lucrătorilor agricoli sezonieri. În Al Doilea Război Mondial, a fost corespondent de război. Dintre ultimele sale romane fac parte *Cannery Row* (1945; ecranizat în 1982), *Perla* (The Pearl, 1947; ecranizat în 1948); *Autobuzul rătăcit* (The Wayward Bus, 1947; ecranizat în 1957) și *La răsărit de Eden* (East of Eden, 1952; ecranizat în 1955). I-a fost decernat Premiul Nobel în 1962.

Steinberg, Saul *născut* Saul Jacobson

15.06.1914, Râmnicu Sărat, România - 12.05.1999, New York, SUA)

Ilustrator și caricaturist american de origine română. A studiat arhitectura la Milano, publicând în același timp caricaturi în revistele italiene. După ce în 1942 s-a stabilit în New York, a lucrat ca artist liber-profesionist, ilustrator și caricaturist, în principal pentru *The New Yorker*. Operele sale, de o extraordinară originalitate, imediat recognoscibile, sunt adesea viziuni suprarealiste sau coșmarești bizare ale Americii contemporane, dezvoltând versiuni stranii ale unor vedete ale culturii pop. Subiectele sale merg de la excentric (un scaun de răchită acaparat de propriile înflorituri) la satiric (gadgeturi sinistre, supradezvoltate) și la filozofic (o figură minusculă așezată pe un uriaș semn de întrebare la marginea unui abis).

Saul Steinberg, fotografie de Arnold Newman, 1951

Steinem, Gloria

(n. 25.03.1934, Todedo, Ohio, SUA)

Activistă politică, feministă și editoare americană. Și-a început cariera ca scriitoare și jurnalistă în New York și s-a implicat în Mișcarea de Eliberare a Femeilor de la sfârșitul anilor 1960. În 1971 a fost fondatoare a Comitetului politic național al femeilor, iar în 1972 a fondat *Ms.*, o revistă de avangardă pe care apoi a și editat-o, tratând problemele contemporane dintr-o perspectivă feministă. În anii 1970 și 1980 a fost fondatoare sau cofondatoare a altor organizații de femei, între care Organizația Națională pentru Femei. Printre cărțile sale se numără *Acte scandaloase și rebeliuni cotidiene* (Outrageous Acts and Everyday Rebellions, 1983), *Marilyn* (1986) și *Revoluție din interior* (Revolution from Within, 1992).

Steiner, (Francis) George

(n. 23.04.1929, Paris, Franța)

Critic american de origine elvețiană, născut în Franța. Steiner a devenit cetățean american în 1944, dar și-a petrecut mult timp în Europa; a ținut cursuri mai ales la Universitatea Cambridge și la Universitatea din Geneva. A studiat relația dintre literatură și societate, în special din punctul de vedere al istoriei moderne, iar scrierile sale despre limbaj și despre Holocaust au avut un ecou larg în mediul neacademic. Între lucrările sale se numără *Moartea tragediei* (The Death of Tragedy, 1960), *Limbaj și tăcere* (Language and Silence, 1967), eseuri asupra efectelor dezumanizatoare ale celui de Al Doilea Război Mondial în literatură, *După Babel* (After Babel, 1975), despre intersecția dintre cultură și lingvistică, *În castelul lui Barbă Albastră* (In Bluebeard's Castle, 1971) și mai multe opere de ficțiune.

Steiner, Max(imilian Raoul Walter)

(10.05.1888, Viena, Austria - 28.12.1971, Hollywood, California, SUA)

Compozitor și dirijor american de naționalitate austriacă. Copil-minune, a scris o operetă la vârsta de 14 ani, pentru care a stat în Viena timp de un an. A emigrat în SUA în 1914 și a lucrat în New York ca dirijor și aranjor, iar în 1929 s-a mutat la Hollywood. A devenit unul dintre primii și cei mai buni compozitori de muzică de film, elaborând multe tehnici care au devenit standarde. Printre reușitele sale: *King Kong* (1933), *Informatorul* (The Informer, 1935, Premiul Oscar), *Pe aripile vântului* (Gone with the Wind, 1939), *Acum, drumețule* (Now, Voyager, 1942, Premiul Oscar), *De când ai plecat* (Since You Went Away, 1944, Premiul Oscar), *Somnul de veci* (The Big Sleep, 1946), *Fântâna* (The Fountainhead, 1949) și multe altele.

Steiner, Rudolf

(17.02.1861, Kraljević, Austria - 30.03.1925, Dornach, Elveţia)

Filozof, sociolog şi mistic elveţian de origine austriacă, fondator al antropozofiei. A editat lucrările ştiinţifice ale lui Johann Wolfgang von Goethe şi a contribuit la ediţia standard a operelor complete ale lui Goethe. În această perioadă a scris *Filozofia libertăţii* (Die Philosophie der Freiheit, 1894). Ajungând treptat să creadă într-o percepţie de ordin spiritual, independentă de simţuri, el a denumit rezultatul cercetărilor sale „antropozofie", concentrându-se asupra „cunoaşterii proprii sinelui superior al omului". În 1912 a fondat Societatea Antropozofică. În 1913 a construit primul său Goetheanum, o „şcoală a ştiinţelor spirituale", în Dornach, Elveţia. O şcoală progresistă pe care a fondat-o în 1919, pentru muncitorii de la Waldorf Astoria, a dus la apariţia Sistemului internaţional de şcolarizare Waldorf. Printre lucrările lui Steiner se numără *Ştiinţa ocultă* (Die Geheimwissenschaft, 1913) şi *Povestea vieţii mele* (Mein Lebensgang, 1924).

Steinhardt, Nicolae
născut **Nicu Aureliu Steinhard**

(21.06.1912, Pantelimon, Ilfov, România - 29.03.1989, Baia Mare, Maramureş)

Scriitor român. Jurist de formaţie, cu o pregătire culturală amplă şi mişcându-se în mediile intelectuale ale Bucureştiului recunoscute în anii 1950–1960 drept păstrătoare ale valorilor spirituale de dinaintea celui de Al Doilea Război Mondial, opozante mai mult sau mai puţin activ noului regim popular, a fost arestat în 1960 şi închis până în 1964. De confesiune mozaică, a primit botezul în religia creştină ortodoxă în timpul detenţiei în închisoarea Jilava, devenind practicant şi chiar călugărindu-se două decenii mai târziu. Supravegheat şi hărţuit constant de Securitate, şi-a petrecut ultimii nouă ani de viaţă în mănăstirea maramureşeană Rohia, unde a fost şi bibliotecar. Spirit cultivat şi inteligent, a scris mult, pe marginea literaturii române moderne şi contemporane, adunându-şi articolele, eseurile şi cronicile apărute în reviste, sub titlurile *Între viaţă şi cărţi* (1976), *Critică la persoana întâi* (1983), *Prin alţii spre sine* (1988) etc. Este autor al unei micromonografii consacrate lui Geo Bogza (1982) şi al originalului eseu *Secretul Scrisorii pierdute* subintitulat *Încercare asupra unei interpretări raţionale a operei lui I.L. Caragiale*, publicat sub pseudonimul Nicolae Nicolescu la Paris, în 1975. Dar numele său se confundă cu un titlu - *Jurnalul fericirii* (1991), carte extraordinară, amestec de proză originală şi comentarii biblice ori teologice, de consideraţii morale şi sociale, de rememorări şi mărturisiri intime, de analize şi teorii politice, mărturie tardivă a anilor de recluziune socială şi a sufletului. Experienţă globală - după propriile cuvinte - a „transformării făptuirii", această alcătuire insolită este apreciată drept una dintre cărţile excepţionale ale literaturii contemporane şi ale sfârşitului sec. XX.

Steinmetz, Charles Proteus
născut **Karl August Rudolf**

(09.04.1865, Breslau, Prusia - 26.10.1923, Schenectady, New York, SUA)

Inginer electrician american de origine germană. Forţat să părăsească Germania din cauza activităţilor sale socialiste, a emigrat în SUA în 1889. A început să lucreze pentru General Electric Co. în 1893. Din 1902 a susţinut cursuri la Union College. Experimentele sale au condus la legea histerezisului, care tratează pierderea de putere într-o maşină electrică, atunci când energia magnetică este convertită în căldură neutilizabilă; constanta pe care el a calculat-o (când avea vârsta de 27 de ani) a rămas în vocabularul electrotehnicii. În 1893 a creat o metodă simplificată de calcul pentru fenomenele curentului alternativ. A studiat şi regiunile electrice tranzitorii (modificări de durată foarte scurtă în circuitele electrice, de ex. fulgerul); teoria sa despre undele călătoare a dus la crearea unor dispozitive pentru protecţia liniilor de transmisie de înaltă tensiune împotriva fulgerelor şi la proiectarea unui generator de mare putere. A brevetat peste 200 de invenţii.

Charles Steinmetz

COLEGIUL UNIUNII, SCHENECTADY, NEW YORK

Steinway

Firmă germano-americană producătoare de piane. Henry E. Steinway, născut Heinrich Engelhard Steinweg (1797–1871), a fost pregătit în meseria de constructor de orgi în Germania natală, iar în 1836 a început să construiască piane. În 1850 l-a urmat

în SUA pe unul dintre fiii săi, alături de majoritatea membrilor familiei. După ce, timp de mai mulți ani, a lucrat pentru alți constructori de piane, pentru a se deprinde cu stilul american de afaceri, în 1853 a fondat împreună cu fiii săi propria companie, în New York, care a ajuns să domine piața. În 1865 i-a adus în SUA pe ceilalți fii ai săi, care menținuseră afacerea în Germania. S-a implicat în studiu și creație, iar îmbunătățirile făcute au devenit adevărate standarde pentru pianele moderne.

stejar

Denumire comună pentru cele cca 450 de specii de arbori și arbuști ornamentali care alcătuiesc genul *Quercus,* din familia *Fagaceae*. Aceste specii pot fi întâlnite în zonele cu climă temperată. Stejarii sunt foioase care au atât mâțișori (flori bărbătești), cât și inflorescențe (flori femeiești). Marginile frunzelor pot fi lobulare, ascuțite sau rotunde. Fructul stejarului se numește ghindă. Sunt copaci viguroși, umbroși și care au o viață lungă. Stejarii-albi au frunze rotunde și ghinde dulci, cu ciclu de germinație rapid. Stejarii-roșii sau negri au frunze cu țepi și ghinde amare, cu teaca păroasă. Cheresteaua de stejar-alb și roșu este folosită pentru construcții, pardoseli, mobilă, coșuri și la fabricarea de traverse, grinzi și stâlpi de susținere în mine. Genul *Quercus* cuprinde numeroși arbori ornamentali și hibrizi naturali.

stejar-otrăvitor

Specie de iederă-otrăvitoare (*Toxicodendron diversilobum*), originară din zona de V a Americii de Nord. Spre deosebire de restul plantelor cu frunze lobate cunoscute sub denumirea generică stejar, stejarul-otrăvitor nu este un stejar din genul *Quercus*.

stejarul-vieții

Arbori ornamentali întâlniți în America de Nord, care fac parte din grupul stejarului-roșu, din genul *Quercus*, familia *Fagaceae*. Stejarul-vieții-din-Sud (*Quercus virginiana*) este un arbore masiv (înalt de 15 m), rezistent, veșnic verde. Trunchiul se împarte în apropierea pământului, formând câteva brațe care se întind orizontal, cu o lungime de până la două sau trei ori mai mare decât înălțimea copacului. Frunzele eliptice sunt de culoare verde-închis și lucioase pe partea de deasupra, devenind albicioase și păroase dedesupt. Având un lemn valoros, stejarul-vieții-din-Sud este plantat pentru a oferi umbră de-a lungul drumurilor în S SUA. Cei mai bătrâni arbori au vârsta de 200–300 de ani.

stelă

Dală de piatră verticală, folosită în lumea antică în primul rând ca monument funerar, dar și pentru dedicații, comemorări și demarcări. Deși originea stelei este necunoscută, plăcile de piatră erau folosite în mod obișnuit ca pietre de mormânt în Egipt, Grecia, Asia și în Imperiul Maya. În Babilon, Codul lui Hammurabi a fost gravat pe o stelă înaltă. Cele mai multe stele au fost lucrate în Attica, mai ales ca pietre funerare. Pe stele, morții erau reprezentați ca în viața de toate zilele: bărbații ca luptători sau atleți, femeile înconjurate de copii, iar copiii alături de animalele dragi sau jucării.

Stella, Frank (Philip)

(n. 12.05.1936, Malden, Massachusetts, SUA)

Pictor american. S-a mutat în New York după ce a studiat istoria la Universitatea Princeton și a început seria sa inovatoare de „picturi negre“ (1958–1960), încorporând serii simetrice de dungi subțiri albe care reproduceau forma pânzei, când erau privite pe fundalul negru. Personalitate importantă a minimalismului, a început în anii 1960 să folosească policromia într-o serie influentă constând din intersectarea unor forme geometrice curbilinii și jocuri de culori vii, pline de armonie. Din anii 1970, creează reliefuri prelucrate cu ajutorul tehnicii și colorate vag, amintind de formele organice. În 1970 și 1987 a avut expoziții retrospective la Muzeul de Artă Modernă.

Steller, vaca-de-mare-a-lui- ~

Vezi vacă-de-mare-a-lui-Steller

Stendhal *născut* Marie-Henri Beyle

(23.01.1783, Grenoble, Franța - 23.03.1842, Paris)

Scriitor francez. A plecat la Paris în 1799, în primul rând pentru a scăpa de comportamentul autoritar al tatălui său. Pe la 1802 ținea un jurnal (publicat postum), dar scria și alte texte, în care-și exprima gânduri intime. Din 1806 a servit în armata lui Napoleon; după căderea Imperiului Francez, în 1814, s-a stabilit în Italia. După dezamăgiri politice și sentimentale, s-a întors la Paris. În perioada 1821–1830, una de viață socială și culturală activă, a scris lucrări printre care și capodopera *Roșu și negru* (Le Rouge et Noir, 1830), un

Stendhal, pictură în ulei de Pierre-Joseph Dedreux-Dorcy; Biblioteca Municipală din Grenoble, Franța

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ DIN GRENOBLE, FRANȚA; FOTO STUDIO PICCARDY

impresionant studiu de caracter al unui tânăr ambițios și, totodată, o descriere pătrunzătoare a perioadei Restaurației franceze. Cealaltă operă importantă a sa, *Mănăstirea din Parma* (La Chartreuse de Parme, 1839), este remarcabilă prin fina redare a psihologiei umane și prin portretele subtil conturate. Lucrările autobiografice neterminate *Amintirile egotiste* (Souvenirs d'égotisme, 1892) și *Viața lui Henry Brûlard* (Vie de Henri Brûlard, 1890) sunt printre cele mai originale creații ale sale.

Stengel, Casey
născut **Charles Dillon Stengel**
(30.07.1891, Kansas City, SUA - 29.09.1975, Glendale, California)

Jucător și manager american de baseball. A jucat la Brooklyn Dodgers (1912–1917), Pittsburgh Pirates (1918–1919), Philadelphia Phillies (1920–1921), New York Giants (1921–1923) și Boston Braves (1924–1924). A devenit antrenor și manager pentru Dodgers și Braves, dar cel mai mare succes l-a obținut cu New York Yankees (1949–1961), conducând echipa la câștigarea a zece titluri (cinci ani consecutiv) și a șapte campionate mondiale (cinci ani consecutiv), în decurs de 12 ani. Ulterior, a fost vicepreședinte și manager al echipei nou-formate New York Mets (1962–1965), care a ajuns faimoasă pentru performanța jalnică din primii ani. În întreaga sa carieră, a fost renumit pentru arta de a face spectacol și pentru folosirea unor cuvinte ciudate sau cu înțeles greșit (engleza sa era numită „stengeleză").

Stenmark, Ingemar
(n. 18.03.1956, Josesjö, Lapland, Suedia)

Schior suedez. S-a pregătit cu echipa națională de juniori a Suediei de la vârsta de 13 ani și a câștigat primul său concurs în Cupa Mondială în 1974. În 1976, 1977 și 1978 a fost învingător în toate probele Cupei Mondiale (slalom, slalom uriaș și coborâre). La Jocurile Olimpice din 1980 a câștigat medaliile de aur la slalom și slalom uriaș. A trecut la profesioniști în același an, iar în 1989 s-a retras din activitate. Cele 86 de victorii ale sale în Cupa Mondială încă sunt un record, iar el este, probabil, cel mai mare schior din toate timpurile, în probele de slalom și slalom uriaș.

Steno, Nicolaus
în daneză **Niels Steensen**
sau **Niels Stensen**
(10.01.1638, Copenhaga, Danemarca - 26.11.1686, Schwerin, Prusia)

Geolog și anatomist danez. Doctor eminent, în 1660 a descoperit conductul excretor al parotidei (conductul lui Steno). Observațiile sale geologice l-au condus la concluzia că în scoarța terestră se află istoria cronologică a evenimentelor geologice, care ar putea fi descifrate prin studiul straturilor de roci și al fosilelor, pe care le-a identificat ca urme ale unor vechi organisme vii. În 1669 a făcut descoperirea fundamentală pentru cristalografie, conform căreia toate cristalele de cuarț au aceleași unghiuri între fețele corespunzătoare. Mai târziu, a renunțat la preocupările științifice în favoarea religiei, iar în 1675 a devenit preot.

stenografie

Sistem de scriere rapidă, care utilizează simboluri sau prescurtări pentru litere, cuvinte sau propoziții. Folosită încă din Antichitate de greci și romani, tehnica a început să fie utilizată în Anglia din sec. XVI. Sistemele des folosite astăzi sunt Pitman, Gregg și stenodactilografia. Multe tehnici de stenografiere sunt fonetice și presupun scrierea cuvintelor așa cum se aud. Stenografia a fost folosită pentru însemnarea procedurilor din corpurile legislative și curțile de justiție, precum și în cazul notării dicteurilor de corespondență de afaceri.

stenografiere

Vezi stenografie

stenotipie

Sistem de stenografie la mașină, în care literele sau grupurile de litere reprezintă fonetic silabe, cuvinte și semne de punctuație. Mașina, de obicei stenotipul și stenograful comercial, este deseori folosită în consemnarea relatărilor din fața instanțelor judecătorești. Este silențioasă și, cu ajutorul ei, se pot scrie mai mult de 250 de cuvinte pe minut. Se pot apăsa simultan câteva taste, pentru a scrie dintr-o singură apăsare un cuvânt întreg.

stenoză mitrală

Îngustare a valvei mitrale dintre atriul și ventriculul stâng (*vezi* inimă). Afecțiunea apare de obicei în urma febrei reumatice și mai rar ca rezultat al unei afecțiuni congenitale. Incidența bolii este mai mare la femeile sub 45 de ani. Îngustarea valvei împiedică sângele să revină în atriu și în circulația pulmonară, unde presiunea acumulată poate duce la congestie pulmonară și edem pulmonar, urmate uneori de dificultăți de respirație și criză cardiacă dreaptă. Majoritatea pacienților intră în fibrilație atrială. Cheagurile de sânge formate în atriu prezintă risc de embolie. Diagnosticul se bazează pe auscultația inimii și interpretarea ecocardiogramei și a electrocardiogramei. Tratamentul presupune limitarea efortului fizic, reducerea cantității de sodiu și administrarea de medicamente anticoagulante. În cazurile grave, valva se înlocuiește pe cale chirurgicală.

step

Stil de dans scenic american, care utilizează mișcări ritmice ale picioarelor însoțite de sunetul bătăilor din picior pe podea. A derivat din dansul tradițional clog, din N Angliei, din dansurile jigs și reel, din Irlanda și Scoția, și din bătăile de picior ritmice ale dansurilor africane. Popular în spectacolele gen minstrel show din sec. XIX, versiunile „buck-and-wing" (dansat energic, în pantofi cu talpă de lemn), și „soft-shoe" (dansat ușor, în pantofi cu talpă moale) s-au dezvoltat ca tehnici separate; în 1925 s-au îmbinat, iar tocurilor și vârfurilor de la pantofi le-au fost atașate flecuri de metal, pentru a produce un sunet mai pronunțat. Acest dans era foarte frecvent în spectacolele de varietăți și, la început, în musicaluri.

Stephen, Leslie *ulterior* Sir Leslie

(28.11.1832, Londra, Anglia - 22.02.1904, Londra)

Critic și scriitor englez. După ce a urmat cursurile Colegiului Eton și ale Universității Cambridge, și-a făcut intrarea în cercurile literare, iar din 1871, timp de 11 ani, a deținut funcția de editor al *Cornhill Magazine*, pentru care a scris studii de critică literară. Lucrarea sa cea mai studiată a fost *Istoria gândirii engleze în sec. XVIII* (History of English Thought in the Eighteenth Century, 1876), dar lucrarea cea mai importantă este *Dicționarul biografiilor naționale* (Dictionary of National Biography), pe care l-a editat în perioada 1882–1891, scriind personal multe sute de articole minuțioase. A fost tatăl Virginiei Woolf și al pictoriței Vanessa Bell (1879–1961).

Stephen, Sir James Fitzjames, Primul baron ~

(03.03.1829, Londra, Anglia - 11.03.1894, Ipswich, Suffolk)

Istoric al dreptului englez și judecător. Lucrarea sa *Privire generală asupra criminalisticii în Anglia* (General View of the Criminal Law of England, 1863) a fost prima încercare de după William Blackstone de a explica principiile legii engleze. Împreună cu consiliul viceregelui britanic în India (1869–1872), a ajutat la codificarea și reformarea dreptului indian. A ținut cursuri la școala de avocatură Inns of Court (1875–1879) și a fost membru al Curții Supreme de Justiție (1879–1891). Proiectul său de lege pentru faptele condamnabile, deși nu a fost niciodată legiferat, a influențat mult reformarea legilor penale în cadrul națiunilor vorbitoare de limbă engleză.

Stephens, Alexander H(amilton)

(11.02.1812, districtul Wilkes, Georgia, SUA - 04.03.1883, Atlanta, Georgia)

Om politic american. A fost membru al Camerei Reprezentanților în perioada 1843–1859, unde a apărat sclavia, dar s-a împotrivit dizolvării Uniunii. Când Georgia s-a separat, a fost ales vicepreședinte al Confederației. A sprijinit guvernarea constituțională, s-a împotrivit încercărilor lui Jefferson Davis de a încălca drepturile omului și a elaborat un plan care să permită schimbul de prizonieri. S-a aflat în fruntea delegației la Conferința de la Hampton Roads (1865). După război, a fost reținut cinci luni în Boston. Mai târziu, a fost din nou membru în Cameră (1873–1882) și guvernator al Georgiei (1882–1883).

Stephens, John Lloyd

(28.11.1805, Shrewsbury, New Jersey, SUA - 12.10.1852, New York)

Arheolog și călător american. Călătoriile sale în Orientul Mijlociu au avut ca rezultat scrierea a două cărți. Împreună cu prietenul său, Frederick Catherwood, care era ilustrator, s-a îmbarcat spre Honduras în 1839, cu scopul de a explora ruinele civilizației antice maya. La Copan, Uxmal, Palenque și în alte locuri, cei doi au identificat noi situri arheologice importante. Au descris descoperirile lor în *Întâmplări*

din călătoria în America Centrală, Chiapas și Yucatan (Incidents of Travel in Central America, Chiapas, and Yucatan, 1843). Cărțile lor au stârnit în rândul oamenilor obișnuiți și al savanților un deosebit interes pentru acea regiune.

Stephens, Uriah Smith

(03.08.1821, Cape May, New Jersey, SUA - 13.02.1882, Philadelphia, Pennsylvania)

Lider american al mișcării muncitorești. S-a pregătit pentru a deveni croitor. S-a implicat în mișcări reformiste, cum ar fi aboliționismul și socialismul utopic, iar în 1862 a sprijinit înființarea Asociației Croitorilor din Philadelphia. În 1869 a fost cofondatorul Ordinului Nobil al Cavalerilor Muncii, primul sindicat național din Statele Unite, și a devenit primul ei conducător (sau mare maestru al muncii). Importanța deosebită a uniunii și ostilitatea unor spărgători de sindicat l-au determinat pe Stephens să recurgă la secretizare și ritual în întrunirile sale, care au devenit din ce în ce mai controversate, fapt care a dus la greve din partea opozanților lui Stephens. În 1878 a demisionat.

Stephenson, George

(09.06.1781, Wylam, Northumberland, Anglia - 12.08.1848, Chesterfield, Derbyshire)

Inginer englez, principalul inventator al locomotivei. Fiu al unui mecanic de mine, a devenit el însuși mecanic-șef într-o mină de cărbune. Aici interesul său pentru motoarele cu aburi a dus la experimentarea unei mașinării care să împingă vagoneții cu cărbune afară din mină. În 1815 a construit un sistem care elibera cu putere aburul, sistem care a dus la inventarea locomotivei. În 1825 a realizat prima locomotivă cu aburi folosită la tractarea primului tren de persoane pe ruta Stockton–Darlington, garnitură care putea transporta 450 de persoane, cu viteza de 24 km/h. În 1829, asistat de fiul său, Robert Stephenson, a construit principala lui realizare, *Racheta,* o locomotivă îmbunătățită, cu care a câștigat un concurs de viteză, cu 58 km/h, și care a devenit un model pentru locomotivele următoare. Compania lui a construit toate cele opt locomotive destinate transportului feroviar pe ruta Liverpool–Manchester (1830).

George Stephenson, portret de Charles Turner, 1838

MUZEUL DE ȘTIINȚE, LONDRA

Stephenson, Robert

(16.10.1803, Willington Quay, Northumberland, Anglia - 12.10.1859, Londra)

Inginer de construcții civile britanic și constructor de poduri de cale ferată cu parcurs lung. Fiu al lui George Stephenson. Și-a asistat tatăl la construirea *Rachetei* și a câtorva căi ferate. Construind o cale ferată pe ruta Newcastle–Berwick, el a ridicat peste râul Tyne un pod din oțel, cu șase arcade. Solicitat să construiască un pod de cale ferată sigur peste Menai Strait, spre Țara Galilor, a conceput un model cilindric unic, al cărui succes a determinat construirea altor poduri cilindrice în Anglia și în alte părți.

Steptoe, Patrick (Christopher) *și* Edwards, Robert (Geoffrey)

(09.06.1913, Witney, Oxfordshire, Anglia - 21.03.1988, Canterbury, Kent; n. 27.09.1925, Yorkshire)

Cercetători britanici în domeniul medicinei. Au perfectat fecundarea umană în vitro, ceea ce a dus la nașterea „în eprubetă" a primului bebeluș în 1978. Steptoe a condus cercetările în domeniul sterilității și al infertilității și a publicat *Laparoscopia în ginecologie* (Laparoscopy in Gynaecology, 1967). Edwards a reușit, în 1968, să fecundeze un ovul uman în afara uterului. Asocierea celor doi, în 1968, a avut ca rezultat nașterea a peste o mie de copii.

Stere, Constantin

(nov. 1865, Ciripcău, Basarabia, Imperiul Rus - 26.06.1936, Bucov, Prahova, România)

Scriitor și om politic român. Experiența întemnițărilor și a deportărilor în Siberia ca militant socialist încă din tinerețe a transferat-o sub formă literară în memorialul *În voia valurilor* (1910) și în romanul fluviu *În preajma revoluției* (I–VIII, 1931–1936). Interesantă scriere memorialistică, în cea mai bună tradiție a genului, reprezentată până la el de Costache Negruzzi, Alecu Russo, Vasile Alecsandri, Ion Ghica și George Panu, ultimele trei volume ale scrierii scad în mod evident din punct de vedere literar, prin transformarea aproape nedisimulată în răfuială și pamflet politic, care îi alterează și chiar îi acoperă calitățile artistice reale. Cu adevărat izbutit sub aspect artistic este doar primul volum, *Smaranda Teodorovna,* cel mai aproape

compozițional de formula epică a romanului tradițional, comparabil cu proza lui Duiliu Zamfirescu și din aceeași familie cu scrierile prozatorilor ruși din sec. XIX și ale lui Balzac. Prin fața cititorului se perindă cu o mare forță de sugestie tipuri umane, căci Stere este un bun observator al mulțimilor și un psiholog destul de nuanțat, întâmplări de tot felul, viața în lagăre politice, convoaie de deținuți zdrențăroși și înfometați, geografii copleșitoare în măreția lor naturală. Reputația aproape „mitologică" de care s-au bucurat autorul și cartea sa în timpul vieții și chiar după, admirația și totodată contestările vehemente sunt aproape complementare prin chiar virtuțile și scăderile acestei scrieri cvasiliterare, cvasipolitice. Personalitate copleșitoare, profesor universitar, politician angajat, a pus bazele teoretice ale poporanismului în România, adaptând ideile narodniciste ruse; a fost unul dintre întemeietorii Partidului Țărănesc, ai Partidului Țărănesc Democrat și ai revistei ieșene *Viața Românească*.

stereochimie

Denumire dată de Viktor Meyer, în 1878, studiului stereoizomerilor (*vezi* izomer). Louis Pasteur a arătat, în 1848, că acidul tartric prezintă activitate optică și că aceasta este cauzată de asimetria moleculară. Jacobus H. Van't Hoff și Joseph-Achile Le Bel (1847–1930) au explicat în 1874, independent unul de celălalt, faptul că o moleculă care are un atom de carbon legat la patru grupări diferite are două forme, una fiind imaginea în oglindă a celeilalte. Stereochimia studiază stereoizomerii și sinteza asimetrică. Cercetătorilor John Cornforth (n. 1917) și Vladimir Prelog (1906–1998) le-a fost decernat Premiul Nobel în 1975, pentru studiile în domeniul stereochimiei și al stereoizomeriei alcaloizilor, enzimelor, antibioticelor și al altor compuși naturali.

Steriadi, Jean Alexandru

(29.09.1880, București, România - 23.11.1956, București)

Pictor și grafician român; profesor universitar la București, membru de onoare al Academiei Române, fondator, în 1916, al Societății de Gravură Grafica. A fost directorul Muzeului Aman (1909–1915) și al Muzeului Kalinderu (1915–1949). Stilul său se caracterizează prin vigoarea desenului în compoziții și portrete și prin expresivitatea cu elemente expresioniste (*Hamali în portul Brăilei*), peisaje (*Chivuțele, Casa Moruzzi, Geamie la Mangalia, Corăbii în portul Brăilei*).

Sterian, Margareta

(16.03.1897, Buzău, România - 09.09.1991, București)

Pictoriță și scriitoare română; membru-fondator al secțiunii de artă plastică a asociației culturale Criterion. Asimilând elemente ale artei moderne nonfigurative, a atribuit culorii funcția principală în exprimarea semnificațiilor plastice. Reflecția poetică și lirismul atitudinii sunt alte aspecte ale formulei sale artistice. Lucrări: *La moși* (un ciclu de tablouri), *Băiat din Drăguș, Răstignire, Studiu pentru autoportret, Proiect de cortină, A trăi, a muri, Soare difuz, Culorile cântecului* etc. A realizat și tapiserii și ceramică (*Bestiarul, Adam și Eva, Talerul*). A mai publicat proză poetică (*Oblic peste lume, Castelul de apă*) și antologii din poezia universală.

sterilitate

Incapacitate a unui cuplu de a da naștere unui copil, definită drept eșecul de a concepe un urmaș după un an de relații sexuale regulate, fără folosirea mijloacelor de contracepție. Incapacitatea poate fi generată de o deficiență în diversele etape ale procesului de fertilizare. Aproximativ unul dintre opt cupluri este afectat de sterilitate. În majoritatea cazurilor, sterilitatea se datorează partenerei, 30-40% dintre situații se datorează partenerului, iar numai 10% dintre cazuri sunt determinate de factori necunoscuți. Sterilitatea feminină este determinată de problemele hormonale sau de ovulație, de afecțiunile trompelor uterine sau de un echilibru chimic al căilor genitale nefavorabil spermatozoizilor. Printre cauzele sterilității masculine se numără impotența, numărul redus de spermatozoizi sau anomaliile acestora. Oricare dintre parteneri poate suferi de o stenoză a traiectului genital, care poate fi tratată adesea pe cale chirurgicală. Factorii emoționali pot juca și ei un rol important. În aceste cazuri, revenirea la fertilitatea normală se poate face prin consiliere psihologică. Medicamentele de fertilitate pot stimula eliberarea de ovule (adesea mai mult de unul, determinând apariția sarcinii multiple). Numărul scăzut de spermatozoizi poate fi compensat prin limitarea numărului de raporturi sexuale, exclusiv în timpul perioadei celei mai fertile, și anume cea de ovulație. Dacă aceste

metode nu au efect, cuplurile pot apela la inseminarea artificială, la fertilizarea in vitro, la mamele-purtătoare sau la adopție.

sterilizare

Procedeu chirurgical menit să stopeze pentru totdeauna fertilitatea (*vezi* contracepția). Astfel de operații elimină sau întrerup căile anatomice prin care se deplasează celulele implicate în fecundare (*vezi* sistemul reproducător). Aceste procedee sunt relativ simple și au o eficiență de peste 99%. La om, operația de acest tip care este făcută bărbaților se numește vasectomie, iar femeilor li se face o ligatură de trompe (strangularea și blocarea sau tăierea trompelor lui Fallop). Deși aceste operații sunt considerate cu caracter permanent, dezvoltarea microchirurgiei a mărit șansele de revenire la starea normală de fertilitate. Animalele sunt sterilizate prin castrare (extirparea ovarelor la femele și a testiculelor la masculi).

Sterkfontein

Unul dintre cele trei situri arheologice alăturate din Africa de Sud (celelalte fiind Kromdraai și Swartkrans) unde au fost descoperite fosile de hominizi, printre care *Australopithecus africanus, A. robustus* (*vezi* Australopithecus) și *Homo erectus*. În 1996, cercetările au scos la iveală cele mai complete fosile de australopitec de la Lucy încoace, care era un individ *A. Africanus*, cu pelvis asemănător omului, însă cu dimensiunile membrelor asemănătoare cu ale cimpanzeului modern. La Makapansgat, situat la 240 de km N de Sterkfontein, au fost descoperiți cca 40 de indivizi *A. africanus*.

Sterling, Bruce

(n. 14.04.1954, Brownsville, Texas, SUA)

Scriitor american de science-fiction. A absolvit Universitatea din Texas în 1976, an în care a scris prima lucrare, *Sinele creat de om* (Man-Made Self). Susținător de seamă al curentului cyberpunk, un science-fiction care descrie cu duritate societatea urbană a viitorului, dominată de tehnologia computerizată, a publicat *Umbre în oglindă: Antologia Cyberpunk* (Mirror Shades: The Cyberpunk Anthology, 1986) și câteva romane, printre care *Schismatrix* (1985), *Insule în rețea* (Islands in the Net, 1988), *Motorul diferențial* (The Difference Engine, 1990 cu William Gibson) și *Confuzie* (Distraction, 1999).

Stern

Revistă săptămânală germană. Lansată în 1948, a devenit cunoscută foarte repede datorită fotografiilor sale remarcabile și combinației de materiale ușoare și serioase. Abordarea vie a multor teme i-a adus o mare popularitate în sec. XX. Cu un tiraj de cca un milion de exemplare, *Stern* publică eseuri pictoriale, profiluri de celebrități, interviuri și alte materiale, combinând fotografiile provocatoare cu violență și imagistică sexuală cu fotografiile convenționale ale evenimentelor contemporane. La începutul sec. XXI, Stern a luat poziție față de activitățile neonaziste prin lansarea unei campanii pentru prevenirea violenței de extremă dreapta.

Stern, Isaac

(21.07.1920, Kremenets, Ucraina, Imperiul Rus - 22.09.2001, New York, SUA)

Violonist american de origine ucraineană. Familia sa a emigrat în Statele Unite pe când el era copil. A cântat pentru prima oară cu Orchestra din San Francisco în 1936, debutând la New York la 17 ani. După război, a efectuat un turneu în întreaga lume (inclusiv în Uniunea Sovietică, în 1956). În 1960 a înființat un trio celebru cu pianistul Eugene Istomin (n. 1925) și violoncelistul Leonard Rosen (1918–1984). A fost unul dintre cei care au salvat de la demolare Carnegie Hall, ajutând la înființarea Fundației Naționale pentru Artă. A fost o prezență de seamă în viața muzicală a Israelului.

Sternberg, Josef von *născut* Jonas Stern

(29.05.1894, Viena, Austria - 22.12.1969, Hollywood, California, SUA)

Regizor american de film, de origine austriacă. Născut într-o familie de evrei ortodocși, a emigrat la New York încă de mic. Din 1923 a fost scenarist și cameraman la Hollywood. În 1927 a făcut primul său film, *Underworld,* remarcat pentru efectele vizuale izbitoare și pentru utilizarea clarobscurului. În Germania a realizat *Îngerul albastru* (Der Blaue Engel, 1930), care a făcut din Marlene Dietrich o vedetă internațională. Actrița s-a întors la Hollywood împreună cu Sternberg și a jucat în *Maroc* (Marocco, 1930) și *Expresul de*

CULVER PICTURES

Josef von Sternberg pregătind un film

Shanghai (Shanghai Express, 1932), *Blonda Venus* (Blonde Venus, 1932), *Uraganul* (The Scarlet Empress, 1934) și *Diavolul este o femeie* (The Devil Is a Woman, 1935). Apoi cariera lui a intrat în declin, în ciuda altor două filme, *Macao* (1952) și *Povestea lui Anatahan* (The Saga of Anatahan, 1953), care au fost foarte apreciate.

Sterne, Laurence

(24.11.1713, Clonmel, districtul Tipperary, Irlanda - 18.03.1768, Londra, Anglia)

Romancier și umorist englez, a fost preot în York. Talentul său a ieșit la iveală odată cu redactarea unei satire de factură swiftiană, menită să-l sprijine pe protopop într-o dispută la nivelul Bisericii. După ce a returnat parohia vicarului, a început să scrie *Tristram Shandy* (1759–1767), un roman experimental alcătuit din nouă părți, în care povestirea este subordonată asocierilor libere, digresiunilor naratorului. Este considerat unul dintre cei mai importanți strămoși ai romanului psihologic și care face apel la fluxul de conștiință. Afectat de tuberculoză o lungă perioadă, Sterne a părăsit în grabă Anglia, din cauza climei umede, și a plecat în călătoria care l-a inspirat să scrie *Călătorie sentimentală prin Franța și Italia* (Sentimental Journey Through France and Italy, 1768) roman comic ce sfidează așteptările convenționale cu privire la jurnalul de călătorie.

Laurence Sterne, detaliu dintr-o pictură în ulei de Sir Joshua Reynolds, 1760; Galeria Națională de Portrete, Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

steroid

Clasă de compuși organici naturali sau sintetici, alcătuiți din 17 atomi de carbon aranjați tridimensional, sub forma a patru inele. Steroizii se diferențiază în funcție de configurația nucleului, natura grupărilor atașate lui și pozițiile grupărilor. Sute de steroizi au fost găsiți în plante și animale și alte câteva mii au fost obținuți prin sinteză sau prin modificarea celor naturali. Steroizii sunt importanți în biologie, chimie și medicină. Exemplele includ mulți hormoni (inclusiv hormoni sexuali), acizi biliari, steroli (inclusiv colesterolul) și contraceptivele orale. Digitalina a fost primul steroid folosit pe scară largă în medicina din Occident. Corticosteroizii (*vezi* cortizon) și compușii analogi sintetici sunt utilizați la tratarea reumatismului și a altor boli inflamatorii. *Vezi și* steroizi anabolizanți.

steroizi anabolizanți

Hormoni steroizi care stimulează dezvoltarea țesuturilor. Sunt administrați pacienților în vârstă sau postoperatoriu, pentru a accelera regenerarea musculară și a țesuturilor. Folosiți fără supraveghere medicală, de către atleți, pentru dezvoltarea musculaturii și creșterea forței, pot avea efecte negative, precum boli coronariene, dereglări ale aparatului reproducător și ale dinamicii sexuale, imunodeficiențe, afecțiuni ale ficatului, supradezvoltare, comportament agresiv, posibile deteriorări ale țesuturilor și, în cazul femeilor, apariția ireversibilă a caracterelor sexuale secundare masculine.

Stettin

Vezi Szczecin

Stettinius, Edward Reilly, Jr.

(22.10.1900, Chicago, Illinois, SUA - 31.10.1949, Greenwich, Connecticut)

Politician și industriaș american. A lucrat pentru General Motors Corporation, al cărei vicepreședinte a devenit în 1931. S-a asociat cu U.S. Steel Corporation în 1934, devenind președinte al consiliului director în 1938. A activat ca președinte al Consiliului resurselor de război în 1939–1940 și ca administrator al politicii de împrumut și închiriere în 1941–1943. Ca secretar de stat al Statelor Unite ale Americii (1944–1945), a fost consilier al președintelui Franklin D. Roosevelt la Conferința de la Ialta. A condus delegația Statelor Unite la Națiunile Unite, organizând conferința de la San Francisco, și a fost primul delegat al Statelor Unite la Națiunile Unite (1945-1946).

Steuben, Frederick William (Augustus), Baron von ~

(17.09.1730, Magdeburg, Prusia - 28.11.1794, în apropiere de Remsen, New York, SUA)

Ofițer german în Revoluția Americană. S-a înrolat în armata prusacă la 16 ani și a ajuns căpitan în timpul Războiului de Șapte Ani; a cerut să fie numit nobil. Fiind recomandat lui George Washington, a sosit în America în 1777. Alăturându-se forțelor continentale de la Valley Forge, Pennsylvania, a antrenat o forță de luptă disciplinată, care a devenit un model pentru întreaga Armată Continentală. A fost numit inspector general al armatei și avansat la

gradul de general-maior (1778) și a sprijinit asediul Yorktown.

Stevens, George

(18.12.1904, Oakland, California, SUA - 08.03.1975, Lancaster, California)

Regizor de film american. A lucrat în compania de teatru ambulant a tatălui său, iar apoi, în 1921, a devenit cameraman la Hollywood. A filmat multe dintre comediile lui Stan și Bran și a devenit regizor în 1933. Remarcat pentru tehnica de filmare strălucitoare și pentru îndemânarea ieșită din comun, a devenit faimos cu *Alice Adams* (1935) și *Timpul dansului* (Swing Time, 1936). Printre filmele sale târzii se numără *Femeia anului* (Woman of the Year, 1942), *Îmi aduc aminte de mama* (I remember Mama, 1948), *Un loc în soare* (A Place in the Sun, 1951, Premiul Oscar), westernul clasic *Shane* (1953) și *Uriașul* (Giant, 1956, Premiul Oscar).

Stevens, John

(1749, New York, SUA - 06.03.1838, Hoboken, New Jersey)

Avocat, inginer și inventator american. A activat în funcția de colonel în cadrul Revoluției Americane. Pentru a-și proteja boilerul și motorul proiectate de el însuși, a propus primele principii ale unei legi a brevetelor; legea brevetelor din 1790 a devenit baza sistemului de brevetare în Statele Unite. În 1802 a fost prima persoană care a utilizat un motor cu elice cu aburi la propulsarea unei nave. În 1809, vaporul său *Phoenix* devenea prima navă cu aburi din lume. A inaugurat, în 1811, în Philadephia, primul serviciu naval de transportat mărfuri (cu bacul) din lume. În 1825, la vârsta de 76 de ani, a construit prima locomotivă cu aburi. Și-a extins proprietatea din New Jersey, până când a întemeiat orașul Hoboken. A fost tatăl lui Robert L. Stevens. Un alt fiu, Edwin Augustus Stevens (1795–1868), a fost inventatorul plugului Stevens, un pionier al construcției navelor de război blindate și a inaugurat prin testament Institutul de Tehnologie Stevens. Un al treilea fiu, John Cox Stevens (1785–1857), liderul grupului care a lansat iahtul *America* spre Marea Britanie, a fost câștigătorul cursei care a instituit Cupa Americii.

Stevens, John Paul

(n. 20.04.1920, Chicago, Illinois, SUA)

Jurist american. A studiat dreptul la Universitatea Northwestern și a fost funcționar la Curtea Supremă de Justiție a SUA, înainte de a se alătura unei firme de avocatură în Chicago, unde s-a specializat în procese antitrust. A predat și a activat în diverse servicii publice. A fost numit în curtea de Apel a Statelor Unite, de președintele Richard Nixon, în 1970, și la Curtea Supremă de Justiție, de președintele Gerald Ford, în 1975. Deși inițial era perceput ca un conservator, s-a dovedit a fi un liberal moderat; pe măsură ce curtea a devenit mai conservatoare în anii 1980 și la începutul anilor 1990, după numiri ale președinților Ronald Reagan și George Bush, Stevens a devenit poate cel mai liberal membru al curții.

Stevens, Robert Livingston

(18.10.1787, Hoboken, New Jersey, SUA - 20.04.1856, Hoboken)

Inginer și proiectant de nave american. Fiu al lui John Stevens, a testat prima navă cu aburi propulsată cu elice. El a fost cel care, în 1830, a proiectat șina de cale ferată cu profil T și, mai târziu, niturile de cale ferată. A considerat că transportarea pe cale ferată a lemnului, a rocii sparte sau a pietrișului este net superioară oricărui alt mijloc de transport utilizat vreodată; realizările sale sunt utilizate în întreaga lume.

Stevens, Thaddeus

(04.04.1792, Danville, Vermont, SUA - 11.08.1868, Washington DC)

Om politic american. A profesat dreptul în Pennsylvania și a apărat gratuit sclavii fugari. Ca membru al Camerei Reprezentanților din SUA (1849, 1853, 1859–1868), s-a opus proliferării sclaviei în teritoriile vestice. După Războiul Civil American, a fost liderul republicanilor radicali și a pretins legi explicite, inclusiv drepturi pentru negri, cu scopul reînnoirii alianței cu statele secesioniste. A fost membru fondator al Biroului pentru Sclavii Eliberați, incluzând asigurări juridice, prin cel de-al 14-lea Amendament din Constituție. S-a opus politicii reconstrucției moderate propusă de președintele Andrew Johnson și a introdus rezoluția în vederea suspendării sale.

Stevens, Wallace

(02.10.1879, Reading, Pennsylvania, SUA - 02.08.1955, Hartford, Connecticut)

Poet american. A practicat dreptul în New York, iar apoi a înființat o societate de asigurări în Hartford, în 1916; a fost ales vicepreședinte, funcție pe care a deținut-o până la moarte. A început să publice în

Wallace Stevens, 1952

reviste de literatură în 1914. În *Harmonium* (1923), prima și cea mai apreciată carte a sa, a introdus tema care îl va preocupa de-a lungul întregii sale vieți: relația dintre imaginație și realitate. Ultimele sale poezii, cuprinse în volume ca *Idei de ordine* (Ideas of Order, 1936), *Bărbatul cu chitara albastră* (The Man with the Blue Guitar, 1937) și *Aurore de toamnă* (The Auroras of Autumn, 1950), au continuat să exploreze această temă cu rigoare și profunzime progresivă. Viața sa a fost, aproape în totalitate, lipsită de evenimente. Abia în ultimii ani de viață a fost recunoscut ca unul dintre poeții importanți; a primit Premiul Pulitzer numai pentru volumul *Poezii alese* (Collected Poems) în 1955. Acum este considerat unul dintre cei mai mari poeți americani ai sec. XX.

Stevenson, Adlai E(wing)

(05.02.1900, Los Angeles, California, SUA - 14.07.1965, Londra, Anglia)

Om politic și diplomat american. Nepot al unui vicepreședinte, a practicat dreptul în 1926. În Al Doilea Război Mondial a fost adjunct în Statul-Major al Marinei (1941–1944) și secretar de stat în 1945. A fost delegat la ONU în 1946–1947. Ca guvernator al statului Illinois (1949–1953), a introdus reforme liberale. Cunoscut pentru elocvență și inteligență, a candidat de două ori la președinție din partea democraților (1952 și 1956), dar a pierdut în ambele rânduri, în favoarea lui Dwight D. Eisenhower. Mai târziu a devenit conducătorul delegației americane la ONU.

Stevenson, Robert Louis (Balfour)

(13.11.1850, Edinburgh, Scoția - 03.12.1894, Vailima, Samoa)

Eseist, romancier și poet scoțian. S-a pregătit pentru o carieră în drept, dar nu a practicat niciodată. A călătorit mult, în parte pentru a căuta o climă favorabilă sănătății sale șubrezite de tuberculoză, boală care, în final, a dus la moartea lui, la vârsta de 44 de ani. S-a făcut cunoscut prin povestiri ca *O călătorie pe măgar la Munții Cévennes* (Travels with a Donkey in the Cévennes, 1879) și eseuri în reviste periodice, reunite mai întâi în *Virginibus Puerisque* (1881). Cele mai cunoscute romane ale sale, *Insula comorilor* (Treasure Island, 1883), *Răpit* (Kidnapped, 1886), *Doctorul Jekyll și domnul Hyde* (Dr. Jekyll and Mr. Hyde, 1886) și *Stăpânul din Ballantrae* (The Master of Ballantrae 1889), au fost scrise în decurs de câțiva ani. *Grădina de versuri a unui copil* (A Child's Garden of Verses, 1885) este una dintre cele mai importante lucrări pentru copii din sec. XIX. În ultimii ani de viață, a trăit în Samoa și a scris opere care au tins spre o nouă maturitate, printre care și povestirea *Plaja din Falesa* (The Beach of Falesa, 1892) și romanul *Ecluza din Herminston* (Weir of Hermiston, 1896), o capodoperă neterminată.

Stevin, Simon

(1548, Bruges, Flandra - 1620, Haga, Olanda)

Matematician flamand. În 1585 a publicat o mică broșură, *Zecimea* (La Thiende), în care a descris fracțiile zecimale și aplicabilitatea lor în viața cotidiană. Deși nu el a inventat fracțiile zecimale, iar notația sa era stângace, Stevin a pus bazele utilizării zecimalelor în matematica zilnică.

Stewart

Vezi casa Stuart

Stewart, Ellen

(n. 07.12.1931, Alexandria, Louisiana, SUA)

Regizoare americană de teatru. Născută într-o familie de negri, s-a stabilit în New York, unde a devenit cunoscută ca întemeietoare a teatrului Off-Off-Broadway. În 1961, a deschis Café La Mama, un teatru experimental specializat pe îmbinarea deplină a muzicii și dansului cu teatrul. Astfel, a deschis calea multor actori și dramaturgi, printre care Bette Midler și Sam Shepard. Un turneu în Europa a făcut din La Mama o atracție deosebită pentru regizorii avangardiști europeni. Producțiile sale foarte apreciate au impus teatrul La Mama un punct de referință, câștigând mai mult de 50 de premii Obie.

Stewart, Henry

Vezi Lord Darnley

Stewart, J(ohn) I(nnes) M(acintosh)

(30.09.1906, Edinburgh, Scoția - 12.11.1994, Coulsdon, Surrey, Anglia)

Romancier, critic literar și pedagog englez de origine scoțiană. A început să scrie încă de pe vremea în care era profesor de colegiu. În romanele sale misterioase a creat personajul inspectorului John Appleby, un

detectiv renumit pentru delicatețea și umorul său fin. Printre aceste romane, toate publicate sub pseudonimul de Michael Innes, se numără *Deplângerea creatorului* (Lament for a Maker, 1938), *Băiatul călător* (The Journeying Boy, 1949) și *O minciună neobișnuită* (An Awkward Lie, 1971). Stewart a scris și alte opere de ficțiune semnate cu numele său real, precum și câteva lucrări de critică literară. Autobiografia sa *Eu și Michael Innes* (Myself and Michael Innes) a fost publicată în 1997.

Stewart, James (Maitland)

(20.05.1908, Indiana, Pennsylvania, SUA - 02.07.1997, Beverly Hills, California)

Actor american de film. A studiat arhitectura la Universitatea Princeton și a lucrat într-o asociație teatrală din Massachusetts, apoi a plecat la Hollywood. A debutat în film în 1935 și a interpretat personaje idealiste și romantice, cum ar fi în filmul lui Frank Capra *Nu o poți lua cu tine* (You Can't Take it with You, 1938) și în *Mr. Smith merge la Washington* (Mr. Smith Goes to Washington, 1939). A primit un Oscar pentru cel mai bun actor pentru rolul din *Poveste din Philadelphia* (The Philadelphia Story, 1940). După ce și-a satisfăcut stagiul militar în Al Doilea Război Mondial ca pilot pe un bombardier, a jucat în *Viața e minunată* (It's a Wonderful Life, 1946) care a devenit un film clasic, ce se difuzează de Crăciun. Printre celelalte filme ale sale se numără *Destry* (Destry Rides Again, 1939), *Povestea lui Glenn Miller* (The Glen Miller Story, 1954), *Omul din Laramie* (The Man of Laramie, 1955), *Anatomia unei crime* (Anatomy of a Murder, 1959) și creațiile lui Hitchcock: *Funia* (Rope, 1948), *Fereastra din spate* (Rear Window, 1954), *Omul care știa prea multe* (The Man Who Knew Too Much, 1955) și *Vertigo* (1958).

James Stewart în *O viață minunată* (It's a Wonderful Life) (1946)

CULVER PICTURES

Stewart, Potter

(23.01.1915, Jackson, Michigan, SUA - 07.12.1985, Hanover, New Hampton)

Jurist american. A studiat dreptul la Universitatea Yale. S-a stabilit în Cincinnati după Al Doilea Război Mondial, a lucrat în consiliul orașului și ca viceprimar, iar în 1954 a fost numit la Curtea de Apel a Statelor Unite. În 1958, președintele Dwight D. Eisenhower l-a numit la Curtea Supremă de Justiție a SUA, unde a activat până în 1981. Un moderat, și-a exprimat opinia în Cazul Shelton vs. Tucker, care susținea neconstituțional că profesorii trebuie să declare toate apartenențele la asociații. De asemenea, a scris o contestație memorabilă în cazul Miranda vs Arizona, în care a argumentat că decizia curții a fost mult prea protectoare față de inculpat, subminând capacitatea poliției de a aplica legea. S-a remarcat prin sintetizarea dificultăților în definirea obscenității scriind: „O recunosc atunci când o văd".

stibină

Sulfură de stibiu (Sb_2S_3), minereu principal de stibiu. Acest mineral are luciu metalic strălucitor, culoare cenușie asemănătoare plumbului sau oțelului și se topește ușor. Stibina se găsește în filoane hidrotermale de temperatură scăzută și în zăcăminte metasomatice. Depozite însemnate au fost găsite în China, Japonia și SUA (Idaho, California, Nevada). Stibina se folosește la fabricarea chibriturilor, a artificiilor și a cartușelor - amorsa fiind folosită de strămoși ca produs cosmetic, pentru a scoate în evidență conturul ochilor.

Stibitz, George Robert

(20.04.1904, York, Pennsylvania, SUA - 31.01.1995, Hanover, New Hampton)

Matematician și inventator american. A obținut titlul de doctor la Universitatea Cornell. În 1940, împreună cu Samuel Williams, un coleg de la Laboratoarele Bell, a dezvoltat modelul I al calculatorului complex, considerat un premergător al computerului digital. A realizat primul transfer operat de computer, transmițând problemele propuse spre rezolvare cu ajutorul telexului. A fost un pionier al aplicațiilor computerizate în domeniul biomedical, cum ar fi mișcarea particulelor de oxigen în plămâni, anatomia celulară a creierului, răspândirea alimentelor și a medicamentelor în organism și funcționarea vaselor capilare. Având 38 de brevete, a fost înscris în Antologia Inventatorilor în 1983.

Stick

Stil urbanistic, la modă în anii 1860 și 1870 în SUA, precursor al stilului șindrilă. Stilul Stick prefera efectele create de imitația lemnului, cu scânduri atașate de pereții exteriori, alcătuind grilaje ce scot în evidență

scheletul de la baza construcției. Trăsături distinctive sunt verandele din lemn, care protejează arcadele pătrate, acoperișurile ascuțite și doliile suspendate. Elementele angulare și verticale sunt evidențiate. Deși asemănat cu stilul gotic tâmplăresc, stilul Stick folosește mai puțin decorațiile stridente. De asemenea, stilul a marcat începutul construirii unor spații ample la parterul clădirilor. Charles S. și Henry M. Greene au reușit admirabil să reînvie acest stil la începutul sec. XX.

Stickley, Gustav

(09.03.1858, Osceola, Wisconsin, SUA - 21.04.1942, Syracuse, New York)

Creator și producător de mobilă american. A învățat să facă mobilă într-o fabrică de scaune, al cărei proprietar era chiar unchiul său. După ce a preluat conducerea firmei, a mutat fabrica în statul New York, mai întâi la Binghamton și apoi la Syracuse. Influențat de mișcarea Arts and Crafts și de vizitele făcute la străvechi așezăminte în SV Americii, a introdus prin 1900 un tip de mobilier extrem de original din stejar masiv. Pentru a-și face cunoscute ideile și desenele, a publicat o revistă de specialitate, influenta *The Craftsman* (1901–1916). În 1916, doi frați mai tineri au înființat o firmă care fabrica mobilă conform desenelor sale. Acest stil a primit numele Mission, popular încă și astăzi.

sticlă

Material solid, de obicei un amestec de compuși anorganici, cel mai adesea transparent sau translucid, dur, casant și rezistent la elementele naturale (are proprietăți vitroase). Sticla se obține prin răcirea relativ rapidă a unor ingrediente topite, pentru a nu se forma cristale vizibile. Slab conducător de electricitate și căldură, sticla poate fi colorată prin amestecul anumitor oxizi ai metalelor în compoziția topită. Majoritatea tipurilor de sticlă se sparg ușor. Obsidianul este o sticlă care se găsește în formă naturală. Sticla obișnuită (sodă-oxid de calciu sau sodă-oxid de calciu-silice) se fabrică din silice (dioxid de siliciu), sodă (carbonat de sodiu) și piatră de var (carbonat de calciu), cu oxid de magneziu pentru folia de sticlă, sau alumină (oxid de aluminiu) pentru recipientele din sticlă. Silicea topită este o sticlă excelentă, dar scumpă, deoarece, în stare pură, aceasta are un punct de topire foarte ridicat. Sticla cu borosilicat (pyrex) este folosită pentru recipientele de gătit și de laborator, deoarece se dilată foarte puțin la încălzire. Sticla cu plumb (cristal) este folosită pentru obiecte de veselă de lux. Sticla este grea și are o strălucire specifică datorită indicelui mare de refracție. Printre tipurile de sticlă mai specializate se numără sticla optică, fotosensibilă, metalică și de fibră optică. Deoarece sticla nu are o temperatură de topire fixă, majoritatea tipurilor pot fi modelate când sunt încă fierbinți, prin suflare sau modelare. *Vezi* și sticlă vulcanică.

sticlă arhitecturală

Sticlă folosită în construcții. Sticla a fost folosită prima dată în perioada Romei imperiale. Lipsa transparenței și dificultățile legate de fabricarea ei, deoarece nu se puteau realiza decât panouri mici, au dus la introducerea ferestrelor cu vitralii, în sec. XII. Sticla transparentă, colorată, a fost dificil de obținut până la fabricarea cristalului venețian (*vezi* sticlă venețiană). Marile panouri de sticlă au început să fie accesibile atunci când francezii au introdus sticla plată, în sec. XVII. Mecanizarea procesului de fabricare a sticlei nu a fost posibilă decât spre sfârșitul sec. XIX. Metoda sticlei plutitoare, folosită și în prezent, care a eliminat procesul de măcinare și lustruire, a fost introdusă în anii 1950. Printre produsele speciale din sticlă se numără ansamblurile insulare (multipanelate), sticla laminată securizată (filată), blocurile și cărămizile de sticlă (*vezi* zidărie).

sticlă decorativă

Vezi sticlă amelung, bacara, sticlă de Boemia, camee de sticlă, sticlă șlefuită, vitraliu, sticlă venețiană, sticlă Waterford

sticlă metalizată

Artă a sticlăriei în stilul Art Nouveau, cu sclipiri delicate bogate în culori, copiind strălucirea produsă în urma coroziunii articolelor antice de sticlă, îngropate. În 1893, Louis Comfort Tiffany a fondat firma Stourbridge Glass Co., în scopul producerii de pahare, recipiente, vaze, lămpi și bijuterii lustruite. Sticla sa lustruită, produsă prin aplicarea de pigmenți metalici pe suprafețe opace, avea o strălucire ca de perlă, în timp ce la producerea articolelor din Europa anilor 1870 se folosea sticlă transparentă, cu suprafețe ca de oglindă. Produsele au devenit atât de populare, încât până în 1933 Tiffany a produs mii de piese anual.

sticlă șlefuită

Sticlă pe a cărei suprafață sunt sculptate o serie de fațete sau anumite modele.

Modelul de pe suprafața sticlei, care iese în relief, este șlefuit cu ajutorul unei roți abrazive care se învârte; apoi este finisat la o roată cu șmirghel și, în final, poleit într-o baie acidă. În sec. I d.Hr., romanii au introdus o formă brută de șlefuire a sticlei. Sticla șlefuită modern s-a dezvoltat în Germania, spre sfârșitul sec. VII d.Hr., odată cu producerea unui cristal greu, incolor. După ce sticla de Boemia a devenit cunoscută, și sticlarii irlandezi și englezi au adoptat această tehnică. Tăietura în formă de prismă a produselor lor, în special a sticlei Waterford, a devenit cunoscută în SUA după 1780.

sticlă vulcanică

Component necristalizat, amorf, al unei roci vulcanice. Materia topită, lava, ajunge la temperaturi foarte scăzute fără a se cristaliza, iar gradul ei de vâscozitate devine foarte ridicat. Deoarece vâscozitatea ridicată inhibă cristalizarea, răcirea bruscă și pierderea substanțelor volatile, atunci când lava iese la suprafață, duc la formarea sticlei în locul cristalelor.

sticlete *sau* cânepar *sau* inăriță

Denumire comună pentru specii ale genului *Carduelis* (familia *Carduelidae*) de păsări cântătoare care au coadă scurt bifurcată și o mare parte din penaj de culoare galbenă. Au ciocul mai delicat și ascuțit decât al majorității speciilor de cinteze. Trăiesc în stoluri, hrănindu-se cu ierburile care cresc pe câmp și în grădini. Emit sunete înalte, sâsâite. Diverse specii sunt răspândite în V Eurasiei și în America de Nord și de Sud. În trecut, se puteau întâlni și în Noua Zeelandă și Australia. Majoritatea au o lungime de 10–14 cm. Masculul sticletelui-auriu-american (sau canarul-sălbatic), răspândit în America de Nord, este galben-deschis, având creștetul, aripile și coada negre.

sticluță de parfum

Recipient special pentru păstrarea parfumului. Aceste vase datează din vremuri străvechi, un exemplu fiind flaconul de parfum egiptean, fabricat în cca 1000 î.Hr. Ulterior, moda parfumurilor a ajuns și în Grecia, unde recipientele din teracotă și sticlă aveau o întreagă varietate de forme, cum ar fi cele reprezentând animale sau capete umane. Romanii au confecționat flacoane pentru parfum din sticlă modelată și suflată. Răspândirea creștinismului a marcat declinul producției de parfum, ca și al celei a sticlei. Reapariția modei parfumurilor în Franța sec. XII și popularitatea sticlei venețiene în sec. XIII au dus la o nouă dezvoltare a fabricării sticluțelor de parfum.

Stiegel, Henry William
născut Heinrich Wilhelm

(13.05.1729, în apropiere de Köln - 10.01.1785, Charming Forge, Pennsylvania, SUA)

Fierar și sticlar germano-american. După sosirea sa la Philadelphia, în 1750, a devenit un fierar prosper. În 1762 a cumpărat un teren întins în Lancaster și a construit orașul Manheim, unde a înființat American Flint Glassworks, aducând sticlari din Veneția, Germania și Anglia, pentru a produce vase de uz casnic și veselă de culoare albastră, purpurie, verde și incoloră de o foarte bună calitate. Deținea trei conace, unde sosirile și plecările sale erau anunțate printr-o bubuitură de tun și prin muzică de orchestră, dar stilul său risipitor și condițiile economice nefavorabile l-au dus la faliment.

Stieglitz, Alfred

(01.01.1864, Hoboken, New Jersey, SUA - 13.07.1946, New York)

Fotograf și expozant american de artă modernă. În 1881 a fost adus de familie în Europa pentru a-și continua studiile. În 1883 a abandonat studiile de la Berlin în domeniul ingineriei, în favoarea unei cariere în domeniul fotografiei. Întorcându-se în SUA în 1890, a făcut primele fotografii de succes, cu imagini surprinse în zăpadă, în ploaie și pe timpul nopții. În 1902 a înființat grupul Photo-Secession, pentru a institui fotografia ca artă. Cele mai reușite fotografii ale sale ar putea fi grupate în două serii (1917–1927), una reprezentând portrete ale soției sale, Georgia O'Keeffe, iar cealaltă înfățișând formațiuni noroase ce sugerează experiențe emoționale. Fotografiile sale au fost primele de acest gen prezentate în marile muzee din SUA. De asemenea, a fost primul care a expus în galeria sa, 291, din New York, lucrări ale pictorilor moderni europeni și americani, cu cinci ani înainte de Armory Show.

Alfred Stieglitz la galeria 291, în 1934; în spatele său se află o pictură de soția sa, Georgia O'Keeffe

IMOGEN CUNNINGHAM

Stiernhielm, Georg

născut **Jöran Olofsson**
sau **Georgius Olai** *sau* **Göran Lilia**
(07.08.1598, Vika, Suedia - 22.04.1672, Stockholm)

Poet și erudit suedez, numit adesea „părintele poeziei suedeze". Din 1640 a fost poet la curtea reginei Christina. Cea mai importantă operă a sa este epopeea alegorică și didactică *Hercule* (Hercules, 1658), o celebrare a virtuții și onoarei, un exemplu strălucit al clasicismului târziu renascentist. A influențat decisiv dezvoltarea poeziei suedeze. Poeziile sale au fost grupate în colecția *Muze suedeze* (Musae Suethizantes, 1668).

Stigand

(m. 22.02.1072)

Arhiepiscop de Canterbury (1057–1070). A mijlocit pacea dintre Eduard Confesorul și contele Godwine (1052) și a fost numit arhiepiscop de Canterbury, după fuga arhiepiscopului normand. Abia în 1058 a fost acceptat de antipapa Benedict X, iar în urma depoziției acestuia, a fost excomunicat de papa Nicolae II. Rămânerea sa în această funcție a reprezentat unul dintre motivele pentru care papa a sprijinit invazia normandă (*vezi* William I), în 1066.

Stigler, George J(oseph)

(17.01.1911, Renton, Washington, SUA - 01.12.1991, Chicago, Illinois)

Economist american. Și-a luat doctoratul la Universitatea din Chicago. A susținut cursuri la numeroase instituții, iar în 1977 a fondat Centrul pentru Studiul Economiei și al Statului (Center for the Study of the Economy and the State), la Universitatea din Chicago. A studiat economia informației, scriind pe tema înțelegerii tradiționale a modului în care operează piețele eficiente. De asemenea, a studiat reglementarea publică, ajungând la concluzia că aceasta este în detrimentul intereselor de consum. În 1982 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru economie.

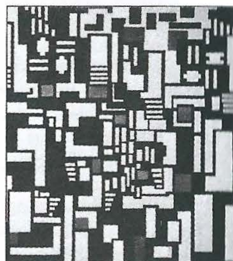
stigmate

În misticismul creștin, semne de pe corp, cicatrice sau dureri din locurile care corespund părților crucificate ale lui Iisus, pe mâini și pe picioare, lângă inimă, uneori la cap (de la coroana de spini), sau la umeri și în spate (de la căratul crucii și de la loviturile de bici). Se consideră că însoțesc extazul religios și sunt interpretate ca semne de sfințenie. Sfântul Francisc de Assisi (1224) a fost prima persoană care a trăit o astfel de experiență. Dintre cele peste 330 de persoane identificate ca fiind stigmatizate, începând cu sec. XVI, numai 60 au fost declarate sfinți sau au fost binecuvântate de Biserica Romano-Catolică (*vezi* canonizare).

Stijl, De ~

(*în olandeză*, Stilul)

Grup de artiști olandezi înființat în 1917, din care făceau parte Theo van Doesburg și Piet Mondrian. Grupul susținea stilul utopic definit prin „armonia universală a vieții". Idealul de puritate și ordine în viață și societate, dar și arta reflectau originea calvinistă a membrilor. Prin jurnalul său, De Stijl (1917–1931) a influențat pictura, artele decorative (schițele de mobilier), tipografia, dar mai ales arhitectura, a cărei estetică și-a găsit expresia în stilul Bauhaus și Internațional.

Jucători de cărți, pictură în ulei realizată de Theo van Doesburg din grupul de artiști De Stijl, 1917; colecția Muzeului Municipal din Haga

MUZEUL MUNICIPAL DIN HAGA

Stikine

Râu la NV de Columbia Britanică, Canada, și la SE de Alaska, SUA. Izvorăște din lanțul muntos Stikine din Columbia Britanică și se revarsă, formând un arc la V și la SV. Se varsă în Oceanul Pacific, după 540 km. A servit drept rută principală de acces în timpul goanei după aur din Klondike (Klondike Gold Rush) din 1896. Navigabil pe o distanță de 270 km, este una dintre principalele rute către zona minieră din Munții Cassiar.

stil federal

Stil neoclasic din arhitectura și designul interior american, manifestat între 1785 și 1820 (iar mai apoi în clădirile guvernamentale). A fost influențat de stilul georgian și de operele lui James și Robert Adam. Inspirat de republica romană, cu care noua națiune credea că seamănă, a fost asociat îndeosebi cu numele lui Thomas Jefferson și al lui Benjamin H. Latrobe. Printre caracteristicile sale se numără cupolele mici, proporțiile zvelte, decorațiunile delicate și simetria; intrările sunt mărginite adesea de coloane și frontoane, cu o fereastră în formă de evantai deasupra ușii. Universitatea

din Virginia (1817–1826) a fost cel mai mare proiect în stil federal al lui Jefferson.

stil flamboaiant

Etapă a arhitecturii gotice târzii, din Franța și Spania sec. XV. A evoluat pornind de la importanța crescândă acordată de goticul reionant decorației. Principala trăsătură a sa o reprezintă faptul că, în dantelăria de piatră, predomină ferestrele curbe în formă de S, asemănătoare cu o flacără. Suprafața zidurilor era redusă la maximum, pentru a permite extinderea aproape continuă a ferestrelor. Logica structurală era încălcată prin acoperirea clădirilor cu motive decorative elaborate. Printre exemplele franceze cele mai frumoase se numără Notre-Dame d'Épine, lângă Châlons-sur-Marne, Saint Maclou, din Rouen (cca 1500–1514) și turla de N a catedralei din Chartres. Arhitecții stilului flamboaiant spaniol și-au dezvoltat forme proprii de bolți cu modele curbilinii; astfel de exemple sunt Capilla del Condestable din catedrala din Burgos (1482–1494) și catedrala din Segovia (începută în 1525). Goticul flamboaiant, care a devenit din ce în ce mai ornamentat, a fost înlocuit de forme renascentiste în sec. XVI, în Franța.

stil geometric

Stil de pictură pe ceramică, dezvoltat în Atena în perioada 1000–700 î.Hr. Vasele decorate în acest stil prezintă benzi orizontale, pe care sunt desenate modele geometrice precum zigzaguri, triunghiuri și svastici. Acestea sunt pictate pe un fond mai deschis, conturul fiind trasat cu nuanțe închise. Efectul ritmic este asemănător cu cel produs de coșurile împletite. Motivele abstracte au evoluat spre reprezentarea stilizată a siluetelor animale și umane, fiind înfățișate și scene narative cum ar fi înmormântări, dansuri și scene de luptă. De asemenea, au fost realizate și mici figurine din bronz și argilă, fibule cu decorațiuni elaborate și sigilii din calcar. Modelele decorațiunilor au continuat să fie populare, influențând arta greacă de mai târziu.

stil internațional

Stil arhitectural elaborat în Europa și în SUA în anii 1920 și 1930, care a dominat arhitectura occidentală la mijlocul sec. XX. Termenul a fost folosit prima dată în 1932 de Henry-Russell Hitchcock și Philip Johnson în eseul intitulat *The International Style: Architecture since 1922* (Stilul internațional: arhitectura începând cu 1922).

Vila Savoye, Poissy, Franța, locuință în stil internațional, Le Corbusier, 1929–1930

PIERRE BELZEAUX–RAPHO/PHOTO RESEARCHERS

Trăsături specifice stilului sunt formele rectilinii, spațiile interioare deschise, ariile întinse construite din sticlă, oțel și beton armat și suprafețele plane eficiente și ușoare, lipsite de ornamente. Principalii arhitecți asociați cu acest stil sunt Walter Gropius, Ludwig Mies van der Rohe și Le Corbusier. *Vezi și* Bauhaus.

stil jogan

Stil în sculptura japoneză de la începutul perioadei Heian, evidențiat mai ales, dar nu numai, de lucrări budiste. Siluetele masive, sculptate într-o singură bucată de lemn, au formă de coloană, sunt drepte și simetrice, cu fețe mari și rotunde, cu buze, nări și ochi mari, având forme simple și geometrice. O trăsătură distinctă o reprezintă faldurile ample în care sunt „îmbrăcate" personajele. Acest procedeu de drapare a fost aplicat prima dată uriașei statui a lui Buddha de la Baiman, în Afghanistan. Pelerinii chinezi și japonezi au adus cu ei imagini sfinte pe care le-au folosit ca modele la realizarea propriilor reprezentări sacre.

stil misionar *sau* misionar spaniol

Stil arhitectonic specific misiunilor stabilite de călugării franciscani spanioli în Florida, Texas, Arizona, New Mexico și, mai ales, în California (1769–1823), SUA. Arcadele erau bogat ornamentate, dar, în general, stilul se caracteriza prin stucaturile albe, simple, geometrice, în combinație cu ferestre în ogivă și interioare decorate cu simplitate. Stilul misionar se mai referă și la un curent inițiat de Gustav Stickley, la începutul sec. XX. El a lansat pe piață o linie de mobilier și decorațiuni masive din stejar, inspirate din cele ale misiunilor spaniole, precum și proiecte de case pentru cei cu venituri modeste.

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

Un nou instrument de lucru, amplu şi bine documentat, conceput în 16 volume

Mii de articole relevante, în aproape 6 000 de pagini

Peste 1 000 de articole care vizează realităţi româneşti

Portrete de personalităţi, reproduceri de artă alb-negru şi color, hărţi detaliate, planşe cu ilustraţii, grafice şi desene sugestive ce dau viaţă vizual informaţiei

O lucrare de referinţă pentru întreaga familie, care răspunde rapid şi precis nevoii de informare

Cumpărătorii volumului 16
vor avea acces gratuit la
Encyclopædia Britannica on-line
până la sfârşitul anului 2010

Pentru detalii despre
Enciclopedia Universală Britannica vizitaţi
www.enciclopediabritannica.ro

ISBN 978-973-675-782-2

9 789736 757822

Tipărit la G. Canale, Bucureşti